

KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

391.952-B

Neu-

~~78° 593~~

Österreichische Nationalbibliothek

+Z25670480X

ПРАВДА

Письмо літературно-політичне

РОЧНИК ПЯТИЙ.

1872.

Під редакцією Дра Олександра Огоновського.

391952-B.

ЛЬВІВ,

в друкарні Інститута Ставропигийского

від зарядом Стефана Гугковського.

1872.

Виходить випу-
сками місячними
в Заркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в а. — За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. в а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в а. на стемпель за кождоразове уміщена.

Переднє слово.

На сім місци інші часописи подають звичайно програму, якої редакція придержуватись гадає. Воно й конечно у сих, що або свої політичні погляди переменяють, або знаміряють витичити своїй політиці яку-то нову дорогу — утворити новий політичний табір — або словами бажають закрити справдешню гадку. Ми не хочемо ні одного, ні другого, ні третєго, — а по-за-як щоденний досвід учить, що чим яснійше, чим точнійше яка часопись вповість свою програму, тим певнійше в практичнім переведеню їй спроневіряться, — так ми, щоб не черпати води респетом, заявляєм загально, но для нашої публіки зовсім зрозуміло, що нашою програмою єсть програма народнєї Руси: „в своїй хаті своя правда и сила и воля!“ В чніх грудях отся наша клича озветься братним відгомонам, сєго й запрошуєм до спільної праці: словом и ділом.

Жите объявляється безперестанним рухом — застою то смерть! Рух в житю політичнім вирабляє поступ; в исторії нема приночинку: хто не иде на-перед, той вертається в-зад!

Все отже, з-відкіля-б воно не походило, як тільки причиняється до природного розвитку нашої идеї, як тільки викликує поступ, єсть для нас пожадане; на-відворот усе, як гарно не називалось би воно, як тільки вяже нам руки й спиняє нашу діяльність, як тільки важким оловом обтяжає нашу ходу—киньмо геть від себе, щоб не заважило коли-то на нашій совісти!

Порукою доброго успіху нашої часописи буде независимість нашого органу и одномислність, з якою майже всі лучші сили, звісні з давнійших праць на поли літературнім и по-

літичним, узнали потребу видавання нашої газети и або ввійшли в склад самої редакції або запевнили нас своєю чинною уділу.

Підчiniaючи інтерес личний інтересови загальному, свідомі нашої задачі, ступатимем обережно, но завсідн сміливо наперед. Наперед отже!

Сим и кінчаєм отсе слівце, и витаєм шановну руську публіку, як добре знакомі.

Полішика чувств а полішика интересів.

Діти и жони поводяться чутем: їх діла, се вплив кождоразового настрою душі, а ціла їх діяльність — се нічого иншого, як тільки сума хвилиних поривів, симпатий то антипатий, добрих то злих инстинктів — зборовий образ їх успособленя, продукт діланя нервового їхнього систему.

У мужів доспілих, з розвитими силами духа, причини їх діланя не слідує глядати в пориві чутя. Головну ролю грає тут розум, которому чутя підклоняється.— Від ступеня образования зависить більша або менша перевага першого над другим.

Не инакше діється и з народами. Народ-дитина поводитьсь инстинктом-чутем; народ-муж ділає з повною самовіжею, глядить и стереже своїх інтересів, чувство має у ёго підрядну ролю и виключається зовсім з-поміж факторів ёго діяльности, на-воли тільки інтересам ёго противиться.

Такий буває звичайний — або, лучше кажучи, нормальний ход річей; аномалія не можна ставити правилом.

Після сказаного, питанє: якої політики слідує придержуватись Русинам (чи політики чувств, чи політики інтересів)? легко розв'язане.

Культивуючи політику чувств останемось народом-дитиною; придержуючись політики інтересів змужнієм и станем коли-то народом-потугою, що єсть конечною умовкою виповнення задачі, судженої нам в черзі європейських народів.

Чи придержувались ми сеї політики до нині? чи нинішня політика руська єсть політикою інтересів? На се питанє абсолютно притакнути годі.

На-відворот, коли вдивимося в ход політики галицьких Русинів, зачавши від 1848 року, то вбачаємо в ній більше чувства,

більше пориву молодечої душі, чим обчислюючого холоду опитного політика.

Характер и об'єм нашого політично-літературного місячника не дозволяє вдаватися нам тут в широку историчну дисертацію, тому-то ми тільки коротко дитьнемо сих політичних фаз, які Галицька Русь від свого пробудження, т. є. від Стадіонівщини аж до нині, переходила.

Коли в 1848 році Стадіон в інтересі тогданшнього правління (руського патріотизму ему импутовати годі) використував ново-розбуджені сили руського народа в Галичині, паралізуючи ними акцію польского сторонництва, де-які репрезентанти тогданшньої руської політики, йдучи за поривом — в-прочім дуже гарного чувства: вдяки, з'їдентифіковали інтерес руської народности з інтересом тогданшнього правління, посуваючи льояльність руську аж до служальства. Се називали вони добрим руським, добрим австрійським патріотизмом!

„Мовчи язичку, будеш їсти кашку,“ — „Покірливе теля дві корови ссе!“ Отсе головний характер тогданшньої руської політики; від неї не відступлено й тоді, коли „корова“ перестала бути дійною, т. є. коли відбиралось у нас тев другою рукою, що далось було одною. Ся покірлива мовчаливість, сей безважливий, що так скажемо: чернечий послух для власти — оправдається в-прочім по-часті тим, що воля для Русина в ту пору була щось-то нового, щось, від чого відвикла була его натура. З послухом було якось вигіднійше, и думати не треба було багато, и одвічальність буцім-то спадала на кого иншого.

Тож корились и слухали багато, а допоминалися мало; то-муж-то й концесії, які в сю пору дістались від правління руської народности, дуже невеличкі — переминаючі; важнійші, як на-приклад признание руських правничих катедр на університеті Львівським, впадають уже в другу фазу, и ся зачинається від именованя метрополітом у Львові єпископа перемисльського Яхимовича и від заложеня часописи „Слово.“

По фактах судячи, патріотизму пок. метрополіті Яхимовичу відмовити не можна. Відома річ: за его підмогою, спроваджено тогданшнього робітника часописи „Вістник“ п. Б. Дідицького до Львова; під его покровом розпочав п. Дідицький видаванє своїх брошурок — а дальше и „Слова“, — бо все таки, хочай найбільшу матеріальну жертву при заложеню сеї газети поніс сєв. Канковський, то метрополіт Яхимович не перестав підмагати редактора, доки аж не появилсь в „Слові“ (в якій ціли написана? в тєс не

*

входимо) звісна передова стаття віршом, з котрої на-раз завівяв отверто дух полєнофільский. (В сю пору впадають теж именованя кількох Русинів висщими урядниками и т. д.).—Чи метр. Яхимович був свідомий тих цілей, до яких прямовало „Слово“ и до яких по его смерти призналось отверто, об сім темер ще непохибно судити не можем; правдоподобно однакож підклонивсь покійний метрополіт впливам корифеів „Слова“ не від-разу — а мало-по-малу улягла ослаблена воля старенького метрополіта під напором енергїчних а тенденційних дорадців. Так хоч и в сю пору интерес народній не оставав без всякого узглядненя, то все-ж таки на-мьѣтности, которі „Слово“ знало будити по майстерськи: симпатїи и антипатїи — були переважно головними мотивами діяльности точасних руських політиків.

Годі однакож заперечити, що патріотизм між публікою руською, имено в сій другій фазі, дійшов до високого ступеня—и отсе и ясна сторона сеї фази. Не менше додатня сторона сеї фази покїрливої мовчливости єсть те, що наші представителі в тогдешних письмах публичних и меморандах до правління ставали на народнім ґрунті, заявляючи сь 15-мільоновим народом — відрубним від польского и великоруського народа, — що зі-взгляду на тогдешні дивовижні об-становини и на пізнійші мрії и штуки заслугує з нашої сторони на узнанє.

Політика пробуджених в 1862 році до кріпшого духового жита руських народовців, виступивших в обороні покидуваних через де-яких теорій з 1848 р. о відрубности народній Руси — в противоположности до появляючогося вже тоді з-за куліс редакційних „Слова“ панрусичного прямованя: — абсорбовалась безустанною полемікою з польским и панруським елементом, що з-разу, для висвічення справи, було навіть конечним,—и таким по-битом політика та, при тогдешних об-становинах, мусіла позі-статися мимо-волі теж в крузі чувственности; недостаток же старших впливових людей, интриги противників, розбудженє на-мьѣтностей до найвисшого ступеня, все те стояло на перешкодї культивованю в той час політики интересів в таборі русько-народнім. —

Після млавої Стадіонівщини, після оживленої Яхимовщини, настала злоповістна Литвиновщина. Кормига справ народних, ді-ставшия в руки метрополіта Яхимовича, перейшла, наче спадь-щина, в руки его наслідника. Здібність нового Метрополіта, его молодий вік, его енергїя, его відносини до двора и тогдешнєго

міністерства, як и ся обстановка, що пок. Литвинович не був прихильником панрусичних фантазій, все то казало сподіватися, що за его метрополії засвітає для галицької Русі краща доба, що її интереса народні найдуть у правління як найбільше поперте, як найсправедливіше узнане. Між тим, жаль згадати, Русь галицька уся — без ріжниці прямовань и пересвідчень, завелася в своїх ожиданиях зовсім. Новий Метрополіт, чоловік безгранично честолюбивий, не почувався до жадних обовязків взглядом Русі. Русь повинна була служити ему яко середок до осягнення почестей; вона повинна була слухати свого метрополіта, сама не домагатись нічого, а що сей уважав за конечне зробити для неї, приймати як ласку. Таким поступованем не міг пок. Литвинович позискати собі любови и довіря у Русинів, и воно причинилось багато до сего, що панрусичне сторонництво, агитуючи досі потайно, в кінци 1866 р. явно вивісило „панрусское знамя“ у „Слові“, відмавляючи (для якого-то фантому єдности народної Русинів з Великоросами) права до життя власному народови. Гадав-би хто, що такий поступок сторонництва, до котрого п. Литвинович ніби не хотів залічатися, побудить его до розвинення діяльности в протинім напрямку. Куди! Се була вода на его млин; тепер він побільшав тільки в очах правління; він, „що своєю проворністю и оглядністю зьумів удержати на мотузку усі „революційні“ (!) руські и „русскіє“ елементи в Галичині“, уріс тепер до значеня: „des einzigen Mannes.“

Які-ж характери не мусіли виробитись між тими, що ними поводи́ла кормига такого начальника! — Но відвернімо лице від картини, на котрій записана история сеї найсумнішої фази життя політичного галицьких Русинів, від пори їх розбудження, — а погляньмо далше!

Последня фаза галицько-руської політики, с. є. Политвиновщина и опісля Угодовщина, манить на перший погляд проясненім політичним небосклоном Русина-народовця. И годі заперечити, що вона, під де-яким взглядом, для нас більш втішна, чим инші, — но чи надійна на будущину, над сим слідує нам застановитися.

По смерти Литвиновича провідники галицько-руської політики, неначе-б бажали відотхнути після сеї невеселої пори, не могли з-разу згодитися на начального провідника и йшли, на-коли вільно нам так виразитись: один гетьта, а другий вісьта! Метрополіта не стало, єпископа в Черемішли не стало, — а в мірські руки віддати отсю гідність, мимо свіжо набутого опиту — не

хотілося якось нашим Пан-отцям від св. Юра, — бо бачилося їм може, що тільки у духовенства одного знайтися може щирий, правдивий руський патріотизм.

Тому-то й стали наші високопреподобні Отці не добрим підозріваючим оком споглядати на рад. Лавровського, которого становище умірковане, приязні відносини до покійного Метрополіта, а тим самим прихильність и довірие для его лица в тогдашних кругах урядових — казали надіятись, що не хто-то инший, а тільки сей муж обійме головне провідництво галицько-руської політики. Рухливість п. Лавровського непокоїла їх, а ще більше непокоїло їх те, що п. Лавровський почав таки поміж ними, и то не безуспішно, глядати прихильників для своєї внеску, котрий в році 1869 поставлений в галицькім соймі — став жерелом нової політики: політики угодової.

„Слово“ з-разу не заявляло неприхильности для сего внеску; воно роздумалось аж опісля, так як роздумалась одна часть руських послів, підписавших в-купі із п. Лавровським сей внесок.

Гадка угодовости, як на Русина, знаючого, яку неохоту для польського гегемонічного елементу ховав у грудях тоді кожний майже Русин, була сміливою гадкою — було се ризико очевидне. Пан Лавровський міг сподіватись, що одного гарного поранку, оглянувшись, не побачить за собою ні одного, однісенького з тих, що підписали его внесок; про инших прихильників и не згадуючи. Треба було облічитись з сим фактом. Пан Лавровський в 1862 и 1863 році мав симпатію у партії руських народовців, котра то партія теперки розжилаась новим кріпшим житєм, завязала літературне тов. „Просвіта“, и котру-то шанували навіть и противники її; — між тим сторонництво „Слова“, хочай не маліло значно, почало дезорганізоватись: одні перли редактора до крайности, відгрожувались в „Биржевих Ведомостях“ — и знаміряли по-при „Слово“ поставити другу радикальнішу газету, — другі, побачивши, що „Слово“ їх морочить и що Росія не думає о заборі Галичини, стали каятись, що дали за ніс водитися „Слову“, и хочай ясно не признавались до сего, почали турати теж об окремішнім органі, на що здається не стало їм однакож відваги, може и фондів, або одномисльности робучих сил, — и хотая потому кількакратно вертали до тої гадки, туряне осталоє турянем, новою фантазією, новим: *pium desiderium!*

Під такими обставинами пан Лавровський прихилився опять до народної партії и она вибрала его головою Товариства.

Від сеї хвилі народовці симпатично придивлялися ходови уговою політики, політики, котора (так бачилось), без взгляду на симпатію и антипатію, єдино стерегти мав народнєго интересу. Не дасться однакож заперечити, що внесок уговий заключає в собі заледве мінімум жадань народнє-руської партії, а сподіватись слідовало, що те мінімум більшість соймова з своєї сторони в найлучшій злучаю вважитиме за шахімум концесій,“ які народній Русі признати схоче и зможе; кажемо: „схоче,“ бо справді з-разу де-які вимовнійші послы польські заявили чимало прихильности для знаміреної угоди; кажемо: „зможе,“ бо ся прихильність не була загальна и мимо сєго, що польска журналістика старалася направити те зле, якого накоїла попередними літами, роздражняючи публіку польску проти всєму, що руське, годі було в короткім часі, що так скажемо, злизати те, що накипіло роками. Надія отже була—и кожний з-поміж нас сердечно радів, що чей-чей Поляки зрозуміють раз власний интерес и схотять пошанувати интерес руський, що чей-чей минеться ера безплодної чувствениости (в добрім и злім зрозумію сєго слова) и настане ера політики нової, вагоніючої далекосяглими наслідками для нашого краю — для обох сторони, політикан тим раціональнішою, тим тривалішою, бо основою и виразом її буде интерес, — а відома річ: интерес — се найтвердший грунт, на якім засновуються приязні взаємини. —

Між тим минає одна каденція соймова — газети деклямують про „згоду“, а уговий внесок п. Лавровського не приходить на порядок денний; настає друга каденція сойму — та и ся минає, як попередна, дурно! Замість уговоного внеску, більшість соймова ухвалає виладовий язык руський в тутешній т. з. руській виспій гимназії и виже дотичний внесок з внеском Галлера об знесеню тут німецької гимназії, як би нарешно на те, щоб ся ухвала не діждалася санкції!... „Оттак“, потішають п. Лавровського, „деякі точки уговоного внеску повдинчо дали б-ся пересадити в соймі“, и дивуються самі своєму ділу шановні прихильники угоди з польського сторонництва, збуваючи мовчанкою сам внесок и відбираючи таким поступком віру в добру волю соймової більшости навіть найбільш оптимістичним Русинам-народовцям, позваляючи над ними триюфувати елементови ненароднєму!

Про поступки „Ради школьної краввої“, тої найнетолерантнійшої для Русі інституції, вже й не згадуєм тутки.

Після таких фактів питаємось: чого вижидаєте від нас, панове з польського уговоного гурту? чи може що ми позволимо

„неутралізувати“ себе, вдоволяючись гарними словами а дурно вижидajući фактів? чи може що ми, запізнаючи народний наш інтерес и перемінивши антипатії на симпатії, опять зачемо, як діти, бавитись в чувственну політику, або як розпучливі фантасти кинемось в обійми против-народної партії — и сим увільнимо вас від поліку з нами?

Наколи-б и справді вернулись ми до колишньої політики покірливої мовчливости, то ваша власна история покаже пальцем на вас и вину неудачі порозуміння запише в реєстр ваших гріхів політичних.

Яко народ, свідомий свої гідности, бажаючий збереження свої народної истоти, ми не дамо приспати ся голословними обіцянками, а бажаємо фактів, фактів, и еще раз фактів.

Наша політика чесна; хто чесно думає, сему не тяжко нас вирозуміти. Стоїмо на розпуті — ріжні дороги перед нами; но піїдем тільки тою, котора веде нас до ціли. Ми не бавимось в високу політику, то правда; но під високою політикою ми розумієм дипломатию, — а о скільки руське питанє з дипломатиєю ніякого діла не має, о стільки и висока політика з ним не має ніякої спільности;— мусимо застерегтись однакож против сеї инсинуації, щоби ми позвалялись на вні заступати кому-небудь иншому, як тільки природним нашим представителям, людем нашого довірня, народности руської, — которе то право заступництва не терпить ніякої субституції, ніякого переносеня его на кого-небудь иншого.

Ми не бажаємо від сторони польської пожертвованя її інтересів, а тільки узнаня наших; від сего бажаня не відступимо, не маєм бо охоти фігурувати яко герої „роману“, як подобалось назвати часописи „Краї“ безъ успішність угодового змаганя.

Наше діло серйозне и ми підняли его в найлучшій гадці и узились за его з найлучшою волею, не бажаючи руйнувати—а будувати; тільки-ж на леду ніколи будувати не будем! — З чистою совістю про-те вижидатимем осуду нашой діяльности від руської публіки, стоячи на сторожи її інтересів.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

Поклик до братів Славян.*)

Чи довго ще кривді й надсілі тлуміти
Святé наше право розвóю?
Не вже не одні ми матері діти,
Не вже — не браті між собою?

Завіщо-ж зневага? для-чого не милі
Братám наші щірі жаданя?
Кого ми чіпали, кому ми вчинили,
Чи кривду, чи зле руйнованя? —

Ми тільки борóлись за власную хату,
За те, що намъ дóрого й нині;
Бажаємо ми и тепér не багáто —
Рідного розвóю родині!

Щоб дума славóтня и мóва співóча
Ширіла й пишáлась в народі!
Ми всіх пригорну́ли-б до сéрця охóчо,
Як би нам хоч трóхи слобóди!

Чому не ймеш віри ти, брáте, Москáлю —
Не вже ти лякáвпся зради?
З тобою недóлі нас кривне зьедна́ли —
Не бóде між нáми розради. —

З тобою давнó ми працюем на пóлі
Розрóсту нау́ки й освіти,
З тобою давнó ми шукаємо вóлі —
І нам з тобою діліти!

А ти, брате, Ля́ше, — не вже пак до суду
Між нáми розрúх бідолáшний?!
Ой, скинь-бо з очéй ти сподáвню полóду,
Та праведно глянь, — необáчний:

Ми тільки за нáше лягáли кісткáми,
Коли нам чинились ушкóди;
Ніколи не грáлися ми кáйданáми,
Чужóбі не гну́ли слобóди!

Хай Чех оповіда, — чи ми не стояли
За вóлю братéрню горóю?

*) До віршу сего прилучаємо при кінці сего випуску в оти.

Та з Жижкою-ж в-купі діди наші дбали
Й здобули козацького строю! —

Хай Сербин розкаже, чи ми не братались
Оружно з ним в щасті и в горі;
За віру, за волю чи-ж ми не рубались
На Січч, на горах, на морі?!

Спитайте Словака — и той не згадає
Од нас коли-небудь образи:
Злоби не було в нашім серці й немає —
Ми хтіли-б загобити враги! —

До згбди, до гурту, до купи, Славяне!
Забудьмо сподавнії свари,
Вгамуймо, братове, розладе погане:
Встають бо на Заході хмари!...

Спізнаймося самі, вважаймо на брата —
Тоді нас ніхто не здолає;
Тоді не дамó ми Німóти урвати
Ні цяти Славянського краю!

Подаймо-ж ми руки на вічне кохання,
И крикнем на бенькеті згбди:
„Ми цілому світу бажаєм — братання,
Поради, освіти й слоббди!“

Гетьманець.

Из сербських народних пісней.

ЕДИНИЙ МИЛИЙ ТА И ТОЙ ДАЛЕКО.

Ночи темні, ночи непрозори!
А на серци-ж ще темнійше горе.
Слєзи роню, від усіх ховаю,
Та й сказати нікому не маю!
Нема неньки — виплакала-б тугу,
Нема сестри — розказала-б другу;
Один милий... та и той — з-за річки:
Поки дійде — половина нічки, —
Поки збудить — півень озоветься, —
Поки мене притисне до серця —
Вже й зоря займається по-рану...
„Час — пора до-дому, мій коханий!“

СОКІЛ ДІВЧИНУ БУДИТЬ.

Дівчина заснула
 Під кущем калини;
 Будить її сокіл:
 „Уставай, дівчино!

„Виграло вже сонце —
 „Вид твій припалає.“
 Кинулась дівчина —
 Сонечка не — має:

Тільки пригортає
 Та цілує милнй
 Ії вид румяний,
 Ії груди білі. —

Гетьманець.

ДО МОЇ БАТРУСИ.

Ще не багато літ прожив,
 А вже сивів чорний волос;
 Ще не дїждав своїх я жнив,
 Ще не жовтів колос.
 Я в світі щиро працював;
 Я сїв те, що Бог послав.

Гірких багато сліз пролив,
 И гора я дізнав чимало,
 Людей и правду я любив —
 За те мене и зневажали;
 И молоді літа мої
 Я скоротав на чужині.

Тепер з тобою оддыхаю,
 Тепер прийшла моя весна;
 Я, мов по смерті, оживаю —
 А ти, мбв зіронька ясна,
 Мені присвічуєш; з тобою
 Я вже не знаюся з нудьгою.

Світи-ж мені, поки я бачу,
 Поки до праці ще берусь;

Я марно сили яє потрачу —
 И жнив своїх такї дїждаусь;
 Зберу що сїяв — и веселий
 Піду на вічную оселю.

Павло з України.

НАША ЦЕРКОВ.

На-зоря́х заграли давони,
 Спудили з природи сон;
 Встав Великдень й на поклони
 Люде в церкві йдуть гуртом.

А вона по-над гробами
 Голову схилила —
 И росою, мов слізками,
 Марне личко вкрила.

Застогнала у дзвінниці;
 Прилетіли діти,
 Щоб при ній, при жалібниці,
 Богу помолитись

И молитва болю, горя,
 Віри й упованя,
 Плаче, лине по-над олтарь —
 До Творця смяня.

Від віків вона так стогне,
 Вишнєго питає:
 Чи довго яро те чорне,
 Й глум зносити має?

А вдовина смирна лепта
 Бідної оселі,
 А та церковця обдерта,
 Вічно невесела —

Тихо клониться, мов мати,
 Над дітьми дрібними, —
 Рада долі їм придбати,
 Бо за ними гине.

И елеви всецілющим
 Извірпяє сили

У журбі, щоб доля злюща
Іх не задавила.

* * *

Ой, ти церкво-жалібнице,
Безталанних мати,
Віковічна мученице
У жebraчій шаті!

Не журися — глянь під себе:
Сліз-молитов море
Піднесе тебе на небо
З страшним співом горя.

Заревуть свободні хвилі —
И тебе, небого,
Унесуть на борзій крилі —
Зложать перед Богом.

И віків всіх голосами
Скаргу заспівають,
Серцем добрим й молитвами
Бога умагають...

И тоді по волі Бога
Стане на землі:
Рай для добрих, казнь для злого —
Мир святий тобі!

К. Усилькович.

ПІМСТА И ВЕЛИКОДУШІЕ.

ОПОВІДАНЄ

на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешній події; розказав

Володимир Шашкевич.

I.

Більш сорока літ тому на-зад запанував було у наших сторонах великий помір. Мерли люде — та таи и падали, неначе та солома; городи та села пустошали — поля лежали обологом. Не було такої днини, такої ночи, щоб по ким-то не задзвонили, щоб

кому-то не висипали свіжої могили. Живуть ще люде, що памятають сі страшні часи, й не один дідо розказує онучатам про велику заразу або холеру, що так и хапала людей без ліку, без переліку. Ще більш лютував помір по тім боці кордону; неначе кара за тяжкі гріхи линув він, як відьма кощав, по-над хати — по-над палати, нікому не пропускаючи, усіх однаково засягаючи під свої широкі чорні врила.

Року 1830 в пізну осінь досягала отся зараза границь западнєї Росії. „В селі Сопошок поховано кільканайцятєро людей!“ сумно покиваючи головами, пошептували собі люде отсю невелику звістаку кілька верств на-вируги — тяжко зітхаючи: „чей-чей омине ся кара мою семью, чей-чей не допустить Господь сєго страшного допусту на наше село!“ Так сподівався кождий, жахався кождий, встаючи и лягаючи. —

Дві милі від Сопошка, серед густого соснового бору, одною стояла деревяна хата; плечем оперта о високу кострицю, неначе дитина притулилась до ріднєї неньки. Від двадцяти літ проживав тут лісничий Олекса Вовкомір з своєю ріднею, и люде розказували про ёго, „що отсей чоловік віродивсь від усіх лісничих, що у ёго на совісти немає людської кривди и стільки, що за ноготь!“

Та хоч який був чесний та сумирний чоловік Олекса Вовкомір, а все-ж таки не взяв кат ворога и в ёго; сказано: „що сей не вродивсь, щоб усім догодив!“ Був отже и в Олексі свій ворог: тяжкий, завзятий -- що тільки й продумував об сім, як би, мовляв той: підставити ногу лісничому — як ему досадити?

„Не вмиру“, говорить сей було, „доки не вигублю те гадюче гніздо (так називав Вовкомірів недруг семью лісничого) до нащадку!“ Усі дивувались, з-відки узався в сєго чоловіка такий завзяток до Вовкомірів, та хоч розпитують ёго про те бувало люде, мельник (таке було его ремесло) одвічав тільки хибань проклоном або грізбною, а з ёго очей так и бухне, поломям неначе, сей внутрішній вогонь, що налить душу злого чоловіка, — так и засвітять вовком ся искра, що тліє в его дивім серці — „тліє, дотліває, часу дожидав.“ — Оттак-то ненавидить лукавець праведника — брехун правди — злодій чесного доробітку! —

Не чого нишого й завидував Вовкомірови мельник, як его щастя, его статку, та й тої шаноби, яку лісничий мав у кождого, хто лишень мав коли из ним яке діло; за те мельника омичали самі таки Сопошане, — й кому не конче було, сей обходить було млин, щоб не подібатись „з отсим крутієм“ (так називали мель-

ника), що продав-би з хреста самого Ісуса та обдурив не то Гершка (так називався Сопошанський арендарь) из его бельфером — а таки цілу школу жидівську годень був обшахраіти. А ще то люде, як кого не злюбять, то причинять та вигадують нечужане та небувале; — а Сопошане не були лучші люде, чим инші, то-ж и сплели таке, що буцім-то мельник Василько (так було йому на имя) за стільки а стільки червоних записав свою душу нечистому — и що сей спокушає его на всяке лукавство и помагає ему до ксякої пакости, яку загадає тільки злющий мельник супротив лісничому.

— „Не дурно“, так говорили люде, сидячи в неділю в корчмі, „побудовав він собі млин проти дулавої верби!“

— „Та вже-ж не дурно!“ одвічали другі — „не вже-ж розказував Грицько, Ковальчук, що вертаючи смерком из почекайки (так називали Сопошанці корчму, що стояла конець села и де за попадний Гершко осадив найстаршого зятя Ривіна, мабуть за-для-того, що арендарь не пропустив нікого, щоб не покликнув: „почекайте-но, господарю, у мене єсть до вас діло!“ а рідко трафлялося, щоб Ривінове діло кінчалось чим иншим, як тим, що господарь зайшовши вже раз в корчму, не вийшов, мовляв той, на сухо з-відтам)....

— „А скільки в вас вилишків горілки?“ перебив Гершко розказуючому, посміхаючись из-за шинквасу.

— „Не перебивайте бо!“ одвічав сей; „не горілка говорить из мене, а Грицько Ковальчук розказував, що вертаючи смерком из почекайки, підслухав мельника, як сей під вербою нараджавсь з нечистим на яке-то чортове діло!“

— „З-відки там у вас тих чортів набралось?“ обізвавсь хто-то розумнійший з гурту.

— „Не худіть, дядьку!“ остерегав паламарь Вареха, що вже за пироги злякався; „добре, що вас пан-отець не чують!“

— „Дурний ламполіз!“ відрізав тамтой; „хиба-ж то пан-отець учать, що чорти сидять по дулах, або що нечистому можно продати душу наче теля або, шанувавши вас яко гречних, порось?!“

— „Пек та цур!“ сплюнув паламарь; „хиба-ж чортів немає на світі? хиба-ж...“

— „Тобі пек!“ перебив перший, „та й иншим таким, що вигадують таке, про чортів, про відьми та опирі; вам би то, перш усіх, повласти голову лід св. евангеліє.“

Так гуторили Сопошане в корчмі; коли між тим лісничий Вовкомир, сидючи за столом, у теплій хатині, розмовляв із жінкою про яке-то зіля, що одно тільки мало лічити холеру.

— „Що-ж? найшла зіля?“ питав Вовкомир жінки.

— „Дурно глядала!“ одвічала жінка; „воно десь має бути на горі, тільки що на-разі відшукати годі!“

— „В сю страшну пору воно повинно бути у кожній хаті. Дивно, що сєго року я не подибав его еще в лісі, а вже-ж нарештє завтра скоро-день за ним виберуся. — бо, мовляв покійний знахорь Матвій, найлучше его вчехати під росу, — хоч так розібравши, я не второпаяю; чому-б зіля під росу мало більш цілющої сили, чим коли вчехнеш его приміром в полудне?“...

— „Розбирай, не розбирай!“ озвалася жінка, „а старий Матвій знав, що говорив; се зіля береться тільки під росу, а то шкода й заходу коло єго.“

— „Ви, жінки, усє раді-б звести на чари“, одвічав чоловік, „хоч воно наче на долони лежить, що тутечки ніяких чарів не треба, що зіля лічить само, без чарів!“

— „Стрижено — голено!“ — відрізала жінка, рада, що отсі слова, котрими Вовкомир кінчав звичайно усяку суперечку з жінкою, може повернути тепер проти єго; „ви чоловіки ніколи не послухаете жінок; адже-ж не увесь розум Господь поклав у ваші голови?!“...

— „Ні, серце-Катрусю“, одвічав Олекса, и поцілував жінку, „сєго я не думав, щоб в отсій головці не було розуму; двацять літ мина, як ми побралися — а з сеї пори я не-раз уже радився твоєго жіночого розуму“...

— „И може жалував коли сєго?“

— „Ні, голубочко — сєго не кажу, я й тепер не противитимусь тобі; чи-ж воно й стоїть сєго, щоб ми перечилися, та про, що? про марне зіля?!“

Як-раз тепер завили британн на подвірю, а діти Вовкомірові, двоє русих сивооких хлопят, подібних як одна капля води до батька, прокинулись в постели и молодший витягнув ручку до матери.

— „Мамо! де Маруся?“ промовила дитина, протираючи очі; вона не доказала нам казки!“..

— „Марусю!“ кликнула Вовкомириха, цілуючи дитину; „чи не лягла ти уже спати, Марусю!“

— „Ні, мамочко!“ озвалась, як ягода красна, гнучка як тополя, шіснайцятьлітня дівчина — и увійшла из другої кімнати; „я пряду куделю, та молитви говорю!“

— „А чого-ж ти так просиш за куделею у Господа?“ обізавсь батько; „мабуть тужно молодій голубці уже без голубаге?... Знаю я, чого постять та моляться молоді дівчата... и твоя мати постила та молилась перед дваццяти роками більше, чим нині.“

— „Не гнівай Бога, Олексю! чого ти соромиш дурно дівчину? Чи-ж нині нема чого молитися? чи ж не казав тобі лісний Данилко, що в Сопошку вже дваццятєро поховали на холєру?“

Опять тепер завили, забрехали британи... відчинились двері и майже без духа станув на порозі Данилко.

— „А що там, може опягь яке вовчище привіялось, що пси так уїдають?“ запитав лісничий, побачивши, що Данилко побілів як хуста, и глянув в кут за рушницею.

— „Ні, прошу пана“, одвічав Данилко, шкробаючись в чуприну; „се мель-мельник, Сопо-шан-шанський просить впу-впусту.“

— „Мельник?“ покрикнула одним голосом Вовкомирова родина, и глянули одно на одного.

— „Мельник? теперя? під ніч?“ говорив лісничий; „чого хоче сей чоловік від мене?“

— „Просить притулку на лісничівці“, одвічав Данилко; „каже, що в Сопошку холєра, що сеї ночі померло дванайцятєро, а вчєра поховали осьмєро, що ціле село заводить, що люде покидають хати, та й идуть в світ за очима...“

— „В Сопошку холєра“, говорив лісничий, „а він, мельник— завзятуций наш ворог, шукає притулку серед моєї родини, котру зустрічав завсїди проклоном, котру божився вигубити до нащадку — мельник?“ — и задумався Вовкомир, наморщивши брови, казав-бись: яка-то чорна гадка заворушилась в єго праведній души й каменем повисла у єго батьківського серця. З любовью глянув він на жінку, жалібним оком повів по лицях любієї дїтвори, — а далій спєгадав, що хто зна, може й їм прийдєтєся глядати притулку у чужих людеї... що не годитьсє ї ворога відганяти від порога, в таку добу, в такїм нещастїю.. що вони, Вовкомири, ніколи не бажали зла мельникови, що радї-б були нераз помиритисє з ним, — а тепєр, він сам, перший хоче переступити їх порїг, перший висєгає руку до них и просить так нечимало: бажєє тїльки ночлігу, притулку — захисту від зарази!...

— „А, то хибань звірюка був би сей“, обізвався в-кінці лісничий, „щоб в такім нещастю хлібом та солю не поділивсь з сусідом!“ — и мерщій відчинив двері, втішно та сердешно витаючи мельника, котрий, повісивши голову, так и стояв за порогом, наче-б и не надіявсь милосердя у сих, котрим запряг було погибель; непевною ходою переступив в-кінці поріг и блудним поглядом повів по кімнаті.

Бачивши таку несміливість и який-то тяжкий смуток у гостя, лісничий и его жінка стали розважати его; стали приймати як найлучшого сусіда-приятеля. За столом випивши одну чарку и другу, мельник подобрів, став сміливіший и говіркий, и просив лісничого и его жінку о прощенє; казав, що не сподівався він у їх такого ласкавого серця, — розказував, як лісничий зловив его раз малим еще в лісі и за те, що вирубував довбачі из дуба, випарив здоровенно, — як арендарь Гершко, знаючи об сім, підцьковував его опісля завсіди проти Вовкомира за те, що він, лісничий, відмавляв дідича, щоби не вирубував ліса та не продавав на морги жидам, так як его батько, — що він (Гершко) хотів, щоби пан поставив в селі тартак и випустив ёму в аренду, и що обіцював его (мельника) взяти до спілки, як тільки позбудуться Вовкомира, котрий один стоїть ім на заваді, — що жид розказував ёму усе, як Вовкомір буцім ненавидить его (мельника), що відгражається вбити як пса, коли подибає з рупницею в лісі, — що, правда, Сопошанські люде говорили инакше про Вовкомира, но він більш вірив Гершкови, чим Сопошанським людам, котрі теж до ёго не дуже прихильні.

— „Шкода!“ кінчав мельник, „що я скорше не знав вашого доброго серця; воно красше-б було для нас обох.“

И глипнувши з-підлоб'я на Марусю, котра сиділа конець стола на-сувісь мельника и з добрячимъ усміхом слухала его оповіданя, схаменувсь неначе, зітхнув — глянув на діти — встав скорійш від стола, подякував господарям — еще раз жалібно вимовив: „школа!“ и непевною ходою вийшов через сіни до иншої кімнати, де Вовкомириха настелила була гостеви постели, мовляв той: аж під саму стелю....

Коло шівночи з-тиха відхилились двері від кімнати лісничого, и уже хотів Вовкомір схопити за рупницю, гадаючи, що отсе злодій підкопавсь до его хати, коли до его ліжка тихою, наче кіт, ходою приближивсь Данилко и шеннув своєму панови що-то до уха.

Неначе-б гадюка вкусила лісничого, так схопивсь він із постели і випав до сіней, неначе божевільний.

— „Холера! в моїй хаті холера,“ промовив він на-силу охриплим голосом, і заломивши руки станув серед сіней, неначе укопаний; — „так мов серце добре мені віщувало — так він обманув мене, щоб погубити, а я змилювавсь над ним і ogrів за па-зухою вужа!“

В сій хвили місяць освітив кімнату, де лежав мельник, і лісничій побачив крізь відчинені двері, як сей аж тачався від болю по постели, благаючи не-своїм голосом помилуваня.

Страшна боротьба розпочалась в грудях Вовкомира: любва як родині, милосердие над нещасним недругом — сі два чувства разом заворушились в ёго души. Як тяжко вибрати тут батькови родини — чоловікови — християнинови! (Д. б.)

ДІВЧАТКО З СІРНИКАМИ.

(За Андерсеном розказав Гетьманець)

На дворі був страшенний холод, заверюха крутила, і ніч насовувалась — остання ніч Старого року, — саме на Меланки.

Такої темної та холодної ночі, що добрий хозяїн і собани не вижене, вбоге дівчатко, босоніж, простоволосе, пленталось собі вулицею. На їй, правда, й були черевики, як вона з дому виходила, але не на-довго: вона, бач, взулася у материні старі, та такі великі, що у першому заметі й загубила, перебігаючи вулицю з-під коней. Один черевик згубила вона таки на-віки, а другого ухопив якийсь шибиник, хлопчик.

Ото-ж дівчатко перебирало голими ніжками, що аж посиніли від холоду. У старенькій хвартушині несло воно багацько пачок з сірниками, а одну у руці тримала. Цоганий день для неї нині випав: ані одного купця, ані одного шеляга!

Бідне! Голодне й холодне тремтіло воно, аж кривилося! Лапастий сніг вкрив їй голову й нападав між біляві, гарнісецькі кучері, аж до плечей.

По всіх будинках світилися вікна і сияли; а дух від смашних страв аж на вулиці чувся: се було навечері Нового Року. У дівчанки тільки й гадок було, що про се!

Сіла вона собі й притулилася у закутку між двома будинками, підгорнувши ніженята під себе; але холод усе знай більш та більш проймав її, — а до дому-ж то вернутись не наслідуюва-

*

лась: бо не продала ані одної пачки, не заробила ані одного шеляга. Раз — батько-б побив її, а друге — хиба пак й дома не було теж холодно?!

Жили вони на горішці й хоч найбільші дірки у стрісі й були заткнуті ганчірками та соломою, проте вітер, не вважаючи, продирав на-скрізь.

У дівчинки рученятка зовсім одубіли.

Господи! хоча-б один сірничок, — може-б він запоміг хоч трохи! Коли-б одважитись хоч одного стратити! Тернула-б об стіну и погріла свої одубілі пальчинята.

От вона таки й наважилась витягти одного. Черк! Господи! як блиснуло, як засіяло! Вона сірник прикрила долонею, и горів він неначе свічечка, а полум'я его було таке тепле та ясне! Що за диво? Здалося їй: ніби сидить вона перед панською грубою, обробленою у мідь і залізо розкішно. Вогонь так привітно палає и гріє так хороше та тепло! Коли тільки що вона до полум'я захтіла простягти свої ніжки, — як разом полум'я згасло и груба не-знять-куди ділася: зосталося дівчатко тільки з недогарком сірника у руці!

От, черкнула вона об стіну й другим. Блиснув вогонь, загорівся, и тамечки, де світ на мур упав, неначе стіна зробилася, як намітка, прозора: можно було бачити з середини кімнату.

Глянула дівчинка — а в кімнаті стіл засланий скатертиною білою, білою, як молоко! На скатертині у полумиску стоїть печена гуска, начиняна яблуками та сливками, а од неї — гарячим та смашним паром так и душить. От, думà, щастє! А тут, як плигне гуска з полумиска до-долу, а ніж и вилки у-слід, та прямиєнько до дівчини.

Коли се — погас сірник, и знов усе зникло; зосталася тільки стіна висока та холодна!

От, черкнула вона й третім! Зирн. — аж вона сидить вже під чудовною панською ялкою*). Ся була більша и далеко красша за ту, що вона торік, у багатого крамаря, бачила крізь скляні двері. Господи! скільки свічок світилося по зелених гилцях! скільки то висіло в-горі цяцєк та лялєк! И здалося, ніби вони до неї всміхалися. Але тільки, що простягне вона обидві рученята, а сірник и погас.

*) Christbaum.

Знялися усі свічечки з дерева й полетіли в-гору високо, високо. Дивиться — то не свічечки вже, а зірки на небі: одна з них покотилася и покинула до собі довгу вогняну стигу.

„Мабуть хтось умер!“ подумала дівчинка, бо старенька покійна бабуся, котра тільки й любила її щиро, було часто каже: „коли часом зірка скотиться, то певно душа чиясь полинула до Бога.“ —

Чернуло дівчатко ще одним сірником об стіну. Блиснуло ясне та велике полум'я, а серед його її бабуся з'явилася, з таким ясним обличчям, з таким щирим до неї та любовним поглядом!

„Бабусенько!“ крикнула дівчинка; — „візьми мене з собою; я знаю, — як сірник згасне, то зникнеш ти, як груба мідяна, и гуска печена — и ялка чудно-хороша!“

От, разом запалила вона усю пачку, бо боялася, щоб бабуся її не кинула. Сірники запалили, и полум'я з їх здалося їй яснійшим од сонця. Ніколи бабуся не була такою гарною та величною! Узяла вона дівчинку на руки, и обидві, осіяні світлом, радісно полинули в-гору високо, високо — туди, де нема ні холоду, ні голоду, ні туги, — полинули до самого Бога!

Але й другого зимного ранку, у куточку, між двома будинками, маленьке дівчатко усе ще сиділо з почервонілими щічками, з солодкою усмішкою, — тільки вже одубле й замерзле.

Зійшло холодне сонце на Новий Рік й осіяло дівчинку з її сірниками. Одна пачка була зовсім спалена, и люде казали: „певне погрітись бідне хотіло?“ Але ніхто не відав про ті дива, що вона бачила, ні про те, у яким снізі полинула вона з старенькою бабусею на нову оселю! —

ДЕЩО О СПОСОБІ ЖИТЯ МУРАВЛІВ

и об тім, яку ролю відгравують они в загальній ладні природи.

(Написав Иван Верхратський.)

У звірят малих и непоказних завважамо часто приміти, котрі нас наповняють найбільшим подивом Божої мудрости и всемогучости. Именно помічаючи спосіб життя комах, приходимо до того пізнання, що саме там, де би ми и не думали, на предметах буцим незначних и маловажних, показується потуга Вседержителя в плінаючій величности.

Яким то дряхлим и слабым сотворінем не видається нам муравель! Однакож, слідячи ближше за способом его жита, побачимо, що саме сі непоказні животики живуть в численних товариствах, уладжених не соріше, як яка из потужних держав нашого часу. Єсть у них правлячі проводирі, послі-слідителі, инжиниери, робітники, и готове військo, котре кождоко вдираючогося ворога хоробро відперав; словом одним: єсть у них все, що в добре удержаній державі має бути. Муравлі суть також добримн окономнми. Справді не збирають они собі запасної живности на зиму — як хибно тверджено у старовину, ставляючи муравля за взоровзір журливости и запопадливости хозяйської — ні! муравлі призбирають собі, чуючи непогоду довше тріваючу, лише на кілька днів принасу, а в наших краях проводять зиму в стані заковязлім, загребавишиє трохи глибше в землю, — однакож держать собі постійно дійні корови. Корови? спитав де-хто, не довіряючи. Так єсть! Річ має ся так: На листю тополь, рож, на капусті и многих инших рoстинах живуть малієнькі комашки (звані мшицями), та обсідають іх так густо, що рoстини ті видаються мов цoцелом обсіпані. (Тому-то зовуть мшиці теж и попелицями). На-заді мають сі комашки дві трубочки, з котрих тече солодкий, ліпкий сок. Муравлі любять той сок дуже. Тому-то и видко часто, як по листю бігають квапно, злизуючи сок з трубочок мшиць текучий. Однакож не вдоволяються они тим. Дуже часто хватають сильними челюстями повільні мшиці, таскають до-дому и ховають іх у себе, та хіснують з них подібно, як газдині з коров.

Загалом ділиться обчество муравлів на самочки, самчики и безполі робітники (муравлі ніякого рода або так звані муравлі). Найбільші суть самочки. Они то подібно, як трохи менші від них самчики, дістають під-час сполованя (Paarungszeit) ніжні крильця, котрими на кілька хвиль можуть в воздуху вознестися. Однакож вскорі тратять крила и спадають на землю. Самочки зносять відтак малієнькі яєчка в закапелках муравища, а дальше пропитане виклюваючоїє черви зоставляють робітникам. Робітників єсть найбільше, и они поносять найтяжші труди коло утримуваня держави. Самочки и самчики вільні від работ и представляють, так сказати, клясу правлячу. Робітники розділяють роботу між себе. Одні сторожать, другі будують нові ходи и комірки або направляють старі, инші зносять потрібний до того материал, инші знову виходять на розвідок за поживою и пр. Дивлячись на той слітний рух, який панує в муравищи, думав би хто з-разу, що

не спроміжно тим звіряткам працювати доладно, що они десь собі в своїх роботах мусять перепинити,—а и саме муравище з-верхи виглядає найчастійше безладною копицею, накиненою піском, листом, чатином и пр.,—однакож, роздивившиися точнійше, узриш на-відворот: кожде має свій певний, вимірений об'єм ділання, одно другому уступає бережно з дороги не заваджаючи, а коли иноді в квапливій поспішности стане одно против другого, так глядячись усиками, и спізнавши одно другого, смирно уступають собі — тай дальше до праці!

Примітна пильність и витревалість муравлів-робітників. Иноді кількадесять раз сховзуються з тягаром и скочуються долі, но те ім не мішає; вони не встрявають, доки аж не спрячуть предмет на місце призначене. Для молодого покоління суть таовж дуже журливими. Черви виклюнувшися з яєць годують дуже старанно. Коли черви осягнуть привалєжну великість, то обсновують ся звичайно тоненькою пряжею и переміняються в кукли або так звані подушки. Подушки тні именують де куди хибно теж и „муравлиними яйцями“. Они суть звичайно білявої або жовтавої барви — з-далеку похожі на пучняві зерна жита або пшениці. Кукли не їдять нічого, не потребують отже, щоб їх годувати; однакож и тепер не відступають їх годовники. Они виносять подушки на сонце, обертаючи їх то на один бік, то на другий, щоби добре з всіх сторони оґрілися. Зближитья-ж до гнізда який неприятель, як не заворушиться все в муравищи! З якою ревностю не видаються усі робітники уносити повірені ім подушки! В короткім часі численні подушки зникли, попрятані у середину будинку, а натомість виступає цілий рій воїнів, щоби укарати дерзького смілкака.

Муравлі живляться переважно солодкими соками з ростин або звірат. Овочей не тикають, хіба коли з них відшкіриться лупина и витікає сок, на котрий то всі муравлі дуже ласі. До муравища ведуть окремі дороги або шляхи, котрі нарочно промощують собі муравлі. Тими дорогами зносять они собі потрібні річи. На вислід роздобутку висилають робітники кількох з-поміж себе. Відиріють тні слідителі більшу илькість поживліня, то сей час вертають до свого муравища и забирають з собою більше товаришів, при чім дуже добре уміють справлятися, хоть часом вибираються в місця досить оддалені. З того видко, що межи муравлями має бути певний рід, сказати-б: мови,—а так можуть они порозуміватися взаімно.

Дивлячись на згодливе устроєння держав муравлиних, думав-би хто, що межі ними панує лише любов и згода; однакж и межі ними ведеться иноді борба и то завзятуца борба о бит. Коли в якій стороні за дуже розмножаться муравлі и досить близько зложать муравища одні біля других, стає ім за тісно, а то тим більше, коли одними дорогами змушені за жиром виходити—и тоді то розчинають они справдепні битви. Примітно, що при тім муравлі не уживають ніколи хитрого підступу, не вишадують з засідки зацаївшись, як многі инші комахи, но боряться чесно в отвертїм поли, виступаючи густими рядами. Борючись кусаються челюстями (щипальцями), стають на-вшпиньки и стараються забризвати противника квасною ідею, що находится в піхурци на кінци іх кадовба. Роди узброєні жалом проколюють ним ворогів. Справді зумлати приходится, з якою заїлостю, з яким завзятком они гризуться. Не-раз зчіпляться борці так сильно, що не опускаються, навіть коли один з них на смерть загрисений, и не-раз мож побачити, що до ніг муравлів побідно з борби вишовших суть учіплені голови відорвані або й цілі трупи противників.

Часто нападають на одного кілька з иншого муравища на-раз и забирають ёго в полон. Коли смеркнеться, уступають обі сторони и хороняться для перепочинку у свої муравища. З розсвітом же опять виснають и поновляють битву з тим більшим завзятем. Ті борби тривають не-раз кілька тижнів. Замітити однакж годиться, що під час, як ведуть борбу, в муравища не перестав робота,—и так коли одні повнять свою довжність на поли битви, другі идуть за поживою глядіти, заходяться окол добра молодого покоління, и пр.

Инших комах поборюють муравлі и загрисають навіть значно більших від себе на смерть. Так напастує найменший из наших родів Муравель жовтий (*Formica flava*) поодиногих масвих хруців досить часто и принуджає, численно іх окруживши, найчастійше до піддачі. Згадати тут годиться, що сила у тїх малих и, як бачиться на першій погляд, слабих животин, розмірно дуже значна. При будованю своїх муравищ таскають муравлі не-раз кусники дерева, прутики и т. и. річи, котрі далеко більші и тяжші від них самих. В-прочім много надолжуют муравлі своєю невтомимостю и проворностю, а також и своїм значним числом.

Хотя муравлі так завзято гонять многих комах, то преці дозволяють декотрим пробувати у своїх муравищах, а навіть дуже старанно ходять коло них. О мшицях и іх призначеню для му-

равлів була вже в-горі бесіда. Окрім тих Полукрильців (Hemiptera) знаходяться часто межі муравлями ще і декотрі хрущі, іменно многі з Щипавковатих (Короткокрильців, Brachelytra), Скритки (Pselaphina), Огниця-Червениця (Pyrochroa coccinea) и інші.

Жубелиці зносять яйця дуже часто у муравища. Одного разу запримітив я, як самочка Жубелиці-золотастої (Cetonia aurata, Goldkäfer) злинула у муравище Муравлів червоношніх (Formica rufa) и муравлі впустили її без всякої перепони. В якій іменно цілі плекають муравлі тих хрущів, доселі не звісно.

Муравища закладають муравлі в землі, під каменем в порох-навих деревах и т. и. предметах. Будівлю стосують після якості материялу. Так и. пр. коли земля тверда, то будують тоненькі стінки для комірок; коли же пухка и розсипна, то дають стінки о много грубші. — Не-раз внаджуються в людські хати, а відкривши солодоші або свіже мясо, приводять вскорі численних товаришів, и стаються через те неприємними гостями. Хотяй муравлі иноді своєю внадливістю и нам не-раз даються в-знаки, то однакж тоє не може ити и в порівнанє з тим, що дїється в декотрих сторонах теплівщини. Там живуть муравлі громадами далеко численнішими, як у нас, и суть з причини своєї пажирливости правдивою гонобою тамошних жителів. Так звана Овідниця Головата (Atta cephalotes — Grossköpfige Visitenameise), живуча в лісах Бразилії, відбуває в певній порі справдешні походи, не щадячи нічого на своїй путі, обнажаючи навіть дерева з листя. Втиснувшись безчисленими тьмами в людські мешканя, принуджає она людей до втеків, видаючи при тім все зїдومه до цяти. Також Мурашка Жимоїдка (Murgica omivora, Gefräßige Ameise), властиво жителяв Єгипта, тепер однакж розпросторена и в Америці а новійшими часами и в Англії (в околиці Лондина), не много уступає під взглядом шкідности попередній. -

По-часті однакж винагороджають муравлі теплівщини зроблену шкоду. И так після оповідань В. А. Гумбольдта живуть жителі сторон над рікою Ні-Негро через більшую часть року муравлями, котрих подусивши замішують мов тісто, и відтак проховують у воску до дальшого вжитку.

У нас суть муравлі переважно пожиточні, понеже вигубляють всяку шкідну хробачню, а також причиняються в певній мірі до удержаня чистоти в воздуху, спрятаючи падаль менших животних. Також служать кукли (подушки) на поживліне для многих птиц співучих, и збирають їх в тій цілі; а и самих му-

равлів потребують до вироблювання окремішного шпиритусу и до цілющих купелів.

Так видимо, що муравлі відгрівають непослідню ролю в світі комахім, що и они причиняються на свій пай до удержаня загального ладу в великім господарстві природи, и що для своїх приміт, для свого способу житя, заслугоють справді на саму більшу з нашої сторони увагу.

БОДНАРІВНА,

драмат народній

В ТРЕХ ДІЯХ.

(Оснований на пісни народній)

Написав

Федор Заревич.

ОСОБИ:

МАРЦЯ БОДНАРІВНА.
 БОДНАРИХА, її мати, вдова.
 АМБРОЗ, її жених.
 ОНУФРИЙ, опікун и стрий Марці.
 СТАРОСТА КАНІВСЬКИЙ.
 АНТИЦА, его новірний козак.

МОЛОДЦІ и ДІВЧАТА міщанські. КОЗАКИ Старости.

Річ діється в 2-гій половині XVIII. столітя — в малім містечку: I. дія в хаті Боднарихи; II. дія в саду; III. дія в палаті Старости — конець перед хатою Боднарихи.

(Після народній пісни сталася ціла пригода з Боднарівною в містечку Гусятині.)

ДІЯ ПЕРША.

(Звичайна міщанська хата Боднарихи.)

ЯВА I.

МАРЦЯ

(прибирається до зеркалаця)

ушішко) Так, сёгодня, то певно вже хлопці подуріють.... Я прибрана, як та краля... *(переглядає старій на собі)* о, які красітні стяжки, які пишні коралі, які блескучі дукачі... а тут, осьде, *(вказуючи на голову)* за косу заткну рожу, яку наші дівчата на паннах тільки бачили *(шкає рожу)*... а тепер *(приглядається знова до зеркала)*, тепер нехай усі ворогують и говорять, як хочуть; а я й сама знаю, я сама бачу; *(шрохи стидливо)* що я дівчина.... гарна...

(З-за сцени залітає голос музики граючої веселий танець — Марця опиняється, надслухує и між тим говорить; однак музика її так заняла, що мимовольно вона словами ударає в такт музики, аж и перейде до співу.)

О — ох, он-там — так — танцюють и гуляють... а музики то так ясно и весело дотинають... хлопці дуднять — дівчатами уви-хають.....

(скає): Ой у лузі при калині
Стоїть козак при дівчині —
Стоїть, долю проклинає,
Що дівчиноньку лишає.

Ой, козаче, не журися, —
Як хоч', за рік тут вернися:
Калина тя ждати буде —
А дівчину вольнуть люде....

Ха - ха, жа - ха... *(прищупкує ногами; музика стихне.)*

Танцюють, гуляють, аж серце до них рветься.... танцюють без мене.... *(з досадою)* Ох! які-ж бо тогі мама, пійшли собі и не-гадвга ім вернути; я я дожидаю и дожидаю, пійшла-би на танець.... Та мама хйба забули, що сёгодня неділя... *(плажливо)* десь собі за-сіли; а я осьде нуджуся, вану... и що я зроблю?.. Ой-йой, мамо, мамо!

(Під-час послідних слів уходить мати.)

ЯВА II.

Марця. Боднариха.

БОДНАРИХА.

Ой-йой, мамо! *(салеснувши в руки)* А що?.... упадоньку.. а то-бі-ж що, Марценько?

МАРЦЯ.

(*втирає очи*) Та що, ніщо! — Але бо ви, мамо, пійшли на вечірю, а з вечірні десь до куми; а я жду, та й жду — а вас як нема, так нема...

БОДНАРИХА.

(*хитаючи головою*) Та й на-силу діждалася; середодня ачей-же боялася сама в хаті?

МАРЦЯ.

(*з прищиском*) Ая.... боялася...

БОДНАРИХА.

Ну, а що-ж?

МАРЦЯ.

А от-що. (*розказує*) По мене приходили вже й посестри и молодці, запрошували так на музику.... А я так чекала, дожидала, довго, довгісенько.... а вони там, бачите, так танцюють; а музики гудять, що аж сюди залітав голос.... а музики що заграють, то мене коло серця так заскобоче....

БОДНАРИХА.

(*сідає, поважно*) Та то й увесь твій клопіт.... (*жаршуги*) Що не прийшла перша на танець.. гірька доленько!... А як би раз один Марценька не пійшла на танець?..

МАРЦЯ.

(*скоро*) Як би не пійшла, то би всі з мене сміялися — то би я й через ґулицю не перейшла вже!

БОДНАРИХА.

(*жаршує далій*) Так би сміялися?..

МАРЦЯ.

Певно!... А то би зараз дівчата всі розголосили: „Марця Боднарівна на танці не приходить; бачите, сватачі зазирають....“ Та взяли би мене прикладати то до сього, то до того...

БОДНАРИХА.

То дивне диво би й сталося, як би сказали, що до Марці сватачі зазирають....

МАРЦЯ.

А на-що такої мови, коли до мене сватачі не заходять.... (*скорше*) коли я не віддаюся....

БОДНАРИХА

(поважно) А як би справді зайти хотіли?... а може мені сказано, що надійдуть...

МАРЦЯ.

(згудована) Сказано вам, що надійдуть?... (закриваючи очи) Мамо моя... я віддаватися не хочу!..

БОДНАРИХА.

Та не скоропадь так; ще й не віддався.... (встає з повагою) Але-ж, донечко, люде надійдуть таки сёгодня; то-ж треба людей по чести знати и дома остати, не на танці летіти, — бо осудять люде и скажуть: „Пуста дівка у Боднарихи, раз-у-раз на танцях.“

МАРЦЯ.

(опалисто) Нехай кажуть, нехай!... Ім відажа то так и здається, ніби торг явий-то; ім видіться, що, коли виглядають кого, як ім здалося, то дівчина на них тільки и ждала.... А тут, не тоті часи вже; годилося би, щоби и дівчина знала, кого для неї випукали, и впередже и своє сказала слово... (по жвилі цікаво) Ану, кого-же то вони, мамо, найшли для мене?

БОДНАРИХА.

(сміючися) А ти сама, то и не вгадала-би, которий се бути може, що до Боднарівної ручники посилати гадає?..

МАРЦЯ.

(розгадавши) Овва! Тільки, заходу и мови... се може Амбрóz?

БОДНАРИХА.

А як-би й Амбрóz? Може ёму догана?

МАРЦЯ.

(перевірливо) Догана, або не догана.... але Амбрóзови рот не замерз ще; міг упередже бодай словечко мені прорéчи.... От-же най вбачав.

БОДНАРИХА.

(добродушно) Ну, ну, якось погодитесь ви поміж собою...

МАРЦЯ.

Погодимось, або и ніт; побачимо..... (розговорливо) Гарний, ладний, чудний жених!... То зо мною бачиться майже день-у-день, не промовить и слова, та думає, що досить по тому буде, коли перешле ручники, син багацький!... Вже нині, бачите, який горний!...

БОДНАРИХА.

А дай-же супокій, донечко.... Амброз газдівський, честний хлопець.....

МАРЦЯ

(*сердишо*) Ніт, мамонько... не такий він!... (*тихше*) Матінко, доле моя! він багацький син, гонорний, сироту за-ніщо не буде вважати.... він.... (*загинає плакати*) убогу, вдовину доньку, нехай з багацькими не кладе на рівні: багацька дожидає ручників, а бідна серця!....

БОДНАРИХА.

Донечко, а що-ж бо ти говориш?... Адже-ж сама ти нагнула сюди Амбровови дорогу?....

МАРЦЯ.

(*тихо*) Правда, мамонько, правда: Амбровови я не-раз скорше, як другому кинула добре слово.... (*спидливо з жалём*;) я думала, що Амброз мене може и любить; а він зі мною не говорив и слова, але посилав свій гонір багацький!....

БОДНАРИХА.

(*поволи*) Але сяма, важеш, думала, що тебе любить... а то-ж и ручники заслати хоче?...

МАРЦЯ.

Та ручники тільки.... а я не знаю, мені ще не казав, що любить... у него серця немає, а ручники....

БОДНАРИХА.

(*острійше*) Марцё, не гордуй, ти сирота вдовиці....

МАРЦЯ.

(*з досадою плагливо*) Мамо, сирота я, та не на глум богачевни... Мамо, пустіть мене, я піду на музику; нехай богач.... (*глянувши в вікно*) О мамо, иде Амброз....

БОДНАРИХА.

(*глянувши шоже в вікно*) Иде, виджу, там в-горі вулиці... Чи знаю, що зроблю... хиба заклучу стрія Онуфрія....

(*відходить*.)

ЯВА ІІІ.

МАРЦЯ.

(стає задумана) А може справді мама и добре кажуть, щоби я не гордувала, коли сирота я... Може справді Амброз мене и любить, коли не сягає по багацьку дівку?... (тихше) А я-ж его люблю?... не знаю!... (різько) О ніт, ніт, я знаю того богацького сина... гордий такий, а говорить, наче замкнений рот має, наче з ласки... ще не спитав мене и слова — а вже посилав людей з ручниками!... (алескувши в руки) То нехай же вибачить... Я не хочу его... не люблю!..

(Входить Боднариха.)

ЯВА ІV.

Марця, Боднариха.

БОДНАРИХА.

Иде Амброз... правда не сам, з людьми... (дивиться на доньку) Марценько... треба якось...

МАРЦЯ.

(скоро) Нехай идуть... та що-ж?

БОДНАРИХА.

Що? побачимо, учуємо. Прийдуть и скажуть своє, а ми то-же своє.. Прийдуть и стрій...

МАРЦЯ.

(на-укір) Прийдуть — прийдуть... прийдуть и Амброз и стрій Онуфрій, та не до менє...

(вибігає.)

ЯВА V.

БОДНАРИХА.

(с клопошї) От так-же, люде йдуть, а вона втікає — що-ж зроблю?... Нехай же тут люде нас розсудять, чи я тому винна? Втекла, та й годі. — А вже-ж не що, як поперечився Амброз из нею...

(Отвераются двері, входить Амброз.)

ЯВА VI.

Боднариха. Амброз.

АМБРОЗ.

Слава Иесусу Христу! (кланяється.)

БОДНАРИХА.

(в клопоті) Слава на віки... витайте, гості... (силується до усміху) Самі?... Я-ж бачила, не самі йшли тутки...

АМБРОЗ.

Я не сам вибрався... з-за того и просив вас, щоби дома остали;... а тим-часом, бачу, ви кепкувати захотіли з мене — доньку виправили на танці! Тільки блисла нам по-перед очі...

БОДНАРИХА.

(в клопоті) Не винуйте мене... я доньку на танці не виправляла...

АМБРОЗ.

То ще гірше, коли ваша донька без призову ходить, куди хоче.

БОДНАРИХА.

(сухо) Не пійшла донька. де їй не годиться.. и на танець без призову не пійде...

АМБРОЗ.

(твердо) Ви, пані-матко, знали, що прийдемо... а донька таки пійшла, куди хотіла!

БОДНАРИХА.

Га! вибігла, як вас побачила, — а се вже, бачите, що вона на вас не доброї може волі; вина не моя.

АМБРОЗ.

(з сухим усміхом.) На-ж тобі, Амбросе! А може вина моя?

БОДНАРИХА.

Те ви вже лучше знати будете. Як подиблете Марцю, її запитайте... вона ...

АМБРОЗ

(перевив.) Ага! то туди стежка в горох!.. У вас, бачу, така поведінка — у вас донька верховодить... (зо сміхом) Та воно так приходить; я забув, що то бабина дівка! (Під-гас тих слів увійшла Марця и станула за плечем его.)

ЯВА VII.

Боднарйха. Амброз. Марця.

МАРЦЯ.

(з гнівним, палким сміхом, ударившись руками.) Бабина дівка!?... А дивіться! — От и бачите, мамусенько, богацького сина!.. Який гордий! (оглядає его)...Який пан, а прийшов по бабину дівку...

АМБРОЗ.

(змішаний дивиться на Марцю; до себе) Гнівається, а яка ладна!...
(до Марці, якби просягим голосом) Марціє — Марценько, не лихослов
так-же; — мене заболіло те, що передо-мною втікала ти з хати...

МАРЦЯ.

(сміючися) Втікала? ха-ха ха, — то би й не вертала...

АМБРОЗ.

Я гадав так, що побачивши мене з людьми сюди йдучого,
ти втскла передо-мною?..

МАРЦЯ.

(ніби дивується.) З людьми? А чого-ж ви з людьми до нас ити хо-
тіли?

АМБРОЗ.

Дивне твоє слово, дівчино. А чого-ж до хати, де відданиця,
з людьми идеться?

МАРЦЯ.

Чого идеться!?(кепкуючи) То ви ачей-же на обзорини?...

АМБРОЗ.

(шизо) Та так, Марценько...

МАРЦЯ.

Так?.. Я-ж вам скажу, що не в добрий час ви вибералися; у
вас дивно водиться: то зо-мною ви впередже говорити й не
гадали?

АМБРОЗ.

(не знаючи який одвіш даши, подумавши:) Та як же так?

МАРЦЯ.

(скоро) От як: Коли молодцєви припаде до вподоби дівчино, то най-
перше з нею поговорить, бодай спитається; а по-тому з людьми
приходить.... просить родичей....

АМБРОЗ.

(скоро перебиваючи) А родичі як відважують?

БОДНАРИХА.

От, видиш?...

МАРЦЯ.

То просить їх раз и другий... аж в-конець призволять....

БОДНАРИХА.

Та воно и так правда ...

МАРЦЯ.

(*скоро до обоіх*) А як дівчина відкаже?

АМБРОЗ.

То розведуть їй на розум.....

БОДНАРИХА.

Так, розведе їй родина на розум ... то воіа пристане...

МАРЦЯ.

(*скоро*) А як ніт?

АМБРОЗ.

Ну... то...

МАРЦЯ.

Ну, то... То зашле людей до другої, и яка пригодиться, таку возьме ..

АМБРОЗ.

(*в клопоті*) Коли бо в нас так не водиться.. у нас родина має перше слово...

МАРЦЯ.

(*скоро*) А в нас знова так не водиться: у нас дівчина має перше слово!

АМБРОЗ.

(*не знаючи що сказати, обертається до Боднарихи*) Пані-матко, хіба я вже вас запитаю?

БОДНАРИХА.

Будьте ласкаві!

АМБРОЗ.

Скорше ви знати будете, пані-матко, яка гадка в доньки вашої.... сважіть приходити з людьми?....

(Боднариха обертається до доньки, не знаючи як сказати; але Марця перебиває.)

МАРЦЯ.

(*сміючися*) Мами ви питаєте?... я вам сама скажу: — бачите, не квапно мені віддаватися.. л, (*по-воли*) вибачайте, не знаю, як вам сказати...

АМБРОЗ.

(*до Боднарихи*) Пані-матко, яке-ж свово?

МАРЦЯ.

(огесидно угнівана, гордо) Іншим разом!

БОДНАРИХА.

(по-воли, нерішительно) Та по правді, воно якось так дивно завелось... хиба — вже иншим разом...

АМБРОЗ.

(апоуро) Іншим разом?... *(подумаючи)* Не з добром, мати Боднарихо, у вашій хаті водиться... У вас, бачу я, донька верховодить; а в доньки, як у доньки, молодий ще розум...

МАРЦЯ.

(какуюги) Молодий розум?... А ваш уже пристарів?

АМБРОЗ.

(не вважаючи на слова Марці, до Боднарихи) Коли годі в вас прийти до якого кращого слова, то вибачайте, я вам его сам вискажу: Бачу я, що з вашою донькою не так легко прийти до путі... коли и ви йдете за її розумом... Правда, що воно може пійти иншим разом краще... та годі; якось не водиться так у світі, аби з такими важкими ділами відкладати, чи з-за танців, чи таки з-за якої-небудь повідінки. *(звертається по-гасті до Марці)* Не хотів я, щоби ходили слухи, що богацький син дурить удовину дівку; думав я, що дівчина може також мене не відчурається; — з-за того и попросив я батька и загадав узяти слово... а то *(огрижений)* дарма; не моя вина, що не туди нагнулося. *(Вказуючи на Марцю)* Марці вадпій по голові гайвороня грає; Марці не віддажа, а танці до серця припали... *(Кланяється поважно матері)* Теж прощавайте и споміняйте бодай добрим словом... *(до Марці)* а ти, Марценько, жий весело и гуляй здорова!...*(Амброз відходить; ему на-встріч уходить Онуфрій — Амброз ему кланяється, але відходить).*

ЯВА VІІІ.

Марця, Боднариха, Онуфрій.

ОНУФРІЙ.

(позирається німо шо за Амброзом, шо на оставшу доньку и матір) А се-ж що? Як?

БОДНАРИХА.

(декинувши плегем, на доньку показує.) А от, прийшло щось до голови...

ОНУФРІЙ.

Та яке?

БОДНАРИХА.

А хто-ж се знав, яке... побачила, що йде з людьми, втекла з хати — далій, війшов у хату, яла сваритися...

МАРЦЯ.

(перебиваючи) Ая, сваритися!... Ви, мамо, завсе тільки на мене...

ОНУФРИЙ.

(до Марці) А ти певно нічого и не завинила... тільки от так кинула два-три слова...

МАРЦЯ.

Коли бо він так гордує...

БОДНАРИХА.

(скоро перебиваючи) От не кажи...

ОНУФРИЙ.

(крушить поважно головою) О не добре так иде в тебе, мати: донька, бачу, тобі кілки на голові теше... *(до Марці)* а ти, панно, не показуй людям усякі примхи — з хати не втікай; так не робить господарська дітина... Бувайте здорові... мені тут немає діла... *(відходить)*

ЯВА ІХ.

Марця. Боднариха.

БОДНАРИХА.

(засумована стоє перед донькою) От бачиш, от як судити будуть. Ти вигнала з хати господарського сина... така ти скоропадна, опалиста в слові... а що се тобі сталося, Марценько?

МАРЦЯ.

(намагає сміятися) Мамо, пусто ви зажурлися... що втратили зятя? *(гірко)* Може би вн, мамко, хотіли, аби я впрошувалася в ласку богацького сина — щоби я дала з себе глузувати?...

БОДНАРИХА.

А пожди-ж бо, донечко; по правді сказавши, Амброз и не так дуже провинився...

МАРЦЯ.

(проволюкаючи слова) Не так дуже провинився?

БОДНАРИХА.

А вже-ж ледви... вже я собі добре розтолкувала его слова...

МАРЦЯ.

(скоро) Ану як?

БОДНАРИХА.

(поважно) Та, певно не з-за недостатків Амброз за тобою вбивався, в него и своїх доволі; а коли загадав що, то вже-ж тільки серце вело его 'д тобі... (вигодиши) А-д-же ти и сама подала ему не-раз добре слово?..

МАРЦЯ.

(з-пихна) Та воно й правда трохи... може коли й красше говорилося...

БОДНАРИХА.

(красно) Отже ж; а тепер жякнула ти до него, як задерта пчола тая... а він, по правді, думав чесно, не хотів, як казав нам, аби ходили слухи.

МАРЦЯ.

(уражена) Ага! то так говорив, коли мене побачив; а упередже яка була казка?... вигадував, що бабина дівка! (регогешся) А бабина дівка не так дуже й поквапилася, хоч у грошеву скриню... О, як у гроші цоркати любить... бабина дівка!... а то богач на весь рот...

БОДНАРИХА.

(лагідно) Не говори так, доню; Амбровови таке певно ніколи и не приходило на гадку...

МАРЦЯ.

(горячо) Не приходило?... А отже, як розходився, що не дожидала его в хаті... (з прищиском) и вас, мамо, яв учити розуму... Та се так из матерею судженої говориться? (Боднариха поступає к доньці 'близше) Дайте покій, мамо, за таким зятём, що вже сёгодня матір сварить, а суджену понизав, не жалуйте!..

БОДНАРИХА.

(збита з пантелику) О, Господи милосердний, що мені тут удіяти?!

МАРЦЯ.

(розъярена ходиває — а далій приступивши до вікна, на-віів до себе) Сёгодня неділя... тільки веселитися... а тут принесло... Господи! чи завсе таке гірке те сватане?... (задумується; від-гас сёго гути, як брешить десь музика, и Боднариха поступає ближше вікна другого) Мамо, мамко моя, чи чуєте, як там грають?... Там гуляють наші дівчата, а я сиджу дома... (музика шрошки голоснійша стає) О як бере за душу и легоче серце... ніби словом живісеньким говорять скрипочки... дзвонять, як пчільки серед поля тоті цимбали,—а бас гуде, накликає, аж ха-

нав за ноги... (зближаючися до матери, пестившись) Мамо, мамонько-до-де, мамко сонічко мов! я піду на танець... (Боднариха поступає до доньки, ніби що казати хоге; музика стихла, Марця говорить дальше) Мамо, погляньте на вулицю, як там глотяться дівчата и молодці, а всі на танець сходяться...

БОДНАРИХА.

(сумно) Правда, чути, як музики гудять... сёгодня неділя... правда... (оплямившись) Донечко, якось не-весело нам сёгодня — завелося не добре;... я не знаю чому, я лихо віщую!.. Марценько, остань дома; сёгодня нехай без танців и минеться...

МАРЦЯ.

(певно и супокійно) Мамонько, пустить... я тільки хвилиночку буду... а то, бачите, мамонько, богацький син чванитися стане, що з-за него жалібно в хаті та Боднарівна по его голові сумує...

БОДНАРИХА.

(нерішкливо) Ніт, донечко — остань; мені не-весело, мені чогось так німно...

(Підближається музика, Марця и Боднариха надслухують — отвараються двері музика сильнішає, входять міщанські дівчата, кланяються и співають)

ЯВА X.

Марця. Боднариха. Дівчата

ДІВЧАТА.

Ой мати, мати, пусти гуляти,
Та твою доню, ясню зорю;
Ой мати, мати, мати-доленько,
Та пусти з дому твою донешку...
Ой то сумує ціла дружина,
Що не приходить твоя дівчина...

(Музика втинає.)

ОДНА З ДІВЧАТ.

Просимо, пані-матко (всі кланяються), нехай по ласці зволять Марці пійти з нами погуляти.

МАРЦЯ.

(просить) Мамо, позвольте..

БОДНАРИХА.

(випаюги дівчати) Гостить здорові, дівчатонька — гуляйте здорові...

ДІВЧАТА.

(кланяються) Просимо, дозвольте, пані-матко.

МАРЦЯ.

(приступав до матери и цілує її в руку)

БОДНАРИХА.

(перішильно) Та хіба — вже — не бороню...

ДІВЧАТА.

(кланяються, музики едарляють, дівгата співають)

Ой мати, мати, пусти гуляти.

Та твою доню, ясную зорю ..

(Знова кланяються и відходять—Марця скоро поправляє стрій; по-межи виходячих дівчат втискається Амброз.)

ЯВА ХІ.

Марця. Воднариха. Амброз.

АМБРОЗ.

(скоро) Вибачайте, пані матко, що еще раз зайшов я...

БОДНАРИХА.

(аомішана) Витайте добрим словом..

АМБРОЗ.

(сухо) Рад-би... та в мене коротоньке буде слово... (Марця цікаво відсмуцає) Я вам усе добрий, хотя... (махнувши рукою) Лихо кроїться по місті: Староста знову гуляє и полює.. Ви знаєте, явий се я-струб на дівчата... то-ж не пускайте вашої Марці на танці.. (Видко мати перепуджена щось сказати згоге, але Марця, близше станувши до Амброза, застає її. — Амброз до Марці) Марценько, забудь що було... послухай мене, остань дома... ог хго знає, що тебе подибати може... Марценько... староста Канівський полює..

(Тим-часом надходить по-за сценою юрба молодежи, чути на-пів глуху музику, котора грає нуту пісни дівчат.)

МАРЦЯ.

(відслухавши музику шрози, скоро и весело) Й Старости не боюся, погуляю та вернуся... (музика сильнішає, Марця скоро підбігає до матери, цілує в руку и вибігає за сцену, співаючи під голос музики)

Ой мати, мати, пусти гуляти..

(Як Марця вже на межи сцени, падає завіса.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Сумну вість розніс телеграф по Славянських землях о результаті виборів на сойм кр. чеський. Чехи при виборах упали — а упали помимо незрівняного патріотизму и випруженя усіх своїх сил, помимо блистательної побіди в курні сільській (в мійській курні удержалися майже на-рівні), — упали — бо упали в рішаючих виборах в курні великих посілостей, за содійством доселі нечуваних в анналах парламентаризму фінансових операцій німецької так званої вірноконституційної партії — и за безприкладною помочю самого-ж правительства. — Справді Чехи не явились при виборчій урні, а заложили протест против несправедливого господарства намістника Коллера, — однакож протест той не має при нинішнім складі міністерства нашого ніяких виглядів, хіба що сама корона вдасться в сю, о скільки зачуваємо, не зовсім чисто справу.

Але поражене Чехів має зовсім інші наслідки, як надіялись завяті централісти Віденські, — не побидо бо оно Славян и не дав поруки на торжество и гегемонію Німців над Славянами; оно показало нам тільки, як Німці орудувати знають в потребі тою самою конституцією, за котрою стоять, — уявило и найтупішшому умови, чого нам по централах надіятися, — и може у перший раз визвало з грудей усіх Славян голос болю и найсердешнійшої симпатії для Чехів. [Ми, Русини, зробили у тій річці може перший шаг, послаючи від членів товариств наших „Просвіта“ и „Бесіда руська“ Чехам під-час виборів телеграми ободраючої гряди.]

Надіємось однакож, що на симпатіях самих не скінчиться; бо против небезпечних кновань Німців повинні австр. Славяне, як в інтересі своїх народностей, так и в інтересі Австрії сполучити свої сили до акції вспільної — и з найбільшою оглядністю, політичним тактом и твердістю заступати загрожені, Монархою нам уділені и запоручені свободи.

Сей рух уже и розпочався по тім боці Літави, де Славяне, покривджені нетолерантним рядовим сторонництвом Деака, починають вязатись не тільки між собою, а и з Румунами ба и з угорськими ультрасами, щоби повалити ненавистне, угнетаюче їх правительство угорське.

У нас, в Галичині, діло те може не піде так скоро,—бо хотя Німці и відгражаються Полякам, що ім резолюції не ухвалять на Раді державній, однак они се ділають так, як той купець, що лає товар, котрий купити хоче, — и може они справді делегацію сойму Львівського перехитрять и збудуть чим-небудь, заслонюючись Русинами, котрих також, як давнійше так и нині, гарненьво виведуть в поле.

Будь-що-будь, а нам бачиться, що нинішнє мадярсько-німецьке господарство в Австрії не иде в хосен Монархії, и що в короткім часі радикальна зміна и кінець експериментаций мітнісеріальних послідовати мусить; инакше мусіла-би конституція вернути з-відніля и прийшла.

ДОПИСЬ.

Від Збруча. (Букви руські и латинські. Гражданка и скоропись руська?) Ще завсіди велика часть Поляків не може розстатися з своєю гадкою, щоби Русини покинули гражданку и скоропись и в загалі руські буви, а натомість прийняли абецадло латинське, яко алфавет цивілізації западної, до которого то раю и покійний „Slowianin“ нас ввести бажав, а Риділ краєвий ввджене лат. абецадла навіть грішми з фонду краєвого попирає: під позорами, що прийняте абецадла до руського язика народности руській шкодити не може, на-відворот руському язикови в школі и словесности надасть новий жизненний усніх, и що будьто гражданка принесена до нас з Росії, де она винайдена за Петра Великого и за его указом заведена зістала.

Не буду входить в те, чи латин. абецадло до духа руського язика відповідне, и чи би оно нам в нашім поступі успіх, чи перешкоду принесло, бо тої неудобности довели давно инші; я хочу тільки тут кілька слів сказати: чи гражданка и скоропись винайдені в Росії, и з-відтам до нас принесені?

Що до тої точки, справді не знати: чи панове Поляки дійсно так мало знають историю, чи може тільки удають, що її не знають.

История показує, що християнство и просвіта розширилися по полудневих краях, а також и по полудневій Русі, далеко скорше, як по північній. В Кієві доспіло образоване до значного степеня, коли на півночі ледве де-які сліди его можна було замітити.

Звісно також, що wraz з християнством получили Русини письмена кирильські, котрих від тисяча літ уживали спокійно. Але скажуть панове Поляки може: то ще не гражданка. На те одвітимо: правда; но в Галичині сохранияються письменні пам'ятники из XIV. столітя, котрі доказують, що уже тоді знано заокругляти острі букви кирилиці — и від того-то заокруглена розвилась з часом так звана гражданка, — так що гражданка не єсть нічого иншого, як заокруглена кирилиця.

Перечити тому не хочемо, що за часів Петра Великого могла завестися гражданка в Росії, але се тикається тільки Росії, де Петро Вел. був царем від 1689 до 1715 року, коли гражданка далеко скорше в краях полудневих, а именно в наших сторонах, знаходилася.

Хто би хотів заглянути н. пр. до бібліографії Сопикова, то знайде там записки о литургіконі славянськїм з року 1604 и о требнику з року 1606, випечатаних гражданкою в Стратині, округа Бережанського, о котрих-то книгах в реченій бібліографії під Ч. 1472 и 1333 говориться.

Так гражданка перше була в Галичині, як в Росії. Первенство для-того винайдена гражданки Галичині принадлежало-би, а не Росії.

Єсть також фактом историчним, що Петро Великий року 1701 послав двох молодих людей до Києва міста, котре було тоді під владінем польским, и тиі, научившись в тамошній книгопечатни типографськїй штуки, заложили по-тому печатню в Петербурзі и завели тамже віроятно перші привезену з Києва гражданку, котра в полудневій Русі, як повисше сказано, з-давня знаходилася.

З того слідовало-би, що гражданку могли получить від Русинів Россияне, а не на-відворот.

Сказали ми: „віроятно“, бо пан Тироль, учений Сервіянин, в році 1841 оголосив в „Одеськїм Вістнику“, що букви гражданки без сомнія бояри Голицин, Рєшнин и инші, в часі своєї битности в Венеції з-відтам привезли, де ще в році 1662 випечатана була такими буквами гражданськими книжка „Посиловича під титлом „О наслажданію духовнім в Венеції“. Тєє свідоцтво не супротивляється однакж тому, що ми сказали висше; бо гражданки могли Россияне научитись на полудневій Русі, а черенки купили там, де їх могли дістати.

Так заведено громадяни в Росії могло статися з наказу Петра Великого; але певним єсть, що її ані той царь, ані Росія не винайшли; певним бо також, що громадянка була перше в краях полудневих, а именно в нашій Галичині, як в Росії. Громадянка за-для-того, повтаряємо, не могла бути з Росії до нас принесена.

Стілько що до громадянки.

Тепер що до язика руського и его правописи, обернемося знов до истории, и то до истории польскої.

Щоби однакж много не говорити, просимо наших панів опікунів взяти до рук историю Литви и Руси, написану через Лелівеля (Poznań, u Stefańskiego 1844), де на сторони 169—170 будуть могли вчитати, як слідує:

„Язык руській був говорений зарівно через люд и класи висіні на цілій Русі, як польскій через люд и шляхту в цілій Польщі. Один и другий був письменний; руській давнійше. Кождий з них мав своє власне письмо. Руській не мав такої перешкоди, яку польскій в латині надибував, — а заким той другий почав бути урядово уживаний в праводавстві и канцеляриях, руській теє становище своє удержував з-давна и був разом язиком дипломатичним. В відносинах з Росією, Литвою и Польщею писали ним Татаре Перекопські и Волохи Молдавські, а и сама Москва, котра довго єще свого окремішого диалекту не уживала.

„Коли типографії настали, двацять літ перше в Кракові церковним друковано письмом, заким польским. Руській язык у всіх своїх відмінах занятий був литургиєю, дипломатичною, праводавством, канцелярною и т. д.“

Отже-ж бачимо, що руській язык був уживаний в дипломатичній, праводавстві, канцеляриях... а в такім злучаю мусів він мати и мав свою скоропись, бо нігде не пишуть так, як друкується.

Що до скорописи руської, говорить Лелівель також на стр. 170:

„Канцелярія Ягайлонська уформовала красну руську скоропись, и писала нею більше, як язиком польским.“ Звісно, що династія Ягайли до двіста літ в Польщі панувала, и що Жигмонд II, останній король польскій з дому Ягайли, упокоївся року 1572 — отже більше сто літ перед Петром Великим, и що через той час, с. є. за пановання династії Ягайлонської, вже в Польщі руської правописи уживано.

Так громадянка и скоропись руська не суть до нас занесені, але се спадщина по батьках наших, як те посвідчає история.

Но суть у нас многі Поляки, у котрих и свідоцтва исторії не стоять нічого; їх упередженя суть сильнійші від фактів историчних. Тії готові кожного часу заприсягнути слова графа Голієвського, котрий сказав в соїмі т. р.: „Дотично сего, що говорив посол Качала, що за часів Польщі письмо в руськім язичі уживане було таке, як нині, то мушу тому просто заперечити: в той час писано пол-установом; громадянка доперва за Петра Великого була утворена.“(!)

Що розумів граф під словом „пол-установом“, сего він близше не пояснив; видиться, що то аргумент того самого сорта, як аргумент той, що громадянку за Петра Великого утворено.

Против упереджень однакож годі воювати аргументами исторії або розуму. Один спосіб був-би, коли-би тії панове научилися скорописи руської, а потому заглянули до давних рукописей руських, хотай-би в бібліотеці Оссолинських, або схотіли потрудитися до архива Бернадинського у Львові; — тоді и переувідалися-би они, що якою скорописею пишеться нині, такою и давнійше писано, — а коли єсть яка різниця, то не инша, як така, яка заходить межі старим а новим письмом польським. —

Так давнійше, доки в Польщі була свобода, то нікому и на ум не прийшло: руські букви, кирилицю чи громадянку, або скоропись руську польськими заступати буквами; так и довго кріпко стояла єще Польща. Но від-коли почато гонити диссидентів, утискати язик, письмо и обряд руський, — так и Польщі не стало — письмо однак руське до нині єще преці лишилося.

И нині говорять о свободі; а тим-часом раді-би Русинам лат. абеткадо накіннути, як-би не знали того, що свобода в тім залежить, щоби один народ до справ другого народа, а тим самим и до справ язика и письма, не мішався.

Знаємо те добре, що обряд и букви народности не становлять; но у нас они так тісно з народностею зрослися, що посягательство на обряд або на букви — мусять Русини уважати яко посягательство на свою народность, — и які би не були партії на Руси, всі они, як один муж, стануть в обороні букв и скорописи руської, бо то значить ставати в обороні своєї народности.

А що Виділ краєвий підмагає ввѣдженє лат. абеткада до руського язика грішми з фонда краєвого, то показав він тільки тим: а) що стоїть на парціальнім становищи, — а разом б) не

міг він в гіршім світлі поставити справи тої, як попираючи Шев-
ховича, котрий у Русинів давно уже всякий потеряв кредит;
а так не варто об тім и говорити, а тим менше о тев журитися.

Справозданє Товариства „Просвіта.“

Виділ центральний Товариства „Просвіта“ має честь подати до публичної відомости, що комісія контрольна, вибрана на загальнім зборі дня 27. Мая (8. Червня) 1871, справдила в мисль статутів и узнала точними рахунки згаданого Товариства за час від 1. Мая 1870 до кінця року 1871.

Зіставивши результат тих обрахунків враз з результатом обрахунків за час від завязання Товариства до посліднієго Цвітня 1870, справдженним контрольною комісією, вибраною на загальнім зборі дня 14. (26.) Мая 1870,—показується, що Товариство „Просвіта“ мало від часу свого завязання до посліднієго Грудня 1871 слідуючі приходи и розходи:

А. ПРИХОДИ:

1) З вступного и владок членів	538	зл.	23	кр.
2) з добровільних дарів на різні ціли Товариства	581	„	48 ¹ / ₂	„
3) з добровільних дарів на фонд стипенді Шев- ченка	40	„	51	„
4) з розпродажи книжок Товариством виданих	802	„	14 ¹ / ₂	„
5) з належитостей за укладанє книжок школь- чих, уложених старанєм Товариства	400	„	—	„
6) за инсерати, уміщені в виданях Товариства	190	„	—	„
7) з відсотків від капиталів Товариства	16	„	84	„
8) з позички зятягнуєної через Товариство	65	„	—	„
9) з фонду краввого титлом підмоги	3000	„	—	„
Разом	5634	зл.	21	кр.

Б. РОЗХОДИ:

- 1) Ремунарації за праці літературні, артистичні
и адміністративні 890 зл. — кр.
- 2) зворотні залічки на ремунерації, маючі ви-
платитися з фондів державних за книжки

школьні, укладані під надзором Товариства	200	"	—	"
3) за друк книжок, літографії и вінети	3010	"	83	"
4) за оправу книжок	410	"	45	"
5) за купно книжок, видатки адміністраційні и експедиційні	313	"	—	"
6) стемплі (на календарі и пр.)	104	"	—	"
7) кошта зборів, відчитів и музикально декламаторських вечерів	133	"	—	"
8) запомоги ученикам	198	"	—	"
9) підмоги видавництвам книжок пожиточних	112	"	—	"
10) сплата позички через Товариство зятягнутої	65	"	—	"
11) позичка Товариством уділена	60	"	—	"
Разом	5496	"	28	"

Порівнавши прихід 5634 зл. 21 кр.

з розходом 5496 " 28 "

показується, що в часі Товариства знаходилася з кінцем року 1871 квота 137 зл. 93 кр., а именно квота 40 зл. 51 кр., становляча ненарушимий фонд стипендії Шевченка, була уміщена в Галицькій щадниці, квота же 97 зл. 42 кр. лежала в касі в готових грошах. Книги касові, в котрих поодинокі приходи и розходи по-дробно списані, можуть ВП. Члени Товариства „Просвіта“ кожного часу переглянути у скарбника згаданого Товариства Дра Корнила Сункевича.

Тут примічається тільки, що вказана висше квота приходу за книжки Товариством видані не обіймає належитостей за книжки сродані в році 1871 по книгарнях, понеже Виділ Товариства обчислюється заглядом тих книжок з поодиновими книгарнями попереднього року, не-за-чого ті належитости становлять прихід року 1872.

Від Виділу центрального Товариства „Просвіта.“

Львів дня 6. (18) Цвітня 1872.

НОВИНК П.

По поводу заручин архієпископів Гізелі вислали товариства руські: „Просвіта“, „Бесіда“, „Торбан“ и „Дружеський Лихварь“ письма гратуляційні (до Цісаря) в языках руськім и німецькім, — „Рада Русска“ же, „Дім Народній“ (комісія), „Матиця“ и „Ставропігія“ виготовили гратуляції свої

тільки на язиці німецьким, відкинувши поставлений через одного з членів Ставропигійських доповняючий внесок, щоби письмо те зредаговане було також и на язиці руським. — Виділ краєвий вислав з поводу тих заручин депутатацию до Відня, зложеноу з князя-маршала Сапіги и члена виділового О. Петруського, з адресою, описаною в язиках польським, руським и німецьким; в тих трьх язиках вислали теж письма свої гратуляційні и всі прочі гутешні власти автономичні.

Нове руське товариство. Завязується у Львові нове товариство руське — а именно Товариство ремісників руських. Цілею товариства того — по-при звичайні в товариствах таких цілі — єсть також и кріплене духа руського. Статут Товариства готовий и висланий уже до затвердження. До-тепер зголосилося уже 20 членів-Русинів — число не боґато що менше, яке зголосилося було з-разу при завязованю польского тов. ремісничого „Gwiazda“, которе нині числить уже до 1000 членів, між которими однакож майже половина буде ремісників Русинів, которі, надіємся, вскорі також прилучаться до ново-завязаного руського товариства, бо ачей ім те заваджати не буде до належана и до товариства „Gwiazda“. Више помянуті 20 членів належали також до товариства „Gwiazda“, — тіи однакож, почувшиися Русинами, завязалися нині в нове товариство, руське, чим и положили кріпкий угольний камінь до піднесеня животности руської на занедбанім, дебелим доселі поли. Имена тих 20-ти членів-ініціаторів записані будуть в исторії розвою народа нашого вічними незмазаними буквами! — Якої досяглости до піднесеня народности нашої єсть сей факт, сего не потребуємо ачей доказовати, — и надіємся, що Родимці не відкажуть молоденькому Товариству тому потрібної з-разу підмоги, чи то засиляючи єго добровільними датками грошевими, чи то заосмотрюючи Товариство те в добрі и пожиточні книжки и письма руські.. На першу вість о засноваючїмся тім Товаристві надіслали уже на цілі єго панове Р.Т.: об. Львова М. Д. 50 злр., Ом. Партицький 2; злр., Ю. Лавровський 20 злр., др. К. Сушкевич 10 злр., А. Вахнянин 2 злр., — От. Чемеринський, др. Д. Яминський, Ом. Дейницький, К. Устиянович, От. А. Максимович, От. П. Лобода и В. Шашкевич — всі по 1 злр., — разом отже 114 злр. в. а.; др. же Петро Сушкевич зобовязався членам Товариства в злучаю потреби за-дармо уділяти помочи лікарської.

Театр руський, зложений тепер, як звісно, з груп пп. Бачинського и Моленцкого (заслута ся принадлежить теперішньому Виділову „Бесіди руської“) — гостить тепер в Тарнополи, не-забаром же відправляється до Заліщя. Так в Тарнополи, як и де перед тим був, в Золочеві, велося єму дуже добре: публіка була завсїди численна. Актори поступають и грають свої ролі удачно.

Др. Ис. Шараневич преподає в сім (літнім) піврочю на всеучилищи исторію Руси. Надіємось, що пп. академикя руські, хіснующи з того, численно учащати будуть на виклади того так важного для кожного Русина предмету.

Даровитий малярь наш **Корнило Устиянович** повернув перед кількома тижнями з артистичної своєї поїздки з Києва (де пробував через місяць) — и привіз з собою боґато рисунків, знятих из старинних образів, в чисто грецьким стилю в XIII. столітю малеваних — и мноґо всяких инших рисунків, дотичащих исторії и археології України. — В малярні єго бачили ми тепер межи иншими великий образ церковний, представляющий Иєуса Христа відкликуючогося на свідоцтво пророка Исая о собі, призначений до цер-

кви в Миколазві (біля Бродів) Образ сей єсть, помимо строго задержаного восточного стилю, оригінально помишлений и пліняє повагою деній и гармонією красок; величина єго 8 стіп високий, а 6 стоп широкий — и згоджений отцем Тянячкевичем за дуже уміренную ціну 12 рзл. в. а... Знаючи, які то бо-гомази до церквей наших и нині єще достаються, звертаємо увагу честних Отців духовних и громад наших, щоби з замовленнями именно образів великих, до виконання котрих потреба по крайній мірі доброго знання анатомії и перспективи, зголошувалися завсїди до знаних уже в краю нашім артистів, з-поміж котрих ми очевидно п. Усти я новича на першім місци препоручаємо.

Загальні збори „Просвіти“ відбудуться дня 18-го (31-го) Мая.

Загальні збори „Бесіди“ назначені на день 25-го Цвітня (7 го Мая).

Від Адміністрації.

Давнійші предлашители „Правди“ Річник IV, кошорі запернужеровали були письмо ше на бїльше як пів року, зволяшь зголосишися до Адміністрації шеєрїшної „Правди“, а послашителим їм письмо наше, шак довго, на як довгий час висшане їм недвижка.

ИНСЕРАТИ.

1872.

СЕЗОН

1872.

ВСІЛЯКІ ВОДИ МІНЕРАЛЬНІ

красві и заграничні

препоручають

И. Ф. КЛЕЙНА В^{ва} и РИССЛЕР

в Ринку під „сїною звїздою“

по цінах постійних найдешевших.

 Замовленя з провінції залагоджуємо совїстно як найскорше.

Пляц Галицький

Ч. 3.

АНТОНІЙ ГАЛЬСКИЙ

Ул. Галицька

Ч. 20.

СКЛАД ТОВАРІВ ЗАЛІЗНИХ

з фабрик англійських и інших

до употребленя домового, рїльничого и ремієничого;

також на Пляцу Галицькїм Ч. 2.

исключно недавно отворений

СКЛАД ЧАЮ

Фірми ПЕТРА ОРЛОВА З МОСКВИ

и иншого в доборних сортах;

кромї сєго вироби з хинського срібла:

НОЖІ, ЛОЖКИ, ЧАЙНИКИ и САМОВАРИ РОСИЙСЬКІ.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З пєчатні Інститута Стєвропавїїєського.

Поклик до братів Славян.

(Музика М.Лисенка)

Tempo di Marcia. Grave. (Великі повільно)

♩ = 92
ff
Чи св-го ще крив-ді й наг-

ав-лі тлу- ми-ти тв-і на-ше

mf
ff
пра-то роз во-со? Не

Sempre ff
вже не о-дно-і ми ма-те-рі

cresc.
 ди-ти? Не вше не бра-ти між со-
cresc.

fz бо — — — — — *ff* Не вше не о-
fz *ff* *marcato*

гно-і ми ма-те-рі ди-ти? Не

piu cresc.
 вше не бра-ти між со- бо — — — — —
fz *ff* бо — — — — — *fz*

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адмі-
ністрація під Ч.
12. уліця Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.

Ціна передплати: на рік 4 злр, на пів року 2 злр, на чверть року 1 злр.
в а. — За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. в а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

ОМИРОВОЇ ІЛІЯДИ*)

ПІСНЯ ПЕРВА.

Зміст.

З-початку проситься Муза оспівати тії пропациї бої, які по-
чалися за гнівом Ахилли (1—7); по-тому розказується и самий по-
чаток гніву: До Агейського стану приходить Хриз, Аполлонів піп,
и хоче викупити свою дочку, недавно взятую в неволю и отдаку Ага-
мемноу (8—21). Хриза проганяють, и Аполлон за теє послаєв не-
міч на військо (22—52). Ахилло радиться, чим би бога ублагати.
Калхай, віщун, радить оддати Хризовую дочку, радить и Ахилло,
(53—129); Агамемнон за теє з Ахиллом свариться, пристав оддати
Хризовую дочку, но бере ва теє Ахиллову бранку, Врисовую дочку,
хочай его Нестір од того сплицяє (130—311 и 318—347.) За такую
кредду Ахилло з військом своїм Мирмидонським кидав Агеїв и з ними
поспільно битися не хоче; мати его Фтета за теє похваляє и по его
прозьбі обіцаєв послі нагороду (348—427). Тим-часом військо чи-
ститься водою и молиться Аполлоу (312—319), Хризівна з дарами

*) Подаємо яко передне слово частину з листу автора писаного до
приятеля, передавшого нам сей перевід. — Ред.

„Я напереджаю земляків моїх, що я всі грецькі слова и имена читав
и переводив так, як їх читали и читають грецькі наші попи, а не так, як їх

ПІСНЯ ПЕРВА.

ПОВІТРЄ. ГНІВ.

Про гнів співай, Співо*), Пильнена Ахилла,
 Лютий, що тьму лиха наробив Ахеям,
 Багато душ сильних як Невиду справив**)
 Молодців, самих же оддав псам на страву
 Та птахам усім. Так Дій***) волю вів
 Як ще з-початку підняли незгоду
 Владарь Атрієнко и дивний Ахилло.

А хто-ж из богів їх довів до незгоди?
 Син Діів та Літин. Він, на царя гнівний,
 Звів на військо неміч и гинули люди
 За те, що зневажив Хриза Атрієнко.
 Прийшов було піи той до суден Ахейських
 Дочку визволяти, приніс велик викуп,
 И, шлик Аполлонів у руках держачи
 С ціпком щирозлатим, всіх благав Ахеів,
 А найбільше двох тих царів Атрієнків:

„Атрієнни й ви всі, славні Ахеї!
 Хай-же вам Олимпські допоможуть забрати
 Прямоє місто, щасливо й вернутись.
 Дайте мені дочку, та прийміте викуп,
 Ради Аполлона, Дієвого сина.“

И всі до одного Ахеї пристали
 Попа вшанувати и викуп узяти,
 Тільки Агамемну не-по-мишлі стало;
 Він зле ёго справив, ще й грізно промовив!

„Щоб я тебе, діду, не бачив край суден
 Ні сьогодні знову, ні завтра за-ново.
 Ціпок тобі божий и шлик не поможе:
 Ії не пушу я, поки вона в мене
 В далекій Аргеї краси не позбуде,
 Мої хусти ткучи, та зі мною сплючи.
 Иди й не гніви нас, як що жити хочеш.“

*) Співою називає Переводчик Муз у.

**) Невид — се-б-го *Αιδης*, *Οχкус*.

***) Дій = *Ζευς*, *Jupiter*.

Мовив, — задривав дід, мові не перечив;
 Пійшов по-над беріг ревучого моря
 И, одаль зайшовши, старий помолися 35
 Царю Аполлону, Літиному сину:

„Учуй, Сріблелука, що Хризу обходиш,
 И Киллу святую, ще й Тенедом радиш,
 Світє! як коли я храм святий твій красив,
 Або як коли я палив тобі стегна 40
 Волові й козині, вчини мою волю:
 Оддяч мої слєзи стрілами Данаям.“

Помоливсь, — и вслухав Аполлон старого,
 И гнівний пустився з вершини Олимпу,
 Взявши лук на плечі, та критую тулу, 45
 И на плечах стріли брязком брязкотіли
 На ходу, а йшов він до ночі подібний.
 Сів по-одаль суден, та як стрілу кинув,
 Аж бренькіт ударив од срібного лука.
 З-початку наліг він на собак, та мулів, 50
 По-тому й на військо, стрілу налучивши,
 Вдарив — и вогнями костирі палали.

Деять день по стану сипалися стріли,
 В десятій Ахилло оновістив раду, —
 Бо ёму те вклала Ира*) білоплеча 55
 З жалю по Данаях, що так помиралн, —
 И скоро всі люди до купи зійшлися,
 Устав и промовив скорохід Ахилло:

Тепер, Атрівнку, мабуть нам бурлакам
 Назад отпливати, коли живі будем. 60
 И війна й повітре нівечать Ахеїв.
 Так давай спитаймо віщуна якого,
 Попа, чи сновиду, — бо и сон од Дія, —
 Розгадать, за що так Аполлон гнівиться:
 Чи за брак приносів та обітниць наших, 65
 Чи з баранів жиру та из кіз добірних
 Він бажє, щоб тільки нас поратувати.“

Промовив — и сів сам. По ёму піднявся
 Калхай Фтесторенко, ворожбит найлучший:
 Він знав що тепер є, що було и буде, 70

*) Ира — се-б-то *Ира*, *Юно*.

- И судна Ахейські він вів до Ильону
 Все віщбою тою, що бог Аполлón дав.
 Так отож він мудрий и сказав, и мовив :
- „А хочеш, Ахилле, Дію милій, знати
 Про гнів Аполлона, царя Стрілобоя, 75
 То я тобі й скажу, тільки повленися,
 Що словом и ділом за мене обстанеш :
 Може прогнівлю я першого з Аргеїв
 Владаря, що в ёго в послуху Ахеї.
 А царь неспинимій в гніві на сірому ; 80
 Бо, хоч він на той час и гнів занехає,
 Та помсту, аж поки її не докаже,
 На серці все має ; — так кажи, допоможеш ?“
- В одвіт ёму мовив скорохід Ахилло :
 „Смілій та будь певний, кажи божу волю. 85
 Кленусь Аполлоном, що ёму молячись,
 Данаям ти волю божу одкриваєш,
 Що поки живий я на білому світі,
 Ніхто из Данаїв край суден на тебе
 Руки не наложить и сам Агамемнон, 90
 Що в нас тепер мабуть лучший из Ахеїв.“
- И віщ непобинний осмілів и мовив :
 „Не за брак приносів та обітниць наших,
 За попа-ж пак того, що царь не вповажив,
 Не одпустив дочки, та не прийняв дарів, — 95
 Стрілобій нам лиха завдав, и завдасть ще,
 И од мору руку не раньше одійме,
 Аж батькови дочку оддамо чорняву
 Без викупу, дарма, та приноси в Хризу
 Принесем, — тоді, знать, прощеними будем.“ 100
- Промовив — и сів сам. По ёму піднявся
 Храбрый Атрієнко, владарь Агамемнон,
 Сумний ; — гнівом тяжким чорні ёго думи
 Запали, а очи вогнем запалали ; —
 На Калхая люто спозирнув и мовив : 105
 „Віще злий ! для мене добра ти не снажеш :
 Вічне тобі мило злеє віщувати ; —
 Добра-ж ти ніколи ні сказав, ні діяв, —
 Тай тепер Данаям видавеш за боже,
 Стрілобій ніб лиха за те и дає ім, 110

Що я славних дарів за Хризову дочку
 Не схотів узяти. Дарма-ж, хоч волю
 Ї ї в-дома мати більше Клітемнестри,
 Чесної дружини; хоч вона не гірше
 Ні станом, ні видом, ні умом, ні ділом, — 115
 Але не перечу оддати, як треба.

Волю народ свій цілить, не губити.
 Но пай мені дайте, я один з Аргеїв
 Без паю не буду, воно ї не пригоже.
 Бачите-ж бо всі ви, що мій пай одходить.“ 120

Аж до ёго мовив скорохід Ахилло :

„Красший и скупійший за всіх Атрівнку!
 Як тобі дадуть пай добрі Ахеї?
 Спільного не видко, щоби де лежало;
 Що з городів мали, те пороздавалось; 125
 А з люду збирати знову, — не приходить.
 Оддай ї богу — ми-ж тебе Ахеї
 Тричи та чтиричи вважим, коли Дій нам
 Дасть завоювати Трою стіновиту.“

В одрік ёму мовив владарь Агамемнон : 130

„Храбрый ти Ахилле, ти мов бог, — а все пак
 Не хитри! — не вмовиш и не ошукаєш.
 Хочеш, щоб самому мати пай, а я-б то
 Так и був, ще важеш, щоби мій оддати?
 Та ще як дадуть пай добрі Ахеї 135
 По души, так хай він буде одноцінний, —
 А не схотять дати, так сам я добуду
 Хоч твій, хоч Аянтів, хоч пай Одиссеїв
 Візьму. — Закволіть той, до кого прийду я;
 Але про се діло ї потім поговорим. 140

А тепер на море чорне судно стягнем,
 Гребців що найлучших одберем, приноси
 Повладем, за ними Хризівну хорошу
 Введем; а хто старший ватажкою буде?
 Аянт, Идомей, чи Одиссей мудрий, 145
 Чи ти, Пилівнку, зі всіх хоробрійший?
 Щоб нам Стрілобоя ублагать дарами.“

Аж Ахилло глянув з-під-лоба и мовив :

„Дурню ти набитий, лисце лунава!
 Хтож тебе послуха з розумних Ахеїв: 150

Чи йти у дорогу, чи ворогів бити ?
 Не Трояни храбрі причиною того,
 Що я тут воюю. Вони м'ні не винні :
 Волів моїх, коней вони не займали,
 Ніколи й у Фтні, людній та родючій, 155
 Хліба не спасали; бо нас добре ділять
 Тинисті гори та шумнеє море.
 Ми за тебе, дурню, прийшли, тобі в радість,
 За честь Менелая и твою, псовидо,
 До Троїи; — про се ти не мислиш, не дбавш, 160
 Ще хвалишся пай мій у мене одняти,
 Що за тяжку працю дали м'ні Ахеї.
 Я-ж з тобою наю рівного не маю,
 Од-пова Ахеї з Троянами буються.
 Дарма, що найбільш кровавого бою 165
 Мої несуть руки; а прийде роздача,
 Так тобі пай більший, — а я, й мало взявши,
 Любо йду до суден стомляний війною.
 Тепер иду в Фтню; гаразд користнійше
 З суднами до дому ити и безчестний; 170
 Ти богатства, скарбу, тут не роздобудеш.“
 В одрїк ёму мовив владарь Агамемнон :
 „Тїкай, коли хочеш, тебе не прошу я
 Для мене зостатись; в зо мною другї,
 Що мене вповажать, більше-ж Дїй премудрий. 175
 А ти менї гірший за всіх отаманів :
 Тобї тільки сварки, війни й бїйки милї;
 И хоч ти хоробрий, так то тобі бог дав.
 Иди-ж з караблями, з челядю своєю,
 Рядь у Мирмидонів; про те я — хоч злися — 180
 Не тужу й не дбаю, та ще й от-що скажу :
 Як Аполлон хоче Хризївни у мене,
 То я її в судні з челядю своєю
 Пішлю, але в тебе Брисївну хорошу
 Сам візьму з наміту, пай твій, щоб ти відав, 185
 Що я старш од тебе, щоб не смів и другий
 Зо мною рівнятись и рівнею зватись.“
 Мовив — и Пильенко закипів, и серце
 У грудях мохнатих забилось на двоє :
 Чи, меч ёму острїй схопивши од боку, 190

- Розсіять громаду и вбить Атрівника,
 Чи гнів залишити, серце зупинити:
 Алеж він вагався мислями ще й серцем, —
 Меч добував гострий, як прийшла Паллада;
 А її послала Ира білоплеча, 195
 Що обох їх рівно серцем полюбила.
 Та Пильєнка з-заду за чуб и вхопила,
 Видима ёму лиш а другим нікому.
 Здивувавсь Ахилло, обернувсь, побачив,
 Що то всть Паллада, запалав очима 200
 И крикнув и мовив бистрими словами:
 „Чого прийшла ти йще, Дієвая дочко!
 Чи не кривду бачить царя Атрівника?
 Але тобі кажу и те певне буде,
 Що він живо душу вихвалками згубить.“ 205
 Аж ёму сказала сив'ока Паллада:
 „Прийшла я спинити гнів твій, коли вчуеш.
 А мене післала Ира білоплеча,
 Що обох вас рівно серцем полюбила.
 Спиши свою ярість, меча не витягуй, 210
 А словами хочеш. — ганьби скільки влізе.
 В-перед тобі кажу и те вірне буде:
 Матимеш ти швидко в трое стільки дарів
 За кривду сю, тільки—нослухай нас, стихни.“
 В одрік їй промовив скорохід Ахилло: 215
 „Слід воно, богине, обох вас послухать,
 Хоч жовчею серце випить; воно й гоже:
 Бо хто богів слуха, того й вони чують.“
 Спустив тяжку руку на держально срібме,
 В піхву меч великий всунув, не перечив 220
 Палладиній мові, и вона до дому
 Вознеслась, до Діа и до всіх безсмертних,
 А Пильєнка знову прикрими словами
 Мовив к Атрівенку, гніву не спинивши:
 „Псячі твої очи, оленев серце! 225
 Ні на бій збрутіть разом из народом,
 Ні йти на облаву з лучшими з Ахеів
 Не смів ти ніколи; бо се смерть для тебе.
 Тобі лиш по стану широкім Ахейськїм
 Дари одіймати — в того, хто перечить. 230

Царю-людюіде! плохі твої люди,
 А ся-б тобі кривда останнёю стала!
 Але тобі кажу и страшно кленуся, —
 Кленуся я ціпком тим, що вже листя й лозів
 Не дасть, як пенёк свій на горах покинув, 235
 И вже не рости́ме, бо мідь обтесала
 Кору и початки, — и тепер Ахеї
 В руках ёго носять судці й праводавці,
 Од бога надані, — велика ся клятва: —
 Що колись Ахилла тра буде Ахеям 240
 Усім; помогти ім не в силі ти будеш,
 Сумний, коли тьма їх під Ектором буйним
 Смертею поляже и ти сам занудиш,
 Злосний, що зневажив краспого з Ахеїв.“
 Промовив Пилленко — и ціпком об землю 245
 Брохнув з золотими цвяхами и сів сам;
 Атрїенко також злився; — аж на тее
 Встав миломов Нестір, говорун Пилійсьвий.
 Солодша од меду була ёго мова; —
 На очах у ёго вже два поколіня 250
 Люду перемерло, що з ним росло й жило
 В багатому Пилі, вже він третим радив; —
 Так отож він мудрий и сказав, и мовив:
 „Се-ж то иде туга на землю Ахейську!
 Се-ж то звеселиться Прїям, ёго діти! 255
 И другі Трояни серцем израдіють,
 Як тільки почувють, що ви сваритесь,
 Ви з Данаїв перші на війні й на раді!
 Послухайте! ви йще молодші од мене;
 А мені лучалось и з красшими мовить, 260
 Як ви, та и тиї мене не цурались.
 Таких я не бачив, та вже й не побачу,
 Як Перифтой се-б-то, Деривонт волóдарь,
 Кеней из Ексадом, Полифим хоробрий,
 (Або Фтиз Егьенко, рівний до безсмертних). 265
 Сильнійші були то з надземного люду,
 Сильнійші були то, з сильнійшими й бились:
 Фтирів горохижних и тих стеребили;
 И з тими я мовив, приходивши з Пилу,
 З Алийського краю, — бо самі й прохали, — 270

И враз з ними й бився скільки міг; — из ними
 Теперішнім людям не слід воюватися; —
 Та й ті мою мову и раду приймали; —
 Так и ви прийміте, бо прийняти гоже.
 Ані ти, будь ласкав, не бери дівчини, — 275
 Зостав ёму пай той, як дали Ахеї;
 Ні ти, Пилівнку, супротив цареви
 Не йди, бо поваги йще нігде такої
 Царь не мав, кому лиш Дій подавав славу.
 Правда, ти хорбрійший, бо мати богиня, 280
 Та він таки старший, бо підданих мав.
 Годі-ж, Атрівнку, не гнівись; а я вже
 Попрошу Ахилла стихнуть, бо він поміч
 Всім дав Ахеям на лютому бою.“

В одрік ёму мовив владарь Агамемнон: 285
 „Все так воно, діду, по правді ти кажеш;
 Та сей усіх хоче переднійшим бути,
 Всіми володіти, всіми заправляти,
 Всіми верховодить, але я не вважу.
 Коли ёго сильним боги учинили, 290
 То не вже и лайку ёму дозволяють?“

Колн се ту мову перервав Ахилло:
 „Та мене-б назвали хирним и нікчемним,
 Щоб тобі усе я справляв, що накажеш.
 Наказувать можеш другому, а мною 295
 Не води; тебе я слухати не стану.
 Друге тобі скажу и вбий собі в пам'ять,
 Що я ні з тобою, ні з другим не буду
 За дівчину битись, — ви данне берете.
 Але, що я маю в моїх суднах чорних, 300
 Того не візьмеш ти без мові волі;
 А спробувш тільки — щоб бачили й знали,
 Що кров твоя чорна по ратищу бризне.“

(Дальше буде.)

Примішка. — Перевід сей подавмо туш без всякої зміни, шик як переслав нам ёго Переводник, хог и в де-якім згляді не конге из ним згоджуємось, як н. пр. з назвами: „Сидо“, „Невид“, „Дій“ и ш. и. Всеж таки признати мусимо, що перевід сей дуже хорший, удагний. — Ред.

— 000000 —

ГАЛИЧ.

Славний Галич під горою
 Знемігся, конає,
 А Дністер ему слізою
 Ноги умиває.
 И молитву шепче тиху
 За владика свого,
 Из котрим добро и лихо
 Ділив віків много.
 По-над ним-же замок древний,
 Братови до скону,
 Провалючись у землю,
 В старі кости дзвонить.
 Вже из церкви-жалібниці
 Сирім гробом віє;
 Круг її шинки, крамниці,
 Бариші чужі.
 По заулах вже ховаєсь
 Люд її хрещений,
 Слабне мовчки й потапає
 В жидівській кишени.
 А ми бачим всё й що-сили
 Прадідів ругаєм —
 И за ними в слід, в могилу,
 Сонні поспішаєм.

.....
 Прокиньтеся!
 В останній раз
 Зоря займається для нас
 И будить всіх — и до життя
 И праці и борби нас кличе!
 В останній раз!
 Дивіть: усі народи братні
 Купають в поті зною лиця
 И плодом праці благодатним
 Вже крешуть жизнь собі нову,
 И бистрою безпечною ходою
 Спішать на волю золоту; —

А тільки ви одні, одні,
 На скверній постелі рабства,
 Качаетесь ліниві в сні, —
 И кленете пророкови,
 Що вас збудив до жертв и до життя, —
 И допчете нетямущі свій цвіт,
 Котрий від кількох соток літ
 Аж нині розмаївсь з весною —
 Сумною, тихою, красою,

Оттак-то власними руками
 Ви гребете нам всім могилу,
 И необачні клічете
 Невідразиму смертн силу
 На землю й на людство своє.
 О, стямтеся! дивіть: по ній
 Иде у слід розпука й гнів
 И дій грядущих суд страшний —
 И проклятих внуків, правнуків!

Прокиньтесь!
 Усі віки вас кланчуть;
 Прокиньтесь!
 Могли вас взивають;
 И вся земля від ставищ Пинська дичи
 До за-карпатського розмаю,
 Від Дону Святославича
 До Сяну й тихого Буга,
 Кидає скибу вам у вічи,
 Ситну и потом и слёзою
 Й святою мучеників кровю,
 Глагодючи: Прокиньтесь!

Прокиньтесь, раби Хазарів,
 Раби покорні Варяг,
 Раби Оварів и Болгарів,
 Все гнетені на всіх віках!
 Прокиньтесь, раби Половців,
 Котрих на вас ваш князь водив,
 Піддані Ляхів, Литовців,
 Обніжє Німців й Москалів! —

Прокиньте ся! Опам'ятайтесь!
 В останнє голову зведіть,
 Житє в останнє захищайте —
 И честь народню бороніть!

Нехай старі богатири,
 Нехай катовані діди,
 Нехай немногі слави дни,
 И ляцькі ломачі присяги,
 Тюрма, Сибір и кнут Варяга,
 Чеснота и батьків гріхи
 И нинішні лінєві дни,
 З усіми кривдами, усіми,
 Нехай вам стануть пред очима!
 И грянуть в душу вам громами,
 И незатертими красками
 Нехай там образ свій кровавий
 Огняним долотом заріють!

Тоді займеться вам душа
 Певучим болєм величавим
 И огнем пречистим блисне вся
 Свободи, просвіти и слави.
 Тоді, як жизнь, полюбите
 Те безталаннє житє
 Народу свого, и з чола
 Зітрете сміло ви гидке
 Пятно покорного раба.
 И станете плечем по-уз плечє
 За правду й волю разом всі,
 И працєю просвіти зажжетє
 В народі огні всі благі;
 И зацвите він щедротами
 По-межи рідними братами —
 И здвигне вам в своїх серцях
 Нерукотворний памятник,
 Котрого не зруйнує враг
 И не затре сотенний вік:

Памятник вдячності народу
За жизнь, просвіту и свободу.

К. Устиянович.

БЕЗТАЛАННИЙ.

Ідуть степом чумаченьки —
Воли нагоняють,
Ідуть собі за возами
Та пісні співають.

Один тільки зажурився,
Один не співав;
Єго й сонечко не гріє,
Не для єго сьєє.

Лихі люде з дівчиною
Єго розлучили,
Жита єго молодеє
Нудьгою повзли.

Павло з України.

З ПІСНЕЙ ГЕЙНЕГО.

Ходжу по діброві и гірко ридаю —
На дубі там дроздичок скаче
И жалібно так-то мене він питає:
„Чого ти сумуєш, козаче?“ —
Спитай ти у ластівок — сестер своїх,
Про те щебетушечки знають,
Гніздечко своє над віконцем вони
В милої мові звивають.

Павло з України.

ШМСТА И ВЕЛИКОДУШІЄ,

ОПОВІДАНЄ

на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешнєї події ; розказав

Володимир Шашкевич.

(Дальше.)

В сїнях біля порога стояв и Данилко й жалїбно глядїв на розпуку своєго пана. Данилко виховавсь на лїсничівці — Вовкомир не обїдив єго ніколи марним словом ; сказано, лїсничий не був один из сих підпанків, що „хлопа“ вважають робучою „худобою“, — він зустрїчав мужика за-єдно не як „хама“, а як сусїда, як брата — темного, иноді не тверезого, недовїрчивого, яким вчинила єго недоля и неволя, — но все таки брата, в котрого грудях найдеш любову и шанобу завсїди для сєго, хто ним не цураеться, хто по правді добра єму бажає... То-ж скрізь слєзи дививсь Данилко на лїсничого — великий жаль розпирив єму груди: він хотїв би помогти, порадити своєму господареви, та неміг добути и голосу... Далїй не витерпїв Данилко, зарїдав, як дитина, та приближившись ид лїсничому, неначе батькови обїймив колїна, прохаючи — благаючи, щоб позволив їм (лїсним) на ношах вивести мельника из лїсничївки.

— „Не жалуйте собаки!“ говорив він; „не дурно сюди приплентався — єму й так вже не до житя; одно вмираючому, чи він сконã в постели, чи де-небудь-инде... не збороняйте нам вивести гадюку, а то вона напустить вам отрути в семью... не боронїть, батечку! соколючку; — а то усї помруть, погинуть!“ — просив заносячися з жалю Данилко.

Слова Данилка змягчили серце лїсничого — пробудили в нїм лучшу натуру; він з-роду не годен був гнїватись довго й на самого злющого ворога, — у єго гнїв то наче те поломя, що підпалиш солому — палахне — та и погасне зараз; — тож и промовив він, ласкаво дивлячись Данилкови у вїчі:

„Нї, сєго не зроблю ніколи! й лихим чоловіком не можна цуратись в нещастю! — він чоловік такий, як и ми люде; він мїй сусїд, він у мене в гостинї; — а я мав би хорого, конаючого викидати на смїтник, неначе здохлу собаку, без ратунку, без помочи, без християнської потїхи?! Сєго не можна! се не годиться, Данилку! Иди и скажи жїнці, щоб из дїтьми випраталась на гору — там безпечнїше від зарази, — а я їду ратовати хорого — дасть Бог, чей-же єму полекшає!“

На сі слова неначе-б дивом поставило Данилка; як впе редже лісничий, так він тепер стояв, тяжко-важко задумавшись, засумувавши; він любив лісничого, неначе рідного батька, й серце мліло ёму у грудях, коли спогадав, що отся великодушна родина за своє добро може еще и наложити головами. Довго, довго, думав-сумував так Данилко: ёму привиділось, що буцім-то він стоїть уже на Вовкомровій могилі; ёму причулися похоронні пісні; він побачив домовину сёго, що батьком був на сім світі ёму, круглому сироті... „тепер присипують ёго землею!“ говорив Данилко, неначе божевільний від жалю, и похилився ик землі, казав-бись и він то хоче докинути послідню грудку на могилу покійного добродія... „співають вічная память... говорять три отченаші.. и я зговорю молитву за твою праведну душу“ — прошептав він и, павши на-вкклішн, довго-довго молився Данилко.

Між тим лісничий порався коло хорого. Аж упрів сердега Вовкомир, з усієї сили натираючи слабого, — а мельник корчився й стогнав від великого болю.

— „Зіля! зіля! татусю, зіля!“ покрикнула, скоро вбігаючи в кімнату, Маруся, а її лице сяяло неначе те сонце праведне, коли у ранці вихилиться з-по-за рожевої хмари.

— „Я найшла на горі, за бантою, еще крихітку вторічного зіля!“ щebetало дівча, підскакуючи з утіхи й показуючи батькови витичку изсохлого зіля, про котрого цілющу силу розмовляли з вечора Вовкомири, а котре хто-то из слуг застромив за банту, зовсім на тебе забувши, а котре теперечки родина Вовкомирова випратуючись на гору подибала тамки.

„Геть з відси!“ гукнув лісничий, вириваючи їй зіля з рук, та узавши за ручку, из-легка випхнув дівчину з кімнати.

— „Татуню!“ противилась легонько Маруся й жалібно глянула на батька — „ви так втомилися; оставте мене коло хорого, відпочиньте дрібочок!“

„Геть, нерозумна дівчино!“ кричав Вовкомир; „настав отсе зіля и гляди, щоби тричи скипіло!“

„Марусю!“ кликала собі Вовкомириха з сіней; „на-ж тобі, я то й гадала, що вона не видержить! лишенько мов!... Марусю!“

— „Я тут!“ обізвалася Маруся вже у сінях, буцім-то вона и не була в кімнаті; „я варю зіля хорому!“

За часок изнова убігла в кімнату Маруся й подала хорому горня из ліками.

„Марусю!” обіззавсь батько: — „я ж не казав тобі, щоб ти закликала мене, як зіля звариться?!”

— „Татусю!” молила крізь слізи дівчина: — хибань-же мені не годиться ратувати хорих?”

Батько не одвічав нічого, тільки задумався, зажурився наче; нічого було й одвічати на те.

— „Не журіться, татусю!” прощбетала Маруся й прискочила до отця, цілуючи його в обі руки; „я знаю, що у вас на думці — но Господь не оставить нас; хибань-ж ми не чинимо сього, що він у своїх святих заповідях приказує?”

— „Отже-ж вже й випив!” сплеснула в долоні Вовкомириха, входячи в кімнату; „певно не давали на вхрест пити!”

— „На-вхрест, мамусю! тричи на- вхрест з перестанком!” одвічала Маруся; „тільки цитьте; бачите, що хорий заплющив очи, мабуть полезшало трохи, коли здрімався.”

— „Заснув? слава-ж тобі, Господи!” зітхнув лісничий; „се певний знак, що хвороба перемагається!”

— „Помолімось за его здорове!” озвалася мати — и родина Вовкомирів, приближившись ид иконі святого Николи, горячо и долго молилася.

* * *

Три дни поїла Маруся хорого ліками, три дни, як ніч так день, сиділи над ним то лісничий, то его жінка. Четвертого дня підвівся мельник у постели, повів очима по кімнаті, а побачивши окіль себе цілу Вовкомірову родину, як усі лица сияють від радости, що ему получшало трохи, заридав, занісся від плачу, начеби малаа дитина.

— „Пес я!... ні, гірш пса! гірш лютійшого звіря!” покрикнув він; „хибань-ж справді чорт запоморочив мене, — хибань-ж справді диявол напоїв мое серце такою местею, таким завзятком до сеї святої родини, що я хотів погубити її, погубити тих, що мені, лютійшому усіх гадюк, зберегли жите?!”... Ох! чому не викинули мене, наче сваженого пса? чому, чому не добили мене, негідного лукавця? • Я-ж нарощно приплентавсь сюди,” — говорив він дальш дивним охриплим голосом: — „хорим уже я пришкандибав до вас, та приніс вам заразу — погибель — смерть! О, вбийте мене! тутечки ціліть в мое днке серце! Я не годен жити на сім світі, не годен дивитися на ваші праведні лица!”

— „З горячки говорить!” пошпнула батькови в ухо Маруся. — „Напийтесь еще отсего ліку!” и подала хорому горня из зілем.

— „И ти не плюєш на мене, дівчино, як на тую собаку?!” говорив він тихим, дрожачим голосом; „и ти глядиш на мене, як ті янголятки в церкві глядять на праведних людей?!... Хйба-ж се й жоже бути, щоб ви забули мені отсе велике злодійство?!” покрикнув він на-пів розпучливо, на-пів утіпно, й повів очима по усіх лицах.

— „Нехай вам Господь простить, так як ми вам простили!” промовила разом уся Вовкомирова родина.

— „О Господи!” покрикнув хорий и поповзав з постелі, цілючи по ногах то Вовкомира, то его жінку; колиж приповзнув ид Марусі, ся ніяк не дала поцілуватися в ноги.

— „Гетьте у постіль! „лаяла вона, „а то знову погіршав слабість... Не сором вам цілувати мене по ногах?... Що було, те минуло й більш уже не вернеться; більше й не згадуйте про се, а то розсердимось... правда, мамуню?” — довшнула, озираючись то на матір, то на батька.

— „Правду каже!” озвалася мати; „що було, те минуло!” довшнув батько. А дасть Бог подужаєте, так хто зна, як весело та щасно еще поживемо на світі. Не зле у вас, бачу, серце, тільки недобрі люде мали міць на ёго!”

Мельник не одвічав нічого, а тільки так жалібно глядів на Марусю, що її аж у грудях стиснуло.

Вовкомириха глянула на Марусю и наче ласкавка шибла матери через голову яко-то гадка — чи сумна, чи весела, вона сама еще не могла сего розібрати добре — а тільки, покивувочи пальцем, сказала з ласкавим усміхом до хорого:

— „Теперяи ви мусите бути слухняні и пити ліки, свільки наваримо, а то у нас жінок есть и на серце зіле.”

На сі слова Маруся спаленіла, як тая рожа, и вибігла з кімнати, буцім-то, як казала: „подивитися, чи хлопці не полізли де по остромах за воробцями — бо вже їх десь в хаті не чути.”

II.

Нічого не годно перемінити чоловіка так, як велика хвороба, як велике нещастя. В щастю горнеться до тебе усякий, усякий тобі прислужиться, усякий поможе — усякий буцім-то любить. Приятелі так и горнутья до тебе; кождый розпитує про здорове,

про худобу, про статок. Коли-ж, борони Боже, попадеш в нещасте, так наче-б їх помелом вимів из хати. В щастю чоловік рідко розважѣ добре, що робить — люде усѣ хвалять, усѣ виходить добре; так „мабуть гаразд й чинимо” — гадав усяке. В нещастю же, хоч-би й найлучше чинив, гудять, — бо люде не судять по тїм; як робиш и чому так робиш, а тїльки як вийшла твоя робота: вийшла не гарно, так вже мабуть ти й заходивсь коло неї не-добре; що иноді вони самі попсиють тобі діло, про те й не подума ніхто, — и де-б там у наших вчених та перевчених часах хотів хто ділитись из ким виною? зіпхнеш її на брата, то ти розумний, — а дурень він, коли не вислизнеться так, як ти, та й не зіпхне її на другого брата або друга. Ось вам мудрощі нинішнєго часу; де-хто назвав би їх философивою житя. Такими то философами ми породилися, такими сотворив нас Господь, инакшими відай й не буде.

Не дивно отже, що чоловік иноді аж в нещастю, на самотї розважѣ; що не все робилось гаразд, що уперш добрим нам бачилось, або за що похвалили нас приятелї та добрі сусїди, та що и ті, що ми вважали їх приятелями в щастю, бажали добра тїльки одним собі, а не нам. Рідко трапляється, що из щасливої доби останеться тобі один приятель в нещастю; коли же трапиться такий рїдкий приятель, шануй же єго, бо такий чоловік бїльш варт, чим усї прочї лязуни та самолюби — бїльш варт, чим увесь скарб на свїті. Він розважить твій смуток, він справить тебе на путню дорогу, він збереже тобі житє — поживить, огрів, послїдним подїлиться з тобою.

Нещастє — се велика школа; хто у нїй не навчивсь нічого, в сєго хибань з-роду розуму не було.

У звичайного чоловіка смерть бува найбільше нещастє — хоч бував нещастє таке, що иноді зітхнеш: „Коби раз вмерти, то полекшало-б!” а прийдеться вмирати, жаль чоловікови свїта, хоч як и не наскучило-б-ся єму житє; сказано:

„Тяжко житє на свїті,

А хочеться житє!...”

(Конець буде.)

ЦИГАНСЬКА ГОЛКА.

(За Андерсеном розказав Гетьманець.)

Була собі колись голка, — саме на лантухи, — сказано: циганська! Так куди? Заклала собі у думку, що ніби така тиндітна, така тонесенька, як бисерова!

От, вона до пальців, що мали її взяти, и каже: „Дивіться-ж! Пильнуйте мене гарненько, та тримайте пряменько; глядіть, не впустить; бо, як упаду до долу, ей Богу, що ніхто не знайде. Я така тонесенька!“

— „Ет, годі тобі!“ — відказали їй пальці... та за попереки!

„Ану, лишень, подивіться, яку пишну дружину тягну позад себе!“ — знов таки голка циганська, — та й потягла за собою довгу нитку, але без вузлика.

Пальці-ж, не кажучи слова, встромили її в куховарчиний черевик: підошва йому геть підтонталась, то треба було залатати.

„От, груба робота!“ зітхнула голка: — „не пролізу я ніколи в світі; отже переломлюсь!“ Так и справді взяла та й переломилася!

„Чи-ж я не казала“, вкринула, „що я тоненька?“

— „Тепер вона не стоїть нічого!“ — подумали пальці; але про-те її не закинули. Куховарка зліпила на ню головку з воску, та й заткнула у свій очінок.

„От я и шпилькою стала!“ зраділа голка; „я таки добре знала, що стану в шанобі: з путнього путне й буде!“ Аж усміхнулася собі нишком, бо голчиного сміху чути не можна. Сиділа-ж вона в очінку так весело, та гордо, наче вельможна пані в ридвані.

„Не прогнівайтесь, пані-матко, що я запитаю: чи ви пак не з щирого золота?“ обернулася вона до сусідки булавки: — „ви такі показні з себе и маєте власну голову. Тільки вона, здається, трохи помала! Посилкуйтесь її надбільшати: не в кожного пак така голова пишна, воскова, як у мене!“

От, на сім слові, як випнеться з-горда, — так їй аж голова злетіла, и впала геть у ринву, над котрою куховарка щось прала.

„Коли так, то й я погуляти хочу, світа побачити; тільки-б не запронаститись куди!“

И справді, взяла, тай згубилася.

„Як то мні в світі Божому бути, коли я така тоненька!“

думала голка, по ринві котючись; „але я знаю, що я значного роду, и сєго мені досить!“

Так розважав себе, та пишавься, на споді ринви лежачи! Багато де-чого плило по-верхи неї: солома, тріски, шматки паперу з газет...

„Диви, як пливуть собі всі!“ каже; „а про те, бідолашні, й не знають, що під ними лежить?! А се — я; бачите?... От, тріска плыве... куди тобі, пиха яка! Окрім себе й гадки не має, — а тріска соснова, та й усе!... А ось солом'янка... як вона крутиться на всі боки! Схаменися, та красше під ноги дивися, а то наскочиш як-раз на каміня!... Ось — паперу шматок... чого-б уже ёму пирожитись: люде давно вже й забули, що на ёму було написано! Так ні!... Одна тільки к й лежу собі супокійно, терплячи; бо знаю собі, хто я и що я!“

Лежить наша голка, та й лежить. А се раз, чув, щось біля неї по-близу — плюсь!... таке ясне, таке ясне, наче сонце; голці за диямант видалось, — а то була просто скалка з фляшки. Та то голка, себе простуючи, й обернулась до неї:

„А ви певно щирій диямант?“ питає.

— „Щось коло того!“ одмовила скалка.

От и запевнились вони обоє, що були дуже цінovní; почали розмову про світ, про пиху, що панує там, и про те, як кожне дере носє.

„Я колись жила в гарному гольнику у одній панни; її куховаркою звали. Мала вона на кожній руці по пять пальців. Та які ті пальці були чванкі — куди вам?! Мали пихи на три штихи! А на те тільки й здатні — щоб мене з гольника витягати, та знов ховати!“

— „Так вони були значного роду?“ питає скалка.

„Значного?“ — каже голка: — „куди пак! Тільки носа дерли! Їх було пять братів и всі пальцями звались; трималися вони один одного сильно, хоч були й не рівні. Саме з краю, бік усіх, наче на варті, був найкоротший и найгрубший палець; звався він великим або палюхом; мав одну щиколодку и для-того тільки в один бік нагнувся. Але все було важко, що як ёго часом чоловік стратить, то в москалі уже не годиться... Другий — ласун — усе було тика, куди попало: чи в гірке, чи в солонке; або показує на сонце, та на місяць; або було й на перо налягє, коли пишуть. Третий — довгаль — був найвисший,

для-того й голову драв. Четвертий — дукарь — носив золотий пояс. А пятий — мизинець — нічогісінько не робив, та ще й похвалявся тим, нікчемний!.. Обридли мені їхне гордуване та привереди — так я й кинула!

— „А тепер ми лежимо тутки, та с'яємо!“ на те їй скалка. По сій мові линув хтось у рявну відро води. Вода через край хлинула и їх зворушила.

„Ось и ми рушаємо!“ каже голка.

Скалка-ж поплила далі, а голка маком сіла.

„От, я вже й стала! Правда, я дуже тоненька; але тим-то я дійсне и гордію!“ — Такечки вона й зосталася там з своїми великими думками.

„Я отсе міркую собі та й думаю, чи не сонішний промінь мій батько, — така я тонесенька! Здається мені, що сонішний промінь зазира́ аж у воду до мене прихильно; але я така тонка та тендітна, що мене й батько не знайде. Хоч би те вічю було при мині, що колісь пальці згубили, — я-б отсе плакала, плакала! Ні, я не хочу плакати; се мені не-до-стоту!“..

От, прибігло раз двох хлопчиків до калюжі гратись; почали вони довбатись та шукати цвяхів, черепків и других цяцків. Бридка се забавка, так коли хлопчикам була до вподоби!

— „Ай!“ наколосся один на голку: — „бач, клятий протір!“

„Я не протір, а шановита панянка!“ — на те ёму голка; але ніхто її не почув.

Головка воскова давно з неї спала, а вона од ржавчини зробилась чорнісінькою з голови до п'ят; так їй и то здавалося, що в чорнім убрані вона визирає ще тоншою.

— „Ось шкаралуща пливе!“ крикнули хлопці и встромили в неї голку.

„Щасливо!“ попрощалась вона: — „Я ще показнійша; бо сама чорна, а стіни корабля білі... Ох, коли-б тільки не дістати морської хороби, а то вона мене поломить!“

Байдуже! морської хороби не було — и вона не зломилася!

„От щастє — залізний живіт мати! и в морі не страшно хороби; тим то я й міцнійша над чоловіка! Чим тонший хто, тим ёму здоровійше! От у мене врода, так врода!“

Коли се — трісь! скаралуща; бо через неї переїхав віз.

— „Господи, як мене тисне!“ голка мерції; „отсе-ж певно хвороба морська! Пропала я! зломлюсь на скалку!“

Але про-те зосталася цілісінькою, хоч и навантежений віз переїхав. Лежала собі и простяглася, так як и перше; та певне там и досі лежить та гордує!

ОРИШОК ЗВИЧАЙНИЙ.

(Troglodytes parvulus, L.; Zaunkönig Zaunschlüpfer.)

Єсть то по короликах (*Regulus ignicapillus*, Naum. и *Regulus flavicapillus*, Will.) найменша птичка кравка, буває бо не багато над 3 цілі довга, з чоґа на хвіст припадає більше ніж один цаль. Дзюбок в неї 5 ліній довгий, не много в-низ зігнутий, черняво-брунатний, в насаді тілесно-рожевий — зрячкэ же у неї оріхова, ноги сіро-бурі и 7 ліній високі. Верхом буває ржаво-брунатна або оріхова, на крилах и хвості з темнішими пружками поперечними, по боках рудава, сподом сиваво-біла з поперечними чертами. Самочка єсть менша від самчика, з відтінком більше рудавим, пружками и чертами менше виразними а ногами яснішими.

Мешкає в Європі и Азії. У нас звичайна и загально знана. Пробуває в лісах; любить однакж наближатися и до людських осель, именно в зимі, — а будучи не полохливою и цікавою, впаде кождому в око. Алеж бо и годі не помітити Орішка, того справдешного втиркуна помежи пірнатими. Маленьке собі, неіпоказливе, справді начеби оріх, — а яке то живеньке, побігуще, вертляве! Задерши хвостик и піднесши дзюбок горі, стрибає без упину з плота на пліт, з кола на кіл, — то ливирне в корч, то знов за часок вилетить и, жвавенько махаючи хвостиком, нипає межі зідем — та и тут довго місця не заґріє: гей тая миш буренька скоро переповзне по землі и опять криється у гущавину. Справді здається, начеби мав найбільше сподобанє в тім: усюди заглянути, усюди мов вродитися — и там, де єго не сіяно. Именно коли побачить чоловіка єму приглядаючогося, то виправляє тоді мов-би нарвшно свої штуки, вилітаючи, стрибаючи таки близько коли зрїтеля тай ховаючись на переміні по дірах, закауках и кущах. Не-раз дає на рїлька кроків до себе зближитись, слїдячи цікавенько зрїтеля, — зробить же той який рух шїдозрїлий, то сей-час утікає и криється; часто буває, що сховається в мишачу діру, коли на-скоро не найде певнійшої для

себе схованки. Звичайно однак не сидить довго в захисті, не оказується небавки в більшім ніж перше віддаленю, весело собі підлигуючи, мов-би дровичся з чоловіком. Дітям, котрі по-легки о него присуваються, думаючи его тим робом легше зловити, дає не-раз и з-пів години за собою ходити, доки на-послѣдок не зникне. Тому-то и прозвано его в декотрих околицях Дуриком, Дури-бабкою, Дури-потятем, Дури-людом, Дури-людкою и Дури-світом. Назву „Орішок“ завдячує своїй барві (оріховій) и незначній великості. Часто називають его також Воловим Оком — здається від того, що не много більший, як око у вола. В-прочім звать его теж Плотником — тому, що часто швендається по плотах, Мишеєм, Мишкою — від убарвлення и его вдачі, мов та миш перетискатися через діри и шпари шпихлірів, комор, плотів и пр., — Зеличком, бо пробуває радо по зелах и низьких корчах, — на-послѣдок Колодієм, Ломиком а де-куди також Короликом и Крілем.*) Що до назв „Ломня“ и „Королик“ — то взядиса вони з повірки або сказочки, яка о тій птиці у нашою люду истнує. И так приміром Сянчане и жителі де-котрих сел коло Львова розказують про тую пташину от-що. Раз зібралась громада птича и просила Бога, щоб поставив над ними „кріля.“ Бог, вислухавши прозьбу пташині, звелів, щоб всі птахи літали, а котрий найвисше злетить, той буде королем. И почали птахи літати — найвисше же из всіх піднявся орел. Его то и узнали королем всіх птахів. Та як він під саму хмару избився и там крижовав, напрасно злетіла из хвоста орлиного мала птичка и ще висше самого орла ширнула собою. Але не змогла довго удержатись в воздухах и зпала на землю. Бог, дивлячись на се „з високого неба.“ засміявся, тай сказав: „отсе на хвості короля прилетів королік.“ — Не много инакше розказують в Стрийщині (коло Корчина), де сю птичку звивають „Ломиком.“ Після тої сказки зійшлась пташня на раду вибирати „кріля.“ Орли присудили, най всі птахи летять в-гору;

*) *Troglodytes parvulus* зветься у Мазурів „Plotnik“ (зрив. русь. Плотик) и „Bobek“. Між польским людом бувають часто инші назви, ніж у книжках. Так пр. зветься *Fringilla coccothraustes* „Kłas“, *Lusciola phoeniceus* (и *tithys*) „Paliogón“, „Zapaliogón“, *Oriolus galbula* у Львівських пташників руських и польских „Zofia“, *Parus caudatus* „Trupia główka“, *Turdus viscivorus* „Parskacz“ (зрив р. Пирскач), *Upupa epops* „Łupek.“ Молодй шиголь або чиж ще не „вифарбований“ зоветься у пташників Львівських „Parchutek.“ И. В.

котрий з них найвище взнесеться, той и стане за кріля. По черзі один птах за другим злітав, та найстарший орел як звівся летіти — всі остали по-заду. Аж тут як не схопитись ломик — він був причепився під крило вірлови—тай аж під саме сонце фуркнув (тому-то він и досі ще з-верхи обгорений), але скоро знав. Птахи-ж розсердилися: — „но,” кажуть „будем мати такого малого крілем” — и урадили его заісти. Ломик в тій біді скрився у дупельце в буку. Та птахи завзялися таки его зглядити. Тому заставили жовну, щоб его вирубати з дупла, а з другого боку поставили сову на варті, щоб имла ломика, як буде туди втікати. Але сова якось здрімалася — а ломик таки другим боком вилетів и утік (мов виломився!) Розуміється, сказочки подібні суть лише плодом буйної видумки; та завсідги свідчать вони о властивім гуморі нашого люду. Чуючи оновідання про ломика або королика, мимохіть згадаеш не про одних короліків між людьми, що то часто не своїми заслугами и без праці на плечах других виносяться...

Орішок живиться малими комахами и хробаками. В літі не тяжко ему їх роздобути; в зимі однакж мусить скуднійшим кормом вдовольтись — и звичайно прилітає тоді, як вже згадано, до людських осель и глядає хробачні по-під плотами, під опалим листем, по заулках стодол, комор, пивниць и ир. Під-час сильних морозів тиснеться часто до ставн, именно за-для-того, щоби в гною поширити за усільницями и хрущиками, находячи-мися тут в більшій скількості. Селянин радо бачить орішка коло своїй загороди, присуджаючи тій маленькій птичці силу „заклинати всяке гаде.” Після людової повірки за-для того заклинати гаде не тільки зовсім не шкодить чоловікови, але навіть не росте и не розмножується. В осени поживає орішок також ягоди бзини и орябини. — Гніздо закладає в яким-небудь заулку и в тім згляді такий непереребінний, що и в коледі дуплинатій не-раз гніздиться (з-відти и назва висше наведена: Колодій), В-прочім часто находимо ті великі, кулисті, вхідним отвором з-боку впридоблені гнізда в розпучних землі, межі коріннями дерев а також в заулках хат и будинків господарських. Раз показувано мені гніздо орішка навіть у старім, діравім берлячи, що случайно попався в комору. Тільки-ж не було в сім гнізді яець. — Гніздо споруджує собі звичайно з моху и дрібнійших березових ріщок, в середині вистелює его пірвом и волосіню або вовною,

и несе 4 — 10 явчок маленьких круглавих, білявих и украшених червоновими краіками. — Молоді годує з великою старанністю. Суть вони красенькі, именно рудаві, біло и чорно накраплені. Окрім гнізда справдешного єсть єще по-біля звичайно вілька інших гнізд, мов нарочом досить необережно виставлених очам неприятелів. Ті гнізда суть звичайно лишень з моху и вількох прутининок недбало увиті, в середині без вистілки. Пташникам знані суть гнізда ті під назвою „порожняків“ або „глухих гнізд,“ нема бо в них ні явць, ні молодих! В Англії зовуть їх денуди „когутячими гніздами.“ (Cock-nests), думають бо, що ті гнізда самчик нарочно звиває, щоби відвернути увагу неприятелів від дійсної хатки своєї родини; інші уважають „порожняки“ за будівлі недокінчені спарованих орішків. В-прочім орішок піднімається під-час гніздівки на ріжні хитроци. Коли побачить по-близь гнізда чоловіка, пса або иншого якого неприятеля, то сей-час приповане до землі и відбігає від гнізда досить далеко, щоби відтає, церкаючи голосно и удаючи ніби кульгавого, звернути увагу на себе. Коли тов єму вдається а неприятель здурений за ним гонить, щоб єго имити — відлітає від гнізда що-раз дальше и дальше, аж доки не виведе в поле напастника, котрий даром шукає птички и її гнізда по корчах, де оливалася. Так то у груди навіть так дрібної птички влила мати природа любов и журливість родительсьву!

Спів орішка єсть приемний, досить урозличнений и має в собі де-котрі тєхваючі зворотки, похожі на спів канарка, котрі виголошені бувають наголосом досить вибитним и сильним. Именно під-час брачні (Paarungszeit) самчик радісним пінем звеселяє самочку, коли вона сидить в гнізді на яйцях, або пізнійше, як кормить писклята. Звичайно же вабить тихшим голосом: „чок-чок-чок!“ (чокає). В-прочім належить орішок до птиц найдовше, бо з висмом часу пірєня через цілий рік, співаючих. Навіть в зимі, коли мороз тисне, бігає по снігу з набуреним пірем, весело черваючи и тєхваючи, студінь бо легко видержує. — Взор у неє дуже бистрый: звичайно за-здаєгідь вже замітить kota або яку хижу птицю, пр. скригульця, и тоді знімає примітний оклик (ці-i-i!), на котрий вся дрібна пташня в розтеч иде и з острахом криється.

За-для хорошего співу удержують також и орішка побіч инших співаків пірнатих яко покоевого пташка, хотяй в неволі

не довго живе а по-часті тратить з природної своєї веселости. Имають его на самотріски або и сітями. Самотріск має бути густо підплітаний, а сіть дрібно очковата; инакше пташок легко утечи може. Иноді ловлять его зручні пташники під шапку. — Клітка для орішка повинна бути простора и чисто удержувана; добре зладити у ній малу будку, до котрої пташок часто любить влизати и знов з неї виходити. На корм подається ему мушки, муравлині подушки, мучні хробаки, усільниці хруща Борошняка - Мельняка, *Tenebrio molitor*) и ягоди бзени; в недостачи тих річей дається ему також булочку насяклу в молоці, дрібно посікане яйце, печинки або сира, але не завсіди хоче пташок до тої поживи братись; именно з-почину треба мішати той штучний корм з мучними хробаками (мучняками) и малими порційками ему подавати; а коли вже увикне до тої штучної поживи, можна нею дальше его годувати без додатку мучняків. — По кімнаті вільно пускати орішка не дуже порадно, вже за-для-того, що ся мала пташина дуже маленьким отвором висмикнутися може. Однакож чим більша клітка, тим ліпше для того з-роду вже так вертлявого пташка, — хоч и в найлучшій злучаю не довго жив він в неволі, звичайно не більше, як рік. Тож найлучше про-те не мучити у клітках сеї гожої пташини (ані жадних инших птиц — Ред.), а оставити її веселу и жваву на волі!

БОДНАРІВНА, драмат народній.

(Дальше.)

ДІЯ ДРУГА.

(Вольне місце в городі; боком видна хата.)

ЯВА I.

Марця и Молодіж міщанська.

(Музика грає, як звичайно, відправу танцю и переходить у голос пісні.)

МАРЦЯ

(весела загинає пісню)

По городі цвіти вються;
За дівчину хлопці бються...

Хор молодців.
Ого, гого, гоя, гоя,
Чи правда, дівчино, твоя?

Хор дівчат.
Ого, гого, гоя, гоя,
Ой правда, дівчино, твоя.

МАРЦЯ.

По городі цвіт-калина;
Ой сміється з них дівчина..

Хор молодців.
Ого, гого, гоя, гоя,
Чи правда, дівчино, твоя?

Хор дівчат.
Ого, гого, гоя, гоя,
Ой правда, дівчино, твоя.

Один молодець.
Хоч она з усіх сміється —
За одного віддається...

Хор дівчат.
Ого, гого, гоя, гоя,
Правда се, молодче, твоя?

Хор молодців.
Гого, гого, гоя, гоя,
Правда се, молодче, твоя!

(В часі співу входить тихо Амброз и стає на обочи. По співі Марця иде близше до Амброза; молодіж посувається в глубший прозор сцени.)

ЯВА II.

Марця. Амброз.

МАРЦЯ.

(весела, говорить ніби кажуєги а однако сердешно) Амброз! — и ви тут? витайте... На танці відказували, а самі...

АМБРОЗ.

(до себе) Яка вона гарна!... (голосно) Я прийшов побачити, як за бавляється... а може тільки, аби видіти Марцю...

МАРЦЯ.

А ви ще гніваєтеся?... ви сёгодня були такі прикри...

АМБРОЗ.

Не перечу. Мені так жалко стало, що ти передо мною втекла из хати... а я би тобі, Марценько, прихилив неба... Скажи-ж мені, Марценько, чого ти передо мною втікала?...

МАРЦЯ.

(несміло) Я не втікала... я тільки..

АМБРОЗ.

Що, тільки гнівна була?

МАРЦЯ.

Так, трошечки...

АМБРОЗ.

Та за-що?

МАРЦЯ.

Або я знаю... Мені якось так чудно було, що ви зо мною впередице и мало говорили.. та відраз..

АМБРОЗ.

Не говорив я много, бо любив тебе, Марценько. Та й на-що ж було творити много мови; я бачив, що ти для мене була привітлива, то й думав, що бодай хоч трохи мене любиш?... Чи правда мені здавалася?...

МАРЦЯ.

(тихо) Може й... правда...

АМБРОЗ.

Я знаю... Марценько, коли ти на мене ласкава, послухай, що я тобі скажу...

МАРЦЯ.

Послухаю, а що?

АМБРОЗ.

Марценько, остав тих танечників, иди до дому...

МАРЦЯ.

(смушно) Оставити?... Та я й так не довго буду; ще тільки трохи побавлюся, та й піду...

АМБРОЗ.

Марценько, чим скоріше, тим лучше... То сёгодня шарять по місті двораки, як тоті собаки за звірною... а знаєш, який Ста-

роста... Не хотів би я, щоби ти Старості сподобалась... ти би пропала.

МАРЦЯ.

(арохи вражена) Як би Старості сподобалася?! А мені Староста и байдуже...

АМБРОЗ.

Ба, коли він сього не питає... побачить, сподобаєшся та й пропадеши!...

МАРЦЯ.

(сміючися) Не бійтеся пустого страху... Я не боюся.. Хто не боїться, той и не пропадає.. *(поглянувши в даль)* Може от-тих-то боїтись?

АМБРОЗ.

(оглянувшись шажком) Тих-то, тих... ходи, бійся Бога! Диви, як прямують сюди, побачивши дівчат...

(Юрба молодіжи міщанської, именно дівчата, що стояли в прозорі сцени, ворухнуться и поступають трошечки на-перед.)

Марценько, втікай поки час!...

МАРЦЯ.

(рішительно) Втікати? — Овва! не боюся...

АМБРОЗ.

(з гнівом) Не боїшся?... — То гуляй! *(до себе)* Уперта страх!... Що зроблю? хіба матірь закличу... *(відходить.)*

МАРЦЯ.

(костюмає ближше до молодіжи, котора вже посувається гин-раз на-перед) Чого тут и боятись... не боюся!

(За молодіжею міщанською входить Антипа.)

ЯВА III.

Марця. Молодіж. Антипа.

АНТИПА.

(двірський козак старший; здубалий, увійшовши на-перед, крикливо)

Здорові! молодці и дівчата! Гуляєте?... Коли приймете, то й ми заведемо танець. та чей не повстидаємось...

(Вказується еще зо два козаки, молодіж зячинає губитися.)

Ану-но, музики! ану козака! а рясного, жвавого!

(Всё мовчить, з молодіжи вже дуже мало; Марця боязко позирється по Антипі.)

Що-ж ви, рипаї клаповухі, не граєте, коли кажу?!... А то, до чортової матери, заграємо вам по шкурі, що сам найстарший чорт у танець піде! *(призирається Марці)* Ов га! Яка-ж се гарна танечниця!... А чия ти, дівчиннонько-роже? *(хоже її по лиці погладити, Марця відступається скоро)* Овва! яка полохлива, як ласиця!.. А чия ти, Фялочко?

МАРЦЯ.

(змішана) Я Боднарихи, вдовниці...

АНТИПА.

(луше призираючись) Ага! Боднарівна Марця? *(до себе)* Правду казали люде...

МАРЦЯ.

(зі страхом) Боднарівна... *(до себе)* Бач, Амброз казав правду...

АНТИПА.

(хоже зовсім близько їй у лице глунути, вона рукавом заставляється) Ой, Марценько, не закривай твого личка, ми добре знаємо, що ладне... *(хоже взявши за руку)* Дай-же покій, не закривай личенька... а може ти боїшся козацького ока? Що?

МАРЦЯ.

(шротки сміливіше) Ніт, не боюся; але на-що вам придивлятися, коли ви вже красні бачили?

АНТИПА.

(регогеться) Може й бачив, а може й ніт... А вже-ж таки очам не завадить и тобі придивитися... *(відхилив її руку від очей)* Ов, що гарна, то гарна!...

МАРЦЯ.

(відхилив лице и до себе) От Амброз надходить... *(остала молодіж міщанська відсувалася в-бік, за нею и козаки; Марця просить)* Пане отамане, пустіть мене, я до дому піду...

АНТИПА.

(з сміхом) До дому?... А може би ти, міщаночко, як би я, отаман, ладно попросив, пішла зо мною в танець?... Де-ж тоті чортові музики?

МАРЦЯ.

(сміло) Танцюйте собі здорові; я собі до дому піду...

АНТИПА.

(примилляючись) Та чому-ж то, серденько?

МАРЦЯ.

(в клопоті до себе) Чого-ж бо той Амброз поставкує? (до Антипи) Бо мама сварити будуть, що сама осталася...

АНТИПА.

Сама? Не бійся!.. (обертається до козаків) Ану-но молодці! беріть дівчаток у танець, сюди; Боднарівна сама танцювати не буде...

(Козаки пускаються за молодіжкою; тотя втікає, за ними губляться и козаки.)

От бачиш, ласочко моя, зараз буде нас більше... погуляємо...

МАРЦЯ.

(сміливіше) Коли бо я танцювати не буду!...

АНТИПА.

(кепкуючи) Ей, будеш, будеш... (поглянувши за козаками) А то прокляті медведі, порозганяли дівчат, як курей яструб... Та чорт їх бери, ми й самі погуляємо...

МАРЦЯ.

(остро) Я вже казала, що танцювати не буду.. (до себе) чого-ж бо той Амброз дожидає?

АНТИПА.

(кепкуючи) Отсе тобі лихо, не дівка... шкода, що така гарна білявочка... А тю! на тебе з твоім дурним розумом! То я вже того не варт, аби зо мною в танець пішла дочка боднарська!... Та я красше втну, як твій батько танцював докола бочки.. Не косорсья-ж, ладна міщаночко...

МАРЦЯ.

(поглянувши в-бік, до себе) Идуть, идуть раз прецінь... (до Антипи ке-куючи) Я з вами не піду, бо ви й не вмієте може по нашому...

АНТИПА.

А диви, диви, я по вашому не вмію?! (береться по-під бокки) Ану побачимо! Музики, рипні, грайте... ой гоп! ой гоп! (сироїть-ся мукаючи до шанця; за илегами его входить Амброз и Боднариха.)

ЯВА ІV.

Марця. Антипа. Амброз. Боднариха.

БОДНАРИХА.

Марцё, Марценцьо! час, голубонько, до дому...

(Антипа обертається за голосом.)

МАРЦЯ.

Иду, иду, мамо! (хоже відходити)

АНТИПА.

(заступав їй дорогу и до себе) Ага! таки так скоро пушу таку птницю... (до матері и Амбр.) Почекайте, пождіть, не кваптеся!... (до Марці) Ти, дівчино, думавп, що я звик дури просити хотьби й у танець,.. Ого, дарма! коли я наважився, то ти чейби ласкава... (до матері) А ви, матусенько, підождіть, та побачите, як козаки гуляють... (до себе) Не дам я собі раду... (кличе) Молодці — гоп-га!

БОДНАРИХА.

Вибачайте, козаче, мої донці дайте супокій — я не позволяю їй танцювати.

АМБРОЗ.

(осстро и скоро) Вибачайте, ви чужий чоловік; у нас так не водяться, щоби дівчина сама та ще й з чужим танцювала... тож вибачайте...

АНТИПА.

(сердишо до матері) Тю! (до Амброза) Тю! (гепурно до обох) Вибачайте, було собі панну свою дома тримати и в скриню сховати.. а тепер пропало... (до себе), коби лиш мої поприходили... (до Амброза) А ти, чупрію мійський, між козаки не носи твою шкуру, бо сапанці будуть из неї...

АМБРОЗ.

(розгоріши) Тю або не тю, на сапанці може добра буде й твоя шкура; а з дівчиною, ти пянський гінчаю, танцювати не будеш...

АНТИПА.

(гепуришься) А ти, ярмаркова торбо міщущька, ти шевське та кушнірське насінє... ти мені закажеш из нею танцювати?... Побачимо... гоп! гоп! молодці, сюди!

АМБРОЗ..

(відступає) Я тобі гопну...

(З-боку входить Онуфрій.)

ЯВА V.

Марця. Антипа. Амброз. Боднариха. Онуфрій.

ОНУФРІЙ.

Ану, люде, не сварітьсє... и руки при собі!

АНТИПА.

Руки при собі?... А ти з-відки?

АМБРОЗ.

От, чемний!

ОНУФРИЙ.

Вже про те, з відки, ти не питай, а вважай и пильну чести...

БОДНАРИХА.

От напасть наша...

ОНУФРИЙ.

А що се зайшло, пані-матко?

БОДНАРИХА.

От, бачите, напасть — очепився дівчини, доконче танцювати. А тут ні їй танець на гаці, ні танці ведуться; тож ми ёму й нажемо... а він усе своє...

АНТИПА.

Або се правда? Не так...

ОНУФРИЙ.

(до Антипи) А вже-ж погоди... (до Боднарихи и Амброза) Та не ма тут з-за чого и вадитися; силоміцю прецінь її в танець не возьме, хиба одурів... як она не хоче, то він хиба сам свакати буде... А тим-часом на танци нема що вадитися...

АНТИПА.

Добре говорить старий... (до себе) Нехай - но прийдуть мої, буду й я лучше говорити...

ОНУФРИЙ.

Але послухайте старого... Ти, пане козаче, шукай собі иншої пари; а ми забераймося до дому та й буде не заваді. Ну, ходіть-же...

АНТИПА.

(до себе) Идуть... (до всіх) Идіть, коли хочете... (сміючись) ходіть здорові... (кис-голосом) От иде Староста; ще лучше, буде без мого клопоту...

(Онуфрий відійшов; Марця, Боднариха и Амброз, которі йшли пізніше, стають запинені Старостою, который входить а за ним два-три козаки далеко по-заду.)

ЯВА. VI.

Марця. Антипа. Боднариха. Амброз. Староста.

СТАРОСТА.

(сміючись) Ге, ге, ге, ге!... А що ти, дурню, один такі тут робиш крики?... ге?

АНТИПА.

(низько кланяючись) Ясновельможний пане Старосто, я тут зайшов на игру...

БОДНАРИХА.

(перехлюпаючи) Ясновельможний пане Старосто (кланяючись), поввольте слово: сей ваш козак напасти шукав.

СТАРОСТА.

(до Боднарихи) Чекай, бабо... (до Антипи) Говори, дурню...

АНТИПА.

Я зачув музик, зайшов та подибав игру... (пів-голосом) осьде ява гарна квіточка... (голосом) та й собі хотів потанцювати.

СТАРОСТА.

(пів-голосом до Антипи) Добре знавш вітрити...

АНТИПА.

Я хотів із тою міщаночкою потанцювати, а тут стара отся и той міщук мені взяли боронити... Ясновельможний пане Старосто, то вже ваш вірний козак не варт потанцювати з міщанською дівкою?... Я би (відростаючи рукою на Амброза) ім ладного наварив був пива, та на щасте їх надійшли Ясновельможний пан Староста...

СТАРОСТА.

(дизлягчись на Марцю) А так — залагодиться справа... (до Боднарихи и Амброза) Мій козак не вам рівня.. а коли хотів із вами бавитися, то ви повинні раді бути...

МАРЦЯ.

(кланяючись, перебиває) Ясновельможний пане Старосто, будьте ласкаві и мене послухати...

СТАРОСТА.

(з усміхом) Тебе послухати?... добре, говори, ладна дівчино...

МАРЦЯ.

(чесміло під оком Старости) Я... я прошу мене послухати...

СТАРОСТА.

(до себе) Ява вона ладна!...

МАРЦЯ.

(кланяючись) Я, прошу Ясновельможного пана Старости, я з тим козаком танцювати сама не хотіла...

СТАРОСТА.

(скоро) Антипа!

*

АНТИПА.

(з поклоном) Слухаю, Ясновельможний пане Старосто...

СТАРОСТА.

Як указується, то ти, пане Антипо, дурень и простій.. А де того навчився, щоби дівчину слувати до танцю? А, ти хаме, стидайся...

АНТИПА.

(з поклоном) Ясновельможний пане Старосто... та дівчина вже по-
нула, але стара к...

СТАРОСТА.

(перевиває остро) Не бреш, дурню! Дівчина сама каже, що з тобою танцювати не хотіла... (взявшись за герцо, ходишь) А то дурень... дурень!... (надумавшись) Антипа!

АНТИПА.

(з поклоном) Слухаю, Ясновельможний пане...

СТАРОСТА.

(перевиває) Коли ти їм розположив забаву, то треба її назад учинити... розумієш?... Тож підеш, у моїм именні спросиш молодців и дівчат, а скажеш їм, що я їх прошу на танець... (до Амброза) А ти піди до оренди и кажи жидови тут на мое имя вислати бочку меду и приведи музик... так... (думає и каже до себе) Стару е-ще... ага!.. (до Боднарихи). А ти підеш и попросиш старших, нехай и вони побавяться, як уміють... (скоро и громко) А тепер усі рушайте и старайтеся кождий о своє...

(Антипа скоро, Амброс и Боднариха по-малу відходять; Марця, видячи те, починає посуватися в прозор оцени)

ЯВА VII.

Староста. Марця.

СТАРОСТА.

(видячи, як по-воли відсувається Марця, перед себе голосно) Ге, ге, ге!... як утікти хотіла би, ніби від вовка... ге, ге, ге! дурна хлопська натура: боїться певно, щоби я не покусав... а я для неї добром важу — бо шкода би такої ладної дівчини для якого простого хама.. (поступає за Марцею) Почекай-но, ладна дівчино — не втікай... я для тебе тільки скликати казав на забаву; я хочу, аби ти собі погуляла. Я буду дуже рад, як ти забавишся, и сам подивлюся, к мо лодіж гуляе...

МАРЦЯ.

(*болзко*) Ясновельможний пан Староста хочуть, аби я забавлялася... хочуть дивитися, як наша молодіж гуляє...

СТАРОСТА.

Бачиш, гарна ти міщаночко, я вже найбільше з-за тебе тут, останусь... хочу придивитися, як ти гуляєш. (*приступав ближче*) Я би для тебе, моя ти красна, вчинив, що би забажала... (*знижаючи голос*) бо ти така ладна, моя ти дівочко, якої я ще не бачив...

МАРЦЯ.

(*стидливо з усміхом*) Пан Староста такої ще не бачили?... От ще що ..

СТАРОСТА.

(*пестеливо*) Так, так, душенько... такої ладної дівчини шкода для простих людей ваших...

МАРЦЯ.

(*наивно*) А то-ж из них родилася...

СТАРОСТА.

(*тихро*) Та правда, правда, воно так пригортається... але ти така гарна, що тільки сотворена на паню...

МАРЦЯ.

(*пушто*) А я бачила вже и неладні пані... а мені панства не треба...

СТАРОСТА.

(*поважнів*) Не завадить, не завадать... Моя ти гарна міщаночко, панню бути можеш, коли тільки схочеш мати розум...

МАРЦЯ.

(*надумуючись*) Коли тільки схочу мати розум?... (*цікаво*) А се-ж як?

СТАРОСТА.

(*до себе*) Ёще дурна — буде тяжко договоритися з нею... (*до Марці*) От бачиш: як ти схочеш мати розум, підеш у мій двір, навчишся де-чого панського, потім я дам тобі ладне віно — та й віддашся за пана...

МАРЦЯ.

(*думаючи, до себе*) Дасть ладне віно та й я віддамся за пана... стільки ласки!... (*на-вів гордо до Старости*) Ясновельможний пане Старосто! я вашу ласку відслужити не годна...

СТАРОСТА.

(до себе) Не туди дорога... (до Марці) Не зрозумілат и, дівчино, моєго слова; то не ласка... то моя добра воля... (сходить Амброз; Староста его побачивши, до себе) Чортів міщув! як поскорив...

ЯВА VIII.

Староста. Марця. Амброз.

АМБРОЗ.

(до себе) Перебив, бачу... (до Старости) Ясновельможний пане Старосто... (кляється не так дуже).

СТАРОСТА.

(прикро) Що скажеш?

АМБРОЗ.

Зроблено всё, що розказали...

СТАРОСТА.

Добре. (обертасється до Марці, и до себе) То дурень, еще чекає... (знова до Амброза) Добре...

АМБРОЗ.

(до себе) Може й не добре — еще постою... (до Старости) И музики будуть, и мід виточений...

СТАРОСТА.

(скоро) Добре... а де той дурень Антипа... иди за ним...

АМБРОЗ.

(до себе) Ага, вступиися... (до Старости) Чи що сказати велять Антипі?...

СТАРОСТА.

Скажи, нехай скорить; я чекаю... Не стій, иди... (коли Амброз по-воли иде, до себе) То дурень... упертий...

(Амброз вийшов.)

ЯВА IX.

Марця. Староста.

СТАРОСТА.

От бачиш, ти ладна дівчино, я не маю охоти тебе лишити поміж людьми простими... я таки доконче задумав, зробити з тебе паню. (примиллюючись) Правда, ти пристанеш?

МАРЦЯ.

(зудуючись) Я?... На що-ж я маю приставати?

СТАРОСТА.

(близше и тихше) Я тебе возьму ві двір мій... *(приспирасто бере її за руку)* Що-ж, моя ти гарна міщаночко... підеш?...

МАРЦЯ.

(змішана до себе) Ох... що зроблю я?... *(несміло)* Пане Старосто, Ясновельможний, я до двора не підду... мені в мамі так добре...

СТАРОСТА.

(приспирасто ще ближше підступає, але багить, як просто его лиця входить Боднариха, ошче до себе) Тю! вже несе чорт знова бабу... А то німй колотить...*(Боднариха німо кланяється)*

МАРЦЯ.

(до себе) Добре, що прийшли мама...

ЯВА X.

Марця. Староста. Боднариха:

СТАРОСТА.

(остро) А ще там?

ВОДНАРИХА.

Ясновельможний пане Старосто — даромне я ходила: не придибала нікого, порозходилнся.

СТАРОСТА.

(магнувши рукою) То чорт же бери їх... останеш ти, як буде треба... молодіж гуляти и без старих буде... *(по хвилі)* Ага, підеш...*(Слова переривають входячі Антипа, молодіж, козаки двірські; по-заду ступає Амброз.)*

ЯВА XI.

Марця. Староста. Воднариха. Антипа. Молодіж. Козаки двірські. Амброз.

СТАРОСТА.

(на кланяючихся мало зважає, сердито) Антипа!... сюди!

АНТИПА.

(кланяється) Слухаю, Ясновельможний пане Старосто...

СТАРОСТА.

Тепер вас доволі, тепер собі погуляєте. Ти, Антипа, возьми тую ладну дівчину, Боднарівну; а покажи, що ти козак... (прикмітно до Аншики) Старайся-ж, аби дівчина не жалувала по-тому... (аів-голосом) и оперлася аж у моїх комнатах... (голосом) Козаки! не дармуйте и держіться Антипи и не давайте дівчатам сидіти... (звертається до Амброза) А ти пильнуй, аби всі погостилися...

АМБРОЗ.

(до себе) Біда заводиться; мати чи остовпіла?... (до Старости) Ясно-вельможний пан Староста позволять, що я з Боднарівною потанцюю...

СТАРОСТА.

Сей раз не можна!... Другий танець, другий...

АМБРОЗ.

Коли доведеться... а то...

АНТИПА.

(переливає) А то не вдалося вашеці; побачиш, як ми затанцюємо... Музики!... молодці-козаки! мене держіться!...

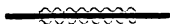
(Музика грає хоровод; Антипа бере Марцю за руку, кланяється Старості и зачинає хоровод; за ним козаки з міщанськими дівчатами так само, як Антипа. Під голос музики співають козаки хором:)

Темна нічка, невидненька,
Иде дощ, иде дощ;
Ой, дівчино молоденька,
Де йти хоч', де йти хоч'?...

Ой, лишися, дівчинонько,
Ніч мине, ніч мине;
Козак тебе до домоньку
Заведе, занесе...

(По хорі зачинається жвавий и різький танець; Староста по-воли відсувається, Амброз зайнятий и честованем и дивленем, мати стоїть на боці. — На-раз, коли Староста вже згубився, Антипа, прийшовши до краю сцени, завивши сильно пориває Марцю перед себе и втікає, заступлений в сей час козаками, зі сцени. — Крик, який Марця на межі сцени робить, перериває музику; стається сумішка и падає заслона.)

(Конець буде.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Нові вибори в Чехах послужили не так до скріплення централістичного міністерства, як до яскравого и разячого освічення ёго „вірно - конституційних“ махинацій. А воли на отвертий 7. Мая райхсрат прибув свіжий заступ „перешварцованих“ репрезентантів централістичних, — министерство, намість сподіваного виведеня галицької угоди и виборчої реформи на райхсратову видівню, відвернулось (бодай на-тепер) від сих головних точок свого заповідженого програму — а поставило своєю девізою слова свого президента: удержатись (як-не-будь) при правліню (хоч) один рік — а опісля....

Щоб не висувати галицької справи з тихого підкомитетового закутка, задумало министерство в новий и в букві конституції неузасаднений спосіб переслати еляборат підкомітету впередже до галицького сойму, а доперва потім предложити ёго державній Раді и цісарській санкції. Чи галицький сойм має сей еляборат прийняти більшостью $\frac{2}{3}$ в притомности $\frac{3}{4}$, чи звичайною ухвалою більшости голосів одобрити и чи має ёго вписати до кравового статуту, чи ні,—се становить предмет горячої дискусії німецько-централістичних часописей. Польскі часописи, зворушені новим вимислом проворних централів, бють наново в опозицію, цураються еляборату и клучуть на делеґацію (котра мабуть сама не знає, як вилізти з болота), щоб цофнула резолюцію. Як би ні було — се річ певна, що справа галицька в теперішній не прийде сесні під обраду. Предмет теперішних и будучих обрад сеї сесні становлять справи не відноснає до державно-правного питаня Цислейтанії, як призволене будівлі нових желізниць, змодифікований внесок п. Ясинського що до виставленя векслів через неграмотних, устави о синдикатських зажаленях, о викладі релігійної науки и оплаті катехетів, новий порядок судово-карний и. т. д.

Моральна и материяльна неміч теперішнє Поляків в ставлянню хосенного опору супроти централістичному правліню доводить холодійші голови до розваги и до залишеня дотеперішної марної „високої“ політики. Закликають натомість до внутрішньої спійні и до органічної праці. Чи сі нечисленні голоси найдуть послух хоч у більшости польської публіки — се річ дуже непевна; але сумний стан Галичини під зглядом моральним и материяльним, повсюдний

майже нелад, змаганся збродилів, угніт и деморалізація народа через жидів и автономічних панів, упадок шкільництва и деморалізація шкільної молодіжи, — все те накликає до зрілої розваги и ясно говорить про невдачу теперішного господарства и дотеперішної краввої політики.

Наші школи.

Просвіта народня — се один из головних середків, котрими Русини-народовці знамірили досягнути навозечну свою ціль: щасливий процвіт руської народности; а по-за-як до ширшання просвіти між народом найбільше причиняється заведене добрих шкіл, так уже наше спеціальне становище, яко любителів народа и прихильників народнєї просвіти, вимагає сєго, щоб ми, не спускаючи з очей нашого шкільництва, дбали передо-всім о те, щоби народ руський учився сєго: чого єму слідує, так, як єму слідує и в сих, в кого єму слідує.

Чого слідує учитися передо-всім в школі руському народови? По нашій гадці Русин передо-всім повинен учитися основно ріднєї (руської) мови (взглядно літератури) и рускої історії, по-при прочі звичайні предмети шкільні, повинен учитися іх так, щоби справдешний а не лишень позорний виніс из сеї науки хосен а повинен учитися в сих, що годні — и що хотять успішно навчати его сим предметам.

Таку засаду, таке жадане ставимо ми; переведене же сеї засади в житє залежить очевидно від правління — від шкільних властей. Правління, которе в практиці не бажало-б нехтувати теорії о рівноправности народів австрійських, не могло-б як тільки узнати таке жадане Русинів справдешним, легальним, и з справдешним добром краю и держави згідним. Власти-ж шкільні, позя-як по них слідує сподіватися, що їхні змаганя не повинні противитися змаганям правління, що їх ціль повинна бути не що иншого, як наука — и то наука подавана учащимся в формі и мові для них найбільше приступній, наука, которіи учащийся в житю практичним перед всякою иншою наукою потребує, наколи не має по укінченю школи остатися круглим игнорантом: — такі власти шкільні, нажемо, не могли би инакше, як тільки

притавнути нашому повисшому бажанню що до першої точки; а чи потагнуть вони справді, се инше питанє.

Вже то ми, Русини, зі взгляду на науку и просвіту народню, ніколи не були щасливі: вчено нас всею та на всіх язиках; тільки сєго, чого передо-всім Русинови знати потреба, він в школі не учивсь ніколи... Після 1848 року настала для нас Русинів австрійських буцім-то трохи щасливіша доба: в школах народних почали учити по руськи читати та писати, в школах середних наука язика руського стала взглядно обовязковою — а на університеті заведено катедру для викладу руського язика и руської літератури, — но нігде правду діти: в народних школах вчено руського язика тільки „за напасть“, — в гимназиях учили его професори, котрі по більшій часті самі основно руської мови не знали — або її знати не хотіли, — а на університеті п. Я. Головацький завів собі був намість науки руського язика виклади язика русько-московсько-церковного. Не дасться однакож заперечити, що до введеня в жите школьної Ради краввої богато и наші люде причинилися до сєго, що наука руської мови не йшла так успішно, як би се було слідовало; но відколи настала отся славетна інституція, то вона узяла сю ролю зовсім на себе — и нічого казати: остала їй вірна через цілий час своєї діяльності.

Одною з важнійших задач Ради школьної краввої було здеградовати руський язик в школах середних з взглядно обовязкового на предмет надпорядочний, а язик польський натомість піднести до предмету безвзглядно и що так скажемо: найбільше обовязкового и викладового. Польську историю звеліла Рада школьна викладати ученикам не тільки при викладі истории всемірної, но за особною ремунацією в окремих годинах; а нехай: би поважився котрий професор траитовати партії з всемірної истории дотичачі Русн, а траитовати їх безсторонно, як сєго вимагає наука, то він и не стямив-би-сь, коли зупнив-би-ся сірома в Кракові, Бохні або в слякім-там Сончу.

Но не лишень ми Русини утерпіли від введеня Ради школьної в Галичині; найбільше утерпіли самі такі школи; сказано: „де богато нянєк, там дитина крива.“ Коли до чого, то до Ради школьної краввої отся пословиця дасться приложити найкрасше. Відома бо річ, що заким позаводили у нас ради шкільні, двох-трех инспекторів з далеко лучшим успіхом поводили школами, чим нині ними поводить так численний кружок телерішних Райців школь-

них. Школи госпітовано тоді правильно, повага директора и професора була більша — за-тім и карність між учениками лучша, — про деморалізацію⁴ молодіжи ані про роздори в ті лах учительських тоді не чувано, як и не чувано сєго, щоби н. пр. виключеного из шкіл ученика опять торжественно вводили до класи, — не чувано, щоби професор приназував директорови: коли сей має скликати місячні конференції, — не чувано, щоби директор або професор убігався о популярність у школярів, — не чувано, щоби школярі відгражались неслухняному директорови або професорови властею школьною, — та и не чувано, щоби директора именованого Н. Цісарем деградовали инші власти за те, що той-же по-при обовязки директорські не повнив еще и обовязків поліцейських, а се по тій простій причині, що для повнення служби поліцейської факультет фільсофічний не кваліфікує — и ш. Рада школьна, на-коли гідність директорську або професорську бажає получить з гідністю поліцейською, то слідувало-б їй виделеговати з своєго лона спосібне індивідуум, которе для кандидатів учительского стану отворило би практичний курс науки, черпаної из записок и устних преданій ворнфеїв підслухуваня и підгляданя. Отвореня такого курсу причинилося би до точного повнення обовязків, які незрівнана Рада школьна кравва окружников з дня 12. Лютого 1872 вкладає на дирекції. Щоби сей документ не пропав для потомности, подаємо з него дотичний (2.) уступ в дословнім переводі ведля поміщеного в ч. 132 „Dziennik-a polsk-ogo“ тексту. Уступ сей звучить так: „З кінцем кожного школьного року, в окремішнім справсзданю, маючим надіслатися до краввої Ради школьної найдалше до 15. Липця, заявить кожда дирекция справедливе (uzasadnione) мнінє о кождім з учителів... опише єго старанність (gorliwość) або недбальство (opieszalność), зручність або непорадність, користний або шкодливый вплив на школярів, — як він поводить ся за школою — именно: чи котрий из них не віддаєть ся налоговій грі в карти, легкомысленному робленю довгів, пиянству, житю неморальному.“ То еще не все, бо ведля слів „Dziennik-a polsk-ogo“ дирекция повинна еще доносити як учитель живе з колегами, сусідами и чи курить цигара! На такий окружник „Dz. P.“ покрикує: гвалту! и справедливу робить увагу, що слідувало було подати спосіб, яким дирекция має довідуватися о поводженю підчинених: чи то має діятись через слуги, через поліцію, чи за посередництвом краввоного пола, чи через учеників, чи може через самих же колегів квалі-

фікованого; слідувало було ще сказати: які гри и скільки разів вільно грати, и скільки склянок пива випити вільно; також слідувало було подати границі межи легкомисленным а розважним робленем довгів!... Така точність була тим потрібніша, бо може злучитися, що директор яко шахішум що професорови вільно випити, може поставити число склянок або килишків, котре при „оказі“ випиває той або сей Радця школьний, — а мірилом для розважного робленя довгів вважати може суму, відповідаючу річній провізні від 500 злр. Бери, Петре, на ум!

Прочітавши такий окружник, по-неволі насувається питане: якої регули будуть придержуватись на-будуще професори и директори в Галичині? чи вони мають рекрутуватись з Трапистів, Капуцинів чи з Эмартвихстанців? чи матимуть вони свого окремишого Великого генерала, та чи вільно буде сѣму-ж задержати своєго женського адъютанта?

Тут слідує уступ, которий ц. к. Прокураторі державній дав причину до сконфіскованя першого накладу сего Числа „Правди“; — тож уступ сей в другім накладі пропу- скаємо. — Ред.

За те, коли ходило о именоване людей здібних и чесних при семинариях учительских и при обсаджуваню посад инспекторів повітових, то славетна Рада школьна кравва поминула їх лишень тому — бо були се люде руської народности. Коли перед именованем учителів при семинариях и инспекторів пов. один неприхильник руської народности виявив радці школьному п. О. свій страх, що Рада школьна (як тоді голосили де-які наивні оптимісти руські) готова сим разом согрішити непрактикованою у неї досі толеранцією и именовати половину чи третину з-поміж кандидатів руської народности, п. Радця, не переглянувши еще дотичних пропений, упевняв на-перед: „możesz Pan być pewnym, że tą gaza będziecie z nas kontenci!“ И справді п. О. и Рада школьна перевисшили самих себе; майже ніхто из Руснів не зістав именованій — з маленькою хйба, дуже маленькою внімкою. Був и такий факт, що именовано професером при семинарії учительській ві Львові одного з найздібнійших педагогів, п. Федоровича, як показала ся однакож, на-перед уже з наміренем тим, щооби не

лишити его на сій посаді довше, як один курс. З-за яких причин ш. Рада школьна відсунула з посади того, як знаємо, так працюв-итого, оглядного и взрцевого учителя, сего по правді не зна-ємо, — хіба вже може за те, що п. Федорович минувшого року безплатно уділяв тутешним возним и листоношам науку язика руського?!...

Не можемо поминути також хитрощей, якими уводжено п. О. Левицького, которого Рада школьна именовала була суплентом при школі реальній в Снятині, — а коли директор Снятинської реальної школи (певно не без інструкцій) зборонявсь ввести его в службу, Рада школьна кравва не взяла сеї упорчивости п. Директорови зовсім за зле, — а п. Левицький з декретом ш. Ради школьної в руках до нині глядає свої посади на місяці.

Який порядок панує в Раді школьній можна собі уявити з сього, що коли один компетент о посаду повітового інспектора, котрого прошена найласкавійше зложено „до збіогу“, бажав по кількох місяцях відобрати алегати свої, та відповіли йому, що ін-спектор П. виїхав на госпітацию и замкнув на влюч цілий „збіог.“ Три дни ходив сей чоловік з бюро до бюро та просив-благав алегатів, и все одвічали ёму коротко: „пієша“, — аж подумав він: „так не заїдеш далеко, чоловіче; треба мабуть підмастити,“ пій-шов з поклоном до возного — и бач: чого не доказали ні радці, ні референт, ні регістратура, те доказав на велику дивовижу — возний: алегати найшлись мимо сього, що були замкнені! — Но то вще не все. Один из тутешних директорів шкіль народних в-ставив через один рік більше як 80 дуплікатів свідоцтв, а се по тій причині, що оригінали або загубили в Раді школьній, або в регістратурі так перемінили свою постать, що властитель зі вгляду на истнуючі приписи о стемплях не міг из них другий раз зробити жадного ужитку.

Но ми не скінчили-б и до судного дня, коли-б хотіли спи-сати точний реєстр усіх гріхів Ради школьної; то певно, що вона для всіх Русинів рівно неприязна, — и тому слідовало-б, щоби хоч що до сього предмету заявити якусь одномисльність в трак-товаю справі; таким побитом що не удасться роздробленням, те удалося би може получением силам. Патріотичним обовязком нашим єсть: домагатися рішительного и скорого переорганізованя Ради школьної, або заступленя її иншою для Руси непогубною а для науки публичної хосен-нійшою школьною властею.

НОВИНИ.

„Явлене Правди“ повитали многі з славянських часописей поміщенем симпатичних звісток о тійже. З полемикою против „Правді“ виступили до тепер лише „Dziennik Polski“ и „Основа“. — Що до „Dziennika p.“, то маячня его о шкємі и гайдамаччині розбїрали уже не-раз часописи руські всяких від-

тивей політичних. Уважасмо про-те злишим, справу сю на-ново перескувати, а те тим більше, бо знаємо, що „Dziennik p.“ в справі руській не поводитися розвагою, а тільки горячою намістністю; для намітного же шкода слів розважної критики — именно коли тойже не наводить позитивних фактів вимагаючих спростованя, а тільки ограничається, як то чинить „Dz. p.“ в найновішій полеміці, на давно оклепаних загальниках. — Що же до „Основи“, то ми, желяючи в справах домашних будовати — а не руйновати, мирити а не дражити, хочемо понехати все, що тільки могло би причинитися до побільшеня роздорів в родині руській. За-для-того и не розбираємо подробно сього, що нам „Основа“ закидує. Одно преціж годі поминути нам мовчки, а се именно заміт відступництва від табору народнього, яке „Основа“ основателям „Правди“ закидує. Що до того, то позволимо собі примітити, що основателі „Правди“ не приступили до видавництва свого легкодушно и на власну руку, а взялися за діло те по зрілій аж розвазі и по засягненню поради майже у всіх вибтнійших членів народнього сторонництва, и то таку львівських як и у по-за-львівських народовців. Доперва, коли загальний голос в сторонництві народнім узнав потребу заснованя нового независимого органу політичного, приступили ми до заміреного діла, — а що діло се згідне з пересвідченем и волею переважної більшости членів народнього сторонництва, доказом того велике число предплагителів, яких „Правда“ найшла межі членами народнього сторонництва и симпатичні голося, які від прихильників сього сторонництва по видаю 1-ого числа „Правди“ з усіх сторон чути дался.

Непрощені овікуни. — В Нрі 142 з дня 26. Мая доносить в хроніці своїй „Narodówka“ о спорі, який вивязався поміж комісією Дома Народного а Виділом „Бесіди руської“, и по причині тій завизвав тутешню Раду мійську „do wnieśzania się w spróg ten z obowiązku (?) swego.“ На те заявляємо „Narodów-cz.“ що ми не тільки интервенції такої (хочай би и в хосен „Бесіди руської“) зовсім для себе не бажаємо. а навіть супроти евентуальному такому „wnieśzaniu się“ рішильно и солдарно протестуємо! Славетна „Kada miejscska, jako jedyna (?) reprezentantka tak lwowskiej ludności polskiej jak i ruskiej“, до справ неключно руських и ніякої компетенції не має, а „wnieśzać się“ она може „z obowiązku swego“ в справі лиш такі, як н. пр. утрячене смітя и болота з улиць „tak lwowskiej ludności polskiej jak i ruskiej“, — або най лучше займеться викичненем казалу на Полтві, который уже від півтора року ставляє! Ми до спорів домашних польських, як нпр. до невсулючої борби поміж „Jasiem (L.) a Jasiem (D.)“ зовсім ані мішаємося, ані интервенювати думаємо; тож и ви, панове Поляки, не тикайте носа до чужого (нашого) проса! Ми, як самі поміж собою посварилися. так и самі поміж собою погодимося, — як и сего по патріотах наших так одного, як и другого сторонництва надіятись годиться, — а чужим від нас засі!

Загальні збори Львівської „Бесіди руської“ відбулися дня 25. Цвітня (7. Мая). До Виділу вибрані зістали III.: Ю. Лавровський, Др. К. Сушкевич, Др. Олександр Огоновський, Др. Сроковський, М. Полянський, Др. Пелеш, Др. Омелян Огоновський, Ом. Партицький и А. Січинський, — на заступників же виділових III. Вахнянин, Ильницький, и Желехівський. Виділі сей, уконституовавшись, вибрав опісля з-поміж себе: председателем п. Лавровського, заступником председателя Др. Сроковского, секретарем п. Партицького, а господарем Др. Огоновського — При розправі о народнім театрі нашім вивязалася була (на загальних зборах) жива дискусія, при которій именно чути давалися численні голося з жалобою на непорядность, плохе поступоване и користолобие дотеперішного директора сцени народній, п. Омеляна Бачинського. Надіємося, що новий Виділ узгляднить усі ті, о скільки знаємо, зовсім справедливі жалоби — и постарается о иншого якого чоловіка, который и лучше и совістнійше повести зъуміє діло повіреного йому народнього нашого театру.

Загальні збори Института Ставропигийського. — Як літ давнійших, так и сего року відбулися на провідній неділі загальні збори Института Ставропигийського — в цілі вибрана нового заряду Това-

риства. Старшиною на рік 1872-73 вибраний совіт. Ковальський, заступниками його сов. Літинський и Др. Яновський, а секретарем Клемєртович. При дальших виборах відступлено сего року від установ и звичаїв Братства, бо вибрано, замість префектів поодиноких галузей адміністрації, виділ, зложений з ПП Гавришкевича, Кулачковського, Геровського, Пискудинського, Кимаковича, Чубки, Площанського, Др Шараневича, Гарасимовича, Шелестака, Гушалевича и Юркевича, — поручаючи тим Панам розділити між себе адміністрацію Перед вибранем того виділу поставив один из членів внесок опираючись на установах Братства и на запряганю через членів обіта безплатного труда для Института), щоби голоси братчиків, котрі за праці для Института побераютъ від него нагороду грішми або безплатним помещенем в домах Товариства, на так довго уважались тільки голосами дорадчими, а не рішаючими, як довго ті панове будуть плаченими урядниками Ставропигії. Внесенє те упало однакж при голосованю, бо в нїм уділ брали и оплачувані урядники Братства! — О досяглости того рішеня позволимо собі при спосібности обширнійше поговорити.

„Przegląd powszechny.“ — В місце переставшого виходити „Kuryer-a Lwowsk-oro“ видається від кількох неділь пів місячник „Przegląd powszechny“ Єсть то одна из численних часописей польських, котора еще найприхильнііше из усіх трактує справу руську и в загалі справи славянські.

Для завязуючогося під назвою „Побратим“ товариства руських рукодільників надіслали дальше ПП.: В. Ильницький 3 злр., Сножарський 4 злр., 56 кр., Др. Пелеш 2 злр., Н. Н. 1 злр. 60 кр., Н. Пачовський и К. Устиянович по 1 злр. в. а. — разом отже 15 злр. 16 кр. в. а. — Для бібліотеки же сего товариства надіслали: товариство „Просвіта“ 40 книжок, товариство Гал. руська Матиця“ 32 книжок, Институт Ставропигійський книжки в ціні 20 злр., редакция „Правди“ всі рочники тої часописи, ВП Алексей Андрєвич Палюх именов Б. А. Дідицького 23 книжок, ВП. Василь Ильницький 10 книжок, ВП. Винцковський 2 книжки Жертви ті радують нас дуже раз за-для того, що подадуть вони молодому Товариству поміч при розпочатю його діяльности, з другої же сторони за-для того, що зі спису тих жертв видимо, як Русини, без взгляду на відтіни свого політичного пересвідченя, пішли солідарно в справі, обходячі зарівно кожного, в кого тільки в грудях серце бе руське. Така солідарність повинна би у нас частійше повторятися, єсть бо в наших справах народних много таких точок, в котрих Русини обох сторонництв, без нарушеня своїх спеціяльних поглядів, могли би рука-в-руку шти и вспільною працею до піднесеня моральних и материяльних сил народа причинятися.

НА ДІС ЛАНЕ.

Заявленє.

На окладці брошурики „Одно Св. Письмо, одна и тільки правда“ єсть поміщенє оголошеня, якобы у мене можно дістати межи иншими також и брошуру „Лист без коверти.“ Тое поміщенє сталося жимно мові волі и відомости, — а що я грязати помянушої брошури не знаю, шілько з газетних статей довідався, що то полеміка оскорбляюга лжноть, котору я високо почитаю, проше подаю до публічної відомости, що висше згаданой брошури дістати у мене не можно и що я ніколи розпросторенєм її не занимався.

Львів, дня 18. (30.) Цвітня 1872.

Михайло Димеш.

З причини конфіскати першого накладу сего Числа наша „Правда“ опізнилася.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З пегатні Институщаи Ставропигійського.

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в. а. — За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на степель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

ОМИРОВОЇ ІЛІЯДИ

ПІСНЯ ПЕРВА.

(Конець.)

Так один другого лаючи повстали
И раду кінчили край суден Ахейських. 305

Пильенко к намітам та кораблям чорним
Пійшов з Менитьенком, з челядю своєю;
Атріенко-ж судно опустив на море,
Гребців два десятки одібрав, приноси
Богу дав, за ними Хризівну хорошу 310
Привів; за ватажку став Одиссей мудрий.

Тільки вони сіли, водою поплили,
Атріенко війську звелів обмиватись.
И військо обмилось, бруд у море злило,
Склало Аполлону добірні приноси, 315
Волові й козині, край берега моря, —
И гарь аж до неба з димом піднялася.

Так чинило військо; та царь Агамемнон
Не забув чим перше похвалявсь Ахиллу,
И мовив Талетиву та ще й Евривату, 320
Своїм самим щирим кликунам и слугам:

„Ідіть до наміту Пильенка Ахилла,
Беріть, и ведіте Врсівну хорошу;

А не дасть, — так сам я візьму її в ёго,
З чернею прийшовши; тоді гірше буде.“ 325

Так и одпустив їх, та ще й пригрозився;
Слуги и не раді пійшли по-над море,
Прийшли до намітів, суден Мирмидонських.
Ёго край наміту та чорного судна
Найшли. — Їх побачив — не зрадів Ахилло. 330

Та й вони змішались, пануючи князя,
Стали, не питають, нічого й не кажуть.
Тоді він їх думи пізнав и промовив:

„Здорове вам, слуги людські и божі!
Ходіть! не ви винні, винен Агамемнон, 335

Що казав ити вам по Врисівну-діву.
Так иди-ж, Патрокле, виведи ім діву,
Дай вести; а се нам колись свідки будуть
И в богів щасливих, и у людей смертних,
И в царя лихого, коли нужда буде, 340

Щоб я подав поміч при лихій годині
Війську, — бо він скнів у думках пропащих
И зладить не зможе заднього з передним,
Щоб здорові бились край суден Ахеї.“

Мовив — и Патрокло вчинив ёго волю: 345

Вивів из наміту Врисівну хорошу,
Дав вести, — и тні до суден Ахейських
Пійшли, та нерада пійшла й молодиця.
А Ахилло сплакав, одійшов од війська,
Сів над сивим морем, дивлючись на хвилю, 350
И довго звав матір, руки простягнувши:

„Матінко! безвічним ти мене родила;
Так нехай би чести сподобив Олимпський
Громодій, а то я и того не маю.

Мене Атрівко, владарь Агамемнон, 355
Не вчестив, бо чай мій він узяв для себе.“

И мовив, и плакав, — и зачула мати
У глибині моря край батька старого;
И хутко и мглою виступила з моря,
Впоруч коло ёго сплаканого сіла, 360
Рукою пестила, мовила й питала:

„Чого плачеш, сину? що з тобою сталось?
Розкажи, не тайся, хай обоє знаєм.“

Тяжко застогнавши, Ахилло промовив:
 „Відаєш ти добре, що тобі й казати? 365
 Були ми у Фтиві, місті Етивона;
 Місто зруйнували и все сюди здали,
 И всім тим Ахеї як-слід поділились,
 И Хризову дочку дали Атрієнку.
 А Хриз був у Хризі попом Аполлона. 370
 Отож и прийшов він до суден Ахейських
 Дочку визволяти, приніс велик викуп,
 И шлик Аполлонів у руках держучи,
 З ціпком щирозлатим, всіх благав Ахеїв,
 А найбільше двох тих царів Атрієнків. 375
 И всі до одного Ахеї пристали
 Попа вшанувати и викуп узяти;
 Тільки Агамемну не-по-мишли стало;
 Він зле ёго справив, та ще й пригрозився.
 Одійшов дід сумний на-зад; Аполлон же 380
 Вчув ёго молитву, бо любив старого,
 Вдарив по Аргеях стрілою и люди
 Безустанно мерли! всюди стріли божі
 По стану Ахейським сипались. Віщун нам
 Окрив справедливо волю Стрілобоя; 385
 Я первий порадив бога ублагати.
 За се Атрієнка взяла жовч; він скочив
 И, чим погрозився, теє уже сталось:
 Ту на бистрім судні чорнаві Ахеї
 Повезли у Хризу з божими дарами, 390
 А отсе з наміту кликуни у мене
 Врисівну узяти, що дали Ахеї.
 Так, коли ти можеш, заступись за сина
 И вблагай за мене Діа, коли в ёго
 Словом або ділом ласку заслужила. 395
 Не-раз бо я в батька чував у світлицях,
 Як ти похвалядась, що якось Кроненка
 Ти одна з безсмертних и поратувала,
 Як другі Олимпські вязать ёго хтіли:
 Афтіма - Паллада, Посидій та Ира. 400
 Ти прийшла й не дала пута вложити,
 Ти того сторука на Олимп зазвала,
 Що в богів Вріаром, а в людей Егеєм

Зветься, що міцніший силою за батька.
 Він коло Кроненка сидів величавий, 405
 И ёго жажнулись боги, не вязали.
 Так се пригадавши, присидь, обвинь ноги,
 Та може він волить помогти Троянам
 До суден та моря одігнать Ахеїв
 И бить, щоб усім ім з царя була втіха 410
 Та й сам Атрівенко, владарь Агамемнон,
 Звідав, що зневажив красшого з Ахеїв.“

Аж до ёго Фтета з плачем одрікає:
 „На віщо-ж тебе я зродила, скормила?
 Хоч би коло суден без сліз, без печали 415
 Ти був, коли вік твій недовгий, короткий;
 А то ти безвічний и разом нещасний
 Над усіх; тебе я в лихий час родила.
 Сєв все сказати Дію- громобою
 На Олимп пійду я — и він може вслуха. 420
 А ти зоставайся коло прудних суден
 Гнівний на Ахеїв, и не йди до бою.
 Вчора одійшов Дій до чорного люду
 В Окіян на учту зо всіма богами,
 И днів через двацять на Олимп прибуде; 425
 Тоді пійду к Дію в мідяний будинок,
 Обівю коліна — и він мене вслуха.“

Мовила и зникла, а того лишила
 З тугою на серци по дівчині гоїї,
 Що силою взято. — Одиссей тим-часом 430
 Допливав до Хризи з божими дарами.
 И ледве заплили в глибоку затоку,
 Враз вітрила зняли, в судно поскладали,
 Щоглу вервечками к гнізду притягнули
 Мерцій, в саму пристань веслами поплили, 435
 Поскидали котви, к носу привязали,
 Далі й самі вийшли на беріг приморський,
 Винесли приноси стрільцю Аполлону,
 И Хризівна вийшла з летючого судна; 440
 І, к бувванови Одиссей привівши,
 Здав на руки батьку милому и мовив:
 „Післав мене, Хризе, владарь Агамемнон
 Тобі дочку дати, а богу приноси

Вчинить за Ахеїв, щоб нам ублагати
Царя, що тьму лиха наробив Аргеям.“ 445

Мовив, здав на руки и той прийняв дочку
Милую, а тні божі приноси
Край буввана зараз в ряд постановили
И руки помили, посип підійняли,
И Хриз, знявши руки, за них помолився : 450

„Учуй, 'Сріблелукній! що Хризу обходиш
И Киллу святую, ще й Тенедом радиш :
Як учув мою ти первою молитву
И мене вповажив, и сварав Ахеїв ;
Так тепер еще раз вчини мочю волю : 455
Поратуй Данаїв при лихій годині.“

Помоливсь — и вслухав Аполлон старого.
По молитві дарам посип учинили,
Вязи завернули, побили, обдерли,
Стегна одрубали, жиром перекрили 460

В два листи, а з-верху всячини наклали.
И дід скалниками топив, вино чорне
Лив, а хлопці з-боку рогачі держали.
Як згоріли стегна и нутро розпалось,
Скрипили останки, на скіпки низали, 465

И спékли дотепно и все повиймали,
Та, скінчивши працю, обід спорядили ;
Іли — и іх серцю нічого не бракло.
А коли всі трунки и страву спожили,
Тоді джури пива в миски наточили 470

И всіх частували, даючи чарками.
Цілий день мольбами ласкавили бога
Ахейській джури, співаючи пісень,
Молячи Стодія, — и він слухав радий.

Скоро зайшло сонце, мрака наступила, 475
Вони лягли спати коло носа судна ;
А скоро зірниця рожевая встала,
Вони потяглися к Ахейському стану.

Аполлон на путь ім подав вітер зручний,
И ті звели щоглу, напнали вітрила ; 480
Середне вітрило здулось, судно бігло,
Румяная хвиля ревла коло кнля,
А судно по хвилі плило, сікло воду.

А тільки прибули до суден Ажейських,
Вони чорне судно витягли на сушу, 485
На піски, колоди важкі підкотили,
И самі розбились по суднах, намітах.

А там усе гнівний коло суден бистрих
Сидів Пилієнко, скорохід Ахилло;
Ніколи и в раду славному не вдавався, 490
Ніколи и в бійку, а сидячи серце
Вялив, бо бажав сам и війни и бійки.

Аж от, як настала двадцята зірниця
И пішли к Олимпу боги віковічні
Слід за Дієм, Фтета не забула просьби 495
Синової, встала из хвилі морської,
На велике небо-Олимп прийшла рано;
Застала Кроненка, що сидів особо
На висшій вершині гірного Олимпу,
Сіла впоруч ёго, коліна обняла 500

Лівою, а в праву взявши підбородя,
Ик Кроненку Дію з просьбою сказала:
„Батьку Дій! коли я тобі поміч дала
Словом, або ділом, вчини мою волю:
Вповаж мого сина, що и так безвічний 505
Над усіх, ёго-ж ще владарь Агамемнон
Не вчестив: ёго пай він узяв для себе.
Вповаж ёго, Дію, владарю Олимписький!
Дай Троянам силу, поки всі Ахеї
Ёго не вповажать, честю не вшанують.“ 510

Мовила, — Дій хмарний нічого не мовив,
Він мовчав. Та Фтета-ж, як обняла ноги,
То так и держала и знову пристала:
„Обіцай хоч вірне, кивни головою;
Хоч одмов безстрашний, щоб я уже знала, 515
На-скільки з безсмертних я неповажнійша.“

И тяжко здихнувши, хмарний Дій промовив:
„Біда, що перечить ти мене підводиш
Ірі; вона тяжко сердить мене буде.
Вона й так на мене при богах безсмертних 520
Клепа, важе: поміч подаю Троянам.
Але йди-но хутко, щоб тебе не взнала
Іра, — а я сповнить усе постараюсь,

Та ще й головою кивну, щоб ти знала;
 Бо се есть у мене найбільша ознака 525
 Для богів, що все те истинне, незмінне
 И вірне, на що лиш кивну головою.“

И повів Кроненко чорними бровами,
 И заворушилось пахуче волося
 В бога над богами, що й Олимп хитнувся. 530

Порадивши раду, розійшлись; та в море
 Глибоке пустилась з ясного Олимпу,
 Дій — у дім; боги всі з столів повставали
 Батькови на-зустріч; не осмів ніхто з них
 Сидіть до приходу, всі були на-встрічи. 535
 Але, ледве сів він на свій стіл, аж Ира
 Уже добре знала, що з ним умовлялась
 Фтета сріблонoga, доч діда морського, —
 И к Дію Кроненку превами сказала:

„Хто з богів з тобою рано умовлявся? 540
 Усе тобі мило по-одаль од мене
 Вести мови скриті; мені-ж ти ніколи
 Розумом не скажеш про те, що замислиш.“

„В одрік їй на теє батько божий й людський:
 „Иро! не сподійся усі мої думи 545
 Знать; тобі се халеп, хоч ти й м'оя жінка.
 Що пак тобі можна знать, то раньше тебе
 Ніхто не зізнає ні з богів, ні з люду;
 А що богів мимо задумать я схочу,
 То ти й не випитуй и не домагайся.“ 550

Аж єму сказала поважная Ира:
 „Кроненку нещасний! що ти отсе мовив?
 Та я й не питаюсь и не домагаюсь;
 Спокійно ти можеш думать, що захочеш.
 Мені тільки страшно, щоб тебе не збила 555
 Фтета сріблонoga, доч діда морського.
 З-рана вона в тебе була, ноги брала,
 И ти кивав мабуть, що вважаиш Ахилла,
 Та погубиш многих край суден Ахейських.“

В одрік на сю мову хмарний Дій промовив: 560
 „Все слідиш мене ти, хоч я й не таюся.
 Але сим нічого не вдієш; а тільки
 Не-по-серцю станеш; тоді гірше буде.

Коли воно так єсть, так моя в тім воля;
 А ти сиди тихо, мого слова слухай. 565
 Не то, — всі Олімпські тобі не допоможуть,
 Коли я на тебе спущу тяжкі руки.“

Мовив, — задрижала поважня Іра
 И тихо присіла, серце зупинивши.
 Всі боги смутились у Дієвім домі; 570
 Один тільки Іфест почав свою мову,
 Втішаючи матір, Іру білоплечу:

„Отсе-ж-то погане та паскудне діло,
 Що ви из-за смертних тільки сваритесь,
 Та на богів смуток зводите; не мила 575
 Наша й учта буде, коли зло панує.
 Раджу тобі, мати, що й сама ти знаєш:
 Стерпи се од батька Дія, щоби знову
 Батько не завівся, учти нам не збавив.
 Забажав тільки блискавник Олімпський, 580
 То й з столів нас скине, бо він тяжко дужий.
 Схилий его лучше словами м'якими;
 Тоді ласкав буде и Олімпський з нами.“

Промовив, піднявся, подвійну чарву
 Дав матері в руки и до неї мовив: 585

„Знеси, стерпи, мати, хоч тобі и прикро,
 Щоб я тебе, милу, очима не бачив
 Битою; тоді я и в жалю не зможу
 Помогти; з Олімпським страшно сперечаться.
 Раз мене, коли я здумав боронити, 590
 Він кинув за ногу з божого порога;
 Цілий день летів я — и вже на заході
 Брохнувся на Лимен, ледве тільки живий.
 Там мене й прибрали Синтицькві люди.“

Мовив, — усміхнулась Іра білоплеча, 595
 Усміхнувшись, чарву од сина прийняла;
 Тоді він и другим з-права подавав став
 Солодкий напиток, черпаючи з миски.
 И великий сміх став у богів щасливих,
 З погляду, як Іфест служив у світляцях. 600

Так весь день, аж поки сонце не погасло,
 Пили, — и їх серцю нічого не бракло.

Хорошая ліра була в Аполлона,
А пісень співали Співи голосні.

А коли світ ясний сонячний погаснув, 605
Вони всяк до дому пійшли спочивати;
Бо всім їм по дому вибудував змислний
Ифест кривоногий, по замислам мудрим.
Сам же Дій Олимпський пійшов до постелі,
Де дрімав бувало, як сон милий сходив,
И ліг, и лягла з ним Ира златостольна.

Степан Руданський.

НІМСТА И ВЕЛИКОДУШІЄ.

ОПОВІДАНЄ

на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешнїї подїї; розказав

Володимир Шашкевич.

(Конець.)

Хто подививсь смерти прямо у вічі, хто лежав на смертельній постелі, сей знав, що хоч-би який легководух, хоч-би який злющій чоловіга, то не вмирає без поліку з житєм, без поліку из світом. Хоч як-би й не рад ти тоді згадувати минувшє, а воно само так и лізе тобі на память; годі не роздумувати, годі не розважити, годі не жалувати сєго або того. — „Дарма!“ зітхне чоловік, „пропало, не відстанеться; коли-б то чоловік мав був той розум, що нині!“ и т. и.

Оттак то роздумував та розважав в хоробі и мельник. Чи мало жалував, чимало вбачав він недоброго та грїшного в своїм житю... „Чи стоїть отсе жите, думав він, „таке марне, таке коротке, сєго, щоби чоловік так и вганяв та побивався за мамоною, щоби за-для неї ненавидів другого чоловіка... щоби сам затроював собі світ? Тьфу та пек тобі з дурною мамоною!... А вже-ж нема у мене лучшого чоловіка на світі, як Вовкомир, а я вважав єго ворогом! Вовкомири вороги! тьфу!... З-відки взялась у мене ся вражда, сей завязток проти сеї родини? Годі й розібрати! Такі ласкаві, такі добрячі люде — вони наче й зовсім забули мою месть, мое душегубство! Неба прихилили-б мені... а я... сором! сором мені!... Чи тільки справді вони мені простили? Та хоч и простили, а все-ж таки мерзко мені самому спогадати... самому стыдно якось подивитись їм у вічі — и перед ніким не соромлюсь тав, як перед

Марусею... Не знаю, чого моє серце так пристало до цих людей, що й вмирати лекше-б в сій хаті прийшлося, чым дома... Повину млин, покину усё — я стану за лісного у Вовкомира; в Сопошку для мене немає щастя, там мене не любять... а тут, тут інші люде."

Подужав мельник — и тяжко-важко приходилось ему вертати до Сопошка, наче-б у чужину вишрався, а не до своєї таки хати. Тричи попрощався з родиною Вовкомирів и тричи зупинивсь на порозі.

— „Тяжко покидати мені отсю хату,“ говорив він; „тут я не-наче-б в-друге родився; тут мій світ — там мені пуца! В Сопошку немає для мене людей... продам хибань млин — та й“..

— „Та й що?“ спитала цікаво Маруся.

— „Та й ййду в світ за очима.. В Сопошку мені не жити, а то у мене все було-б на гадці, як тяжко прогрішив я проти вас... усі пакости, усі мої лукаві вчинки стояли-б мені раз-в-раз перед очима — я не пережив би сего... ні! в Сопошку я жити тепер вже не годен.“

— „Хиба-ж вам так пильно в світ за очима?“ озвалась Маруся й невесело споглянула на мельника.

— „Хиба-ж ви не хочете сусідувати из нами?“ говорив лісничий.

— „Та й иноді зайти до нас у гості, побалакати з моім старим... зимою ёму вучиться; вечорами Маруся розповідà казки хлопцям, то и ми слухаєм з нудьги... старі люде, бачите, то так, як діти!“

Мельник глянув на Марусю й побачив, що вона вінчиком фартушка витерала слези з очей; ёму дух заперло у грудях — він відвернувся, щоб и собі не заплакати. У-перше побачив він, що Марусі отся розлука теж заважила на серци; він давно вже любив її, любив, та наче-б жахався принатися из тим сам перед собою, — любив еще від сеї хвилі, коли побачив її не зілем в руках — из зілем, що зберегло ёму жите; вона-ж и поїла ёго ліками, вона-ж и доглядала на смертельній постели — вона була сей одинокий друг, що явивсь ёму в нещастю, що не цуравсь, не мерзався ним, ворогом батька — ворогом її родини, а любо и ласкаво глядів на ёго синими, як небо, очима. Хто в такій хвилі не полюбив бы таких очей, сей хибань не головів — сёму хибань замість серца поклав Бог камінь у груди!

И Маруся полюбила була мельника. Зовсім инший бачивсь він їй, як про ёго розказували Сапошане. „Чого хочуть сі люде від

«го?» думала вона; «він такий суцирний, такий повірливий, такий нещасний; лишений усіма, один-одним живе у млині; ні батька, ні матери: нікому розважити смутку, нікому поратувати в хворобі... Не живе, кажуть, з людьми! Як-же-ж и жити йому з тими, що таку славу рознесли про ёго, що таке сплели та вигадали?!»

Про те, щоб мельник бажав погубити її, погубити батька, Маруся не могла й подумати; «з горячки говорив», думала; «де-ж би и узявсь такий звірюка-чоловік, щоби иншого чоловіка губити хотів, та й за що?! Хибань-же ми були ёго вороги — хибань-же й можно бути ёго ворогом — хибань-же він очевидячки не любить нас усіх? Правда, що татусьо згадували було, буцім-то він наважив погубити нас; так що-ж? Татусьо говорили те, що ім повідали Сопощанські люде, а люде — люде: говорять иноді й неправду; а хоч би й справді він не любив нас було, то Господь же й покарав ёго за те, то він и спокутовав сей гріх — важко спокутував, тож и заважив він ему тяжко на серци. Коли дивлюся на ёго та й бачу, як соромно ему піднести очи на мене, — коли побачу, що він гадає, буцім-то и я можу повірити сёму, що він з наміркованем заніс заразу до нашої хати,— то жаль великий хапає мене за серце, то так трохи не вимовлю: Василю! безталанний Василю! глянь лишень на мене, та не думай, щоб я повірила сёму — хай мене Бог боронить, хай мене заступить Матенька Божа!»

Так роздумувала Маруся, сидячи за куделею, в кімнаті, та споглядаючи на Василеві муки. Важко було їй на серци, та з нічим було поділитися горем — нікому було розважити її смуток.

Василь мовчав, наче та могила в степу широкому; старий Вовкомир, наче й не догадувавсь нічого; тільки одна Вовкомириха споглядала з-під-лоба то на хорого, то на Марусю, — сказано: матері в любовоцях догадливі дужі. З-разу стара Вовкомириха не рада була сему, що молодята так скоро полюбилися. «Хто зна», думала вона, «чи й завсігди він так любо споглядатиме на неї, як нині? хто зна, чи шануватиме він мою дитину?.. Але що тут думати багато? сказано: судженого й конем не об'їдеш; коли вже Господь такочки судив, то дійся воля Божа! Дівчина и так еще молода, може підждати еще з рік; побачимо, як він тепер поводитиметься, — розпитаєм людей, та тоді... побачимо!» Посліднього слова не вимовила Вовкомириха, тільки всміхнулася так, як то жінки всміхаються, иноді окриваючи що перед чоловіком.

Тому-то й говорила вона до Василя на прощане: „Зайдете до нас иноді, побалакати з старим!“ Знала вона, що старий Вовкомир не протривить с'єму, що вона загадала, а хоч би й спротивився з-разу, то в-кінци таки пристане. — Так то жінки роблять иноді діло без нас, а ми довідуємось об н'єму аж тоді, коли уже готово — та ще не-раз бачиться нам, що буцім-то ми его зробили!

Обцілувавши у-друге и третє руки Вовкомирси, обіймившись з лісничим, Василь еще раз поклонивсь Маруси, еще раз глянув на неї сим поглядом, що то буцім и каже: „без тебе немає мені житя, без тебе світ мені пустиня!“ и мерщій внібіг из хати, щоби не показати сліз, що так и тиснулись єму до очей.

— „Виведи-ж, Марусю, гостя!“ озвалась ласкаво Вовкомириха, бачучи, що дочка так и полинула-б за ним голубкою.

Маруса не чекала, аж скажуть її тоє у-друге. За воротьми вона подала Василю руку.

— „Нехай мене Господь забуде,“ — покрикнув Василь, вхопивши її за руку, „коли я тебе забуду, Марусю!“

— „Татусьо!“ шепнула дівчина — и вирвала єму руку.

У старого Вовкомира був той звичай, що коли випроваджує гостя, то вийде було на ворота и глядить так довго за ним, аж поки сей не вийде з дороги на шлях, що ишов через діброву у Сопошок.

Побачивши мельника еще за воротьми, покрикнув лісничий: „а зайдіть, будьте ласкаві, хоч-би и завтра до нас!“

— „Спасибі!“ одвічав Василь — и мерщій попрямував в діброву,

III.

Вернувши домів, мельник не пізнав своєго села: чимало вимерло людей, а ті, що осталися, бачились Василю які-то инші, які-то лучші люде — та и мельник бачивсь Сопашанам иншим чоловіком. И справді не був він уже тим чоловіком, що було. Из кожним витався він щиро, кожнєго зустрічав неначе брата. „Чого-ж не любив я отсих людей давно?“ питав він сам себе; „вони справді не такі лихі, як мені бачилось.“

— „Що отсе сподіялось из нашим мельником?“ говорили між тим Сопашане; „неначе-б виміняли его на лісничівці: и говорить людяно, як не той, и з Гершком спілку покняув — и як

ворогував було на Вовкомирів, так прилип теперки до них, як муха до меду: кожної днини ходить на лісничівку.

Ходить Василь на лісничівку, ходить через зиму, ходить через літо. Чи то допомогти в хозяйстві — чи наладити віз або сані — Василь не питає а береться до роботи; наче-би рідному батькови, так щиро, так заочно робить.

— „Отже-ж дивіться,“ говорив той, то сей завистник: „наші мельник, бачу, став на рік у лісничого: більш лісничівки пильнує, чим млина; не дурно то повідають: богачеви чорт дитину колише.“

— „Не дурно він там так вислугується,“ говорили інші: „занюхав кіт сало — та мабуть таки и їстиме его.“

Якось під осінь, вечером — уже смерклося на дворі — Вовкомириха затопила в печі, а старий Вовкомир вернув из ліса, та закуривши люльку, гріється коло вогню.

— „Брр! зимно!“ дорікав лісничий, потупуючи ногами; „от-така сдота, то ще гірш надоість чоловікови, чим мороз... Нема там чого-небудь, мовляв той, щоб затопити в череві?“

Вовкомириха винесла з комори зелену черевату флящину и поставила її перед чоловіком, поклавши бохоня хліба та грудку свіжого масла.

— „Стара! дай нам, Боже, гарні діти!“ жартував Вовкомир, наливаючи чарку отсіє, та поморгуючи на жінку.

— „Сива голова, та тільки й що сива бачу; дучше-б ти погадав про се, як би сим дітям вбезпечити долю.“

— „Розум, то иноді стільки, що доля... то-ж то й дбаю я про те, щоб мої діти були розумні, щоб де-чому навчились, щоб не боялися праці... то Господь дасть долю“...

— „Говорила небіжечка до самої бесіди!“ відрізала Вовкомириха; „я-ж про хлопців не кажу — сказано: хлопець не пропадає в світі; коб лишень трохи попідрастали, дадуть вони собі раду — про сих я не журюся; але Маруся!

— „Про сю знова я не журюся“, одвічав лісничий; „личко як рожа, серце як золото, робота у неї в руках горить, панських норовів у нас, славити Господа, не навчилася — а ще, як бачу, імосць давно уже мають для неї жениха, тільки так чоловікови не згадують нічого... та біда лишень, що и в мене єсть зять.

— „Ого?! а який, просимо! хто-б то був сподівався?!“

— „Мовчала ти перед чоловіком про свого, то я перед жінкою про свого мовчатиму.

— „Чейже не схочеш завязати дитині світа-- чейже не даси її за нелюба?!“

— „Я її дам за такого, що любійшого для неї не буде на світі; тільки сям разом я діло робитиму; з женихом я говорив уже нині, подибавшись за „трёма липами“ у лісі, а дівчини поспитаємо зараз... Марусю! а ходи-не сюди, Марусю!“

— „Пожди-но! чого тобі так пильно із тим подружжєм? дівчина ще молода... Сважи хоч: за кого ти думавш її видавати, бо... бо... бач, вона... вже любить“...

— „Любить, чи не любить, все одно, а сеї осени я хочу її в чіпци побачити; молода — тим лучше; коли-ж и братись, як не за-молоду? и ми побрались молодими.. Марусю!“

Вовкомириха не могла розібрати: з-відки у її чоловіка узялась така рішительність; вона лякалась, що сям разом вона нічого не вдіє... щоби хоч проволочки день, два дни... хтось чи підмовив старого... „Слухай!“ озвалась вона ласкавим голосом.

— „Нічого не слухаю... Марусю!“

— „Иду вже, йду, татусю!“

— „Де ти забарилась?“ питає лісничий!

— „Я... я... з Васи... з мель.. з нашим сусідом розмовляла.“

— „А де-ж той сусід?“

— „А от иде“ одвічала Маруся, відчиняючи двері Василями.

— „Тим лучше, поговоримо всі разом.“

— „Цять-ше, Алексію!“ шепнула ему жінка до уха, „та вже опісля поговорити; не виганяй гостя із хати.“

— „Нічого цить! у мене що на серці, те и на язці: Марусю! любиш Василя?“...

— „Люблю!“ вимовила дівчина и почервоніла, як рожа.“

— „Пійдеш за ёго за-між?“ питає батько.

— „Пійду“ — одвічала Маруся и не сміла піднести очей на батька.

— „А ти, Василю.“

— „Чи-ж я не казав вам уже, татусю, що без неї мені не жити? що без неї світ мені могла, хата домовина?“

— „Стара! поблагословім дітам!... Жийте, діточки, так щасливо та сумирно, як ми із матерею живемо... Но, щож ти на тебе, стара?“

Вовкомириха еще не могла стямитись — вона сподівалась чого иншого, а тут чоловік тільки відгадав її думку, тільки випередив її — та тепер усміхався, споглядаючи на неї з-під-зоба,

що прецінь раз ему удалось змудровати жінку; з добрячим усміхом покивавши пальцем чоловікови, вона обцілувала діток.

— „Нехай вас Бог благословить, діточки мої, як я вас благословляю!“ говорила мати: — „щоби не знали ні горя, ні смутку, ні ворогованя“ завистних людей, ні колотнечі сусідської, ні домашної суперечки!... солодким медом хай пливуть дні ваші! ваше життя щоб було щасливе та мирне, як тихий рай Божий!“

— „Обіймітесь, діти!“ покрикнув весело батько —

„Як у діброві тихенька верничка,
Днина за дниною так вам най спливає!“

БОДНАРІВНА, драмат народній.

(Конець.)

ДІЯ ТРЕТА.

(Комната в дворі Старости.)

ЯВА I.

МАРЦЯ.

(запуджена, без толку, як її слова виражають) Панські покої, комнати пишні и ясні світлиці... що я в них?... що се діється зо мною? чого мені так душно?.. Яюсь глухо, німно, лячно и темно, наче де по гробницях я ходила-б; сонце світить вще, а мені ледом облягло серце и холод обнимає душу...

Що се, моя доле, сталося зо мною?... *(плаче)* Ох знаю, знаю в; щербата, ненавистна, люта моя доле, зная... *(по хвили задуми и розуки тихої)* Я весела була, я жила так легонько, як тая мушечка золотокрила — и впала, як тота мушечка неотглядна, в павутину... *(оглядається до вікна)* замкнена, заснована вона всюди, слаба мушечка не прорветься...

(з розукою) Нема для мене порадоньки, нема руки помічної, нема душі тої ласкавої, щоби мене висвободила з темниці... з панської палати... *(На-ше надійно)* Що-ж той пан, вельможний пан Староста, від мене, такої бідної мізерної сироти хоче?... И в него есть певно серце; я припаду, попрошу горячими слезами — він пустить мене на волю... до мами я вернуся...

(*іде до вікна, говорячи*) Мамко моя, доле моя, то-ж ти за мною так пропадала... (*побагивши за вікно*) Ой!.. Амброз мій? Яке-ж его серце щире... и тепер ще ходить сердечний за мною .. любить и тепер ще... (*гірко сміється, відступаючи від вікна*) А я сама его трутила від себе, я сама его доброго слова не слухала и скочила наче в пагубу... (*закриваючи очи*) я сама провинила...

(*Коли Марця стоїть з закритими очима, чується голос музик и веселої юрби молодіжи.*)

Веселяться, гудять и за музикою пливуть знова, слобідні!... (*з грозою*) О гуляйте, веселіться... всі ви забули... а бідна мати моя... а сердечний Амброз мій... (*плага відхилившись, музика глухне, з обігних дверей штицем входить Аашила.*)

ЯВА II.

Марця. Антипа.

АНТИПА.

(*хитро закрадаючись, придавленим голосом*) Марцё... Марценцько!... (*до себе*) Ява гарна пташечка... (*голоснійше*) Марценцько!...

МАРЦЯ.

(*побагивши, зацуджена*) Ой!... Чого ви?... По мене приходите?

АНТИПА,

(*прикладуючи руку до роша*) Цить, цить, Марценцько!...

МАРЦЯ.

(*прикро*) Чого-ж ви?

АНТИПА.

Цить, дурна дівко... чого я, учувш... (*відступає ближше*) Слухай, дівчино, я тобі що доброго скажу... (*ближше підійшовши, примилляється*) Як би ти знала, ладна дівчино, який я для тебе добрий, щирий; як би ти знала, як ти мене очарувала твоїми ясними очима: — то би й повірила словам моїм...

(*Марця, зі страхом давлячись на Антипу, уступається.*)

Не позирай так на мене, як на тоту веретільницю або собаку злющю... ти не знавш, що тут ніхто, хмба я один тобі щирый — и тільки я один, коли схочу, тебе з-відси випустити можу... (*ще більше лестю*) Що-ж, Марценцько, виратувати тебе из тої кліточки?

МАРЦЯ.

(недовіриво) Коли ви такі щирі, а на-що-ж мене тут залавляли?

АНТИПА.

(з усміхом) На-що, питаєш... го, го, дівчино молода, ти бач того не знаєш: „свачи, враже, як пан каже“... а як не схочеш, то бачиш... *(показує на свою шию)*.

МАРЦЯ.

(хреститись и наивно) А хто-ж би вам так?...

АНТИПА.

Вже би ті найшлися, як би тільки приказав Ясновельможний пан Староста...

МАРЦЯ.

Або-ж ваш пан Староста нехрист и не вірить в Бога... щоби...

АНТИПА.

(важко) Говори ти своє — Ясновельможний пан Староста, то пан та й годі; а чи хрещений, чи вірять у Бога, що мені до того?... добрий пан, але и брата не помилує, коли розгоряться... Я знаю, що которий ёму в лабеті попадеться, то й пропав, як у павутині муха...

МАРЦЯ.

(перешуджена) То-ж и я пропала?

АНТИПА.

(махнувши руками) Коли не вдається, як-не-будь з-відси видертися, то пропала и ти, як у павутині муха...

МАРЦЯ.

(ще більше зашуджена) Що-ж, изроблю, що пічну я?... радьте по ласці...

АНТИПА.

Я-ж того и прийшов тут... *(залицяючись)* Як би ти знала, ладна Боднарівно, явний я для тебе добрий, щирий; як би ти знала, як я тебе люблю... *(Марця стукає в-зад)* Що? не віриш?... Ёй, бігме, и люблю тебе — я випущу тебе из клітки тої... а Старості... *(показує дулю)*.

МАРЦЯ.

(несміло) А на вас лихо и змелеться.

АНТИПА.

(*сміється*) Ого, випущу, напиши пропало. Староста сёгодня трохи бавиться, небавком уцідить трохи більше.. а коли заверушиться у голові, то сважу що схочу, и збрешу, куди пригодиться... (*знова підступає до Марці*) А як и зміркує, то що-ж? Антипа Фур-Фур и пропало...

МАРЦЯ.

(*радішно*) То-ж ви мене випустите?

АНТИПА.

Випущу, випущу, ладна моя дівочко... (*шикше*) А що-ж мені перемного даєте, Марценько?

МАРЦЯ.

(*гудуючись*) Перемного?... А що-ж бідна, убога сирота перемного вам дати може?... грошей не має...

АНТИПА.

(*сміється*) Грошей? ха, ха, ха!... в мене їх до-волі, стільки, серденько, що для обоіх нас по вік стане...

МАРЦЯ.

Для обоіх нас? по вік цілий?... а се що ви говорите?

АНТИПА.

(*сухо*) Годі дальше мені пусто балакати... (*зникає голос*) От... ти знаєш, що я тебе люблю... ти така гарна... Я тебе випущу, коли мою бути схочеш... (*Марця вступається від него*) Ну, ну, не полохайся... кажи слово!...

МАРЦЯ.

(*гірко и гордо*) Вам сказати слово?... Смішний, який же ви смішний, Антипо...

АНТИПА.

Ану, ану, куди смішний?

МАРЦЯ.

(*палко*) Куди?... от куди: ви и старий и слуга-дворак, а 'я міщанська...

АНТИПА.

(*гордо*) А я козак! козак панський!

МАРЦЯ.

(*помуру*) Козак панський... и може пес панський!...

АНТИПА.

(по-доброму) Дай повій, не гороїжся... ти дурна... (підступав дубало до Марці) Чуєш, я тебе люблю, я тебе виратую, я тобі сотворю долю... (хоже взявши її за руку, Марця відскакує від него).

МАРЦЯ.

(остро) Уступіться, Антипо!... Дарма ваша праця... уступіться... бо... (показує на двері)

АНТИПА.

(кепкує) Го-то-то, от-то розум... (по-малу відходячи) Бачу, дурному шкода якої-небудь поради... тьфу!... дурна міщанська сакуля... (відходить.)

ЯВА III.

МАРЦЯ.

(оглядається до-окола) Чи-ж се той чоловік, що вірить у Бога и єму молитися?... Ох, який мерзенний, поганий и навистний!... Як мене єго погані очи до-скрізь через душу прошивали... прости гріха, Господи, здавалося мені, що се чорт сам...

(з грозю) На-що-ж огріває святе сонце таких мерзенників, на-що роса небесна оживляє и єго ще?... Чи молитися коли такий окаянник, чи й він до хреста підносить тоті руки, що скаляні людською кривдою?... (в розиуці) Де-ж я попалася? Мені так лячно, так страшно, як би смерть от таки стояла мені по-за плечима... (злянувшись) Йой... мені бачиться, що иде хтось.. йой... (оглядається лячно) здається, чи ні, розсуваються стіни, поміст чогось доли спускається, чорніє щось, як темна грібниця... що се?

(Иде в кут и з перестрахом глядає по комнати; двері обічні отвераються, серед них стає Староста.)

ЯВА IV.

Марця. Староста.

СТАРОСТА.

Го, го, го! (сміється)... А що-ж ти, ладна міщаночко, така не-сміла? Що-ж ти так у кутину стоїш там? Що-ж, важи, може не сподобалися тобі такі покої? (иде ближше, Марця в куш шиснешся) Чого-ж бо така несміла?... Ге, ге, ге, ти дурненька; тут можеш весела бути, хибувати тобі нічого не буде... Ходн-ж бо ближше, ходн, не бійся...

(Марця трошечки від стіни відсувається)

Як-же-ж ти, моя ладна, називаєшся.

МАРЦЯ.

(несміло и шихо.) Марця.

СТАРОСТА.

Марця? дуже ладне имя, до твого личка дуже пригідне...
Може би ти що хотіла від мене, моя Марці?... ану, кажи..

МАРЦЯ.

(кланяючись) Я би просила... дуже...

СТАРОСТА.

А що-ж би ти від мене просила? говори сміло...

МАРЦЯ.

Я би просила (знова кланяється), дуже би просила, коби дозволили мені до дому вернутися.

СТАРОСТА.

Добре, серденько, та я не буду держати; а що-ж ти, не радо прийшла тут?

МАРЦЯ.

(сміливіше) Я не прийшла сама...

СТАРОСТА.

А як-же?

МАРЦЯ.

(до себе) Та сей нічого може й не знав... (ще сміливіше) Мене тут узняли на-силу...

СТАРОСТА.

(сміється) А то заверюхи тоті мої козаки; я жартував, що ладна се дівчина, мило би було з нею поговорити... а вони тебе хопили...

МАРЦЯ.

(скаржиється) Вони мене в танци хошили и на воздухах занесли...

СТАРОСТА.

(регогеться) Га, га, га, а то вражі хлопці; за те я їх... но,но, будуть они памятати... (придивляється Марці, до себе) А варте було и хаяти її... (до Марці) Слухай-но ти, Марці: коли ти вже в гостині, то можемо собі поговорити...

МАРЦЯ.

(шикцем до себе) Він такий ласкавий и привітливий... *(до Старости)* Ясний пан зо мною говорити хочуть; вибачайте, що убога сирота далій вже забула и мову...

СТАРОСТА.

А то-ж чому забула мову?

МАРЦЯ.

(шико) Бо я так налякалася дуже...

СТАРОСТА.

(сміється) Но, но — не бійся; тут у мене тобі нічого не ставиться... Правда, моя ти гарненька, що на тих покоях у всяких вигодах тобі би лучше жилося?. Правда, що красші тоті покої, як проста міщанська хата?..

МАРЦЯ.

(шико) Красші...

СТАРОСТА.

Правда, що лучше бути панею, як простою міщанкою?...

МАРЦЯ.

Мо...же...

СТАРОСТА.

А може би ти хотіла бути панею в таких покоях?... кажи.

МАРЦЯ.

Ні...

СТАРОСТА.

А то-ж то нерозумна з тебе дівчина. А чому-ж ні?...

МАРЦЯ.

(несміло) Во я не родилася на паню...

СТАРОСТА.

(резогучсь) Ха, ха, ха, не родилася на паню... ха, ха, ха, яка-ж ти дурненька!... *(иде ближе до неї)* Знавш, хто я, ти дівчино; послухай мові доброї ради, я тобі лучше пораджу, як усі на світі. Шкода, моя Марцє, твого віку молодого, шкода твоєї красної и пишної уроди, щоби ти змарніла при грубій роботі — щоби ти, гаруючи, зниділа.. *(прислухавши до неї бере за руку, Марця стоїть завужена)*

Послухай мене, останься в моєму дворі, будеш панувати и ладно жити... Останеш?...

МАРЦЯ.

(наісно) Чого-ж я остану?

СТАРОСТА.

(пристрастно) Останеш тут для мене, я тобі зроблю рай... я тебе люблю...

МАРЦЯ.

(вириває руку, відступається и з горестю) Ви мене любите?

СТАРОСТА.

(скоро) Люблю... що-ж? останеш?

МАРЦЯ.

(сухо) Не остану... ні...

СТАРОСТА.

(подумавши змінюється и розказує, вишлягнувши руку) Останеш! Я кажу, а ти останеш!

(За сценою чути голос Антипи:)

Рушай! не вольно!

(Староста посувається до дверей, Марця чекає оніміла — входить супроти Старости Антипа.)

ЯВА V.

Марця. Староста. Антипа.

СТАРОСТА.

А що ти хочеш?

АНТИПА.

Ясновельможний (кляється) пане Старосто, мати оттої дівчини напераяється доконечно, щоби я її впустив до двора...

СТАРОСТА.

Чого?

МАРЦЯ.

Хто?... мати моя?!

СТАРОСТА.

А твоя...

МАРЦЯ.

Матінка моя... пустіть її, будьте ласкаві...

СТАРОСТА.

Добре, серденько... Пусти її матір'ю...

АНТИПА.

(до себе) Баби тут треба... *(иде до дверей, відгиняє)*

ЯВА VI.

Марця. Староста. Антипа. Боднариха

МАРЦЯ.

(побачивши матір', біжить просто до неї) Мамко, моя доле! як я сумую в горюю... *(обнімає и цілує матір' и в лице и в руки.)*

БОДНАРИХА.

(призирається доньці; шим-гасом підходить Антипа, кланяючись, до Старости) Марценюко, моя голубко!... *(охилившись на доньку, плаче.)*

АНТИПА.

(кланяючись) Ясновельможний пане, влоніт буде...

СТАРОСТА.

(шизо, але з прищиском и скоро) Який влоніт?... важн...

АНТИПА.

Міщуки юрбяться, як пчоли; відгрожуються, наробять якого ляха... збігаються відобрати тету вражу дівку...

СТАРОСТА.

Розгоніть їх...

АНТИПА.

Не в'дамо, їх за много... але воли ласка послухати...

СТАРОСТА.

Говорн'ю...

АНТИПА.

Я їх зацятваю — стара нехай остане... Я йду... *(вибігає)*

ЯВА VII.

Марця. Староста. Боднариха.

СТАРОСТА.

(до себе) Дурень, на-що старої?... *(призираючись підходить до матери и доньки и до них)* Слухай, стара, твоя донька дурна... не хоче добра... *(мати и донька звертаються.)*

БОДНАРИХА.

Ласка Ясновельможного пана (*кланяється*)... звідки-ж би моя сирота до добра приходила?...

СТАРОСТА.

Дурна баба... (*шолкучуги*) Я хочу її добра... а хочу її збити панеф... а ти знавш, що я можу...

БОДНАРИХА.

Знаю, Ясновельможний пане Старосто... але...

СТАРОСТА.

(*скоро*) Що-ж, яке але?

БОДНАРИХА.

Моя донька не родилася на паню... моя донька заручена...

СТАРОСТА,

Заручена, то добре... віддається и дістане від мене богате віно...

БОДНАРИХА.

Її жених віна не возьме... и її не возьме...

СТАРОСТА.

(*остро*) Мовчи, дурна бабо — про її жениха не питаю... Що-ж хочеш?

БОДНАРИХА.

Я прошу ласки, пустіть, Ясновельможний пане, мою доньку до дому...

СТАРОСТА.

(*по хвили до Марці*) А що-ж ти, дівчино?

МАРЦЯ.

И я прошу, пустіть мене до дому...

СТАРОСТА.

(*скоро*) То не останеш?

МАРЦЯ.

(*твердо*) Ніт... не остану!...

СТАРОСТА.

(*регогується*) Ха, ха, ха... не останеш!?... Побачимо... (*кланяє*) Антипа!

ЯВА VIII.

Марця. Староста. Боднариха. Антипа.

АНТИПА.

Слухаю, Ясновельможний *(кланяється)* пане Старосто!

СТАРОСТА.

Глядай, щоби тота дурна баба пійшла з-відси...

АНТИПА.

(підступав до Боднарихи) Ходи, бабо, з-відси, не конопадь... *(бере її)*

МАРЦЯ.

(прискогивши хого обляши руками матір) Мамко, доле! я від вас не пушусь!...

АНТИПА.

(на-силу виводяги матір) Єще будеш часу мати до-волі... *(відшругав від матері Марцю)* дурна!...

(Антипа витягав Боднариху.)

ЯВА IX.

Староста. Марця.

МАРЦЯ.

(з розпукою паде на коліна перед Старостою) Ясний пане, голубчику! пустіть мене, я з мамою піду...

СТАРОСТА.

(нахилився до неї) Не будь-же дурна, я твого добра хочу... я тебе... люблю... *(хого її взяти по-під пахи, Боднаріхна зривався, він її хого обляши и посягав рукою об шию)*

МАРЦЯ.

(борониться, в горягім приступі шругав в лице Старосту) Пусти... не діждеш!... *(Марця загинав шкати, прибігав до одних дверей — замкнені)*

СТАРОСТА.

(лютий, бігав як скажений) Гадина проклята, хамська душа! вона мене, мене, пана над панами, посміла... *(увидівши пістолети на стіні)* Га! чекай, хлопська жило... научу!.,

(Марця тим часом прибігав до других дверей, отверає; на порозі стоячу стріляв Староста, вона паде крикнувши за сцену.)

(Староста кидав пістолет о землю) Так... так... тепер останеш...

(За сценою чути крик, отверають з лопотом двері и впадають.)

ЯВА X.

Староста. Антипа Козаки. Амброз. Молодіж міщанська.

АНТИПА.

(кригить) Чого ви? Рушайте!...

АМБРОЗ.

Мовчи... учуєш чого ми...

МОЛОДІЖ.

Учуєш... учуєш...

(Антипа и козаки стають до-кола Старости. Молодіж глотиться на-перед.)

СТАРОСТА

(кригить) Вон з-відси... що то?!

МОЛОДІЖ.

Ого, ого!

(По-між молодіж вдирається Онуфрій — Староста по-трохи вступається.)

ЯВА XI.

Тоті самі. Онуфрій.

ОНУФРІЙ.

(голосно) Чекайте, утихомиріться!... Послухайте мене старого—не прикладайте рук самі карати... не скликайте бурі на голови свої и родин ваших, не помножайте ще й ви безладу и беззаконня для-того, що его другі засіяли и тепер на них ужитвують...

(Староста уступає.)

Погодіть, прийде час, коли верхом правда стане, свята истинна помститься за народ терпений!

(Завіса паде, кінець III дії.)

Е П І Л О Г.

(Сцена представляє убиту Марцю, лежачу на присні перед хатою Боднарихи — обіч неї мати и Амброз — трохи далій Онуфрій — в оддаленю на-боці Староста задуманий — дівчата-подружки переходять, кидають на вмерця цвіте и співають жалібно и тихо.)

Х О Р.

На молодій Боднарівній шовкова мережка;
Куди везли Боднарівну, кровава стежка.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

УКРАЇНОФІЛЬСТВО

у зв'язку зо східною політикою Пруссії и „обрусінем“
західного краю.*)

(„Вѣстникъ Европы.“ 1872 — Февраль, Мартъ. — Восточная политика
Германіи и обрусеніе. — Стаття М. Т-ова.)

Вбачаючи велику користь за-для читальників наших від опізнання відносин ліберальної великоруської пресси до річей політичних полуденно-західного краю й загально цілого народа українського, не минаючи й гакицько-руського: маємо за незбутню потребу, оповісти у нашій часописи про ті відносини, як они мають вираз свій у „Вѣстнику Европы,“ головнішому органу прамуючому до досягненя вільного розвою и нормально-історичного жита руського народа. П. Т-ов у публіцистичних відшукваннях своїх, починаючи зо східної пруської політики, з германізаторського культуртрегерського прямиованя, розбирає современні умови „польского вопроса“, придивляється его історичному ходови и, становлячись на ґрунті усе більш и більш вибитного прямиованя західної політики: з першу ополячити, а дальше згерманізувати увесь західно-руський край — обчисляє умови що мога найкрасшого (рішучого) и до мети прамуючого протистояня. Тут доходить п. Т-ов у поглядах своїх до висліду, що згаданому умовою бути мусить обрусінє західного краю, дивлячись, значить, на обрусінє, як на розбуджене русько-краввого духа — поплик до самостійного розвою західного краю, вважаючи й на его історичні и етноґрафичні одмінн.

Читальники наші вбачають, як мало згоджується оттаке зрозуміне слова „обрусінє“ з тим, що означало оно у східно-руській політиці аж до сеї доби. Такий самостійний погляд п. Т-ова може бути що й предвозвіститель нового напрямку московської політики (знов вважаємо на „Вѣстникъ Европы,“ яко на головнійшій и найповажнійшій орган великоруської лояльної пресси), як однаково и освічені та розумні відносини п. Т-ова до української

*) Подаємо передану нам аналізу статі Т-ова з „Вѣстника Европы“ — за-для її широкого погляду на справи нас близько дотикаючі и за-для великого интересу, який збудила статя ся в німецьких и польских часописях. Замітки наші, на-коли потрібні були-б до де-яких точок, подамо по скінченню цілої сеї статі. — Ред.

народности вилладають на нас обовязок, зробити у „Правді“ хоч коротенький огляд згаданої вго статі.

У своїй передмові п. Т-ов., попереджаючи всякі докори за „німцеїдство“, оповідає, що відноситись непохильне до деяких німецьких політичних тенденцій, можно тільки стоячи на чисто-гуманному поглядовому пункті, и у такому разі завжди зістанеться можливість признати историчну користь з виступу з'єднавшоїся Германії на историчній арені. Но супроти того чи можно-ж справді дивитися мовчки, коли не один, не два публіцисти, а трохи не гуртом уся интелігенція сусідної країни систематично віднімати хоче у твого народа всі права чоловічого розвою, и сама, стоячи висше твоїх земляків, не тільки не думає стати їм на поміч, а навпроти того радіє всякому поворотному поступови, нас же ще за се їй докоряючи? Чи можно-ж справді називати розповідане таких сусідських тенденцій „німцеїдством“ або напущеним шовинізмом, патріотизмом и т. и.?

Годимось зовсім на оттаке розуміне відносин до сусіда, дуже нам з сієї сторони відомого, и поведемо дальше наш огляд статі п. Т-овя.

Начинаючи з Гаштейнської розмови и не имучи багато віри у мирний настрій європейських націй, п. Т-ов роздивляється, де вірнійш можно чекати воєнного руху. Минаючи Францію, Туреччину, Італію, він зупиняється на відносинах Пруссії а Польщі до Россії. Перегляд новійших політичних брошур и часописей дає явну ознаку, що пруська дипломатія, піддержуючи и згоджуючись на „обрусіне“ привислянського краю, сама про те чимало міркує, як би побільшити и розширити німецькі елементи царст. Польського. Richard Voeckh у своїй брошурі, дуже пильно обчисляючи розподженє Німців серед других націй, каже, що число їх у ц. Польському день-одо-дня усе побільшається, найбільше же, коли прилічувати до Німців и польських жидів, як се робить Voeckh задля-того, що они то говорять німецькою мовою. Він из більшою повагою и обчисленем відноситься до Польщі, чим до остзейського краю, міркуючи, що там більш німецького елементу... У політичній брошурі якогось R., пруського консерватора — як він себе кличе — Турція віддається Россії в обмін за Польщу, котра з Угорщиною и Трансильванією так би и згодилася до корони молодого Гоґенцоллера.

Розбираючи за тим руську політику „обрусіня“, п. Т-ов вбачає у ній (по теперішньому її значіню, яко політики репресалії, мі-

літаризма) хиба тільки те, що коли яке-б не було чужоземне військо увійде в Польщу з обіцянками самостійности інтелігенція, рядом з міщанством и робочими клясами стане на її сторону проти Россії.

Відтак переходить п. Т-ов до політичної ознаки „обрусія“, а виходячи з погляду, що оно конечно мусить бути поставлене проти германізаторського прямоваця Німців, що оно тільки зможе задержати Польщу у великій славянській сем'ї — розбирав, якою дорогою мусить ити „обрусіне“ те, щоби осягнуло свої мети.

Тут конечно розмірковати ще один напрямок, котрий стоїть на дорозі обрусія — а то ополячене західного краю.

Таке розмірковане покаже ріжницю, яка в й мусить бути між російською політикою у царстві Польському и у західному краї. Політика у царстві може стати тільки на тому, щоб не робити тамечки того, що робила Франція у Альзаці, що робить и по сі пори Пруссія у Познані. Такою політикою можно паралізувати польське прямоваця до політичного сепаратизма під німецькою гегемонією, котра вже и тепер починає закидати свої жаданя на неї. — Зовсім не те у західному краї. Тут бо треба ще боротись з полонізмом, но боротись вміючи, щоб не наробити часами якраз навпроти свого жаданя. Тільки як мога пильнійше и глубше опізнане историчного ходу ополячення західного краю — дасть вірні способи знайти, стати на справдешну дорогу „обрусія“.

Розбираючи російську літературу за недавні часи, п. Т-ов показує, що хоч чимало було де-чого писано про відносини Ляхів до західної Руси, то писалося воно тільки вже після того, як розходилося повстанє. До того-ж часу „польского вопроса“ не наче й не було. Та й те, що началось писати тоді, зовсім не було ні историчною роботою, ні переглядом політичних відносин за давних часів; се були більше передві слова у часописах, публіцистична полеміка, та хиба ще романи такі, як „Панургово стадо“ Крестовського. Коли-ж звести до купи усе, що було тоді казано, то, здається, не буде великої помилки, коли ми виявимо его приміром у такому виді:

„Польска интрига“ — як тоді казали а инші важуть и теперечки — обволочла скрізь своїми путами не тільки західну Русь, но и усі „найвисші сфери“, зводила ні-нащо самі найкраспі починання російського уряду, и у самому осередку російського громадського життя викликала сепаратизм, нігілізм и усе таке инше, захопивши по-переду до своїх рук усю лібе-

ральну пресу, и витичивши за конечну мету свою „ополячене“ західної країни, а дальше політичну самостійність Польщі и Литви скрізь до Дніпра и Двини — аж по границі Витебської и Могилевської губернії.

Як бачимо, претенсії польської інтелігенції почали сягати вже за далеко, так далеко, що як би се все, що казали ми про „польску інтригу“, було правдиве, то не було-б иншої мोगи обернутися у сѣму ділі, як справді боронити свою народність, руйнуючи польску; але діло, бачите, виходить так — як додав п. Т-ов — що всі ті страхи всі опасуваня чимало змішані з химерами, та иде й дуже підмалєвані тими, кому треба було „спасати отечество,“ щоб спасаючи ёго, и себе не загубити.

И справді — питається п. Т-ов: — хто виннен у тому, що західні країни опинились чимало таки ополяченими? Сей факт виявивсь найбільш з часів розділу Польщі — тоді, значить, коли, як здається, менше всѣго треба було ёго опасуватись.

Що не давало ополячитись західній країні за ті часи, як була она під ляцькою кормигою, а що довело її до сѣго теперички під московським урядом?

П. Т-ов розбирає ті питання з великою працею и увагою, становлячи поперед всѣго всім відомі факти.

Що? каже він, що, як не наша справа и уряд віддали руського хлопа під руку польского пана, и затвердили сю справу? хиба-ж не наша таки справа повідавала польским магнатам (як Браницьвий и инші) у підданство и кріпацтво вільний народ цілих міст и місточок, як Біла - Церква и инші? Від нас же пішло и те, що пропали остатні зарідки руського католицтва (унії) и кальвінізма у Білоруси и на Литві. Католик и кальвініст стали теперички те-ж, що Лях. Московський же уряд заборонив католицькому духовенству розмовляти з народом руською (та ще й велико-руською) мовою, и не пустив зроблений за границею переклад з юдейської мови на руську Мойсеєвого Пятикнижя. Хто, як не московські-ж часописи („Рускій Вѣстникъ,“ „Современная Литература,“ „Московскія Вѣдомости,“ „Вѣсти“) більш усѣго репетували проти наділяню визволених крѣпаків землею, и так пильно стояли за дії польских мирових посередників, що віддавали трохи не всю землю панам, нічого не зоставляючи селянам, як то було перед 1863 роком?

Багато де-чого ще можна було-б сказати про се діло, и все тави зводячи до кули маємо, що як російська громадська справа мала за фундамент кріпацтво, то не треба було ніякої „интриги,“ щоб польське магнатство, панство, стояло на версі, над руським хлопством, над селянським людом; а потім вихохана на фєвдальних постановах російська інтелігенція, сама вже не могла не признати країни, де всі пани — Поляки, польською. А коим се так, то яка-б не була віра польських панів, що вся земля належить до їх та що она польська, тепер, коли вже взялися розбивати таку їх віру, саме найкрасше було-б стати на поміч руському селянському люду, визволити від правної и економічної залежності від ляцького панства. Чим ширше ійде самостійний розвій руського громадського життя, чим ширше стане народня просвіта, вільнійш печатне слово и жите церкви, тим менше треба покладати уваги на польщину, бо їй вже місця не стане.

Тепер же, коли російський уряд зробив усе головнійше за-для визволення маси руського люду, зісталось вважати на громадську реакцію тутешньої руської інтелігенції. П. Т-ов показує дальше, як стояло вілько років на-зад, и як тепер стоїть се діло: — З того, що писалось по сі пори про західні країни, видно тільки, що згадані вже раз наші публіцисти вважають усе до того заплутаним у „польську интригу“, що ніби-то вже руських громадських елементів або зовсім нема, або хоч вони й суть, то тави вже на їх ніякої покладати надії; а з сего всего виходить хнба тільки те, що нема більш ніякої моти боротися проти польщини, як поліцейсько-адміністративними способами, з козаками и жандарами, замість земських громадських людей. Таке казала преса, а однаковож, як добре придивитись и огледітись, то виявиться те, що реакція, борба проти польщинами, почалась ще заздалегідь перєд урядовою, почалась самостійне, громадською потребою, людьми и идеями, котрі вийшли з тутешнього-ж народа, и почалась тоді, коли польські елементи вважались у західному краї не за революційні, а навпроти того за консервативні, и коли, як вже залежало від сєго, руські народні елементи вважались яко революційні.

Два головнійші міста у західному краї, Київ и Вильно, завжди були культурними осередками українського и білоруського люду. — Трохи ослаблене значіне, Київ піднялося з доби закладу Київського університета. Не те було у Вильні; культурні сили її, як центра пресси, зникли, а такої підмоги за-для ровною

культурних елементів, як університет, тепер вже немає. Закладений у Києві університет — „за-для Поляків,“ як казали тоді офіційно — зараз же зробився ґрунтом руської народної культури. З брошури проф. Шульгина вбачаємо, що ще перед повстанням руські Київські студенти зрозуміли вже мету польського прямова на західному краї, зрозуміли се поперед старих поважних людей, и у першому адресі (далій вже було їх чимало) ознаменували свій протест проти поглядов, що західний край єсть край польский. Не вдовольняючись тим, студентство у Києві заходилося закладати недільні школи, так у Києві, як и скрізь по західному краї, де були тільки гімназії або прогімназії, прямуючи на те, щоб досягнути переваги над польськими школами, що позаводилися скрізь революційно-шкільним віділом. Виходячи з університету, Київські молоді люде взяли ся за громадську діяльність, понесли культурні зародки у народ.

Такі факти яснійше над усе показують, яку культурну роль може грати університет, и що зовсім инакше пішло б руське діло у Вильні, як би тамечки, замість зруйнования університету, дано було ему народно-русський напрямок.

Не вважаючи на такі обставини, громадська руська реакція проти полонізації краю почалась яко у Києві, так и у Вильні. Се було українофільство и білоруссофільство. Ось що каже п. Коялович про ці два напрями:

„Були у західній Росії такі часи, що краві интелігентні люде, освічені польською просвітою, загадували самостійне подивитися на свою рідну країну. Се було ще за часи Виленського університету, того, що так широко полонізував західну Росію, так як не змогли її полонізувати ляхські репресалії, ще за польського уряду. Одначе, йдучи натуральною ходою річей, університет розвивав разом з сим також и зовсім навпроти — йдучий рух самостайности, почав організоватися невеличкий табір людей досягнувших самовіжи, що вони не Поляки, що край їх не польский. Они взяли ся за старинну идею політичної самостійности Литви, и почали прямувати до такоїж самостійности и теперечки, взявши у поміч тую-ж польську просвіту, но тільки так, щоб ишла она у західну Русь вільно, очевидно без жадного насилку, без руйнования кравих етнографічних одмін. Оттак має вираз свій теория тая у творах Нарбути, Ярошевича, Даниловича.“

Далі у другому місци („День“ 1863 Нр. 20.) п. Коялович каже, що „по всій західній країні хіба тільки у Малоросії сугь само-

стайні громадські сили в таборі малоруських громадських діятелів.“

Се-ж буде зовсім справдешне, — примічає на слова п. Кояловича п. Т-ов, — коли у слові „малоруських“ розуміти не самих тільки „українофілів“, котрі хоч и почали реакцію проти польонізма у науці и літературі, не репрезентують собою всіх сил полуденної Руси, що стали на громадсько-наукове боротє з польщиною, хоч би приміром и у Київському університеті. Оттут то, каже п. Т-ов, и почалося з-першу научне опізнанє західної Руси. Дуже стали на поміч Україні ще тії обстоновини, що на східному боці Дніпра вєсть чимала частина українського люду, давно вже незалежного від польскої кормиги, и викохавшого у собі чимало вже громадських сил, котрі перебралися по сей бік Дніпра и підняли народню річ проти Поляків. Они (як то Максимович, Костомаров, Куліш) обернулися до стародавних часів, до историчного оповіданя; почали розказувати про славу козачу, про віковичне боротє з Ляхами. Почався рух в сю сторону, все ухопилося за идею козацтва, часом и не без археологічного увнєшеня у політичних перспективних поглядах.

Як каже п. Т-ов, багато де-кому доводилося блукатись у ріжних теориях самостійности України, не згадуючи того, що вічна хода историчного поступу не дасть поточитися до козацтва, а трібувє новішого сучасного громадського строю. Тільки-ж на лихо сталося так, що з звичайної исторично-літературної фантазії зробили якусь серіозну річ и возвеличили її до ступеня політичного вопроса. З'явивсь фантом сепаратизма, за котрий и вхопилась польська справа, щоб направивши на нєго уряд, самій зістатися у затишу и позбутися таким побитом свого неприятеля.

Тяжко дивитись, додає п. Т-ов, як марно пропадають без усякої користи щирі и широкі сили українського роду. Но треба-ж сподіватися, що настане колись и той час, коли, поборовши перепони, знов повстане українська сила — тая сила, що не-раз вже визволяла всю західну Россию, котрої чекає она и тепер.

Багато сгала-б у поміч за-для набореня ріжних перепон, и загально в опізнаню західно-руського житя, Білая-Русь, тільки що там щось давно вже нічого не виявляється. Тільки ненарошно, або може веднїи несамовіжним инстинктом, взялись за саме найкрасше діло, за опізнанє древно-західно-руської літератури, памятників и иншого. — Треба сказати и те, що не знаючий древно-

руських початків народнього життя, руський чоловік, прибуваючий на Білу-Русь, потребує від неї того, що єсть тільки новішим східно-руським елементом. Він забуває про те, що західно-руський народ за своє довге життя викохав у собі багато де-яких самобитних одмінних начатків. Від того й буває таке, як недавно один мировий посередник, наслідний з східної Роснії, побачивши біля церкви кілька фігур звелів їх рубати, бо се бач латинська, католицька вигадка. — Польско-литовська література, хоть и обернулась до краввих інтересів, хоть и взяла де-що з народнього життя, примиряючись з такими екстремами, як шляхоцтво и гайдамачина, но не змогла стерти соціальної перегороди. „Чи не гаразд, чи може й дуже гаразд“, як каже Жуковський, що пани нігде не хотять простягнути любов до селян и идиллі, ні романтичну похильність до виходячих з народу-ж гайдамаків аж до того, щоб відступитися зо своєї сторони від тих прав, котрі не дають справдитися идиллі, щоб самохітно виконати ті програми, котрі часом незвичайне и несамовіжне становили собі гайдамаки. У кожної историчної річи є й своя добра сторона — се тільки й визволило західно-руську народність від кінечного ополчення, як то було метою україно-й литовсько-польського напрямку.

Но и у сьому самому напрямку вбачаємо добрі початки. Уже одно те, що польська поезія и література обернулись до литовських, українських річей, се вже початок сепаратизма від Польщі; и тепер вже можем запримітити де-які дії, идучі як-раз до тої річи. Так давно вже Ходаковський збирав чисто-народні українські пісні, а Жегота Павлі и Вацлав з Олеска видали їх, не дивлячись на те, що в піснях тих народ відноситься до Ляхів не дуже з великою дружбою. Так Падура почав писати вже по українському, — а перед 1863 роком між польським студентством виявивсь хоть не великий, но наробивший між Поляками великого колоту — табір хлопманів. А все отсе иде до того, що взятися за народне діло у західному краї, а покладати надію тільки на мілітарну силу и репрессалії — нічого, коли у тому, що прямувало проти ёго, знайшлося верно обертання у нашу сторону. За нас у сьому краї натура, земля и воздух, за нас народний характер, що не похилився серед незчисленних штатостів и пертурбацій, які чи виніс на собі хоч один народ у Европі, що перетрусів від Половців, Татар, Турків, Ляхів, Угорців и своїх таки помилок та нерозвою, на-відворот котрим народ наш преці, зачавши від Карпатів до Дону й відтіля, спильнував свій язик, звичаї,

жаданя, від часів Мономаха до Хмельницького, від Хмельницького до Гонти, від Гонти аж по сей час.

Піймемо-ж віри у нормальну ходу историчну, и за-для визволеня краю від полєнізма покличемо на підмогу вільнее слово, науку, політичний розвій, то колись-то з усіх ріжних краєвих напрямків вийде свободна тая діагональ сил, що буде виразом не краєвої узкої, але широкої и справдешно загально-руської народности. Тоді може и ти, що були колись Поляками у західному краї, опиняться звязком між Русею и справдешною Польщею а далій з рідним їй католицьким, західним славянством. Широка перспектива, каже п. Т-ов; и гордо бється серце, дивлячись на неї поки-що „яко зерцалом в гаданні“... Не треба-ж потемняти тїєї гордості недовірством, и братися за опіку та репресалії...

Но се колись-то; обернемось знов до того, що було вже, а по чому ми зробимо гаданя про те, що буде. Подивімось: що робилось тоді на лівому боці Дніпра? Спокійніший нормальний розвій робив своє діло: — виявилось руське українофільство, руська хлопоманія.

Слідом за закладом Харківського університета на лівому боці у Харківщині, Полтавщині, Чернігівщині; породився напрямок той самий, що наречен був опісля українофільством, и котрий Поляки називали хлопоманією, бо бачили у єму діло народне, демократичне, идуче як-раз поперек їх шляхетського правованя. Там почалось артистично утворюватися житє народа, сидячого обома боками Дніпра, утворюється єго-ж мовою почавсь збір и видаванє (Цертелева, Лукашевича) народних українсько-галицьких памятників, котрі показували исторію України зовсім не так, як малювала її польська исторична школа. — Після того як П. Максимович, Метлинський, Костомаров, Куліш, перенесли свою діяльність по лівий берег, почався и тамечки той-же етнографічно-літературний напрямок, котрий то и прийшов дуже не-по-смаку польському шляхоцтву. Приміром такого стосунку п. Т-ов приводить у своїй статі оповіданє Куліша про стосунки єго з ученим українським польським графом Свидзінським. Польський етнограф и археолог з великим интересом збирав факти и памятники з исторії краю, цікаво слухав оповіданя молодого українського етнографа про єго роботи, сам передавав єму, що познаходив по актах и що у-очевидячки було проти польських теорій. Яко честний и справдешний учений, він не ховався з фактами; но коли річ сягнула до поглядів, які виходять з них, до погляду, що край

*

єсть український, а не ляцький: „Chłopy jesteście!“ — крикнув запалений аристократ. Другий польський учений п. Грабовський (міністер народної освіти у Ц. П.), диспутуючи з Кулішем за „Записки о южной Руси,“ не тільки що Гайдамаччину але й Хмельниччину називав справдешним розбишацтвом (une evidente jacquerie).

До Київських українофілів відкликнувся з Петербурга Шевченко. Він до-решти вяснив той напрямок, до якого йшли роботи Максимовича, Метлинського, Куліша, Костомарова; — до-решти зруйнував польсько-українську школу. Як тільки Шевченко став відомий Полякам, зараз-же и піднялась проти його буча у польській літературі. „Gazeta Narodowa“ відізвалася, що се сміх й людям казати, щоб у інтелігентному краї співав не Міцкевич, а якийсь Шевченко. П. Совинський у „Bibliotecz Warszawsk-ій“ 1862 р. казав, що поезія Шевченка розколяє міжнародне пересердие, що він того так стоїть проти Ляхів, що пан его колись-го з-малку полюбив его за те, що він трохи не спалив будинка, — називав „Тарасову ніч“ канібальською епопеєю, у „Гаймаках“ бачив поезію ножа, головешки, горілки, перемішаної з кровю и т. и. Друга польська часонись: „Dziennik literacki“ (1862 N. 83.) розказувала, що на правому боці Дніпра, народ, коли его питаються: як далеко сягає Польща? — одвітує, що аж до Києва; а з сього вже виводилось, що утвори Тараса не суть виразом народнього українського духа, а що у его поезіях проглядає лакейська заздрість бувшого козачка московського шляхтича-Німця а потім п. Флёрковського, — що сей послідний, запримітивши у його де-які таланти, одвіз его до Петербурга, де и покинув у науці. (Се писалося тоді вже, як стала відомою автобіографія Шевченкова, надрукована у „Народному Читенні“ 1870 р.)... Часами польська преса кидалася зовсім у дитинячі вигадки, як те, що Шевченко був уніт, або як „Dziennik Rozpiski“ у 1866 р., що Шевченко у послідні роки свого жита покаявся у своїх писаннях и турбувався: як би вчинити мир з Поляками. (Сю нісенітницю зараз и підхопили „Московскія Вѣдомости“.) — Но правда, и поетичний талант добувсь признаня, а Ляхи не довго погралися у свої вигадки. Не кажучи вже про те, що друкувалося у Росії про Тараса, не дуже давно у Львові вийшла книжечка Гвидона Баталі на польській мові, потім п. Обріста на німецькій, з щирим и дуже правдивим поглядом на поетичну діяль

ність Тараса, хоч и з великими помилками у коментарях, залежачими від опізнання тільки польських писателів.

Далше розбирає п. Т-ов публіцистичну діяльність и учені твори Н. И. Костомарова. Переглядаючи різні неправдиві погляди на его політичні промовання и симпатії, п. Т-ов характеризує Костомарова яко „українського славянофила.“ Почавши, каже п. Т-ов, дуже хорошими поезіями и гарними драмами з народно-українського життя, Костомаров покинув сей виділ літератури и его мову, котрою багато послуговав би за-для розвою спеціальної української словесности. Він и не став на тому, щоб писати свої историчні монографії рідною мовою; ні, ему треба було ширшої арени и він взявся за опізнане загальної руської исторії, поводячись своїми українськими древле-Київськими ідеалами.. Не загороджуючись українською спеціальною исторією, він хоче розміркувати значіне спільного життя двох руських народностей, и однаково, так як московські славянофили, знайти народний поглядовий пункт на загальне руське историчне життя; а тоді, як тії шукають славяно-руських ідеалів у московській Русі, п. Костомаров иде далій, у давнину, у Русь до-татарську, вічеву, Київсько-Новгородську. И як там древня Русь жила загальним європейським життям, то у поглядах Костомарова нема відвертання від західно-європейських соціальних початків, звичайного у московських славянофілів. — Загальне кажучи, п. Т-ов більше прилічує Костомарова до гурту историків, цураючихся вузького крайового патріотизма в загально-историчних поглядах, назначаючи з другої сторони, що де прихилиється річ до соціально-українських інтересів, там Костомаров вважає на них, яко щирий Українець, признавши за неодмінну потребу зложенє и виданє книжок за-для елементарної просвіти народа. Самого Тараса, дивлячись на ёго з свого широкого поглядового пункту, Костомаров вважає за поета не самої тільки України, а усеї Русі, за поета русько-народнєго пориву до „волі, правди, и науки,“ поета, котрий, хоч и співав українською мовою, кохавсь у українській традиції, одним словом: з'явивсь на українському ґрунті — то від того тут більш вільного життя народнєго, більш старої волі.

— За-для кращого схарактеризованя Костомарова яко українського, або Київського славянофила, п. Т-ов нагадує про Кирило-Методієвське братство, що було як причина до виселєня між инцими и Костомарова з Києва — братство, котре поводилось

широко-панславістичними поглядами, з краввим українським напрямком хіба тільки у федеративному значіню.

Переходячи до значеня творів Костомарова у політиці, п. Т-ов бачить у відносинах ёго до Поляків той-же панславістичний погляд, стоячи на тому ґрунті, що Костомаров ніколи не вважав Ляха за свого ворога, поки той не чинив шлахетського насилу над чоловіком и народністю. Костомаров покладав ціну козацтву за прямоване до братерства й волі, зараз же одвертається від ёго з зневагою, коли оно починає рівнятися до шляхти и прямувати хоть-би й до такого політичного строю, який оно виповістило у Гадяцких статях.

Польська критика звичайне не змогла стерпіти таких відносин до своїх політичних традицій, які експонувалися в монографіях. Не можна-ж було й справді дивитися їй спокійним поглядом на тенденцію, поставлену ще Б. Хмельницьким, хоч и не виконану ще й досі: вибити з неволі и з'єднати увесь руський народ скрізь аж до Львова. Почалася всім відома полеміка у „Часі“ „и Revue Contemporaine“, вигадки Духинського з Київа и відповіді Костомарова з епіграмом: „На-що ви, Ляхи, принесли нам сі цяцьки? Маєте собі свою Польщу, а нам наша Україна зостанеться.“

Не будемо перелічувати усеї маси фактів, назбираних п. Т-овим у его статі, а подивимось красше, як відкликнулася літературна війна в полуденно-західному краї. Відклик сей вбачаємо у тому, що тоді саме-то й виковалося у Поляків слово „хлопоманія“, щоб визначити той рух, що пішов прямувати до народного саморозуміння у землях західного краю, почав в'ясняти, що характер краю залежить не від національності панів-маєтників, а селян хлопів. — Так постановилось уже у політичному значіню фатальне за-для Польщини питанє: чи бути західному краю польським, чи самостайне руським? Питанє те постановлено було перед краввою польською шляхтою ПП. Антоновичем и Кулішем.

Перший, у статях петербурської „Основи“ проти п. Падалиці, котрий назвав его „перевертнєм“, ось як одвітував ему а разом вже и усій шляхті: „Еге, п. Падалиця, ви кажете правду! Я справді „перевертень“; тільки ви не вважаєте на одну обставину, на те, що слово „відступник“ саме по побі не має ніякого значеня — що за-для в'ясненя собі чоловіка, до котрого прикладається сей епітет, треба по-переду знати: від чого він від-

ступається, від якої річи до якої він пристає?... а без того се буде звук та й годі. Справді оно так, як ви кажете; по волі судьби я вродився на Україні шляхтичем, з-малку мав усі паничівські звичаї, и довго ділив національні и станові погляди людей, у крузі котрих виховавсь. Но коли осягнув я доби самозрозуміння, я розміркував холодним розумом свою постанову у краї, я обчислив її невдячність, усі прямованя того осередка, у котрому поставила мене доля, — я побачив, що моральні постанови его не мають жадного виходу, коли він не відречеться від свого тільки на себе вважаючого погляда на край и его народність. Я побачив, що Поляки-шляхтичі, обивателі полуденно-західного краю мають перед урядом своєї власної совісти тільки два виходні пункти: або, полюбити народ, серед котрого вони сидять, прийнятися его интересами, повернутися до народности покинутої колись-то їх дідами, и неспущую працюю и любовлю скільки мога надолжити все зле вчинене ними народови, що вигодував кілька гемераций шляхетних колонистів, котрому сі послідні за піт и кров платили зневагою, лайкою, ганьбою его віри, звичаїв, моралі, не вважали в нёму чоловіка; або, коли на се вже не вистарчать моральні сили, перебраться у польску землю, де сидить справдешно-польський народ, щоб не робити з себе ледачого, звиваючого чужий хліб чоловіка, — за-для того в-прочім, щоб позбутися самому перед собою нещасних докорів у тому, що ось и я теж колоніст, теж плянтатор, що и я, чи прямо чи вхильне (се усе одно), пробуваю чужою працюю, загороджую дорогу до резовою народови, у хату котрого заліз непрохайний з чужим ему прямованем, що й я теж з табору людей, прямуючих затоптати народній розвій тутешних жителів... Нічого й казати, що я згодивсь на перше, бо який я не був зопсований шляхетським вихованем, звичаями, напрямками, то мені лекше було одвернутись від них, ніж від народа, серед котрого я виріс, що я его знав, духу годину котрого я бачив до-волі у кожному селі, де тільки панував над ним шляхтич, — з уст котрого я чув не одну гірку, роздираючу серце пісню, не одно чесне дружнєе слово (дарма, що був панич), не одно трагічне оповіданє про перетрухше у ляхій годині, у нікчемній праці житє, — котрий, одним словом, я полюбив більш, як шляхотські свої звичаї и погляди... Вам добре відомо, п. Падалиця, й те, що по-переду, як я згодивсь на те, щоб розійтися з шляхтою, я ставав на всі пути до замирєня; ви знаєте й те, як привітали усі поступи мої, щоб згодити шля-

хетних до чоловічих відносин з селянами, до народній просвіти, маючої ґрунтом їх власні національні початки, до признання, що народ сей полуденно-руський, а не польський; ви-ж були при тому, як мої ідеї викликали свист и регіт, далій серце и лайку, а в-кінець зрадниство и навиданя на коліївщину. Після сєго зоставалося: або позбутись своєї совісти, або покинути вашу громаду; я вибрав се послідне, и маю надію, що своєю працєю и любовию зроблю колись те, що Україні признають мене сином свого народа, так як я згоджуюсь усє з ними ділити. Маю надію однаково, що колись-то на Україні серед тутешної польської громади повертанє до народа и самовіжа працювати ему на користь — ранійш чи пізнійше зробиться таки моральною потребою не тільки де-яких людей, як теперечки, а гуртом всіх, у кого тільки стане сили, обчисляти свою постанову у краї, свої обовязки... Оттак-то, п. Падалиця, ще раз, ви кажете правду: я — перевертень; и я гордю сим призвищем, так як гордував би я у Америці, ставши до аболіціонного табора з плянтаторства, або у Италії, як би з папського послугача зробився честним робітником загально-народній річи.“ — („Основа.“ 1862 Н. 1.)

Ось-що писав п. Антонович 10 год на-зад, — а Поляки-пани, вбачаючи, що не вдіють нічого на поли чисто-літературному, що соціяльне житє стоїть проти їх, обернулися з проханєм до російського уряду, щоб то вибавити їх від замишленої хлопоманами коліївщини, соціяльної революції, „так легкої на родині Хмельницького — найбільшого з революціонерів.“ Ще у 1858 р. зборонена була у Київському генерал-губернаторстві „Граматка“ Куліша по проханю польських панів. У 1861 р. пани намагали перед урядом, щоб зруйнувати Шевченкову могилу, що буцім-то коло неї організується знов коліївщина („Югозан. Край,“ ст. 197). П. Грабовський писав, що хлопомани се ті-ж соціялісти и комуністи, которі не стануть хоч-би й перед різнею людей вишного стану. У 1862 р. „Gazeta Narodowa“ жалілася, що підмовники селян, хлопомани, по-перед котрих стоїть Антонович и Тадей Рильський, у очах уряду підмовляють народ до різанини...

Буде й сєго; нашим читальникам мабуть відомо, що писалось у ті часи по польських часописях, а таке-ж саме піднялось и у московських. „Сіон“, юдейський орган, пустив тоді слово „сепаратизм“ (модне тоді через американську війну), „Русскій Вєстник“ підхопив его, а „Московскія Вєдомости“ додали ще до польського довазу про соціяльну революцію, и до жидівського

про сепаратизм, ще доказ про з'єднанє сепаратистичне з Поляками — и всім тим пішли проти починку Костомарова видавати книжки на українській мові за-для народнєї просвіти и переклад Святого Письма.

Польско-шляхетський табір в-прочім таки доказав свого. За помочєю московської пресси панам довелося таки згодити Київського ген.-губернатора Анненкова, а той вже постарався подати се виспе, що справдешна зрада и революціонна опаска знаходиться не між Поляками, но Українофилями; де-які Київські урядники-адміністратори поважно говорили, що українофильський вопрос важнійш над польським; комісія п. Галагана, за-для перегляду уставних грамот, знайдена була зайвою; видаванє книжок за-для просвіти на народній мові було зборонено, и заборон сей має силу аж по сей час. До того-ж ще вийшла якась нісенітниця у Полтавській губернії, а галицькі газети „Слово“ и „Мета,“ споглядаючись на московські часописи, руйнувавши тоді українофильство, та на неспокійні новини дуже вже завзятих Українців, стали друкувати статі проти „неситого московського централізма“.... Діло визволеня селян було віддане до рук ген.-Губернатора, а московські часописи почали знов одностайне з польськими воввати проти крестинського самоуправління, доказуючи велику користь за-для селянина від різок та панської поліцейської опіки...

А Поляки наробили лиха, та регочуться нишком по закутках. Років може з півтора на-зад в „Revue des deux Mondes“ зъявилася статя про Галичину; де знов перекачуються давні нісенітниці про Туранський початок великоруського народа, про ідентичність Поляків з Українцями, и за-для утвердження свого погляда здаються на ті репресалії, що терпіло Українофильство за Анненкова, котрий то відняв у Костомарова катедру и т. и. От оно, яке зрозумінє ходи историчного поступу!..

Далій п. Т ов переходить до народнєго руху у Литві и Галичині.

(Дальше буде.)

Допись.

З села. Дивний патріотизм у тій вашій Львівській громаді, дивне пожертвоване — а ще дивніша доля.

Уже більш дванадцяти літ безз'устанно працюєте над розвитком нашої мови, силуєтесь надати їй такий напрямок, щоб вона двигалась природно під уровень мовам других народів, заняла належне місце у вінци славянських літератур; дванадцять літ словом и ділом обстаєте за самостійністю нашої народности, — и хотя — вмiсто узнання вашої праці, вмiсто звеличчання заслуг ваших — збираєте по більшій часті поглум, клевети, знаруги и анатели и то не-раз від тих-же самих, для котрих найкрасшими ровами життя свого жертвуете: — не упадаєте духом, ба противно підноситесь все висше и висше по кожній неудачі, концентруючи и свiрiпляючи свої пружисті сили, прокормлюючи и убiльшачючи їх безпрестанно свіжими некорочними серцями молодих, добрих неофітів.

Во-истинну! идея ваша мусить бути свята, велика, коли так багато знаходить поборників — коли тільки перепон безпечною ходою переходить.

Признаюсь: я довго не вірив, — бо давно утерв я надію. И як мені було вірити и надіятись, коли перед моїми очима не могли наші недостачі и гріхи перемінитись в доблести, — коли я заедно бачив, ба вще и бачу, як наша интелігенція, відцуруючись від власної своєї исторії и письменности, плювала и плює на найкрасшу карту нашої бувальщини — а натомість перекидалась и перекидується в противні нам табори, віддаючись ворогам нашим найлютішим на оруже проти нас самих, — коли передо мною стоїть народ темний, убогий, обдертий, а подвигнути его из не-долі тої ті, що хотіли-б, не в силі — а другі, що могли-б, не хотять або бояться!

Таке було перед вами поле — таке ще по-часті и нині. Но ви ишли и йдете без ваги, з вірою в серци, и зносите ще й нині всілякі обиди, а долготерпінієм тим роздули ви недотлівшу искру віри и в души моїй и наповнили надією серце мов. Не надіявся я того и радуюся, мов дитина світлу, розростаючийся силі вашій и підносячийся нашій словесности; бо пересвідченем моїм є: що не сила меча, не хитрощі політики, а тільки світло науки и тиха краса нашої словесности нам лучшую виборе долю.

Працюй - же-ж про-те, панове-громадо, и дальше у тім напрямку, без уваги на крик людей що не хотять розвою своїй рідній мові; вони бо Русинами тільки для демонстрації и, як нині покидуються нашою словесністю, так завтра зругають народність власну и всё, що людям миле и святе.

Працюйте твердо и прийміте щире „Помагай-Біг“ від старця, котрому ви корм душі вернули, — котрий, хоч не надіється живими очима побачити плоди благодатні праць ваших, відзивається до вас кличею: „Поборете то нова история для нас розпочнеться, а упадете — то уратувте честь нашу и спомин о нашій безталанній народности.

А. Б.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Резолюція Галицького сойму не прийшла еще досі, як ми те на-перед предвиджували, під обради на Раді державній у Відни. Комісія конституційна, котра її розбирала, ледве що укінчила свою працю,— а старалась вона, опираючись на численних (до 300) протестах руських громад против тої резолюції, її де тільки можно було обмикати; міністерство же поверне її у сій формі осеню соймови Львівському, надіючись, що там через опозицію Русинів и польських ультрасів упаде. — По-заяк ся справа для нашої землі далекої сяглости, про-те приготовимо до слідуячого Числа нашого місячника обширну о вій розправу.

В Чехах знищила страшенна повінь найбогатші околиці біля Праги. Множество народа погбло и мільонна шкода зруйновала нещасних жителів того краю. З тої причини внесло міністерство на Раді державній одномільонну безпроцентну позичку для пошкодованих (посли Галицькі, Поляки, голосовали тільки за пів-мільоном), и внесок той великою більшістю прийнято. Відень сам зложив доброволних датків для тих безталанних зверх 300.000.

Раду державну відсрочено на довший час. На осінь повкличуть сойми.

В Угорщині бере, за сильною прессією правліня, партія Деака верх над Кошутівцями при виборах до сойму Пештанського.

Хорвати світло побідили при виборах на сойм над Мадяронами, т. в. над сторонництвом рядовим; оба однакж сторонництва

згодитися мали уже на одну програму діянн. В загоді тій поміж иншими стала умовка така, що президентом сойму буде нардовець, о двома заступниками его прихильники стороництва унії.

НОВИНИ.

Конфіскація „Правди“. — Ц. к. суд крайвий затвердив конфіскацію „Правди“, дотичаючого однакож рішеня суду не подали ми в Числі сім по тій причині, що рішене таке годилося би напечатати на чолі Нумеру, а ми одержали его по випечатаню уже першого аркуша сего Числа „Правди“; тож и подамо его доперва в слідуючій Нумері. — Инкримінований уступ містив в собі факт, збувшийся рік тому на-зад на одній з гімназий тутешних, и обнародовлене факту того-то, а именно форма обнародовленя его, подали ц. к. Прокуратурі державній причину до сконфіскаваня „Правди.“ — Щоби не попасти в новий такий гріх (бо и хто там знати може: яка форма дозволена, а яка ні), ми вже тепер в подаваню на Раду шкільну фактів о много осторожнійшими будемо, — за те однакож, призбиравши більшу порцію фактів таких, які через взгляд на ц. к. Прокуратурию обнародовляти в часописях не дуже нині порадно, вистосуємо до міністерства просвіти о господарованю любимого пупідля ц. к. Прокуратурі привалежно умотивоване memorandum, которе ачейже увзглядченя удостоїтися зьуміє. — В цілі тій упрашаємо теж Честних Родимців, о надсилане до Редакції нашої всяких ім відомих, до Ради шкільної відносячихся а для нас цікавих фактів, з поданем, о скільки можно, и способу, в який сей або той факт справдити або доказати дається.

Загальні збори „Просвіти“ (з дня 18. (30.) Мая с. р.). — По загаяню засіданя головою Товариства відчитує секретарь В. Навроцький справозданє з діяльности Виділу за рік минувший, з которого то справозданя слідуючі точки виймаємо. Виділ видав в минувшій році (187½) V. и VI. книжку „Зорі“ (під редакцією В. Шашкевича) у 3000 примірників, оповіданє „Як армаркували Тарас з Мотрею“ також у 3000 прим., а Календарь на р. 1872 у 1500 прим.; угодив закупно рукописи „Байки“ П. Свенціцкого и закупив рукопись „Переводу Евангелий“ (частини) Маркіяна Шашкевича; запросив до редагованя „Зорей“ на будуще Ю. Федьковича... Розпочате Виділом в минувшій році видавництво книжок шкільних продовжається дальше; доселі же видано: Читанку для I. и II. кляси гімн. Ю. Романьчука и В. Лучаковского, Читанку Ом. Партицького для III. и IV. кляси гімн. — и Арифметику Моціка переводу Ом. Дейницького, — а на сих днях поступає до друку „Книга вправи латинського язика“ Дра Ом. Огоновського. Одобрені уже Радою шкільною и готові до друку: Географія Беллінгера перекладу Нат. Вахнянина, Зоологія и Ботаніка Ів. Верхратського — и Фізика популярна (для семинарий учительских) Гофмана перекладу В. Ільницького; готові уже, тільки не одобрені еще: Мінералогія переводу Ів. Верхратського. Граматика язика руського П. Свенціцкого — и Історія Піца (вік старий) для V. кляси переводу Од. Барвинського; на укінченю вже: Історія Вельтера часть I (для семинарий учи-

тельських и низшої гімназії) перекладу Ол. Барвинського — и Граматика грецька Курціуса для III. класи гімназійної переводу М. Желехівського; розпочаті же у конець: История Піца для VI. класи (переводить Ол. Барвинський) и Геометрия Моцніка (переводить Ом. Дейницький)... Для шкіл нормальних вийшла за старанем Виділу (але коштом Ставропігії, котра на се исключну має привелегію) Читанка для IV. норм. класи О. Левицького; одобрена уже и готова до друку Граматика язика руського Ом. Партицького; укінчені вже и до одобреня предложені: Букварь руський для I. класи В. Барвинського — и Катехизм В. Ильницького; на укінченю же Граматика язика німецького Яноти (переводить О. Левицький). — Виділ вистосовав в роді сім дві петиції, а имено: 1) до Виділу краєвого, щоби той постарався у дотичної власти о заведенє руського викладу в V-тій класі гімн. Львівської гімназії руської, — и 2) до мін. просвіти о основанє катедри руської истории на університеті Львівській, о утворенє третьої інститутури для шкіл людських чисто-руських округів в Галичині — и о введенє в життя розпорядженя мініст. о викладовім язичі руськім в утраквістичних семінариях. — Як кожного, так и сего року дав Виділ в память роковин смерти Шевченка вечір музикально-декламаторський. — Крім того Виділ спомагав, о скільки можно було, також и в сім році убогу молодіж шкільну то датками грошевищи, то закупном книжок и одія (на цілі ті иснує невеличкий фонд, зібраний из добровольних дарів), и переслав даром книжки власного виданя кільком бібліотекам сільским, де-яким закладам науковим, и институтуви для вязнів при ц. к. суді Тернопільскім... Число членів Товариства побільшилося від часу послідного Збору о 38, так що тепер „Просвіта“ числить 246 членів звичайних. До числа же одинацяти иснуювавших уже авенцій прибула еще одна, в Косові. — Для розпродажі книжок наміряв Виділ по містах и місточках краю потворити склади, так звані „авенції для продажі книжок“, и поробив уже до сего приготвлення. Продажею и розсилкою книжок ві Львові завідуює канцелярія „Просвіти“, котору тепер провадить член Товариства Ю. Целевич. — В кінці подає Виділ Зборови стан власности Товариства — окрім готових грошей, об чім Виділ череа скарбника здасть окреме справу. Власность Товариства стаювають книжки, по-найбільше власного накладу, в вартости 4,878 злр. 12 кр. в. а. — и бібліотека, складаючяся из 126 діл и писем, з-поміж которих виміняти потреба дуже цінне діло „Akta grodzkie i ziemskie z archiwum Bernardyńskiego“, дар Виділу краєвого.

Відтак предкладає Зборови скарбник Др. К. Сушкевич стан каси Товариства, поданий уже нами в I. Числі „Правди“. Тож и не подаємо тут дотичного справозданя, а виймаємо з него тільки згадку про фундацію стипендійну покійного Францішка Фронца. Патріот сей, упокійшиися року 1870 в Кречовицях повіту Пшеворського, назначив завіщанем з дня 25 Червця 1870 вірительности свої в загальній сумі 94½ злр. в. а. на фонд стипендії для руської молодіжи низшої гімназії Перемиської и признав Товариству нашому право надаваня стипендії и заряду фондом стипендійним. В мишль иснуючих законів займається ц. к. Прокуратория скарбу зреалізованем фонду стипендійного, и досі стягнуто уже квоту 426 злр., котру уміщено тимчасово в галицькій шадниці, книжка же дотичаща находитья в касі депозитовій ц. к. Прокуратории скарбу. Що до решти вірительностей, записаних Францішком Фронцом на

фонд стипендійний, то ті зістали забезпечені на реальностях довжників, и мають по части в наслідок заявленої волі фундатора, по части же на підставі призволення ц. к. Намістництва, сплачуватися ратами, з котрих послідна в році 1876 западає. В тім отже році зможе Товариство наше обняти заряд фонду стипендійного и вести стипендію в житє.

Подаючи се до відомости, вносить Виділ, щоби світлий Збор через повстане почтив пам'ять великодушного фундатора Францішка Фронца; крім того же упрашає Виділ, щоби світлий Збор зі взгляду на те, що вибрана на посліднім загальнім Зборі комісія контрольна справдила и узнала точними рахунки Товариства до кінця року 1871, уділив відступаючому Виділови абсолюторіум з веденя рахунків по конєць року 1871. — Так внесєне як и прошєне Виділу цілий Збор приймає — и, почтивши пам'ять пок. Фр. Фронца через повстане, уділяє Виділови абсолюторіум.

З порядку дневного приступлено відтак до вибору виділу „Провіти“ на рік слідуючий, и по двократнім голосованю показався слідуючий резульат: На 47 голосуючих одержали Др. Омелян Огоновський 45, Др. Корнило Сушкевич 44, Омелян Дейницький 43. Василь Ильницький 42, Володимир Навроцький 41, Др. Юліян Пелеш 36, Др. Олександр Огоновський 30, Михайло Димет 26, Маркил Желєхівський 25, Федор Заревич 25, Юліян Лавровський 24, — ті отже зістали вибрані до Виділу; прочі голоси були розстрілені. Головою Товариства вибрано відтак 25-ма голосами п. Юліяна Лавровського, — на заступників виділових Івана Верхратського, Івана Бічая и Андрея Січинського, — а до контрольної комісії крил. Івана Ступницького, Михайла Коссака и Володиміра Ганкевича.

Засіданя Виділу „Провіти“. (Витяг з протоколів Виділу.) — На засіданю I. дня 20. Мая (1. Червця) новий Виділ уконституовавшись, вибрав заступником голови Др. Ом. Огоновського, секретарєм М. Желєхівського, контролєром М. Димета, а скарбником Др. К. Сушкевича. Дальше поміж иншими порішив Виділ: в пам'ять Маркіяна Шашкевича урядити в роковини смерти его, дня 25. Червня (7. Липця), вечір музикально-декламаторський; випечати з найблизших фондів Читанку латинську Др. Ом. Огоновського; и всі оголошеня свої поміщати на будуще не в „Основі“ а в „Правді“, а то з причини, що „Основа“ поміщанєм обижаючих честь и почутє кожного Русина статей народне сторонництво тільки компромітує. — На засіданю II. дня 27. Мая (8. Червця) поміж иншими передано кілька наукових праць до перегляду и оціненя; порішено відкликати офіціально в „Правді“ кивену „Словом“ обиду на Виділ „Провіти“ взглядом азбуки (гляди уміщенє при кінци Новинок сєго Числа „Правди“ Спростованє) — и вислати жалобу до міністерства взглядом богочестя на гімназиі польській. — На засіданю III. дня 3. (15) Червця поміж иншими визначено ремунерацію п. Ю. Федьковичеви за его будучі праці літератські для Товариства и для театру (що до послідного порозуміється Виділ „Провіти“ з Виділом „Бесіди“) — и уділено п. Ф. Заревичеви уповаженє укладатися з купцями на провінціі взглядом продажі книжок Товариства. — В конєць на засіданю IV. дня 10. (22.) Червця порішив Виділ поміж иншими: вислати до міністерства прошєне о уділенє ремунерації за виготовлені уже гімназійальні учебники руські — и передати до переводу надіслану Товариству угорським міністерством статью о школах.

В пам'ять Маркіяна Шашкевича відбудеться дня 25. Червця (7. Мая), яко в роковини смерті незабутнього поета, в комнатах Бесіди руської мусикально-декламаторський вечір, которого урядженем Виділ „Просвіти“ займається. —

Рада шкільна кравва постановида на літні місяці завести години шкільні від 7—10 рано и від 4—6 з полудня; заразом наміряє завести мундури для студентів шкіл публичних. Очевидно мундуrom тим буде strój garodowy, polski, напевне на взір мундурів товариства „Orla białego!“

З уповажнення міністерства просвіти з д. 18. Мая с. р. Ч. 5950, відбудеться вже в сім році **испит доспілости** в Львівській вишій школі реальній. Испит сей буде устний и писемний. Предметами испиту писемного єсть язык польський и німецький, математика и дискриптивна геометрия. Предметами же устного — язык польський и німецький, математика, фізика, хемия, история природописна, история всемирна и географія и геометрия дискриптивна. Писемний испит розпочинається 1. Лиця, устний же 11 Вересня; сей испит єсть публичний. — Так отже до истнуючої уже нісенітничі, якою єсть матура в гімназиях, прибуде еще одно absurdum: испит доспілости и в реалках!

На цілі Товариства „Побратим“ зложили дальше III: Питомці Львівської семинарії духовної 26 злр. — Чернявський, Стахів, Куницький, Авдикович, Рожанський, Когуцький, Папковський, Тарнавський, Турчинський и Манцебович — всі по 1 злр. в. а., — III же М. Авдикович и Дуткевич по 50 кр. в. а. — разом отже 37 злр. в. а.

Для Товариства „Дружеський Лихварь“ надіслав У. Г. у С. 1 злр. в. а.

На „Фонд стипенді Шевченка“ надіслали Антін Г. 30 злр., Кароль Підляшецький 50 кр., Мих. Кульчицький 30 кр., Жуковський 50 кр., Мальчевський 50 кр., Іосиф Кульчицький 50 кр., Чорненський 20 кр., Волод. Гузар 1 злр., Кароль Шпайло 50 кр., Савчак 50 кр., — разом отже 54 злр. 30 кр. в. а.

СПРОСТОВАНЄ.*)

В Ч. 37. часописи „Слово“, в передовій статі, знаходиться поміж иншими выводами, в котрих розбір підписаний Виділ вдаватись не може, уступ дотикаючий безпосередно товариства „Просвіти“, а взглядно Виділу того товариства, слідуячої основи: „один изъ тьхъ пановъ вносить на засяданіи Выдѣла общества „Просвіта“, что уже надошло время, въ которомъ наша партія зи помощью Поляковъ такъ усилилась, что можетъ уже рѣшити именемъ русскаго народа,

*) Спростованє се подав також Виділ до ц. к. суду краввого, щоби тойже Редакцію „Слова“ з уряду приундив до уміщення спростованя того-то на приваженім місци згаданой часописи; доселі однакож ц. к. суд краввий — не знаємо з яких причин — не зробив еще у взгляді тім нічогоісенько. — Зі спростованя того побачити теж можуть Честні наші Родимці, якого то нечестного и безсовістного уружия чіпається „Слово“, щоби тільки сторонництво наше перед Публікою оклеветати и тим самим довірие до него підкопати. — Ред.

дабы прийняти в русскомъ письмѣ латинської шрифту. Къ счастью или несчастью внесеніе то возбудило между большинствомъ Видѣла общества теперь еще большее удивленіе, и большинство нечисленныхъ членовъ должно было уйти из поманутого засѣданія; внесеніе затѣмъ не перешло.”

Підписаний Видѣл заявляє, що в наведеним уступі „Слова” нема ані одного слова правди; що від часу, від-коли товариство „Просвіта” и Видѣл її иснує (від року 1869), ніколи на засіданнях Видѣлу ніхто, — чи то один из яких-то „пановъ”, чи хто-небудь из членів Видѣлу або в загалі товариства „Просвіти”, — такого або якого подібного внесення дотично введення латинської азбуки не ставив; що з той-ж причини и таке внесенє, которе ніколи не иснувало, не могло „возбудити” в Виділі „Просвіти”, чи то в більшості чи меншенстві, ані „удивленія”, ані иншого якого-небудь чувства; и що через цілий той час ніколи жадне большинство або меншенство з Видѣлу не мало найменшої причини уходити — и ніколи не уходило.

Від Видѣлу Товариства „Просвіти.”

Львів дня 1. (13.) Червця 1872.

НА ДІСЛАНЕ.

Оголошенє.

З кінцем сего місяця кінчиться умова „Руської Бесіди“ у Львові з п. Емилианом Багинськимъ взглядом даваних руськихъ театральнихъ представлень. — Хто-б хотів на дальший рік, ш. в. на час до кінця Червця 1873 р. в відповідними силами артистичними зайнятися урядженєм такихъ представлень, зовмуть найдалше до 15. лаш. Лицця с. р. зголоситись до Видѣлу „Руської Бесіди“ у Львові, подаючи заравом свої условія

Від Видѣлу „Руської Бесіди“.

Львів дня 13. Червця 1872.

ВІД АДМІНІСТРАЦІІ.

З нинішнимъ Числомъ кінчиться I. чвертьроче V. рочника „Правди.“ Просимо про-те о скорє надісланє передплати на чвертьроче II. — Крім того просимо еще тих III. Предплатителів, которі би тепер місце пробуванія свого зміняли, о вчасне надісланє новихъ своїхъ адрес.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З пєгати Інституту Савроизгійського.

Виходить випу-
скамн місячними
в Заркуші 15. (27.)
вождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и Адмі-
ністрация під Ч.
12. улиця Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 згр., на пів року 2 згр., на чверть року 1 згр.
в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

Изъ ц. к. Суда краввого карного.

Для

Чест. Редакціи часописьма „ПРАВДА“

въ

Львовѣ.

Ч. 12. Улиця Оссолинських.

Ч. 7644.

*Въ имени Его Църсарского Величества, и. к. судъ краевый для
справъ карныхъ рѣшае на вмесенье и. к. Прокураторіи державной на
засадѣ пар. 8. пост. пр. зъ 17. Декабрія 1862 г. Ч. 7 днєв. уст. держ.
и на засадѣ арт. 5 уст. зъ дня 15. Октобрія 1868 Ч. 142 днєв. уст.
держ., же содержаніе артикула умѣщеного въ часописьмъ „Правда“,
рѣкъ V, за мѣсяць Май 1872 подѣ надписомъ: „Наші школи“ завирае
въ собѣ ѳтѣ слѣдєв: „Но колыбѣ нынѣшная власть школьная...“ до
слѣдєв: „удѣляно запомоги и т. д.“ выкрученіе зъ §. 300 уст. кар.,
же завѣдѣ конфиската цѣлого наклада сего часописьма устраведли-
влена, же на засадѣ §. 36 и 37 уст. прас. зъ 17. Декабря 1862 Ч. 6.
днєв. устп. держ. сконфискованіи екземпляри и дальшее розпростра-
неніе ихъ заказуеся. —*

Поводы:

*Въ часописьмъ „Правда“ рѣкъ V. за мѣсяць Май 1872, естѣ подѣ
написомъ „Наші школи“ умѣщенный слѣдующий уступъ: „Но коли-б ни-*

нішня власть школьна справді так пильно, як слідить за поведженямъ професорів по за школою слїдила и за тимъ, якъ именно тїи вповняють свои обовязки в школі, то можна би потїшатися, що господарство краєвої ради школьної має тоже и світлу сторону. Між тим воно дїється инакше. До точного повненія обовязків силується тільки тїмъ, которі Ради не-по-кутру, кошорі суть такъ нещасливі, що родилися Русиками-карбовцями або в которих немає ніякої протекції; за те бувають; такі щасливці шо имъ повтре Рада школьна посади учительські, хотїмъ знав, шо се люде найгіршої слави, люде шо в публичнихъ шккахъ бються з капралями, з подертимъ и закровавленимъ лицемъ приходять до школи, по кільки разъ тижнево опускають години — яке се н. пр. дїялось на одной з тутешнихъ гимназій минушого года; — „Wiesz, kto Pan jesteś“ сказано такому индивідуум, коли представилось одному Радцѣ школьному, а мимо сего именовано его заступникомъ учителя (суплектом), удїлено запомоги и т. д.“

Въ тѣмъ уступкѣ авторъ закидає Раді школьної обидьсьме обсаджаніє мьстиць учительскихъ найгіршихъ крадѣв, а затѣмъ побуджає до ненависти читателїв къ сей, шо становить истоту чину викрученя з §. 300 Уст. кар. отжеєє черезъ ц. к. Прокураторю державною поручена конфиската накладу часописма „Правда“ годъ V. за мьсьць Май 1872 за усправедливалеку узнаєтєя и заказъ дальшого розпростраменїя сего часописма узвалєтєя ся.

О тѣмъ заєвдомляєся чест. Редакцію.

Eminowicz.

Изъ ц. к. суда краєвого карного.
Ухвалєно дня 3. Юнїа 1872.

Bogusz.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

НАД ДУНАЙОМ.

Дунаю, Дунаю, одвічний могучий,
Широко розпер ти свої береги;
Далеко ти хвилю уносиш ревучи,
Леліючи землі славянські старі.

И много народівъ цвітучих, дебелих,
Пестив ти мов батько в обіймах своїх;
Був свідком їх щастя, їх пирів веселих,
Упивсь не-раз, діду, и кровню їх.

И бачив ти, старче тьму тьменну чужинців,
Як хмарою землі твої залагли,
Як тяжко прясіли смирливих туземців,
Як їх проганяли з-відсіля вони.

И ти же дивився на те сильний, дужий,
Підмоги не дав ти своїм плеканцям;
Хто'в тобі припаде, тобі се байдуже —
Ти рівно сердечний усім племенам.

Не так ті Славяне, котрі проживали
У пазусі в тебе у мирнім добрі;
Вони звеличали, вони оспівали
Святі твої хвилі и землі твої.

Вони ще и досі тебе поминають
И пращуром кличуть свої рідні,
И всі свої думи до тебе звертають,
И всі за тобою скучають, усі.

Роздерті, розбиті, без волі и сили,
Вони поминають дни щастя свого,
Ті дни незабутні, коли то гостили
Вони на розлугах порічя твого.

И ходить одвічне святе вішуване,
А ходить по землях славянських усіх:

Що скоро з'яститься їх сирага, бажане
Й засядуть на-ново на р'іах твоїх.

И знову почувш скрізь хвилі ревучі
Сі звуки, сю мову, що в-перше чував
И думи старні ті думи гремучі,
Кіотрими тя люд твій колись велнчав.

Корннло Усшіяновн.

ДУМКА.

Хотів би я, душе моя,
Щоб ти такою все була,
Як тее небо — вічно все однака:
Щоби заріла ти и вечеріла,
На відгоди тучами густо крилась —
Або, громами занималась, —
Або струднвшися, в тумані
Свої зірки сумна ховала;
Однак щоб тільки на лиці
Ти хвилювала и змінялась,
И не зворушена на дні
Не брала участн у суетній борбі,
А вічно правдою й любовню сияла!

Корннло Усшіяновн.

В ЛЮБ Л Е Н А .

(К. Уейського.)

О ннм лиш гадаю,
И серце бажав;
Що-день виглядаю,
Его же немає.

Щоб скорше узріла,
 Два дни я говіла;
 Ану-ж не приїде?...
 Приїде, приїде.

Мав в п'ятницю бути,
 А нині субота;
 Теперки вже крутить —
 Отсе вам робота.
 Не мисться кітвa,
 Не скрипли ворітка:
 Мабуть не приїде....
 Приїде, приїде.

Казав такі красні
 Слова по-тихеньки,
 Соколив мій ясний,
 Мій голуб сизенький!
 Гуляв лиш зо мною —
 Й раз виляк предо мною;
 Ану-ж він змекетить?...
 Ні, ні, не змекетить.

А впісля так вречно
 Лизався матуси...
 Люблю безконечно!
 Він мій бути мусить!
 Повклониться нені —
 И птичка у жмені; —
 Ану-ж мене кине?...
 Не кине, не кине.

* * *

Нудно ждати; най-же знає,
 Тра ёго за те скарати:
 До вечері, най чекає,
 Ані зирну до комнати.
 Тільки він так дуже живий,
 В серци в нёго бурі все, —

Дуже буде нещасливий...
Ну, то в-прочім виїду вже.

Але рожу, цвіт любови,
Буду перед ним носити,
И на нього зморщу брови,
Як о рожу йме просити.
Тільки він так дивно любить,
Що дурів, каже сам;
Нуж ёго мій жарт погубить...
Так хіба вже рожу дам.

Но за те опісля руки
Геть під кросна заховаю; —
Але по-що тої муки?
Вже и рук не збороняю.

* * *
О нім лиш гадаю,
И серце бажає;
Що-день вилядаю,
Его же немав...

— „Ох! — Ненёчко - роже
То він! — коні гніді
Он у воріт — Боже...
— Ні! -- то дідо іде...“

О. Левіцький.

Ш в а ч к а.

Оповіданє Вагнера.

Якийсь великий пан захотів справити великий балъ, та ще дитячий. А дитячим балём зветься такий, куди звозять маленьких дітей, розпиндючених яко мога, аби показати, що он-то які наші діти хороші, та гарно убрані.

Так на отой-то балъ завітали и маленьку Ніну, гарнесеньке та веселе дівчатко. Цілісеньву ніч не спала її мати, все над тим

думала, як би ту Ніну прибрати, які-б їй сукні, придумати? Думала, гадала, поки таке вигадала: сукня буде біла, серпанцова, але на-вперек спідниці и станива з широкими закладками á la gresqué и на-вперек коротких вальчатих рукавців підуть вставочки з плетива, а крізь них прозиратимуть сірі атласові стяжки. До сеї сукні надіне Ніна широкий синій пояс з шовкової стрічки, а до рукавів пристібне такі-ж стрічечки бантами, а в середині кожного банта красуватимуться цинамкові листочки з срібними бляшочками. На головку надіне Ніна віночок з таких самих листочків, а чорне волосся мати заплете їй в дрібушечки; кожду дрібушечку на петельку візьме, а з-під них уже на-зад цілим спадом похлинуть сині, шовкові стяжки. На ніжки Ніна надіне високі черевнички атласові, сині з срібними гудзиками й підківками. — Як пригадала собі усе отсе мати, то трохи з радощів сліз не пустила. Довго ще вона усміхалась и жмурилась, аж поки не заснула... Ото, другого дня ледве дочекалась вона, поки одчинили крамниці; лав так усіх крамарів: „лежебоки;“ каже, „баглай!“

Як одчинили-ж магазини й крамниці, кинулась пані у перший: тамечки, за таку саме сукню, що вона хотіла робити, запрохали з неї кошту страшенне. Кинулась пані у другий, а там — ще більше. Виїздила пані усіх моднярок й всюди була дорожняча.

„Ет, аршинницька погань;“ лаяла вона крамарів плачучи; — „коли-б вони знали, яка моя Ніна буде в сёму убрані, певно-б мені дармо зробили!“

Але крамарі дармо нічого не роблять, та й добре, бо инакше-б прийшлося голодати. Вони запримітили добре, як тої сукні заманулося пані, то й прохали з неї дорого, дорожше бодай, ніж варт було те материнське бажанє прибрати свою Ніну; тому то вона й не згодилась. Пригадала собі пані, що в місті єсть швачка, не моднярка, а таки проста швачка, що шила їй ще тамтого року.

— „Зшиє и вона мені,“ подумала пані, „хоч там и не так гарно, як моднярка; и-ж буду всім на балі казати що сукня роблена в найкрасшім магазині: от, и утру модняркам тим носа.“

Так отсе и післала пані свого лёкаю до швачки; лёкаю її такий гарний, прибраний, у золоті позументи облямований; — пішов він и знайпів таки швачку на тому-ж місці, де вона й перше сиділа. А сиділа вона вище всіх паній, на самім горниці, під дахом, коло комину; такий закуток зветься: belle vue, себ то,

що зтам-відтіль можно було гаразд спозирати на всі вулиці, покрівлі, комини, башти, бані, гори и навіть на голу бідоту.

Тільки великий пан на-вряд чи й злізе на такого belle-vue, бо йому тра було-б сто тридцять п'ять сходів пересунути, а се не до хіти и важко; про те панам отим трапляється иноді лазити на високі гори: хоч и важше, так — вжитнійше.

Швачка була молода та гарнесенька дівчина, звали її Фанні. Слаба вона була й хора; але все таки пішла до тої пані.

— Здорові були, панно! сказала Нінина мати: — як ви змарніли! Певно хорі?

— Так, пані, — хора; — важе швачка и закашляла. Її щічки кругленькі, рум'яні, зашарились ще більше, а чорні очі блискучі вогнем завітими. На лобі напаялись жилки, и всі груди затримтіли, затріпотали.

— Ви-б полічилися, сказала пані, и подумала з остраху: а то, як вона не візьме роботи!

Але швачка взяла.

— Тільки, будь ласка — на завтра. Бо, як що не так, то ще можно буде налагодити.. А що візьмете за роботу? Ввесь доклад мій.

Швачка запрохала як раз половину того, що прохали за роботу моднярки; але пані все таки поторгувалася трохи, бо й справді, се була проста швачка, а то-ж таки, сказано, моднярки.

— Тільки, глядіть-же, на завтра, припрохувала Нінина мати.

— Добре, пані; посилякуюсь — хотіла було швачка сказати, та не промовила й слова, а тільки головою кивнула, бо вчула, що капісль до горла підходить.

— Пошійте-ж, будь ласка, просила и Ніна, а то, як-же мині, гляньте, без нової сукні бути на балі? Се-ж було-б лишенько й Господи!

А й справді, се було-б лихо, бо Ніна така гарненька!

От, и рушила швачка до дому; а до belle-vue її звідтіль, де жила з матір'ю Ніна, не близький був світ, та ще и йшла вона тихо, зупинялась раз-у-раз, як капісль душив; так ото, часу було їй до волі на свої думи темряві.

А думала вона на сам-перед, що робота ся їй стала дуже у пригоді, — що вона, як там вже и не вистачить до магазину, на той день, на який завше шила, так з магазину раніш десяти день грошей не буде, а вона-ж то, другий день, як и ріску вь

въ роті мала, а набір ніхто не йме віри. Все лихо бачите тим, що була хора. Адже як була при здоров'ї, то куди, як швидко робила. В друге думала вона, що й плата, яку брала за сунню, дуже добра, далеко красша над ту, що дають у магазинах; та таменьки не можна й платити багато швачкам убогим. Треба покласти на те, що моднярка добре живе; та нащо-б їй и жити погано, коли можна добре? У неї суть дочки хороші, вона їх любить и жалує; а швачок тих бідних не любить, хоч би були й красші. Тай магазин бере в неї кошту чи-мало. Адже й стоїть він на самій більшій вулиці, де іздять в маленьких каретах великі пани. В магазині-ж тому лавки всі з магонёвого дерева — гарного, гарного... и покупці всі дивляться в великі свічада. А скільки там тих прислужників та прислужниць? Таі усі гарні, ввічливі; балакають з покупцями ласкаво та чуло. Треба-ж на щось жити и прислужникам и теслям, що роблять оті хороші лавки з магонёвого дерева. Платять за все се великі пані, а звідкіля вони беруть гроші — про се — всяке знає, та лихо, — що не зможе ім того заборонити....

Ледве дійшла Фанні до свого дому, себ-то до дому, де сиділа, — бо та камяниця, була не її власна; так ото кажу — ледве, ледве — бо зовсім таки підбилась и затхнулась, але проте дійшла, то й добре, бо то була половина шляху. Другу половину ще тра було проверстати, зходячи на сто тридцять п'ять сходів; бо по рівному шляху далеко легше йти, чим під гору на сходи... а надто тому, у кого груди болять, та ще-ж у хорих тих грудях и серденько стукає страшенно!

От, одихала собі Фанні и почала сходи лічити; налічила вона їх п'ятнадцять, и зійшла на перший поверх, де сиділа хазяйка. Перевела вона духа и рушила мерщій дальше, боялась, щоб не розчинились проти неї двері, и не вийпла часом хазяйка, бо вона їй була за квартиру винна. От, ище налічила вона 20 сходів и знялась на другий поверх. Але й тут їй не можна було зупинитись, сиділа там якась пані, у неї вона взяла на роботу три франки тай досі ще не вичила. Ниньки-ж скінчу, подумала Фанні, и рушила в-гору. Не пройшла вона й десяти сходів, як її осів уже кашіль. Вхопила вона себе обома руками за груди, та спотикаючись, ище на десять сходів знялася, але тут уже більше не втримала того обридлого кашлю.

Зупинилась вона саме проти дверей, де жив перше той, кого вона щиро кохала. Сидів там Адольф и цілісеївкий рік, и сей рік

належав їй власно; але після за себе він взяв багатирку, бо неможливо-же йому з якою бідною одружитись. И то гаразд, — хоч один рік їй випало гарно та щасно прожити, другі-ж цілий вік свій горюють, та сподіваються тільки, що ніби за те щасливими будуть на небі.

Попрощалась Фанні з Адольфом своїм так гарно: „Чи-ж винен ти, казала вона, тому, що мене, покидаєш? Ні! виною тому — твій рід, твоє вихованє, природа и все, чим може ти и сподобався мені. От, я й не жалкую, — ти й справді, змер за-для мене, а-ж, буду жити з тобою, як з своєю мрією, як з тим Адольфом, що, зза кохання, на все добре був скорен. Щастя тобі Боже! А ти, не згадуй про мене, бо той спогад — далєбі, що дурниця. Я не собійниця. Не треба собійницею бути.“ — И вона поцілувала його, як умерця.

А той плакав та цілував їй руки и ноги, а про те так одружився з другою. За то-ж опісля, згубив про Фанню и пам'ять. Тільки вона про його згадувала часто, що дня, що разу, як иде було повуз його дверий, або по сходах, якими він до неї хожав. Так! Вона була божевільною трохи; не було у неї грошей, щоб за них щастя купити, от, вона и купувала його на божевілью... Другі — не здатні й на те! От, злізла вона ще на 20 сходів, а потім на 15, а потім на 10, та ще на 10, та ще на 10, та тут на остатнім східци и присіла перед своїми дверима; голова їй схилилась до брудного долу, бо и на брудній долівці добре спочати, коли груди ті шарпає кашіль, коли голова кругом ходить, а руки и ноги — з несли дубіють. Над нею просто крізь дашне віконце синіло небо и свіже повітря подихало з там-відти на її голівоньку горячу, тільки в ухах, у неї гуло щось невпинне, їй не легко було розпізнати, чи то по каменю на вулиці гуркотіли колеса, чи то в її хорих грудях гуркотіли великі пани ті в маленьких каретах.

Кінцем одужала вона и пішла до своєї кімнатки. Ії собачим закутком не можна було назвати, бо туди-б улізло таки псів тих може з добрий дєтєток. У тій кімнатці стояли и стілчик, и дзиглик, и ліжко... разом кажучи, — усе для чоловіка трібме. Правда, може якому-небудь плащоватому циганови и се було-б залишне; та, хиба-ж чоловік циган?

У Фанніній кімнатці була не проста земляна делівка, а ви-мережена гладесенькими кахлями; на неї було подивитися гарно, звичайно тому, хто красшої те бачив. Там було й дубове вицяць-

коване креселко з плетеним сидінєм; такі самі колись-то водились у великих панів по світицях а тепер, от опинились на таких високостях, де жила Фанні. Просвіта таки хоч по-троха, а вперед поступає.

Війшла Фанні в кімнатку, и їй заманулося так одпочити хоч трохи на твердїм своїм ліжку; але не було на те часу. — На столі стояло уже пуделко, а в тім пуделці була стара Нінна сукня, з стяжками й квітками до нової сукні.

Усе се привіз лёкай тим-часом, поки Фанні йшла пішки до дому; хоч у них був и один шлях, але лёкай приїхав, в омнібусі себ-то у великій кареті, що звеється „За-для всіх“, тільки брехня се, бо нема жадної річи на світі, що-б була за-для всіх. Навіть и те повітря, чим душуть волохи, — те-ж не для всіх! Оттого-то повітря и треба-б було хорим Фанніним грудям, що-б хоч трохи остербнути; та дарма, не мала вона кошту за те заплатити!

От, и взялась Фанні до крою. Розвернула, вона гаманця, де були всі до шитя приряди: сёго гаманця вона завше обережно в папір ховала и був він новісенський. В ёму були ножиці з мерезаним держальном, наперсток, гольник щиро-срібний, що блищав, наче ёго вишлиховали, голка до гафтованя, голка до фастригованя и де-що инше з дрібязху. Гаманець сей зістався єдиним из усіх дарунків Адольфа. Вона-б и ёго продала, та раз — що мало давали, а друге — там були всі струменти, чим вона свого насущника заробляла. За-для того й гаманчик з прирядами „трібником“ звався, чи-то нецессаром по панськи. А по крамницях великих крізь свічадні шила бачити можно, як сьяють там великі сириньки, гарні, гарні; а в них-то: щіточок різних, пилочок, слоёчок з усякими панськими милами, мастилами та пахтилами. Такі приладні звуться трібниками теж, звичайно для панів, — що без них не обійдуться з-роду!

Коло тої сукні було роботи багато; але у Фанні до ночі ще лишалося часу доволі. До того-ж и недогарка чи-малого ще вона мала, так їй не бракувало и світла. От, виняла вона з шупладки маленький патрет Адольфа, поставила на вікні и сіла саме проти ёго. А вже добре й з патретом сидіти, коли нема того, хто від ёго красний. Варт тільки запевнити себе, що в тому патретку всё, — и вдоволишся зараз. А Фанні-ж-то так себе запевнила в тому, що навіть звикла розмовляти з патретом, не-мов справді Адольф сидів перед нею живісенський.

— Ну, сказала до ёго: мій друже, мій світе, завтра побенкетує твоя Фанні. Добуде вона и купить собі картоплі, а може й маслочки, й молочка трошки... ох ні! — се вже за-дуже!

И вона згадала собі в-приявки ті три картоплини, що позавчора заїла. Господи, які вони смашні були навіть и безъ масла! Дала за їх вона останні два су, останні з тих грошей, що-то за свого маленького медальёна забрала. Тогож-то медальёна подарив їй Адольф на її роковини. Перш, ніж наважилась вона его заставити, то два дні и ріски не брала, а на третій день заплакала над ним та-таки й заставила. Що-ж, подумала — адже волося, що там лежало, я зъумію и в простім капшуці на грудях носити? От, и пішла вона до одного лихваря, що давав за річи дорожше, від заставної контори (Mont de piété). Правда, за те він брав дорожше за викуп тих річей. — Застала вона лихваря за сніданемъ. В конторі ёго було прибрано чисто; по стінах висіли в рамках з магонёвого дерева різні звідомленя й оповіщення. Висока конторка так хоробро на всіх позирала, не-мов гармашниця, звідкіля хозяйін стріляв до тих, хто за грішми приходив. Не можна сказати, щоб всіх він тими пострілами на смерть забивав, але що ран тяжких, то багатём завдавав він. Коло конторки лежав великий рахубник, в тому-ж рахубнику певно сиділа сама душа господарська, бо без ёго він було ніяк необвернеться, за для того й звали ёго наном Рахубовським.

Як прийшла до ёго Фанні з своїм медальёном, узяв він ёго до рук, одивився пильненько, на шальбах зважив, потім перекинув щось кісточками на рахубнику и зацінив аж у 20 фр. а варт він був трохи не в-двоє... Не хотілося Фанні, Господи як, так дешево ёго пускати, ще більш по тому, що через місяць мусіла або повернути 25 фр., або з ним попрощатись на віки. Глянула вона на того пана Рахубовського, на ёго довге обличя, на ёго ніс. мов гринджоли, на підбородя острє, на ёго волося, що довгими пасмами з-під ярмолки спадало; глянула, з яким присмаком жв'якував він періжечка масного, и їй, бідній, голодній, так забажалось істи страшенно, що вона и за 20 франків віддала медальёна свого дорогого.

А от-се вже три дні, як и зісталось що від тих 20 франків. Але-ж завтреньки-завтра будуть знов у неї гроші! И вона хопилась свільки сили робити, а те й байдуже її; що сили тої вже було дуже мало.

(Дальше буде.)

Маркияна Шашкевича

жизнь и літературна діяльність.

(Річ Проф. Дра. Омеляна Огоновського виголошена на декламаторському вечері, даному заходом Товариства „Просвіта“ в пам'ять поета дня 7. лют. Липця с. р.)

Минає вже рік двадцять дев'ятий від того часу, як розпрощався з сим світом на-віки один поет молодий, котрий свої пісні и думи первий у нас зложив в мові простонародній. Він явився в Галицькій Русі неначе той ясний луч зходячого сонця, що після темної ночі прошиб на хвилиночку чорні хмари, та й озирнувшись любо по світі від зловіщих мрак знов був закритий. Молодого того поета послало Провидіне в мир, вітворити двері в святини просвіти русько-народної, двері зачинені через кілька-сот літ; — и от, кликнув він по-серед земляків, щоб пробудились из сну вікового и полюбили правду и волю: але-ж той голос був гомоном пбликующего в пустині. Велику гадку поета зрозуміли тільки иємногі приятелі и товариші; еще-бо не був завитав той час, що в ньому поодинокі народности своїх природних прав добиваються. И розпрощався з сим світом молодий той поет и як кождий творець нової ідеї, зазнав за-житя лиш журбу и недолю.

Сей народний поет — то Маркиян Шашкевич.

Коротка ёго жизнь учитъ нас, що віщі гени иноді появляються, щоб скісніле жите своїх земляків зълектризовать и розвій словесности в ладі природному засновати. Але-ж-бо и крайна була пора, взятись у нас за діло народне, та й вислобонитись з-під кормиги долі щербатої, що наших батьків приголомшувала сном тяженьким. Коли-бо на Україні вже через сорок літ словесність на основі жита народного поволи розвивалась, то у нас в Галичині до Маркияна Шашкевича й не приснилось нікому, що есть можливою література своя-питоменна, котра була-б порокою нашої самостійности и жизни національної. Наш Маркиян висказав, що хоч и судилось нам по-між народами славянськими бути послідними, то однако „язик и хороша душа руська серіа Славянщини, як чиста слёза дівоча в долони серафима.“ (Русалка Дністрова, стор. II.) Великою отже гадкою переймився Маркиян и не покидався її, хоч багато старовірів ёму мов загорілому новаторови ідиними словами не раз дорікали.

Але-ж, звісно нам, що він може й не був-би для нас тим, чим є дійсно, наколи-б в студиях своїх не дізнав того нещастя, чи радше щастя, що ёго из семінарні духовної виключено. От и коротка біографія того славного мужа:

Маркиян Шашкевич родився в 1811 р. в селі Підлісью, давнього Золочівського округу по-між місточками Олеськом и Білим-Камінем. Отец ёго був священником и хотів також свого Маркияна в тім поважнім стані колись поставленим видіти. В тих-бо часах сини духовників руських не могли мати претенсії добиватись якоїсь професури, або надіятись авансу в уряді політичному або судовому. З-поміж народів славянських були лише одні Чехи так щасливі, що у нас в Галичині по-при Німцях займали високі достоїнства и почесні місця. Сини селян могли бути лише селянами або жовнірами, а діти духовенства не велику мали надію, у стані світському доборотись до якого становиска. Так и Маркиян скінчивши науки гімназійальні в Бережанах, вступив до руської семінарні у Львові, и став слухати тодішнієї філософії. Але не довго міг він в сім безжурнім затишю перебувати. За якусь незначну провинну виключили Маркияна из семінарні и аж по трьох роках прийняли ёго знов до сёго институту. В біді немалій скінчив він на світі науки філософії. Коли отже сам собі був оставлений, зізнав ліпше самого себе, а оглянувшись по світі, придбав собі чи-мало таких відомостей, о яких в семінарні ніколи не був-би дізнався. В тім часі познакомився також з исторією словесности сусідних славянських народів, — и от вітворився ёму великий світ славянський. „И так станув він нараз в світі новім, о яким давнійше й не догадувався. Но хоча всюди добре роздивився, однако не находив нігде того, що дух ёго віщій перечував, — чого душа так сильно бажала; все він тужив за чимсь, шукав, чого у школах не вчили, чого не зустрічав, ні в старинних, ні в нових літературах, бо він шукав своєї народної. Мов півсоня сновалась перед ёго духом якась нова, питома, своя народна словесність, — але не було відваги без провідника самому пуститись в незнакому путь.“ (Головацький Вінок, I. стор. 52.)

Коли-ж перечитав Енеїду Котляревського и збірник руських пісень Максимовича, то пересвідчився, що мова галицьких Русинів є тота сама, що и мова Українців, и оттак загадав гадку велику: засновати утворити и у нас словесність чисто-народну. В тім часі подружився з двома многонадійними молодцями: Яковом Головацьким и Иваном Вагилевичем; и всі три стали щиро

працёвати для хісна свого народа. Тому-жє, що слава Славян була їх идеалом, прибрали вони собі имена славянські: Маркиян Шашкевич називався Русланом, Яков Головацький Ярославом, а Иван Вагилевич Далибором.

Коли Маркиян студії філософічні скінчив, то був на-ново прийнятий до семінарії. Ту завязав з своїми товаришами ще більшу приязнь и став промишляти над тим, щоб ак найскірше гадку свою зреалізувати. Оттак при помочи Ярослава и Далибора видав Руслян в 1837 р. „Русалку Дністрову,“ напечатавши її в Будині. „Але-ж в нещасну годнюньку уродилась тота Русалка, пише в „Вінку“ Яков Головацький, „замість помочи та підохочувана найшлись посмівки, та ворогуваня, — показалося, же що голова то розум.“ Відь не перечував Маркиян на-перед такого льха, коли в передньому слові Русалки Дністрової до сеї своєї лю-бимці так говорить :

„Не жирися Русалочко з-над Дністра, що ти не прибрана; в наряді, який від природи и простодушного а добросердного народа твого приймилась, ставшь перед твоїми сестрицями. Они добрі, — приймуть тя и прикрасять.

Показалося, що не всі земляки радо прийняли первий сей плод народної словесности Галицької. Так ровесники, як и неровесники нераз дорівали ёму гірко; многим-бо не вподобалась хатхольська, хлонська мова Русалки Дністрової. Від того часу займила душу Маркиянову якась туга, так, що він вже не так весело як давнійше на світ поглядав.

Коли наш поет був на четвертому році богословия, радив ёму єпископ Снігурський, щоб святився нежонатим. Однак рада матері перемогла. Поет-бо, маючи идеальний погляд на світ не міг не полюбити краси дівочої; про-те ожевивсь в 1838 р. з дочкою Крушинського, пан-отця в селі Деревні, и віттак після ординації пішов з-першу на адміністрацію до Нестаннич, опісля до Гумнянск, а на-конец на парохію до Новоселець близько Милятина. Яко поет набідувався чи-мало так на адміністрациях як и на парохіі. Слабе вже від природи тіло часто западало в недугу, котра змагалась ще-раз більше, так, що весною 1843 р. закінчив своє земське житє в 32 році свого віку. — Из синів Маркияна умер Святослав недолітком; жив Володимір, звисний наш поет ліричний.

Як-би був Маркиян довше помив, народна наша література могла-б вже в начатках своїх сильну мати основу, и про-те нині

по трьох десятках літ не потребували-б ми в справі нашої про-
світи мабуть все на-ново зачинати.

Довідуємось від Головацького, що Шашкевич писав істо-
ричну поему „Перекинчик бісурманський“ из котрої нам
лише уривок під заголовком „Бандурист“ в звітній. Також
переложив з чеського цілу Короледворську рукопись из
Судом Любушиним. Сей переклад дістався цілий Срезнів-
ському, славному літерату великоруському. В Русадці и в I. томі
Вінка находяться из Короледворської рукописи ось-ті кусні
в перекладі: „Китиця“, „Олень“, „Зауля“, „Ляшен а“,
В Вінку находиться еще окрім сього „Рожа.“ Також переложив
Маркиян кілька сербських пісень, як: „Дівчина и риба“, „Дів-
чина до рожн“, „Пуста дівчина“ и деякі инші. Зладив
и Читанку для малих дітей до шкільного и домашнього ужитаку.
Друге видане вийшло 1853 р. Кажуть, що Маркиян, переложив
и деякі уступи из польської поеми „Zamek Kaniowski“ Северина
Ґощинського, и що переробив в мові народній „Слово о полку
Игореві“ свобідною мірою українських дум. Из німецького на
польське переложив „Жизнь Исуса Христа“ написану Сільбертом,
але и сей переклад не був напечатаний.

По-польськи написав розправу: „Azbukа i abecadlo, odpowiedź
na zdanie J. Łozińskiego o wprowadzeniu abecadła polskiego do pi-
śmiennictwa ruskiego — Перемишль 1837. Що до тої розправи, за-
значає Головацький такє: „Не опустив Шашкевич и тої важної
пори, коли в нас заносилось на роздвоєне словесности двоякою
азбукою, и простував на праву дорогу тих, котрі на чужі слі-
панки пустились.“ (Вінок, I. стор. 59.)

В останних роках жизни взявся був до перекладу св. письма
на мову руську и розпочав від чотирох євангелистів; 1841 р. мав
уже переложену цілу євангелію св. Іоана. Маркиян розпочав
отже перед трицяти роками се важне діло, котре в наших часах
многим почитателям давної болгарщини здавалося бути дивовиж-
ним, а мимо ставлених перепон по-часті таки довершилось.

Найбільше прислужився Маркиян нашій словесности своїми
думами и піснями, Его думи и пісні суть чудові своїм, складом
елегійним. „Рідко в них свобідна, безжурна мысль найчастійше
глибока, сердешна туга; жаль та й наріканє на недолю, аж серце
розриває.“ (Вінок.) Так и. пр. в думці „Розпука“ Маркиян пише:

По-за тихими водами
Сумно та й смерклося;

О, як голос між горами,
Щастя розбилось!
Летить ворон чорнокрилий —
За ним загуділо;
Щастя мов, гаразд милий,
На віки звиділо....“

Сеся туга поета в найживішню в думці

„Лиха година“:

„Ох! ти доле, лиха доле,
Гадина ідлива!
Переїлась мов щастя —
Гіренька годино!“

Запустилась в мою душу
Журбу и розпуку;
Учинилась йому сердцю
З гараздом розлуку..

Десь за морем, за горами
Мій гаразд здривався;
Десь з безвістей, з темних лісів
Мій смуток пригнався.

Ой пригнався, та й вороном
Надо мнов літає, —
Б'є ми серце тяжким крилом,
Радість розбиває.

Вчора-вечір чорна хмара
Мені говорила:
— „Чудуєшся побратиме,
Де ся доля діла?...“

Твоя доля, то я була —
Я тя не минаю;
Вкривала тя чорнов мраков
И тепер вкриваю.

И над гробом твоім мраки
Ще мої повіснуть!“
Ой надія!... таку долю
Най-то громи тріснуть.

Загально мож сказати, що туга и бажане якоїсь ліпшої долі є головною признакою думок Маршякових. Его чиста душа не могла найти супкою серед бурі мрачного с'єго життя. Не дивно отже, що в думці, „Лиха година“ доля до н'єго каже:

„И над гробом твоім мраки
Ще мої повіснуть.“

Ту висказав Маркиян, що догадувався наперед кінця своєї земської долі. Він, правдивий поет, не міг спокійно и свобідно жити по-серед тих, що ёго так мало порозуміли.

До ліпших ёго дум належить тота, з котрою він побратимови посилав пісні Українські; віттак: Сумрак вечерній; Згадка (про давню славянщину); Підлісе; Лиха доля. Думу: „Туга за милою“ переложив Челякковський на мову чеську и помістив її в Часописі Чеського Музея. Справедливо можемо сказати, що Маркиян є поет ліричний и що він поміж нашими ліриками по Шевченку одно з первих місць займає.

Маркиян писав також гарною прозою. Ту належать именно: „Олена“ казка и „Псалми Русланові.“ Проза Маркиянова ядрна и живописна. И так Псалми Русланові заявляють тверду віру поета. Из них довідуємось, в яких спокушенах Маркиян бував з якимись людьми недошкірами, и як сильно при своїм переконанню устояв.

Годі оттак не признати, що великою є тота заслуга Маркияна, що він Галицьким писателям подав взорець, в якій мові належить їм писати. Тілесна неміч и передчасна смерть не дозволили ёму розвинути цілого природного таланту. Також треба признати, що він не маючи перед собою крім Котляревського, Максимовича и Амвросія Могилы майже жадних инших взорців писаній українських, не міг переймитись повною красою рідного слова. Не дивно отже, що в ёго поезіях замітимо де-куди твердий склад и непотрібні скороченя слів. Але тоді, коли крім сільського люду ніхто у нас по-руськи не говорив, та коли о яком-то житю літературнім у нас нікому и не смилось, було над міру достаточним и те, що вдіяв и утворив наш Маркиян.

Маркиянови отже завдячуємо відродженє нашої словесности и витаємо в нёму творця новійшої доби життя літературного в Галичині. Мраки над гробом ёго півисели лише на короткий час. Уже-бо Николай Устиянович в своїй „Згадці за Маркияна Шашквича“ звістив світу, що имя ёго, яко поета, є безсмертне. Справедливо отже и годиться нам заявити сердечний жаль за-для передчасної смерті молодого поета и з Устияновичом заголосити:

— „Братя! розбилися стіни
Красного сердца, душі величавой!
Замовкли груди, чувства онімиди,
Загасло сонце зрінички тоскавой,
На устах печать холодна! --

Ніт Маркиана, молод-соловія,
 Пророка чести, слави предитечи!
 Розбились стіни, загибла надія
 З вихром, що в полі сухим листом мече,
 Зар пошутіла народна!"

Нема Маркианна, молодого соловія, що в весні життя своєї
 виспівав для Русі свої милі пісні і думи, але живе пам'ять його
 і житиме віками, доки стане Русі в сем'ї народів славянських.
 Нинішні-бо роковини, що віддаються його пам'яті, суть виразом
 великої чести, яку громада руська у Львові імени його приносить.
 Та й хто-ж не вважав би славним того мужа, котрий нам праву
 указав дорогу, якою в плебаню рідної мови поступати належить?
 Тепер вже не затратиться найдорожша снадщина по наших бать-
 ках, хиба що ми самі не зхотіли-б громадитись біля хоругви на-
 родної. Не було б се безбожним чином, одрікатись убогої матері
 і горнутись в обняття чужої заможної неньки, що знайдів не
 серцем голубить, але могутстю своєю морочить. Не догідно-то
 вправді, забиратись до відновлення святині народної, що бурєю ві-
 вів зістала зруйнована, та лиш в основах своїх неподвижно сто-
 їть. Се діло домагається невсипущого труда і пожертвованя, —
 о-много користнійше було-б нам, в справі відродженя нашої літе-
 ратури вступити в пишні палати покрівного, могутчого сусіди
 і засісти при готовому бенкеті за столом поблискуючим суди-
 нами золотими і срібними; але-ж тоді не минуло би нас про-
 клятие рідної матері, котра сумну справу ренегатів-діток пе-
 редала-б страшному засудови вічно-справедливої історії. Дійсно,
 наше відроджене літературне і народне треба ідеального по-
 гляду на світ, с. в. праці безкористної і віттак просвіти сель-
 ського нашого люду і міщанства, по-за-як в обох сих верствах
 товариства зарід будучої нашої сили спочивав. Кінчу оттак мій
 відчит ось-сими словами безсмертногонезабутнього кобзаря Тараса:

„Учітєся, брати мої,
 Думайте, читайте,
 Й чужою научайтєсь,
 Й свого не цурайтєсь.
 Бо хто матір забуває:
 Того Бог карає!...”

Емпірична и утилітарна тенденція ТЕПЕРІШНОЇ НАУКИ.

Написав

Владислав Федорович.

I.

Можна сказати, що наш дух то фотографічний апарат, в котрім через змісли предмети світа зовнішнього відбиваються. Окрім того він и спосібний, затримувати, порядкувати и комбінувати відобрані вражіння. Тая спосібність — то мисленє.

Тота сама сила непонята, що частиці пари водної складає в крапельку води, а крапельки в симметричні звіздочки снігу, тотя сила, що неорганичні тіла складає в пропорціональні кришталы и з тої самої землі, з того-ж самого материялу робить лопух и рожу, та сама сила складає, групує и системізує поодинові вражіння и складає їх в штучні комбінації від поняття поєдинчої річи аж до системи філософської, обіймаючої світ цілий, від поєдинчого 1 раз 1 єсть один, аж до найтруднішого астрономічного рахованя.

Гоббес сказав: „Мислити значить рахувати вражіннями відобраними зо-вні.“ И справді, математика, то тільки право мисленя оперуюче цифрами; а право мисленя, то математика оперуюча вражіннями.

З самого початку дух чоловіка то *carta blanca*. Коли фотограф вложить до свого апарату свіжу плиту и здійме кабзлю з об'єктиви, то на тій свіжій плиті відбивається чоловік стоячий проти неї; — те-ж саме оно, коли підіймемо повіки до гори; на плиті ока нашого відбивається первий образ, а в душі нашій перве понятє чоловіка, пса, кота, чи-що-там вже впаде під очи. — Чим більше вражінь приймає до себе дух наш, тим більше и заповняється тая *carta blanca*, тим багатішою стається галерия образів нашої душі. Кілько вражінь, стілько й предметів у чоловіка. Знаю такого чоловіка, що не годен розпізнати зелене від жовтого; у нього дуга має тільки 6 красок. Сліпий не знає, що то фарба. Хто ніколи не вийшов би из-по-за чотирох голих стін, тому ті стіни були би цілим світом. Так оно; як би дух не був спосібний затримувати ті вражіння, не було би поступу в знаню, не було би ані аддиції ані субтракції, але все би зачинати и повторюватися

мусіло від 1, від азбуки. Дух чоловічий був би як дитина в пеленках. А знане оперується на досвіді, поступати и розвиватися може тільки при консервативній спосібности духа — при духовій традиції.

Як би дух вражінь не порядкував, не було би порядку ані в мислях, ані в бесіді, ані в рахованю. Двох слів не мож би розумним способом зліпити до цілости, говорилибисьмо як божевільні.

Як би їх не групував, не вийшлибисьмо ніколи по-за представлення поодиноких предметів, не моглибисьмо творити понятій. Зналибисьмо, що то Павло, Петро, але не моглибисьмо знати понятій загальних, не моглибисьмо знати, що то чоловік, що то кривиний, що нарід, людськість, що существо.*) Як би їх дух не комбінував, не малибисьмо ані судів ані заключеній.

Розвій духовий одного чоловіка, показує нам на малий розмір образ розвою знаня, а історія Филізофіні — тая біографія мисли чоловічої, — то образ розвою знаня на розмір великий. Тільки-ж, що розвій духа одного чоловіка може часто-густо бути аномалією; на дорозі розвою можуть ёго перепони всілякі або зовсім зпинити, або хоть стягнути з правдивої дороги, так, що процес той рідко коли нормально відбувався и до послідних консеквенцій доходить.

Двома дорогами иде розвій чоловічого знаня: дорогою аналітичною и дорогою синтетичною.

На дорозі аналітичній розкладаємо цілість на частиці, загальне на спеціальне. То субтракція и дивізія математики мислення. Дитина на-сам-перед творить ріжницю між звірятем а чоловіком; потім між самими-ж звірятами, між псом а котом, дальше між пудлём а хортом, а опісля творить її між хортом англійським а угорським, и таким-то способом ріжнене йде до безконачности. Так розвивається знане дорогою аналізу.

Дорогою синтези знане розвивається зовсім противно. Дух зкупляє частиці в цілість, складає спеціальне в загальне. То аддіція и потенція в математиці мислення. Хорт англійський та угорський, підходять під одно загальне понятіє хорта; хорт пудель, британ, підходять під ширше понятіє пса; пси, коти,

*) Есть такі дикі народи, котрі знають, що то червоне, синє, жовте, але не знають, що то фарба. (Vid. Lubbock.)

коні и т. д. підходять під еше ширше поняття звіряти; річи животні и неживотні підходять під поняття річи; а річи, прояви и вражіня, загалом всё, що можемо поняти або побачити, зовуться одним загальним словом природою, и всіх їх зкупляє разом слово: Всё.

Сими двома способами, способом синтетичним и аналітичним, відповідаючими природі всіх річей и природі нашого духа, порядкує, складає в групи и системи дух наш відобрані вражіня и робить ними всілякі комбінації. Але дух не тільки що спосібний відберати вражіня, задержувати, їх групувати, порядкувати и комбінувати; він-бо може тую спосібність виробити навіть до безконечности, значить, він може поступати. Дух наш такий самий світ органічний як світ астральний, животіючий після прав природи, — в нёму мисли обертаються и йдуть певними стежками и дорогами, певним порядком, певним складом и ладом, після певного стійного права, — права мисленя. То не-наче астрономія мислей.

Той самий- же дух, що есть підметом, становиться и предметом. Мисль изслідує себе саму, природу своїх функций и порядок, котрий в собі знаходить, ставить яко теорію системи мисленя. Таким способом родяться обі галузи науки мисленя, льоіка и психольогія. То наче-би автодіагноза нашого мозку.

Коли-би на тім уже всё скінчилося, міг-би чоловік розвиватися, однаково-ж тільки сам в собі; мусів би лиш на себе одного ограничитися, був би світом в собі замкненим и не міг би вноситися и порозуміватися з иншими людьми. Але у кожного чоловіка такий самий систем, таке саме право, така сама механіка мисленя. Люде и народи, котрі ніколи з собою не стикалися и цілком самостійне розвивалися, мислять и говорять після одних и тих самих прав.*)>Addиция и субтракция така сама в Хінах и в Америці, а коли й на Юпитері живуть люде, то и там напевно цілий спосіб рахования такий- же як у нас, та инакший и бути не може.

Люде, которі перший раз в житю з собою зходяться, при ходять до переконання, що виробили собі однакові представлення.

*) Ми тим не хочемо сказати, що всі люде мислять ідентично. То так, як в математиці. Математика одна, а про те много таких, що недокладно и зле рахують.

Подорожні, припливши до острова, на котрім еще й нога чужа не постала, могли порозумітися знаками з тамошніми жителями. И те, що єгипетські священники написали в недовідомих нам гієрогліфах, учені наші зуміли прочитати и зрозуміти. Чому? Бо організм мислення завжди и всюда, у всіх людей, ділав після одних и тих самих правил. Він однаковий що до системи, та не однаковий тільки що до досконалости. Тим-то можемо ми порозумітисл, уділити собі наші мисли, досвіди.. А від того-то именно залежить розвій людського знання.

Пійдім дальше: Коли-би тев одностійне право, по котрому устровний наш дух, ограничалосл тільки на духа людського, то и поле людського знання було би ще дуже маленьке. Могла би може розвинутисл спільна бесіда, граматика, льоїка, але поле наших чинностей духових ограничалобисл тільки на операції поняттями, а поняття, суди и зацлюченя були би тільки для нас добрі, — для звірат-же и для природи наші комбінації нічого би не значили; ми немогли би порозумітисл из звіратами; нашою бесідою и нашими знаками говорили би ми до них як до сліпих або глухих; и хотьби й була воля порозумітисл, то не було би можливоети до того, коли-би не було спільною устрою мислення. Але хто більше жив из звіратами, той и знав дуже добре, що чим більше розвинені сили духові у звірат, тим подібнійші їх функції до функцій духових чоловіка и тим легше порозумітисл з ними. Лис або вовк таким самим складом и ладом творять свої комбінації, яким стрілець. Тим то й стріленство тоже чинність интелектуальна, бо при нёму ріано як де-інде треба мислити, наколи ту йде річ про те, хто ліпший тактик, звір чи стрілець. Пес або кінь рівно як чоловік може боятисл, любити й ненавидіти, сумувати або радуватисл, бути вдячним або мститисл, и рівно як чоловік тні свої чувства заявляе. И чоловік и звір любить своїх дітей и ходить коло їх, думае про завтра, ховае свою добич в комору-землю и закривае її перед чужими руками. Звір засідае в полюе на инші звірата рівно як чоловік, а часто-густо з більшим ще спритом и розумом. Хто з кіньми жив, той и знае, що в стаді як у війську в гієрархия, старшина й послух. Стадниця веде перед, а стадо за нею иде сліпо. И стратегію свою мають вони. Проти вовків роблять сагге як Французи проти Кабилів; збиваються в тісну купу, беруть лошата в середину, тільки-ж що замість багнетів виставляють вовкам копита.

Що-ж сказати про пса, про його чуйність, вдалість, про його веселі забавки, про його любов, що-то не раз перестигає и любов чоловіка? Не один пес так живо, так щиро знає показати свою любов, що чоловік проти него то мертва колода. Пес звірина, найинтелегентнійша, а має почуття власности й права, скоро боронить річей свого пана. Який-то він несміливий на чужому обійстю, а який гордий на своїму; — на селі иноді мож побачити, як пес, коли хоче гавкати на кого, біжить на-вперед до своєї брами и аж з того легального становища розпочинає офензиву. Пес то легітиміст між звірятами, вірність и привязанє його для чоловіка правдиво фєвдалне, а якого аристократичного принципу держиться в пошанованю людей и як зле обходиться з кождим, хто неубраний як годиться, скажуть найліпше жида й пройдисвіти.

II.

Один из найбільше дискутованих проблем фільзофії то проблем правдивости людського знаня. Мисль людська сама себе знеговала и спиталася, о скілько поняття творені нею зходяться з дотичніми предметами.

Гадки про се питанє завсїгда були неодинакові. Через цілу исторію фільзофії — исторію найвищої галузи людського знаня — тягнеться дискусія про нєго; а люде мислячі найголоснійшої слави й найбільшого духа приймалися розвязувати його. Не наша річ переходити исторію тої дуже важної и дуже интересовної дискусії. Скажемо тільки, що до тих самих гадок, котрих боронили плятоністи и скептики в давній Греції, признаються противники еще й до нині, и признаватимуться доти, доки провадитиметься борба, бо репрезентують они тільки дві крайні сторони питаня. Одні будуть казали, що наше знанє єсть обєктивне, а другі будуть тєє перечили и скажуть, що знанє наше єсть зовсім субєктивне и що поняття наші зовсім не сходяться з предметами.

На недавно відбутому конгресі учених в Инсбруку висказали в тій справі два бесідники, люде голосної слави в світі ученім, свої погляди и зформувади дуже ясно погляди обох противних партій.

Проф. И. Р. Маєр сказав: „Те, що мисль уважає субєктивно за правдиве, єсть и обєктивно правдиве. Без сеї вічної Богом установленної гармонії між світом субєктивним а світом обєктивним усі наші мисли немали-б найменшої стійности.“

А Г. Гельмгольц, проф. унів. з Гайдельбергу, сказав так: „Хто пильно слідить природу вражінь и їх відношенє до правдивого положеня предметів, той дійде до результату, що між природою тих вражінь а дотичним предметом нема ніякої ідентичности. Иван Міллер доказаав, що нерв як небудь ексцитований завсігди відповідає по своїй природі; нерви слуху дають голос, нерви дотикання ефект тепла або студени.... Не можно же инакше того собі вяснити, хиба так, що відношенє, згода (accord) між ефектом а предметом, то річ набута.“

Що питанє тов еще до нині не розв'язано, що при дискусії над ним, учені й тепер тих самих поглядів придержуються, яких перед 2000 роками придержувались Греки, то нам еще не буде ознакою, що філософія не творить позитивних результатів, не поступає, але вічно крутиться наче в якому блудному колесі. То-бо тільки природний вплив природи річи и природи чоловіка. Коже питанє мож на обі сторони аж до самого краю льоїчно и консеквентно допровадити. Буде оно мати свою крайну лівницю, крайну правицю и своє centrum, а люде прихляються до тої сторони, котра найліпше відповідає їх темпераментови, їх интересам и поглядам.

Кождий погляд відповідає якомусь пунктови доктрини. Погляди крайні відповідають її найдалшим консеквенціям. Найлекше їх виаргументовати и найкрасше боронити, бо они то саме найраціональнійше випровадженє засади. Ми тим еще не кажемо, що тії крайні консеквенції справедливі и правдиві. Ні; не всё, що льоїчне, уже конечно справедливє або й розумне. „Trop de logique mène à l'absurd“ сказав дуже розумно недавно один з перших представителів Франції в тілі законодательнім. Чим більше стисло и консеквентно систем який зложенний, тим більше відходить він від дійсности, тим труднійше єго перепровадити. Як недокладно та слабо далися перепровадити найгеніяльнійші системи економічні, політичні або релігійні!

Коже система и коже доктрина зложена льоїчно и консеквентно—то робота штучна. Так як хемічні первістки звичайно змішані и звязані з иншими тілами, як кристали мінеральні в природі звичайно недокладні и несамостійні, так доктрини и системи наукові, релігійні и політичні, то штучна кристалізація мислей; звичайно в житю они не докладні и не самостійні, — все они помішані з иншими тілами, з иншими системами. Ані один систем вимислений чоловіком не дасться цілком перепровадити.

Сказано, в життю всі системи мішаються один з другим, — и скорше мисль чоловіка порозуміла б систематичність филь збуреного моря чим систематичність життя звичайного. О математичній систематичности кожної филь морської ми не сомніваємося. То комбінація тих вібрацій, які розходяться по воді, коли в тиху воду киємо камінь. Мусить в тім бути найдодаднійша математична акуратність и систематичність. Сказати можемо то з певністю, але вирахувати, розложити той систем... *cela n'est pas á la portée* нашого апарату мислення.

Так само ми знаємо, що и в цілій природі один великий систем, той систем усіх системів, після котрого Бог світ уложив, але, чи ёго хто огорне чи хто зроуміє в цілости? Те, що ми зроуміємо, буде завсїгди тільки частинною винятою з тої безконачної и безгранничної цілости, буде тільки рисунком того певдинного систему, коліс тихої води, коли до неї киємо камінь.

В бесіді своїй, з котрої перше ми подали один уступ, проф. Маєр наводить слова професора Автенріт (Autenrieth): Рівнає він систем до тангенти, котра в одному пункті дотикається колеса правди, але чим дальше її консеквентно цоведемо, тим дальше від него відходить. Так стоїть річ и з нашим митанем и кожним митним. Кожда теорія, кожний систем, кожда доктрина, нехай би вона була найгеніальнійше, найдоічнійше видроаджена, тим більше віддалятися буде від правдивости, чим дальше она випроаджена в своїх консеквенциях, чим крайнійшу сторону вибаруть її поборняки.

Таким способом и скептики и поборняки неомильности, — тні, що голосять, будь-то наше знанє авсїм субективне, и тні, що кажуть, що оно обективне, — почасти сходяться а по части й розминаються з правдою. Правда, як звичайно, буде ту *in medio*; не в идеальнім системі, але в природі, в реальних фактах, не в тому, що сотворила мисль, але в тому, що сотворив Бог. Спекуляція и досвід повинни разом ити, як сліпий з кривим, щоби иавзаім собі помагали; де фактом потвердиться мисль, там мусимо узнати правду.

Нкі-ж маємо на тов факта?

Гершель обчислив, що в тому а тому місці простору світа мусить бути зівада, котрої він тільки за-для недокладности оптичних инструментів не міг добачити. Коли по 200 роках виробилися телескопи, шукали астрономи після ёго инструкцій и нашли справді на вказанім місці зіваду. Таких фактів могли-би ми на-

вести без ліку. Показують они, що можемо правду пізнати. Але з другої сторони в багато фактів и таких, котрі доводять, що люде иноді дуже милилися. Що-ж сказати приміром про те, як люде представляли собі землю, як они на рік 1000 приповідали ко-нец світа, що подумати про тні астрольогні та забобони, в котрі людськість цілими сотнями літ вірила?

Дві тні позиції, по-яву собі противні, однаково-ж не зно-сяться, — они показують лише, що ми можемо мислити прав-диво и можемо мислити мильно-блудно.

Тепер-би ще відповісти на питанє, по чім можно зконстато-вати, чи наше мисленє и знанє правдиве чи мильне; чи теє, що ми собі представляємо, відповідає дійсности, чи ні и о скілько відповідає; чи образ утрорений духом нашим подібний до оригі-налу? — До того конечно нам пізнати натуру того образу и ёго стосунок до предмету з которого він знятий.

Наш дух бере предмети и права мисленя з природи. Можна-би собі от-же міркувати, що на-коли наші понятія тільки ре-флекснею правдивих предметів, и на-коли наші мисли комбінуються після таких-самих прав и таким-самим порядком як материя, то и зна-нє наше мусить бути вірним відгомонам внішного світа. А прецінь річ стоїть не так. Що на первий погляд промавляло-би за тим, то само-те говорить и проти того. — Правда, що наш дух бере предмети з природи, але й те правда, що він тні предмети брати може докладно або недокладно.

В оці, тій плиті фотографічній людського духа, відбитися може образ за-для браку світла, або за-для недостаточности якої в апараті, невиразно або темно; и пса можно тоді взяти за вовка, пень за чоловіка, а таким способом дух часто-густо з недоклад-них вражєнь творить мильні понятія.

То одна причина, по-чому наші понятія не завсігди зходяться з правдою.

Пійдім дальше: Казалисьмо, що дух спосібний творити по-няття и комбінувати ними. Показалисьмо, що тні понятія можуть бути або правдиві або мильні. Чи й операції можуть бути прав-диві або мильні? — Певно, що можуть.

Дух може понятія таким способом комбінувати, як іх пред-мета комбінуються в природі; може він пізнати права природи и прийняти іх яко права для своїх операцій, так як пр. матема-тика або льоїка, єсть тільки застосованєм мисленя до прав при-роди. Але — чи-ж ми завсігди мислимо льоїчно, чи завсігди добре

рахуємо? Можемо мислити и комбiнувати добре, або зле; докладно, або недокладно; льоично, або нельоично; математично, або нематематично.

Можуть отже бути

- 1) Поняття правдиві, операція нормальна: суд правдивий;
- 2) Поняття неправдиві, операція нормальна: льоичне випровадження блудної гіпотези.
- 3) Поняття правдиві, операція ненормальна: річ добра, але аргументоване блудне.
- 4) Поняття блудні, операція ненормальна: блудна конценция и блудне внесене.

Наші ідеї отже лиш тоді рациональні, коли згаджаються з природою, з правдою.

Злік (сума) всіх ідей, всіх родів и способів мислення—то знанє. Але показалисьмо, що знанє може складатися з правдивих, або неправдивих предметів (елементів), що може оператися на правдивім, або на неправдивім резонованю; відповідно тому, чи поняття и мисли наші правдиві и нормальні, чи ні, знанє неконечно мусить бути неомильне, — ёму лиш тоді можно вірити, коли ёго правдивість зконстатована, коли оно перейшло через критерію автентичности.

Тая критерія знаня, тоє знанє критичне, то ціль такої науки, як її нині розуміємо. Побачимо дальше, що в науці старосвітській и середновічній оно не було еще принципом науки, що аж в 16. віці переконанє се почало вироблюватися, а аж в напшому віці стало зформуловане и більшостю світа наукового за коренне право науки прийняте.

Правда то понятіє зовсім відповідне дійсности, значить, до нїї прийти можно тільки стежкою досвіду. Таким-тє чином тільки такому знаню можно вірити, котре оперте на досвіді. Доки мисль нашу не потвердить досвід, доти вона тільки гіпотезою, постулятом, — аж коли її досвід потвердить, тоді ставється вона правдою.

Нютон так відзивається в тій справі: „*Quicquid enim ex phaenomenis non deducitur, hypothesis vocanda est; et hypotheses seu metaphysicae seu physicae, seu qualitatatum occultarum, seu mechanicae,*

in philosophia experimentalis locum non habent. In hac philosophia propositiones deducuntur ex phaenomenis, et redduntur generales per inductionem.“

Ми тим ще не кажемо, що гадка помислена а рiогi не може бути правдивою без досвiду. Нi, ми думаємо разом з Бекльом, що найбільшi iдеi родяться а рiогi, але кажемо також, що тiльки тi мисли брати мож за правдивi, котрi досвiд а рiогi потвердив. Без того ми не могли-би зконстантувати, чи они вiдповiдають дiйсности, чи нi; а знаємо прецiнь, що они можуть бути або правдивi, або мильнi. В науцi ригор дeконечнo потрiбний, бо инакше запутаємося в блудах. Правда не завадить, але завадить блуд.

Давнiйше не конче квапленося питати досвiду; а тим-то такi блуди без жадної пiдстави згупинили людськiсть сотнями лiт в дорозi до поступу, отуманювали ii, не давали пiзнати правди и того Бога, котрий єсть правдою, и котрого честь в правдi повинна бути, як сказав Христос: „Бог єсть духом, и хто єго почитає, почитати єго повинен духом и правдою.“

Правдива и ретельна наука повинна собi поставити принципом, що кожда iдея перейти мусять испит досвiду, раз для уникненя блудiв, другий раз для непорочности науки. Жадна доктрина без испиту того досвiду не повинна мати признаня, бо де-ж будемо мали поруку правди? То один спосiб, що-б остерегти науку вiд таквих докрин, як хiромантика и астрология, и ще вiд инших небилиць и забобонiв, якi цiлими сотнями лiт туманили духа людського и водили єго по блуднiй дорозi. Кожда iдея, чи вона правдива, чи не правдива, єсть перед досвiдом для науки тiльки гiпотезою, петентом просячим о принятє в царство науки. Досвiд дає ii хрест вiри, дає ii право обивательства в науцi и имя правди. Вирахованє Гершля о звiздi пiзнiйше вiдкритiй було перед досвiдом для науки тiльки гiпотезою; коли-же досвiд єго ствердив, стало наукою правдою.

Сказав би хто, що той ригор вяже мисль, ограничає ii свободу. Правда, що права з одной сторони ограничають поле нашого дiлання, бо не допускають до учинкiв, швидливых людському товариству; але й те правда, що тов ани добру ани свободi не шкодить; права власне суть перво-причиною розвою добра и волi, а там, де они суть, єсть бiльше добробиту и волi, чим там, де iх немає. Подивiмся лиш на Англию и Турцию.

Другий факт відповідає на питання наше ще яснійше, бо указує, що від-коли наука досвід, яко ригор прийняла, то в одному віці дальше зайшла и більше випродуковала правдивих и добрих результатів, чим давнійше тисячами літ без неї.

Але хоть наука прийняла факта и досвід за точку провідну, правду и добро за ціль, а волю и публичність за принцип, то все таке єсть єще значна меншість, що неузнає конечности и спасенности тих засад. Завсїгда и всюди люде доброї и люде злої волі кавали, що шукають правди, або, що проповідують правду, але не багато коло того заходились, щоб тую правду аконстатовати, а часто-густо таки не хотїли її аконстатовати, за-для того, що оно противилося їх интересам. Тим-то мало - що не всі тї псевдо-науки окривались якимись недовідомими тайнами и закривались перед світом. Нині наука правдива сама шукає світа и критики, бо хоче бути ретельною.

Коли кинемо оком по-за себе на историю старосвітську и середновічну, то побачимо, що галузей наук було дуже мало. Та й тї, що були, не були наукою, але звалися и були або штукаю, або ремеслом.

Астроном аж до Ньютона, фізик и хемик аж до Бергмана, були для людеї тив, чим для нас нині промисловці, їх наука була штукаю. Вoerharr дає от-таку дефініцію хемії: „Ars docens exercere certas physicas operationes.“

А штука и наука таке неодинакове мають становиско, наче-б одна из них стояла на північній а друга на полудневій полкюс землі.

И. Лібіг (Liebig*) таку ріжницю кладе між штукаю а наукою: „Штука стремить до иншої ціли, а наука до иншої; цілею штука єсть винайти або поставити якийсь факт, цілею науки вяснити факт; штука хоче достигнути якоїсь ціли, наука шукає причини. Артист не знає о причинах и не потребує знати; так приміром фотографія истнує до нині лиш яко штука, наукового же понятія о ній доселі немаємо. Здивує ся може хто, коли скажемо, що природу шкла мила и шкіри наука доперва від літ кількох пізнала.“

Таку саму ріжницю між наукою а штукаю кладе и Т. Бекль**)

Річ сю так розуміти належить, що люде в тих часах, те, що нині єсть наукою, трактовали без найменшого розуміння при-

*) Liebig: Induction et Deduction dans les sciences Paris 1867.

**) „Mill on Liberty“ Frasers Magazine. 1859.

родя річи, менше більше таким способом, як сільський гарбар виправляє шкіру. Або, коли хто о чім читав або писав, то хіба так, же шукав того, що містр Руфус або Альбертус десь там о тим говорили або написали. Трапляло ся дуже часто, що люде вірили найдурнійшу вісенітницю и брали її за підставу до своїх „наукових“ аргументаций и дедуцций.

Від коли наука лишила доктринерство а кинулася на поле наукового досвіду, того споконвічного и найбагатішого жерела людського знання, від тоді она наче дерево пересажене в свіжу землю не-ново віджила, новими соками виплекалася и нові галузи пускати стала. Не тільки давні горизонти розширилися, але й нові показались; — не тільки кожної днини, кожної години родяться нові мисли, нові ідеї, нові винайдення, але родяться також нові науки так в перед нашими очима, родяться нові світи чоловічого знання, про які перед тим дух чоловічий и в сні не думав. Коли винайдено телескоп, розширився горизонт астрономії. Чоловік дізнався, що наш гйоб не одини один в безконечній просторони, але що він тільки одно індівідуум великого народа світів. Річ дивна! Від того, що найдалше, від звізд, чоловік почав перші початки науки и від звізд почалася регенерація її! Правда, — коли по тяжких трудах чоловік на квалъу спочине під тим велим, звіздами застеленим небом, то думки, що снуються роєм из розволсаного серця нікуда так радо не гортуться як до тих невідомих світочок, мріючих из далекого, темно-смиглого неба!

Записуємо ту собі на вічну славу, що на нову стежку справив науку Славнин — Коперник. Він первий здббувся на тую самостійність духа, первий покинув субективне становисько середовічній школи, що брало землю за осередину світа; переїсся думкою на сонце и узрівши звідтам вируючі під ногами своїми гльби небесні, узрів правдиву поставу землі и її місце в родині звізд. Записуємо собі теж на славу, бо не на більшій слави для народа, як, коли він докине до скарбниці людського знання нову величяну ідею, запише своє имя в исторії народів великою побідою духа!

Новий рух в астрономії спровожденій Коперником а за-ним астрономами Тіхо до Браге, Кеплером, Галілеєм, Ньютоном зробив велику революцію и в других галузях наук займаючихся природою.

Наука тих було дві — географія и медицина.

В географі новий погляд на світ и землю допровадив посередно до відкриття нових частей світа, Америки и ин.

Медицина стояла так низько, що її ледво мож було звати наукою. Лікарі так лічили як вищі сільські баби и дуже радо брали собі до помочи тайність своєї науки. — Була-то традиційна зберанна всіляких практик та забобонів, — а переведене її в практиці похуже було на які-то чарівничі експеримента. Позитивні відомостя нової астрономії зменшили вже віру, котра звіздам якійсь вплив на чоловіка приклала.

Переміна в галузях науки займаючихся природою зробила дальше перемену в галузях науки займаючихся чоловіком. Одно з другим стисло звязане. Переміна поглядів на природу мусіла довести до перемену поглядів на чоловіка, складаючого інтегральну її частину. Звідси вийшов увесь рух реформаційний в теології, котрий піддав принципи віри під критику розуму.

В галузи правничій Куїцій перший піднявся утворити певну, стійну науку и дав початок тенденції дозрівшій в Савінім.

В исторії Сір Вальтер Райле (Railegh) покидає методу схоластичну, котра трактувала исторію як байку и без критики; він дав початок тенденції дозрівшій в Нібурі, тенденції критики и раціональної звязи фактів.

Из одної сторони отже наука займаючаяся природою переменявала погляди на природу, а з другої, наука займаючаяся чоловіком (фізіологія, теологія право) переменявала погляди на чоловіка.

Филізофія одно й друге збирала и в розумовий порядок складала.

В метерії покидає вона поле дискусії вимажених понятій и звертає до дійсности. В методі вертається від схоластичної казуїстики до порядку историчного. Початок тій новій тенденції дав Бако Верулям, апостол индукції.

Рух той новий досягав кожної галузи тодішньої науки и життя, а головна его тенденція була однакова. Сформуловати можно її так :

тенденція від дедукції до индукції,
від имагінації до раціональности
від идеї до природи.

Але на тім не скінчилося. Уже згудували ми, що не тільки тні галузи науки, які вже истнували, зовсім на-ново зачали від-

роджуватися, але що вирости ще й нові, свіжі галузки, нові горизонти розширюючі великий горизонт духа. Мисль людська, — чи то дорогою телескопічною нускаючися по безконечній просторони, чи дорогою мікроскопічною вдираючися в найтайніші її тайни, — поняла, що в тій безграничній просторони нема неладу и випадків, але математичний, вічний и конечний порядок. Після того порядку всё зміняє и переміняється від найдрібнішого атому аж до всієї всесвітньої маси. А послідна ціль науки — дошукатися и поняти той порядок, ту конструкцію організму природи и до него свої інтелектуальні и материльні чинности пригудити; бо один тільки закон в світі духа и тіла, бо право духа, то тільки рефлексія права тіла.

III.

Але нинішня наука не стала на тім контемплативнім становищи. З тим всім була би вона згубилася в лабиринті власних понятій, була-б оснувалася наутиною власних мислей и заскарупіла-б в собі, як її старші сестри в Індії, Єгипті и Сирії. А ми не були би виділи ніколи тих нових винайдень и тих нових помислів, які кожної днини переназначають наші стосунки и в наше життя здорове, добробит и вигоду впроваджують. До всёго того допровадила тая причина, що наша наука не застрягла в контемплативности, але за найвищу ціль взяла собі не лиш оізнанє правди, але и її застосованє в житю.

Старий світ того не мав, бо старосвітня наука не мала того прямованя; а чого нема в мисли, того нема в чувстві, того нема в ділі. Індійська наука була кастова, була зовсім контемплативна, абстрактна, без реагованя на життя. Она була як той брамани, що каменем сидить проти сонця и десь далеко залетів на своїми трансцендентальними думками, з котрих ніхто немав нічого, та й він сам небогато. Наука ассирийська також була кастова и тайна. Була она наймичкою деспотів, и служила їм за средство до тисненя народу. И Єгипецька наука була кастова, тільки-ж еще тайніща и ще більше заперта. Вони ходили в масках*) и мали осібну азбуку. Що знали, то з ними й пропало; а доки жили, то своєю наукою голомшили на страшили темний нарід.

*) Після найновіших висліджень містична тая постать из звірячою головою, що її так часто подибати мож на малеваних домовинах и пласко-

То шкода й рівняти ті народи з нашими, їх добробит, волю и просвіту из нашою!

Знати правду а не застосувати її в житю, то для розвою людськости однаково що й незнати її. Правда заперта в голові вслідователя то так, як сила замкнена в брилі леду. Она є, але що з того? Сила тая перемінена в пару буде порушати парову машину, перевезе нас через море, впровадить в рух фабрику, и ставься хосенним фактором людського житя. Така-ж сама справа и з наукою. Сама в собі и для себе она тільки непожиточне мисленє, — приложена до житя реального ставься причиною поліпшеня и поступу.

Наука не повинна приставати на самій правді, але повинна до того прямувати, щоби з неї зхиснувати могло товариство людське.

Те, що ми тепер сказали, що кожда праця чоловіка повинна мати користь практичну для людськости, не негує засади: „наука для науки, штучність для штучности“ — оно лиш доповняє її. Що єсть, то и лишається; тільки до давного приходить єще нове, наче другий поверх до першого.

Для одного чоловіка може бути наука за-для науки, штучність за-для штучности. Для людськости, то — крайна нісенітниця. Чоловік один може працєвати на поли астрономі, малярства або рільництва тільки з замилована, — и для нєго тая наука, тая штучність або рільництво може бути послідною цілею; хоть и то, думаю, дуже егоістичний спосіб трактована річи. Далеко красше и моральнійше працєвати не лиш з замилована але й для добра людськости. Най би однако-ж и так було. Най для астронома, маляра, рільника послідною цілею буде тільки знанє. Коли результата єго праці, будуть мати яку вартість, то най він їх тільки зпише або кому передасть, знайдеться такий, чоловік, що из тої єго праці витягне хосен для людськости и из єго результатів практичний виведе ужиток. Праця буде поділена, але тая сама, хоть би навіть той, що дав її початок, наконачних результатів своєї праці не зрозумів або не узнавав; він так як жовняр, що не знає ціли війни; як той, що робить краски, а не знє, чи тими красками намалює маляр овочі, чи мадонну.

різьбах, єгипецьких не представляє бога Тота, як думано давнійше але єгипецького попа. (Notices sur les Monuments Egyptiens du musée de Louvre par le Vicomte Emmanuel de Rougé, membre d'institut.)

У нього послідня ціль: зробити фарбу; а про те ёму й байдуже, чи теє, що для ёго було послідною цілею, для другого буде тільки провідною точкою;... и так дальше аж до послідної цілі усёго працеваня чоловічого, до цілі людськості!

Бо кождий чоловік, чи він то знає, чи не знає; чи хоче, чи не хоче, всть наймитом людськості. Ёго служба відповідна до ёго становиска, чи-то він продукує, чи консумує, все він робить таку службу, яку ёму доля назначила, все и конечно. Ми слуги, невольники загалу, а наша воля тільки в тому, щоб службу нашу добре зробити, або зле.

В кампаніях духових, рівно як в кампаніях воєнних не-многн на тім залежить, чи жовнір свідомий свого завданя чи ні. Най він собі ёго розуміє або нерозуміє; най до тенденції, для котрої ведеться війна, признається, абі но, то оно ані багато завадить; ані допоможе. Най-би він лиш бився. Осудить же исторія.

Так-то в тім руху науковім нової исторії не кождий з тих, що мали в нёму участь, розумів ясно и виразно своє завданє, — не кождий до ёго тенденції признавався. Але ми оглянувшись на всю роботу послідних 4. віків ясно можемо вичитати ёго прямованє.

Прямованє се таке: Ціль науки: пізнати правду. Правда то дійсність, дійсність то природа. Отже ціль науки: пізнати природу.

Швець або хлоп думає, що тільки для себе робить; а він яко продуцент підмагає продуццію краєву. То-ж-то и мудрий склад в природі, що хто для себе робить, робить и для других, абі лиш добре робив. То ёго патріотизм. Чим ліпше хто свою роботу робить, тим ліпше буде и ёму и краєви; бо край, то не пuste слово; то: я, ти, він, ми, ви, они. А сила краю и народа, розум и майно народа, то сила, розум и майно мое, твоє, ёго... Чого не зробить кождий з осібна, того не матиме цілий народ, того не матиме увесь рід людський, А чого не матиме рід людський, того не матиме кождий з-осібна.

Такий погляд на цілу справу покаже нам дві головні добродітелі громадські: — сумлінність и працю; и два головні гріхи громадські: блуд и ліниство.

Блуд то обман а ліниство крадіж; бо лінивий не віддає, не продукує того до громадського добра, що з нёго зконсумує.

Так само оно, коли хто нове винайдєне, нову гадку, нову идею сховає в скрини и затаїть перед громадою людською; він

*

погрішив. Бо між громадою людською а кожним чоловіком стоїть така сама из себе впливаюча угода (une convention tacite): Громада дає кождому чоловікові ужитковане, наче-то сервітут усіх ідей своїх; — а чоловік за те віддає громаді право до ідей и винайдень своїх, бо тільки ідеї поодиноких людей зложили скарб людської науки. Хто свою ідею, свою гадку из собою забирає в могилу, той забирає дитя, котре правним способом належить до громади людської.

Такий самий гріх мало би и кожде товариство, кожда кляса людей, коли би собі присвоїла ідеї, котрі правним способом принадлежать людськості. (Маги в Ассирії; священники в Єгипті.) Людськість має такий самий організм и такі самі права, які чоловік, або нарід; ми їх по-правді ще не вислідили, але інстинктивно несвідомо після них робимо.

Одно лиш знаємо певно: що ті права истнують, що ми на добрій дорозі до вислідження їх (доводить теє статистика и економия національна), и що всє, що робимо після них, виходить на хосен людськості, народови и чоловікови.

Той соціальний и практичний скажу характер знаня впливає из нової, емпіричної и утилітарної тенденції нинішньої науки. З того-ж и виходить той в порівнаню до минувших віків дуже швидкий и многосторонний розвій добробиту, волі и просвіти XIX-го столітя.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Русько - польські взаємини в Галичині.

I.

Резолюция

Дня 24. Вересня 1868 р. рішив Галицький Сойм на підставі §. 19. статута краєвого слідууючу ухвалу: — „Сойм Королества Галичини и Володимирні з Великим-Княжеством Краківським за являє в силу §. 19. статута краєвого:

що утворений державними законами основними з дня 21. грудня 1867 року устрій Монархії, не даючи нашому краєви стілько законодайної и управничої самостійности, скілько ёму належиться

з оглядом на його исторично-політичну бувальщину, відрубну народність, ступень цивілізації и просторість, не відповідає ані бажанням, ані вимінкам розвою народного, ані-же дійсним по-потребам нашого краю; а довшє треванє сєго стану, визиваючи загальнє незадоволенє, мусить віддіювати пагубно на гаразд нашого краю и на добро цілої держави.

Сойм Королєства Галичини и Володимиріи з Великим-Княжєством Краківським, чинить віттак в силу того самого §. 19. статута кравєго, слідуєчий

Внесок:

Королєству Галичині и Володимиріи з Великим-Княжєством Краківським буде признанє самоправлінє народнє в зачерку, відповіднім його потребам и його відрубній народности. Передовсім:

1) Сойм виключно означує спосіб виборів до Ради державної.

2) Делегация Сойму Королєства Галичини и Володимиріи з Великим-Княжєством Краківським буде брати участь в дійно-стях Ради державної тільки в справах спільних тому Королєству з иншими частями Монархії, в Раді державній заступлєнни.

3) Слідуєчі предмети, о скілько вони дотичаться Королєства Галичини и Володимиріи з Великим-Княжєством Краківським, мають бути виняті з зачерку діланя Ради державної, означеного державним законом основним и, по гадці §. 12. того закона, перейдуть в зачерк діланя Сойму того-же Королєства:

- а) урядженє изб и органів торговельних;
- б) законодавство зглядом заведєнь кредитових и обезпечальних, банків и кас щадничих; законодавство промислове.
- г) законодавство о приналежности;
- д) установленє засад научаня в школах народних и гімназиях и законодавство о університєтах;
- е) законодавство о предметах карного права и поліції карної; законодавство права цивільного и гірничого;
- ж) законодавство о головних зачерках організації властей судових и управничих;
- з) закони, маючі видатися в ціли перепровадженя основних законів державних о загальних правах обиватєлів, о судейській власти, и о власти правлінній и викональній, в тих-же законах покликані;
- и) законодавство о предметах, відносячихся до обовязків и відносин нашого краю до инших країв Монархії;

и) законодавство громадське; без обмеження, впливаючого з артикула 4. закона основного з дня 21. грудня 1867 о загальних правах обивателів.

4) На покриття видатків управління, судівництва, исповідань, просвіти, безпечности прилюдної и культури краввої в Королєвстві Галичині и Володимиріи з Великим-Княжеством Краківським виділена буде з фонду державного до розпорядження Союму сума дійсним потребам відповідна, и сума та, що до подробиностей її ужитя, буде винята з зачерку діланя Ради державної.

5) Маєтности кравві Королєвства Галичини и Володимиріи з Великим-Княжеством Краківським, звані камеральними, будуть прилучені до краввого фонду того Королєвства, яко власність краю.

6) Соляні бані (копальні и солеварні) в Королєвстві Галичині и Володимиріи з Великим-Княжеством Краківським не можуть бути ані продані, ані промінані, ані обтяжені без призволеня Союму того Королєвства.

7) Королєвство Галичина и Володимирія з Великим-Княжеством Краківським буде мати в краю свій власний найвизший и касаційний суд.

8) Королєвство Галичина и Володимирія з Великим-Княжеством Краківським дістане краввий заряд, одвічальний перед Союмом в справах внутрішнього управління, просвіти, прилюдної безпечности и краввої культури, и дістане міністра в Раді коронній. —

Тев внесена назвав сойм резолюцією; ухвалив и вислав ёго до Відня, хотяй носли руські не хотіли участи брати в нарадах над ним, а навіть прилюдно запротестовали протів тої соймової ухвали.

Русини не станули на одному протесті послів, а постарались о такі-ж самі заявленя у руських громад, в наслідку чого, останними часами около 300. протестів руських протів резолюцію раду державну завалило. Чому так сталось, постаравмося виснити.

Резолюція хоче розширення свобод и автономіи нашої землі; и ми не стрітили Русина котрий би в засаді не годився на неї. Так є; — ми писалибися охочо на ню, коли би не сумні обставовини, що їй товаришать, обставовини, котрі и слі-

тому відкрили-б, що взираючи резолюцію, женемо суньголов у пропасть.

Обстановини ті суть: безсиле уговою польської фракції; збуте мовчайкою внеску Лаврівського з дня 23. Жовтня 1869 р. и десяте-літний опит змагаючоїся нетолеранції Ляхів проти Русинів.

Що до першого, то завляємо, що ми справді між Поляками добачили людей, котрі хотіли згоди обох народностей в Галичині; завляємо, що ми їх шануем и шануватимем (невходячи в мотива такого їх діланя), однак-же їх впливи були малі и вони не були в стані навіть на хвилину, зупинити виготовлену махію знищення Руси, ба — навіть потерпіли за те, що не дуже симпатизували з мріями червоних своїх краєнів. Не заглушав-же регіт лавок соймових и галерії слова уцтивного кн. Сангушка, коли говорив о повданню Ляхів з Русинами? Не товаришив ёму той регіт червоних аж до могили? Не звали-ж кн. Юрія Любомірського збожеволілим, из-за ёго прихильности до Русинів и других Славян? Не пятновано гр. Альф. Потоцького москвофілём за те тільки, — що за міністерства свого не годив надто розбуялим захотінкам червоних? Не кленуть кн. Льву Сапізі за те, що здався попірати угодову політику Лаврівського и не був противним виміреню якої-такої справедливости Русинам? А чесних и розумних послів Краківських гр. Тарнавського, Шуйського и других, не зацитькувано нахально на клубі соймовім у Львові, коли дійсно вступались за нашими правами?

Проти води ніхто не силен плисти и ми не дивуємся, що угодові прямованя наші розбились; не дивуємся, що на соймі 1870 р. більшість польська в адрес до Цісаря навіть слово „ruskiej“ і polskiej (państwowej) вложити не зхотіла; — не дивуємся, що на соймі 1871 р. пан Петруський, именем Виділу кравеого, не знав бідняга жадного внесеня поставити в справі залягаючого від трёх літ внесеня Лаврівського о рівноуправненю Русинів з Поляками, помимо того, що Виділ кравийй покликав и заплатив дорого анкетову комісію, котра з виймом де-котрих цаток майже одногосно удобрила жаданя руські, поміщені у внесеню Лаврівського.

Знаком, що прилюдний голос польський не хоче узгляднити руські жаданя; знаком, що верма нашої землі у руках людей негуючих Русь; у руках людей хочячих нас здунути з поверхні землі; у руках людей, котрі завинили повстаня 1863 р., що зни-

щили Польщу своїми божевільними мріями, а тепер наш Галич беруть в свою сердечну опіку. Їх слово ви роком, чи-то в газетах, чи в соймі; їм повинуються усі послы польської більшости по зацятканю угодової фракції; так ті хлопцї, котрих або морально або матеріяльно підійти можна, як ті панї, що голоси свої продають в публичних справах, як на пр. дороги и пр. (Нехай нам ніхто не каже, що ми чорнимо кого. Се голосна тайна, що сього року у другий день Різдвяних Свят на одному вечері в притомности П. Добжанського, Костецького Грохольського и многих инших, по имени и прізвищу виголошувано тих почтен. послів, що продавали свої голоси панам, хотячим крізь своє територіум мати дорогу). И ті фервральтунгсрати — всё із ними иде рука в руку.

— А отси пануюча клїка, то цвіт нашої землі, вінець нашої цивілізації, на ша и надія, наше правительство. Перед ними одвічатиме заряд краввий; вони будуть уряджувати банки, писати закони судиям и розказувати в школах; вони будуть мати всі маєтки и гроші, політичну и усяку иншу власть нашої землі в своїх руках. Чого - ж нам надіятись від тих, що нас не узнають и гонять?

З того, що діялось и діється, безпечно судити о будучім. Зробім и ми так, поднімємся по-зад себе и придинімся нинішній хвилі, щоб опізнати сумну нашу будучину по ухваленю резолюції.

Кілько разів ходило о вибори делегатів до ради державної, тільки разів старалалась більшість соймова недопустити до делегації Русинів. Вона бо вибирала Русина тільки із тих округів, у котрих всі послы були нашої народности и там-же дávalа такому тільки свій голос, котрий интелігенцією найнижше стояв, такому, що навіть не годився-б до сойму, не то-що до ради державної; вибирала хлопа, не уміючого ні читати, ні писати, не то-ж ще по німецьки; а вибирала ёго не раз прот и ёго волі;— просто, щоби нас тільки перед світом компромітовати, коли уже не можно було зацяткати. В котрих - же округах Руських показався хоч один посол народности польської, там ніколи не вибрано Русина, хоч-би іх и 3 було, а завжди Ляха. То му то Русини у раді державній вмісто 13 до 15 тільки 2 до 3 заступників мають.

Чого - ж ми надіятись можемо на-тоді, коли, як хоче Резолюція: Сойм сам буде означувати спосіб виборів до ради державної? Прилюдний голос Ляхів стоїть за тими людьми,

що досі управляли більшістю сойму, що нас так ладно уміли виключати від уділу в державній раді. Той самий голос вибере їх знову до сойму, де знову в їх руках буде більшість, а тоді певно уже дасться придумати спосіб, щоб жаден Русин не бачив більше державної ради.

Обернімся на иншу сторону; загляньмо, глибше, загляньмо на саме дно Резолюції.

„Ухвалюване засад наущаня в усіх школах буде належати до сойму, як и законодавство о університетах.“

Повернім-же дотичню картину исторії.

Вже нині приписані Радою шкільною учебники, географія, исторія, бають о народі польським *od morza do morza*;⁴ виправляють хрестonosні походи на Москву; — о всім, о Німцях, Татарах, Жидях говорять — забули-ж тільки случайно о нас, бо ми из тих книжок маємся учити: Хто ми? — Що? Правда, манісенська ошибка троїти в школах наші діти?... Однак се тільки провізоріум, бо Рада шкільна мав у голові Гр. Годуховського, а той над собою §. 19. устави з дня 29. грудня 1867; ще-ж враспе буде, коли місто гр. Годуховського, буде п. Земляковський, а вмісто §. 19. п. Кабат або Лам.

Однак на тім не koniecь, бо для руського язика еще більша показувєть нетолеранція, чим для географії и исторії. Нетолеранція, котра заставила шкільну Раду нешанувати и ломати навіть такі устави и закони, котрі сам Сойм у наш хосен ухвалив, устави обовязуючі кожного.

И так: Рада шкільна не хотіла ввести руських викладів навіть там (Перемишль), де того виразно жадав арт. 5. устави галицького Сойму санкціонованої уже 22. червця 1867 р.

Розпорядженє Міністерства просвіти з р. 1870 о учительських педагогіях, котре ясно хоче викладів русько-польських через половину в тих школах, старалась шкільна Рада обійти, замовчуючи в оголощенях конкурсoвих о викладавoм язичі руським. Язык той до нині в тих заведєнах тільки для обьясненя слухить, або и зовсім не уживається (женський семінар у Львові).

Рада шкільна протів устави з 22 Чарвня 1867 арт. 5 додаток до а) хоче від учителя релігії руської на гімназії Франц-Юсифа викладів польських, и без ваги на §. 6. устави з 25. мая 1868 р. не впроваджує катихету до тої-ж самої школи.

Рада шкільна увільняє, немаючи до того права, студентів від испиту дозрілости и від испиту руського язика. (панну Абанкур.)

Рада шкільна глумиться уставі основній з 21. грудня 1867 §. 19. розказуючи в найновішнім окільнику учати в виключно руських школах язик польський обовязково.

Рада шкільна не шанує уставу з дня 20. Червня 1872 не вводячи руських катихетів, ані в Соичу, ані в Решоні.

Отсе факта — не всі-ж, дрібна тільки частина. И вимагають же тоді від нас, щоб резолюцію ми поперали, власними руками собі копали могилу?

„Ein gut Gedächtniss hat das Volk;
Das Herz, es führt das Buch.
Mit Soll und Haben wird notirt
Der Segen, wie der Fluch.

Йдім дальше.

Право о приналежности після Резолюції також до сойму належати буде. Се право в руках нам ворожих могло би для нас статись мечом ката.

Від сто літ аж по нині, по кожній революції на землі польськвій, поселялась у нас емиграція. Останними 10. роками зможила млькість прибишів до такої нечуваної висоти, що нині навіть поліція ім щоту не знає, а польські редактори самі цінять силу еміграції в Галичині богато над десят тисяч душ. По-при них поселяються у нас люде и других народностей, а за тими більш усіх жида, утікаючі з-за кордону перед набором и взуїти.

Ніхто не стане дивуватись, що ми Русини уважаючи нашу Галичину за землю руську, не польську, неприязним оком дивимось на те, як край наш з кождим роком, що-раз-то більше и більше чужого строю набирає; як споконвічні ёго жителі що-раз-то сильнійше з міст и публичного жита випирані; ба, як уже и земля наша навіть по селах у чужі руки переходить.

-- Однак ми все таки далекі від того, щоб запирати ворота нашого краю перед бідними нещасними, перед угнетеними и гоненими. Ми передовсім Християне и закон нам каже подати руку нещастю. Ми Славяне уважаем за наш святий довг из братом поділитись останнім. По тій причині ми и не виступаем без застереження протів еміграції и других поселенців. Ми щиро хочем прийати глядаючих схороненя и радо витаємо руки, що хотять працею своєю нам помочи до добробиту.

За гостинність же нашу жадаємо однак ушанованя прав наших, язика нашого, віри и обрядів наших; словом всёго, що нас

творить Русинами; жадаємо від прибишів, щоб вдоволялись тим, що їм подаємо, а не видідичували наших дітей.

Придивімся-ж тепер, чи багато між емігрантами є людей виповнюючих жаданя руської землі? Ми їх бачили, ми їх знаєм, ми їх шануєм; однак, як мало їх — ми їх на пальцях порахували. Решта усі (так чесні як и нечесні) упали шаранчею на нашу бідну країну; ругаючи нас, нашу народність, нашу віру и не признаючи нам жадного права, кромі права, умерти на тій для них так гостинній землі. Кождий емігрант, що тільки охоту до праці показав, дістав сей-час місце. Всі наші публичні и частні заведеня на-взаводи приймали в свої обійми еміграцію, не дивлячись навіть не раз на те, чи є у них право обивательства сєї землі, чи ні. О те право в хосен еміграції майже всі ради повітові просили у Сойму, а Сойм, скоро тільки Резолюцію дістане, напевно прийме їх в обивателів руської Галичини. Сойм теє зробить, бо так зхоче більшість, бо більшости накажуть червоні негатори Руси. Вони вже й нині постарались о найкрасші посади для своїх пупілів з ущербом рідних дітей землі. Правда, не віддали їм ще всіх посад тих, бо мало місця на Мазурах (тій нашій Сибєрії) щоб нас там переганяти, бо Русини мусять ще и ту займати значні становиска по-за-як не було крму них заступити; — але по ухваленю резолюції инакше піде; — там вже справдяться слова радці шкіль. О. „Викинемо раз на-все Русинів, бо вони,—як антикарський розум діурністи Виділу краввого и радці шкільного п. Штаркля каже: суть Полякам небезпечнійші, чим Москалі...“

Добре, нехай! Однак мильна рахуба противників. — Вправді злетититься на кличу їх гайвороне з Парижа, Женєви, Туріну, Стамбула и Яс и з усіх кінців світа, вправді воно и поможе польщити нашу Русь; однак, те буде їм заплаотою, що воно самим їм виклює очі. Бо тільки мала горсть з-поміж прибишів у поті чола зхоче на хліб насущний працювати, тільки жменя одна віддячить кравви приют, а решта, — буде тягаром, що їх придавить и зажене там, де може й самі не хотіли-б. Люде привикші довший час дармовим хлібом, експекторациями політичними и революційними ельовубрациями жити; люде, що уносили перед карою правління московського не голову а спину, а видаючи з-за того себе мучениками відвикли від убагородняючої праці, — не мають права до милости бо суть тільки тягаром а часто й заклою товариства. Так, жити хочеться хоч и без праці — а по-за-як

дармо істи не дають и „*rapertas cogitat mala*,” то хіба-ж привда чужа провалить діинству дорогу до жизни й розкоші..

Чи може таке уже не дієсь, самі часописи польські подають имена переступників емігрантів випераючись їх; дідичі оскаржуються и проганяють від себе тих плеканців „*Orięka narodowej*“, карає їх и „*Orięka narodowa*“; а поліція, суди, и Европа и самі Поляки погано об них говорять. Приміром — *Malicki* — ёго мало-душно виперлись самі-ж Поляки, бо так політика казала, хоч він за їх кров проливав и для їх літератури працював він був один з-поміж дінших, бо був чоловіком идеї при всей легкодушности; а якої-ж чести приніс він Польщі? Просто украв перед лицем Європи повірені ёму Републікою французькою гроші и утік перед ворогами своїма. А у нас багато в таких, що из Малиццим навіть рівнятись не варті. О тім п. Подлєвський, о тім Добжанський, о тім Костецький и Лям дуже добре знають, а все — таки мовчать. Чому? бо мусять, бо страхаються на освяченого болвана, вихоханої ними прилюдної опінії и словечка сказати. Так оно и нам невільно більше говорити, бо нас сей-час „*Dziennik polski*,” що так добре шанує гідність праси, обмеже бодотом калужи свого корчемного словаря.

Так нехай! — нехай усім а усім тим дадуть право обивательства, чей скорше упаде послідня маска, що пляни їх закриває. Дай Бог тільки, щоб гадина вигріта за пазухою не віддячила нам за хліб-сіль тим, чим не один з тої шайки подякував Франції.

Роздивімось дальше.

Намістництво, котре уже тепер так скупо вимірює нам справедливість по законам, що в який-такий хосен народности руської в Галичині писані, — воно не буде зьобовязане, не буде може навіть и в стані, по ухваленю Резолюції, після котрої заряд краєвий соймови одвічати буде, для нас и того учинити, що від нехочу часом тепер по-яву ще чинить.

Уряди намістництва засуджують вже нині громади на кари грошеві за те тільки, що на таблицях указуючих назву села, кладуть вони на першому місци надпис руський, а на другому польський. Хто нам скаже де той §. стоїть, котрий би казав карати те зовсім легальне поступованє громад? Не хочемо ми ту виступати против намістника-годака, котрий систематично пересаджував Русинів на Мазури против їх волі, и так багато причинявся и причинявся організацією краю до польщення Галичини; — не хочемо, раз — из-за того, що не умієм найти форми

в якій би те всё сказати, щоб не розбудити ц. к. Прокураторию, котра будь що будь, поки еще не стоить під контролею червоних, слово правди нам пропустити може; а друге из-за того, що особа намістника и ёго діла служать нам на потвердженє наших не веселих виглядів у будуче; бо як свідчить польська праса и лічні голоси ультрасів (звісні добре самому п. гр. Голуховському) — навіть „намістник-годак“ недописує еще усім захотінкам провідників опінії публичної польської.

Чи найдуть уважлення дописи руські у тих судів, котрим сойм повелівати буде, коли вони уже нині, мов тільки на глум по руськи одвічають на руські подання, а одвічають таким дивоглядним язиком, що ні-жаден Русин ёго не розбере? А нашої интелігенції, що могла-б у Галичині до погодженя спорів народних причинитись, урядуючи совістно там де закон наже по руськи, так богато перенесено на Мазури. — Не повинно отже нікого дивувати, що многі Русини еще й досі домагаються у Відни бодай адміністративного поділу краю названою Галицією; поділу котрий як се и вперше було, з хісном виходив не тільки для питомих Галичан, но більше може для самих Поляків и для іх стольного міста Кракова.

Що діятись буде у Виділі краєвим по скінченім „уконституованю нашої землі“, питаєм, коли він тепер уже зъобижає чуте справедливости не тільки Русинів, а навіт многих Поляків, протегуючи и роздаючи найкрасші посади недоукам, як Дру. Довешевському, котрого, наче-б ту ліпших не було, спровадив аж из Варшави и учинив инспектором усіх больниць Галицьких? А чого стоить Др. Добешевський, показує Стоваришенє галицьких лікарів, котре (не збаламучене політикою) виключило ёго з ганьбою з-поміж себе за ёго діла.

Газети польські, котрі всюди досить справедливо судять, де тільки ім очі більмом народнєго фанатизму не заходять, критикують самі як найострійше ділованє Виділу краєвого, — хоч з другої сторони хотіли-б розширити ёго власть навіть на ті фонди руські, як Народний дім и Ставропигия, що не підлягають Виділови. Вони сами оповідають нам, що-то дієсь по шпиталях, що дієсь з иншими публичними заведеннями, — де люде праці и науки терпіти мусять и теряти посади в угоду протегованим поколникам завінниць-служащих, — де заслугу допчуть каприси доносодлюбних можновладців Виділових. — Після Резолюції буде у руках сойму ёго Виділу, всё майно краю; добра камеральні,

сільні бані, и копальні. Як же нам доброго господарства кравого надіятись по тому Виділі, під котрого набожно прижмуреним оком, виростає и цвигте протекційна деморалізація, езуітерія и гайноване майна кравого? — Хороша рекомендація на будуче.

Найлучшим однак образцем 10-літнього господарства польських ультрасів в Галичині и на Мазурах, а стан материяльний и моральний наших селян, а більш усёго, дивоважні и небезпечні слухи, що ходять останними часами по селах. Правду говорить *Dziennik polski* и другі польські газети; єсть роздраженне між сільським людом, як в зхідній Галичині, так и на Мазурах. Однак грубо блудять и себе дитинним способом дурять, кладучи за причину всёго тільки шпёнів Москви, розуміючи під тим терміном найчастше Русинів а в особенности священників. Ми народ наш знаєм и знаєм жерело дійсне того ёго роздраження. — Безряд автономічних властей, значні кошта, що поносять громади з їх причини без видимого пожитку для краю, пропінаційна деморалізація, мийма и дійсна несправедливість властей, лихва жидівська, частий обман всяких експлоататорів и спекулянтів, ті головні причини материяльної руїни, деморалізація ширена при виборах на сойм, самоволя можновладців и нездарність поліції: то суть головні причини сёго отчаяного заблуда темного селянина а не Русини, не священники, котрих моральний вплив на нарід підконали польські ультраси своїми *Tygodnikami szynkowemi*, що ругали церков и обряд, що знищили пошановане віри. — Газети ті розносили по селах повстанці, емігранти а навіть ревізори фінансові и жандарми; — дідичі-шляхта казали їх по корчмах читати.

Яка сійба — таких и жнив виглядати треба. — Русинів одвічальними робити за те, що статись може, коли по тій дорозі Поляки підуть дальше, єсть несправедливо, нечесно. *Dziennik polski* знає, що Русини в інтересі власнім, інтересі, щоб народний вопрос, який вони поставили, не зредуковано на соціальні змагання и мрії — старались самі відносини хлопа до папа и жида лагодити. Вони робили те в щирій вірі, що магнати руської землі колись прйдуть до переконання, що нарід не ворог ім, а ворогом самі політики їх. Вони робили те в глибокій переконаю, що скорше чи пізнійше, на підставі нероздільности інтересів хлопа и пана згода стане; а Саніги и Потоцькі и пр. поведуть нарід туда, куда він сам того хоче. — Були вправді деякі викрочена протів тої засади Русинів; однак се не можна карбовати на Русинів, бо

се тільки поодинокі одчайдушні загорільці чинили, а Поляки самі знають, як небезпечно священникови з чим небудь беззаконним виразитись навіть по-серед любячої ёго громади, бо у кожному селі можна (зо смутком сказати мусимо) не одного свідка фалшивого проти священника поставити, як се не раз практиковалось.

Так годі-ж Русинів червоними соціалістами зневажати.

Ми не сліпі, ми знаєм, куда прямують усі польські змагання, всі сили и всі стоваришеня їх: Opieka narodowa, Sokół, Biały Orzeł, Gwiazda, Zbrójna młodzież i Składka na szkoły ludowe; куда прямує нечувана, ароганція, ученя нас нашого письма и мови; куда безстыдні доноси поліцейські на Русинів, голошені польським Dziennik-ом и иншими органами прилюдної опінії Поляків, куда цьковане поліції и ряду на Русинів, куда спрага ухопити в руки свої всі фонди краві и всю власть Галичини.

Знаємо и безпечні нашої правди и прав наших, чекаємо, що з того буде, хоч гірко нам дивитись, як революційні елементи мадярсько-німецько-польські стараються силу-міць звернути Австрію протів сусідної Росії. Гірко кажем, — бо як так дальше пійде, то скорше чи пізнійше прийти мусить до залізної розправи між обома державами; а тоді ніхто инший тільки наш Галич, наша вітчизна бідна, наш люд безталанний, потерпить за те; а потернить: потоком крови безвинної, морем пожоги и голодом и помором.

Те говоримо сміло без боязни, що на нас, як те давнійше бувало, піднесеться крик и чвана „Moskal, Gonta, Żelezniak, Szpieg.“ Того уже ніхто прилюдно сказати не посміє бо ми угоде вці, ми ті самі, що хотіли и добивались щиро о згоду обох нащодностей, из-за добра нашого, из-за добра краю, из-за добра самих-же необачних Ляхів; ми ті, що из-за віри в таку згоду навіть зірване родинних звязів сина з батьком, а брата из братом дармо потерпіли; — дармо, бо проводирі прилюдної опінії польської як „Dziennik“, не тільки що Русинам не признають тих прав, які Любельська унія признавала; не тільки що негують и те, що польський „rząd państwowy“ з 1863 р. в золотій своїй грамоті обіцював; не тільки обаляють те, що сойм Галицький признав; — вони хотіли-б вимазати народ наш з-поміж родини Славянської, вони хотіли-б навіть в житю соспільнім Русинів задавити, болотом обкидуючи товариства наші; хотіли-б Русинів визути из усіх обивательських прав, повликуючи на Намістництво, щоб Русинам

стоваришень безвинних збороняло закладати; просто — вони хотіли-б Русина поставити ниже жиди, учинити з ёго парію Польщі...

Русини при обставовинах таких ніколи не можуть бути за резолюцією. коли видять, що права, котрі в ній стоять для їх землі, обернутися можуть против них самих. Що по впровадженю в житє Резолюції еще гірше буде, що аж тоді начнеться польонізация „en gros“, того дає догадуватися минувшість и теперішність; чим раз частійші по тій часті голоси газет ляцьких а паче всіх Dziennika polsk'ogo. Годі нам з ним полемізувати, бо те до нічого недовело-б. Однак все таки довжинь в інтересі самих же Ляхів висказати незрілість політичну тих, що разом з Dziennik — ом радуються з причини, що число руської молодежи по Галицьких школах маліти починає, ляцької-же побільшається; — тих, що стараються зпольщити руські школи; тих, що негацию народности руської програмою свого діляня вчинили.

В році 1862 старався А. И. Добрянський Николу Устияновича переконати, що Галичане не мають під истнючими обставинами найменшої надії до подвиженя народности своєї; що ім з-за того треба ненависть Ляхів відплатити такою-ж ненавистю и признаючись до єдности народної з Росцією, ратувати бодай частину индивидуальности своєї. Никола Устиянович відповів, що сёго бути не може, що сёму перечить етнографія и исторія, що кромі кількох фантастів, віхто и гадки не має о Москві; що всі Русини стоять и стоятимуть за своїм цитомим галицько-українським язиком. Що скаже на тєв Dziennik polski, як тепер діло стоїть, и чи розумна то політика, що гнала Русина в обійми Кримців и Царів перед 200 літами и теперь а чейже їх туда гнати хоче? — В році 1862 кількож тільки було безнадійних, кількож тільки таких, що звертали очі свої на північ. Десят коротких літ політики опертої на негациї Руси, на нетолеранції язика и обряда руського и на поліційських доносах, привели Галичан до такого завзятя що тисячі з тисячі из них, (бодай на перекир Ляхам) признаються нині до єдности з Москвою;

„Das ist der Fluch der bösen That, dass sie fortzeugend Böses muss gebähren“.

Чи не в то доказом безтактности и незрілости нині верховодячої кліки и її ржондів, що навіть там, де и Русинів не має

т. е. на Мазурах, де о Москалях давніше говорено, будьто би вони з jednym okiem i żywe dzieci jedzą (ми чули се часто, а раз навіть від одного Бернадина), де интелігенція ляцька и газети її ширили відразу и ненависть до Москви; що навіть там ляцький народ сам починає Москаля за свого лучшего друга уважати нижели не одного из загорілих своїх синів в конфедератці.

Те суть овочі десяти-літнього блуду. И так мало би дальше бути?

Звернути з тої нещасної дороги, кинути в піч старі правила, подати Галичанам до згоди руку — то єсть рада, котру ми від щирого серця може в останнє подаєм Ляхам. Того хоче интерес краю, интерес самих же Ляхів, а навіть интерес цілого Славянства.

Тав єсть Славянства.

Бо ту у нашім краю, що у нім так много різнородних елементів, котрі будь що будь мусять себе терпіти, по-за-як жаден из них не має на тільки сили, щоб другого або виперти, або знищити; — ту рішиться доля Славян. Польщене Русинів, як ми уже поглядом нашим на останніх десять літ виказали, не тільки що не принесе Ляхам користи, але навіть ім богато шкодить; бо приводячи Русинів в одчаєне, мече їх в обійми Москви. Що не було в стані учинити 500-літнє панованє, те (нехай собі пан Костецький виб'є з голови) не учинить ні той мільон, котрий хотять зібрати на тую ціль; ні сили, які на кілька хвиль подає власть, котра нині у руках наших противників. Теє всё Русь тільки ослабити, ніколи однак зпольщити не може. А ослабєне одного з найчисленніших щепів Славянства підкопує глибоко надію на зєдерованє їх в будучині и веде до Панруссизму, між тим и до загладн ляцького щепу, по-за-як шістьдесяти мільонам Москви, котра як моральною так и материяльною силою усіх Німцями и Турками придавлених Славян в короткім часі перевизшати буде, ніхто силен не буде опертись.

Тав, ще раз кажем: годі по тій погубній дорозі ити. Треба забути идею „рајство̀во̀бѣ“ фівційної держави; треба братись за идею свободи, тої свободнєя, що дає право розвиватись всякій индивидуальности так далеко и тав широко, поки вона не насилує таких самих права индивидуальностей других.

Виперти Русинів Галицьких з їх чисто-народного становища и вигнати їх на темний шлях соціальних змагань, є верозумно. Той шлях уже Русини вертали не раз; — кінця єго не доглянете

оком. Русини відвернулись від нього и прямують мирною дорогою просвіти до свободи. По-що ж їх з власною кривдою назад завертати?

Вживаємо про те и Сапігів и Потоцьких и розважних Краківських послів и всіх тверезих патріотів польських, щоб свої сили зібрали на те, щоби політиці и змаганням польским инший здоровійший напрямок дати. Єще час, ще дорога не заперта.

Треба в-перше, ніж маєм годитись усі на автономію краю нашого, подати Русинам можливість з тої автономії користати. Треба воплотити §. 19. основної устави з дня 21. Грудня 1867 р.— Словом, треба угодове внесенє послів руських, добиваючися о рівноуправненє народности руської з польською, на соймі чим скорше справедливо порішити и вжитє ввести; а тоді-ж и Русь певно не буде противною розширеню автономії нашого краю, бо у ній и своє буде видіти щастє.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

На полі внутрішній політики австрійської и кравові мало маємо фактів до записаня. Сойми незнати ще коли будуть скликані. Рада державна до осени відročена. Реформа виборча, утвореньє найвишого адміністратийного суду, новий проєкт податків, заробкового и доходного, мають бути головними предметами осінної сесії. Чи и резолюция галицького сойму? Се залежить від того, чи сойм галицький ще перед радою державного збереться.

У Транслітаві тільки сойм хорвацький держить обради. Там по світлій виборчій побіді народовців получилась уміркована партія уніоністів під бар. Прандавом з народовцями на підставі проєкту засадничої ревізії угоди з Угорщиною. За-для того вибрана уже депутація регніколярна до трактованя з правительством и соймом угорським. У програм входить також прилученє Далмації яко нерозділної часті „трьовднного королєства.“ Далмація яко край, що Цислітаві більше розходу приносить, як приходу,— нікому тут окрім пожадливих централів німецьких не приріс до серця; а Хорвація з неї щось зробити може, коли зполучить ще разом з Пограничєм окрім банатських Сербів усє хорватсько-сербське племя в Австрії.

Тим-часом у нас в Галичині — за-для канікули — заповняються газети польські нечуваними казками о „москвофильських“ агітаціях, не тільки у східній, але и в західній Галичині; не лиш на полі соціально-політичнім, але и на чисто фінансовім; не лиш в інтелігенції, але и між сільським народом. — Хто читав пильно газети польські через років кілька, той може спати супокійно; хто-ж ближше знає наш сільський народ, той и буде знати, що поголоски подібні, які тепер з великим страхом записують газети польські в доказ згітації, або й ще дивачнійші, що року появляються межи сільським народом, а через ярмарки и відпусти ширяться телеграфічною скоростю по селах, по сторонах и по всім краю. Від часу, як наш народ став займатись більше політикою, звернулась також фантазія його на се поле. Так в р. 1868. коли делегация польська покинула була раду державну, всюди по селах можно було почути, що Поляни збунтувались на цесаря и тримають його у Відни в заперті. Сього року вже самі пани стались нещасливою жертвою народної виобразні; видно що також и мусіли чимось зогрішити. — Сам простий народ не вірить тим поговіркам и знає дуже добре їх жерело, а кождий статочний газда в селі вам скаже—„що десь, видно вливають звін“;—щоб удався бачите звін, то конечно пустити неправдоподібну поголоску між людом.

И тепер незнати чи не вливають де ві Львові звона, коли Gaz. Narodowa, а за нею и другі розказують, що у Бедринівцях (коло Заліщик) відбувся недавно без відому політичної власти збір народний за ініціативою моральною посла соймового и державного Бойчука; и що збір той мав ухвалити петицію (до кого?) о поділ Галичини, заведенє язка руського в урядах и школі и відданє лісів и пасовиск. — Але и правди зерно, як каже Бісмарк, у сій казці може бути. Коли правда, що народ сільський сам жадає рівноправности свого язка в школі и урядах, то зовсім не дивно; коли-ж наші невчені люде за ініціативою посла соймового и депутата до ради державної на стілько нехтують стосунки соціальні, що на прилюдних зборах цілими повітими ставлять жаданя близькі до комунізму — то нам дивно, але дивно з тих політиків польських, котрі сільських непросвічених люде на перекір руській інтелігенції за помочию найогиднійших способів агітаційних, не щадивши дешевого средства, яке ім подає виключне право проінації, виволікають на арену політичну, до сойму, вибирають на своїх заступників до ради

державної, — а потому денунціюють тих же самих людей яко „оруддя москвофільських агітацій“, и сердяться, що вони сміють без легальних форм — розиравляти між рівними о річах, котрих не розуміють. А вже-ж чоловік, котрого цивілізовані пани допомогли горівкою вибрати на посла соймового, котрого цотім образована більшість соймова з-поміж 30 Русинів вибрала до Ради державної, щоб там заступав Галичину и цілу Австрію и рішав о судьбі цілої великої держави, о бюджеті, справах просвіти, о горожанським и варнім праві, о силі оружній держави, о її трактах з другими державами — такий чоловік мусить себе уважати на стілько розумним, щоб міг розиравляти о праві власности павовиска в своїй громаді.

Не тяжко нам доказати, що рівно и всі інші події, на котрі жалуються польські подітики, нікому иншому тільки свому-ж власному, безтактному, часто й безсумлінному поступованю приписати мають; — наколи-ж у них опамятана на се не має, то на тепер справді и не пора и не наш интерес хоронити від блуда тих лицарів, котрих так довго уважати мусимо за наших противників, доки не стане між нами правдива дійсна угода.

Н О В И Н К И.

Вечір в честь пам'яті Маркияна Шашкевича. В неділю дня 25. червця (7. липця) відбувся в комнатах Вєсїди руської вечір музикально-декляматорський уряджений заходом Товариства „Просвіта“, в честь пам'яті славного нашого галицького співака Маркияна Шашкевича. Публічність руська зібралася дуже численно, так що обі комнати були переповнені. — Вечір розпочався співом квартетовим. „Ой на Івана та на Купала,“ винятим из нової ще непередставлюваної оперетки народнєї п. Наталя Вахнянина Вітак виголосив професор руської словесности на львівському університеті, Др. Омелян Огоновський, річ свою про значенє и діяльність Маркияна; річ тая становила головну часть вечера и ми подали її в цілости в нижнішм числі „Правди“. Опісля слїдувала деклямація: Уступ з поеми Маркиянової „Перекїнчик бісурманський“ — Бандурист, — по чім відспівав хор пісню „Бїду“ м собі купила.“ Далше відчитав п. Корнїло Устиянович першу дію з своєї трагедї историчнєї „Ярополк.“ Мова поетична, плавний и красний стиль, жива акція, правильна заснова характерів, а вже и сам предмет винятїй з исторїї наших єнязів, що так годиться до драматичного обробленя, дозволяють много надїятися на цілість артистичну сєї трагедї. — За відчитом тим слїдувала деклямація віршу Н. Устияновича „На могилу Маркияна Шашкевича,“ за чім хор и закїнчив вечір. — В хорах брали удїл співаки нашого співочого товариства „Торбан и хор студентів руської гімназїї під управою п. Н. Вахнянина, котрий около

піднесена співу хорального и солёвого неперечно великі положив у нас за-
слуги. Вже по укінченю вечера надійшли два телеграми.

Олігархія Інститута Ставропигійського. Уже в ч. 2-гім нашого
письма піднесли ми були голос проти порішення загального (по-великодного)
збору Інститута Ставропигійського, котрим то порішенням оплачуваним
урядникам Інститута рішаючий голос при голосованю признано, в наслідок
чого конечно виробитися мусів в гурті членів Інститута кружок братчиків,
маючих тільки свої интереса на цілі. Кружок той побільшав тепер знатно,
бо придбав собі нових еще адгерентів, а именно тих членів Ставропигійських,
котрі тепер за пів-дармо повинаймали помешканя в ново відбудованій камя-
ниці Ставропигійській. Усім панам тим ходить ні-ощо, а тільки о те, щоби
сумврно без перешкоди споживати могли дари Божі; тож и звязались они
між собою солідарно так, що би жадного такого в члени Ставропигії не при-
пустити, котрий би станути збувів цілям їх благородним на заваді; довести
же штуки такої зовсім ім не трудно, бо поступаючи солідарно, дисповують
они досить знатним числом голосів, котре майже завжди переймає результат
голосованя на їх сторону. — Так отже и тепер, коли на послідних загальних
зборах Інститута (дня 8. 20. липця) предложено до прийнята в члени Ставро-
пигії П. Петра Сушкевича, доктора медицини, и Олександра Огоновського,
доктора прав и фільозофії, знаних ревностю Русинів-патріотів, то помануто
кліка прецінь поставила на тому, що обох тих панів в члени Ставропигії не-
принято; бо очевидно, панове ті знать не конче згоджувалибися з дотепері-
шним господарством Інститута. — Додати до сёго еще годиться, що в члени
Ставропигії, а навіть до самого Виділу Інститута уринято людей приміром
таких, котрі до нині еще не одержали абсолютрином з веденя колишніх ра-
хунків Інститутських. Таким чяном отже Інститут Ставропигійський, засно-
ваний за - для прилюдного добра Руся, став тільки жерелом для приватних
интересів де-яких поодиноких личностей!

Нові исторично-географічні вислідки „**Основи**“. Консеквенція некон-
секвентної „Основи“ довела її в послідних часах до крайної вже пісенітці,
на яку не здобуєся еще до нині ніхто хоч би й з найбільших неприхильників
Руси. Отсе в одному из найновішших чисел „Основи“ співає нам яка-то „Га-
личанка“ у фейлетоні органа того чудовну якусь пісню, з котрої довідуємося
що „Дністер нам батько, а Висла нам мати!“ Чудовна справді пісня.
Під „Галичанкою“ тою — хочемо надіятися — не думав ачей-же „Основа“
якої репрезентантки Галицької Руси; бо и не думаємо так плохо, щоби „Основа“
не знала вже природних границь Руси; — напевно же орган сей видіти хоче
у „Галичанці“ своєї яку-то репрезентантку цілої Галичини — репрезентантку
отже якої-то галицької народности (про галицько-руську народність тол-
ковали нам уже де-які недоварені голови; про загальну, же галицьку народ-
ність, до нині не посмів був ніхто еще думати). — Для більшої консеквенції
повинна була однакож „Основа“ видумати для „Галичанки“ своєї еще який-то
галицьки й язык, то вже-б діло и довершене було.

Минушого тижня наспів до нашого города даровитий наш співак
Юрій Федькович -- и пробувати-ме уже постоаянно у Львові — з припо-
ручення Виділів „Просвіти“ и Бесіди руської обняв п. Федькович видавни-
цтво „Зорей“, и старане о піднесеня репертоару народнього нашого руського

театру; тож и надіятись нам можно, що у одному и другому згляді наше діло скорійшою ходою піде на-перед

Для Товариства „Побратим“ визначив Інститут Ставропигійський з фондів своїх на рік один запомогу по 25. зр. а. в. що-місячно, и прийняв на себе випечатанє статутів Товариства безплатно. — Як повмаше зганяли ми олігархічне правліне Інститута, так тепер радо підносимо патріотичний сей поступок Ставропигії, за приміром котрої, надіємось, підуть и честні наші Родимці, причиняючись датками своїми по можности до піднесеня и удержаня того для нас так важного Товариства.

Бюст Шевченка. Проживаючий тепер у Итали скульптор, З а б е л а, родом Українець, про роботи котрого (велика статуа Татяни, героїні Пушкінового романа Евгений Онегин, куплена Великим Князем наслідником Російським; — статуа Пушкіна и інші.) не раз писано було у російських газетах, виділив, як ми чули, по заказу одного земляка бюст Т. Г. Шевченка; дуже гарний бюст сей має одлитись з бронзи. — П. Забела зробив се уже другий бюст Шевченків; перший був висічений з мармору, теж по заказу одного земляка. — Але така робота, які суть роботи п. Забела, и бюст такого чоловіка, як Шевченко, мусять не замикатись тільки у кабінети поодиноких лиць, але бути доступні и усій громаді. Думаємо, що и сам артист и лица, котрі володіють бюстами Шевченка, зробили-б добре діло, не обидне и для авторських прав, коли би згодились віддати кілька екземплярів бюсту з цинку, яко матеріалу не дорого але доволі міцного, и пустили їх у продажу до Росії и Австрії, де в чи-мало почитателів таланту Шевченка, котрі раді були-б мати у зборах своїх образ такого чоловіка, як незабутній Тарас. У Росії не раз виставляно на академічних виставках гарні портрети Шевченка, але бюстів ёго, окрім як кажуть, не дуже удачного, що стоїть у петербурському артистичному клубі, не знаємо; и од того думаємо, що бюст зроблений п. Забелою уцодобався-б руській громаді и у Росії и у Австрії.

• З печатні Ставропигійської виїшла на сих днях книжка п. з. „Провідні ідеї в письмах Тараса Шевченка“ — студіум Омеляна Партицького — випуск I. Бєть то критичний погляд на письма Тараса Шевченка, — а іменно вказанє провідних гадок, якими кобзар наш поведився в напрямку політичним, соціальним, релігійним и т. п. При вказованю кожної з гадок тих наведені суть еще відповідні цитати з утворів безсмертних Шевченка. Випуск I. обіймає 3½ аркуша друку — и ділиться на дві часті. Часть I. (1½ арк.) обіймає: Чого стоїть Шевченко яко поет народний? и житє Тараса Шевченка; часть II. же: 1) Шевченко яко поет, 2) Шевченко и Україна, 3) Шевченко против деспотів, 4) Шевченко против панів, 5) Шевченко против перевертнів, 6) Шевченко против церкви-домовини, и 7) Шевченко о просвіті. — Як з першого сєго випуску бачимо, буде се студіум критичне, якого досі не мали ми еще в літературі нашої (спосіб трактованя чисто обективний), — тож з нетерпеливостю виглядаємо випусків дальших — и надіємось, що честні Родимці наші скорим розкупленем випуску I. подадуть трудолюбивому автору можливість до скорого виданя и випусків дальших сєго так многоцінного студіум.. Першого випуску дістати можна в книгарні Ставропигійській по дуже приступній ціні: 35 кр. в. а Ціла розправа обіймати буде 10—12 аркушів друку.

Давно вже рознеслась по нашій країні слава нашого земляка М. Лисенка, яко музика-композитора, а в нашій львівській громаді не має ні одної людини, щоб не переняла хоч одної пісні, уложеної сим знаменитим музиком народнім. — Хоч не тут місце зазначити становиско, яке займає М. Лисенко в музичному світі, (статю поміщену недавно в „Киевлянині“ про Лисенка, яко музика, подамо в найбільших числах) — то досить буде згадати, що йому пропадає головна заслуга ознайомлення не-то-що нашої, але переважно и чужоземної публіки з красою українських пісень. Тоже не диво, ще за „Збірником“ Лисенка з давна допитувались не тільки наші але и посторонні люди, — що именно новішими часами стали нетерпелитись, вижадаючи „Кобзаря“ підбраного Лисенком під ноти.

Нині можемо поділитись милою звісткою з нашими читальницями, що нове видане „Збірника пісень українських“ Лисенка нам вже надіслано и що дістати ёго можно в канцелярії „Просвіти.“ — Редакція доложить всякого старання, щоби спровести и „Кобзаря“ підбраного Лисенком під ноти, и зробити приступними сі прегарні твори нашого народнього композитора.

Невагом поступить в друг исторична трагедия нашого артисти-поета п. Корнила Устияновича п. з. „Ярополк І.“—Звіщаючи об сім, оголошуємо предплату на діло се по ціні 75 кр. від примітника — з добавкою, що по викінченю друку ціна лавочна знатно збільшена буде; — ціле діло обійматиме 7 арк. дрібного друку віршом. — ПП. Родимці котрі хотіли-б набути поважну сю працю, звольте предплатні гроші прислати на руки редакції.

Виділ Товариства „Дружеський Лихвар“ порішив на послідному засіданю, щоби всякі оголошеня Товариства поміщати на будуче в „Правді“ — а не в „Основі“... З кінцем місяця Жовтня подасть Виділ справоздане з дотеперішніє своє діяльності — з виказанем усіх складок, вплинувших на цілі Товариства.

Подаємо співаночку молоденького таланту, 15-літнього хлопчини, сина господаря Т. Малицького з Вікна, повіту Грималівського. — Автора молодого взяв за-для охоти ёго до науки п Володислав Федорович, влститель Вікна під свою опіку; и надіятися, що під теплою и щирою рукою молодий талант марно не загине.

Отсе и співаночка:

ДУМКА.

Служу собі не далеко

Від своїй родини;

Як би мене хто намовляв

Кождої години:

— Йди небоже, подивися,

Що ся в-дома робить,

Як там мати по городі,

Думаючи ходить.

Ходить мати по городі

Думаючи тужить:

— „Нема мого сина дома;

Нема — бідний служить —

Нема кому жалувати,
 Та нагодувати" —
 От, як мати за дитинов,
 Ще як рідна мати!
 Нема в світі ліпше дітям,
 Як в рідна мати;
 Нагодує тай напоїть —
 — Ідїть діти спати...
 И я маю рідну матір.
 А про тоє тужу.
 Інші люде мають волю,
 А я собі служу. —
 Як го дома, 'нераз мати
 Закликала: Сину —
 А ту такий дворачисько
 Тягне за чуприну.

Семко Малицький.

НАДІСЛАНЕ.

Виділ акад. Товариства „Дружеського Лихвяра“ звіщає по мысли §. 9. д. стат. интересованих, а именно ново-прибуваютих п. п. академиків, щоби у всіх своїх ділах товариських зголошуватися зволили в комнатах „Руської Бесіди“ о год. 9—10 ран. и 6—7 веч. — Присутний глєн виділовий уділишь кождому всяку пожадану дружеську пораду.

Львів дня 15. (27.) Липця 1872.

Від Виділу акад. Товариства „Дружеського Лихвяра“

Др. Олександр Огоновський
 голова.

Щасний Сельський
 секретир.

ВІД АДМІНІСТРАЦІИ.

З нинішнім Числом зачинається II чвертьроче V. рочника „Правди.“ Просимо про-те о скорє надсиланє передплати. — Крім того просимо еще тих III. Предплатителів, которі би тепер місце пробуваня свого зміняли, о вчасне надісланє нових своїх адрес.

 Нинішнє число „Правди“ збільшено о ців листа; по тій-же причині и опізнилася розсилка ёго.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.
 З пегатні Нисшишту Ставропигійського.

Виходить · випу-
сками місячними
в Заркуті 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати : на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщенє.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

РОЖА.

В неділеньку в ранці
Идутъ новобранці,
А мій милий чорнобривий
У білій катанці.
Чекай милий хлопче,
Най припну ти рожу! —
Не чекаю, серце мов,
Чекати не можу —
Бо ті твої рожі
Слѣзою зрошені!...
Вповідав ми тарабанчик,
Що ми розлучені.
Але як убють мня —
Коби посадили
Ту червону твою рожу
На моїй могилі.
Та рожа прийметься
Мая розцвітеться,
Під зеленев муравою
Серце стрепенеться.

Ю. Федьковиг.

Ш в а ч к а.

Оповіданє Вагнера.

(Конець.)

Голова в нїї завернулась. — Се від голоду певне, думала Фанні, придивляючись пильно до худесенької своєї руки, що шите тримала. И навіщо-б рукам отим треба, аби конечне була ситою утроба? Треба-б було так зробити, щоб мене не було зовсім, а були-б тільки самі руки; от, вони-б и робили на всіх, та грошинки брали... так же навіщо-б їм знадобились гропі?... Ет, які нісенітницї в голову лізуть! —

А робота все посувалася геть, та ще й хутко. Строчка за строчку — и Станик почав виходити як раз до стану маленької Ніни... Фанні шила и любивалася ним. Справді, він таки був дуже гарний. Та ще до того, кому й не приємно на свою працю полюбувати? От, як виготувала рукави, приробила Фанні до їх синї банти, а до тих приколола цинамкові листочки з срібними бляшочками.. Світе мій! як же воно було пишне! Таке гарне, таке гарне, що Фанні навіть и свій голод забула. Мабуть та сукня була красна за всяку страву.

Але ледве одсунула вона оту сукню на-бік, як з'явилися їй зараз три картопельки, що вона позавчора їла. Які вони смашні були, Господи! — Міні-ж так и без їжі тепер гарно та легко!— думала Фанні: Весело так, — голови не верне, груди не болять и не кашляю. А надто до того и діло зроблено: Станик зшитий; тепер треба за спідничку братись.

Запалила вона недогарка й взялась за спідницю.

— Ну, мій голубе! сказала вона, на патрета дивлячись и сіла до вікна; — от, твоя Фанні розумна дитина. Сукня на завтра буде готова, конче буде... и я забенькетую... Шие вона, та шие. А на дворі вже ослала всё темная ніч. По вулицях геть забищали газові вогники, як ті зіроньки. Гудіня и гуркіт знимались у-гору и линули в кімнатку до Фанні.

— Ох, як-же то хороше, весело, думала вона; — вечір який тихий та теплий, наче в свято, усе там ворухнеться, миготить. Певно, усе ото ідуть ситі, вгодовані люде з тих віталень, де блищать свічада та золото. Яку-то вони там смашну картопельку їли; отсе тепер до опери ідуть слухати музику, чи дивитись на

драму. Цевно їй плакати будуть, та з тих сліз ще красше їй веселіше їм стане. А мині и так весело, хоч я їй голодна, хочи не бачила драми. Кажуть, що ситим часами важко буває, а мині-ж-то тепер легко-легесенько!... и вона одно шила; шивала шілку до шілки; нашивала плетива и стяжки; и спідничка з фалдуванем широким починала ставати такою рясною, показаною, та пишною... Фанні аж жмурилась та пасла на ній очи.

Часом здавалось їй, наче-то шумлява вся, що глибоко там десь на вулиці в-низу кликотіла, разом знімалась, злітала у гору, — и гула у неї в грудях, в ухах, и голові. И вже видавалось їй, що то не гуркіт, а велика, розкішна музика вигравав чудово; що наче-то в гелосах тих леліє щось, хвилює танцює, а з ним разом хвилюють коло їй и вогники... вогників безліч!...

— Ох, лишенько! Се я дрімаю, каже; — але як гарно під добру музику танцювати на балі!

— Потягнулась вона, та їй знов до праці; шне так хутко, немов та машинка; раз, раз, раз... ось и спідничка слове вже готова: А музика знов злітає до гори; и веселі вогники навколо Фанні знов миготять та танцюють.

— Я отсе в-друге здрімала! шепоче — и знову — до голки бще кілька стебів — вже! Світе! Як весело! Легко та весело. —

А музика знову гуде и виблискують вогники. — Але Фанні вже гаразд бачить, що се не сон, що вона чував. — Яка я дурна, думав; — я таки справді на балі, а мені здається, що я сукию шню. Не одрізниш часом того, що привиждується, від того, що на-всправки.

Придивляється, аж на ній нестотно самісенька сукня, що вона за - для Ніни маленької шила. — От, як гарно, думав; — ніхто їй не дізнав, що я сама шила!

Озирнулась, — перед нею багато великих, розкішних світилиць и всі-ж то вони блискочуть та сьвять вогнями. А музика? Грає, аж гуде; завивав, — сказано, легко та хороше! Та ще пахне так чимсь добрим, солодким, смашним.

Підходить до Фанні якийсь пан низенький, товстий, та рябий, рябий. Фрак йому немов понастриговало в крати, але се не крати, а такі-ж самі ямки, як и на виду в ёго.

— З ласки вашої, панно, каже ямчатий панок той: — прошу вас до кадрили. — Ох! та се-ж ви, пане наперстку!... Скажіть-но, будь ласка, а я їй не пізнала...

— Так панно! Звичайне, каже наперсток: — кого часто бачиш, то придивився й забудеш одміни. Але вас, панно, я дуже добре знаю... И вони идуть по світлиці и стають танцювати. Легко так, та весело, весело. Музика гуде — Вогники сьяють.

— Я бороню вас, панно, каже наперсток: Се мій обовязок важнійший; бороню від вколеня, щоб не було болючо вам. И знаєте, панно, — так приятно боронити других!

— Але здайтесь и на те, пане наперстку, одказує Фанні; — що иноді добре й болю спочути; бо инак ми и знати не будем, як болючо тим, котрих ніхто не боронить...

— А! Се ви кажете, панно, про чулість? Я в сёму не знаюсь. Я не вразливий, у мене товста шкіра; я боронити мушу, то й бороню. А чулість та; шкодить всюди. Спитайтесь за се хоч у нашого *vis-a-vis*, панно!

Дивиться Фанні на пару, що з ними танцює и чудується ще більше.

— Скажіть мені, пане, будь ласка, каже: — адже то з гольником моя голка танцює?

— Нестотнісенько, панно! каже наперсток: — А гляньте, яка вона блискуча, ота ваша голка! Струнка, тонесенька... а в очку який погляд непохидий та острій! Тільки з таким поглядом и можно з шматя пошити що небудь. Для сёго-ж треба кожду матерію пронизувати на двоє, щоб бачити її з обох боків.

— Так, пане! Але без ниток зшити не можно, одриває Фанні.

— Я з панною згеден. Але нитка — се так тільки — надібок, засоб. Ним голка водить.

— Я бачу, що ви пане фільозоф, каже, усміхаючись Фанні.

— Я тільки самого себе спознаю, одриває ввічливо наперсток; за-для того мене й можно на вашого гарнісенького пальчика, панно, надіти. А в тім я гольника лічу за справдешніго фільозофа. З-окола він такий блискучий та гладесенький, а нутеж-но з-середини гляньте — кільки то жартів острих посилюється звідти! Треба тільки знати, як ёго одчинити!

— Так, пане; але я не люблю людей потайних.

— Отсе вже, панно, й даремно, додає наперсток: — Все на світі ховається. Подивіться на природу, и та ховається навіть... без сёго не можно. Та й що-б було путнёго, як би всё вищирялось? Гляньте на вашого сусіду, адже й він розчиняється, тільки тоді, коли треба.

Глянула Фанні, коли бачить — коло неї танцюють ножиці з гаптовальною голкою.

— Скажіть, будь ласка, дивувалась Фанні! — Як вони цяцьковано убрані.

— Так панно! Се до моди. Але я признаюсь отверто, що не бачив сміливішого пана, над ті ножиці. До того-ж вони й стародавнього роду. Їхній предок був у руках Парки и перетинав завше нитку чоловічої жизни.

— Ох! Се страшенне! скрикнула Фанні: — жизнь така гарна, нащо її перетинати? От, приміром мені тепер — так хороше, легко та весело! Нащо мою жизнь перетинати?

Наперсток плечами тільки звів.

— Се, панно, найкрасша хвилина, аби її перетяти. Богато людей з розпуки вмирає. Що-ж тут путнього? Або живуть якось непевно: от хоч би й та голка до гаптовання! Вона, — нікуди правди діти, — таки тупиця, чи-то пак... недотепна, хотів я сказати. А проте вона, куди яка думна, ще-й головку завше дере. Вигадала собі, що ніби вона тільки й проводить золоті та срібні нитки. Про мене, — отак цілий вік самоманою жити, щось перетельне й непевне!

— Даремне, добродію, ви мислите так, одрікає Фанні: — мені здається, що всі ми живемо, себе дурячи: одні більше, другі менше. Тай то ще доложу, що ті, що живуть в самомані — завжди щасливі, а щастє — наша мета.

Усміхнувся наперсток: — По вашому, панно, каже, — жите мало-б бенкетом бути, де-б завжди гула та стогнала музика?

Але Фанні його вже не слухала: вона спочула, що в неї у грудях щось разом спалахнуло й затремтіло. Вона вбачила, таки прямісенько в очи, що по-бік неї, проти ножиць саме, танцював Адольф. Тав таки — то був справді Адольф в гарнесенькій рамці золотенній. Але з ким танцював він? Довго и пильно придивлялась Фанні, поки не розгледіла, що то-ж була вона самісенька. Не та Фанні, — молодосенька червонесенька дівчина, що танцювала з наперстком, але Фанні — хора, худо, завчасне змаріла, в старій своїй сукні подертій... разом — справжня, правдешна Фанні...

— Навіщо-ж танцює він з нею? думає Фанні: — адже вона не гарна, погана... Але в неї таке ласкаве обличчє, а очи такі лагідні та прихильні. Так! я розумію, чому її він кохає. Собійницею я не буду!

Наближаються до них ножиці, и танцюючи, перетинають те, що їх єдало.

— Ненько-ж моя! Що-ж страху-то спало Фанні на думку; вона заплющила очи, а серце аж похололо. Коли зирн—аж Адольф стоїть уже прямо перед нею близенько.

— Адольфе, голубе мій! хоче сказати вона й не здаліс. Вона спочував тільки, таке щастє, таке-ж-то нестямне, глибоке, що аж слєза її душить; вона спочував, що в грудях її дасть-бі уже серця; там порожно. — Мов серце вже в нєго, думає, — а в грудях так легко, вільно та хорошо! — Адольфе, питає: — адже більше и висше щастя в світі немає; адже се не промінне? — А музика-ж то грає швидко та шпарко; свічечки весело сьяють. .

Прогорнув її Адольф, и вони знялись и полинули геть в гору та в гору.

Повуз них котиться голос, мигочуть вогні.. Он-де потрапили несуть: та таці-ж-то сманині! Кілько то там картоплі тої, Господи! Аж смішно навіть; а то все несуть великим панам, що їздять в маленьких каретах. Ген-ген іде лєвай якийсь в позументах, а он-де и пан Рахубовський жвякує.. Весело так! Висше, та висше!

Вогники миготять; голоси тріпочуть, хвилюють. Висше та висше!

Адольфе! Як мені гарно, навіть... але болючо... Голубе, серденько, світе мій! Всє коломутиться, всє хлине геть... геть... Ох, Адольфе-ж мій!.. Конаю я... Ох...

Промайнула хвилина, — одна тільки — страшенна — и струни всі разом порвались. Музика змовкла, згасли вогні.. и — по балю! — —

* * *

Другого дни прийшла до Фанні и хозяйна. Зналась вона на 135 сходів и наважилась виречи прямо, аби спорожнила за тиждень квартиру. Най заплатить належне та й з богом; бо вона-б то, хозяйка, знайшла собі пожительку другу — здорову й доразну, а з тою вже ваганини не буде.

От и увійшла вона до Фанні.

— Гляньте, будь ласка, яка неченура, — прогарчала: Так, не роздягаючись в суви и спить собі на своїм поганім креселці. Он, свічка догоріла до-щоту: чиж до нещастя далеко? крий Боже! Ні, таки прямо за двері; не кажучи й слова! — Тай підійшла до Фанні.

А та на своєму креселці на-вполовину лежала. — Голова їй схилилась на груди; схудле, змаршле обличчя бліде було й жовте, як віск; стусиді очі дивилися страшно. На правій руці був перстінець, а коло неї спідниця від Ніниної сукні лежала готовісенька; з ниткою й голка в ній стриміла.

— Що се, як вона спить не гаразд, тай бліда яка! подумала хозяйка, та мерщій з серця и гукнула: — Панно Фанні, панно Фанні! Гей! Чувте, — вам кажу! — Навіть пошнула її, але та и не поворухнулась.

Тоді тільки побачила хозяйка, що Фанні вже не до розмови, що вона уже мертва. От, налякалася вона з-разу та й кинулась геть, а далі отямилась трохи, надумалась, та й знов вернулась до Фанні. Взяла переглянула всі її мастки обнишпорила всі закутки и схованки по стінах, всі шухлядки; але дасть-бі було грошей, тай річи всі здались на покидки. Один тільки „трібник“ варт був що небудь, до того-ж він був и новісенький; хозяйка зібрали всі приряди, ножиці, гольник, навіть з мертвого пальчика Фанні наперсток зняла и положила всё чисто до кишені. „З паршивої собаки, каже, хоч вовни смик!“

Глянула вона далі на патрет Адольфа, подивилась на рамку, подумала що не варт и гича, але про те таки и ёго пхнула до гурту в кишеню. В рамку ту вставила вона потім патрет другого пана неподібного, пикатого й вусатого, а патрет Адольфа віддала своєму маленькому синові. — А той, такий радий, мерщій намалював накрутив на обличчі Адольфа якісь візерунки кумедні, а далі з часом взяв та й розірвав ёго геть, саме в-поперек.

Ні сукні-ж маленької Ніни, ні квіток, ні стяжок хозяйка не зачіпала. Догадалась вона зараз, що се всё чуже, и що з ним здобудеш ще клопоту. А й справді, в дванадцятій годині за всім сим прийшов той самий лёкай в золотих позументах, поклав всё чисто в пуделка, навіть з голкою, що шила Фанні, та й поніс, куди слід.

А як-же то раді були и мати, и дочка, що сукня готова, та ще як вилята. Ніна в ній була як намалёвана. З радощів мати трохи сліз не пустила, а в тім вона таки пожурилась за Фанню: „бідненька!“ каже; а про те за шите не віддала грошей. Та кому воно було й платити? Не хозяйці-ж пак Фаніній? А кривних у неї не було, крім одної бабусі, про котру чи й знав хто; жила вона на селі десь далеко.

Фанню поховали дармо. Правда, закопали її з другими разом, поклали з такою-ж як и вона голотою до одної ями; але де тісно там и весело!

А Ніна на балі була, и їй було весело тож. Музика гула, вогні миготіли. Вона реготалась, танцювала, їла цукерки смашні, морелі, ананаси, бери, — а картоплі, що за вечерою подавали з ростбіфом разом, не їла, бо вона навіть її й не любила. И така-ж вона була в сукні тій на про-чудо, що всіх поривала. Навіть старі, поважні діди з-за карт повставали, аби полюбувати на ній; а одного, то так натхнула та Ніна, що він таменьки-ж написав и поспівъя:

Навкруги съяво геть палає
Музика грає, завива;
Твое-ж серденько ще не знає
Турбот, и в радощі трива!
Нехай життя-ж твоє ледів,
Як в хвилях проміні ясні;
Нехай з тих радощів криліє
В заласнім нестямі, та сні...
Пійми-ж но віри, мій ти рає, --
Заласє то наша мета:
Один оттут ёго спіткає,
А другий в небі обрїта!

И всі хвалили сі вірші; тільки богато змагались. Одні казали, що заласє там, не можна прирівняти до заласє т у т. Другі казали, що жадного заласє там не було, нема, й не буде. Треті доводили, що й тут навіть, заласє заласєю нерівня. Не можна-ж бо заласєм назвати який небудь пъяний гармідер в шинку; не можна б ёго до пишного панського бала зрівняти, де всё таке гарне, та спарне, де усё — поезия й лагід. Четверті згожувались на те й казали: — піднесіть-же-но всіх отих Фань, що з голоду й праці вмирають, до того, щоб вони змогли розуміти й поживати панське заласє — тоді справді життя буде раєм. Пяті врешті кричали, що сёго з-роду не буде; що ще не придбано стільки засобів, аби тих Фань усіх наділяти панським препишним заласєм. До того-ж ще оті пяті розпалалися страх: „Ми не хочемо, панове, кричали: — з наших радощів ані краплини для Фань тих вділити!“

А Нінина мати ренетувала ще надто:

— Най сувня мові Ніни варт ще дорожше, аби була стрійна, та пишна; аби моя дочка в ній поривала поетів! Га, я бачу чого, панове, вам треба: ви хочете знищить наші заласє, одняти у нас

музику, поезію, — усе високе та спарне. Ва- бажалось-би весь світ перекинути в шинок з піднимим весілем. **И** ва думаєте, що ми-б були щасні, веселі, довільні? Ні, наше горе буде більше над горе Фань ваших, бо чуттва наші вразливійші! — **Ет!** кричали на се супротивні: — спробуйте тільки хоч половини ваших заласів зречися, то другу надасть вам опізнаня, що ви кождим ступиєм своїм не нищите других и не вбиваєте кого небудь, панове!...

— Дурниці, дурниці, кричала знай, Нінина мати: — ніхто ще наших чуттв не важив, ніхто не розраховував ще, вілько нам щастя прибуде з того поспільного блага!

А й то: Піди-ж-но до пана Рахубовського, може він отсе розрахов.

Гешманець.

УКРАЇНІ.

Мій ти краю, моя ненько,
 Моя Україно! —
 Люблю тебе, — не тію
 Любовию сина
 Покірною, що радіє
 До всього свого,
 Чи то добре, чи лихот,
 А любить готово; —
 Не горячим своїм серцем,
 Що ти доглядала,
 И любити и прощати
 В самоті навчала; —
 — А думкою кипучою,
 Як синее море;
 Безкраєю, як те небо
 Широке й просторе, —
 Безмірною, безвічною,
 И примолодою, —
 Радостями життя мого,
 Душою живою,
 Усім добрим!...

Ти першая

Хорогову підняла
 За святеє право в світі; —
 На ворогів встала
 За воленьку братів менших,
 За правду, за віру!..
 Як-же тебе не любити?! —
 — Чия душа щира,
 Чие серце не заграє,
 Душа не зрадіє,
 Що те давне твоє право
 Тенер тільки сіє —
 Добра доля... Дай же Боже,
 Щоб на твоїй ниві
 Зацвили ще й святі квіти
 Науки й любові!

Опанас Мирний.

ЯК КОЗАМ РОГИ ВИПРАВЛЯЮТЬ. Фрашка в I. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як пурявих уговкують.“

Написав

Ю. Федькович.

ОСОБИ:

КАТРИЯ	}	дівчата з Заставної.	} з Дорошівців.
ОЛЕНА			
СЕНЯ			
ТОДОР ЛИХОВОЛЯ,	}	їх отець.	
ИВАН			
СТЕФАН	}	парубки з Заставної.	
ВАСИЛЬ НЕДОБРЮК,			
ДМИТРО	}	їго стариня.	
ВЕКЛЯ			
ГРИЦЬ,	}	їго слуга.	
ДРУЖБА.			
ПРОСАТАР.			

Весільні гості, бояри, музики.

Дія ведеться то в Тодоревій то в Дмитровій хаті, то на базарі у Заставній.

І. СХІД.

Базар у Заставні. Серед базаря стоїть Василь

ВАСИЛЬ (співає):

Най ся-ж снить, хто си хоче,
Я тим голов не клопочу,
Тай не буду клопотати,
Бо ми воля не до-ката.

Дівча як в віття дівує,
То ніхто її не чує;
Така тиха та благая,
Що казавбись: вона з раю

То як рубом голов вкриє,
То казавбись, що їх три є;
Три чортики, ще й з лабами:
О, нераз ночуй за брамов!

Бо як стане тя доточить,
То вивалиш тільки очи,
А як швидко де не бризнеш,
То й тусанів гарних лизнеш!

Хіба я отсе не правду кажу, чи що?— О, я о-перед такого великого панства бріхні торанити не буду, бо на другий раз сюда и зазірнути би не прийшли, не то-що!— Дівка доки не віддана, то сховає тобі пазорикн, неначе та кіточка; присягавбись, що там тобі и одної пазуриночки не має! — Та по весілю... Ох тобі лишенько!... покаже їх тільки, що лишь очи вивалиш як баньки.— Та я про себе не боюсь, щоби я їх борзо не поперегинав, бо мого батка не даром люде Недобрюком назвали, а син в батька вдався, та ще й як! — За тев-ж не хоче за мене в Добринівцях и найпуща дівка піти, бо боїться. А я на збитки сюди у Заставну пішов, ніби-то на обзорини, може би хоть тут яке диво заіонасти, богдай з одним оком. А про пазорикн, як казав, мені не страшно, бо вмю гарно обтинати. — А цит-же: хтось иде?— Три дівці! — а які гарні та урбані! — мабуть не бідолахів дочки? Гм.

(КАТРЯ, ОЛЕНА и СЕНЯ находдять).

ВАСИЛЬ.

День-добрий вам, молоді дівчата!

КАТРЯ.

Молоді, чи не молоді, а тобі смаркачу засі нам день-добрий казати; бо ми з тобою на пиві не були, та ні в твого смутчого батька на храму, чорт ёго знав, хто він. А коли не знавш як, таким цапам, як ти, у Заставні роги виправляють, то зараз видітимеш! — Дурню один! — пройдисвіт! — дражнипсів! (минають.)

ВАСИЛЬ.

Гречне ваше слово панночко! Привіт у Заставні не згірший, ніщо й казати; та за те мені вподобалась, що хоть свої пазорики не ховає, але по правді показує. Та діськи; мені вподобалась без жарту! — Ті принахтемські пазорики на-бік — дівка як вирмінка! (доскає язиком) Та що би то за слава та зи дуво було, коли би я такій кради пазорики пообтинав, а то з корінєм? — Сміха на всю губу! Сватаю, ей Богу, сватаю! — Та відки-ж я довідаюсь, чия вона? — От, слава Богу, — онде идуть Иван та Стефан, давні мої знакомі; они и знатимуть чия того така гордня неприближуца. — Ходіть, ходіть братчики! (Иван и Стефан надходять).

ИВАН.

И слихом слихати и видом видати! Прецінь хоть раз давний наш побратимко у нашу Заставну заблудив? Ми вже думали, що у війську бувши, нас зо шумом позабував? — Як нам ся маєм? Як живеш? — Чого так гориш неначе кропивою обжарений?

ВАСИЛЬ.

Чорта ёму! Такі то у вас дівки невучі, що то й кропови не треба не то-що! — Дала мені гарний добрий-день, ніщо й казати! — О, тота там, у середині, що очи у її світять неначе дорогий камінь, чи що. Та коби хоть не така гарна та убрана! Ато чоловіка аж скобоче, дивлячись! Як сю не візьму, то й женитись не буду — от-що!

СТЕФАН.

Вова шерсть тратить а натуру не тратить; який був давно палкий та прудкий, такий и тепер; и в війську нічого з ним не порадили. — А гарна би то парва була, ніщо й казати! Она би до тижня по слюбови ходила з обломленими руками; а ти з роз-

валеною головою, та видряпаними очима. Ха, ха, ха! Та коли лиш тебе кортить, то и сёгодня висватавш, а старий тобі до гарця червоних, віна, ще й ноги цілював би, не то-що; бо у нашому селі нема таких дурнів, що би їх кортіло, за мамону собі чорта на голову брати. — Ти думавш що я отсе жартую? — Старий при-людёх казав, що хто би ёму біду з хати взяв, тому від разу дає шість тисяч червоних; а худоби, вілько сам хотітима.

ВАСИЛЬ.

Я сватаю! їй Богу сватаю, — дійся Божа воля!

ИВАН.

Коли так, то будемо собі шваграми, усі три як тут стоїмо. Бо я люблю Олену, а Стефан Сеню. Старий би з радіє душі їх за нас дав, але каже, що доки гризі з хати не збудеться, що й одну з молодших не відасть. О таке-то товаришу! — Та я се жартую, братчику, бо й хто би доброму чоловікови радив таку вязю собі на шию сляти? — Не аби побратимови, але навіть и тій ні, що в корчи сипить; бо ти не знавш, брате, що то за вязя, та що то за гадюка!

ВАСИЛЬ.

Руку сюда, братчики, — ми до двох неділь шваграми! — Коли я козі роги не виправлю, то можете мене в горботку убрати, та до жидівської дитини у мамки дати. — А тепер собі ще якої за-співаймо, та гайда у старости! (Співають):

Кому дасть Бог в світі долю,
То не жаль му стратить волю;
Волю стратить, доля буде,
Так чинили з-давна люде.

А хоть жінка и полає,
То чоловік розум має;
Має розум, має руки —
А ще де-що до науки! —

Бо то часом в часі слово
Уговкає чорта злого,
Та би жінку не вмирило?
Та би було з дивен диво!

Бо ті жінки не такі,
 Як їх пишуть люде злі,
 Ся лиш дурнів за ніс водять,
 И лиш жусом верховодять.

Та хто ім ся вкаже паном.
 Тому в свій час и сніданє,
 И обідєнь, и вечера,
 И порада любя щира. —

(Идутъ.)

II. СХІД.

Кімната у Тодоревій хаті. Олена и Сеня входять з шитями и сідають біля вікон.

ОЛЕНА.

Ти не виділа учора Ивана?

СЕНЯ.

Виділа на базарі; стояв з Стефаном та з тим Доронівським парубком, що про ёго славлять, що дуже лихий. — О того коби-то наші Катрі, той би їй борзо роги виправив, не бійсь! Та тумабуть и чорт з рогами не взяв би не то-що! А ми обі на віки нещасливі; бо батько присягався, що нас доти не віддасть доки тої гризі з хати не збудеться. Ох мені лишенько!... Пропали и ми дві, пропав и мій Стефан, пропав и твій Иван!. Всі ми пропали, а через кого? через одну змию!...

ОЛЕНА.

Не журись, сестричко, може ще Бог змилується. Батько наш добрий; не хоче чотири душі через одну язю тратити. А може найдеться ще такий божевільний, що біду візьме; бо батько казали учора на базарі при-людєх, що у трое дають тільки віна, що обіцали, аби лиш хто такий відважний найшовся, з бідою свій вік коротати, та свою голову товчи. А я буду батька просити, щоб и мєє віно до Катриного доложили; може би хто борше закомивсь. Мій Иван у батька віна не бажає, лиш мене одну. Мій сизокрилий!... Тай про-віщо би ёму то віно и здалося, такого великого богача єдинчукови?...

СЕНЯ.

Хіба мій Стефан так не каже? — „Пане Годоре“, — каже мноді до батька — „коли хочете то я вам з мові кишені даю зараз тисячу червоних, лиш не топіть нас двоє, не закопуйте нашу долю молоденьку, — гріх вам буде!“ Бо де-ж се є, каже, правда в світі, аби через одну казюку, через одну вогняницю двоім молодим вік занастити? — Та що з того, коли батько як що собі у голов укленають, то хоть би й сам Бог радив, то не можеш! — Тільки того, що година наша бідна та нещаслива!.. Та пазьмо сестричко: бо мені здавсь, що вже йде наш кат, наше горе пекуче! — Так, — она! — (Катря уходить).

КАТРЯ.

А що? — вишили по ручникови? — Та ви отсе нічого и не вишили; ви сякі такі ледащиці! гаволовиці! — За те-ж вам отсе! та отсе! та ще отсе! — (Олена и Сеня утікають).

(Кричучи.) Я вас учитиму, як по цілій днині теленити та гави ловити, а нічого не робити! Принахтемські чортові дочки! — Таже ви від мене більше кулачъя та кочержаників звісте, як у вашого батька хліба, що вас таких ледащиць вигодував, чорт зна на що и кому? Але доки ще мене стане, то не мете ви мені гави ловити та про друків небиліці плести; не бійтесь, не хоче батько, то я вас учитиму! — сякі-такі!..

(Тодір, що дося нишком у дверях стоває, вступає.)

ТОДІР.

Що знов за примхи, Катре? — Чи ти вже не гадаєш, твою злість хоть одробиночку вгамувати? Чи ти хочеш твою долю на віки закопати, а мене без часу у гріб трутити? — Ох дочко, дочко! — Схаменися доки ще час., аби вігтак не за пізно було. — Коли Бога не боїся, то хоть людей стидайся, нещаслива! — Ох, за що-ж то ти мене так побив та покарав, Господи милосерний!..

КАТРЯ.

Чорт хіба вас мордує та карає; — а я про ваші ханьки рук не загну, та не ждатиму, аби мені хтось на голові ніля тесав; — то знайте! — А коли ще ліпше хочете знати, то вам скажу, що засі кождому мною верховодити, хоть би и вам самим! — От-що! — Я вже не опелінок! А колісьте ваші донечки так розпустили, що нічого би не робили, лиш цілу днину у вікні сиділи, та за дру-

ками гави ловили, — то вирядьте-ж їх за ними; а я як вотрего друка узрю, що ме сюди швендятися, то голов му провадю, и донечкам вашим очи винарю окроном — висіли би ім ще сє-годнішнєї днини! (Иде.)

ТОДІР.

Або-ж се не кара Божа, та не суд Господний упав на мене нащасливого?... Та кобих хоть знав, у кого біда вдалася, така непевна, як гадюка? — Хиба-ж у чорта самого; бо люде приповідають, що він — щез би — полуденником перекидавсь, та малі діти у полуднішню пору, коли люде при роботі лишуть саму дитину в хаті або в поли, — підмінюв. — Отаке підмінче и се мусить бути; бо мати покійна добра була, як та голубка, що мене такого нещасливого на тім світочку лишила! — Нічого не приходитьсь робити, як усє лишити, а самому йти, куда очи видять та ноги несуть!... Хиба-ж би я був се давно вже не зробив?.. Так мені жаль тих двох, що без мові голови мусіли би у найми ити, або від біди світа ловити, так як я. — Та ще-ж одно спробую: розголошу у цілому повіті, що хто її візьме, тому сей-час даю увесь мій масток, навіть віно Оленино та Сенино, лиш аби нужди спекатись. Тим двом найдуться люде и без віна, бо добрі та любі як день любий; лиш тую одну біду, ні мені продати, ні мені промінати! — О, матінко Христова!... (чути сторожа). — Хто там иде?

(ИВАН, СТЕФАН и ВАСИЛЬ входять.)

ИВАН.

День вам добрий, батьку Тодоре! — Чого такі смутні та недовольні бадечку? — З-за годі, ей Богу, з-за-годі! — Та коли ваша ласка буде, то ме від тепер за вас отсей наш побратим воювати. Ми и прийшли, щоб много не короводитись, з отсим гідним лєдінєм, а нашим давним товаришом, на вашу Катрю в старости. — Що вона собі лихенька, то ми ёму вже казали. Та ёму се ще й радше; лиш тільки хоче, аби ви за мене дали Олену, а за Стефана Сєню, — тай за дві неділи весіля!

ВАСИЛЬ.

Те так и в батьку, як мій побратим каже; — бо Катря мені вподобалась, а за решту моя жура. Одно лиш то собі в-перед виговорю, аби мені від вас ніякої перепони ані в яким небудь ділі не було, що небудь би я робив; бо и я собі примхovatий

вдався, а може ще и вашу Катрусю перестиг, коби здорова була! — За сим словом прошу о вашу відповідь, батьку Тодоре!

ТОДІР.

Катрє! (Катря уходить).

Я отсе тебе заручаю з тим парубком; — хочеш ити за нього, добре, а ні — то ти не моя дочка, а я не твій батко, и від сєї години щоб ти мені и на моему задвірю не находилась! — Я до тепер суферяв усєму, як рахманин, и від тепер не буду. Не послухавш моїх речий, дочко, то проклята вси від мене на афтемні дни! — Чуеш дочко? — На афтемні дни! — Ходім тепер, ледіні, у сад дещо порадитись, а сі голубята нехай собі пізнаються...

СТЕФАН.

Любої розмови!

(ТОДІР, ИВАН и СТЕФАН идуть.)

ВАСИЛЬ.

Тай так, Катрусечко серденько; коли Бог поможе, то ми собі за дві неділі и в парці? — А парка то буде, парка!.. И чорти в пеклі завидуватимуть, не то-що; бо и я собі стільки примховательний вдався, що моя Катрусечка дорога. — А се до доброї долі та до милого трівку конечно так и треба, аби обоє одної гадки були; бо що з того, що він буде сякий а вона така, або вона сяка а він такий? На таке триває хйба жидівські харви метати! — Та то долечка щаслива, коли він собі острый, а вона собі ще острійша; він палкий, а вона ще палкійша; він пруткий, а вона ще пруткійша. О, такий то трівок благослови Боже! — А не дай знов Боже, аби мені була дісталась дівчина тиха, млава, пакірлива! — Я би и години з нею не жив! — Остро, прутко, палко! — То и в, що в; — хйба-ж не так, Катрусечко серденько? Я читаю з личка твого пишного, що неначе индик почервоніло; з очей твоїх ясних, що неначе у когута падають; з грудей твоїх лебедяних, що неначе міх циганський ходять; з губок твоїх цукрових, що неначе варениці віддулись, — що и ти тої самої гадки що й я! — Хйба-ж ні, Катрусю?..

КАТРЯ. (бже)

А щобись таки від разу знав, якої я гадки, — то тобі отсе! та отсе! та ще отсе! — Ти принахтемський сину!

ВАСИЛЬ.

А щоб и ти відразу знала, що я играшки з роду люблю; (б'є) то тобі отсе! та отсе! — та ще й отсе, Катрусечко серце! — Таких играшок у нас в Дорошівцях и сто раз на днину граються. Добре що я знаю, що ти їх любиш; я перший їх завсігда зачинатиму; а зуться вони у нас „коточі піжмурки.“ — Такої любой розривки мабуть и в цілому світі не має, не то-що!

КАТРЯ.

Коточі піжмурки? Ти коточий придатку! Ти оиритку, убійнику! Ти — ти —

ВАСИЛЬ.

Браво Катре! Браво лебідочко! Браво голубочко синогорличко! Коточі придатки и що там ще, усі дівчата, що хоть половинку, хоть третинку тої відваги, тої острої крови, тої прутченської мови не мають, що моя Катрусечка розумна, моя Катрусечка цікава, моя Катрусечка палка, моя Катрусечка игролюбива, моя Катрусечка чортополошення; бо від неї би усі чорти утіцали, окрім мене одного, що з радощів би зараз и кріз твою стелю скочив, за те, що таку парку собі запопав як само серденько його бажало! — О, не було й не буде такого милого трівання на цілому сему світі, як буде тобі зо мною и мені з тобою, Катрусечко моя принайлюбійша! — Хиба-ж така перла дорога мала впасться такому, якому тільки кужіль прости, та в попелі гратись? Мені! — мені одному цей дорогий камінь, Василеви Недобрюкови з Дорошівців! — Аж за дві неділи?... Не за дві неділи а за тиждень слюб, абих знав, що попови кавут грошей всиплю! — Козир-дівці козир-парубок! — До нона! — (Иде.)

КАТРЯ (плачучи)

Ох, та з котрого-ж то шпиталю божевільного мій бадечко, другий божевільний, такого варята запопав та мою голов післав, аби мене так оббамбурив, як отсей то мене оббамбурив? — Ох, мої плечі, моя спина! А все наче, то жартиком, наче то играшкою — Ох, ти доле моя тринещаслива!... А що мене найдужче ість, то те, що за соромом нікому и вповісти не смію, що я така оббамбурена, ато би всі зо сміху повмерали! — Годинонько моя чорнесенькая!.. Се мене мабуть Господь Бог за мого бадечка побив, що я йому так корила! Та бадечко міг би мене був сам укартати, а не такому розбищаці в лаби давати!... Ох, моя спина, мої ру-

ки!... Се я мабуть умру з сього? — Та волів би мені Бог смерть дати, ніж би я мала йти за такого чупрундиря!.. А мушу йти, бо ніщо робити.. У хату мене не приймає й найблизша родина, бо всім в знаки далась... Тепер маєш Катрє!.. Нічого; я за него піти піду; та лиш на те, аби від мене другої днини в галайсвіта пішов, не питаючи навіть куди! — О! Я ще я! — Я ще Катря за себе!.. Та як він мене ще раз так оббамбурить нежалучи, що тоді?... Годяно-ж моя гіркая! — Чому він там голов свою не вломив, відкіля ёго принахтемсьня чортова мати принесла? — Та ще-ж будемо видіти... (Иде.)

(ИВАН и СТЕФАН входять.)

СТЕФАН.

Я би був дав чортєви н сто жидів, лиш абих був нишком при тому був, як ті двоє з собою розмовляли. — Такого мабуть и у Львові на театрі не показують, не то-що?.. Голубята, тай годі. Та коли він її ще так не приборкає, що ме ёго слухати, як цуцена, то я не Стефан! — Видітиметься!..

(ТОДІР убігає.)

ТОДІР.

Чудо, хлопці! — Чудо!

ИВАН.

Та так борзо? — Таке дай Боже чути! — Я дива та чуда не одного ще сподіюсь, та щоби вже нині. — Але-ж яке би се чудо було, батьку Тодоре?

ТОДІР.

Таке чудо, що Катря свого зарученого не може нахвалитись, та навповідатись, який то він розумний, та який то він добрий, та який то він козир-ледінь! — Чудо, тай годі! — Або се хіба не чудо, що від коли увійшла у челядну хату, то ще нікого не біла, на велику вдивовижу усіх наймитів та найминок? — Лиш то мені дивно, що в-одно по спині шкрібаєсь, неначе би — Ну се вже мені сам Господь відкупителя з неба зісдав, не то-що! — А дівки, як кижу ваші; про віно вже згода, а тепер ходім у пивницю, коштуватимемо, котру би то бочку-дві меду та вина на ваші весіля виточити, бо — (всі три співають:)

В цілім світі така мода,
Що в весіля не п'ють воду,
Ото з тої лиш причини,
Що в меду, що в вина!

Бо як трунку би не було,
 То би люде в руки дули; —
 Вода робить кров студену,
 Глянь жа жабу, на зелену! —

О, таке би и з нас сталось,
 У яри бих поскакали,
 Та й там доти воду пили,
 Аж би Німці нас вблупили.

Віттак наше грішне тіло
 Всмажили би, та й би ззіли,
 А видицев запивали,
 То-ж то в сало би убрались! —

О, не пийте, братя, воду,
 Хоч про ту одну пригоду:
 Щоби „кріку“ не кричати,
 Німців в сало не вбрати! —

(Идуть.)

(Дальше буде.)

КОРОТКИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРИЮ ЯЗИКІВ СЛАВ'ЯНСЬКИХ, особливо-ж на історію языка руського.

(Слово інавгураційне Проф. Д-ра Омеляна Огоновського, сказане в салі промоційній при отвореню наукового року 1871/72 в університеті Львівськім.)

По давньому обичаю отвираються студії університетські кожного року наукового словом інавгураційним. До сєї пори вголошувано из катедри сєї при такій нагоді переважно річ німецьку, та тільки рідко коли мож було учути мову латинську. Словом руським або польським ніхто не отворив еще ніколи студій на тім університеті. Аж найвисшим рішенем з дня 4. Липня с. р. призволено, щоби перепони, стоячі доселі у дорозі відбуваню відчитів руських и польських на виділах правничо-політичним и фильозофічним, від тепер зовсім були усунені. От-

так обоім мовам краєвим привернено поконвічні їх права; а одною же из них — рідною-руською, — хочу сёгодня мою річ инавгураційну виголосити та й оттак в имя Боже отворити сей рік многоважний в исторії сёго університету. Справді, не мала се почесть для мене, що первий из Славян-професорів можу на тій катедрі слово мов присвятити тій добі новій, в котрій науки на природній основі розвиватись мають. Від нинішнёго дня заступить мова матерня при відчитях дотеперішню німецьку; рідне слово заговорить силою чародійною до серця молодого, та й улєкшить чи-мало й найтруднійшу науку. — Коли-ж у нас про-світа на рідній мові дотеперішню культуру німецьку заступити має, то треба нам розглянутись у просторі Славянщини, щоб опізнати, чи обі мови краєві спосібні суть виповнити велике своє завдане. — При тім же огляді не обійдеться без того, щоб не кинути оком на прочі мови славянські; усі бо мови славянські доповняють себе взаімно и дають нам образ тої колишнёї мови, котра не поділилась еще на наріччя, а була їх матірю в поконвічній добі Славянщини. Стану отже нині говорити про се, що нас не мало тепер интересовати мусить, именне, хочу дати погляд на исторію язиків славянських, особливо-ж на исторію язика руського.

Се отвирається перед душевним нашим оком величезний світ славянський! Простирається він від Рагузи при адриатику ик півночи аж до побережья моря ледового, по правій руці к горам уральським, а по лівій до моря балтицького. У сёму же безмірному просторі живе 70—80 миліонів Славян, котрі у своїм часі важну міссію в подіях світа сповнити мають, як скоро про-світою у всіх верстгах товариства на-скрізь переймуться, та як лише Німці з завданем цивілізації свої опораються. — Як пер-веньство в культурі и в діях историчних перенеслось в часах новійших від племен романських до германських, так можуть колись германські племена из сцени всесвітної уступити, щоб вийшли на-перед актори нові, що довгий час були тільки статистами, або стояли вкриті за кулісами. Народи-бо у своїх дія-нях не суть вічні, але змінюються один другим, як скоро який свою міссію в світі сповнить. Но поки-що придивімось ближше поодиноким язикам славянським, а побачимо, що в язичі народа також исторія ёго неначе в зеркалі відбивається.

Усіх язиків славянських числимо десять, а то вісім живу-чих а два мертві. Живучі суть: руський, російський, польський,

лужицький, чеський, словенський, сербський и болгарський. До мертвих-же належать: староболгарський або церковно-славянський та й полабський або древанський. З природи річи слідує, розправитись на-перед из язнками мертвими, по чім споглянемо на живучі, особливо-ж на язик руський.

Найновіші попити язикословні доказали, що мова церковна або старославянська в старшою сестрою, а не матірю інших язиків славянських, зарівно як мова санскритська вважається старшою сестрою всіх інших язиків індоєвропейських: перського, орменського, грецького, римського, славянського, литовського, германського и кельтицького. Але-ж звісно всім, що лінгвісти не можуть у тім питанню погодитись, котрий народ тою мовою колись говорив. Копітар у своїм письмі „Glagolita“ старався докзати, що церковно-славянський язик був старопаннонським, від котрого вийшов нинішній язик хорутанський. Росіянин Греч гадав, що язик церковний був давним сербським. Калайдович назвав ёго моравським, коли Давидов ёго назвою старо-руського охрестив. Відомо також, що славний Мікльосич язик церковний старословенським именує, доказуючи, що ним колись-там праотці нинішних Словенців говорили. Однак за проводом Добровського, Шафарика, Шлейхера, Гатталі, Буслаєва и других, більша часть фільологів та й историків переймилась сёю гадкою, що язик церковний або старославянський був мовою давних Болгар. У цвітучій добі старого царства болгарського розвилась одна и тотаж мова славянська у всіх краях до того царства належачих, и віттак не лишень у землі задунайській, де вона до сёгодня живе, але и в Волощині, Семигороді та й в нинішній Угорщині від Дуная по Пешт, а дальше як Татрам та вздовж Татр аж по жерела Тисси. Коли-ж Мадяри, Половці и Печеніги в Паннонії и Семигороді розгостились, мова болгарська упинилась на полудне від Дуная в давній Мезії и в великій части Тракіи и Макидонії де нею тепер протий люд говорить.*) У тій отже мові староболгарській славянські апостоли Кирил и Методий звістили Болгарам та й моравським и паннонським Славянам науку Евангелія, и переложили з мови грецької святе письмо и інші книги для богослуженя. Для тої мови винайшов и уложив св. Кирил нову азбуку,

*) Safarik, Slovansky narodopis; treti vydani. V Praze 1849. str. 33.

звану глагольською або глаголицею, основується у труді сѣму відай переважно на знаках рунічних. Саму-ж кирилицю уложив Климент, ученик Кирила, єпископ Велицький у Болгарні.

Що св. Кирил глаголицю зладив, учить також Малиновський у своїй критичній граматиці язика польського; але-ж він пише, що язик старославянський, колись - то орган Славян полудневих, за св. Кирила в 9. віку по Христі був уже мертвим, бо коли був би живучим, то папи римські не призволили би ніколи, уживати єго до св. литургии.^{*)} Проти сих слів ученого лінгвіста польського належить замітити, що язик старославянський був органом не лише полудневих Славян, але и тих, що в Паннонії були поселились. Тоді-ж, як Кирил и Методий Славянам слово Боже голосили, той язик не міг бути мертвим: проповідь бо апостолів наших не ширила-б ся так скоро неначе блискавиця по-між Славянами в мові мертвій, хоча-б и в славянській. Справді були тоді поодинокі мови славянські більше як собі зближені ніж нині, та й оттак наука євангелська могла-б Славянам и в мертвій мові славянській бути зрозумілою; однак же годі таки доказати, щої тота мова паннонських Славян була мертвою, а при тім трудно порозуміти, чому-б папи римські не мали призволасти введеня живучої мови славянської в богослуженє, коли на зході у деяких племен, як у Арабів, Сирийців, Ормен, по призову самого-ж римського престола, богослуженє в народній, живучій мові відправлялось.

Мертвий сей староболгарський язик знаходиться тепер у перекладах біблійних, та й у книгах призначених для служби божої у Славян обряду грецького: у Россіян, Русинів, Сербів и Болгар; однакже не перебуває у тих народів у первісній чистоті, але зміинився, так в основних деяких звуках и в виговорі, як и в деяких граматичних формах. Хотячи віттак цілу красу того язика біблійного спізнати, мусимо єго студіювати в стародавніх памятниках из 11. віка. Яко старша сестра прочих мов славянських представляє нам мова староболгарська повні, багаті, викінчені форми граматичні; оттак-же и ніхто из Славян не

*) Malinowski, Krytyczna gramatyka języka polskiego, str. 84. : — „Język starosłowiański, niegdyś organ południowych Słowian, za św. Cyryla, który dla niego urządził abecadło tak zwanę głągolicę według porządku głosek alfabetu greckiego, był już w wieku 9. po Chrystusie umarłym, gdyż inaczej św. stolica apostołska nie byłaby zezwoliła na użycie tego języka do św. liturgii.

зможе основно вивчитись мови матірної, наколи не познакомяться із старинними формами тої мови апостолів славянських. Треба-ж замітити, що в науці язиків славянських язик старославянський є тим, чим готицький для язиків германських. Дивно, що нинішня мова болгарська за впливом волощини и альбанщини так дуже виродилась, що тільки в головних признаках подібна до своєї матери. Неволя народня є причиною, що та мова в своїму розвитку застоюлась и віттак немало звелась. Но и як-же їй розвиватись, коли вона від свого природного жерела віддалилась и к неславянським взорцям прихилилась?— Шкода, що Болгаре, маючи в себе памятник клясичний, мову апостолів славянських, запропастили ёго, та й з багатого матеріалу виробили собі новомодний, витончений язик! Истинно, як нинішня мова болгарська не перетвориться зовсім після свого взорца, то ставатиметься у формах своїх що-раз убожшою. Досить замітити, що вона втратила вже деклінацію имен и ступнєванє приложників; та й що немає в неї способу неозначеного, котрий описується через спосіб заявляючий з передьдучою частицею „da“. До новостей належить и се, що в тій мові находиться родівник, що причіпляється до слова.

Коли-ж язик староболгарський у своїму молодому парістку хоч трохи віджив, то один славянський язик не міг устоятись у бурі часів, та й счез майже без сліду. Се язик тих славянських племен, що простирались колись по цілій північній, Німечині від Гольштину аж до землі Кашубів. Загально звуть їх ниньки полабськими Славянами, тому, що вони по обоіх сторонах долини Лабі були поселились. Значнійші по між тими племенами були Велети, Бодрити и Древяне. Но плелена ті славянські, хоч и сильні були, не здужали по-між німецькими устоятись, по-за-як особливо Каролінги и Оттони конечно бажали, лишити їх свободи и народности. Мова полабська, звана також древанською, замирала поволі, а в Поморю, де було племя Велетів, умер в 1404 р. останній Славянин, що вмів по-полабськи говорити. У ганOVERанському же Люнебургу останки давних Бодритів задержались до половини 18. в., т. є. до 1751 р., в котрому послідний раз славянське богослуженє в Вастрові (Острові) відправилось. *) Теперь говорять по-древанськи лише деякі ро-

*) Safarik, Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur, Prag, 1869. S. 469—486.

дини в закутках сельських*) Останні округини сеї мови доказують, що вона зближалась до мови польської. У ній були и носові звуки, так як у польщині; а частий перехід звука „o“ на „i“ (спір м. спор) заявляє, що Славяне полабські деякі властивости в виговорі від Русинів приймати могли. Доля тої мови неучає нас, що мова запропащається без сліду, як скоро почуте народне остигне. От недавно тому завмерла мова корнвальська, а послідня старчиха, що говорила еще по-корнвальськи, представляла собою и стародавню мову своєї батьківщини. Тепер загадали поставити їй пам'ятник. Се буде надгробник також и мертвої мови корнвальської.

Сумна доля затрати мови родинної найшла и на Лужичан, що звать їх також Сорабамі. У середньовічних часах мова лужицько-сорабська розширилась була від ріки Салі через Лабу аж к Одрі, панувала отже в Мисні, Лужичах и в країнах судідних; нині-ж живе вона тільки в частині горішних и долішних Лужиць, и оттак поділена на два наріччя, горішнє- и долішнє-лужицьке. Но по-за-як число Лужичан що-раз уменшається, и в загалі лишень около 150.000 душ обіймає, то може легко статись, що вони в протягу одного столітя знімчатсь. — Їх мова виявляє сліди впливу сусідних язиків; оттак мова долішнє-лужицька зближається до польської, коли горішнє-лужицька з чеською мовою де-що спільного має. Потішної будучности ті оба наріччя Лужичан не можуть мати, особливо-ж у сему часі, в котрому малі народности тільки в звязку з сильнішими щось дільного вдіяти можуть у справі своєї просвіти.

Перенесімся тепер у тому нашому погляді від Лужичан до сусідних Чехів. Милій отже перехід від того мрачного свитаня в світ ясний и веселий! Живі, меткі, невсипущі, енергічні Чехи мають мову ядрну, що вже в 9. віку мала свою літературу. До того-бо віку відносяться „Суд Либущин“ и деякі пісні з рукописи Королеводворської, що її відкрив Ганца в рукописи з 13. в. — У формі стародавній мова чеська зближається до староболгарської и про-те враз з мовою старопольською служить нам в доказ, що мова староболгарська по-між иншими славянськими є тільки сестрою.

Мова чеська стала розвиватись, именно від 1348 р. — т. є. від того часу коли чеський король Король І. (яко цісарь К. IV.)

*) Safarik, Slovansky narodopis, str. 107.

славянський університет у Празі основав. У нім-бо відавались студіям не зліько Чехи, Моравляне и Словаки, але й Угри, Польки, Русини, Шведи и всі Німці. Народна-же література датується від початку 15. віка, коли Гус з реформами релігійними виступив. Тоді пробудився дух народний, — оживилась література, по-чім вона природно розвивалась аж до зломана народної сили в боротьбі на Білій горі. Від того часу стала словесність загинати, а жаль за давними ліпшими часами виразився в чеській приповідці: *všeska sláva, všeska krása — polni tráva!* — Мова чеська змарніла та й свирилась у простій хаті сільській, де перexовувалась трохи-не до вікця 18. в. Аж з початком сєго віка за-світала для мови чеської надійна зірка. Усплений дух 7-мільйонного народу пробудився нараз з вікового сну, вдарив лихом об землю и видав доси дуже богаті овочі труду невсипущого. Юнгман, Шафарик, Ганка, Коллар, Челяковський, Паляцький, Гатталя, Шембера и другі учені мужі піднесли рідну мову з пониження, просвітили темний люд популярними письмами, які видаються Матицями без перестану в многих тисячах екземплярів; — словом, причинились до утвореня богатої словесности.

До язика чеського прилучається нарічне словацьке, котре де-які фольольогви окремішним, самостійним язиком почитують. Угорські Словаки суть останки Славян карпатських и дунайських, и оттак засидівшись у своїй землі від поконвічних часів, могли задержати в мові своїй де-які признаки стародавньої, праславянської мови. Нарічне словацьке зближається в граматичних формах до язика старочеського, та й становить по-части перехід до мови словенської. Завважати належить, що в нарічю словацьким, рівно як и язичі руським, у часі минувшим (3. лиц. числа ед.) „l” на звук посередній по-між „ш” и „v” переходить н. пр. *dač, chodič* замість *dal, chodil*. Но самостійним язиком годі таки се нарічне назвати, а то именно з сеї причини: Мова словацька, привязана від давних-давен до первісного сідалища Славян, поросла неначе мхом старини и появляє де-які признаки язика старочеського. Коли-ж оттак тая мова дальше розвиватиметься, то без сумніву за кілька-сот літ зайвить таку форму, яку тепер має живуча чеська мова. Шкода отже марного труду в утвореню окремішньої літератури словацької.

Щасливші в тім згляді Словенці, що поселились у Країні, в низшій Хорутані, в низшій Стїрні, також у західних комітатах Угорських, в илїрійському Поморю, та по-части и в

Истриї. Усіх Словенців мало-що більше над мільон, але яко народ гірський прилягли вони до рідної батьківщини з молодечим запалом, и утворили словесність відрубну від сербської у хорвацької.

Мова словенська поьявляє багато старожитних знамен, тому-ж и не диво, що Мікльосич церковно-славянський азик назвав словенським. Належить примітити, що також в словенщині знаходяться де-які признаки мови руської; Згадую лишень про сесю появу, що наконечне и середуще „I“ після самоголосної в звук посередний по-між „V“ а „ш“ переходить; н. пр. дав, pів, довг, воук... Ті та й інші приміри доказують, що Словенці могли бути колись сусідами теперішних Русинів. Справедливо отже замічає Шафарик, що Словенці так що-до мови, як и що-до первісного сідалища свого були найблизші Хорватам и Сербам, и що давнійшої їх вітчизни перед Татрами в землях Галицькій и Володимирській глядати треба.*)

З словенським язиком стоїть про те в найблизшому звязку азик сербський. Слідителі старини учать, що Серби враз із Хорватами в до-историчних часах у зхідних Карпатах а в пізнійшій Червоній Русі були поселились, та що вони, призвані від візантійського цисаря Ираклия, свою землю — Білосербию и Бідохорватію — опуститили, займаючи край инший, що звали ёго Шуґісум.**)

Пови отже Серби и Хорвати на полудні більше-менше в теперішних своїх сідалищах поселились, перебували вони ту в наших сторонах, и про-те не дивно, що в мову руську залетіли де-які сербізми. Но оба язики сербський и руський суть именно з того згляду один до одного зближені, що по-між иншими славянськими, яко найбільше мьлodianі и богаті в самоголосні (vocales) підносяться. Не пересадив Міцькевич значене мови сербської, коли сказав: „Dyalekt serbski ze wszystkich dyalektów słowiańskich najbardziej harmonijny, najmuzykalniejszy, łagodzi, zmiękcza twardość spółgłosek, jest niby językiem włoskim Słowian.***) У сій мові зложені найкрасні поеми богатырські и пісні романтичні. Вук Стефанович Караджич, муж много-заслужений у літературі сербській, назбирав багато таких творів народної поезії, та своєю діяльністю на поли письменности стався твірцем нової доби

*) Safari. Slovanské starozitnosti. V Praze 1837. str. 715.

**) Saf. Gesch. der südslav. Litterat. I. S. 5. ff.

***) Mićkiewicz, Rzecz o lit. słow. I, 124. Poznań. 1850.

словесности. У давніших бо часах, почавши від 13. в. писано там або в церковно-славянським язиці, або уживано мішанини з церковщини и з сербського народного язика. — Коли ж Сербія на Косовому полі свободу утратила попавшись під кормигу турецьку, то погасла и та просвіта, що заледво в зароді була появилась. Віттак не було там життя літературного аж до Дозитея Обрадовича, жившого при кінци минушого. та з початку сего віку. Той муж відважився мову простонародну ввести в літературу, и про-те в словесности сербській має таке-ж становишко, яке в нас Иван Котляревський займає. Вступаючи у сліди Обрадовича, Вук Стефанович займився зладженєм правописи фонетичної и посвятив сили свої розвиткови мови простонародної. Хоча партія противна, опираючись на церковщині партію Вука за божевільних новаторів уважала та й на кождому кроку труди її спиняла, то однакже намагання тих старовірців остались неплодними: праведна справа молоді Сербії подолила застарілі гадки партії противної, по-чім идея народности оперлась на основних підвалинах.

Побіч язика сербського розвивається наріччє хорватське. Де-які учені мужі, за проводом Шафарика, називають мову хорвацьку самостійним язиком. Але-ж мова сея так мало ріжниться від сербської, що хіба тільки патріотизм хорвацький може в ній усмотрити окремішню самостійність. Де-які незначні зміни у формах граматичних не становлять еще язика відрубного, особливо там, де лексикальний материял и склад синтактичний в одній и другій мові буває той-сам. Найбільша ріжниця між письменністю сербською а хорвацькою в хіба тота, що Сербі, належачі до церкви східної, уживають гражданки, коли латиняне — Хорвати букв латинських придержуються. Сербський язик станеться віттак колись письменним також для Хорватів, як скоро ріжниця в письмі поміж обоіма племенами залагодяться.

Досить о сербщині. Перейдімо тепер до погляду на историю мови руської. — Сербія и Русь у часах середнєвїчних не були собі чужими. Коли-бо після нападів Татарських усє життя духове на Русі завмерло, а доля народня в великій могилі скривалась, не забула Сербія про нещасну Русь, но спомагала її, особливо в 14. в. великими запасами книг церковних и богословських, та й не-сла світло науки там, де пїтьма неначє в країні мертвих була розстелилась. Відай в тім 14. в. не догадувались еще Сербі, що небавом також їх самих неволя тяжка мала привалити. Безпе-

речно Русь и Сербия зазнали довгий час подібної долі. Коли-ж Серби від кількох десятків літ у розвитку словесности сміло наперед поступають, то Русини забралень до сього народного діла по довгій перерві з повною самовіжею доперва від тоді, як віщий геній Шевченків словом чародійним новий світ землякам своїм відкрив. И звернула Европа очи на великий 15-миліоновий народ, котрий окремішні знамена своєї самостійности мимо недоли вікової до сьогодня задержав, та й в діях-історичних почесне займав місце.

Перед усім треба замітити, що язык руський не багато обіймає нарічий, але переважно одинством форм языкових відзначається. — Сю правду висказав Максимович сими словами:

„Народный южнорусский языкъ запечатлѣнъ наибольшимъ единствомъ образования и состава въ своихъ мѣстныхъ разностяхъ такъ, что въ немъ можно различить и не очень рѣзко, только два нарѣчія: восточно-украинское или малороссійское и западно-галицкое или червоно-русское.“ *)

Вже сеся обстановка могла-б служити доказом, що язык руський не в наріччєм рссійського, а тим менше наріччєм польського языка. — Наріччє бо міститься звичайно в вузшому крузі менших народностей, або буває мовою якоїсь частини тогожь народа; коли-же якась мова великими просторами країв самостійно розвивається, та й від сусідів своїх різко відділяється, то являється вона безперечно истинним языком. Вправді кажуть деякі фольологи, що в тільки один язык руський, що розвивається у трєх наріччях: великоруським, малоруським и білоруським; але-ж правди в ясному дні трудно закрити, хіба що був би хто сліпий, або нароком одвертався від пізнання правди. Нехай там и звуть одно наріччє великоруським а друге малоруським, наколи тільки не кажуть наріччє малоруське підчиняти під великоруське; тоді-бо оба тоті наріччя кождий вважатиме конечно языками самостійними. — Але-ж не один скаже, що два языки руські побіч себе истнувати не можуть, що віттак тільки один язык, великоруський, єсть языком *κατ'ἑξοχήν*, зачим малоруський назвою наріччя вдоволитись мусить. Истинно, річ очевидна, що сей був би божевільним, хто вчив би, що суть два руські языки. Є тільки один язык руський. — Добре, скажуть многи, сим языком в наріччє ве-

*) Исторія древн. рус. слов. I, 99.

ликоруське, — се язик державний, образований, а малорущина — се хахолщина! — Но нехай мені скажуть противники, який же то був язик, що на Руси в письмених памятниках від 10. до 14. віка уживався? — Скаже не один: язик церковний, примішаний де-некуди рущиною. — Добре, відповідаю, але яка-ж тота примішка язикова, чи великоруська, чи южноруська, т. є. малоруська? — Южноруська мусять противники відповісти. Отже-ж малоруські слова и цілі реченя вміщувалась у старинних памятниках наших, нераз може и мимо волі писателів. Если-б оттак тогдішній якийсь писатель тільки такими словами и реченями живучої мови де-що написав, якою назвою охрестили-б ми нині таку мову, — великоруською, чи малоруською? — Малоруською, або, як де-котрі хочуть, южноруською. Сєї правди не заперечить и найбільший приятель одного літературного язика руського.

Язык малоруський проникає отже більше-менше всі наші стародавні памятники списані в южній Руси; — ба, де-які з них списані де-некуди трохи-не зовсім на лад живучої руської мови. Того язика не закинули писателі наші и після прилученя Руси до Польщи, по-за-як Київ оставався розсадником просвіти руської аж до 17. віка, коли Симеон Полоцький и другі учені мужі жите літературне из южої Руси в Москву перенесли. У Москві же вираблялось тоді наріччє московське, котре опісля в письменстві розширилось по цілій Роснії. Се наріччє послужило за основу в образованю нинішнєго язика російського, що єго в Роснії звуть великоруським, або таки руським. — Коли-ж просвіта з опустошеного Києва в Москву переселилась, то перенеслась там усяка жизнь, так політична як и релігійна, тому що князі и митрополіти стародавній Київ опустяли. У южній Руси було сумно и невесело, неначе в пустині, а натомість підносилаь Москва, принявши від Києва письменство мов присмертний завіт тої матери городів руських. До початку 18. в. словесність російська не могла розвиватись: не стало-бо живого малоруського слова, а наріччє московське було тоді в віку дитинячому; — треба було оттак помагати собі церковщиною. Як же вступив на престол Петро В., то забаглось єму, указом утворити словесність російську. З першу не повелась така новина; отже помагали собі писателі 18. в. найбільше язиком церковно-славянським, та зживляли єго своїм наріччєм московським. Но яко язик державний у великім царстві вироблювалась московщина що-раз більше, поки в часах найновіших писателі російські

не звернули уваги свої на живучу мову руську. Що отже в язиці нашім є найціннішого, так у лексикальнім як и грама-тичнім згляді, перенесли вони в новий свій твір, та стали на-ко-нець голосити, що їх мова є руською. — Коли-ж нарідне московське перетворилось у язык руський, то на первий погляд мож було сподіватись, що коренна мова руська змарніє и загине без сліду. Так ні; не пірнула наша батьківська святиня в безодні, але видобулась из затрати, щоб оджити житєм новим у сій добі, в котрій идея народности до права свого добилась.

Єсть такі люде, що гадають, будьто би наша мова вже давно була до свого довершеня достигла, наколи-б не була звязана мертвим церковним языком. Ба, де-які кажуть, що той язык церковно-славянський так само зупиняв у нас розвиток рідної мови, як у Поляків языком латинським жизнь бесіди народної придавлювалась. Я думаю, що таке прирівнане нашого церковного языка з латинською церковщиною не має ніякої підстави. Наш-бо церковний язык є славянський, и хоча мертвий, давав все якусь поживу мові народній. Що-же мова народня в письменности не розвивалась, ніхто не подивується, по-за-як на-уками тоді найбільше займалось духовенство, та й з-за великого поважання для языка церковного, лише тою-ж церковщиною письма свої записувало.

Після зруйнованя землі нашої через Татар скосніла була мова жива з-за народної загибели, та й не могла розвиватись и тоді, як (1340 р.) Галицька Русь з Польщю була з'єднана. В мову руську входили польонізм, — из руського накорінка виколював языковий макаронізм. Коли-ж Литовська Русь до Польщи прилучилась, не поліпшала и тоді доля рущини, хоча й перші Ягельони говорили по-руськи.

Тота придавлена діяльність літературна на Руси віджила трохи за часів унії церковної. Тоді-бо проводирі церковні заціпили у нас у Києві західно-європейську схоластерію. Так православні як и уніяти писали в тій горячквій порі багато, и то не тільки в язиці руськім, но також у польськім и латинськім. Але-ж тота рущина була чи-мало дивовижня: слова руські, польські, церковно-славянські творили забавну мішанину, з якою и найліпший фільольог при языкословній аналізі не міг би опоратись. — Надійна зірка на мрачнім виднокрузі нашім заблснула тоді, як Богдан Хмельницький для вітчизни свої свободу и волю вибороти забажав. Народний дух оживився, а здібні патріоти занялись спису-

ванем важних подій славної Хмельнищини. Особливо народ сам виспівав тоді найкраспі думи так о Хмельницькім, як и о інших богатах козачини.

Коли-ж нестало Хмельницького, то після загального напруження сил народних наступила якась апатія и байдужна резигнація; — простий люд не міг уже промишляти о боротьбі про свободу, та й улекшав серцю горесть у непотішних піснях бурлацьких и чумацьких. Народ підъунав зовсім, та й загинув у кривавості. Саме тоді виступив Котляревський из своєю травестованою Енеїдою. Хоча-же в ній напосівся на ледарство простого люду, забавляючи панів и меценатів своїх карикатурами козацькими, то таки положив заслугу велику тим, що мову чисто-народню, гарну и звучну підніс из пониження вікового. Оттак и скріпилось народне слово и найшло поруку лішної будучности в повістях Квітки, в поезіях Маркиїна Шапкевича, именно же у безсмертних творах Тараса Шевченка. Поезії сього віщого генія рознеслись уже по цілій Славянщині: Поляки, Чехи, Росіяне, Серби почитують и студіюють їх то в оригіналі, то в зладжених перекладах; — ба, найшлись и по-між Німцями такі, що про Шевченка и ёго поезії де-що гарного написали.

Доля язика руського рішилась отже в корнсть ёго самостійности, тепер не може він змарніти в родині язиків славянських, хіба, що ми самі хотіли-б сеєю народню святиню нашу запропатити.

Коли ж Росіяне нарічне московське, прикрашене язиком церковним и руським, назвали язиком руським, то не диво, що Українці видачи тотожність в назві двох язиків нельоічною, свою мову русько-українською, або по-просту українською назвали. Сю назву прибрали вони особливо за-для того, що нарічне Переяславсько-Чигиринське на Вкраїні є найчистійше, так що може послужити взірцем в образованю рідної мови. Але-ж и в загалі треба признати, що чисторуські слова гармонійним складом звуків відзначаються. Коли-бо в мові російській зголосні (согласные) в складі звуків важнійшу мають ролю ніж самоголосні, и коли по-між самоголосними (vocales) звук „а“ над другими панує; то в нашій мові перемагають самоголосні, неначе душа слова, а по-між ними гомонить найчастійше дискантове „і“ мабуть то свище буйний вітер по степах розлогих та ломиться у порогів Дніпра-славутиці. Сеся перевага самоголосної „і“ по-між другими є особливим знаменем милої мягкости, якою не кожда мова може похва-

литись. В загалі можно ту замітити, що, як кождий чоловік має свою самоголосну головну, и як у музиці в кождім кусні є свій основний тон, так и поодинокі мови любуються очевидно у деяких самоголосних. Но по-за-як Русь також твердо прадідної спадщини придержується, то находяться в язиці живучім деякі дуже старі форми з первісними твердими групами зголосних, форми, котрі давніші суть ніж відповідні в язиці старославянським; н. пр. в способі неозначенім: пєнти, текти, бігти, стєрегти; а в язиці старославянським: пєшти, тєшти, бѣшти, стрѣшти.— Коли-б який фольольог славянський завдав собі трудну працю, вислідити в поодинових язиках славянських такі форми граматичні, котрі в розвою язиків за первісні и найдавніші годило-б ся вважати, то було-б можна, хоча приближучо, витворити образець язика пра-славянського, т. є. того язика, що для всіх племен славянських був еще один, — неподіливший ся в наріччя. Коли-ж старинні Славяне в поконвічній добі всі одним язиком говорити могли, то еще з того не слідує, що колись за кілька сот або за кілька тисячей літ счезнуть язики народностей менших, та що всі Славяне говоритимуть язиком одним.

От, що каже о таких мріях Шлейхер: „Der Gebrauch eines Dialects als der alleinigen Schrift- und höheren Umgangssprache aller Slaven an sich, wäre wohl denkbar, wenn man auch die praktische Einführung desselben für so gut als unmöglich halten mag.“*)

Истинно трудно вірити, щоб поодинокі народи славянські зреклись найдорожшої своєї батьківщини та вдоволились одним язиком влясичним. Ниньки звісно, що Россіянє дуже бажають, щоб їх язик стався для всіх Славян літературним; але-ж нехай би вони взяли собі до серця ось-сі слова Макса Міллєра: „Litterarische Dialecte, oder die sogenannten classischen Sprachen müssen für ihre zeitweilige Grösse durch unvermeidlichen Verfall büssen.“**)

Поки-що, треба нам отже тихо и невсипучо трудитись на ниві словесности нашої; може бо колись статись у далекій будучині, що язик великоруський, основующий ся на наріччю московському, перестанє бути літературним, та що мова малоруська возьме гору над наріччєм московським, а виперши єго из

*) A. Schleicher, Linguistische Untersuchungen, II, 197. Bonn 1850.

***) Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache; deutsch bearbeitet von Dr. Carl Bottger; I, 55. Leipzig 1863.

місця призначеного для каменя угольного, станеться підваиною для святині нової, котра тоді могла б називатись народно-руською. Може бути, що се мрія фантастична; але-ж в розвитку язиків мусить набуватися лад природний, нарушене котрого мстить немезис исторична.

Се замітки мої об язичі руськім. До нєго причисляю я за проводом Малиновського нарїчєнє білоруське, або литовсько-руське, котре живе в устах того племеннє руського, що поселилося на північному заході Руси, та й належало волєсь до княжєства литовського. Мова білоруська не має своєї літератури.

Остаєтьсє нам єще, вчинити погляд на мову польську. Вона розвинулась самостійно поміж чеською а руською и представляєтьсє тепер у літературі богатій, якою крім Россиї ні один народ славянський похвалитись не може. От що каже о ній Міцкєвич: „Literatura polska, pozostając mniej oryginalną od innych, od serbskiej na przykład, rozbujała wszakże najpotężniej. Nie uległa pod zalewem łacińskiej, przywłaszczywszy później francuzką, naśladowując często niemiecką, nie pozbyła się bynajmniej istoty swego charakteru.“ *) Хоча-же мова польська давнінє від ріжнородних впливів зависіла, то однако инвєнтар її звуків є зовсім свій пєтятий та й оригінальний, а прастарі звуки *o*, и *e*, якими ні один живучий язик славянський звелєчатись не може, суть явним доказом, що Поляки в давній добі дорогий язиковий заповіт прадідів шанувати вмїли. Виравді кажуть де-які лінгвісти, що мова польська є твердо; навіть учений Потт замічає: „Unter den slavischen Idiomen steht namentlich das Polnische im Geruche grosser Härte wegen vieler übermässiger Häufung an Consonanten.“ **) але-ж мова сєса звучить твердо тілько в устах чужинца, особливо-ж Німця; в устах жє Поляка гомонить вона поважним голосом. Найбільше трудностей справляють чужинцєви так звані сичучі и шипячі зголосні, и єсли що, то хїба се можна закинути польщині, що вона в сичучих, так твердих як и змягчених, любуєтьсє. Так замічає Шлєйхєр: „Im Munde des Eingeborenen klingt das Polnische nicht hart, aber immer lispelnder, säuselnder als andere Dialecte.“ ***) Видимо отже, що в мові польській зголосні над самоголосними пану-

*) Rzecz o literaturze słowiańskiej, lekc. 13. tom I. str. 84. Poznań 1850.

**) Aug. Friedr. Pott, Etymologische Forschungen, II, 53. Lemgo et Detmold, 1861.

***) A. Schleicher, Linguistische Untersuchungen, II, 213. Bonn. 1850

ють; що проте вона майже так ядра, як мова чеська. Півнішніми звуками гомонів язык старо-польський; бо появляв більшу прихильність до уживання самоголосних, котрі в живучім язиці польським особливо на кінці де-яких форм глагольних відкидаються. — В загалі треба признати, що в мовах живучих окінченя слів поволі стираються, півчим затрата де-яких форм у склоненю и спряженю кінечнє наступити мусить. — Коли-ж звернемо, увагу на характеристичні носові „o.“ и „e.“, то годі нам обійтись без де-котрих приміток про долю сих самоголосних.

Я гадаю, що в давній добі рзвою языка польського було більше носових ніж нині. Если правдиві сьуть слова Макса Міллера, що властиве и природне жите языка в ёго наріччях появляється*), то треба нам вглянути в наріччя польські, щоб вивідатись, які звуки носові в польщині могли колись в уживаню бути. Відомо же, що первісна півноча звуків носових підобується ще тепер в наріччю кашубським. Там-бо мож учути ось ті звуки носові: a, o, e, u, i, — ба и в силезьським горбї являються тріхи-не всі тоті звуки носові.***) (От, и в язиці літературнім є слід, що колись носові „a“ загально уживалось; н. пр. Sandomiř, Kant, Vanda... Из сєї появи можна вносити, що в язиці польським, крім звуків „o.“ и „e.“ також „a.“ „u.“ „i.“ загально були звісті и уживані. Усі тоті самоголосні носові крім „o.“, знала колись стародавня мова литовська; но з віками затратився первісний іх звук носовий та лишились самоголосні чисті, так, що давньому „a“ „u.“ „e.“ „i.“ тепер „a“ „u“ „e“ „i“ відповідає. Сей-же примір загибелі звуків носових у Литовців каже остерегатись, щоб колись танеж у мові польській звуки „o.“ и „e.“ не затратились, рівно як и в інших мовах славянських вони вже давно загинули. Поки-що треба нам подивляти консервативну твердість мови польської, що до сєгодня стародавнє „o.“ и „e.“ задержав. В загалі вірність у захованю перенаву прадідного є головним знаменем польщини. Не могучи через пать віків за-для латинщини животної сили завдати розвинулась мова польська на-раз в 16. віку в літературі буйній; а очистившись по змосі від чехізмів, не змінала досі форми основних, які приняла в своім віку золотому, та й представляється ним нині в віку

*) Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache, I. 45.

**) Бодуэн-де-Куртєн, О древне-польскомъ языкѣ до 14. столѣтія, стр. 84. Лейпцигъ, 1870.

Мицькевича такою самою, якою була за Кохановського. — Безперечно годилось отже вже давно, щоби так образована мова добилась заслуженого становища по - між упривілейваними мовами Європи, и щоби по-біч мови руської в школах нижших и высших стала мовою викладовою.

Се короткий мій погляд на историю язиків славянських, виложений ту в моім слові инавгураційнім у наміреню тім, щоби показати, яке становище оба язики краєві в родині язиків славянських займають. Тільки при такому погляді зможемо мову рідну належнито оцінити, и до неї яко до дорогої спадщини по прадідах наших цілим серцем прилягнути.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Русько - польські взаємини в Галичині.

II.

Політика угодова а політика „русської Ради.”

Дня 23. Жовтня 1869 р. поставили руські послы на соймї у Львові внесок, змаіруючий до уладнання незносимих взаємин русько-польських в Галичині. Внесок той, жадаючий з великою уміренностю рівноуправнення народности руської з польською, шахував під той час дуже щасливо змагання польської більшости соймової; бо примушував її годитись на справедливі жаданя Русинів, що-б-то вони у Відні перепои не ставляли ухвалою и санкції так званої резолюції галицького сойму.

Галицькі Русини майже всі приплеснули сій політиці послів своїх, надіючись по ній якого-такого убезпеченя розвитку народности свої; бо переконались по 20-літньому ониті, що Русинам нічого и надіятися из Відня.

Зворот в політиці наших провондирів був отже конечним и на часі. Від доброго поведеня тої політики зависів її успіх.

Плян кампанії угодової, послы руські напевно поставили уже при нарадах над своїм внеском; бо ніяк припустити не можемо, щоби вони були на стілько наївними и думали, будь-то ультраси польські оттак и без борби зададуть Русинам часть власти свої, и без опору повинуть розпочати крутодорогі міри свої,

ведучі займом по собі повільне але тим и безпечнійше винародо-
влене Русинів в Галичині.

Необдумані політики не могли ми импутувати нашим по-
слам-проводирам, а вже менше усіх п. Лавровському, котрий уже
в 1848 році на полі політичному виступав, а останними 10-ти
роками, був меже иншими одною з найсильніших підойм інте-
лектуальних усёго того, що діяли Русини в Галичині. На ёго мо-
гли ми уповати, бо из давна вже неперечно багато причинився він
до піднесеня руської народности, так завязанем „Бесіди“ основа-
нем „Театру,“ розбудженем Семінара до укладаня „Словара,“ та
густими щирими датками до всёго, що тільки хосен Руси при-
носило. Словом, ёго патріотизм, парламентарна слава и полі-
тичний такт, ставляли ёго у чолі галицької Руси и казали наді-
ятись від нёго щасливого порішення угодового діла.

Однак опит 3-ёх останних літ виказав противне. — Вика-
зав, що політика угоди була так нещасливо ведена, що не тільки
не досягла свої ціли, але навпроти, нас ослабила и истнуючу
уже від давен-давна прію домову до явної завязатої борби довела.

Кождий пійме, що виступаючи з угодовим внеском передо-
всім треба було скодифікувати ёго точно, щоби сойм міг сей-час
над ним рішати. А промовляти за ним треба було так, мов то
подавалось би Полякам у одій полі мир а у другій брань; теє
вже за-для того, щоби з одної сторони народнєї думи Русинів не
понижити, а з другої показати противникам безпечність руську
в руські сили, и тим самим склоннійшими їх учинити до при-
знаня прав Русинам належачих.

Не так довелось. — П. Лавровський и політики наші, не
скодифікували внеску як було треба, так, що и внесок з-за того
мусів попасти в одрочене; а по при тому пан Лавровський про-
мовляв за ним там неполітично, так зложився перед Поляками,
що усіх Русинів, а навіть самих внескодавців знеохотив до своєї
політики: бо уявив більшости польській, що її нічого годитись
з противником обезсиленем, котрий майже до прошеня перед
нёю знижавсь.

Тим ходом угодова політика уже при роді носила на собі
печать близької смерти. Можно було вправді еще всё направити
випруженем усіх сил руських, однак о тім ніхто й не подумав.

Не подумав ніхто, що в-перше, чим з Ляхами, треба було у
себе дома погодитись, щоби нашим послам на соймї не цвіркала
польська більшість в очі: „Wy raz mówicie żeście Haliczanie, drugi

raz zowiecie się Małorusinami, najuowszemі czasami przyznajecie się do jedności z Moskwą; kto jesteście nie wiemy, a gdy nie wiemy z kim mamy do czynienia, jak możecie od nas żądać, abyśmy się z tymi godzili, o których nie wiemy kto oni? — Так воно; передо всім треба було покликати Русинів усіх партій, погодитись на одну програму, и єдністю зпотугувати руські сили; бо ніхто з безсильними и безпрограмними не павтує. Треба було, побачивши, що діло відволікаєсь, з одної сторони станути за федераційним принципом уконституовани народів Австрії, щоби нас ніхто не посуджував о кокетованє з Німцями, котрі нас кинули під ноги Польщі; а з другої сторони постаратись о прихильне всиране політичнї угодової в міродайних кругах польських и у польської праси. Се було діло легке; бо знаєм, що майже всі газети польські з-разу щиро прихильно промовляли за внеском угодовим, особливо „Dziennik Lwowski“, котрий тоді через Towarzystwo demokratyczne не малий вплив мав на прилюдну гадку в Галичині. Треба було на-конець розважити що: si vis pacem para bellum и про-те, при неможивости заложеня нового органу, вплинути на редакцію „Слова“, и надати „Слову“ зовсім инший реальнійший напрямок, щоби воно вмїсто обаламучуючих фраз, котрими без хїсна досї було набите, здорові мисли ширило між руським народом в Галичині, та поучило єго, як хїснувати з конституції и як пригтовитись до легальної а завязтущої борби протів польонїзації, на випадок непринятя внеску угодового зо сторони соїму.

Того всего не вдїлано, а по тому и видиться нам, що самі-ж ті всі послї наші, котрі за п. Лавровським підписали внесок угодовий, не вірили в угоду, и або тільки маневрувати хотїли протів Німців, щоби їх тим способом на свою сторону склонити, або таки и самі не знали ясно, куда здужають и чога хотять. — З-єх тільки непідписавших внеску знали чога їм треба.

— Тому-то и не дивно, що справа угоди, вмїсто постулати и займати що-раз-то ширші круги, навпроти, що-раз-то більше малїла, так, що при раз висказанїї програми угодовїї, на соїмі біля п. Лавровського лишидось тільки кількох послів, а навіть и ті з виїмкою Качали и Кашевка єго опустили, коли переконались, що польська більшість, побачивши безсильність Русинів, увїрена на свою погугу жадних прав Русинам признати не гадає.

В міру того, як значенє п. Лавровського у Юра и у партії „Слова“ малїло, зближався він більше и більше до партії на-

родній, котра ёго на предсідателя товариства „Просвіти“ и „Бесіди“ була вибрала. — Народна партія, хоть и бачила, що діло ёго зіпсоване, хоть и не мала віри ані в політичний розум, ані в щирість польську, не була противною дальшому веденю] політики угодою; бо узнала, що при консеквентному витриваню у розпочатім ділі и при зручному веденю того діла, можна було се осягнути, що Поляки через згляд на власні интереса Русинам прав ім приналежних не відкажуть.

З-за того знамірила партія народня піднятися за діло, щоб угодову справу на ліпшу ввести дорогу.

Незабаром здучилась спосібність до того, коли де-котрі провоядирі польські на скликаний з'їзд політичних сторонниць прилюдно завізували по-між иншими також пп. Лавровського, Д-ра Сушкевича, Ильницького, Партицького и Вахнянина. Бо по нараді над тим завізуванем заявили ті пафове, а з ними и п. Лавровський прилюдно: що Русини узнають себе окремим самостійним народом, а не сторонництвом, и що про-те неможуть вони явитись на з'їзді сторонниць, а завізувані до уділу, яко патріоти руські право висказати мусять, що на так довго жадних спільних справ в політиці з Поляками не мають и мати не хотять, доки внесок 30 руських послів з дня 23. Жовтня 1869 р. соймом прийятий, короною санкціонований и в жите введений не буде. — Те заявлене добитно характеризувало програму діланя народній партії.

В анкеті, котру Виділ кравній для розсмотреня и сконфіюкованя внеску угодового висадив, зложеній з одной сторони з Поляків, а з другої з Русинів усіх політичних переконань, показалося, що всі ті руські елемента при крихті доброї волі и уступчивости погодити можна. Працювали бо вони всі згідно з собою, боронили солідарно точка за точкою внесок угодовий протів польської сторони, и погодились на одну програму народню, котру и прилюдно заявили: — що „Русини суть народом окремим від народу польського и великоруського.“

Після того заходили народові волю діла, щоби привести партії руські до загоди домової. Один из них піддав О. Павловичу мисль основаня товариства політичного котре-б мало погодити нас дома, дати здоровий напрямок політиці галицько-руській и заступати народ руський від усякого пригнетеня. — И дійсно зійшлись народові люде усіх сторонниць наших; виробили статут и завязали товариство політичне: „Руська Рада.“

Однако помимо заявлени народнєго сторонництва, що воно всякі справи, котрі могли-б едпаню Русинів шкодити, розминати буде, рішили потайком члени Виділу „руської Ради“, щоб знатійших народовців зо складу Товариства виключити. Таке безправе нездивувало нас; учинили бо ёго люде, котрі від 20-ти літ покутну вели політику, и для того жахались острої критики своїх діл.

Сталося. — Ті члени народнєго сторонництва, котрі були ще у „Раді“ виступили из неї (7 Вересня 1870 р.), и розділ між сторонництвом народним, а клікою Слова и фракцією св. Юра, котрі злучились в одне тіло „руської Ради“, наступив одкрито и повів за собою ослаблене цілого галицько-руського організму.— Признаємо, що п. Лавровський не був в силах, не допустити до так нерозважного и неполітичного кроку членів Виділу „руської Ради;“ однак з жалєм визнати мусимо, що станувши раз у чолі народнєго сторонництва, міг був п. Лавровський своє виступлене з „руської Ради“ гіднійшим учинити, чим тев зробив він, подаючи за причину виступленя не як між народовцями воно було узнано, виключене іх товаришів з „Ради руської“, але вороговане „Ради“ на правительство, котрого и зовсім не було за що в оборону брати, а чим п. Лавр. представив себе яко чоловіка правительственного.

Народня партія виділась таким поступом свого голови перед лицем Галичини скомпромітованою, и уже відтої пори мусіла мовчати, коли вороги п. Лавровського обношували підозріваючи ёго о ціли личні, не дуже поруч идучі з интересом народним.

Єще один раз була народня партія готовою, політику угоди піднести и боронити через прилучене сил своїх до заснованя нового політичного органу. Бо „Слово“, не тільки що неперестало запоювати самими шарлятанськими ошіятами патріотичної фразеольогії ошіянію публичну, а навпроти, оно чим раз-то більше и більше в дур и блуд впроваджувало своїх читателів, представляючи в ложнім світлі всі пересправи угодові.

Орган такий („Основа“) станув; однак и ту надії народовців показались „*prim desiderium*.“ Бо п. Лавровський, котрий найбільше причинився до заложеня нового органу, даючи під нєго залог (кавцію) и вспомагаючи ёго матеріяльно, уже из самого початку повів діло инакше, чим того трібувала партія народня и угодове діло; бо не хотів „Основу“ перед виборами на сойм 1870 р. в світ пустити, а випустивши її, поставив у ній про-

граму в многих точках несхідну з тою, котру виробило було народне сторонництво.

„Основа“ могла була перед виборами на сойм вияснити ситуацію, виказати хосен політики уговою, перестеречи перед нещасливою дорогою, котру заняла „руська Рада“, розділюючи до-решти Русинів; могла була наконець зъєднати сторонників для уговою політики и в кругах соймових. Однак того неучинилось. Програма „Основи“ виявила її яке орган ніби пів-урядовий. Ніхто її не хотів читати, помимо де-яких и добре списаних статей; „Слово“ и „Рада руська“ кинули на ню, анатему, народне сторонництво почалось її стидати, и так из того органу більше хісна не було, хіба, що польські часописи почали від хвилі появиеня ёго приязнійше одаиватись в спрах руських; натомість „Основа“ прилещуючись Полякам, більше шкоди принесла народньому сторонництву, чим 10-літні ложні инсинуації „Слова“, яким и ніхто не вірив.

Не-раз було, народовці звернули увагу п. Лавровського на те; він однак не хотів з невідомих нам причин своїй газеті иншої дороги наказати, а старався негодоване народієї партії зацитувати субвенціями сойму и міністерства та всякими обіянками для товариства „Просвіти“ и „народного Театру.“ Іздив и до Відня в народних справах; однак провадив там діла руські так нещасливо, що ми побачили, як помимо ёго значіння и заходу польонізація Галичини звершавсь майже на очах наших.

Після таких неудач (Русини не вимогли собі навіть обсади иншпектур народних шкіл, чого у Відни добивались) ніхто уже не хотів вірити в угодову політику; — п. Лавровський рішивсь ще на соймі 1871 р. уратувати хоть що-то на внеску свого и поставив жадане о зрушене висшої гимназії акад. у Львові. И дійсно, польські послы заманіфестували остентаційно свою прихильність для внеску того, и щоби осолодити Русинам гіркую, що їм подали видаючи під стіл угодовий внесок, ухвалили вклади руські на цілій акад. гимназії, протів дитинної оппозиції майже усіх послів руських, котрі з засади не хотіли вже нічого попірати, що п. Лавровський ставив. Внесок той ухвалений звязала однакож польська більшість соймова из внеском Галера о спольщене німецької Гимназії у Львові, просто так и нарочно на те, щоби німецьке міністерство не кваинлось, ёго до санкції Цісареві предложити.

Тільки хісна з уговою політики; — а шкоди? Хто її обрахує? Ми тільки сотенну чать того, що дієсь у нас протів Русинів, викрили в попередучому чис. Правди,—а що буде дальше? Ту вже и сам п. Лавровський добре видить, бо часто нам каже: „ще гірше и гірше буде.“ Коли-ж воно так, а так помимо захваляваної п. Лавровським політики, то стоїть питане: на-що почав він її, и держиться її и нам в ню каже вірити, сам не віруючи?

Правда, що політика давніша була не здорова; бо безхосенно ставила вопрос руський на вістрє ножа, и чинила неможливим кождому хоч трохи зависимому чоловікови признатися одкрито до Руськості;—але-ж чи ліпший и гідний напрямок той, щоби нам падати ниць перед Поляками и жебрати у ясновельможних насущного хліба, того хліба, котрий тільки благородною невтомимою працею здобувається?— П. Лавровський напевно знає, що здоровенному прошакowi милостині не дають, и що право здобувати треба моральною силою и гідністю.... В політиці-бо то не в Евангелії, де кажеться: „просіте а дасться вам;“ ні, ту дається тільки тому, що показує охоту и силу сам собі взяти. З тим розминулося діловане п. Лавровського, и для того - то воно звихнено и не політичне. Воно нас записало-б скорше чи пізнійше в польські слуги, а з народу руського учинило-б чорну масу рабів, готових за леда-що признатися ворогами Руси, и розияти хотя-б и свого власного пророка.

Схиблене діло угоди було в своїму почині розумне и практичне, коли знаміряло двом народам, що живуть вспільно на одній землі, законами зазначити міру народних жадань навзаїмних; перша гадка ёго була здорова, однак (по-тому судячи, як оно велоса) бачимо, що ніхто щиро о нім не думав.

Посли руські, вмiсто давати директиву п. Лавровському покинули ёго.

П. Лавровський, вмiсто впливати на послів, — відвернувся від них; а чуючи себе не в силах вести з гідністю народною діло, попав на зловістну дорогу, яку бачимо з негодованєм в ёго органі „Основа.“

„Рада руська“ — вмiсто, щоби побднати руські елемента и своїм впливом розбудити реальний патріотизм, жертвенність и почуте обивательських обовязків в народі руськім Галичина; вмiсто того, щоби старатись о завязане „рад руських“ по містах и місточках, о скликуванє народних здвигів (мітінгів), щоби з

наших селян поробити доспілих обивателів землі, понижаючих гідність свою в стюючих за народні свої права; вмісто паралізованя польських прямовань по шкільних и повітових радах; вмісто двиганя руського елементу на всіх полях и всіх кінцах; — от-що учинила від завязаня свого т. е. від 9. Червня 1870 р. аж по нині:

Вона — як и жалується на нетолеранцію Поляків, нетолеранцію тую-ж власним своїм знаменем обрєкла, прориваючи звязь тую, що руські елемента хотіла єднати; — замітимо ту тільки факта: що таким людєм як Д-р Ом. Огоновський (професор література руської на львівському університеті), зборонила вона голосу прилюдного (на зборі 7. Вересня 1870.), піднесеного за домовим миром між самими Русинами; що викинула зо складу свого самих руських патріотів руських; що не-руськими обрєкала народні товариства „Просвіту“, „Січ“ и „руську Бєсїду,“ видаючи анатему на народне стороництво руське. — З трїбуни непогрїшности своєї в ділах народних осудила вона самих перших патріотів, учених и писателів руських, як: Д-ра фил. Ом. Огоновського, Д-ра фил. Шараневича, Д-ра пр. Сроковського, Д-ра пр. К. Сушкевича, Д-ра мед. П. Сушкевича, Д-ра богосл. Пелєша, Д-ра пр. и фил. Ол. Огоновського, Сов. Ільницького, Сов. Лавровського, Партицького, Вахнянина, Федьковича, Шайкевича, Згарського, Зарєвича, Лукашевича, Устияновича, и множество других, майже весь цвіт народу руського осудила вона; задавила розбуджене народнє життя, виклинаючи народні товариства та тамуючи творенє „руських рад“ на те, щоби сцентралїзувати у скупих руках своїх усє життя народа; а по-чому? — Напевно не по-тому, щоби морально и материяльно двигнути народ; — бо хто на стїльки фанатиком, що незрячим селянам на політичній раді означувати каже правонїсь и граматїку, хто своїх власних писателів и патріотів ногами дєпче и цурається власної словесности, — той ні о духове, ні о материяльне піднесенє народу дбати не хоче, а ходить єму, о що инше. — О що-ж ходило? О політику. Роздвївїмо-ж-ся, що „Рада“ у політиці для Галицької Русї реального вдїлала.

— Написала меморандум до міністерства, у котрім жадала подїлу Галичини; зміни статуту виборчого, и пр..

— Меморандум; — не цєрще воно, а з раду чи не 16-те вже в 20-ти літах. — Русини писали, пропамятні письма свої до Відня:

6-го Жовтня 1850 -- о увагляденне Русинів при обсаджуваню урядів, о надане їм впливого становисна, и заведене руського язика в школі и уряді;

11. Маа 1861, — в ділі сервітутів;

11. Серпня 1861 — те саме, з додатком о підвишене дотації клиру;

3. Липня 1861 — о позволене перекладу руського кодексу цивільного;

було й меморандум — о наділене Института Ставропигийського правом печати и продажу учебників для іпвіл народних;

21. Вересня 1861 — о уорганізоване гімназий в Галичині, одвітно потреби духовій и материяльній Русинів;

30. Вересня 1861 — о заведене язика руського в школі и уряді;

18. Падолиста 1861 — стрічаємо знов прошене о переклад кодексу цивільного на руський язик;

1863 р. — відправлено аж два меморанда о язичі руським в школі и уряді;

13. Жовтня 1864 — меморандум, жалуючесь на неряд польський и жадаюче поділу Галичини;

1865 р. — нове меморандум по тій самій причині; а

1865 р. — заслав Пр. О. Куземський гр. Бейстови також нисьмо подібного змісту; —

— словом усіх таких многонадійних и вірно підданчих прошень було більше як 15; прошено в них між иншим в сени ж айше и всепідданійше: о ерекцію владичого престола в Станіславі о зрівнане норм инвентарних, заведене руського язика на почті, о субвенцію на вибудуване капітульного дому у Львові, о заведене инфулатури при обох крилосах, о надписи руські по містах и селах, о реорганізацію львівської урядової часописи, о увагляденне урядників руських, о надане митрополіті достоїнства тайного радці, о підвишене дотації львівському суфраганови-владиці, о поставлене на рівні парохій руських з латинськими у Львові, о дефінітивне обсажене катихтур, о надане стипендій руській шкільній молодезі, о справедливе переведене виборів на сойм, о зміну виборчої ординації, о перенесене руських урядників з мазурів в Галичину. — и о много иншого.

— Справді, — Русини за тими прошеннями почали тратити гідність народню и уповане в сили власні; почали ліниво обзиратись, чи не буде хто на стілько добродійним змилюватись над

ними нездарними, — та чи не всуне їм сам яву марницю в руку; — а коли по 20-літнім поклонничім життю проводирі наші стямались, увидівши, що правительство їм в очи каже, що не має діла до них, а справу руську віддає соймови Львівському до розрішення; коли по-тому підписали внесок угодовий и вступили на дорогу нову, — вони непобігши й версти завернулись назад, написали нове меморандум и ударили знову поклоном перед Німцями, перед тими самими Німцями, що по 20-літнім обдурюванню Русинів під ноги услали Полякам.

У тім меморандум (воно писане до цесара на руки міністерства) просять консеквентні в неконсеквенціі проводирі 'о поділ Галичини, о зміну статуту виборчого, о застановлене шкільної ради и пр. Так, о поділ Галичини. — Хто би и не був за ним? Однак руські проводирі, ті самі, що теперь о н'го просили, зрекли ся ёго були раз в меморандум жовтневім 1860 р., и хотя 13. Жовтня 1864 року и оісля в році 1865 изнову за ним просили, то все таки прилюдно на Соймі у Львові в угодовім внеску жадали неподільности Галичини. — Поминімо розбір тої консеквенцію; а стоїть ту питане: чи справді можливо се добути при нинішних обставовинах и при нашому безсилю?

На підставі відступної грамоти з 18. Вересня 1772 р. Станіслава Августа, короля Польщі, не має Австрія легального права до польської часті Галичини; — ділити отже Галичину на польську и руську не порадио Короні. Вправді по знесеню конституції 1848 р. наступив адміністративний поділ Галичини, однак уже 7. Вересня 1850 р. внесло міністерство до Корони о злите Галичини в одно тіло и Корона згодилась на те 3. Жовтня 1850 р. а 26. цвітня 1860 р. міністерство знесло дефінітивно навіть и адміністративний той поділ Галичини. — Нині Корона могла би тільки за зломанем конституції з 1860 р. наказати поділ Галичини; бо така справа належить після §. 11. оснoвних законів тільки до компетенції „державної Ради“, а чи тая зхоче коли поділити Галичину — сомніваємся. Шкода-ж даремно сили теряти гонячись за неможливостями.

Дальше жадають наші проводирі в своїм меморандум „руської ради“ від міністерства зміни ординації виборчої. — Однак, — чя не вони-ж їздили до Відня написавши *Vertrauensadresse* до Шмерлінга в році 1860, не вони нараджувались з ним над статутом краєвим для Галичини з 26. Лютого 1860 р. у котрім фактично знищені зістали з курії, и крізь те задекретовано нас на

вічну меншість на сеймі у Львові? — Тепер стягнись, — ні рано ні пізно, в сам добрий час; бо нині зміна статуту правого належить після австрійської конституції до сейму, а в сеймі більшість польська, и тою більшістю управляють найзавзятіші негатори Руси. При такому складі річи, нині нам не вищої зміни ординації виборчої надіятись можна, як тільки такої, котра-б нас це зовсім на сеймі обезсилила.

Прошено там дальше о звиненє шкільної ради, яко найнетолерантнійшої и для Русинів найнебезпечнійшої власти автономічної. Але-ж сёгодня ані міністерство ані Корона нічого октроєвати не може, коли наша держава має бути конституційною; а державна рада напевно не знесе конституції для хороших очей руських прошаків. Рада шкільна єсть установою сеймовою, санкціонованою від Корони (20. Черв. 1867) и тільки сейм її знести, або змінити може. До чого-ж здалася така петиція? По-що-ж ту в заблуд вводити цілий край и казати Русинам надіятись того, чого не достигнуть ніколи від тх, котрі ані хотять ані можуть наші бодай и справедливі жаданя задовільнити?

Одно розумне діло, що „Рада руська“ учинила, є агітація, котра вивала 300 протестів від руських громад протів Резолюції сейму Львівського. Єв важний факт, бо уявляє яну таку політичну зрілість и єдиномислість нашого народу. Не єдно може у тх протестах нерозумно написано, а всё такі виказали воми правительству добатно настрій політичний руських обивателів Галичини. И дійсно, протеста ті могли при янших обставинах принести користь народности нашій. На коли-б у нас була єдність, наколи-б ми всі не для яних-там ирій, або особистих цілей, але з чистою совістю, для добробиту, просвіти и двигнення народности руської працювали, то Німці не могли-б були нас игнорувати, и заставили-б Поляків, щоб у-перше згодилися на угодний внесок, доки дістануть „Резолюцію“. — Однак, як правительство и рада державна уявили собі, що воно так не є, и що ті люде, котрі нині в Галичині перед ведуть, не змірюють тудя, кудя належить, то и збужили руські протеста просто на те, щоби „Резолюцію там тільки обмежити, (в єлбораті комітету) де вона їм, Німцям, або правительству невагідна; а лишчили-ж у ній всё те, що наипому житю загрожує; без огляду; чи сейм згодиться на угодний внесок п. Лаврівського и 30 послів руських, чи ні. Що так діло піде, се ми хорошо по давних до-

свідах знали. А чи-ж могли не предвидіти того проводирі наші в „руській Раді?“

Трудом, щоб вони були настільки наївними и думали, будь-то правительство и Німці не знають, куде вела „Лада“, „Семейна бібліотека“, „Конюшний“, „Антологія“ „Зборники...“ и инше; якою ходом пішло (з початку малоруське) „Слово“ и що означали анатема кидаві на „Вечерниці“, „Ниву“, „Русалку“, „Мету;“ чого знаміряло остептаційне непринятє даровитих писателів народних в членів Матиці; яка причина тому, що комісія народногу Дому змісто піддержувати руського духа, давила ёго на кождому шагу, не дозволяючи, приміром, салі на декляматорські вечері, в память найбільшого нашого поета Тараса Шевченки, тав хосенні для піднесеня патріотизму и духа народного руського в Галичині; и чому наші проводирі від Св. Юра не хотіли згоди в народовцями ані на полі словесному ані політичному, хоти тї-ж як найбільші уступства для партї Св. Юра чинили (1864 р.), коли хотіли покинути кулішівку в хосен писовні 1849 року, коли (1868 р.) завязали Товариство Просвіта надаючи ёму напрямн общій, коля (1870 р.) у Раді Руській хотіли єдности и згоди, коля (3. Марта 1871 р.) номимо анатем Ради руської и номимо огидних инсинуацій „Слова“ в своїм меморандум до Метрополіта готовість указали до всяких уступок, жадаючи в замін тільки одного, т. є. узнаня тої програми народнїї, яку проводирі инніпної руської ради оголосили були в році 1848; чому наконець и нині „Рада руська“ відвертається від згоди, яку хоче сторонництво народне; чому члени комісії народного Дому и руської Ради виступили в „Весїдї“, и зашкаралувившись у загарбанах стїнах Матиці, Ставропигії и Народного Дому, нікого з народовців між себе не приймають.

Проводирі наші у руській Раді знали добре, що правительство и Корона, обзучені 58 доносами урядовими, доносами потвердженнями через Русинів самих, як то на соймі через О. Наумовича, а в публіцистиці через добре обдуману и від 3 літ залежалу статію 59-го ч. „Слова“ з р. 1866, — не могли *дспирати такого стремління Русинів, котре не иде поруч з интересом державним Австрії. Правительство уже раз виразно сказало Русинам устами Бейста: „Wenn die Ruthenen Russen wären, so müsste ich es bedauern; da es aber nicht so ist, so muss die Regierung in den neuesten Manifestationen derselben eine Oestereich feindliche Richtung erblicken und kann unmöglich sie unterstützen. Mein Rath wäre, umkehren, eht“

lich umkehren, wenn das Wohl der Nation ihnen wirklich am Herzen liegt.“

„Umkehren“ — радив Бейст, и мы тов радимо. Дорога котрою пішла „руська Рада“ веде нас у погибель; вона сто раз гірша чим та, яку п. Лавровський верстає. Бо політика ёго хоч и понижає нас, а всё таки не веде за собою смерти нашого народу, наколи він по-при всёму о просвіту, словесність, и розвитє соціального житя Русинів старається; дорога-же, котрою когиться „руська Рада,“ стаючи орця протів руських товариств, виклинаючи найліпших руських літератів и патріотів випераючися народного „Театру,“ обаламучуючи народ політичними мріями и захвалюючи и салтирний говір „Слова,“ осьміяний так Великоросами як Українцями, за взір літературної мови супротив Шевченків, Кулішів и Квіткові, на те тільки, щоб язиком, бодай и салтирним відрізнитись від хлопа; — словом, владучи таму розвитку народности руської на кождому полі — тая дорога веде наш народ до совершеної погуби; — ліпшого средства на нас навіть Поляки видумати не годні.

Найдіпшим доказом наших слів будуть факта: В році 1871 питали ми председателя „Академического Кружка,“ товариства протегованого „руською Радою“: чому „Кружок“ не займається народною просвітою и не пише книжок для сельського народа. — „Того незробимо, бо не признаємо язика малоруського; по-польськи-же писати не хочемо, а по-московськи таки не знаємо“ — одвітив голова „Кружка“. — Тев самое чули ми від двох молодих провідників руської Ради на запрос: чому не говорять прилюдно по-руськи з собою а по польськи; бо одвітили: „Малоруська мова, мова хлопська; великоруської не знаєм, так говоримо цивілізованим язиком польським.“

Зовсім не дивно нам за тим, коли бачимо, що п. Площанський редактор „Слова“ и права рука „руської Ради“, хоч як и голосно горлає за тим, щоби інтелігенция руська всюди уживала руського язика, — сам прилюдно перед судом розводив річ польську, та и в приватному житю говору иншого не знає, а незгідні з тим експериментациі свого „Слова“ потребою насущного хліба боронити умів... Не дивно и те, що той світлий проводир народа руського, не уміючи сам в своїй часописи розумно вести народ по тернистому полі оппозиції, жалує грошей на оплату розумнійших, узнаючи, що для публичности від 10-ти літ баламученої вистарчить некоштовний фразес псевдо-патріотичний,

або огидна клевета, вержена на сторонництво народне, що будьто воно Ляхами підбите ! Фактів таких тьма; — вони доказують крайню деморалізацію и розклад товариства руського; — куда воно веде, ми уже сказали.

Для того повторяємо за Бейстом „Umkehrer“.—И знову подаймо руку до згоди.

Не легко вправді річ, покинути любую мрію, до котрої приляглося усім серцем; не легко сказати собі, „ми завинили,“ ми загнались; — однак то мусить наступити, коли не хотять провідирі від „руської Ради“ жизнь народу руського кидати на вир небезпечний.

Ми не виклинаємо їх, як они нас виклинали; ми дорожимо кожною каплею руської крови; и хотяй гірку правду сёгодня говоримо, то говоримо її в добрій вірі, що еще такі дрібниці як: „Ъ, Ы, Ъ“, або політичні, в нідрах будучини почиваючі мрії, котрих осушене не від нас залежить, — до того не роздерли батька з сином и брата з братом, щоби не можна було мир учинити у себе дома и розпочати нову, для Руси благоносну дорогу.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

По неплодовитій кампанії райсхратовій, замість скликаня спільних делегаций, де-б новий міністер заграничних справ заманіфестував свої дипломатичні здібности, закриті доси упорним мовчанем; замість відкриття краєвих союнів, де-б краї коронні могли добачити більшу діяльність своїх заступників, як тільки вибори до райсхрату, — наступила глуха, довга тишина політична.

Серед тої тишини рознеслася мов далека блискавка несподівана звістка про з'їзд трьох царів в Берліні. Саме в той час, коли Поляки обходять столітню пам'ять першого поділу Польщі, коли Французька республіка здобулась на найсвітлішну перемогу фінансову и тим самим свій біт укріпила, — здалось відповідним трём монархам, з'їхатись на спільну нараду и затрівожити цілий світ політичний своїм містичним з'їздом. Тайна сёго з'їзду може відкритись або новою війною, або сильнішим угнітом де-яких країв и народів, або спільною якою акцією до укріплення монархізму проти змагаючогося республіканізму.

По-при кон'єктуральну політику європейську становиться предметом публичної дискусії увязнене Скрейшовського в Празі. Дневники віденські подають подрібний опис увязнення и упрямо обстають при першій своїй відомості, що Скрейшовського увязнено за-для проневірства, и з'ужитковують утішно факт в той спосіб, щоби Скрейшовського обругати и болотом обкинути. Скільки основна утіха тая Німців, окажеться; тимчасом тепер вже виходить, що цілим субстратом вміненого злочину послужив факт простої залежності в податку (!). Будь-що-будь увязнене Скрейшовського, з партії старочеської, по-при здемаскованю Сабіни з партії молодочеської, довело до погодження и солідарности обох партій чеських проводирів и до рекримінацій в обозі централістичнім. Урядовий „Prager Abendblatt“ силвся те зетерти, кличучи, що люд чеський ужити не дасться за заснову для амбітних цілей поодиноких личностей; але-ж отримав від Чехів и централістів добру відправу. В тім ділі пише „Tagesbote“, головний орган централістів чеських між иншим: опозиция, як небудь притихла, то однакож ані що я об'єму, ані що до впливу свого не зменшила.. Опозиция вичікує.. Дитинство отсе писати, що люд чеський проводирам послууху відказує: Дай те Боже! Але ява-ж би звідтіля користь для нас? Ненависть до конституції и держави не зникла-би; а хоча-б абдикували провидирі, то опозиция абдикувати не буде..” В такому дусі озивається и „Рокрок“.

В дневниках польських розвивається дискусія, над передсоймовим з'їздом послів, котрий би хоч по части міг заступити надто чутну бездільність нашого сойму. Чи сей з'їзд послів, рівно як и свликанє виборців львівських, починається чим до добра нашого краю — дуже похибуватись належить.

НОВИНИ.

„О сколько „Правда“ правдою?“ — Завдане се цікаве порішила нам вступна статія 75-го ч. с. р. „Слова“, а и порішила-ж ёго товком, на який славетна редакція „русских“ за заповіщенєм попередучим, а оттак-же и під авспіціями всього здорового розсудку свого, заходом відповіди на дрібну новинкову згадку нашу об нерядах народного Института Ставропигійського, зложитися з'уміла. — Не дармий був и розсуд той повільний-холодний; всю силу розумної тактики своєї зібрала-виволікла славетна редакція на арєну

прилюдного свого маніфесту, и зачавши „съ чувствомъ крайнього обмерзвіня“ розвела и річ так на про-диво обмерзінно, що ми — хіба замовчимо, ато по-за вислов пожалуваня, під гідністю нашою уважати мусимо захід, складана якої-небудь відповіди на поданий нам взоровзір пам'ялету. Нехай-же супокійно випічне собі „Слово“ по трудній праці, а ми, оттак тільки за-для поясненя діла родимцям-патріотам нашим, зволимо собі тут де-нещо запримітити.

Піднявши хорогву народній справи, напевно високо дорожимо кождим обявом розвою народнёго житя й дорожимо-ж наивисше прилюдними товариствами нашими и институтами, яко головним огнищем народній святині, котрого поведене самою найживотнійшою вимінкою розвою або застої народнёго житя становиться. — Сторожу поведеня Институтів наших ми и головною завдачою поставили для нашого діланя; як-бо самопізнане споконвічною основною вимінкою всёго постуцу признано, так и ми опізнане найживотнійших сия наших народних, виявлене блудів іх поведеня, першим патріотичним обовязком узнали в ділі знаміреного нами розвою народнёго житя.

Жаль, що на першому вже шагу основні блуди ми стрігли.

„Прилюдність“ — нині всесвітнєю кличею постуцу, потай-ділане з застоєю тільки годиться. — Коли товариство-народ кождому членови-одинці моральний обовязок прилюдного діланя накладає, то обовязкови тому непереично на першому містці повинні сущ корпорациі, института народні, в котрих будучність народня почиває, а котрі завідуючи чи то моральним чи матеріальним майном народу, хід діланя свого під критерію прилюдного суду зложити вивні. — Не так у нас. Самі найважнійші Института наші покриті заслоного неприступної потайности. Зберімо всі дуже виімкові а виключно на пустих загальниках засновані оповістки и спитаймо: — хто у нас знає на чому стоїть ділане нашого Народного Дому, нашої Ставропигії и ин.? — Відбудували колись-то камяницю за тисячами фондів, якими з руки народа завідуяє, а народ той сам, хіба тільки й знає, що истнує десь такий а такий Институт ёго; яка-ж ёму доля, то в тому вже голова самих панів институтських. — Жаль, а правда. —

Супротив потайности тої ми прийняли усильно за труд розвизаня містцизму наших Институтів; не зоділи-ж скоро наспіти в-повні до трудної цілі. — Доки в найблизших числах нашого письма зібраний матеріал під прилюдний суд родимців зложимо, вдоволитись ми мусіли доселі побіжними уривочими увагами, які сучасно надарились.

Именно піднесли ми в 2-му ч. н. п. заміт дотичний Института, Ставропигійського, що заряд Институтський своїх членів оплачує, и указали на неряд, що загальний збір Института оплачуваним членам признає право рішучого голосу, навпроти відказного внесеня, піднятого з гургу самого-ж товариства. — Рішене те збору узнали ми нерядом; не преюдикуючи-бо чесноті дотичних п. п. членів, найшли ми ёго аномалією, противною вже самій основній засаді загально-товариського житя „nemo iudex in sua sausa“, а противною и уставови Института, котрий найвиразнійше становить, що члени Института оплачувані бути не повинні; — конечною отже слідувало, або призведеноу оплату членам відняти, або, при неможливости безплатного урядованя, до котрого члени приступом' обовязані, — платних членів узнати просто урядниками Институту и відняти ім атрибуцію члена — право голосу. — Річ сама собою ясна и справедлива, а добавимо, що и не нова она, та и не

від самих нас або нашого круга вийшла; бо вже минушого року підносив на загальному зборі О. Гушалевич той же сам внесок о відказанні голосу платним членам — безуспішно, — зновив же його сего-року п. Савчинський, а на-коли и той за-для безнадійности признання його відкликав, то заступився за справедливою Др. К. Сушкевич, котрого — дарма — переважною більшо-стю переголосовано.

Противъ всевітнимъ товариєськимъ засадамъ и установамъ свого уставу, узнали оттак члени Ставропигії самих себе компетентними судиями в ділі відносин своїх до Институту. На невластивість такого поведєня указали ми в інтересі прилюдного добра народнього, яко на вимінку, котра першимъ шагомъ до найдо-вільнійшого самоуправління коштомъ народного інтересу доводить. — Сомніви наші не завели, и дрібним приміромъ сконстатували ми вже в 4-му ч. н. п. факт, що внесеного приступу нових членів п Д-ра С. и Д-ра О. в склад Институту — неприято.

Заміти наші, на фактахъ засновані, викликали бурю. Не Ставропигія але „Слово“ стануло заступомъ противъ нас.

Справді, не мало здивувавъ насъ заповіщений виступ „Слова.“ Заявившись бо прилюдно ренегатомъ свого народу, воно по самій консеквенції, в народних наших справахъ и діла мати-б не повинно, а пристояло-б йому найлучше, вже для самого сорому, захвати тую тактику мовчливости, чи то пак игнорованія, котрою нас доселі з найбільшимъ нашимъ вдоволенемъ стрічало. — Не так-же сталося, а ми зволимо собі в пропамять дій народних сконстатувати холоднимъ поглядомъ обьєктивнимъ зміст виводу згаданой против-річи „Слова.“ — „Слово“ признає :

що поодинокі члени Ставропигії противъ уставу платню побирають,
що за пів-дармо, а частю и зовсімъ дармо винаймають помешкани в ка-мьяницяхъ Институтських,*)

що платнимъ членамъ, противъ уставу и відказному внесеню, рішучий голосъ признано;

примічає докладомъ дуже наївно, що в звичайнихъ засіданяхъ Института, окрімъ 3—4 „мигкихъ“ тільки платні члени участь беруть. що отже самі платні члени всі діла Институтські, не поминувши и свою платню, завсїгди по вда-сному ладу рішають, та що про-те и ніхто з членів за безплатний трудъ при-нятися не хоче, з виняткомъ контролєра, котрий за-для самого патріотизму квартиру институтську даромъ удержує, якої ніхто прийняти не зволів би, и ка-сиєра, котрий вправді ліпшу квартиру за півдармо має, але за те „го то вий“,“ кождой мінуті представити „отчетъ зъ своихъ дѣйствій;“

признає, в конецъ що п. Д-ра С. и Д-ра О. в члени Института оттак собі „съ большою заслугою для Руси“ неприято;

додає останкомъ за-для обаламученихъ читальниківъ своїхъ, котрі Ч. 46-го с. р. „Слова“ не читали, примітку, що „Правда“ какографією списується;

и зо всього великого материялу, именно - же, поминувши всі инші дрі-бниці, з самої останной примітки заключає :

*) В самій статі заперечено, а для консеквенції тільки в примітці признано. — зам. зєцєра.

— „Правда“ виходить на щетъ неизвѣстныхъ меценатовъ, — есть до-
поднительною частію польскихъ орудествъ противъ Руси и подряднимъ орудіємъ
польскихъ органавъ, — обсмѣває языкъ и его правопись, обругує, обезпечає
поодинокихъ людей и общества на Руси, — ато все въ цѣли, щобы отторгнути
ихъ отъ русскихъ огнищъ, заняти ихъ мѣста и овладѣти фондами“ ...

— Річ розумна без коментарів. — Могла би вона становити пропам'ят-
ник цікавого невинного куріозуму божевільної льоіки, коли би ми редакції
„Слова“ божевільність импутовати могли; так ні; а жаль правди, останется
вона „обмерзлимъ“ взоровзором огидної перевожности ренегата, котрому
дрібноцею, за выводами хоча-б и божевільними та докладом ложи и кле-
вети, зложити жменю болота, на поругу кожного заступництва запроданой
ним народної справи.

— Ложи и клевети, — кажемо, бо не посмілила редакція „Слова“
хоч найменшого, хоч позірного факту закинути нам доводом правди клевет
своих; — бо зо всього дотеперішного виступу нашого, и з самого остан-
ного 4-го ч. нашого письма, котре матеріал подало виходці негідній, добре
опізнала редакція різко зазначене становиско наше в справі народній, — а за
всім тим з'юмила однаково-ж и по-при виразному признанню справедливих
замітів наших, кинути на нас болотом злої волі... Дармо; ліпшого и ждати
годі від органу, котрого редакція тактику обмисельного руйнования народнєго
житя до такої вже крайности розвела, що не то вже ми, але самі-ж най-
близші адгеренти політичні хвалебного редактора, (п. Ковальський именов
Пр. Єпа Куземського, на прилюдному зборі Інститута в присутности всіх
так „мягких“ як и других „правомыслячих“ членів рішучо заявили, що в то-
вариствах своїх зовсім не желали-б видіти ментора „русскої“ опіції. Ліпшм-же
єго в сулокою; а там, ціла річ згадана вже сама собою так словне свідощтво
морального убожества автора голосить, що дальше шкода й слова. —

На закінчене зволимо собі ще для иллюстрації подати вірну правдиву
репродукцію одного цікавого героїчно-комічного таблю:

— На виду комната віденської „кофейні.“ — в куті „русский“ стіл, обса-
джений „превеликой частію нашей интеллигенції, сей поважно- и правомысля-
щей, высоконравственной публики нашей.“ — 3-та година з полудня, Субо-
тнього дня 10. серпня с. р.:

— „Ależ mu się udało, — cudownie“ —

— „Slicznie napisano, doskonale, — artykuł jak rzadko“ ...

— Прилюдна, правомысляща апробата, — поважний улыб протекційний
ментора, — клуб диму редакційної файки густою заслоною вкриває цілу
превелику часть высоконравственной публики, — скінчено. —

Sit ei levis.

З села. Щира ваша правда, висказана Полякам в попереднім ч. в ста-
тії об резолюції, находила и находить собі щоденні докази. Приміром дрібним
згадаю ту о шкільній книжці п. з.: Geografia powszechna Gaultier'a, przero-
biona przez L. T. (Lucyan Tatomir, нині професор при семінарії педагогічній;
пр. ред.) Wyd. 5. Lwów 1869. (Вже вийшло и 6-те таке-ж саме „porowne“) —
пр. ред.) — Не запускаюєя в подрідний розбір того дільця, а піднесу тут
тільки одно, що до стосунку нашого з Поляками належить. — На стр 100
поміщена география Polski w dawnys h granicach. Зовсім оно безагтно

и не педагогічно, в книжці призначеній для науки географії початку ючим, мішати стару географію з новою. — Помінаючи вже теє, знаходиться там ще от який тенденційний фалш: „Po Polakach (10,000,000) byli najliczniejsi Rusini, liczący do 7 mil. we wschodnio-połudnowych ziemiach polskich; Rusini, należący do tegoż samego szczepu co Polacy, mówią do języka polskiego tak podobnem narzeczem.. est.“ — На стр. 115 пише автор, чи п. Л. Т. о Москалах, просто як який уличник, без найменшої поваги наукової; не е то здорова наука для дітей, а зьділива отрута, котра нищить в серці чоловіка всяку взглядність и умірковане в суді и бесіді. — На стр. 130. стоить: „Ludność i języki Austrii. Słowiani ci są: Polacy, Czechi, Słowacy, Szlązacy, Dalmatyńcy, Kroaci, Illirowie t. j. mieszkańcy Karynty i Krainy, — Żydzi, Cyganie.“ — О Русинах ні згадки. — Щоби дальше не стрітатися з ненависним тим народом, бавиться автор в загальники з кривдою точної науки; пише він на стр. 135: „Galicyje zamieszkuje 4,650,300 Słowian (sic) 64.500 Niemców,“ и пр.

Оттаке-то дільце пять раз переходило через руки и світлий суд „Ради шкільної“ а вишло — яко „uwieńczone i poleczone dla szkół!“ — Руський с в я щ е н н и к .

Для бібліотеки новозавязаного ремісничого Товариства „Побратим“ дав В. П. Володимир Шухевич, академік, 13 книжок и килька дрібніших брошур. З висловом подяки для дателя подаємо вість тую в надії, що всі родимці-патріоти наші густими щирими датками зволяться причинити до удержаня многоважнього Товариства того, котре до розбудженя патріотизму самої найважнішої части народу, — нашого міщаньства — знамірає. —

Від місяця Вересня розпочинаєся порядочні виклади для членів Товариства, два рази тиждєво; а замічаємо такожь, що заходом Товариства що-недільно Служба Божа в одній из тутошних церквей відправляти будеься.

За-для близшого ознакомленя читателів наших з провідною цілею „Побратима“, прилучаємо до нинішнього числа н. п. затвердженій вже від Намістництва статут тогож Товариства, о скілько уділені нам екземпляри вистарчають.

Високість штуки. Що вже розумний наш вік XIX-ий, то й годі; на усіх полях, чи то науки, чи промислу, чи штуки; кождим шагом всё так до щиту доскональности здужає, що річ иноді просто по-за край чуда виходить. Чудом таким новожиттєї штуки лучилося нам на одній виставці львівський бачити фотографію, котра при доскональній вірности репродукції, містить навіть те, чого в оригіналі зовсім не має, а насупротив не має того, що в оригіналі дуже вибитно міститься. Фотографія то „Народного Дому“ и прилеглої старої церкви. Розумний фотограф умів отже діло так повести, що в образі ёго старенька церков зовсім нестнующим хрестом величається, а натомість напєво за-для вдержаня рівноваги виставного знамени „льва“ на Народному домі зовсім не має. Нічого й казати, история справді цікава; заходом таким можливо ще й доведеться, що друге виданє фотографії оттак від нехочу величезною надписю якого „muzeum narodowego“ чи чим-то доладним величати будеься.

История Руси в традиційній памяти жидів. — Одному из туристів наших лучилося в подорожі по Стрийському розкрити цікаву картину

из поведінок наших богомільних талмудчиків, присвячену пам'яті колишньої нашої бувальщини. От - що розказував йому один из старовірців Израїля про піст пропам'ятний, який додержують жидаи „в цілій давній Польщі“ в половині місяця Червця кожного року: „Тому літ з-двіста минуло, — каже, як воював у польській державі страшний чоловік, козак розбійник, Хміль; а побирав страшенно усіх панів і жидів. Страшенна була тоді тривога, и хто знає, чи той Хміль цілого світу був би не перевернув, наколи би його не з'ушпирили и не доїхали кінця підо Львовом; — тоді-ж и заведено піст пропам'ятний на сто років, дальше продовжено його на других сто, а тепер уже заходить и на третю сотку, та постять-же туя третю тільки ти, що самі хочуть; — бо приказу уже не має.“ — Східність розказу того що до років, и пам'ятне имя Хміль, указує явно на Хмельницину. — Стояло-ж-би оттак, що жидаи довгими віками гетьманську пам'ять пошанували.

Переписка Редакції. — ВП. Др...в, Via Coreggio. Дорога присилка Ваша знатно опізнилася; за добре слово поради, сердечне „Спасибіи“, покористуємо ним по можности найскорше; статію начнемо у будучих числах. — ВП. О. Рудч... в Полтаві. Окремим листом ширше відповідаємо на щирий Ваш відклик; зволіть и дальше ласкаво пам'ятати об нас.

НА ДІСЛАНЕ.

Честне товариство „Просвіта“ у Львові, знамірило ті книжочки, що видавано доси під титулом: „Зоря“, — видавати на будуче під титулами самостійними, відповідними завсігди змістови кожної книжечки, у котрих кожній трактуватиметься лиш один предмет заголовний; и те на так довго, доки аж товариство нематемати причину, видаване тих книжечок замінати у періодичне письмо для народа. За редактора тих книжечок удостоїло ч. товариство мене покликати, и думаю я конаець місяця септемврія видати яко першу книжечку під моім завідом зборничок когляд, так народних, як и мною уложених, під титутом „Колядник“; а те не лиш з тої причини, що попит за таким збірником дуже великий, але и по-тому, що знаю, як народні коляди від дня до дня забуваються и пропадають, на велику шкоду народної поезії, котрої неочініні сокровища плекати и годувати я уважаю за святу повинність кожного чоловіка, що народність свою любить.

Яке-ж-же ні мале мов отсе перше дільце здається, то вимагає воно по собі много уважності и чи-мало материяду; за-для того прошу уклінно усіх наших письменних, щоби материял знадібний до Колядника, а по при тому и инші артикули для сільского народа спосібні, ласкаво зволили прислати на мої руки під адресою:

Львів, передмісте галицьке I, улиця цитаделі н. 3.

Ю. Федькович.

Виділ акад. Товариства „Дружеського Лихвяра“ звіщає по мысли §. 9. д. стат. интересованих, а именно ново-прибуваючих и. а. академиків, щоби у всіх своїх ділах товариських зголошуватися зволмили в комнатах „Руської Бесіди“ о год. 9—10 ран. и 6—7 веч. — Присутний глен виділовий уділишь кождому всяку пожадану дружеську пораду.

Львів дня 15. (27.) Серпя 1872.

Від Виділу акад. Товариства „Дружеського Лихвяра“.

Корик шаховий.

що	ся	бу	ді	я	вер	ви	не
ки'	та	ді	неть	ду	ва	лось	да
бу	ся	спо	лі	не	гля	не	ло
те	та	ки	є	да	бу	ти	У
неть	ду	на	ти	до	ки	ко	вер
тись	бра	ді	за	ві	ва	ні	сер
спо	вер	а	по	жа	ли	неть	лясь
я	ва	лю	не	ся	а	цю	ко

И. П. Г.

Розв'язане у слідуячому числі „Правди.“

РОЗНИК
ДЛЯ АРХЕОЛОГІВ, НУМІЗМАТИКІВ
и бібліографів польських
 рік 1870 и 1871.

видав

Станіслав Крижановській

Д-р ФІЛЬЗОФІ.

Зміст: I. Справозданє з річної діяльності Товариства археологічно-наукового II. Виклади публичні з археології, лекції популярні з тої науки и виклади університетські. — III. Річні набитки музеїв и бібліотек. — VI. Вкопальська. — V. Спис збиральників з описанєм зібраних ними предметів. — VI. Труды и пошукуваная археологічні. — VII. Некрология умерших археологів. — VIII. Бібліография діл дотичних археології — IX. Хроніка.

Автор просить о присилку розправ и відомостей дотичних, під адресою „Краків,“ уліця Францішканська ч. 14^а.

Нинішнє число „Правди“ збільшено о пів листа.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З пегати: Ниститутія Ставропільського.

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улиця Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр в. а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

БЕЛЬЗАЦАРЬ.

Опівніч минає и ніч иде,
Град Вавиль недобрий це сон веде,
Але у царських там чертогах, там д'горі
Світлиця палають, гуде, керекорить,
Бо у теремах за златий стів
Бельзацарь з дружинов вечерати сів.

И північ минає, и ніч иде,
Росклялися годи, сватьба гуде,
Красуються гості пишними рядами,
Ріков ринуть вина, дзвиня пугарями,
Царя вихваляють, здорова пють,
Служали літають то там то тут.

А царь зухвалий реве як звір,
Трясуть мури ся, трасеться двір,
Лице му палає як шина черлена,
Не тямить чи ніч це, не тямить чи днина,
На Бога говорять зухвалу річ.
Минула опівніч, минає й ніч,

Що Бог або Господь? — я світа царь!
 Я Бог усім людем! я! Бельзацарь!
 Що хочу те й робю, кого убоюся?
 Махну — и половов и глави и дуці
 .Детя — відлітають! — Боги? — Я Біг! —
 Рабами Боги ви міні до ніг!

И свис. Коруднудорь як в граци гад,
 Побігли служалі, біжуть назад,
 На главіх сосудів искрущих чимного,
 Зрабованих в храмі Егови святого. —
 Як змий в поза столу зірвався царь,
 И вхопив у руки священний пугарь.

„Егова? — дни кажуть, що ти святий? —
 „Я с тебе кпюся Егово ти! —
 „Усі мої трунки, усі мої вина
 „Я с твої це чаші му пити від нині,
 „А цев дачиню! — вина! — Ова! —
 „Я с тебе сміюся, ти Егова! —

Але ще й речі царь не дорік,
 И вмовк, и вмовкло, всі бризли в бік,
 Бліді як стіна, и душка не дише,
 А на стіні пише, и пише и инше
 Вогненна рука вогненний стих,
 И пише, и никне; лиш стих не дник.

Минула опівніч, и ніч мина,
 Немає ні гостий, нема й вина,
 В востоці поволи — поволи святає,
 Царь Бельзацарь вбитий лежить на повалі,
 Егови чаша ему в руці
 Наллята кровєв.....

Ю. Федьковиз.

ЯК КОЗАМ РОГИ ВИПРАВЛЯЮТЬ.

Фрашка в І. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як дурявих уговкують.“

Написав

Ю. Федькович.

ІІІ. СХІД.

(Світлиця у Недобрюковій хаті. Дмитро и Векла уходя. Векла плачучи.)

ДМИТРО.

Не будь дурма, стара, та не плач! плач не промоче. Сьогодні солом'яний парубок золоту дівку озьме, а ще такий, як наш Василь! — Ще не трафив на свою суджену; да як трафить, то и не схаменешся, коли вженивсь? — Коби я тільки лиш грижі та жури мав на світі, як те, що Василь наш не вженится, то би ще прожив яку днину на світі.

ВЕКЛЯ.

Тобі так говорити, а я мама!... Хіба я на то сина згодувала та его парубецтва діждалась, аби за невістки на старости роках не припочити? — Да то все ти винен, Дмитре, ніхто як ти! — Бо я тобі у в одно піла: від-учи та від-учинко ти хлопця від тої ярости такої! — а тепер довелось, що и найпуца дівка не хоче піти за него, бо боїться. А хоть після мої смерти и вжениться: хто буде чужу дитину розуму вчити та добру наводити? Ох пропаде мій синок любий, а то всё через твої распести невчасні! — Ох матер Божа!...

ДМИТРО.

А я тобі кажу, стара, що він таку ще собі кралю запопаде, що и в світі такої не було. Найко его лиш трохи. Хіба и я такий не був зза молоду, пруткий та палкий? — А претці ми прожили красний вік з собою. И діточки згодували, и до людей привели, и маєтку чимало придбали. — А й ти з разу боялась за мене йти? — Да твій батько, Танасо покойний, царство ему небесне, розумищий був від тебе: присилював тай от що! — а чому присилював? — бо видів, що в мене господарь буде. А розумних ще найдеться на світі, бо и Василеви нашему немає догани, яорг его не мама! хоть до ладі роблячи — він цар-

ший. А що собі розумний та на всі способи хитрий, того и наш дідич не потрафить, не то що! — Да осьде він сам! — а який собі веселий!...

(Василь уходить.)

ВАСИЛЬ.

Добрийдень бадечку! як днували? — а ви ненечко? — знов у плачах? — Да щоб ви вже тільки не плакали, то вам скажу, що я уже заручений, а за тиждень весіля.

СЕКЛЯ.

Ох синку мій! — де? в кого?

ВАСИЛЬ.

Не вгадалибисте пови світа! — У Заставні, у старого' Лиховолі доньку!

ДМИТРО.

Ох мині лишенько! да чи й не ту...

ВАСИЛЬ.

Ту Катрю злющу, хочете казати? — ту саму! Да у мене она не буде злюща, тото, вам ручу, хотьби в ній ще раз тільки дітьків сиділо, кільки сидить. Ми вже сьогодні навіть и прібку зробили, и не згірше вдалась! — Коби лиш далі так, то вам ручу, що в здовж и поперек нікто такої невістки не мав, и не буде мати, як ви матимете, лиш коли мині схочете першого тижня цілу волю дати, не питавше причини, чиму я сяк або так робю. А як тогди чудо не мете видіти, то я не ваш син, але жидівська панчоха! — Бо Катря гаадина на цілу губу, и серце у її добре, лиш що розвезена та роспещена без міри, а ту ваду ще можна у такої молодой дівчини поправити. Лиш, як кажу, коби ви хотіли мині йти попідлад, та мині в нічом не перчили.

ВЕКЛЯ.

Роби сину, що сам розумівш, ми тобі нівчим перечити не мемо. А коли не зможемо з невістков удатись, то ми старі переселимось у старі хати, старого віку добувати, а ти що собі вибрав, с тим и жити меш, коби лиш щастливо, матінко Христова!..

ВАСИЛЬ.

Коли она неме мене слухати як дитина а ваші сліди про- дувати, то я не Василь але від жидівської бочки чіп! — А тепер иду з Грицьком порадитись, бо мині его у моім способі чи-

мало треба буде. На сам перед з отцеї світлиці усе повиносити що й до разу, аби и стільчика в ній не було, а сама аби така обшарпана та обдерта, як пуста корчма. — Грицю!

(Иде.)

ДМИТРО.

А я тобі не казав, стара? — То мій син, бачиш? мій Василько роспещений!

(Идуть у другий бік.)

IV. СХІД.

(Світлиця у Тодоревій хаті. Три столи до трое весіль злагоджені. Цілий поїзд весільний уводять Катрю, Олену и Сеню в світлицю, и садовить їх на посаг.

Музики грають. Обходячи, кождий поїзд окреме, столи, співають:)

Засняло срібло злото — до вкола,
 Ой клонися молоденька до стола,
 Гой до стола, до покутя — низенько,
 Буде тобі тяжко важко — в серденька.
 Бо як прийде пан молодий-з дружбою,
 Возьме тебе молоденьку, з собою.
 Возьме тебе молоденьку — в Божий храм,
 Там ти будеш присягати — к'образам,
 Там ти будеш присягати — на віни,
 Покотяться дрібні слізки — як ріки!

(Дарованє молодих.)

ТОДР.

Иван та Штефан давно вже ждуть, а Василя ще не має. Що се може бути? — Чи він лиш не думає збитки з мене збити, а з мого дому сміх та побліку, та не прийти? — А може би це дивниця була? — Як тої приповідки: від біди поли рубай та втікай! — Так донечко! так дитино моя люба! нехай тепер иде слава з нас обох: з мене за те, що я тебе маленьков у ліс вовкам не заніс, а с тебе за те, що не хотіла слухати моїх речий. Так донечко! так синку! — О чиму Господь не змилується та не озьме мене вже до себе!... Ліпше би мині в сирій землі гнити, ніж такого сміху діждатись!...

КАТРЯ.

Чосте хотіли, то й мавте! Хіба у вас тільки розуму у вашій старій голові не було, аби знати, що варіят свічку не засвітить а загасить? — Тепер зараз мині йдіть та его ще красно просіть,

бо с правди ще отце кеп з мене зібє! — Ох годино моя нещастлива, чого я діждалась!.. Чого ще дожидаєте, тату? — таме йдіт, змилуйтесь, а то як стою, так зараз в воду булькну, де найгібше! — Матінко моя, на що ти мене на світ породила таку нещастливу!... Коби вже хоть прийшов, то ему н словечка ніколи нічо не скажу, ей Богу лиш най змилуєсь та прийде!... Що я тепер буду бідна та нещастлива робити!..

(Дружба убігає.)

ДРУЖВА.

Не плачте панночко, іде ваш молодий, да — шанувавше честні стбли та дара Божі — борше на якого божевільного похожий, як на молодого, так гарно прибравсь! — Одна нога в чоботі, друга в лянчанім ходаку; одна гача дублена, а друга сива; на лудині латка на латці, а на голові голомшнва шапка, що їй матбуть у Садигурі на якімсь там жидівським сміттю найшов. За мість манти лвийсь подертий жидівський кафтан, а на руці у восьмеро гарапник; да такий уже, такий, що н чорт би від него розсівсь! — За ним знов іде на ще страшніціи дерлюзі его слуга чи дружба, чи яке там диво, да так уміє прибраний, що н страхопуд в горосі его би перепудивсь. — А що вже риди ім на конех, риди!... мотуз мотуза не держиться; поводн влочайні, а стримені — гужевки з вербового пруття! — Ось він сам здров, уже на подвірю! — видітимете, чи я брешу!

КАТРЯ.

(Бе дружбу.)

А за цю бріхню тобі отце! — та отце! — та отце! анахтемський сучий сину, нічо би с тебе не звелось! — вудуде ти оден! — Циганчуву!

(Василь убігає.)

ВАСИЛЬ.

Так, Катре! — браво Катре! — а бийже Катре! — що они, принахтемські гарцизяки, тебе обсіли, неначе пси вістку? — Це ніби они мають з моєв Катрусечков вінчатись, чи я? — А надвір мині, псярство! — а вон мині від мої лебідочки золотої!

(Бе всіх гарапником, да так, що найбільше Катри дістаєсь Усі у ростіч.)

а преч мині від мої перлї дорбого! — Не бійсь серце! — не бійсь сиза! я тобі нічо не важу! — Ви мині до мої панночки любой? — Ходім сиза! ходім мила! аби ще пона в церьвї застати!

(Тягне Катрю за стола и тручає тусами о перед себе).

Я їх понаучую! — небійсь!

(Вибігає — За ним виводять Олену и Сеню з поїздом. Решта гостей лишаються.)

ТОДІР.

Гості мої любі! гості мої дорогі! усе вам розповім що й до крихточки, лиш будьте ласкави, сим часом міні з уважити, а не так мині, як моїй годині нещасливій, бо се так мусіло статись, я вже здогадуюсь, чому навіть! — А кому по гаранникови дісталося, най буде ласкави приймати від мене по десять червоних іданки, або кілька сам хто що схоче, лиш най вибачав, бо я цьому и сам не рад, якбих не рад у пекло дістатись. Да що дружба наш так летить?

(Дружба убігає.)

ДРУЖБА.

Це би и на комедії ніхто ни доказав, що там у церкві заводилось! — з роден роду ніхто такого ні чув ні видів! — Звінчали як уже там звінчали, а пошлюбі каже благочинний на своє лихо до Васня: ну, поцілюйтесь! — Господи!... як ухочить книгу, що там на пристільци стояла, як уцідить благочинного по голові, аж у церкві загуло, неначе в бубонь! — Було нашому благочинному цілівано!... А він як заерещить неначе божевільний: „Що? (каже) то тя, старче загублений, маеш мене вчити, коли я маю з моєю Катрусечков цілюватись?“ А на це як ухочить свічку, та благочинному до бороди!... Тільки щастя мають, що у віттар утекли, а то би були з бороди хіба мило варили! — Але по тому що аж було?... Як вибіжить на двір! як вихопиться на коні! а молоду о перед себе, та в заводи до Дорошівців — як чкурне!... Що там бояри не просять, не молять, не кланяються! „Таже хоть на годиночку ласкави будьте до тестів?“ — Але деж там!... „Я (каже) не діля тестів женився, але діля себе, а вам від мене засі, коли ще не хочете у десятеро тільки гаранників облизати, як облизали! — Чкурнув як вітер, а та Катря сердешна нічо не каже, лиш трясеться як та трепета в лісі, и в вічі ему глянуть не сміє! — Да прошу гостей любих на дари вийти, бо вже ідуть молоді!

(Усі вихода.)

V. СХІД.

(Світлиця гола та обдерта у Недобрюковій хаті; окрім стола накритого з усілякими стравами а нічогосінько нема. Кілька ніби то боєрів чи друзбів, обідраних та шанталавих, уходять)

ОДЕН ДРУЖБА.

Тут нам казав себе ждати, тут и ждїм та лиш дивїмся, що то с цього буде. — Таких весїль хїба лиш у божевїльних шпиталн або у Львовї на театрі відгравають, а не у розумних людїй на Буковинї, та ще й у таких замїжних газдїв як отці? — Ёй Богу шкода, що не має якого писаря, аби отці всі чудасїї начисто списав, та у яку небудь газету подав, на утіху всім добрим людем письменним! — Ідуть! — ёй Богу ідуть! — Тепер у перше оближемо хлопці гарапникїв! — да коби лиш богацько, бо то за кожного обїцяв нам по червоному, а червонї сегодня не валяються, треба їх закрївати, хотьби и гарапникїями. Тиснїться лиш хлопці до купи, можеби так не болїло! — Да що: за волю Василю не жаль и в вогонь скочити, не то що гарапникїв лизнути, бо то побратим — пошукати! — Коби лиш не отце прианахтемське весїлн, чорт матерн ёго з рогами! — До купи хлопці!

(Василь пхав Катрю о перед себе, и входить.)

ВАСИЛЬ.

Наперед рибочко! смїливо голубочко! тут твоя свїтлиця, тут красуватимешься неначе та цовна рожа в городї! — Сїдай лебїдочко! бо я ще маю з отцими паничїками поговорити! А ви же де були, прианахтемської чортової матерн сини, бїс батькам вашим у животн, — сїдай бо серденько! сїдай утїнко! — що не вийшли протїв нас, та нас не звеличали та не привїтали, як закон велить? — Та бо сїдай зазулько! — За теж вам — отце! та отце! — та...

(Бе на тлум, усі утікають.)

а ви дрантогузи! ви лихолатники! Ви дїдоводи? ви песїго батька сини! я вас буду вчити, як моїх приказїв слухати! — Сїдайже бо душко, коли тобі кажу!

(Катря сїдає на землю.)

Гопадрали ви! я вас учитиму! — можеби ти що вечеряла, синогорличко моя? — Осьде — ох минї лишенько — а отце що мама таке наварилв!? — Грицю!

(Гриць убігає, він мече всі миски з стола у вікна, у котрих и одної шибки немає.)

Що мама отце наварила та напекла за кернню, що ми би від неї и до доби вигибли? — Хіба мама не знає, що и моя Катрусечка палкої криви, та що нам не можна їсти ні мяса, ні з набілу, ні з хліба нічо, хіба лиш одну натинку та чірок, а то такий ріденький, аби від одні порошиночки муки до другої була мля? — Запитайко ти в мами, чи она вже забула то кулачка та ті гарапники, що я учера їй надавав? — Окрім голенького буракового борщину, и то несоленого, аби мині до на весну нічо не варилось!... а аж від весни вітак можна по де коли, да то лиш по де коли! натинки не соленої по трішки! — чувш? — Руш!

(Гриць иде.)

А тепер спатоньки підем, моя сизокрилая, завтра рано до Тестя на проші!... Там то вже набудемось та нагуляемось до волі та вже до волі! а я собі аж три гарапники гадаю з собов взяти!... Лиш не їсти мині там душко нічого в світочку, що би могло тобі на кров зашкодити! — Ти вже чула, що? — Най другі собі напихаються та наблѣгуються, а ми собі будемо лиш чистенької та холодненької водички! А тепер підемо спати, моя перепілочко!

(Тягне Катрю з землі, и кочує штовханцями о перед себе. Гриць уходить по хвили.)

ГРИЦЬ.

Як він її тусанами та голодом на смерть не заморить, то най мене зве як хто хоче! — А що вже їй гарно постелив, то аж мині самому за нев банно! — на борону стара дірава веріточка, у зголови кулак: сии голубко, коли тобі голодні хочесь! — Та коби хоть давав спати? — А то одно їй торанить про горячу кров та про якийсь там палкий потрюх чи що, та в одно її навазує, аби нічого не іла, бо и те, и те, и те моглоби їй зашкодити, одним словом: усе би могло зашкодити, лиш хіба одна вода ні. И то, каже, що ме ще иги до Садигури до дохтора, та питається, кільки води на днину можна пити, аби кров не бурити. А вна сердешна ні пари з уст! — лиш по слізонці нищечком утерав, тай тільки. Я кажу: диво тай от що! — А там хто?

(Катря убігає крадьки.)

КАТРЯ.

Грицьку! Голубочку! коли в Бога одного віруеш, то унеси що їсти, бо гину! — Таже я від учера и шівкрішечки в устїх не

мала, не́го що? — Иди́ Грицьку! иди́ сизий! Не забуду́ тобі, по́ки буду!

ГРИЦЬ.

Є гусочка печена, коли позволите?

КАТРЯ.

Неси, доли би ти добра! неси любий!

ГРИЦЬ.

А хлібця якого? — чи житнього міського, чи може колачика пшениченького?

КАТРЯ.

Що сам міркуєш, братчику, лиш неси вже! — Міні аж жовто в очех з голоду!...

ГРИЦЬ.

А може би гусочки без колачика?

КАТРЯ.

Нехай буде и без колачика, лиш неси вже, соколику! Неси сизий!

ГРИЦЬ.

Гм! — А можеби то завадило на кров? — То хіба колачика без гусочки?

КАТРЯ.

Ох ти признахтемський чортів сину!... То не доста вже суферяю твоему газді божевільному таке, що и своему батькови рідному з роду не суферяла, да ще и твоім кепам буду, ти жа-борізе собачий, нічо би с тебе не вивелось? — Руш міні зараз с перед очий, бо хоть міні з голодів и не до баталії, то ще тобі таких надаю, що й не понесеш, старецької ти суки сину! — Ох ти святий отче Николаю, у бідах заступниче, меже які боже-вільники я отце дісталась?...

ГРИЦЬ.

А вам ще хотілося гусочки? — Таже від нічого в світочку так кров не буриться матбути, як від тих признахтемських печених гусок?

(Иде.)

КАТРЯ.

Чи се я ще Катря?... чи се я ще я!... Чи се не кара велика Господня на мене упала, аби такі два гарцизники з мене до останнього збитки били?... А що мене найдуше гріє, то те, що в одно чиниться, що це все він лиш із щирісінької любви для мене розпадаєсь?... И голодом морить!.. И спати не дає!.. И все лиш про ту принахтемську горячу кров торанить!.. А я до того всего ще и мовчати мушу як та стіна, бо принахтемський гарциник з руки му не злазить!.. Ох моя спина! мої плечі! — про тусани и не згадуючи, бо їх ніхто и не перерахувавби!.. Годинюшко моя!.. Утікалабих до батька — так знаю, що мене на дорозі здогонить, а вітак... не бійсь Катре, що гарциник не матимеця в роботі, а то ще як?... тай батько — чи би мене приймив, гадаєте? — Таже вси всі на мене зрадились, яв одно ухо, а мині нічо не осталось, як усему рабдати, та ще до того всего о перед людий своєю біду и не вказувати, бо би всі рзали як коні, зо сміху!.. Хіба ти лиш оден мене поратуєш Николаю, великий чудотворче!..

ВАСИЛЬ.

(Що стояв довгий час нишком у дверех.)

Так Катрусечко! так єдина моя! — гарно так! Лиш до святого отця Николая молись та поклони бий, бо ніхто так як він на прутку та гостру кров не помогає, а то від тогди, від коли якогось там анахтемського Арію у рот так гарно уцідив, що сердешнєму кров и носом и ротом пішла. Я сам думаю єму за то молебень наймати. А тепер Катрусинюшко ти моя, сонце зараз заходитиме, тож и поїдемо до твого бадечка на пропій!

КАТРЯ.

Ох мині лишенько!.. заходитиме? — Таже оно тепер от що сходить?

ВАСИЛЬ.

Коли бо я хочу, аби тепер заходило? — А доки не заходитиме, то и до батька не поїдемо! — От що! —

КАТРЯ.

То нехайже собі и заходять здорове, коли тобі лиш угодя! — Ох мині лишенько! — Пан вельможний далі и над сонцем старшуватиме!

ВАСИЛЬ.

Не то що над сонцем, але и над самим Богом! — Хто там знов?

(Старець уходить.)

Ох дивись Катрусю серденько, яка дівчина красна? — ще матбуть лиш ти одна така!.. Поцілуйже її зараз та привічай мило, бо такої молодости, такої краси, матбуть и на світі не має.

КАТРЯ.

(Цілює и обнімає старця.)

Здорова була дівчино! — Це вже и справді я такої красної та вродливої панночки не бачила? — Чия ти серденько? — відки Бог провадить? — О щастливі ті родичі, що в їх дворі така агідка румяная красовиться!

ВАСИЛЬ.

Чи ти, Катрусечко, лиш не збожеволіла отце? — Відди тобі тут в Бога дівчина привиділась, коли отце старесенький дідусь, що над гробом трясеться? — Ох це все від тої гострої криви, чортаці би була! — Зараз мині перепросити дідуся шановного, що его сердешніго так и перепудила!

КАТРЯ.

Прощайте дідусю, бо це мині сонце так и сійнуло в вічі, що мині здавалось, що це дівчина, а це дідусь старесенький. Їй Богу, що то через сонце!

ВАСИЛЬ.

Як ти, утіно, брешеш! — А деж то сонце, коли то зіронька світова?

КАТРЯ.

Чи теє то... зіронька світова. Мині язик запутавсь.

ВАСИЛЬ.

А то все через ту гаспидзьку прутку кров! — Хто видів, аби це зоря світила, коли це сонічко сіяє?

КАТРЯ.

Най буде сонце, місяць, зоря, най буде про мене и гарбуз або що, що тобі самому угодно, лиш ходім до батька, бо я тут з голоду зараз гину, про спаня та про тусани и не агадуючи!

ВАСИЛЬ.

Колиж бо мині така примха, аби дома лишнитись? — Такої примхи у мене и сто раз на днину, а нічим її не вилічиш, як великов прізьбою!—А то все через ту принахтемську палку кров!

КАТРЯ.

Я прошу, Василю!

ВАСИЛЬ.

Ще краще!

КАТРЯ.

Василечку, я прошу!

ВАСИЛЬ.

Та бо ще краще

КАТРЯ.

Дорогий та любий мій Василечку, я файно прошу!

ВАСИЛЬ.

А „пане“ ні?

КАТРЯ.

Тай пане мій дорогий!

ВАСИЛЬ.

А в руку поцілювати ні?

КАТРЯ.

И в руку поцілюю!

(Цілює.)

Чинуби я свого господаря у руку не поцілювала?

ВАСИЛЬ.

Ти моя жоночка кохана!

(Цілює Катрю гарне.)

Тепер до тестя на промії!

(Василь пхав старцеви таліяра тай идуть).

СТАРЕЦЬ.

Коли ці обов не божевільні та з якого небудь шпиталю не вирвались та не втікли, то я не старець але від жидівської цибулі фіст! — Не багато бракувало, то булиби мене на вужку дівков зробити, тай роби тогди що хоч, хоть по стінах дерись!... Ісусе сине Божий, ратуї нас! — від голоду, від повітря, від труса, від води, від вогню! а найначе від божевільних, отаких як ці двійко — амінь!

(Иде).

(Конець буде.

ІЗ ПАМ'ЯТКИ ПРО КРИМ.

ГРИЦЬКО ЧУПРУНЕНКО.

При в'їзді в Бахчи-Сарай, ще й досі стоїть кругла кам'яна башня, и біля неї послідки кам'яної стіни. З круглої башні тільки низ стоїть, а верхні виводи всі осипались, то обвалились. Круглі вікна в башні ще й досі дивляться, — то колись були бойниці. — У середині доливка с кам'яних плит; єсть и для входу в підземний склеп ляда с петлями и щилиною, тільки що примітною, на замок. Догадався я, що се двері у якийсь стародавній лѣх, тепер пустий; хотілось заглянуть, та не довелось. За те довелось почути приповідь про сі руїни старинної слави кримських добродіїв,

Колись у давні часи, ще як панував кримський хан Шаплет-Гірей, після свого батька Менгли-Гірея се діялось, сот три годів або й більше. Піднявши свою орду, ударив на Московщину; тоді сидів на престолі Московському великий князь Василь Іванович — не в батька вдавсь. Скоро вість пролетіла про незваних гостей, — ніколи думи думати. Василь дав приказ воєводі Телепневу зібрати військо и чим дужчє поспішати на непроханого гостя, заступити Москву, а коли пощаститься, ще й Татарів провчить, щоб знали як на даровий хліб та на гостинці руки простягати.

Поки наш Телепнев збиравсь, та приряжався, видно діло було не понутру, Татарна налетівши як птиці стадами, випалила села й хутори, спустошила де які не великі городи, нахватала добру башовню здобичі жінок, дівчат, тай лиш тоді, після праці — на ласий шусок.

Так не скінчилось так, як почалось...

На той час саме були в Січи наші братчики - Запорожці. Та не всі вони були дома; де яка ватага шарила в Ляччині, другі в ростич, хто куди попав, по плавнях, по лісах росипались, кто на звіря з мушкетами, а хто на рибу з острогами. А добра купа ще й дома зосталась — бачиш народ учений держати ухо на сторожі, про доброго гостя.

Рухнулись наші Низовці, грнули у котли — и всі на конах, мов там вони й сиділи; так й закрасіло поле, коці грають та гребуть копитами землю, а серце Низовців аж кипить.

„Гайда!“ крикнув отаман, гордо виступаючи, правий лицарь Данило Чупрун. Так и повалили наші, тільки пил закурів, а Данило попереду.

Духом почули злодіяки, що до ласого пиру ще далеко; хоч діло добре почалось, та незвісно, кому прийдеться пальці посмоктувати.

Передня ватага з Кримським ханом удирала попереду, а хвіст з доброю башавнею одстав далеко, бач не с пустями руками, може коні не під одним гнулись, — а наші як тут и були, мов на землі вирости. Переїхали дорогу, мов у мішок зашморгнули. З Чупруном був Гриць Чупруненко, син старого Чупруна, мелодий, гнучкий як очеретина, а хоробрий та удалий, справній ватаг, хоч у його тільки по двадцятому году було. Молода кров гаряча. Молоде орля доходило слави, лицарства, за проводом старої голови. Старий без его не ходив походу. Засіли наші братчики, бо вже на маяках дралетіла стрілою вістка, що Кримці ось-ось прокрадаються из добичею, як вовки до кошари.

Тільки занялась світова зірниця, — орда піднялась и двигулась, дух зотаїши; так сами голубчики и наткнулись як паний на спичку. Ринули наші мов річка повалила греблю та понеслась з шумом, тріскотнею, — мов у стомах кузниць молотками ударили, — колесом усе повернулось, закипіло.

Щаникували наші хлопці добре, аж ті з переляку ударили на втеки, не довго дистоявши; чим одні удирали, другі брityми годовами, мов качанамі поле устеляли. Уже їм не до гостинців; шаблюками анай братчики аначили голови, мов серни покожували на урожайному полі.

Зандся щира робота старого Чупруна в добру западню. Тим-то, кажуть, и назад війська не заставайся, и на перед не поспішайся. Одбився старий од овоїх, а Кримчакам того тільки й треба, — задримітили сокола по його лету; бився старий, що уже й старому не в моготу, налетіли сараною, так и варили багатира, та що мавш робити -- вибився и він, кровю стікав, повалився з коня нане старий дуб буря завалила.

Не досчитались наші братчики Низовці когось, як стихла передряга, як наші Татарове, россипались мов розбита череда, — а кого вони недосчитались? тільки ажнули всі, та об поли руками вдарились. Меребрали усіх сіромах, що покотом лежали, рискали, рискали, так ні, нема, мов вода вмила. Тоді тільки догадались, що старий батько цапався в добрі лани, — визволи мене Січова мати!... Чи,

вже зо дна моря хвиля пісок вибе, ніж старий Чупрун на тихі води, під ясні зорі завитає. Не такіж подрузяки, щоб опроцнене дали.

Похнюпили наші голови. Тяжко засумували, як сиві голуби загули. Видно така єго доля, лицарем родиться — лицарем и голову положить. Так и подобає тому, хто за край, за рідну матір святою вірою служити мусить.

Посумували старики сідоусі, посумували й братчики-пошибай-голови, тай вибрали собі отаманом за вірну послугу старого Чупруна, — молодого Гриця Чупруненка. Молодий Чупруненко встав с коня, положив три землі поцлони, перстом начертав хрест на землі и тут же поклявся: „коли я вам не докажу, бісово племя, що таке козацька кара, то да буду я проклят, на сім и на тім світі!“ Перехрестився и знов поцілував святий хрест на землі...

Мов сиві голуби буркотали; буркотали наші сідоусі Січовики, потерявши батька-отамана, покручували оселедці, щапали уси, бо велика дума сиділа на чолі. Вернулись без старої голови до Січи; довго буркотали рахували наші, як руді бісурмени цапнули старого Чупруна, — буркотали той затихли.

Не лехко було Товариству, а старому Чупруну ще тяжче...

Перевалили за Перекоп Татарове, хвости підогнувши добились до домівки, держали кріпко г'явра, щоб не випирснув з рук. Примчали сокола, та зараз на гостинець так и привели Хайови: на тобі, великий поганець великого древа, сокола; сей дасть бачиш, визвол за ту добич, що держали в руках та випустили.

Скоро поставили старого Чупруна перед ясне сонце правовірних, правої руки закона Могомета, и єго книги Алькорана, брата сонця и місяця, прибіжище мира, тіні самого Аллаха, правдивого kota невірних щурів, перед велике древо и захист мира, — як стали підходить під єго усякими лестями на поругу віри и на зраду своїм братчикам Низовцям. Старий неїдавався на всякі лести, видержав искус, хоч може самий старший сатана не раз нашіптував єму на ухо: поступись, передайсь, бач яку сласть тобі сулять, будеш як вареник у сметані плавать и не зачепишся! Ні, старий и усом не моргнув, — в одно ухо слухав а в друге випускає.

Не стерпіли правовірні, наскучило мастить усякими благами; ухопились благати невірного райа уже другими лестями: умотали єго сиркою сирицею тай положили перед праведне со-

нечко; стала сирая сириця висихати, стало їй на серці припікати. Видержав старий — и усом не моргнув. Плюнули правовірні — нічим ёго не допечеш! Аж самий старший сатана злякався, тай утік у пекло, сів собі и ніс похнюпив, — допечеш їх, бісових синів!

Закинули старого Чупруна в підземний склеп, в кам'яну башню, дай приковали нещасного ланцюгами до превеликого каменя.

Гриць Чупруненко тим часом недрімав. Хотів викупити золотом батька, послав гонця в Бахчи-Сарай, — так тінь Аллаха, прибіжник мира засолив таку суму, що и в цілій Січи не обіскався тільки золота. Тоді Гриць пустився на другу штуку, задумав сам з-їздить в Бахчисарай, побачиться з батьком. Нарядившись по татарськи, молодий Чупруненко добрався до Бахчисараю, умів добре по їхньому, хитромудро грошима подійшов, або лучше сказати за гроші подруживсь з Узденями, Беками, а там — легко було вже и в підземний склеп пробратись.

В сирому душному льоху лежав старий Чупрун прикований, уже три місяці томився в тяжкій неволі. Божий світ незаходив у се підземне царство муки и смерти; тільки убогий каганчик тусклим світлом просвіщав тьму чортової западні. Прикований до каменя невольник лежав простягнувшись на землі, мов у якомусь чаду. Мов видіне стало перед ёго. Затрясся, чує голос, якась невидима сила підняла ёго и поставила на ноги. Огненною стрілою пройшло по жилах, заняло, охопило душу...

Не весела була річ батька з сином. Непросив старий волі; багатирі обриваючи себе на великі діла кладуть жинь на послугу силу свою и слово — пособою. Завіщав він синові помсту и кару бусурменам. Гриць поклявся, сторицею, кару за кару, кров за кров.

Як смола в казані, кипіла на розпаленому молодому серці клятва, пекельний огонь душив молодого Гриця на прощанні з батьком. — Так що-ж, не пустиш того пожару, — на іскру треба сухої соломи. Треба вижидать пори-години.

Гриць не даром жив в Бахчи-Сарай. Даром не роняв він и одного слова, а простував помаленьку своєю дорогою. В Бахчи-Сарай ёго знали за багатого и важного Татарина. Там пустив він таку пославку, що буцім уся Січ піднімається на Ляхів, иде на Ляхистан, що вийшла якась незгода, що добреб тепер за'дно з Буткалі, можно-б навірняка узять доброго вовка, и безпечно

назад по вернутись степами Запорозькими. Підмовив він князьків тав, що ті аж губи облизують, користь заворушилась на серці, бо правовірні як и інші, од доброї поживи не тіають, з золотим якшаються. А тимчасом Чупруненко переписувався з Січовниками, братчики йому сулили и гроши и удачу козацьку, мупикети, списи, яничарки и змійки-татарки.

Татарва и геть-то заворушилась, мов в улі загули, стягались ватагами, набралось їх мабуть тисяч на 20. Атаманство прийняв син самого кримського головоріза, Шаплет-Гирея. Гриць Чупруненко визнавсья доводить язика.

И в Січі курені заворушились, дві ватаги козаків готовилось у поход. Як слово, так и діло; гайда, рушили наші, крести покладаючи, та Бога благаючи, погулять на добремү пиру с Татарами, за старого батька отамана, щоб не посміявся.

Заявили наші хлопці глибоку балку тай засіли небожята у засаді. А тим часом Татарове стали настигать, зробили скілько переходів, доскочили и до тої западні, стали на провал, отаборились як водилось, на ночліг; хто люльку закурив, хто конину став уплітати, а сам отаман, прибіжище мира, молодий Гиревнко, може й годованого лошяти добрий кусок лопатки утирав, ще й з бардава и кумису потягав. Повечерявши по походному, помивши руки, хто за люльку, а хто коло коней, а хто спорій и на боківу. Поставиши ведети, уляглись татарюги, задали доброго соцуна - хропуна на всі виводи. Ніч-мара. — А тим часом наш Чупруненко зник с табору, та гайда до своїх. У таборі як замерло все, бо все спало першим сном, тільки вряди-годи кім форкне, або тупне ногою, або котрий кусливий закричить, кинеться на другого. Тай упять стихне все, мов у могилі, тільки трава тріщить у зубах добрих кримських ганчаків.

Тихо, мов тіні піднялись наші пішаки, двинулись на кримських гостей, розбились на три части, щоб с трёх сторен грануть на сонних. Конниця засіла в балці, щоб незробить суматохи, та не сполохать чуткого звіря; ті вже як педадуть вість, тоді награнуть и на-вадогін, на ухідках хрестить.

Як гадюка підповзали наші до вражого стану и зрабу стали на ноги, — ринулись, як туча прорвалась градом та бурею. Гриць первий ударив и почав писать шаблюкою; як блискавка мигала, так змійки-татарки значили й строчили ярлики на татарських башвах, а смоляна бочка, по наряду козацькому, з високої могли ярким полемям охватила пекло крові и смерти, лютого козацького

пиру. Сотнями Татарва гинула; дождалась багатого викупу за старого Чупруна. Спросоноя не знали за що хапатись, чи тікати чи одборонятись; а тут настигли й кінці. Невтулима кара запеклях Запорожців, — у полон нікого не брали, а всіх отправляли у рай Магомета. Ніхто, сказати, не минув кари, шматували и карбували. Грицько як дух смерти и кари носив ся на коні, мостив мости татарськими трупами, приговорюючи: „оце вам, бісово племя! оце вам гостинці за батька!“.

Так положили усю татарську силу мертвим сном, а сами, похоронивши своїх, той попростували на Січ, унігавшись як після доброго хмелю.

Скоро долетіла вістка до ясного сонця правовірних, як несподівано й нещадно згибло військо, и самому славному поганцю древа Чингис Хана, Гиревнку недовелось винести свої башки на плечах, — як зараз догадались, звітки буйний вітер повіяв, що поносив голови татарські, — так туж годину богатир без пороку и без страху Шаплет-Гирей звелів похоронити Чупруна живого в льоху, заложивши в тій ірреисподній мученика плитою.

Так скінчив вік лицарь Черваського низового війська, слашний Данило Чупрун.

З того часу башні де замучили отамана запорожських Черкас сливеться и по нині *коваца башня*. И досі ще пересказують діди внукам а внуки своїм внукам як заманив Гриць Чупруненко Гиревна з військами й вигубив до одного. И досі ще в житлах правовірних витає той німий страх, нещадної, лютої почески за невблю отамана.

Думи Татарські и приновісті відживляють якимсь дивним чудом багатирство, удачу тих шайтанів, буйних наїздників и чутких сторбжів двох матерей своїх: січової и гетьманської України, и — нелукавих сусід своїх Теленнів.

С піснogi-Непшайко.

СПІВ

про

САВУ ЧАЛОГО.*Зібрав и упорядкував Е. Сакун.***ПЕРЕДМОВА.**

Спів про Саву Чалого знаходиться у всіх збірниках українських дум и пісень, але у кожному збірнику він надрукований тільки уривками, так що часом оден вірш не лагодиться з другим або оповідається тільки одна частина пригоди, про котру розказується у співі. Що бракує одному збірникові, те часом знайдеш у другому и навиворіть. Теж саме почувеш и від наших сегочасніх співаків: оден забув початок, другий з кінця, третій приплів щось з другої пісні, перестановив вірші не до-ладу або уліпив Турчина заміст Ляха ит. и. Се діло кождому в відоме, хто записував пісні з народних уст, а особливе пісні епичнєго складу про такі пригоди, про котрі нарід або вже зовсіх забув, або має темний споминок.

Прирівнююча усі збірники оден до другого, а також що лучилось міні самому записати у різних місцях України, дійшов я до гадки, що з тих уривків, доповнюючи оден другим и перестановивши де треба вірші, можна виформувати щось ціле, в котрому нитка оповідання булаб протягнена до кінця без жадної перерви. Передивив я пильно усі наші збірники та, опріч того, маючи перед очима деякі писані збірнички, вступив до праці. З писаних збірничків попався міні, опріч других, оден, писаний ще не твердою хлопячою рукою без жадної ортографії, алеж в ёму знайшлися такі місця у піснях про Чалого, яких не знайшов я в друкованих збірниках. На ёму були збоку додатки, писані вже твердою рукою, котримі я також багато скористувався. Також знайшлося багато такого, що не знайдеш у друкованих збірниках, у збірнику, котрий мав ласку міні дати добродій А. Рудченко. Самому ж міні лучилося записати цікаві варіянти у містечку Куцій (Новий Буг — в Херсонщині,) в с. Чумакарах (недалеко від Симферополя), а найголовніше у різних місцях на Подоллі.

З того усього склався спів про Саву Чалого досить повний. Не дозволив я собі нічого ані додати, з своєї голови, ані змінити виразів, опріч того, про що споминаю у одмінах и додатках

и по нижчеказаного: позволнв я собі 1) виправити вірші ті, що через помилку співаків стеряли віршописовий лад найбільш через нецпомірні прибавки частичок „ой,“ та и т. и. и через зменьшаючі кінчики слів. Через такі невеличкі де-не-де зміни характер співу а ні трохи не змінився, а тільки скорочені не вміру довгі вірші, тай таких не багато; 2) замінити слова, в котрих співак явне помилявся, такими, котрі лагодилися б зі зміслом цілої пісні, так напр. оден співав мені, що Гнатко ніби б то за те укарав Саву, що той ходив, „Ляхів руйнувати.“ А другий — за те, що він (Сава б то) ходив „церкви руйнувати.“ Хто помилявся відгадати не важко; 3) поперестановлювати вірші, згожаючи їх з ходою оповідання; 4) розбити усе оповідання на 12 розділів, теж згожаючись з ходою оповідання. Отто й усе — більш собі самоправне що небудь змінити я не позволив. А щоб шановний читальник зміг зважити одіни в тексті, задля того найголовніщі варіянти додані кінець співу.

Згадаймо, що у Середніх віках твори народніх поезій не раз перероблювались, образуючись, як напр. „Reineke Fuchs,“ німецькі епічні загі або оповідання французьких труверів. Згадаймо й те, що Омиричний епос, спочатку розірваний на особні рапсодії, перейшов через перегляд и улагоду александрийських Аристархів перш, а ніж дістав тієї форми, у якій тепера го бачимо. За нашого часу на те діло дивляться инак: народні твори видаються точнісінько так, як записуються від співаків та співачок що часом зовсім стратили той погляд, який ся мав за часу утвору самої пісні. Це найбільш можна сказати про видання наших пісень, бо почалисьмо зібрати наші думи на пісні вже пізно, коли нова цивилизация дуже багато стерла з народніх традицій, а з старосвітської корпорації народніх співаків доживали віку тільки деякі старезні діди, тай ті вже прозивали своїх попередників великими (див. Зап. о. Ю. Р. п. Куліша). З того усього мені здається, що нам не зашкодилоб, бачучи наші народні поезії розшарпані та роскидані без ладу, реставрувати на підставі критики историчнїй и естетичнїй.

Наші пісні як и писання наших поетів друкуються коротенькими четверовіршовими куплетиками, у котрих тільки другий та четвертий вірші рифмують між собою — через те наші вірші за-надто короткі; міні здається, що перший и другий так як третій и четвертий не можна лічити за два особні вірши, але за оден, розділений цезурою, а задля того міні й здалося що

розсудливіще буде з-єднавши два вірши в оден, друкувати двовіршовими куплетами.

Лишаючи нашим историчам краще вяснити оповідуемий в цім співі випадок, подаю на суд шановній публиці реставрований з найчистших народніх джерел спів про Саву Чалого, доведений до повности скільки то було змоги, в тій надії, що моя праця викличе уваги й пораду від митців, кохаючихся у Славянській народній поезії.*)

Пісні про Саву Чалого не належать до так званих „Дум“. Бандура тих кобзарів, що складали козацькі думи, замовкла опісля Шведчини; останні думи, здається, були про Мазепу та Палія. XVIII. вік опріч кількох пісень Гайдамацьких зоставив нам пісні про Чалого роскиданими варіянтами та немалий цвѣт теж уривками роскиданих (більш лиричних) пісень „про руїну Січі“ — значної ваги, як поетичної, так и музичної. Отто й тільки, оскільки ми знаємо, що дав нам проплий вік — вік підупаду Южноруського народу.

Не можна було цей збір пісень про Чалого назвати а ні думою, а ні піснею, бо задля слова „пісня“ він занадто довгий. За для того я прибрав як найздібніше слово „спів“, котре відрізняється, як міні здається, від слова „пісня“ стільци, скільки французьке „chant“ від слова „chanson.“

Е. Сакун.

СПІВ

про

Саву Чалого.

I.

Ой був в Січі старший козак на прізвище Чалий;¹⁾
Вигодував сина Саву козакам на славу.

*) Автор тут пише дальше:... „Так як добувем на Подоллі найбільш матерьялу до мови праці, шай сам з-малегку гувем Подольнянський говір, шой схоронивем у цій передмові майже всі одміни Подольнянського говору. врешті невеликі, кошрими він відрізняється від головного говору Подніпрянського“... Тілкіж редакция, принявши засаду. лиш у одних піснях и т. в. з уст народу, допускати містні наріччя, дозволила собі (автор нехай нам буде вибачний!) справити ці одміни в передмові, — лишаючи їх, за для ваги етнографичної, у самім „співі.“ Подільській говір (идентичний з нашим галицьким-подільським) спізнають читателі з цего уривку, и з самого „Сави Чалого.“ — Ред.

Не скотів же та той Сава козакам служити,
 А скотів він у Ляшеньків слави залучити
 Та поїхав до Варшави служби виправляти:
 Став з Ляхами пресвятні церкви руйнувати.
 Уїллонився в Полщу Сава, а щоб паном жити —
 Став козаків-Запорозців по степах ловити.³⁾
 Ой пан Сава не їв сала, а все паляниці,
 Ой не кохав Сава дізчат, а все молодичі;
 Не козаків кохав Сава, а все катидики,
 Згубив же він свою віру з Ляшками на віки.
 Ой став же той та пан Сава Ляхів послухати,
 По границях запорозькі гарди руйнувати.
 Нехвалялись Запорозці Саву одвідати —
 В его жінки Настасні у куми ставати³⁾
 А пан Сава добре дбає на їх не вважає,
 Та до сучки до Улитки в куми закликає⁴⁾

II.

Збірался Запорозці, у раду схожали,
 Та про Саву промиж себе стиха рахували.⁵⁾
 Усі прийшли, усі прийшли, не має одного:
 Ой немів батька в раді — Чалого старого.
 А наш батько, пан кошовий, гінця посилає:
 „Ой чом тебе, старий Чалий, у раді не має?“
 — „Ой чого-ж міні, панове, до ради ходити,
 Що хочете мого сина на віки згубити?
 Хоч він пристав до Ляшеньків, та все ж син мій милий.
 Ой чого ж ти до нас, сину, став бардао спісний?“
 „Ой спісний, не спісний,“ батьки кажуть, „Сава,“
 Та не добра, зурівочна стала его слава:
 Що не тільки, що пан Сава та церкви руйнує,
 Ай з бісами поєднався — бардао знахорув⁶⁾
 Ой у твого сина Сави и військо й гармати —
 Не май его, старий Чалий, всею Січчю взяти.
 Ой чи бачиш, старий Чалий, що твій Сава робе:
 Де ввіймає Запорозця, то в кайданах воде.
 А наш батько, пан кошовий, по козаках туже —
 Ой хто б піймав пана Саву, сам ему послуже.
 Каже Чалий: „мого сина ніхто з вас не влове,
 Хіба Гнатко з Кравчиною до себе підмове.

Ой ти Гнатку, ти Кравчино, ти всі шляхи знаєш,
 Ой чом же ти мого сина до рук не впіймаєш?⁴
 Обізває ся Гнатко Голий: „добре его знаю;
 Ой я того пана Саву одразу впіймаю.“⁷)
 А кошовий ему каже: „як Сави не вловиш,
 То сам же ти та за его голову положиш!“
 А як стали та панове раду розсужати,
 Став Гнат Голий з Кравчиною в поход виступати.⁸)

III.

Пішов Гнатко з Кравчиною Саву підмовляти,
 Як не схоче вернутися, то й смерти предати.
 А в дорозі стрів їх Литвин, тай став наставляти,
 А як того пана Саву та до рук піймати:
 „Ой візьміть ви свої землі в чоботи під ноги,⁹)
 А щоб не знав та пан Сава вашої дороги.
 Не звертайте, козаченки, на шлях до удови,¹⁰)
 Щоб не дознавсь та пан Сава про вашу умову¹¹)
 Не займайте панів „Ляхів,“ каже Литвин стиха;
 Набудетесь, козаченьки, великого лиха.
 Не послухав козаченько Литвина старого —
 Набулися Запорозці лиха великого¹²)
 Звернув Гнатко з Кравчиною на шлях до удови —
 Довідались вражі Ляхи їхньої умови.

IV.

Ой ще не світ, ой ще не світ и світ не світає
 А вже Гнатко з Кравчиною конників сідав.
 Посідлавши кониченьки, сів горілку пити,
 Наїхали у двір Ляхи, що нігде й ступити.¹³)
 Ой сів Гнатко з Кравчиною пива-меди пити,
 Стали Ляхи вражі сини у вікна палити.
 „Здоров, Гнате, здоров, брате, чи сподівався мене?
 Скидай з себе сапян жовтий, надівай на мене.“¹⁴
 Ой кинувся Лях до лука, а Гнатко до дрюка —
 Ой потекла в Ляха з вуха кривава юха.¹⁵)
 Як вдарили два Ляшеньки навхрест шабельками,
 Утік Гнатко з Кравчиною по-під рученьками.
 Біжить Гнатко по-над Богом, хоч зімная роса —
 Єдна нога у сапянці, а другая боса.

Біжить Гнатко по-над Богом — чорний ворон криче ;
Оглянеся назад себе, — Кравчинонька плаче :

„Постій, Гнате, постій, брате, порятуй ти мене :

Поздирали вражі Ляхи жупани из мене.“

Прибігав до матері; „сховай мене, нене,

Бо у місті у Брацлаві пригода на мене.“¹⁶⁾

— „А бач, Гнате, а бач, синку, не допоможе й мати:

Булоб тобі Жидів кінчать, Ляхів не займати.“

Не слухав козаченько, на Кравчину гляне —

„Буде, Саво, з твого добра хлопцям на жупани!“

Не боїтця козацько ні гром, ні тучі —

„Буде, Саво, з твого добра хлопцям на на онучі!“

Не слухав козаченько матері старої :

„Ой хто хоче Саву піймать той піде зо мною!

Хто не схоче, а хто й схоче на коника споче...

Засядемо пана Саву темненької ночі!“

Пішов Гнатко з Кравчиною по-над Богом тихо,

Та нікому навазати: буде Саві лихо!

Пішов Гнатко туманем — хоч виколи очі —

Засідають пана Саву темненької ночі.¹⁷⁾

V.

Ой був Сава в Немирові в Ляхів на обіді;

Не зна Сава, не відає о св'їй тяжкій біді.¹⁸⁾

„Чогось мені, пани брати, мед-вино не пєся,

Печаль-туга коло серця як гадина вся.

Печаль-туга коло серця вся, не ввіймєся —

Дєсь на мене молодого бідонька кладєся.

Ой щось міні, пани брати гуляння не легкє!...

Заворожи, стара пані, чи Гнатко далеко?“

— „Та пий, Саво, та пий, Саво, з панами-ляхами:

Іде Гнатко з Кравчиною дєсь там за тернами.“

„Гаразд, гаразд, моя пані, що ті гайдамаки!¹⁹⁾

Дєсь далеко в своїх землях... то й будєм гуляти.“

Ой пє Сава та гуляє, ляхом вирубає,

А до єго молодого гінєць приїжджає.

„Здоров, Хомьку, здоров, джуро, чи все гаразд дома?“

— „Протоптана, пане, стежка до вашого двору.

За все гаразд, за все гаразд, єдно тількє страшнє:

Виглядають гайдамаки из-за гори частє.“

„Нехай вони виглядають! Я ж їх не боюся!³⁰⁾

Хіба нема в мене війська?! Я не забарюся.“

Ой гукає та пан Сава, сидючи за столом:

„Не бійтеся стрічатися із тим Гнатом Голим!“

Ой гукає та пан Сава до темного гаю:

„Наїжджайте, гайдамаки, — сам вас закликаю!

Сідлай, хлопче, коня мого, а собі другого. —

Поїдемо оглядати ми дому нового.³¹⁾

Сідлай, хлопче, коня мого — годі вже гуляти —

Поїдемо до домовьку, хоч нас небогато.“

— „Стоїть, Саво, у наряді твій кін у станочку,

Не їсть вівса, не пє води, схилив головочку.“

VI.

Ой поїхав та пан Сава битими шляхами,

За ним Гнатко з Кравчиною степом-манівцями.

Стоїть азір над водою, верхом исхилився;

Іде Сава з Немирова, тяжко зажурився.

„Щось над нами, пани брати, чорний ворон бєся,

Підо мною ворон коник и спотикаєся.

Ой минаймо, пани брати, ми гору крутую:

Щось віщує чорний ворон пригоду тяжкую.

Ой минаймо, пани брати, долину глибоку;

Наганяє вітер хмари з московського боку!³²⁾

Ой приїхав та пан Сава та до свого двору.

Питаєся челядоньки: „чи все гаразд в дому?“

— „Гаразд, гаразд, пане Саво, а краще з тобою,

Як ми тебе побачимо на воронім коню.

Та все гаразд, та все гаразд и все хорошенько,

Та підходять під самий двір козави частенько.

Та все гаразд, та все гаразд и добра година:

Ваша пані Настасія породила сина.

Та все гаразд, пане Саво, та щось на нас буде:

Щось у наших нових хатах синий голуб гуде!³³⁾

— „Нехай гуде, нехай гуде, не того боюся:

Як згадаю про нову Січ, то весь издрігнуся.“

Ввійшов Сава до світлиці, не скрикнув дверима..

Пильно-сумно поглядає на жінку й на сина.³⁴⁾

Ой сів Сава вінець столу, розкинув ворожби:

„Таки буде, вражий Гнатко чорної дорожки!“

Ой сів Сава, зажурився, схилився до столу:
„Ой ти, доле моя, доле, щербатая доле!“

VII.

Сидить Сава кінець столу, думає-гадає;
Молодая Настасія дитину купає.
Ой пан Сава из-за столу хлопця прикликає —
Молодая Настасія важенько здихає.
„Піди, хлопче, до пивниці та вточи горілки
Най ся напю за здорове хорошої жінки:
Піди, хлопче, до пивниці, уточи мі вина,
Нехай же ми та випемо за здорове сина.
Піди, хлопче, до пивниці та уточи меду:
Ой щось міні трудно-нудно, голови не зведу!¹⁴
Не встиг хлопець, не встиг малий з стіни ключів зняти, —
Став Гнат Голий з Кравчиною ворота ламати.
Ой сів Сава кінець столу, дрібні листи пише,
Молодая Настасія дитину колише:
„Люлі-люлі, люлі-люлі, вродливий синочку,
Нехай ляжу та спочину, зложу головочку.“²⁴)
Пішов хопець, пішов малий замків відмикати,
Став Гнат Голий з Кравчиною у двір уїжджати.
Ой відчине та пан Сава віконце від ринку —
А вже ж тні гайдамаки блукають по сінку.
Не встиг хлопець відігнути глибоку пивницю,
Обступили козаченьки до вгла світлицю²⁵)
Сидить Сава кінець стола, листоньки читає,
Молодая Настасія плаче та ридає.
„Ой як скінчу дрібних листів, то й спатоньки ляжу.“
А щось ему під віконце: „добровечір,“ важе!
Не встиг хлопець, не встиг малий замкнути пивниці,
Ускочили козаченьки у саму світлицю.
А ще ж тая челядонька на поріг ступає,
А вже Гнатко пану Саві чолом отдає.“²⁶)

VIII. 27).

„Чолом, чолом, пане Саво, як ся собі маєш?
Сидиш собі в світличонці, вино попиваєш!
Помагай-бі, пане Саво, гаразд нам ся маєш!
Издалека гостей маєш, а чим привітаєш?“

— „Приймав би вас пивом-медом — не схочете пити, —
 певне мене козаченьки маєте згубити!
 Хіба оттим тебе Гнате буду привітати:
 Породила жона сина — буду в куми брати.“
 „Не та тепер, вражий сину година настала,
 А щоб пани Запорозців та у куми брали.
 Коби б хотів, пане Саво, нас у куми брати
 Не ходив би під Бердичів церкви рабувати.
 Не з тим прийшли ми до тебе, а щоб кумовати,
 А прийшли ми тобі, Саво, голову відтяти.“
 — „Ой, панове Запорозці, яка ж то вам слава,
 Що убитий перед вами лежатиме Сава?
 Якби ви мене, панове, на волю пустили,
 Славу собі найкращую ви б тим залучили.
 Якби ви мене на волю між себе прийняли,
 Славу собі найбільшюю ви б тим дарували.“²⁸⁾
 „Ой хто бував, пане Саво, в Січі отаманом,
 Не годитця тому бути на Вкраїні паном!²⁹⁾
 Було б тобі, пане Саво, в Січі пробувати,
 Не ходити на гряницю Гарди руйнувати.
 Не частуй нас пивом-медом ище горілкою —
 Прощавайся, вражий сину, з своєю жінкою.
 Ой умів ти від Ляшеньків подарунки брати,
 Зьумій тепер Запорозцям відповід давати.
 Ой веди нас, пане Саво до нової комори,
 Та віддавай, вражий сину, козацькі убори.
 А де ж твої, пане Саво сукні, едомашки,
 Що ти нажив, вражий сину, з козацької ласки?
 А де ж твої, пане Саво, коштовні отласи,
 Що їх набрав по Вкраїні жінці на пояси?
 А де ж твої, пане Саво, битні талари,
 Що їх набрав по Вкраїні, водячи затиги?
 А де ж твоя, пане Саво, ясенькав зброя?
 Ось-де висить на кілочку, але вже не твоя!
 Годі тобі, пане Саво, годі воювати...
 Не йти було б из Ляхами, нас не драгувати.“
 Ой як зскаче та пан Сава из-за свого столу...
 Ухопили пана Саву за правую полу,
 Ой кинувся та пан Сава до ясної зброї...
 „Почекай-но, пане Саво, то не в чистім поді!

Ой кинувся та пан Сава до гострого меча. —
 Ухопили пана Саву з-під лівого плеча.
 Ой вдарився та пан Сава об полу рукою:
 „Прийшлося мені погнати з сином и з жоною.³⁰⁾
 Ой вдарився та пан Сава об поли руками,
 Оглянеся позад себе — тече кров річками.
 Ой кинувся та пан Сава з світлиці до двору;
 Ой підняли пана Саву на три синси вгору.
 Не досягнув та пан Сава до свої булави:
 Положили пана Саву на дубовій лаві.
 „От-се тобі, пане Саво, за твої ужитки,
 Щоб не кликав нас у куми до сучки Улитки!“
 Зашуміла шабелечка, як в лісі прутинка;
 Зосталася тай по Саві молодая жінка.³¹⁾

IV.³²⁾

А Савиха молодая в вікно утікала,
 До свої челядоньки нишком промовляла:
 „Рятуй, рятуй, челядоньку, малую дитину —
 Будеш жити-панувати, коли не загину.“³³⁾
 Заховалася Савиха за гору крутую;
 Утікала — проклинала годину лихую.
 А вірная челядонька дитину сховала,
 Своїй пані Настасії звістау подавала.

X.

А ще не світ, а ще не світ и світ не світає,
 А вже Гнатко з Кравчиною коники сідає.
 Вони дуван дуванили, в поход вступали,
 За жупани пану Саві бардзо дякували.
 Вернувсь Гнатко з Кравчиною до Січі додому,
 А що були — розказали батькові старому.
 Ой заплакав старий Чалий по своєму сину:
 „Краще було б не родити таку дитину.“
 Не вдалось міні завчасу в Польщі побувати,
 Та самого пана Саву в-вічі повидати.
 Якби зміг я мому сину три слові сказати,
 Не змогли б ви пана Саву всею Січчю взяти!“³⁴⁾

XI.

Спускався козаченько з зеленої кручі,
 Жалібненько в кобзу грає, до Савихи идучи:

„Иди, иди, наша пані, не бійсь, не журися:
 Лежить твій пан не прибраний -- иди подивися.
 Иди, иди, наша пані, з журби не вбивайси —
 Плаче син твій у колісці: додому вертайся.“
 Верталася Настасія до своєї хати,
 „Діждетеса, гайдамаки, від сина одплати!“³⁵⁾
 Пригортає Настасія до серденька сина —
 „Не забуде Запорозців Савина дитина!“

ХІІ.

Наробили гайдамаки на всю Полщу слави,
 Бо вже того пана Саву здіймають из лави.
 Ой бачили многі люде українську совочку,
 Що принесла пану Саві смертельну сорочку.
 Годуй тепер, Настасіє, малую дитину,
 Бо вже твого пана Саву кладуть в домовину.
 Зжалься, зжалься, милий Боже, на бідну удову,
 Бо вже того пана Саву понесли до гробу.
 Налетіли из-за Богу українські ворони;
 Вже ж по тому пану Саві дзвонять в усі дзвони.³⁶⁾

ОДМІНИ Й ДОДАТКИ.

1) У інших варіантах: „старий козак прозванієм.“

2) Инде: „Захожих ловити.“

3) У де-котрих списках пані Савиха прозивається Катериною, але міні здається, що те ім'я залетіло з пісні: „оре, Семен, оре... его жінка Катерина... гуляє.“ У інших списках вона прозивається тільки Савихою. Нам здається, що найбільше до правди буде удержати ім'я: „Настасія“, котре знайшлисьмо у збірнику п. Костомарова пісень західнього Волиня, а також н міні самому лучалося чути те ім'я від співаків на Подоллі, де цей випадок скоївся и де споминок про ёго затримався найбільше.

4) Уся ця строфа сливе цілком узята з друкованих збірників.

5) У „Гайдамачині“ п. Мордовцева: „За походи туди сюди промиж себе рахували“, що здається, не гаразд припадає до оповідання.

6) У п. Мордовцева: „з бісами став за право.“

7) Сей двовірш узав я из збірника п. А. Рудченка.

9) Відтіляж. Інші вірші цієї строфи або з друкованих, або з тих, про котрі спомінаю у передмові и котрі задля короткості називатиму „моїми.“

9) „Свої землі.“ Це є родовий спадок жіночого роду, а не именний лічби многи. Так вимавляється на Подоллі, у Полтавщині ж „свої.“

10) Инде: „до будови.“

11) Инде: „помову.“

12) У збірнику, пойменному у передмові, збоку допис:

Не послухав козаченько старечого слова:

Повертає кониченька на шлях до будови.

13) Сі чотири вірши сливе цілком из збірника п. Лисенка.

14) Відтіляж.

15) З поймененного збірника.

16) Місто, де скоївся цей випадок співають різно: Умань, Брацлав и инші — що ближче до оселі самого співака. Також саме и про річку: Буг и другі й мена річок Подолля й України співають ся одно замість другого. Я примався моїх збірників з Подолля та Херсонщини де найбільш співається: „у Брацлаві“ — „над Богом.“

17) Частиною из збірників ип. Лисенка и Мордовцева, а частиною з моїх.

18) У Полтавщині: „Об свої біді.“ Теж и у п. Максимовича.

19) У п. Мордовцева:

„Потім сказав: и я узнав, що йдуть Гайдамаки.

Ще далеко в своїй землі...“

20) У п. Мордовцева: „отто лихо! виглядають!“

21) Из збірника п. А. Рудченка.

22) Співаки це місце співають, ниячастійш з того боку, який співакові найбільш відомий. На Подністрянщині — „з Волоського або з Турецького,“ на Подніпрянщині — „з Гетьманського“ або „Московського,“ а часто просто „з правого“ або „з лівого.“ Опріч того цей вірш приліплюється, часом без жадного сенсу, до инших пісень. Міні здає ся, що з Московського найкраще тутки припадає, бо може мати три означини: а) або холодний вітер від Півночи, б) або з лівого боку Дніпру, в) або під тими словами Сава розуміє степи запорозькі, котрі були на той час під Москвою и, звідкіля Гайдамаки прорстували на Подолля и на Україну.

23) Уся нижча половина цієї строфи зложена мною перемішано на збірників пп. А. Рудченка, Мордовцева и з моїх.

24) У п. Коціпінського.

25) Відтіляж.

26) У п. Максимовича и у інших друкованих збірниках.

27) Ця найбільша строфа уривками знаходиться у різних друкованих збірниках, де в пісня про Саву Чалого, окрім де-котрих віршів. Я перестановив їх як міні здавалося найкраще, згожуючись з ходом оповідання.

28) Пан Мордовцев у своїй „Гайдамачні“ признає за факт, що Саву завезено до Січі и там забито цинями. Не знаю, може в на те певні історичні доводи, тільки ж міні не трапилось нігде ні читати, ні чути у пісні, щоб воно так було. Маючи ж на увазі те, що міні трапилось чути від співаків и читати в друкованих уривках співу про Саву Чалого, більш схильюся до такої гадки, що Саву вбито у его власній господі. Хоча й в вірші, котрі кажуть згожатись з п. Мордовцевим, як ось:

Ой не вспів же та пан Сава на коника впасти:

У кайдани закували, стали на віз класти.

„Ой панове Запорозці, хіба ж то вам слава,

Що в кайданах закований лежить у вас Сава?

Якби ви его на волю з кайданів пустили, —

Славу б собі найлучшую отсим залучили.

Якби ви его на волю між себе прийняли —

Славу б собі найбільшу отсим дарували!“

Але ж після цих віршів йде таке, що вже зовсім не згожається з останною долею Сави, напр. Гайдамаки здійсмають з Сави заліза и він беся з Ляхами, а далі вже зовсім ні з того, ні з сего додані вірші, котрі явне належать до пісні про Нечая. Приймаючи мій погляд, позволив я собі переробити вище написані вірші так, як вони стоять у тексті, згожуючи з тим, що діється далі, и тим зберегти цілість оповідання.

29) Чув від одного співака з-під м. Куцої на Ингулі у Херсонщині. Співають и так: „не бувати.... у Полщі паном.“

30) У п. Коціпінського: „з дітьми.“ Видно ж по пісні, що у Сави був тільки оден син.

31) У п. Коціпінського: „як з лісу прутинка.“ Мені ж співано на Ингулі так, як написано у тексті. Цей вірш дає догадуватися, що Саву докінчено шабельним махом.

32) Ця строфа цілком узята з писаного збірника, поїменованого у передмові.

33) У збірничку написано: „буде... не загине,“ так ніби б річ була про дитину. Мині здається, що сі слова можна швидче уважати яко обіцянку „челядонці,“ коли вона вихопе дитину, а балакати про будучину дитини під такий страшний час зовсім не приходилось. Для того то я, змінивши кінчиви у двох тільки словах, додав усій речі другий змісл.

34) Не легко дається домислити які то таємничі ті „три слові,“ але ж знайшов я сей вірш у всіх писаних збірничках и чув де-инде из голосу. Так и зоставляю.

35) П.П. Войціцкий и Костомарів гадають, що син Сави, про котрого тутки йде річ, був польським енералом и прозивався Цалінським.

36) Се оповідання про погріб Сави узяв я частиною з п. Коципінського, а частиною з моїх збірників.

ВЕРЕТІЛЬНИЦЯ.

(*Anguis fragilis* L.; Blindschleiche, Bruchschlange).

Хто не чув про веретільницю? Однакож не оден може счу- дується, довідавшись, що се звіря не єсть ідовитою гадиною, а ящіркою зовсім нешкодливою, ба навіть позиточною! Правда, виходить веретільниця на гадину, має бó тіло тонке, валочко- вате, а ніг у неї зовсім не видно з надвору. Та вважати її га- диною може лиш той, хто на все зник дивитись верхоглядно. Природознавці добре придивилися веретільниці, та спізнали з будови її голови та по скарлючених ногах и лопатках захова- них під її шкірою и по инших примітах, що то не гадина, якби се з першого погляду и здаватись могло, а просто ящірка, та як усі ящірки, зовсім без іди. Ото — скаже може не оден — ми ж чули, що то найпоганійший гад отся веретільниця; якби обкрутилася чоловікови докола шиї, то тут би ёму и амінь — навіть не встиг би післати за священником та з родиною попро- щатися гаразд. Тож вона сліпа-погана — повідає народ — як вкусить, то каже „штири дошки, сяжень землі“ — та вже від неї хоч який ворожбит не поворожить. А стара Пилипиха, такої з нашого села баба, як понелуднавши лягла під дубом одпочи-

вати, та спала на ню веретільниця з дерева, то такої від її духу спухла лозина мов лоханя, тай до доби и вмерла.” Все те видумки и байки. Наперед жадна веретільниця не вспіє вилізти на шию чоловікови, а хотьби и могла, то сего не вчинить, бо чоловіка боїться, и як лиш вчує який шелест, то сей час и шурхав межи листе на втеки. За другим разом: Бог дав лише чоловікови мову, а звірята суть безмовні або безсловесні твари, тож и веретільниця не може и прорікати; а надто у неї и голосу чутного не має — а так вона зовсім собі німа. За третим разом: Ніхто ще не бачив веретільниці високо на дубах, а все водиться вона або у своїх норках в землі, або теж коли ссяє сонічко, вилазить из домівки, та вигривається залюбки на соняшних місцях, або повзе низько при землі межи листем глядаючи собі поживи. А що до старої Пилипики, то се могло и бути, що щось її и вкусило — та вкусила її не веретільниця, а такої справдешна їдка гадюка. Запитаю ж вас: а видів котрий своїми очима, як кусала веретільниця? — Ніхто небувалого не міг видіти — а відкликуються то на сусіду, то на куму, то на Грнця, то на Проця, а таки самому помічати не довелось ніколи... Та ще може хто закине, що таки сам бачив „жало” мов задвійну стрілу у веретільниці, що його дуже часто висоплює и опять втягає до рота, та що тим стріловатим жалом мабуть вона и кусає. На те одвічаємо, що тев буцім то жало нічо иншого, тільки язик, — а язиком жаден гад не кусає. И ідовиті гадюки запускають у рану їдь не язиком, а гачковатими діравими зубами, що мають у горішній щещі. У веретільниці нема зубів ідоватих, лише дрібонькі зубчини бічні, котрими придержує маленькі звірятка, що стають їй за поживу. Веретільниця пробуває у нас майже скрізь по цілім краю — по зрубках, прогалиноватих лісах, обрідних гаях и пр. Будучи слабосильною и зовсім майже безборонною, за найлекшим шелестом напуджуєсь вельми и стараєсь мерщій укритися межи листем, зіллям, ріщем и тим подібними річами; коли ж подибати її на отвертім місци пр. на муравнику, порослім дрібною травою, так вона тельмом хоче укритись, силкуючись вивертити собі ямку и схватитись під землю. Тут то и причина чому вона тоді так не супокійно вертиться — а несвідомці баять, буцім то вона змогла все перевертити хвостом — а коли б її чоловік вхопив рукою — то б миттю (в одній хвилі) пробила йому на вскрізь руку, не тямлячи, що хвіст веретільниці дуже ломкий, не раз, як лиш його доторкнулися,

понадає на кусні. Живиться комахами, слимаками, дождяниками (дождевими хробаками). Вигубою шкідливих комах стається веретільниця пожиточною. Тому нерозумно дуже чинять ті, що стрітивши сю невинну ящірку забивають її.

Веретільниця звіря досить пияве. Жорн пролигає також поволі: нерас с пів години часу потребує, щоб проковтнути більшого хробака або слимака. В неволі значно худніє и звичайно не приймає жадного корму, або їсть дуже мало — та звичайно скоро здирає. Будучи в Дрогобичи, де ті звірята подібно як и коло Львова в Лісеницях, на Чортівській скалі, в Голоску и ин. — часто лучаються, тримав я кількакрати веретільниці в більших скринках, у котрі метав дрібні хрущяки и мушки моім вязням на поживу; — та ніколи не удалось міні довше їх удержати, над два місяці. Замітити треба, що одна веретільниця без всякої поживи, лише часом напована водою, жила 5 тижнів, друга навіть 7 тижнів; видно, що ті звірята досить витривалі на голод. Утрачений хвіст згодом їм назад відростає — хоч звичайно буває тоді и тонший и коротший. Чи и в неволі їм відростає и кілько до того треба часу годі міні сказати. Веретільниці, котрим я для точнійшого помічання в тім згляді нарочно відломив хвіст — по 5—6 тижнях окрім зашкарупіння рани непоказували и сліду відновлення утраченої часті тіла, — а по упливі того часу вскорі гинли.

В літі родить самиця живі молоді. В-верха вони сріблесто-білі з мідяним відтінком, сподом чорні. На зиму греблять собі веретільниці в землі норі або яговища на три стоми довгі и одвітно широкі, в котрих, заткавши вхід травою або перстю, громадно просипляють. В одній такій норці буває з кільканайцять штук. На весну опять очутуються з просоння — в котрім зачоченіши без корму и без води перебули кілька місяців — и розсіваються знов по лісах, лісових сіножатях и инчих подібних місцях.

Вважаючи, що не оден, хоч и бачив веретільницю, так гидуєчи нею, не придивився їй гаразд, скажемо тут коротко, яка в неї подоба. Як вже замічено вище, єсть веретільниця довгаста и подає на гадину. Ціле її тіло вирите гладкими и ніжними лусочками, голова ж більшими и сильнійшими щитами. Очи має дуже дрібні (тому звичайно зовуть її „сліпою“), писочок малий, язик мов вирізаний, чорний; хвіст довгий и дуже крихкий. В-верхи вона мідяної краски, блискача, сподом чорнава; у моло-

дих здовж хребета бувають три чорняві пружки або (звичайно вже у більших) сині цятки. Знаючи тепер, що веретільниця не кусає, може кожний, як її де подибле, без всякої обави їй приглянутися, а побачить, що вона так виглядає, як тут прописано. Надіятись також, що не лише сам не буде забивати веретільниці, але и других буде відводити, щоби їм не творили ніякої пакости, бо пожиточних звірят всюди и завсіди шкода.

В кінці згадаємо ще, що ящірку ту не називають однаково скрізь по цілім нашім краю. И так зовуть її декуда гладієм, гладуком, гладункою, від того що гладка, — сліпцем, сліпаком, сліпачкою, сліпухою и сліпанею від того, що має дуже дрібні очі (сліпа мов!), довганею від того що довга, мідяницею від мідяної барви, вертієм, веретільником, веретільницею від того, що напуджена сильно вертиться, впрочім падалюком, падальником, падальцем, и падалешником, бо хвіст її легко ломиться або падає на кусні, а також тому, бо думають, що хто босоніж на ню наступить, тому попадаються ноги.

И. Верхрашський.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Русько - польські взаємини в Галичині.

III.

На підставі старих претенсій угорської корони до Галицько-Володимирського князства прилучила Марія Тереса руську Галичину до австрійської держави.

Королівство се становило окремішню від польської Галичини цілість, и могло було в уладженій з давна на федеративних засновах державі розвиватись и навіть політично віджити. Але правительство австрійське прилучило до того руського королівства „tituli causa“ ще одну чужу часть розібраної Польщі, зробило из тих обох частей нинішню Галичину, и засудило через те руський нарід в Галичині на довге політичне и соціяльне безсилле, и вічну борбу из преможиим елементом польським. Показалось те безсилле найдовіднійше по 1860 р., по введенню конституції, даючої

Русинам навіть не сиовна третю часть голосів у кравім соймі. На таких несправедливих премиссах показалося річчю зовсім справедливою, щоби Русини у всім підчинялись польській більшости, и піддались, по всім парламентарним правилам, процесови спольщення, того давнього идеалу, до котрого Поляки (нехай собі пишуть що хочуть) завсігди и з помочю усіх средств прямують. Против такої грозячої нам долі може нарід руський помогчи лиш сам собі, — витворюючи из самого себе, без чужої помочи таку суму сил материяльних и интелектуальних, щоб міг як рівний против рівному запором станути против тому (старшому як німецький) „Drang nach Osten“ нечемних гостей на нашій землі, и змусити їх, припертих таким чином из всіх сторін добре, просити нас, числом сильніиших, о поміч и щирю угоду, в своїм власнім жнзненнім інтересі, — так як ми їх до тепер просили. Дорога се тяжка, далека и вимагаюча від нас патрнотизму без пустих фраз, ненастанної праці, из поставленою ясно на десятки літ наперед метою; але и дорога гідна, чести повна так для кожного поодинокого діятеля, як и для всего народу. Бо нема кращої цілі для життя поодинокого чоловіка и народа, як чесним, витривалим, мужеським трудом, чесною, мирною боротьбою, власними силами, из чолом до гори піднесеним добиватись своєї долі, вибороти собі гідне, шановане всіми становиско. межи людьми и просвіщеними народами. Дорога тяжка, терниста, — але проста, безпечна.

Бсть правда ще одна дорога, и ще одно средство против колонизації для народу, котрий аж межи двома пожадливими сусідами вільний вибір має. Средство високо дипломатичне, хоч и низько — підле, глибоко-учене, хоч и кождому піддячому у своїй послідній консеивенції зрозуміле, для поодиноких проводирів часом навіть не без користей материяльних, але їх самих ведуче до остатнєго степеня пониження, а нарід в послідній консеивенції до нехибного материяльного и морального упадку; дорога се дуже вигідна, и не вимагає пожертвовання ні праці; як по збочистій рівнині піде нарід, пустивши ся нею, — все на перед, — а проводирі тільки час від часу потрібують торнути ёго з боку, щоб не збився из даного ёму прямунку.

Обох способів уживано у нас в Галичині, оба мають вже свою историю, и — свою будучність. Котрий из них добрий — не тяжко буде пізнати; котрого яві люде у нас хвтались, из яким щастем и вислідвом, покаже нам коротка история наших партий літературних и політичних.

Перші завязки партій наших у Галичині сягають того часу, коли Русь галицька духово жити почала, — того часу, коли молодий Шашкевич, Головацький, Вагилевич промовили до народу ёго питомою мовою, мовою пісень народніх. Уже тоді ворухнулась та аристократична жилка булущих проводирів, що мала пізнійше станути засновою винищній партії панрусській, — против нечуваному починанню молодиків, що посміли язык „*rosprólatwa*“*) вводити поміж просвічене товариство, не боячись ще до того навіть змінати (у „*Rusalczi dniestrowskiej*“) „*starodawny od 50 milionów przyjęty sposób pisania*“,*) чого навіть „*najprostszy diak ruski nie pochwali*“;*) тоді вже вони радувались и сыладали „*dzięki Rzadowi, który nie tylko na stosunki polityczne, lecz i na niepotrzebne powośćci (певно пропущено: literackie) baczenie ma oko, i Rusalce Dniestrowskiej rozszerzać się w tej formie, w jakiej z rąk triumviratu (Шашкевича, Гол. и Ваг.) wyszła, nie pozwolił*“ — Уже тоді, — а ще яснійше у 1848 році, коли Дідницький Теодор (теперішній Богдан) страждав за чинне виступленне в духу тодішних польских тенденцій, Иван Наумович вів щирю велико-польську пропанду**), можна було пізнати, чого наш нарід по булущих своїх проводирах надіятись може, — якими сутечами — а певне не простою дорогою — вони ёго за собою водиги будуть. Утім році уже ясно видний розділ Русинів на таких, що як тамті оба поруч из Добжанським признавались до політичної и народнёй ёдности из Ляхами; — на віруючих в ёдність народню из Великороссами (Денис Зубрицкий, Петрушевич) и на таких, що uznawali малоруський нарід за рівно окремиий від польського як и велико-руського народа. — Сі послідні на хвилю перемогли обі противні партії. Так названі „*gente Rutheni natione Poloni*“ або перейшли в табори руські, (Дідницький, Білоус, Наумович) або до решти спольщились, — а москвофілі або прилучились також до партії народнёй, або на довший час замовкли.

*) Цитати сі польські виїняті из брошури: *Listy tyczące się pismienictwa ruskiego w Galicyi, staraniem ks. Józefa Lewickiego ze Szkoła wydawane w Przemyślu. w drukarni biskupiej obr. gr. kat. 1843 8. 24. pg. 14. 8. 7, 24.* Характеристичне се, що и тоді сторонники теперішньої т. з. „старшої“ чи панрусської партії уживали чужого языка, а имено польського. Той сам Левицький видав в р. 1837. *Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien. Przemyśl 1837.*, у котрій яко приміри мови „малоруської“ передруковує стихи Державина и др.

**) „Наука“, Ч. 8. 1872 стр. 359 и д. автобіографія Наумовича.

Тоді почала побідоносна партія народна свою роботу коло відродження народности руської в Галичині. Гірка то була праця. Елементя з верха тільки помирені не в однім ділі не годились з собою. Язик готовий подеський, и далеко розвинута література великорусска повисли тяжкою хмарою над відживаючим язиком народнім.

Літерати галицькі, що мали образувати словесність малоруську на підставі народнєї мови, з малими винятками мало знали язик народній, бо за часів Франца І. було неслобідно печатати руські книжки в Галичині, а навіть зватись Русином було „staatsgefährlich“; тож и колонізація Галичини так далеко посунулась через свободоносний заманчивий революційний елемент ляцький, що в році 1848, а навіть аж до 1860 року, майже всі родини руські образовані хоч и почувалися и признавались Русинами, уживали дома язика польського. Не дивно отже що твори найліпших тодішніх писателів як: Устияновича, Могильницького и інших, були завалені колонізаціями. На тую недостачу указували все часто прихильники великорусської мови и радили польські слова замінювати церковноболгарськими.

Того ухопились всі літерати и вся інтелігенція. В школах, де тепер дозволено було учити язика малоруського, учителі не свідомі ёго учили язика староболгарського з виговором малоруським, вмовляючи в себе и в учеників своїх, що язик церковний то правдивий, чистий, не спольщений язик руський. Література узяла таке скорпадно той нещасливий нагін, а наші священники становлячі міродайну часть інтелігенції руської в Галичині, привикші через щоденне голошення Слова Христового в язичі церковнім до болгарщини, усвоювались чим раз більше с тим нездоровим напрямком словесности малоруської и привитали поновлений старий язик Славян Болгарських нагнутий до форм українських за язик книжний свого народу.

Таким то способом виробилась в Галичині мов на глум народности нашій ся дивогладна (ніким не говорена) письменна мова, котру ми бачили в матичних виданнях, и майже всіх книгах руських печатаних в Галичині аж до недавних часів.

За хвилью почали зачасні прихильники великорусської мови подавати підготовленій болгарщиною інтелігенції руській в часописах „Лада“, „Семейная бібліотека“, и в „Анеологін“ — живцем плоди великорусської словесности, переминюючи тільки „как“ на „як“, „ить“ и „ать“ на „ити“ „ати“, и замінюючи деякі зовсім незрозу-

мілі слова московські на наші. (Основиненка „Сердешну Оксану,“ и другі оповідання Основиненка печатав в „Семейній бібліотеці“ п. Северин Шехович, нинішній союзник польський и пропагатор латинської азбуки, в московськiм переводі, щоб таким підступом блаженній своїй публиці галицькій доказати, що Українці-то на-стоящі Великоросси). Богдан Дідницький, котрий язика малоруського ніколи не знав, и свої мови на Державині и Пушкіні вчився, почав видавати свої поезії в язичі, відрізняючімся від чистого велико-русського язика тільки граматичними блудами.

Тим часом ишов донос за доносом до Відня, що Русини „scheinen in ihrer Literatur eine staatsgefährliche Richtung zu nehmen.“ Таких доносів було на скілько знаємо, — 58, а може и більше, и правительство, межі двома злими вибираючи для себе менче, відверталось від Русинів, а зближалось до конспіруючих Поляків, котрих доноси набирали чим раз більше виду правди. — Наші проводирі або не бачили або нехотіли бачити того, — сердились на правительство и кипіли завзятою ненавистю до Ляхів, котрі маючи позір права за собою, безсоромно занеречували Русинам право до життя.

А коли правительство від найсправедливіших жалоб наших руки умило, и Русинам тяжке становище в Галичії в цілій наготі показалось, — то рішились наші високі політики бридучи дальше консеквентно по своїй неполітичній дорозі, оглянутись за помочю поза границями держави, — и по за метами свого власного народа. Тоді появилсь у 59 ч. „Слова“ з 1866 р. звісне „вірую“ колишних патріотів руських, у котрім вони відреклись своїй народности и оголосились Великороссами, дарма що не зуміли ёго написати навіть добре по велико-русски. — Щож дивного, що Поляки, з приключки раді, — из поміж віршів вчитали грозьбу політичною интервенцією одноплеменного північного государства за Русинами против Поляків и Австрії? и що правительство (тоді централістичне, одже природний друг Русинів) відповіло на сі грозьби заведеннем язика польського в школах и уряді, и именованнем за для виповнення сеї постанови гр. Голуховського намісником в Галичії. — З того часу датується звісне dictum всемогущого на той час Бейста: Die Entscheidung über die Frage, ob und in wiefern die Ruthenen in Galizien zu bestehen (!) haben, wird dem galizischen Landtage anheimgestellt. Не мож було добитнійше и правдивійше схарактеризувати поможення, в яке попали Русини галицькі по тім дитиня чім виступі наших альхимистів язикових. — Поляки

ужили собі и уживають того дозволу добре, покликуючись на суд „Слова;“ Русинів не ма в Галичині, бо тих не признає „Слово,“ а Великороссів — тих кожде австрійське правительство боїться, як того наші політики бажали“ — так боїться, що доти не перестане допомагати Полякам у їх цілях, доки послідний из „Великороссів по цеволі“, а радше „по волі Слова“, не стане Поляком, або не вивандрує до Холма.

На щастє в ще Русини в Галичині, котрі мають свою власну волю; що не стратили ще свого народнєго самопочуття и віри в себе самих, у неспожиту живу силу власної народности, котра не потребує у чужі пера ввертатись, не чекає и не жадає помочи від чужих потентатів — знї моральної (wo nichts ist... каже пословиця німецька) ані фізичної; що в ще Русини, котрим свята своя, непожичена мова, своя гідність народна; у котрих в свої власні ідеали, котра не видить ще у вольній Австрії свої моголи; у ненависти до всіх Поляків або якого небудь иншого народа, свої єдиної ціли життя; у каліченню бесіди свої єдиної мудрости и науки; у пасивнім, идиотичнім упорі — розуму політичного; котрі під покровом свободних институцій Австрії власними силами свого народу виборють для него не то у Галичині, не то Австрії, а перед цілим світом признання свого одвічного права, свої народнєї индивидуальности.

Біда тільки, каже приповідка, що десять розумних не направить того, що оден дурний зопсує. А таких шкідників в ще, — ще не всі вивандрували до Холма. Чогож вони ще виждають в Галичині? При нинішнім зрості словесности української, при горячій участі всієї молодечни в ділі народнєго відродження, не ма виправді надії, щоб и язык великоруський, пропагований у нас такими страшеними повагами науковими, випер нашу живу рідну мову; але — допустім у XIX віку теє одно чудо! Щож тоді? Що ані Поляки, ані жадне правительство австрійське, не признає прав гражданських импортованому языкови, не треба здається, довго и доказувати; бо сав язык чужий з заграниці, без ріжних розкладових для Австрії додатків, импортувати не дасться; дальші консеквенції сего потягнути легко. — Так на щож надіється кліка „Слова?“ Чи на забір Галичини руским государем? Се річ прекрасна; и навіть не богато до того треба. Треба тільки, щоб 1) російське правительство за для приязни до п. Площанського и спілки захотіло обявити війну австрійській державі 2) щоби тую війну виграло 3) щоб за для того п. Сауоиг-Площанський

уснів ще завгоді своїми „передовими статтями“ Бисмарка (чи хто там коли небудь Німеччину репрезентувати буде) склонити до припаної неутральности. — А до того часу нехай наш нарід томиться у гнилім безділлі и мріях о будучім раю, рівній тому аскетови, що видав и плює на щастє сего світа, и катує на смерть своє зголоджене тіло, але не журиться що буде їсти и пити, и не собирає в житниці, в надії на царство небесне. Жаль що нарід на сім ще світі, и в кождий час, не лише в незнакомій будучности хоче бути щасливим.

Не жартуймо! Сі люде покладають свої надії на недогадне далече, — а поки що, иде слід за їх політичними мріями беспечною ходою авлацenne селян через жидівську лихву, а поруч того, помагаючи одно другому спольщенне, а за сим и народня смерть галицької Руси.

Наша інтелігенція покладаюча свої усі надії на панрусичних мріях, примушена в щоденних зносинах з Ляхами и при частій зависимости від них свої переконання сьривати, а навіть неговати, через що вироджуєся у нас — мало що не сказалисьмо: виродилась — ипповризия и безхарактерність. Священники — той корень інтелігенції нашої деморалізуються тим з кождим днем більш и більш. А цураючись свої рідної словесности, без душевного корму принятої в идеї літератури великоруської и в незгоді з нею, бо уживають дома язика малоруського або польського, (а публично тільки польського воли не німецького) мусять поволі уступати перед всеобнимаючим впливом польського духа и з часом погодившись з истнуючими обставинами спольщитись. Уже нині видимо, що по цілій Галичині по домах священницьких, починає польська мова знову брати гору над руською, так як се було перед роком 1860, після котрого молодіж наша тероризмом завела всюду язик народній руський.

Факт єсть, що нині знову семинаристи львівські видять себе змушеними до такого самого террору, щоби руської мови Русини не лишались.

И як же ім теє має удались коли головні прихильники панрусизма идучи краєви з добрим прикладем на перед — закидують самі мову малоруську, бо як кажуть: „По хлопськи говорити не хочемо, а по московськи ще не уміємо, тому говоримо по польськи?“

Чи-ж ту польонізація не готова? Але може хто сядже, старі помруть, а молодіж, котрій визнаванне панрусизма станеєь конечною життя, спольщитись не може. — Побачимо:

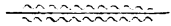
Кождий признаєть, що язык учителя, язык викладовий шкільний, язык науки — рішительний и далекосяглий вплив має, на образуючогося хлопця. З опиту знаємо, що шкільна мова німецька хоч нам и зовсім чужа, до того степені закоренилася у нас в Галичині за літ десять, (від 1850—1860) що ніхто з нас скінчивши гімназію неміг и 10 слів чи то в польській чи в руській мові зложити, щоби не примішати до них хоч одного німецького слова — ба, германізація була уже так далеко посунулася, що кождий укінчений студент, навіть и тогді мислив по німецьки, коли по польськи або по руськи говорив.

Нині викладовим языком наших шкіл єсть язык польський, в ширшім товаристві панує язык польський, в уряді язык польський, в науці по-заяк по російськи не знаємо, малоруського встидаємося, а німецького языка дуже слабо учимось, буде тавже впливовим; язык польський скажім собі отверто, що се язык не чужий як німецький, а язык близький, котрого ми майже від коліски аж до гробу чуємо и уживаємо.

Після сего нехай нам „Слово“ и спілка відповість, вілько років треба на цілковите спольщення всеї нашої інтелігенції? Вже нині набирають навіть школи народні під управою польської „школьної Ради“ духа польського, а учителі сільські притягвані то надгродами польської Ради школьної и взглядами „товариства педагогічного“, то знов из страху перед радами повітовими роблять більші прислуги полонізації, чим від них найзавзятійший ворог руської народности жадати мігби. Вплив священників на нарід упадає з кождим днем через агітацію автономичних властей, а їх місце заступати починає писар громадський, учитель, арендар и шляхтич. Польський елемент росте від року до року, як се доказає статистика шкіл и статистика руху населення руського и польського; навіть жида починають польщитись и, випераючи селян и міщан наших з землі, надають нашим містам и містечкам з кождим днем більше ціхи польської.

У коротці зібравши сказане: положенне Русинів, як воно нам в теперішній хвилі показуєсь, — дуже погане; и тільки хто вірить по мужеськи у свої сили, и вічно живу силу нашого народу, що перетривав не такі лихоліття, — не покине и тепер віри и надії. Алеж и такі тільки люде повинні мати право голосу межн

нами, и стати на чолі народу, для вказування йому дальшої дороги. Нехай уступають ті, що усумнілись, чи наш нарід має право до життя; їх місце там, де їх ідеал: за границями Галичини и за границями малоруського народу; — и ті, що надіються чужої интервенції: тим добре и в хаті, в затишні чекати, руки заложивши, голосу труб ерихонських, що без їх заходу и волі мають повалити усе, що против нашого народу поставлено віками. — Тепер час тільки для людей з нестуденим серцем и живою душею, для патриотів, що люблять свій живий нарід, з котрого вони вийшли, и з котрим вони тілом и душею, одною мовою, одною мислею, одними ідеалами звязані, и котрого вони не пожертвують марно за для якогось „50-мільйонного“ фантому без тіла и кости, та ще й без душі, без одної висшої ідеї. Тамті нас без праці завели там де тепер стоїмо: над беріг пропасти. Сі показують нам инчу дорогу, котрою помалу, чесним трудом вийдемо з нинішньої матні, и зможемо з часом без сорому показатися поміж инчими народами. А що та дорога справді добра, и можлива, успіємо, здається, вивазати у слідуєчій розправі.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Серед невиданого досі в Берліні натовпу цікавих гостей, при блиску стройного війська, золотом критих мундурів, штучних огнів и ілюмінацій — відбувся з'їзд трох монархів Європи. Даремні зусилля дневниківів хоч трохи проглянути крізь грубу заслону мистичних нарад трох царів и трох дипломатів. А хоч дневникарьська фантазія осміляється навіть програми відбутих нарад укладати, хоч одні догадуються в з'їзді відпорного сполучення трох монарств проти можливим захотінкам Фрїанції, другі знов тільки гваранції status quo, треті ж зазначають и внутрішні діла Австрії (між тими и автономічні домагання Чех и Галичини) за предмет сих нарад; — конечно на тепер вдоволиться лаконічним запевненнем усталеного и занитого покою и гойним обдаренням князів, дипломатів и вожаків військових ріжнородними ордерами.

И знов наступила в пас тишина, котрої навіть скликані дня 16. с. м. спільні делегації непереривають. З великим спокоєм предложив міністер війни бюджет военний на р. 1873, перевищша-

ючий сегорічний о три мільони, -- очевидно с причини сирі-
плення супокою; а прийняття бюджету так певне, що мин. Ан-
драши міг виїхати спокійно на свої добра.

Министер-президент об'їздить різні части Цислейтанії для
з'єднання прихильности для свого габинету. Так дивним спосо-
бом обявляється популярність кн. Ауерсперга в арештаціях п.
Грегга властителя „Narodnich Listov“ и всіляких співробітників
редакційних и друкарських и в розвизуваннях товариств позич-
кових так в Чехах як и в Моравії. Мали б же же се бути початки
новозапівщеної ери мирової?!

Коли будуть скликані сойми — ще досі не відомо. Се тіль-
ки сподіватись можна наперед, що сегорічна каденція соймова
не буде ні надто цікавою, — ні довгою. Прилюдна опінія пу-
блечна в Галичині здається так зражена неустанным криком дне-
вникарським и зазивами до складок на „oświatę ludową“, що и по-
важні річі незнаходять заслуженого відгону. Випрацьований ви-
ділом кравчим проєкт нового устрою громадського (об котрім
дозволимо собі свого часу дещо сказати) не викликав ніякої ро-
справи в дневниках и пішов хоч на тепер в непамять. Петиція
міста Кракова о підвищенні податків на користь народніх шкіл
хоч лучче привитана дневниками, — мало обіцяє певности удер-
жатись в соймі. А вибори посла ві Львові впади в браку зна-
менитпях кандидатів від Дра Улана Черкавського и Дра Зби-
шевського, нерішучо, так що нові вибори мусять бути росписані,
при котрих ачей чи не заступник Schomer Israela удержиться.
Тим часом увійшов з нових виборів наново Лісинецький, канди-
дат руський, котрого вибір тамтої сесії соймової польська біль-
шість уневажила.

НОВИНИ.

Смерть постигла аж двох в однім місяцю щирх патриотів руських: Сов.
Михайла Качковського, и міщанина Угнівського. Жуковського. Оба як
уміли, — так служили своему народови, але все щиро и з самопожертвоуванням.
Обох нарід наш заховає на завсїгди у вдячній памяти. Качковський умер на
холеру в Кронштаті, коло Петербурга. Виїжджаючи в дорогу, из котрої не
мав вже повернути, був він и на Бесіді ві Львові и дуже радо привитав усе,
що зробила в послїдних кількох роках так названа партія українська; обіцяв
на прощаню: „Поїду на Україну; и коли пересвідчуся, що там справді так
говорять як у Галичині, и як Ви пишете, то я Ваш.“ Недовелось сердешному

своє наміренне докінчити, а прийшлося між чужими людьми загинути на далекій чужині. Качковський починив значні записи (80000 ар.) на різні цілі літературні. Від людей, що мають орудувати тим фондом, залежить, чи вийдуть вони на хосен нашому народови, як се певно була воля небіщца.

П. Ю. Федькович піднявся у сім році для театру перевести чільніші твори Шекспира. До тепер уже укінчений переклад Микбета, и як заповідають ті що ёго цілого читали, дуже удалий.

Виділ Просвіти постановив на засіданню з 14. л. Вересня с. р. видрукувати **граматику німецького язика**, укладу проф. гімназії п. Калужняцкого. — До тепер уже вісімнадцять книжок школьних руських „**Просвіти**“ затверджені Радою школьною. Из тих три вже видрукувані, дві друкуються.

У Австрійській Русі виходять слідуєчі письма періодичні руською азбукою, и більше або менше духом и мовою руські: **Слово, Основа, Правда, Учитель, Ластівка, Сіонъ рускій, Сборникъ літературний**, — в Львові, **Рада русска, Наука, Читальня** — в Коломиї; **Новый Свѣтъ** — в Ужгороді на Уграх.

Наука, (виходить місячними випусками) належить до найліпших писем які коли небудь у нас для сільського народу видавались. Мова народна. стиль похулярний, уклад практичний. У двох послідних випусках подає о. Наумович свою дуже интересну автобіографію, — з портретом дуже добре зробленим в Липську.

„**Слово**“ видрукувало у кількох Прах из початку с м. яко „повість“ у фелетоні исторично-психологично-соціалне абсурдум під надписом: Чорная княгиня, новела Сахер-Масоха (переклад з німецького.) О сій нісенітниці — хоч вона не перша, и здається не послідна в „Слові“,“ споминаємо лиш тому, що воздух у сій „новелі“ віє крайне-неморальний, бо як сама редакція в передмові каже „в новелі Сахер-М. головную роль играеть страсть плотская.“ „Слово“ дістаєся окрім старших людей в іерейських родинах, правильно также до рук їх синів и — жаждущих поживи літературної наших дівчат руських. Тим дівчатам тикаєся в руки (з самовіжею редакції) така лектура, о котрій (як в загалі о більшій часті новелъ Сахермасоха) оден німецький рецензент каже, що не годиться для женщины зовсім; розумієся для женщины німецьких, котрі и більше учені и більше можуть выдержати таких спиритуозів.

Виділ „**Просвіти**“ подав був на весні с. р. через наше міністерство заграничних діл прошення до уряду російського о дозволенне, заложити свою спродажню книжок „**Просвіти**“ в Росії. На початку сего місяця надійшла на се відповідь уряду російського — відмова.

Товариство „**Побратим**“ загадує на другий місяць публично обходити своє заложенне Службою Божою и вечером декляматорсько-музикальним. Товариство розвиваєся гарно; має свою — на тепер ще троха тісну — хату; свою досить значну бібліотеку, и що найважнійше: чувствуючих гідність народну и соціалну — членів-ремісників.

Польська журналістика, львівська повинна була що до своєї незгодливости и справливости давно вже перейти в пословицю. Кождий чоловік в Галичині знає наперед, що як скаже на що небудь Gazeta narodowa, що

воно чорне, — то непременно Dziennik polski виповість зараз своє сумienne przekonanie że воно біле; як Dziennik polski скаже, що тепер день, — то Gaz. narod. відповість, що дуже myli się szanowny Dziennik, bowiem teraz jest noc, niemal taka czarna, jak grzeszna dusza pana redaktora Dziennika polskiego.“ Тільки в одній-єдиній справі панує від якогось часу поміж обома стражниками орієнція publicznej взорова згода, варта ліпшої справи: — у справі ненавистного підшування против Русинів. Непоминули між иншими—и „Побратима.“ Вперед заціпив ёго Dziennik polski; тепер залаяла и Gaz. narodowa. Здавалось читаючи їх, що ту ходить о хто знає які злочинства; ні тут иде лиш о товариство кількодесятёх ремісників, що сміють бути Русинами; сміють, и то без дозволу Gazety narodowej, визнавати той обряд и говорить тою мовою, котрої їх родимці и совизнавці пп. Добрянскій и Костецкій, встидаються! Требаж за те зараз и заденуциовати, майстрів перед публикою, челядників перед майстрами: (Gaz. Nar. ч. 21. и 23. с. м.) що се товариство заложено москвофилами, що Ставропігійя дає на него (аж!). 25 злр. місячно, które, jako na inne cele przeznaczone członkowie Stawropigii z własnej kieszeni zwrócić mogą być przymuszeni (від кого? а чи може и краківське асекураційце товариство могло бути до того примушене, колиб було схотило на приказ Gaz. Narodowej дати гроші на oświatę ludową?) bo cele wyznaczone są widocznie tylko pozorem. Zresztą радаб Gaz. Narod. dowiedzić się (чи через агентів поліції? пп. члени „Побратима“ не криються, бо чей вікон ім Gaz. Nar. не вибє?), którzy to rzemieślnicy lwowscy należycь zechcą do tego moskalofilskiego (якже, незнаючи членів, так скоро перевідчилихтєся, що moskalofilskie?), prawoslawnego (отже cele wyznaczone nie pozorem?) stowarzyszenia. — Відповідаємо Gazeti Narod. и можемо її упевнити, що Побратим не єсть стowarzyszenie moskalofilskie, але товариство руське, для взаімної науки и взаімної помочи ремісників-Русинів; що жадні москвофили уділу в ёго заложєнню не мають; що Ставропігійя, хоч єсть брацтвом церковним, и хоч не єсть православною, — але не сталася ще до того степеня ultra-католицькою, щоби и инчі загальногуманні справи не мали її обходити, и що жертвувати на ціди просвічення чи то ремісників, чи селян, чи навіть панів, — чи Русинів, чи Поляків, не єсть з поняттям брацтва церковного незгідним та тим менше нашої Ставропігійя, того розсадижка Просвіти на Руси з XV. и XVI. віку, — в конєць, що у „Побратима“, хоч про се в инчїм, цивилізованїм краю не спитав би ся навіть dzielnik kościelny, не то часопись ліберальна, — не ма жадного грєческо-православного члена. — У конєць ще просимо шановну Gazet-y Narod., щоб нам, коли таска, дозволила мати также свої внутрішні справи, и закладати товариства які хочемо, — и в загалї робити, що нам подобається, коли тільки не зачіпаємо у нічїм справедливих прав польської народности.

До конкурсу о дирекцію театру з руки „Бєсїди руської“ зголосилось до тепер уже двох підприємників.

Салю Дому Народного віднаймила управляюча комиссия німецькїй трупї театральнїй; притім вимовила собі, — для руського театру, два дні на тиждень вільні.

Про бюст Шевченка пише нам у друге приятель нашого письма з Італії:... „Повернувши з... застав я вже у студії п. Забіли майже скінчений у глині новий бюст Шевченка, — на мое око ще ладніший, ніж той, що

лений був для И. И. (а той про котрого писалисьмо у посліднім Нрі Ред.) Я у В... намовився з п. З., щоб він зробив бюст Шевченка у 3/4 натурі: н у шапці н кожусі українському, так проб він був характернійший, н также більше спобітний до перевозоженія. Треба буде нам узятись одити з цинку 20—30 примірників. Напишіть миї, скількоб потрібно було примірників бюсту для Галичини. — Редакція приймає, збираєти зголошення всіх, хто хоче бюст такий приобріети. Після того можна буде н о ціні поговорити. Випалаб вона здається (після облічення щ. кореспондента 100 франків за 20—30) на 15 до 20 злр. оден примірини.

Библиографія. Дѣтскія пѣсни на русскіе (великорусскіе) н малороссійскіе мотивы. А. Мамонтовой, подъ редакціей профессора (консерваторіи) Чайковскаго. Ціна 1 р. 23. коп. Петербургъ 1872.

Помилки друкарські у „Правді за Серпень. У Фрашці Ю. Федьковича „як козам рога приправляють:“ В. І. сході, у співанці Василя перший вірш, замість: Най ся ж снить хто си хоче,“ просимо справити на: най ся женить хто ей хоче; далше на тій же стороді, вірш 10. з долини, намість: поперетинав, має бути попритинав; вірш 8. з долини нам: Добривіцех — Дорошівіцѣх; вірш послідний нам. надходять: — надходять. Стр. 212. вірш 14. з долини нам. як ся маем — як ся маєш. Стр. 213 в 13 з гори нам: ще й одну — то й одну, Стр. 214. в 3. з гори нам: Слидиш — Внишиш. Стр. 215 в 8 нам: вноді — оногоді; в 17. нам. кулачѣя — кулачѣя. — Стр. 216 в. 14 нам: на тім світочку — на цім світочку. Стр. 217. в. 21, 23, 25. нам. трівку, тріване — трівку н т. д. Стр. 218 в 13. з дол. нам: кавут... висплю — кавуш... висиплю. В 9. з дол. нам: тамою годов — на мою годов; стр. 219. в. 3. з гор. нам, приймає — прийме.

Перениска. П. У. в В. Вибачте що скоротилисьмо н недокінчили за для браку місця. Більше лисомт.

ВП. Д. в Флор. Нр. V. „Правди“, — н разом „Провідні ідеї Шевч.“ О. Партицького пересидаємо. Вашої интересної статті: „Народня освіта н литература на Україні“ у V. книжці не друкувалисьмо, н не можемо друкувати так скоро за для того, що на тепер мало ще місця маємо у Правді — а ми разом из Вашою статьею мусимо подати н наш ширший одвіт, бо у деяких важних гадаках не годимосѣ з Вами. Стаття „Нові музикальні видання українські у Росіи“ надійшла за пізно до сего Нра; за її дякуємо Вам дуже, н подамо у будучім Нрі. „Байки“ п. М. М. видрукуються пізнійше. Просимо не забувати нас н далше. Ред.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З редакції Інститута Співропатійського.

Виходить випу-
сками місячними
в 3 аркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція п Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в. а. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в. а. на стемпель за кождоразове уміщеня.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

ЯК КОЗАМ РОГИ ВИПРАВЛЯЮТЬ.

Фрашка в I. відслоні.

Вільно за Шекспіровою драмою: „Як пурявих уговкують.“

Написав

Ю. Федькович.

(Конець.)

VI. СХІД.

(Світлиця у Тодоревій хаті, до пропоку прибрана. Музикки зачинають на дворі
пропійніє грати, а пропій уводиться якъ звичай, с подвіря в світлицю, и столи
обходячи співає).

Хміль лугами, хліб ланами! Ладо! ладо!

Будем, братя, пропивали!

Воли білі, коні гриві,

И дівчата чорнобриві! —

Воли сірі, коні карі,

И молоді в слюбній парі!

Воли мурті, коні с турків,

Хто не вженився, того в дурні!

Воли собі, коні ворі,
 В нас молода краща зорі!
 Воли чалі, коні білі,
 Всігда проїї по веселях! —

ТОДІР:

Веселя вам розмова, панове проїїці! А вина та меду як не достатчу, то бийте горн без милосердія, а про мене и всі шиби у вікнах. О... статчивби я не тільки меду та вина, коби то я знав, як там моїй сердепній Катрі пропивавсь!... Мабутьи не те пиво, що собі наварила, а тому не винен.

(На дворі чути два набой.)

Що там знав за прищя? —

(Дружба убігає.)

ДРУЖБА.

Чудо, батьку Тодоре, чудо! — від учора нічо тут и не дієсь, як чуда! — іде ваша Катря з Василем, та як ідуть!... у препишнім німецьвим ридвані, штирма віньми, а с панства молодих золото аж капас!... Да то не велике чудо, бо с кого золоту и капати, як не с такої богацької пари? — Да то чудо, що сидя собі у купці та голубляться, як синогорличок парва. Нічо не діють, як голубляться, та цілюються, та обнімаються!... А за ними, у другім ридвані, ідуть ваші свати, да тавішце веселі, тавішце неначе закупили села! — Чудо тай годі! —

(На дворі чути другі два набой.)

А озьде ви самі здорові!

(Василь с Катрев, а Дмитро з Веклов уходять.)

ВАСИЛЬ.

Щастя, здоровя с проном, панство молоді! — А ви, ба-
 дечку, як собі дуні? — А ви, братчики? —

Василь витається з усіма и сідає собі коло Івана та Стефана, а Катря коло Олени та Сені, Катря зачинає зараз їсти и їсть, але все поглядаючи, чи Василь не видить, аж до кінця сего сходу, а Олена и Сеня виходя нишком зза стола и йдуть у поблизьку кімнату.)

Славно Бога, що вас здорово та мирно усіх вижу!

ТОДІР.

Сідай, сину мій, будь ласкав, а ви з нами, свати наші годні та дорогі! — Якогоби тото винця вам, любі? волоського чи у-
 горського? — Я знаю, що сватечка люба отсего солодкого по-

зволя! — ануко зо мнов сватечко, тай ни сватку, за здоровля наших молодих! — да лши боюся, що моя Катря вам не годна буде так услугувати, якби то я рад, та якби мов серденько бажало! — А хоть и не вдасть вам мой дитина яким словом, то змилуйтесь, майте увагу на ню! — она ще покориться. Як таа приповідка: „з молодого можна зробити и сикого и такоого!“

ВЕКЛА.

А ми вам кажемо, сваточку любий, що ми з роду — ні Василеви ліпшеї долі, ні нам ліпшеї невістки у Господа Бога не благали, як отсе нам Милосерний дарував. И будемо ему тим дуце дякувати, що то всё, що про вашу Катрю люде славляи, чиста неправда. Бо такої тихой, любой, покірливой, услухинней, прихильней дитини и на світі не мав, не то цю..

ДРУЖБА.

(Що в одно Катрі призираєсь та вміюхить глумиться.)

Чудо, кажу вам, чудо!

ВАСИЛЬ.

(Що доси з Иваномъ та Стефаномъ уз одно нишкомъ розмовляв.)

Ти не вірши, брате? — валожимся!

ИВАН.

Я казду сто червоних!

СТЕФАН.

А я двісті!

ВАСИЛЬ.

А я вам кождому у двое тільки, як утрачу! — Катре! —
(Катря тручає всіх, що коло неї сиді, и біжить до Василя.)

ДРУЖБА.

Чудо! — а я не кажу, що чудо?

ВАСИЛЬ.

Та хустка, Катре, що ти нев підпалась, погана. Д'земли знес, абих її и на очи не видів! —

(Катря так робить.)

А теперь ще чобітьми ту хустку погану!

(Катря слухає.)

ДРУЖБА.

Чудо! — ей Богу — чудо! —

ИВАН.

Дружба! —

ДРУЖБА.

И в! —

ИВАН.

Иди, клич мні зараз мою жінку! —

ИВАН. СТЕФАН.

Тай мою! —

(Дружба йде.)

ТОДІР.

И я вже снажу, що чудо! — А се що може вами? — чи лиш не заліжка?

ВАСИЛЬ.

Заліжка, бадечку, а то така! у кого з нас трєх жінка непослухнинища? —

(Дружба входить.)

ИВАН. СТЕФАН.

А що? —

ДРУЖБА.

Не хочуть ити!

ИВАН. СТЕФАН.

Що кажуть? —

ДРУЖБА.

Кажуть, що тогди прийдуть, коли їм ся схоче, а не тогди, коли вам забагаєсь. От що!

ВАСИЛЬ.

Катре! — Біжи та прижени мені твої непослушні сестри зараз тут о перед себе! — Що то має так бути?

(Катря біжить.)

ДРУЖБА.

Чудо! — таке чудо, що я святий Николай такого не умалює!

ИВАН.

Се справді чудо!

СТЕФАН.

Велике!

ТОДІР.

Незмірковане!

(Катря уводить Олену и Сеню.)

ВАСИЛЬ.

Теперь навчи Катре твої сестри ледаці, як они мають своїх мужів слухати та шанувати!

ИВАН.

У мене вишанувала с варшана сто червоних.

СТЕФАН.

А в мене двісті!

СЕНЯ.

А ти в тристо дурень, на таке заложатись!

ОЛЕНА.

А шащець у штиристо!

КАТРЯ.

А ти за всі, твоего мужа не слухати! — Він оден тобі пан! Він тобі и тато, и мама, и брат, и сестра, и дружина, бо ти ему одному присягала, а то до гробнієї дошки. Добре тобі з готового и зварити, и спечи, и зготовити, да хто про теє старавсь? — не муж? — Добре тобі в побитій хаті та у прибраній світлиці гуляти, да хто на її старавсь? — не муж? — Добре тобі в коралях та в намистах меже людьми красуватись, та честь приймати, да зза кого отсе? — не зза мужа? — А хто гримається дорогами та чужинами, аби тобі всього добра придбати? — не муж? — Або хто тебе від усілякої зневаги, від усілякої пригоди та напасти заступає: не муж? — Ноги му мий та купиць пий твоему добродітеlevи, твоему старанникови, твоему заступникови, що про твоє добро день и ніч журиться, без устанку клопочеться, аби тобі лиш добре було, та аби твоя голова супокійна! — Може ти старавшися податком, або шарварком, або поголовщинов, або хлібом, або солев? — О! слідн му продувай та пером коло него ходи, аби и пів мінути дорогого зго починавкы не збавити! — Жінка без мужа, то солома без колося!

ВАСИЛЬ.

(Мече від себе гарапник.)

Браво Катре! браво, дружбно моя люба! — Таким мужем и я тобі буду, а ти мені таков жонув, и буде світ нашому милу триваю завидувати! — Або хіба в де що кращого в світі, як де розумний муж и розумна жона в взаємне добро посполу стараються, и таким способом своя и свої семі щасте фундають, котре то щасте в найкраще сего світа, бо благословене Господне на нім полагає? — У сему житю, у сему світі в нужди много, журі много, лиха много, де чоловік, обмахуючись та обзідуючись, стораз на день кривавам потом обливаєсь: чиж не має він хоть у своїм халати, хоть у своїй семі, хоть при своїй дружині того щасливого куточка мати, деби міг, пеначе то зело згорене на росі, відволондути? — А з другого боку: чи сміє муж або чи може він навіть таке сумліне мати, аби свої вірню дружину, що про его выгоду щиро стараєсь, так занедбувати, як де які мужі чиня? — Хіба жінка вже невільница вічна, аби муж по цілих ночах ворчмами та ват аж де сидів, а она світа божого хіба тільки виділа що в вікно? — а дїждавниєсь нарешті честнїє свої головн с похміля — ще его борбороси вислухала? — А відтак ще дивуетесь, що бідна жінка збіснуетіє!... Якби так с чоловіком хто обходивсь то не то що, аби збіснуетіє, а так би зовсім одурів! На відвороть знов, як и жіночки лукава придається, що чоловіка як та ржа зелізо доїдає, то учітьсь від мене, як и за м роги ви правляють!

(Усі плещуть у долони.)

Заслона паде.

МАНДРІВКА на Українське Підляся.

Світе тихий, краю милий, моя Україно!

За що тебе сплюдровано, за що, мати, гинеш?

Шевченко.

Ідучи в Варшави до Київа по Варшавсько-Бресцькій желїзній дорозі, я задумав подивитись на Українське Підляся, що

протягається понад річкою Західнім Бугом між Волинню, Гроднянською губернією и Мазурами теперішнієи Седлецької и Люблинської губерній. Підляся з нашим українським народом иде неширокою цолосою од самої австрійсько-галицької границі аж до города Соколова в Седлецькій губерній. Найдаальші пункти Українського Підляся на полудні стаювають города Грубешів, Замостє, Томашів и Крешів над Сяном; на півночі — города Соколів и села Годубля, Челоміє за 13 верстов од Седльця. На схід сонци иде річка Західний Буг, одділючи Підляся од Волині и Гроднянської губерній; на заході українське племя трохи тільки не достигає до Висли. Між Українцями и Вислою иде неведликою цолосою Мазурське племя з городами Люблином, Лукковом и Седльцем. Можна думати, що наше племя кедись жило до самої Висли, бо й тепер можна знойти цілі села над Вислою, де люде говорять цогано, цо цольськи, часом по цоловині з українським, визнають віру католицьку, але носять чистий український стрій и мають тип широко-український, дуже одрізняючий їх од природних Мазурів. Україно-підляський нарід тепер знаходиться в двох губерніях: в Люблинській и Седлецькій. В Люблинській губерній лежить давня наша земля Холмська, а в Седлецькій — земля Більська.

Тідьки 120 верстов проїхав я до Межиріча з Варшави по бресцькій дорозі, и вже я побачив себе на Україні! Дуже близько до нашої землі присунулась Варшава, цілі віки цлида польщина на український нарід на Підлясі, а все таки наці нарід стоїть, як и стояв, с своїм язиком, с піснями, з авичалми, с своїм строем. Правда, Польща поглинула на окраїні по кілька наших сіл, накиннула там унію, але та унія в церковних службах нічим не одрізняється від православія: тільки цуховенство та міщане на Підлясі уніяцькі, бо стало чисто-польські, а нарід про те стоїть, держиться своєї національности, як и спокон-віку.

120 верстов проїхав ся по желізній дорозі через Мінск, Седльце и Луків. В Седльці, в кінці города, недадечко від дворця желізници стоїть нова, гарна, мурована православна церква з золотими верхами. Багата церква дуже відрізняється від цоганих, церовяних, цорних хат жидівського Седльця, де на 9000 жидів цинадає 2000 цоляків и с півсотні православних циновинників. Луків стоїть далеченько від дорози, цорний, з обгорілими хатами. Пожежа зниццала сливе цоловину города. Мої уха дуже не гарно разила мазурська мова. Мазури там дуже циселяють: ч цимо-

вдяюгь, як Ц. Ш. — на с. Замість — *чего хочет* — мазурі кажуть — *чего шчес*. Те племя дуже негарне с ширшим ніж довшим лицем, неначе хто здавив руками голову від тімя до бороди. Очі Мазурів лежать часом дуже високо и бувають вузенькі як у монголів; щоки розвіхались, особливо у жінок. Мінні траплядсь бачити тини чисто монгольські. Нарід у тих болотах и лісах ні с ким же змішувався и може тин він виродився, бо всі дуже малорослі, медисоні и слабосильні. Підїзїаючи під город Межирічє (Щоляне вхрестили його Мандворяницє), я побачив себе серед українського племенї. Коло двірця, коло магазинїв желїзної дороги, на дорогах и в городу — скрізь ходили и їздили наші українські мужики в високих чорних шапках, в свитах и навіть в постодах. Була мїтня пора и для того багато людей носило капелюхи такі самі, як на Україні! На Підлясі Українці мають дуже довге волося, що сїдає аж на плечі, як у православних дяків та паламарів. На чолі волося підтинають рівно, по старогрецьки, як и скрізь на Україні. Тип нашого народу дуже відрізняється від мазурського: лице довше и смугліще, очі темніші, волося темне або й чорне. Зразу видно, що тут стрїнулись між собою жителі пполудня и півночі. Русини дуже нагадують своїм лицем Греків.

Вїїхав я в Межирічє и побачив, що Польща добре хазяїнувала в наших городах! В Межирічі доволі жидів, як скрізь на Підлясі, дві уніїцькі церкви и одна католицька. Українського племенї бїльше в городі ніж польського. Люде, а найбільше жінки, далеко кращі, ніж на Мазурах и зовсім на Українців похожі. Багато трапляється людей чорнявих, а очі у жінок часом блищать як у Полтавщині. Словом сказати тут вже нахис Україною, та горе, ще в городі и слова українського не почувт від уніїтів! Тільки жиди вміють говорити по українськи! Підеш в уніїцькі церкви: здається все по нашому — и читають и співають, як у наших церквах, в ступиши за церковний поріг, почувш одну польщину...

Після повстаня поляків в 1830 р. в Межирічі велася дуже міцно польсько-католицька пропаганда. Огнїщем її був двір великої польської панї К. Та пропаганда вигнала зовсім наш язык, втягла в себе уніїцьке духовенство, серед котрого виробилася партія щиро-польська и духом и языком.

Те саме я знайшов и в городі Білій, що лежить як Брестю по желїзній дорозі. В Білій є великий уніїцький собор, де лежать

так звані мошці Іосафата (дарма, що ёго витебські міщане убивши вкинули в Двину), є невеличка пателінька цоркав, а одначе в городі тхне польщиново: уніяті и говорять чю польськи и хвдять до костела, и с того часу, як російський уряд почав страхати уніятів за їх польщину, вони ще більше відвернулись від уніятства. Причиною того ще служать уніятські священники в Галичині, конечно „русские“, хоч вони не справді и не Українці и не Москалі, а щось таке ні риба ні мясо. Викликані вони туди урядом, для „обрусініл.“ Бажаючи знісоби́ти люде́му Русских, нахапати грешей и сордонів, вони ирото обкодяться в уніятам, самі ж відвернули їх від уніі, приформули тільки їх до Польції и звсіім пенсували діло, дуже непокоривши ститі нашій національності и нічого не зробивши для уряду. Богато уніятів зовсім перестало ходити до своіх церковини у Білій, ть и по селах.

В Білій жи́дів бі́льші уніятів и Поляків; жи́ди до того вміють говорити по українськи. Тим то, не вважаючи на польську пропаганду, ті городи можна мати за жи́дівські, а не за польські. А на́рід по селах кругом Білої все таки наш — український.

В Білій є власнична гимназія, в котрій половина учеників Українців-уніятів; є педагогічні курси, де ачаться на сільських учителів діти виемно наших селян. Курси перероблені с католицького монастиря, де був всго-на-всего оден бапуцин!! Наука в тих школах тепер на великоруській мові, котрою задумано вицерти с того краю польську мову. Що́ж с того для нашої національності и язика?!

Щоб підняти дух нашого народа на Сідлясі, щоб повернути Більських и межиріцьких міщан с Поляків, треба розбудити в їх замершій душі їх національність українську, треба замести для народа и міщан українські школи, дати ім у руки Шевченка, Основьяненка, Куліша, Марка Вовчка. Шевченко в оден рік зробив би те, чого московські школи и за сто літ не зроблять! Бо коли ж ті сполячені Українці та стануть великоруськими патріотами? Коли ж стане таке диво, що б с споляченого Українця та зробити не то що Українця, а Великоруса!! Диво дивне хоче зробити уряд, але час чуда вже давно минув. А що ми кажемо правду, прикладом тому Галичина, де сполячені Русини встають из гробів, бо їх воскресив — Шевченко, але не Гоголь и Пушкін, ц не великоруська школа. На сміло кажемо, що великоруська праця на Сідлясі без українщини — то даремна праця.

Вона не розворушить великоруським язиком и салдатами національного духа, при котрому тільки віщане и парід и попи відізналися б від Польці и польщини; побачивши у всему тому свого ворога, а не приятеля.

Є в Білій старий дворець Радивиля, що вже лежить в руїнах. На давню вишала сая де колись дуріли польські пани.

В Білій, повітовім місті Седлецької губернії, я найняв жидка Лейбу до Яблечинського православного монастиря, що знаходиться над самим Бугом на границі гроднянської губернії. Міні дуже хотілось подивитись своїми очима на україно-підляські села, селіня упустила почути язик селян українського племені на Підлясі.

Лейба був звозчиком в Білій, мав свого дуже доброго, прудкого, хоч и сухореброго коня, мав морганейквій візок, на котрому трохи не витрало з мене дупні по маленьких, поганих сільських дорогах. Ёго замліле лице, запалі очі, рідкі и тоненькі пейси, котрі й досі не вивелись на Підлясі, дуже ясно показували, що Лейбі не дуже добре жилося в Білій. В розмові зо мною Лейба викидав в свою польсько-жидівську мову де які руські слова, конетче маючи мене за якогось москвського чиновника, не вважаючи на те, що я з усієї сили говорив до ёго по українськи. Навже трохи не записав в свою подорожню книжечку, що Лейба й слова не тямить по нашому, хоч живе в краю, де повно наших сіл, де повно нашого народа. Ян же міні було дивно, як Лейба, заіхавши зо мною на села, між наш народ, отверз свої уста, и заговорив українським язиком, и навіть не тою вимовою на б, як говорять під Білою, а далеко кращим, чистим язиком Побужжя!! Послі я дошпортався, що більські жиди вміють говорити по українськи хоч с панамі зараз починають говорити по польськи.

Ми виїхали з Білої рано, після сніданя. Сонце вже припікало добре, бо саме тоді настали жнива. Дорога ввійшла в гарний сосновий ліс по половині з дубом и липою. Високі, старі, поліські сосни роскішно роскидали на всі боки свої гілля и закривали віз од сонця. Сосна перемішана з инчим деревом трохи пригадали міні українські ліси...

Швидко дорога знов вибігла з ліса и пішла вузькою межею поміж рідонькими житами та вівсами. По обидва боки дороги було видно ліски й гаї, вуди тільки можна було достягти оком. Дорога знов входила в лужок и знов вибігала в поле... На Підлясі нема великих лісів на кілька десятків верстов, як у нас на Україні, але ж за те, нема и таких великих безлісих степів и

степнів на кілька десятків верстоп, як буває у нас. Ліси роскидані по полях кущами й букетами, лужками й гаями и займають майже третю часть всего ґрунту. Мандрівка по Підлясі по такій причині дуже не скучна, не пудить безкраїми степами та лісами. Села роскидані дуже густо, хоч и нема таких здорових сіл, як на Подніпрящині. Скрізь між лісками маячать хуторі з десятком хаток и клуць, скрізь поміж хатами нопідіймали шні колодязні журавлі..

По дорозі йшов чоловік в білій сорочці, с червонною застіжкою и в синьому вартузі, який носить на Підлясі Мазури. Лейба спитав у ёго по польськи, чи далеко до Сидорок. Чоловік був наш, уніят, але обізвався до жида по польській. И потім, як ми їхали далі, мій Лейба говорив до людей по польськи, а вони одназували ёму так само по польськи, хоч и дуже погане, по полоніці а українським. По польськи обзивались до жида навіть діти! Хоч між собою старі й малі уніяти говорили по своєму. Мають лахи з жидами спілку між нашим народом! подумав я.

— Чи далеко, чоловіче, до Сидорок? Чи добрий шлях до села? спитав я чоловіка по українськи. Чоловік витріщив очі; мабуть ёму стало дивно, що пан говорить до ёго не польськи.

— Недалеко! одказав чоловік, — от сим гостинцем под ліпані! то зараз и село будіе.

— Що ж то за гостинець, чоловіче? спитав я, не розуміючи, про якого гостинця говорить той чоловік.

Лейба розказав міні, що гостинцем звуть уніяти дорогу, а уніят додав, що в їх шляхом зветься великий трахт, а гостинцем або дорогою менча дорога. Мабуть дорогу звуть тут гостинцем, що всю приїзджають чужі лсде, гості, як звале в давну старовину приїзжих людей, а найбільше кунці.

Щвидко потім ми вїхали в Сидорки, бо те село лежало міні на дорозі як Бугу до Яблєчинського монастирл. Село було невелике, але дуже добре забудоване. Хати в селі великі, а великими вікнами в шість шибок. На кожій хаті прибита табличка, де написано номер хати, й меня й призвище хазяїна. Всі хати стоять вряд понад шляхом, дверима й вікнами, або причілками просто на вулицю. Коло третїї або четвертої хати був колодязь а журавлем, чи ключем, як там звуть журавля. На Підлясі, де болото й вода скрізь, не трудно анкнати криницю, де завгодно. Проти кожой хати, через вулицю стоять клуці, а доброї деревні, котрі тут строплятья так як наші возовді, на чотири вугли. На

всім Підлясі клуні стоять далеко од хат, або через дорогу, або за огородом и садками на полю. Тільки хліви й дріветні стоять поруч с хатами. В Підляських селах хати стоять рядами, не розкидані вольно й поетично по долинах, по горах, між садами, як у нас на Україні.

Лейба пристав до одної криниці и почав манувати коня. Я схопився з воза и полетів по селу, простуючи туди, де наглядів купу холопчинів, дівчаток, бо старі люде були в полі, жали хліб. Ціла купа дітей всякого зросту гралася на вулиці. Деякі хлопчики сиділи по тину, як півники, донкі рвали за тином моркву й мак и їли, вкрадькома од матерів и батьків. Я став за тином, поклав подорожню книжочку на тину и почав балакати з дітьми и прислухатись до їх розмови. Явни в селі Сидорках дуже заинтересовав мене.

Не помилилось, як вралучимо вимову більських Русинів до повгород-сіверської в черніговщині. Під Білою Русини вимовляють літеру **Ѣ** там, де вона вживалася в церковно-славянськїм язичі, тільки не так, як єго вимовляють великоруси, а с протягом, дуже виразно розкладаючи єго на **і** и **е**. Так вони кажуть: хліб, хміель, рїедко, на поліе, дїевчина, в ліесіе, тобіе, не ліечь, не шїедаю, и протягують голос **Ѣ** (**іе**) навіть довше, ніж поляки и сіверяне, може тим, що всі Русини на Підлясі говорять дуже с протягом, неначе співають своєю мовою. Літера **Ѣ** не тільки не змінилась на **і**, як на Україні, але навіть саме українське **і** часто у Русинів змінється на **Ѣ** (**іе**): так вони вимовляють: хлопціе, а не хлопці; и в деяких неопред. накл. глаголів замість и вимовляють **іе**: колядуватіе, кричатіе, замість колядувати, кричати. Голос **іе** (чи **Ѣ**) дуже любимий у Русинів Більських и вони все вернуть вимову на **іе**. Деякі хлопці навіть свої Сидорки, звали Сидоркіе.

Друга хворма більської вимови наближающа її до черніговсько-сіверської то голос її далеко м'якший, як по правім боці Дніпра и навіть по лівім, як в Полтавщині. Не вважаючи на те, що поблизу мазури, а в містечках поляки дуже твердо вимовляють своє **у** (**ы**), Русини дуже зм'ягчують своє **и**. В прошедшому часі глаголів вони кажуть: ходилѣі, булѣі, пошлѣі, а не ходили, були. В неопред. наклон. глаголів вони зовсім зм'ягчують **и**, як великоруси, хоч и не во всіх словах. Так ви почуете такі слова, як: іехаті, робіті, ходіті, мочиті, продаваті, и разом з ними: ієстѣі, куповатѣі, и навіть такі слова, як

кричатіє. Змягчене українське **и** на Підлясі, дуже нагадує ту вимову, якою говорять по українськи цигани. В нас, в Черкащині, почувши більського підлясяка, сказали б що він говорить по циганськи. В деяких словах українське **и** вимовляється зовсім м'якко и тим виходить слова похажі навіть на великоруські, напр. ходіть, ходімо, робіть, сидіть, сидімо, так само, як и новгород-сіверська вимова на **ѣ** и з змягченим **и** для муха наддніпрянця тхне великорусчиною.

По сім прикметам підляський язик більських Русинів робить одно з язиком північної Черніговщини. Обидва ті закутки лежать на противних кінцях північної крайнієй границі українського племя, але за те обидва вони клином вганиються між другим народом, котрий вимовляє поразно літеру **ѣ** - іє. Північна Черніговщина прилягає до великоруського племя; Підляській народ коло Білої має сусід мазурів. Обидва ті закутки далеко одбились од середнієй часті Дніпра — центра українського племя и од українського впливу. Схожість вимови в обох закутках дуже велика, хто тільки чув її на свої вуші в Черніговщині и на Підлясі. **И** більський язик, не вважаючи на близьке сусідство з мазурами, на великий вплив польщизни, на польські слова внесені в язик, все таки тхне не польщиною, а скоріш великорусчиною, а ще білше тхне церковно-славянським язиком, до котрого він близьчій, ніж яка друга вимова українського и великоруського язика. Між Новгородом-сіверським и Білою, по всій північній лінії українського племя на Полісі йде одначе та сама вимова на **ѣ**, хоч сей голос там трапляється рідко, и не маєть за любиму літеру. (Казки Рудченка, 34. каз. Остап и Чорт.: „щоб не ехав в лес и с чортом не стрівся.“ Записана в Овручск. повіті.)

(Дальше буде.

ЗМІЯ ПОГАНКА.

(*Pelias berus* L. *Viper*, *Giftotter*, *Kreuzotter*, *Adder*.)

Справедливо зовуть змію поганкою, поганою гадиною або й поганою гадюкою; а то и справді межи всіми нашими гадами она одва ідовита и вже не один чоловік укушений від змії марне згинув, мов цвіт підвошений. Змії водяться не в кожній стороні, та й не всюда буває их рівно багато. **И** так пр. коло Дрогобича

(нменно на Залісію) суть змії досить часті. Коло Львова же (в Лісеницях и на Чортівській скалі найдено *Pelias cherssea* и *P. praester*) лише в рідкість попадаються. Найчастійше лучаються в горах лісистих або по каменистих, кущавиниом порослих холмах (горбах), де слоняться то у щелинах скал, то у дупельнатих, порохнавих деревах, під логинами (поваленими пнями) на зломах и тим подібних місцях.

Єсть кілька відмін змії. Найчастійшою єсть так звана сорокуля — з верхи сіра, иноді яснійша, иноді темнійша с чорнобрунатним зикзаковатим пасмом здовж хребта; також и по боках в неї мурі плями. Сподом буває сіравочорна з білими крапками, котрі ріснійші суть на передних щятах, а к задови рідніють и зовсім по послідних пикнуть, так що зад и спід хвоста одностало чорні. Друга одміна, не много рідша від першої єсть так звана гадюка червона (*var. cherssea* L. *Kupferschlange*) — на червоново сірім тлі має подібні знаки що и сорокуля, ино рудаво бурой масти.*) Третя одміна — зовуть її гадюкою чорною, чорнулю, декуда також и язсю (*var. praester* L. *Höllennatter*, *пекельница*) — єсть трохи не вси чорна як уголь, а знаки в неї або цілком не одмітні, або лише слабо пробиваються. Ся одміна дуже рідка, — її мають за найдовитшу из всіх гадюк.

Звичайно бувають змії мало що довші над стопу, — рідко вже лучаються примірники тримаючі $1\frac{1}{2}$ стопи, а ще рідше двустопні. (Більші примірники ловлені коло Дрогобича бувають звичайно 20^а — 24^а довгі.) Грубість середуща у більших змії доходить майже цяля.

У всіх змії голова плоската, и задови сильно розширена, що зараз ударяє в очи, бо шия значно буває зжужена. На потилиці суть дві луковаті шлани, игохожі на переломану підкову, кривинами звернені на вні від себе. Тих плям однаковж у чорнулі звичайно хибує. Зуби суть гачківваті. Горішня щока коротка з двома довшими зубами, котрі суть діраші т. е. продовбані мов, в середині с протоком и рухомі, таї що змія іх до-волі може мов ножики підносити и спускати або складати. Хибно думає люд, що змія кусає чорним, мов вилки розщупленим язиком. З обох

*) Многі уважають гадюку червону за недорослу самицю від сорокулі; тим часом достачено мнї с Самбірщини 23^а довгий примірник, належачий до одміна *cherssea*. И. В.

сторон голови під м'язами високими (Schläfenmuskeln) має она желези, с котрих сочиться ідъ и осібними протоками спливає через агадані дірвві зуби у рану, коли змня кусав.

Головним поживлінам змні суть миши. Злинуга звичайно в кочівце, піднявши голову не много в гору, чатує на здобичу, на котру, коли її усмртрить, прожогом видає ся, що-б її укушенєм обезпородати або заморочити, а відтак пролигає жертву значайно головою наперед. Вираді горло змні розмірно до великости миши узке, але за тов — подібно якъ у всіх ужів — дутке и може значно розширатись. В неволі не хочуть змні припинати корму; мимо тре мають декотрі 6 8 місяців без поживліня видоржати, почім значно висохши и поморщившись здохають самохіть голодною смертю. Найлюбійше полюбє змня на подіві миши або повхи; була-б про тов пожиточним звіратем, коли-б не рикодила через укушенє людям и худобі. В околцях, де змій більше, що року падає кілька штук худоби від змні, а що гірше також и мешає сільскою людностю лучаються сумні випадки. Именно збирачі суніць, малин и ниших агід лісових суть виставлені на небезпеченство, також косарі и пастухи, котрі звичайно ходять не обути. Розказуть, що змня, побачивши чоловіка, сичить страшно, скаче до него в очи, щоби его укусити, а коли він утікає, звивається погана в круги и старається его наздігати. Все те байка. Рівно як инші звірята боиться и змня чоловіка и сама его не нападає, лише нарочно дразнена або нехотячки наздоптана чи захоплена рукою підіймається, шипить властивим собі глухим шипінєм и робить ужиток из своєй страшенної броні. Злісна дуже (звідти: люта гадина, злюща гадюка!) не розбираючи, що небудь втинає свонми ідовитими зубами. И так коли її бити патиком, то в лютій роззілости буде патики гризти, а не раз не щадить при тім и власного тіла. Впрочім другим часом лежить супокійно або чатує на здобичу, або гріючись до сонця. Єсть звичайно дуже пиява, а ліность ві ввійшла навіть у пословняцю (лінивий, як гадюка). Рухнутись з місця раз за супочивнице обраного дуже не любить. И так пр. в Лісеницях коло Львова лучилось раз, що жінка разом из материнкою коло Чортівської скали узбираною принєсла домів також маленьку, ледве 5^о довгу гадючку червону (Pelias cherssea) котру відтак помітивши убила.

Ідъ гадюча єсть то прозорчастий, жовтавий, дрібку клейкий илин без воні и смаку. В роті справляє він чувство студени и стагає сильно язык. Вирочім пролигнений зовсім у внутрі не

шкодить; а те запущений у рану так, що с кровю змішав ся, ділає яко страшна трутина. Ідъ гадюча не єсть для всіх звірят рівно смертоносна. Ізак пожирає гадюки, а хотъ зістане від них укушений, не має му тоє шкодити. То-ж само, як кажуть, павки, слимаки, уж звичайний и верегільниця не гинуть від іди гадючої. Інакше має ся річ з більшою частю звірят теплокровних, з лицірками а навіть и с самими гадюками: Ідъ впроваджена в кров тих звірят усмерчає их надзвичай скоро. Загалом дасть ся сказати, що аби смерть наступила кількостъ іди у обставинах ипрочім рівних мусить бути тим більша, чім більше звіря зраненє. И тѣм н. пр. достаточна одна сота частъ грану іди гадючої для усертвленя воробця, шість разів тільки треба вже, щоб усмертити голуба.

Рана завдана укушенєм гадюки виглядає мов би хтѣ двома шишильками наколов. Ідъ не ділає завжди рівно сильно. Помічано, що тим небезпечнійші єи наслідки, чім делікатнійше місце зранене и теплійша пора. Розумів ся також, що небезпечнійше укушенє старої зміи, ніж молодой, більшої ніж меншої; також чім більше іди запущеної в рану, тим скорше и нагальнійше показують ся злі наслідки. У чоловіка від гадюки укушена частъ тіла часто вже по малій часніи страшенно рве и набухає, сили опускають зраненого, він дістає заворот голови, маїє та продежує недужний кілька тижнів, а навіть кілька місяців, доки не прийде до себе опять. Іноді може навіть смерть наступити (именно у дітей.) Укушеному найпораднійше, коли спроміжно, підвзяти зранену частъ тіла, вмити відтак рану водою, горівкою або бітвом, а ще лучше чиром випалити або вирізати, щоб кров достаточо оплинула. Радять також рану виссати, що одноюж з великою трачинити бережністю. Вираді ідъ пролигнена не шкодить; та коли хто має ясла нездорові, то міг би легко в их рани втиснути ідъ и ще в більше небезпеченство попасти. Від укушена зміи не має певного, ненехибного ліку. Звичайно дають укушеному ложку води хлєрової (Chlogwasser дістане в антиці) а відтак бере він того ліку так довго, доки не подужає, що дві години по ложці. Селяне лічать ся звичайно тим способом, що запускають рану завгоди омачкою (соком с чубука); другі знов мають від припадку стоїлене садо гадюче, с котрого по кілька вранель вливають до киличка горівки, и дають відтак хорому пити, що, як кажуть, дуже скоро (?) має помагати. Також обмивають рану одваром зіля званого „гадинником“, або підкурюють слабого тим

зілем. Яко „гадячого зіла“ вживають звичайно *Veronica chamaedrys* и *Euphrasia officinalis*; впрочім також *Alchemilla vulgaris*, *Geranium pusillum* и *Primula officinalis*. Знахорі або ворожбити звикли при подаваню ліків еще и „замавляти“ т. є. прошептувати таємничі слова, часто им самим незрозумілі, що-б через те надати собі у забобонних людей якої-сь більшої поваги. Тут приводжу „замови“ подібного рода одличаючі ся глупотою и пустословицею:

„Помолюся Господочду и всім святим его. Десь не десь на морі, на Лукоморі стоїть яблуня сухая, на ту яблуню муха налітає, лист обїдає, черва нападає, корінь источає, яблуню згубляє... И на чоловіка раба Божого Н. єсть напасть злая, болести и хороби и всякі нароби и гади закляті: ти в мене підтинница, веретінница лугова, дісода, дчоєва, земляна и веретінница водяна. Я тебе словом сильним вигоняю — завлинаю: убирайся в сестрам — посестричам, мадим неведичким, де совира не рубає, де люде не ходят, де корови не бродять, куди когутівий голос не залітає; не падити, не сушити тобі білого лица, жовтої кости, горячої ярови раба Божого Н. Тьфу! згинь! згинь! мовлю!“

Або не перестаючи с кінця и назад приговорюють:

„Прійшов Вон, пустив жалце в шкіру, с шкіри в мясо, з мяса в печіанки, с печінок в селезінки, с селезінки в серце, с серця в селезінки, с селезінки в печіанки, с печінок в мясо, з мяса в шкіру, с шкіри в зраз...“

Непросвіщенний люд и справді вірять, що замавлч одною промовою вижене їдъ с тіла, знахоря яко „несамовитого“ боїться и шанує, а в случаю потреби більше має до него довіре, чим до лікаря. Тим часом не раз лучає ся, що й сам знахор не знає ліків, та місто помочи ще й пошкодить хорому. За-для того укушеному від зміи удатись чим шкєрше о пораду до здібного лікаря, що и учився тому, як людям від всякого недуга помагати, з раною же в первопочинах нім лікарь прибуде поступати так, як в горі прописано.

Зміи розмножуються досить сильно. Самиця родить в Серпни живі молодята (9—24) або несе яйця, с котрих сей час ляжуться зміята. Молоді до разу подібні до старих и також ідовиті, суть дуже звивущі; мати стереже их з великою журливостю. Розказують, що стара в небезпеченстві ховає діти в пащу, а сама одважно відпирає напастника. Літом живуть змії поодинокю; у тверду осінь же сходиться их більше разом у розсідини скал, у норы

мишачі або кротові, та закладають у змове просона, с котрого будяться аж на весну.

Життя змії єсть дуже тверде. Відсівана голова клапає з доброї пів години, а кадовб відринутий від голови ще кілька годин мечеся, коли его дітнутися. Також може змія кілька місяців витримати без поживління. Тая то твердість змії сталась поводом, що люд присуджує змії надприродні власности и надзвичайну силу відроди. И так розважують, що змія на кусні покршена и вержена на росу опяте оживає, бо кусні самі зійдуться до купи. Також думають, що змія хоть и на смерть побита борше не здохне, аж по заході сонця. На тій то народній повірці оснований ужив ваш народній поет слідующего порівняня:

— що я —

Неначе лютая змія

Розтоптана в степену здихає

Захода сонця доживає.

(Шоєзні Шевченка, т. II. Львів 1867. стор. 258, в. 30—33).

Суть єще и другі повірки и пересуди о змії. И так думає народ, що змія часто кусається з ронавкою (ропухою). Коли-б их хто тоді натиком розігнав, то-би тим натиком міг потом одвертати хиари. Молоко (!) гадюче и ронуше єсть тайним средством відєм и чарівниць, котрі о півночи на помелі літають в урочища, щоби ті звірята подоіти. — О гадюці не споминають по имени, особливо при дітях, що-б не було від самої згадки якого лиха, а кажуть звичайно лишь „довга“, „сороката“ або „погана“ пек би ти занек.“ Як гадину побачуть в лісі, то кличуть „пей-запей! камінь!“ думаючи що від тої примови гадина здохне. Тако-ж панує межи людом смішний пересуд, що змія вкусивши чоловіка, мерції біжить до води. Коли скорше води напється, ніж чоловік укушений, тоді чоловік мусить в мерти; в противнім же случаю здохає змія. Рівно безрозумною єсть байка, що коли „видюща гадюка“ укусить, то каже „чіснику-ліку“ и сама полізе за зілею, що-бвилічати чоловіка; коли же сліпа вкусиць (розуміють через те веретільницю, ящірку зовсім невинну, невідовту, а навіть пожиточну!), тоді вже чоловіка постиже смерть неминуча. Тому то звичайно побивають замісто довитої змії — поганки зовсім невинну веретільницю. От один из многих примірів, що „провинив коваль а замочника повісили.“

Подібні пересуди повинно вибивати ся несвідомцям з голови, и старатись о тое, щоби не губили звірят певних и пожито-

чних замісто ідовитих змій, котрих впрочім по широкій плоскатій голові а тонкій шиї на першій гляд від ужів неідовитих и веретільниць дуже легко можна одмітити.

Змию-поганку, яко звіря ідовите, шкідне як людям так и худобі, треба завсїгда забивати, де лише її придибле ся. Щоби бути безпечним перед ві укушенем, найлучше придержати її розціпом або й патиком, а кимаком бити сильно в голову, так, що-б аж розчерепилась; бо змیا лише оголомшена легко оживає онять.

Впрочім має змیا и межі звірятами своїх неприятелів. Именно полкують на ню: лунь (buteo), їжак, тхір, борсюк, бузько и сойка.

И. Верхрашский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

УКРАЇНОФІЛЬСТВО

у звязку зо східною політикою Пруссії и „обрусінем“ західного краю.

(„Вїстник Европы.“ 1872 — Февраль, Мартъ, Апр. — Восточная политика Германіи и обрусеніе. — Стаття М. Т-ова.)

(Дальше.)

Обернімось теперечки до громадсько-руської реакції пологнамові у півночно-західному краї. Там вона завилась між литвинами и білоруссами, двома головніишими племенами того краю. Що до першого, то з уваги историчнїї ходи, Лахи давно вже розказували що Литва зовсім пронялась польською ирєсвітою, но богацько більше від того було звязку між поляками и литвинами од однакої віри. Від того то, в часі послїднїго повстаня, у якому литовському селі був нац-отець. — поляк, тамечки і повстанці знаходили чималу підмогу між селянами. Но не дивлячись на таки звязки уже и у литовського народа прокинулись зарїдкі народної самовїли, пізнаня того що литвини и поляки не усе одно, що їх народні интереси стоять зовсім один одному навпоперек. В 1863 р. один литвин натолик у письмі своєму до п. Гильфердинга (Русскій Инвал. Н. 166) жалкувавсь на те що „Вилєнскій Вїстник“ видається рєдом з московською и польською мовою: „Кодя вже

Россия, каже він, вважає потрібним розповіщати своїм урядом розпорядкування не однією тільки московською мовою за для того що її не усі там розуміють, то вже справедливше мусить бути щоб у офіційному органі біля рускої мови була литовська а не ляхська, бо литовською мовою говорить уся маса кравого люду хіба окрім білорусів, котрим однаково не треба польської мови, бо вони її не розуміють." У листі другого Литвина (День 1864 Н. 8.) п. Т-ов вбачає ті-ж національні ідеї:

Вважаючи на таку постанову діла у Литві, п. Т-ов доходить до висліду, що московська політика, прямуючи до досягненн своїх інтересів, мусить дати допомогу соціальному розбуженню литовської народності и найперша річ у такій політиці мусить бути яко мога яснійше розгоржене католицтва від полонизма, за для чого неодмінне треба пильнувати щоб з'явилися тамечки священники — литовці с кравого земського люду. Таке-то земське, народне духовенство найкраще від усього стане основою розділення між литовським католицтвом и польскою шляхетчиною. За тим по справедливій річі п. Т-ова, головнішим ділом московської політики у Литві мусить бути школа не тільки з однією московською мовою но и з литовською, вважаючи на з'явившийся уже на Литві напрямок до досягненн національної самовіжн.

Напрямок сей п. Т-ов вважає за дуже цікавий вбачаючи можливість з'єднанн литовського племені з латишами остзейського краю, народом того-ж племені. Стосунки сіх народів можна прирівняти до відносин Фламандців з Голандрами, а од їх з'єднанн, найпаче літературного п. Т-ов вбачає велику користь а можливим и за для зв'язку обох народів з Росією. Від стосунків ерестантими латишами послабшав би грехи литовський клерикалізм, а од прихильності обох народів проміж себе поменшились би усіякі з одної сторони польські а з другої німецькі прамузани. Треба сказати й те, що й саме адміністраційне розділення губерній од Висли до Фінського заливу дуже не прихильне до руских и кравих народних інтересів. Московському урядові зовсім не в пригоді те що Рига здається осередком неначе-б то німецького краю и видає с себе форпост Берліна и Кенігсберга, що до Варшави належить литовська Августовська губернія и руський холмський сіддецький край, що форпост сів Варшави — Вільно держить біля себе білоруські землі. Як важе п. Т-ов, вигідніш було-б за для Москви як-би відділивши руські землі царства польського від

Варшави — приписати їх діями до білоруських а де яки до полуденно-західних губарній, щоб литовські землі царства також видійшли-б від нього и щоб Остзейській край перестав бути однією політичною провінцією оддавши полуденні землі Курлянді и Лифлянді до Литви.

Так міркує п. Г-ов про діло „обрусіна“ у литовських землях північно-західного краю. Обертаючись потім до білоруських земель він позазує що тут реакція полонизмові, реакція самої йна, народня, заявила далеко яснійш и геть ранійше як у культурних осередках да по столицних кругах, що вона виступила тут не як офіційно-урядовий патріотизм, а як племенна крава самовіжя. День, и „Вѣстникъ Западной Руси“ стали виразом білорусофильских поглядів прамувавших до реакції проти польщизни, щоб підняти білоруський народ и розбудити в ёму свою краву самовіжю. П. Коялович и Редакція „Дня“, обертаючись у щоденних стосунках з білоруськими громадами у Петербурсі и у північно-західному краї, де тоді саме захожувались коло видання газети білоруською мовою, редакція „Дня“, кажемо ми, клалада щонеодмінне треба, щоб селянин міг розуміти царський указ и розказання московського уряду без жадної невторони, щоб він пізнав у собі. руського чоловіка, а для сего він неодмінне мується наперед усёго вчути себе білорусом: бо разом виділити з ёго великоруського мужа не можна да й не треба.

Однзково усі отсі заходи білоруського напрямку так и звелось ні на що. Білоруська часопись не зъявилась а кравною мовою тилькі й було надрюковано (правда не людьми приватними а урядом) що „Розказы на престонаредном нарѣчїи“ да кілька статей у „книгѣ для чтенія въ народныхъ училищахъ Вѣденскаго учебнаго округа“ да й то постановлених не там де треба. Як казав „День“ и як думали найповажнійші московські педагоги (Ядовиков, Ушинскій, Вессель, Бар. Корф.) краві мовя малоруська з білоруська мується стати у печатку шкільного вчена (коли рааем доведеться вчати и читати й розуміти) потім вже мова и елемент московсько-урядовий а за тим вже церковно — славянський. У Вѣденській ж читаці усё було якось до гори поставлеме о білоруські статі здавалися якоюсв латкою.

А далі, усі печатки білоруського напрямку понівечені буди доказани „Московскихъ Вѣдомостей“ на білоруський сепаратизм и слідом за ними зъявившимся забороненем дрюковати педагоги-

чесько-релігійні книжки західнє-руськими мовами (заборонено се не знятъ ще й по сей час) а в кінці розпорядженя св. Синода, щоб пан-отці не вживали у проповідях краввої мови яко „зневажаючої шанобу віроученя“ — зовсім вже стало перепорою білорусофильскої идеи.

Тні-ж доби як и білорусо-фильство, становиться проти польских претензій и московське славянофильство або, як кличе его п. Т-ов „великорусофильство. Даючи таку основу московському народному напрямкові п. Т-ов опасається, що воно може не до речі прійдеться славянофильському таборові, котрий-то може й не хотів би щоб до слова „славянофильство“ приточувати „московське.“ Но як раз се-то именно слово и дав напрямкові ознаку областного патріотизма не вважаючи на его всеславянські и всеросійські тенденції.

Тенденцій сіх п. Т-ов не одіймає у славянофильства, він оддає ему яку слід шанобу за его прихильні відносини до усіх славянських народів даже, „скріпивши серце“ до католицьких Польвів, Чехів, Хорватів. У его першій часонисі „Русская Бесѣда“ найшло собі притулок и українофильство (Єпизод до Чорної Ради), тутечки-ж Хомяков привітав проповіді П. О. Гречуленича, у „Дні“ п. М. Б-ов (1862 Н. 52) хоч и погарчавши трохи але усе-ж с прихильністю! відкликнувся на новину про наготову до друку українського переклада св. Письма (Євангелія) и заявив що москвичи раді стати у поміч до сего діла за для того, щоб показати, що в їх ще й по сей час живе те слово, що діди їх назвали колись українцям у XVII вікові: „Ради померти за віру православну, за наших братів черкас!“ Далі „День“ навів на себе докори „Московських Відомостей“ за піддержку починаня п. Костомарова — видавати книжки народні українською мовою — и окрім того, що був, як ми вже показували, органом білорусофильства. Всі оттані відносини славянофильства до других славян, як ми бачили, відносини дуже прихильні п. Т-ов виводить дуже натурально с того, що славянофильство бувши те-ж „хлопоманією“ се-б-то рухом демократичним, прямуючим до зрівняня тніє безодні що розділяв досі людей привилеєваних од простого сільського чоловіка, бувши яко результат романтичного напрямку се-б-то обертаня до историчної давнини, коли народи часами мали більш самостійне жите як теперечки, московське славянофильство, каже п. Т-ов, не могло не відкликнутись прихильне, не дати допомоги аналогічному напрямкові західних славян.

Но московське славянофільство повстало в країні де сидить племя великоруське, котрого границі трохи не ль раз приходяться однаково з границями московського государства до $\frac{1}{2}$ XVII. в. се-б-то того часу, коли слідом за звязком з Малою Русью, з Україною, з'явився напрямок европеїзма закінчившийся Петровською реформою. Жиючи-ж за давніх часів на одишбі од усіх сторони и людей, не маючи жадного стоеунку з европейською историчною ходою, московське государство и народ вихохали у собі чим ало одмін належачих до східніх народів, як то дуже перебільшане почитане своі народності и недостача толерантних відносин до других. Московські славянофили вбачали найкращий зразок руського, або хоч и словянського государства у давньому московському царстві з его „собіранем Русі“, громадськими и релігійно-культурними одмінами, а у великоруському мужикові — не тилькі зразок громади одірваної теперечки петровською реформою від народу а и чистий тип славянського чоловіка. Усі остатні славянські люде, а тим паче західні, здавалися московским славянофидам полсованими західною просвітою, трохи не таким же побитом як здавалися православним москвичам XVII. в. неправославними черкаси и білоруси, а поляків вже прямо вважали яко нехрещених. Приликаючи интелігентні кляси до еднаня з народом, убіраючись у червону сорочку и втішаючись народними ідеалами тилькі московської исторії славянофил да й подивиться зкоса на те що й „хохол“ и срібі одягнеться у мережану сорочку и начне балакати мовою свого простого селянина, відшукувати свої ідеали в свої власної исторії — подивиться, да й почне, по старому звичаю, шукати усюди бунтовщиків да антихристов и заходиться роздивляться, чи нема тут и справді „польської“ або якої иншої „интриги“. А раз тилькі треба стати на дорозі недовірства... от и пішло... и дійшло до того що тепер бачимо.

Перший раз пішла сварка між славянофільским и українофільским таборами из за чисто ученої квестії. П. Б-въ надруковав у „Днѣ“ замітку проти статі М. И. Костомарова „Дві рускі народності“ під заголовком: „Корінь руської народності“ де не тилькі став проти погляду п. Костомарова за полуденно-руський початок Новгородда, та ще постановив навперек его свої теоретичні вигадки, що новгородці були племя велико руське, більш з'єднавшееся ніж племена полуденні, котрим вони надали свою громадсьау справу. Після трохи горячої одповіді Костомарова, п. Б-въ почав свою другу статю вже такечи: п. Костомаров, той

самий, що завжди проповідує про близькість полуденно-руського народу до польського, що вважає у нас великорусах перевагу фінсько-татарського елементу над славянським и т. д. „С сього часу славянсько-польська критика проти Костомарова втратила наукове значіння, а вкінці дійшла до того, що ненависть до Костомарова вважала своєю утвердою і приймає за твердість лише „великорусы — ванаді“.

Тим часом як судилився уперу українськю літературний рух у мислових, громадських и літературних таборах з'явилася очевидна потреба розвитку українськю літератури и, як дадено вона мусить розвинути. Дяки за українськю справу стояли на тому, що на основі українськю народної мови мовою й мусить утворитися така ж мовна и універсальна література, яка зв'язана з мовою велико-руськю. Вважали, що „правдою є кожне слово народа йти власною дорогою свого самостійного розвитку українським себе табору без жодної піддержки з боку велико-руськю літератури, и хотіли, щоб українськю була й мовою офіційною, значіть и звичаєм українськю мислех. Другі ж не ставили собі на се діла, вважаючи, на те, що українськю народіві прийшлося би або приєднати наддорою свого розвитку, або читати великоруські книжки и таким побитом не визволитись ніколи від руськю літератури, що не передіможе розвивати свою народну літературу. Але тільки як казав „Ден“ за для „домашнього обиходу“ за для рісех бездержавних народної поезії и такою мірою. Не стали ж чисте-теоретичних поглядів діло перейшло на справу, замість того, щоб висвятитися и стати твердо й нерухомо.

А потреба того була и в Галичині, як каже п. Твор, виступів про українськю словесність — річ дуже важна. Тутечки вона з'явилася в 1861 року з робота медичий рух маючий чималі відносини до впливу польськю українськю школи, котра в Галичині опанувалася далеко більш, як на правобережній Україні, видавала брошури, статі, книжки з ясним прямуюаням постанови що русам и маур, ті ж поділи з деякими красивими одніями.

Навпроти такої польськю літератури и публіцистичних поглядів, повстав с 1848 г. русинськый народний табір. Ось яку ознаку дає ему п. Т-ов у своїй роботі: „Но так уже але скла-лося, важе він, важе бути, що й од того що галицькі семінаристи давніх часів дуже далеко одірвались від народу, — література са не виявила ні одного таланту окрім Маріяна Шашкевича, котрого за его прямуюане статі на основі народних пісень можна поча-

тата яко найпершого Галицького українофіла (хоч теоритично може він про те й не думав). Література ся вистачала або сухі хоч и учені праці по історії и археології Галицько-Володимирської Русі, с котрих ніші, як то історія Львова-Зубрицького були писані польською мовою, або, писані польсько-русьсько-ломососовським язиком, оди до австрійських цесарів, львовських митрополитів и инших. Найбільш процвітавший писатель передпослідній епохи у Галиччині Б. Дідицький, тязю-ж мішаною мовою написав словеські повісти: „Буй-Тур-Всеволод“, „Сон князя Льва“, „Кощишій“, котрих єдині заголовки показують, що прети польщини и польско-українського напрямку нічого було більш поставити живійшого, як викопані з літопису імена й традиції уділовелькозляжеської доби. „Наша загальне-руська література була невідома у Галиччині, каже п. Т-ов, да не вважаючи на те, що було зроблено и написано, мало відомо й не сей час.“ Про се дуже жалкує п. Т-ов думаючи що московська література дуже стала-б у пригоді Галичанам не тільки своєю замощністю як своїм напрямком, заходами, одио-слово — своєю реальністю, бо як каже він, „бовацько-де у чому й теперички, Галиччині літературні заходження не сягнули далі нашого до-пушкинського и даже до-карамзинського періоду.“

Від того-то, коли у 1861—62 р. зъявилась українська література у Галиччині, в її демократично-народним, — противупольським напрямком; живою народною мовою, ся, як казав колись янісь-бистроумець „десяти-хунтова“ література, виявилась дуже багатою за для Галиччини. У 1861—1862 році виступив на літературну арену тилькі оди п. Федькович, котрого п. Т-ов вважає яко поста аналогичного с Шевченком, нагадуючи собі єго просту родину и безпосередне реальні відносини до свого краю. Від щасливого впливу української літератури и перекладів статей з „Основи“ п. Т-ов вбачав повертанє галицької літератури на новій, свіжій сучасній дорозі, що вона повернула від князя Льва, митрополитів — до народу, від Русів та Роксоланів — до щоденного інтересу селянина, до лісів та пасовищів, од перекладів Платона на якусь неймовірну мову — до складання народних книжок за для шніл.

По московских часописях, як каже п. Т-ов, пишуть часами, що галицьке українофілство єсть у пригоді полякам и австрійському урядові, щоб вчинити роз'єднанє проміж Галиччиними політичними таборами, и таким побитом перервати початки сям-

патій Галичан до Росії. Вважаючи на таку річ, яко маючу деяку основу хіба за недавні часи, п. Т-ов переглядає історичне стосунки Галицького українофільства до уряду. Починаючи с 1868 року вбачає він русинів на послугах урядові проти поляків. „Що ви за народ?“ питався австрійський німець-намістник у депутатів від руської ради у 1849 році. Ті відмовляли: „Ми єсьмо Рутени, австрійські Русини, земляне королівства Галицько-Володимерського!“.. От-же, як такий спеціальний австрійсько-рутенський народ галицькі руські пробували під ласкою австрійсько-німецького уряду, котрий и держав его за для уповнення свого централістичного табору, та щоб придержувати славянсько-федеральні напрями. За для сього, як каже п. Т-ов, ad hoc вигаданого народу одібрала урядову санкцію и коштуюча его литература, більш унітсько-церковна, с славяно-польсько-українською мовою, з латино-німецьким складом, с старою кирилицею, котру повинуть да й то не зовсім, надумалися галицькі писателі хіба після конституції 1867 р. За для спеціального австрійсько-русинського народу заведен був офіціальний Віденський „Вістник“. И от у 1861—1862 році зъявилось, що австро-рутенський народ єсть частина більш як 15 мільонного народу українського. Оттут-то вже пійшла ріжниця урядових поглядів на українофільство: з одного боку уряд побачив зъявлене у галицькій літературі такого табору, що лічить русинів як частину 50 мільонного руського народу, з другої сторони втішався він тим, що є такий напрям, що вважає народ галицький яко частину народа українського, но частину таку, що кохається у вільному розвоі своі народної самостійності, тоді як останні стогнуть під кормигою „неситого московського централізму.“ Далі п. Т-ов нагадує про пересторогу „Віденського Вістника“ за кулішівку, про тую вагу, яка повладалася на правопис слова руський (рускій, русский, руський), а затим переглядає, який вплив мала літературна війна між славянофілими, московськими централами и українофільством із за екстремів послідного напрямку на галицькі літературно-політичні прамування. „Коли, каже він, полеміка проти екстремів українофільства перекинулася у запалену зневагу цілого напрямку, коли підстереганя и докази зради вистачили адміністраційні нагнітаня и забороненя*) — така постанова річей не змогла не

*) Се-б-то в Росії. Ред.

вналивати незабаром бучи й у Галичині, тим паче, що тамечки усе-ж таки не знали постанови діла як слід, міркували собі по часом не дуже-то зрозумілих листах з України, та й не обійшлося таки без вигадок польських кореспондентів того гурту, ще у Росії настроювали уряд проти українофильства а у Галичині носилися з „неситим централизмом туранської Москви.” У 1866 році п. Дідицький надумавсь повернути до Росії, але жадаючи залицятися з московськими кругами и якомога палнішим уподобатися почав казати таке що, як він міркував собі, найкраще буде до смаку „московським централам” — именно, що „на Руси одна мова — тилькі дві вимови!” и видав книжечку: „У один час малорусину виучиться по великоруски.” Поворот п. Дідицького й справді у Москві впадовавсь кому слід — тількі не у Львові, де завважали его щось дуже швидкоим и несподіваним. Від табору „Слова” виділивсь гурт „народовців” або „ураїнофилов” и пішла дуже прибра пря про те, яка буде загально-славянська литература, да на яку мову треба перекладати Платона, якого зчсла руського народу частина єсть галицькій народ: 15 мільонного чи 50 мільонного?! Обідва табори вживають незвичайної лайки, урікають один одного „зипроданцями” польськими та москоськими. Ті-ж самісінькі люде прокидаються сєгодні у „московському” а завтра у „народовському” таборі. Москоські публицисти тилькі масло у вогонь підливають а полякі те-ж свого не забувають... одно слово — йде нісенітниця неймовірня... тим більше прибра, що найбільша частина публицки (духовенство) зовсім не вживає тих екстремів а просто любить и шанує свою народність а жадає тилькі визволитись с під лицької кормиги та бажає вільного розвою рідних початків. И от ще що цікава річ, веде своє оповіданє п. Т-ов, що русини усіх таборів, усі згожуються на те, що треба видавати за дня народного вживаня книжки и часопіси народною галицько-українською мовою; на що вже „Слово” — та й те призналось колись, що воно віри не йме, щоб и пп. Аксаков и Катков на те згожувались, щоб у Росії таких книжок не вільно було друковати! Таким побитом, каже п. Т-ов, усі табори згожуються у самому найголовнішому ділі, а рішниця йде тилькі або з за далеких вопросів, або з за формальних — як правопись. Та ще ж и як... трехи не до ножа! У Чехах, приміром мовляв, те-ж буває не помиряться, часом хоч и за тую-ж Росію, але як річ підійде до справдежніого діла, як то до виборів, або що, — тоді вже годі,

виділи обох таборів згожуються на компроміс и йдуть одностайне. У Галичан и тіні нема такого політичного такту!... (Вісті Евр. Марш ст. 241.)

Вибачайте, шановний читачнику, за довгу цитату, а ще може й за те, що не усім вона до смаку впадається. Подаємо сей погляд п. Т-ова яко річ хоч може трохи жорстку але високо справедливую и від початку до кінця пронату щирим чутем до галицько-українського народнього діла. Повладаємо надію й на те, що може щире слово правди промовлене п. Т-овим не пропаде даремне, може вдаличе воно не одну думку у чоловіка-народолюбця, котрий пошанує працю и уважить помилкі публициста, що не побоявсь придивитися до болячок громадського організма не за дла того, щоб кешувати, а щоб знайти ліки.

Ми бачили, чого наробила недотепця славянофильська політика у Галичині. Славянофильські докази и доріканя проти Галицьких народолюбців перешкодили богато славянофильському впливові у других славян, більш усєго у молодого сербського табору „Омладини“. Те-ж саме и у Росіи. Тутечки вийшла шкода народній просвіті тим, що були дискредитовані заходини П. Костомарова, — у західному краї народна реакція полоніямові не осягнула значіння як слід живого и активного напрямку, — богацько щирих народолюбців дожилися до того, що не няли їм віри, — а чимало усдніх пройдисвітів вхопившись за докази про сепаратизм осядали свої нечистої мети, навидаючи на людей, котрі коли й були чім вищі, то хіба тим, що любили свій рідний край, різні доріканя за українофильство та сепаратизм, — богацько де яких патріотів заходилися чистити и рушити усє руське ще од часів Кіа, Щєка та Хорєва. Одно слово... як каже п. Т-ов, пішла велика несенитниця у західньому краї, чимало втратилося даремної праці а „польска интрига“ й справді мусила радіти дивлячись, як руські сили поїдали одно одного. „Своє-бо своїх не познає!“

Які-ж, теперечки, були відносини славянофильства до польського руху? Написавши на своєму стязі „славянство, народність“ славянофилы не могли заборонити полякам права народного розвитку. Дивлячись на польські діла здалека, не знаючи про склад и напрямки революційного польського табору славянофилы попередку обернулися до польських революціонерів зовсім не як до ворогів. И дивуватися тому нема-чого, бо тоді (1860—61), у самому початку польського руху, чимало де-хто у Росії зов-

сім не так вважав на діло як теперечки, тим більш, що тоді деякі визначки руського громадського руху мали де-що подібного до того, що визначалося часами у польському рухові. Теперечки мовляв, більш усєго зустрічаємся с поглядом, що польська рухавка була шляхетсько-аристократичне діло, що панство заходилося підштовхнуте кріпацьким визволенем и опасаючись того, що уряд примусить и їх дати земельний наділ бєлянам. Сей погляд мав чимало справедливого, але правда й те, що як би удалося повстане, — у Польщі настав би шляхетський, панський уряд, а хоч-би й демократичний, то хіба такий, як з'явився він у парижській комуні (серед її польських репрезентатів.) Не треба вважати на те, що у рухові сему була сторона и не-панська, що окрім національного інтересу, був интрєс и чисто-політичний, що мало вплив свій и серед руського громадського руху, як видно приміром хоч би с статі „Русского Вєстника.“ „Що нам робити с Польщею.“ де надавано раду потопити польську опозицію у загальному земському соборі усєєї руської землі, маючому хоч би й дорадчий тилькі голєс, як було то на соборах стородавної Русі.

Дивлячись на польський вєпрос с поглядового пункту „правди народної волі“ славянофильська часопись вважав претензії поляків на землю малорусів, червонорусів, білорусів яко прєтивні моральному правові — правам й обовязком руського народу. Но „ті-ж самі моральні постанови“ каже вона, ті-ж права и обовязки, — суть конечно и за для Грека у стосунках до Поничеських островів и за для поляка стосуючись до тих польських країв, де земляне польського роду балакають польською мовою, держаться польської віри и загальне не виділяють себе и свої історичні ділі від своїх польських братів. Гудячи с пильністю справедливої річі прямих поляків, їх позирана на Смоленск и Київ, казав „День“, ми погрішили-б проти правди й логичного розуму, як би почали зневажати їх патріотичні відносини до Познані, Кракова и Варшави. Держачись такого погляду, маючи неодмінну віру у те, що непохильна исторачня хода доведе колись-то до повнішого, справедливого зєднання славянської Польщі с славянською-ж Росією, „День“ питався: чи не кращє-б, вважаючи на таку ходу историчного поступу, попередати усе, що обіцяє нам розмире, й охотою покаяться одно перед одним у историчних грїхах своїх — зєднатися до купи, тісним братерським звязком проти загальних ворогів нашої славянської самостійности.

Так казав „День,” маючи надію знайти відголосок свого щирого слова хоч не багато у деяких справдешне думачих головах Польків привіслянського и західного краю. Но він того, не дїждавсь — перш усєго від засліплення польських поведячих людей, друге від-того, що не без фальшу було и у самої власної тенденції славянофильства; кохаючись у стародавніх идеалах московського царства XVII столїтя, воно не зумїло постановити рїзниці між зрозумїнем слів „руський” и „православний” а від того поляк за для їх став усе одно що єзуїт, католик — те-ж що ультрамонтан. Богацько нашкодила така недотепність у Польщі, а ще більш у західному краї, де вважаючи на се з'явилися административні препони розвою руського (а не польського) латинства и протестанства.

Сім скінчає п. Т-ов. свій загальний перегляд тих великих народних напрямків, що стали напроти колонизації західної Русі, перегляд маючий за мету вяснити громадське зрозумїне політичної долї західного краю у недавні часи, тим більш що руська громада дуже вже наслухалась усім відомих історіографів и публицистів, тих що висточили помовку про панургово стадо и польську интригу его заганяючу по своїй волї, себ-то про усю велико-руську интелігенцію окрім тих мудрацких публицистів и знов таки тую-ж страхопудну химеру заплутавшу усе, тільки не їх. Покладаючи велику увагу на яко-мога яснїше и справдешне зрозумїне истотного значїня сих двох фантомів п. Т-ов має за основу той вплив, який мали вони на ходу московського громадського розвою, не кажучи вже про західні країни. „Ми дожилися, каже він, до того що доводилось вже питатись: „та хто-ж от-се вже справді відоме або невідоме не поводитьсь польською интригою? Вона в нас мішається скрізь — и до вестії про азїанї дорєги и про клясиичу, або реалістичну просвіту. Не можемо настановити ні земства*) ані нового суда, завести нового поземельного банка, одно слово — ногою ступити, щоб бязько не спитатись: „а що— як захопить усе от-се польська интрига?!.. Дожилися ми вже до того, що ось теперечки вже не вибрехана

*) Нова резерва уряду, маюча метою децентралізацію економічного управління через наданє автономії губернським и повітовим оймам (земським зборам) репрезентатів, до усєго що тичиться до крайового хозяйства и тако-ж до відомого ступеня суда и адміністрації.

а справедлива вже така чужоземна интрига починає експлуатацію нашого переделку, ставлячи его проти австрійського федералізма, котрий-то нам (Вел. Русі) може стати тилькі у пригоді. Так, що теперечки щоб уже держатись одного (та разом вже щоб підтвердити, що ми справді „барани“ панургової отари) треба-б уже підставити шию під нове поводителство да стати у поміч Бейстові да Бисмаркові, щоб лучче приперти до стінам наших єдиноплеменників.

А що-ж, як вийде що бреханькі про панургову отару суть тилькі бреханькі и нічого більш? Тоді, каже п. Т-ов, и зробить ся ясним те, щоб побороти польську интригу, не треба дуже великих хитрощів а тилькі щоб вільно будо народові, громаді вступити у нормальну ходу историчного поступу и розвитку. Замість воєнного положення контрибуцій, примушеня до продаваня худоби, адміністраційного висиланя, зменшеня числа студентів по університетах, розігнаня цілих десятків учнів по гімназіях, перероблюваня народної мови и звичаїв, субсидий и цензури за-дла преси, затриманя и перекручуваня заводачи новий суд або земство — треба було-б тилькі піднести у гору народню заміжність, поширити просвіту, надати вільну пресу, — яко мога ширше розчинити двері по школах, поінняти віри у громадські и приватні починаня... и т. п.

Надаючи чимале историчне значіне за дла показаных народних напрямків, (себ-то українофільства, білорусофільства о москвофільства) п. Т-ов не хоче побільшувати его хоч би й за бувші часи. Се були більш науово — літературні напрямки. И п. Антонович відповідаючи п. Падалиці за накиданя про коліващину давно вже сповістив, що сучасний Гонта піде не с свяченим, а с пером або словом на трибуні. До того-ж, треба сказати, що українофилы були люде як важуть, прості, перші-ж п замовляли одійшовши від діла, самою горячою добою, тоді як пішли докори про догоджене ляхам. А тим часом повстане недходило и треба було щось-то чинити. От и вхопидись усе за живу ще недавніх часів традицію воєнної репресалії и диктатури, тим більш що друга система приладена до Польщи після Паскевича не довела ні до чого путящого. Систему твою чого-сь то повелось у руській пресі вважати яко гуманну и либеральну хоч, як каже п. Т-ов, справедливе гуманна и либеральна система ніколи не приладаларя у польській політиці, бо тамечки ні разу не збіралсь репрезентанти усього стану землян за дла рішеня

правних земельних річей, не було публичного суда з джюри, ні вільної преси... нічого..., а тільки се й можна вважати вже ліберально-гуманну систему. У Польщі и західному краї, коли було що зроблено урядом справді гуманного и ліберального, то одне тільки визволення кріпаків з земельним наділом, и се то повернуло довісім на иншу дорогу усю політику західного краю. Повстання мусіло спінитися кількома парами, висилками, не дуже довгою воєнною репресалією. Треба сказати що „білому жондові“ було б не дуже й прикра. Було не дуже то подобалось ті фанатичні міщани, що отримали у намістників, або повстанці як демократ — Мірославський з Парабальди у перспективі, усім сям користував білий табір, щоб тільки залякати уряд, та вичити собі до якого послабау. Коли вже не за нестерпачи „красних“ повстанств такиччинилося, „білому жондові“ було усе однаковісібно тільки тим повстанців буде повішано або вислано у Сібір, аби тільки соціальний status quo краю не змінився. И тут-то визволене кріпаків с поділом и з обіцянною (громадською) автономією поставило довісім на иншу вже, справдешиє ліберальну и гуманну дорогу усю ходу соціальних річей західного краю.

II. Т-ов покладає велику увагу на значіє сієї реформи ще й від того, що вона висвічує такий факт, як таа прихильність, яка зъявилася у російських ліберальних таборах до польского повстаня. Як царод, так и либерали мали теж саме жадаєє від визволеня: волю з земельним наділом. А вона дама була спершу с чималим змоншенем за для західного краю, а за для Польщи — надія довісім тоді був ще квестією. Після того як виїшило „Положеніє 19. февр. 1872“ — воно не вдовильнило ні селям ні ліберального табору. Селяне вважачи на старий свій принцип: „ми ваші, а земля наша“, не мали віри у статецьність такої волі, и швали надію, дожидалися „нової волі“, „случного часу.“ У крайньому-ж ліберальному таборі, були, як ми сказали, ті-ж жадаєє и те-ж невдовольненя. Не диво-ж теперачки що польські революціонери, шукаючи сиріць собі підмоги спіткалися с сими революційними идеями велико-руської громади, що зъявилося кілька студентів до офіцерів, що видавали політично-революційні листки и підмовляли жовнірів не стріляти до повстанців. Правда й те ще самих найчервоїших з руської громади збивала квестія про західний край; не вони, яко жителі столиці, де довісім не знають річей західного краю, здалися на обіцянку поляків, що селяне

сами собі через модний тоді suffrage universelle процесуальний суди
вони належать чи до руської народності, чи до польської. Тоді та
... От відкила піпша зводі примочки. А вважати науковими
суть усіві річи про західний край. Польщу єсть, именне, рідля сел
ля земляю и женецьк визволеня іх спід панцирї кормиць, та и
поляки дешакрати зовше бізья мали метою річи шовіничї, и на
ціональні, и ив соціяльно-економічні, и бо ярии ладже забудвалєс
про народ хоч и далеко, заходяни у либеральних звичаєх, и та то
не можна не згодитися с ть. У-овим, и отриймаже, що и не остїєді
великоруські, либеральні и іи чалєс, и в удечкун подаскї и напригї
свільї вома сама ивершула с своєю муля, раєє и напїсєдєдє, либе
рально-демократичні и шпрїяни руцького либерального хабара, на
иряни, и котрі давали тєжкї до семї і рішучї урядовї ді лї, и на
воленє кріпачї і вадїлє землєю, и Великоруські и чєдєрнї (яє іде
далї П. Т-ов), котрі давали допомогу польським и вєстам і лї, и яєдє
ї в кінці дєлєє не в ітанїй шкєдї (шєдєдє), и в великоруські, і бїлі,
ті самї, що агїтували зєднанє сє с польським аристократичним
табором проти надїлу сєлянє сьєю и лєвє пєлицейськє оєпєку на
нїє (вєччїннє пєлицїє). У першому вразї, хїба і тїмї, облудє
фактів була незаконна ико революційна, но тая иєдєя що була
під нею — ішла як раз до користї и народовї и урядовї; у дру
гому ж, під нею сє самою консервативною, самою баланємірен
ною метою італєс тєжє, що стало б зовсїм не в користь иєдї
обрусїнї.

Конєчнє-ж, рішучє повертанє до руської сторєни, як нємо
вїяєлєсь внє на практичїй оснєві, в єстємнї часє, ає-дє, таку
пїпїє від натуральної руської оєли, від руського народу західного
краю. Кєлї західняи полякї до повстанє іє раз прїїшлидє, и
чєсє заведєна уставнїх грамот, кєдї пани з усіві сїмї бїанєсє
щєб вїзєати ико вога бїльшє сєлянє сьєю надїлу, — тєдї сєдїлє
пїрєдєчїє своєю власною логїкою звєлє до нулї и нєконтєнтнїстє
нєвїє визволенєм кріпачїв, и тє що пани збїраєсє до покєстанє.
Хтє згєдуєвє щє про повстанє 20 фєку та вїєчєдєє у сєбї бїльшє
євєрнїє, — ті повїзкїлєсє зєвєати сєловутнїєй сєдєу шнї и іє, тє сє
с повстанєм и почєлї збїратєсє до вєстрєпєвєлєнїє.

Сє зєвєлєсь нєбїльшє у вєлудєннє західному краю, дє сє
вїєдє 1862 року у сє частїш и частїм вєчєлєсє шєлєдєвєнє пєнїє
и пєдєтєлїєв про тє, що хлєпї стєлї стєкї шєдєлєдєчїє, а у вєрїєнє-
єнїєльськїм таборє бєчїє-тє іх бунтє, дє адмїнїстрєцїє зєнєчєдє
рєтїщє вєжє нєгєтовлєнїє сєлянєми, стєсєуючїєсє до урядє, иєкєку-

ваня сі довели до того, що у Київській губернії у кінці квітня, се б то як раз за кілька день до повстання був посланий від уряду член губернського по селянським дідам комітету (виділу), щоб потвердив селянам слухати посередників - поляків с правом приликати коли треба буде військо, — се-б то одводити его відтіля, де будуть збиратися повстанці, обертаючи на те, щоб карати тих селян які вязатимуть нанів пішовших „до лясу.“

Оттакі то були обстановини, коли приїхав до Вильни ген. Муравьев. Прислухаючись до того, що казали тоді, не можна було думати, що він збірається на що небудь окрім репресалій; до того-ж відомо було, що він не був на стороні земельного наділу. Од того то й треба вважати яко на головнійшу річ на те, що й такий чоловік побачив и зрозумів, що мало тут репресалій через поліцію й військо, що треба покладати увагу на голос народу. Селянський наділ — селянам! ось якій був оклик, що носивсь тоді по над краєм, що обстановини політичні наказували го навіть польському підземельному жондові, и перед котрим мусіли вклонитися и польські пани. Ген. Муравьеву треба було бути тильки розумним чоловіком щоб зрозуміти, що треба зъєднатися з народом. От тим-то й пішли такі розпорядження як сільська сторожа, уповнене визволене крєпаків, примушений викуп, зміна мирових посередників, передавлена уставних грамот и таке инше.

Що-ж до полуденно-західного краю, — тутечки адміністрація не тильки не стала у поміч народній реакції, но яко мога її спиняла, опасуючись, с польского впливу, щоб знов не вернулася козаччина або гайдамачина. Но усе-ж таки у кінці настановлена була сільська сторожа й тутечки. Невелике й не довге повстанє було утихомирене більш селянами, ніж військом. У виданої Київськими професорами брошюрі. „Возстаніє поляковъ въ югозападной Росіи“ читаємо: що „військо більш робило те, що нильнувало поляків від народу.“ „Промовте тильки слово, казав один селянин київському губернаторові привівши плінних повстанців, и через тиждень и за 1000 карбованців ні одного ляха не знайдете!“... — „А, як то хлопи розходилися!?“ казали після повстання пани неляки и не поляки відомого напрямку, обертаючись більш до людей урядових. Де, не де, сунулися було брати під арешт селян за тое-б то, що не слухають нанів та посередників и вязуть повстанців. Київська адміністрація хотіла було вести річ як колісь-то, себ-то узяти, вислати кого треба, кого повісити,

а відносини селян до панів щоб зосталися які й були. Те що ми бачили у Вильні, тутечки довго не настановлялося, — адміністрація як ми бачили опасувалася річей тих вважаючи на прямуване сільського народу и вплив українофильского табору яко на більш революційний елемент, ніж польський. Но вважаючи на те, що настало у Вильні, на голос народа казавшого: „ми завоювали собі землю!“ сей чудний status quo вигаданий ген. Анненковим с польськими „маршалками“ не вдержавсь, и те що було у Вильні настало и у Києві.

Таким-то побитом знайдена була дорога до розршення польської квестії. Реалізувати таку політику було вже не важко, коли у громадській самовіжі була вже основна идея улагодити сільське земство, вважаючи землю за селянську власність и надавши ёму громадське народоуправство. Таким побитом система „усмирення мятежа“ змінилася на систему визволення литовсько-руського люду с під кормиги польського панства и поставовлення польского народу з ісконних часів задавленого польским аристократизмом. Таким побитом стали на дорозі показаній одним з руських урядників, що верховодили реформаційною роботою у Польщі: „Робіть так, казав він, щоб через кілька років, колись-то, коли вже може й не буде руських у Польщі, тутешний народ згадавав про те, що колись то руський цар прислав до Польщі руських людей, а з іми волю и народню заможність“.

Найвищим пунктом таких нових відносин великоруської громади до річей не тільки західного краю але й Польщі були розпорядження видані 19. Лютого 1864 р. до улагодження поземельних стосунків селян и слідом за тим рескрипт про організацію шкільних річей у Польщі. Отся остання річ, яко найближче стосуєча до національного чувства и загальне-духовного життя народу — найкраще и найяснійш виявляє моральну сторону відносин уряду до польського народу. Головніші идеи того рескрипту відомі суть с таких слів: Метою Росії у стосунках до царства польского мусить бути осягнене яко мога найбільшої неприхильності до усіх елементів її населення. „Не попускаючи ані собі, а ні кому б то ні було, (каже 3. пункт рескрипту) обертати „розсадник науки“ до осягнення політичних цілей, шкільний уряд мусить прямувати тільки до некористовного осягнення просвіти поступне побільшаючи систему громадської освіти у царстві и становлячи яко мога на вищу ступеню методи обучения“.

Маючи у основі своїй такі початкі, рескрипт дає волю польській молоді вчитися польською мовою, но однаково, вважаючи на те що земляне царства належать до різних племен и вір, постановляє що кожде з їх мусить бути відгороджене від усякого насилку и стороннього впливу, кожній народності надається право мати свої особливі школи. У школах загальних, як каже рескрипт, учене мусить бути мовою більшої частини краввого населеня, себ-то польською, руською, або німецькою, або литовською, дивлячись по краю и народности землян.

До чого-ж обернулася затім московська політика у царстві польському и у полуденно-західному краї и якою вона мусить буде спогляду п. Т-ова?..

Д О П И С Ь.

С Киіва. Вже кілька тижнів у залі Первої Гимназії нашої стоїть модель помника Богдану Хмельницькому, вироблена художником Мивітиним, модель, котра, як ми чули, не буде змінена, бо із нею згодилась Київська комісія за-для поставленя того помника, и вона вже ствержена найвищою властю. Про те подаємо опись сієї моделі, як ми її бачили власними очима, не беручись виголошувати естетичної критики за-для своєї нефаховости; додаємо тільки ті мрїня, котрі прийшлося нам чути з різних сторін, таков од неспециалістів, бо й модель виставлена перед очі усіх на-показ.

Монумент Богдана буде найкращим у Київі, де ми маємо поки-що тільки два таких монумента: Володимера Св., що стоїть на горі над Дніпром, и пана Бобринського, що видається у очі при вїзді у Київ ис залі залізниці. Обидва сі, що до загальної їх форми, мають вид стовпа, на котрому стоїть чоловік у супокійній постанові. Богдана ж монумент буде мати більш свободи у позах людських и більш пишности через те вже, що тут кирує не один чоловік, а ціла група з десяти фігур, як лічити й коня, на котрому іде Богдан. Сей монумент стоятиме на пляцу, що межі Софійською церквою и Михайловським монастирем, ближче до первої, як раз проти „Урядового дому“ и у такій позиції, що Богдан — здаватиметься, іде з воріт Софійського Собору у напрямку к Дніпру. Як з моделі можна бачити, пьедестал

іс сходами зроблен буде з граниту, на котрому лежатиме великий камінь з лабрадору*) неправильної форми, начеб-то кусок скали. Ся скала в скелетом цілого утвору, бо навкруги ві и над нею розміщатимуться усі частини помника, котрі ми опишемо один по одному. Отже на сіві скалі лежить Богдан на коні, здержуючи єго тільки гиком, бо уздечка од вітру розвивається и запутується на лівій єго руці. У правій держить він булаву, котрою указує за Дніпр на Східно-полуночні страни, себ-то на Москву. Під конем, закритий плащем іезуїтського покорю лежить ростоптаний іезуїт іс корогвою, до котрої приставлен одноглавий орел; капелюх іезуїта падає у низ и виставляє дві букви, вишіті на нему для ознаки, що то за чоловік: J. L. себто (Inigo Loiola), одна нога, рука и голова іезуїта звішуються долу с камня, чим подають знати, що він вже мертвий. Кінь Богдана топче разом з іезуїтом и розбиті кайдани неволі людської.

Таке-то вистачено над скалою; під нею з-заду коня Богданового лежить збитий зверху жид у предсмертній агонії; витягсь він через увесь пьєдестал, закинув голову назад себе, однією рукою хапається ще за камінь, наче-б-то здержатись хоче, а другою, хоч и впововину помертвілою загортає розсипані гроши, церковну чашу и талірки. Уся єго фігура викликає спочуття скорійш обмерзіння, ніж жалю до єго. На єго падає сторч головою з тивіж скали Лях, убраний у кунтуш, с поламаним мечем у руці, котра вже не попаде більш, куди націлялась. Поза ляха и єго гордий вид, хоч и летить він збитий зверху копитами коня Богданового, не дає того мерзкого враженя на дивлячогося на помник, як фігура жида: се воїн, падаючий у неравній боротьбі.

Попереду скали, по котрій скаче Богдан, вже на самому пьєдестали сидить лисий, старий кобзарь: він грає и виспівує, брязкаючи по струнах, с котрих де-які, вже порвані. На праву руку від єго по під тивію ж скалою стоїть типична фігура хохла, себ-то Українця, с сумною и дуже великою думкою на чолі; однією рукою він начеб-то піддержує скаду, чи оперся об неї и, присуваючись до кобзаря, смутно себе має, схиливши голову, так що довгі вуси торкаються грудей. Позад єго стоїть Гуцул,

*) Кажуть, що самий помник буде робитись як-раз навпреки тому, що показує модель, себ-то нижчий пьєдестал буде зроблен з лабрадору, а верхній камінь — з граниту.

котрий тудиж присувається переглядаючи через плече свого брата Українця на те місце, де сидить кобзарь. По ліву руку од кобзаря стоїть кацап, себто Великорус, також поважно засмутившись, але не без того, що зветься у їх „ухарством“; позад ёго Литвин; або Білорус — так саме як з правої сторони Гуцул, тільки ж він однією рукою спирається на кацапа. Усі ці п'ять фігур, як и обидві задні, вироблені артистично, так що, здається нам, и етнографи и краниологи навіть могли б студювати по ім, як по зразкам: ані на цяту помилки нема. Ми ще чули, що Микитин хоче на самому поминку обличчя кобзаря, (и на моделі дуже добре вироблене) змінити, и замість того, котре є, виліпити самий патрет Тараса Шевченка, котрого він добре знав, як ще вони вдовох вчились у Академії, и через те добре ёго пам'ятує, що той повинув ёму на пам'ять чимало своїх скульптурних работ.

Така постанова верхнёго каменя лабрадорowego; передня частина ёго щільно обрізана и тут пририта залізна доска, на котрій, як раз над головою кобзаря, золотими буковами виписано: „Згинє Польща, згинє, а Русь панувати буде!“ Камінь сей, як ми казали, и усі нижчі фігури, стоїть на доволі великому пьедесталі, маючому форму довгого паралепипеда, котрого чотирі сторони мають слідуочий вид. На передній стороні Церковно-Славянськими літерами виписано: „Єдина и недѣлимая Россія — Богдану Хмѣльницькому.“ З трѣх остатніх сторін вроблені у камінь три металічних фреска, визначаючі три поважніщі хвилини з життя Богданового. На задній стороні — Уїзд ёго у Київ через Софійську браму (тепер вже замуровану), де він іде попереду війська и хреститься; позад ёго ведуть коня, несуть булаву, маючіся корогви; а у самому вїїсті у браму аустрічають ёго с церковними корогвами клир, хор співаків и народ. На правому боці пьедесталу вроблена картина з надписью „Битва подъ Зборовымъ“, на котрій вже догадатись можна, що є на самій картині: коні, люде іс списацн, мертві, умираючі, поламані гармати и др. на передньому плані; а на самому тлі у перспективі видніється горбон, на котрому стоїть старшина с корогвами. На лівій стороні пьедесталу — Церковно-Славська Рада, де серед хат на пляцу видніється багато люду простого, старшини, московські послн, и др.

Така модель, и такий буде помник у загальному своєму виду, бо ни ми казали нічого не буде змінено, окрім деяких малих значків. Наприклад на капелюсі іезуита Микитин хоче по-

ставити замість літер J. L. — літери S. J., — себто Societas Jesu, що, здається йому, буде легше зрозуміти кожному. Чули ми ще, що хтось з тутешніх раїв Микітину змінити загальну надпись „Згине Польща, згине, а Русь буде панувати“ на другий вірш з народних пісень:

„Та не буде лучше, та не буде краще,
Як у нас на Вкраїні;
Що немає Жида, що немає Ляха,
Немає й Унії!“

Микітину, кажуть, дуже рад був, почувши такий вірш, більш одвічаючий ідеї його помини и у загальному смислі и по частинам; а чи змінить він стару надпись на сей вірш, — не звісно; назав, що він и хтів би змінити, але боїться, що прийдеться дуже малими літерами виписувати, через що мабуть и не можна буде змінити.

Оттакий-то монумент може незабаром виставлен буде на Софійсько-Михайлопському пляцу, де розводиться сквер. Чи скоро те буде, — не знаємо, бо як чули ми, дуже небогато грошей ще зібрано на той помини. Але поки-що, у нас чи так чи сяк вже пересуджують композицію ёго, хто бачив або модель, або ілюстрацію ёго. Найбільш ходить о фігурі жида. Інші кажуть, що дуже негуманно буде виставити ёго так знищеним, як він видається на моделі, інші — що як сю фігуру брати зробленою після тенденцій XIX віку, або після умов, в котрих ми живемо, то якось чудно виходить, що знищеним виставляється той, хто як согражданин живе досі з нами, або ще той хто на самому ділі панує у нас; другі кажуть, що як розуміти сёго жида зробленим після того погляду, котрий мали Українці за часи Богдана, то й се не буде правильно, бо Українці тільки в дуже тяжкі хвилини свого життя брались за ніж, щоб вирізувати жидів, але в загальних відносинах до ёго, поважали й поважають у ёму чоловіка, через що, кажуть, знов виходить негуманно. Не лучилося чути нам, що кажуть про помини самі жида й Ляхи про фігури свинутих жида й ляха; першим, мабуть, нема часу за їх гандлями, котрими вони, щоб там не виставлялось на показ, більш и більш умоцнюють свою силу; другі позагортались у такі сконцентровані спілки, що про їх и не чути у Києві. Більш про помини пересуди робить Видикоруська и тутешня так звана інтелігенція, люде урядові и др; але й вони — більш розказують

про деякі особистості; обсуджена ідеї поминки в загальному зміслі нема и не може бути. А що скаже самий народ, — побачимо тільки тоді, як постановять поминки на місті, бо тепер він про ёго нічого не знає.

Разом з звісткою про модель поминка Хмельницького, подаємо звістку ще про одну новинку Київську, котра дотривається вже археологіи. У нашому старому місті, котре знають ще Арабські й Персидські письменці під назвищем Куяби, раз у раз находять які-небудь антикварні чи археологічні документи того, що давна-давна були тут селища не одного, а різних народів. Ми не важемо вже про пещери, що знаходяться при нових постройках по повим планам, коли приходиться зрізувати землю де-небудь на середині міста; у сих пещерах, або й прямо у землі було найдено чи-мало де-чого (перстнів, черепків, грошей и др.), що указує на часи Велико-Княжеської або восяцької епохи. Але окрім сих речей инді находять и такі, що сагають геть далеко за княжеську епоху, звістну нам з дітодизей, як наприклад монети куфичеські, або й грецьки, або й Фарнака Великого царя (*Μεγάλου βασιλέως*) Веспорського.

Років чотири тому, як найшли на північній стороні Києва, у частині, що зветься Пляскою, на дідинці Іорданської церкви 200 монет, котрі розбірались ученими Петербурського факультету Східних мов; от-же після праці сих ориєнталистів, котрі по прочитували уже, що вибито на сих монетах, вийшло, що всі вони вибиті були у Самарканді и других містах Туркестану и усі мають дати від 850 по 930 р. Видно, що скарб сей хтось закопав тоді разом, и долежав він аж до наших часів.

На сіх днях знов недалеко од того-ж міста, (себ-то по-під урочищем, званім Юрковицею або Юрковницькою горою) на півному заводі, що стоїть рядом з Іорданською церквою, копали гору и наткнулись на щось дуже чудове, дуже страшенне. На двадцять років завширшки у чоловічій зріст високості, а може й більш, найшли цілу кучу людських костей, котрі люде випадучи почали лічити. Так перелічили вони 2,000 самих черепів, але не викнули звідти ще й подовини їх. Як думати, що під семи скелетами й костями буде стількиж, то вже вийде 4,000 людських остовів. Анатом и краєцелог тутешнього університету Бець и професор руської Історії, він же й консерватор археологічного кабінету, Антонович, передивлювали сю дивозну находку. Поки-що первий з них найшов у сих черепах 4—5 типів різних на-

родів; бачив він там багато й женських и дитячих кісток, але ще не підвів статистичної лічби усім черепам, бо вони ще не усі одкопані и не дані усі до його рук. Другий придивлюючись до черепків, горщечків, орнаментів (як якись скляні дуже великі перстні, чи браслети) не остановивсь ще ні на якому рішеню сього скарбу, бо мав дуже мало дат; поки-що він бачив сніе обоюдогострий, котрий не може бути с часів пізніиших XV. стол., и по горщичкам, котрі знайдені були там, догадується, що треба дати сїей могилі місто. далеко ранійше XV. стол. Він подає догадку, що могила са не всть дарунок чуми, холери, або якого небудь повітря хорного, що вона насипана була трупом після якої-небудь різні у городі, котра разом понівечила стілько людю: бо од чуми не могло за-раз стільки вмерти, щоб треба їх було ховати у одну яму.

Подаючи сю звістку до редакції „Правди“ ми б жадали, щоб чи так чи інак роз'яснилась темява сього питання, о чому дамо знати, як буде що-небудь більш цікаве.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛІТИЧНИЙ.

Сесия делегаций скінчена а збір соймів краввих назначений на день 5. Подолиста. Діяльність машини конституційної перенесєся туди та займаєся справами не загально-державними а дотичающимися тільки поодинокі краї. Тоті більше може заинтересують нас, чим справи о котрих пересправляювано в делегациях, по тому, що вони нам ближчі, та ще и по тій причині, що добро всеї держави зависло неодмінно від стану поодинових країв. За чим звернемо всю нашу увагу на діяльність соймів, именно же сойму галицького, незааадить кинути оком в недавню мунувшість та записати важніці прояви з життя нашої держави. Ріжниці, які заходили в кіньци між внесками обох делегаций що-до бюджету а именно що-до видатків на адміністрацію пограничя військового від часу, як вго поступенно стали провинціалізувати, не залажені ще наконецно, а тільки відложено їх заложено до будучої сесии делегаций. Тим способом полатано якось хитаючийся вже союз обох гегемонічних народностей. — Німців та Мадирів. А згода та Німцям все потрібна, бо тільки нею вони и удержатись зможуть на становищі гегемонів, За те-ж Мадярам ще тільки на час її треба, бо вони неспускаються на поміч Німців, а бе-

рутьєв всіми силами до незаконного залогодження своїх домашніх маєтків. Регіональна депутация, котра угоду 1867 року має переглянути, а хибні її, котрі через досвід чотирелітний показалися, скасувати, а до потреби Хорватського краю її приновити, — депутация та урядую вже від кількох неділь, а в надія, що жаданя Хорватів дивовидно увагляденні будуть. Словакам обіцяли міністри також концесії, що до заведеня язика словацкого в школах, судах та адміністрації. Як бачимо, діло в Угорщині розвивається гарно, та й той доведеться нам ще незабаром побачити в Угорщині федерацію, а то не тільки країв а федерацію народностей, сей идеал устрою держави з мішаними народностями. Сей хід діл в Угорщині не може остатись без впливу а на нашу часть держави. Бо як тільки Угри у себе угоду заведуть, не будуть мали жадного интересу спирати геґемонію Німців в Ціслітавіні. Из взгляду на ою мешанву а невівірну будучість постави й поголоски про хитанєся теверішніє міністерні. Що же діють наші центральні Німці? Замість, щоб ити в слід за приміром своїх союзників, прямують вони до більшої централізації. Готують проєкти до законів виміреня а зменшеня автономії соймів та країв а відбирають концесії адміністраційні в дорозі адміністраційній надані. А наші галицькі центральні, се-б-то більшість соймових Поляків помовляють ім у тім ділі. Замість вдоволати Русинів в їх справедливых жаданях а втягнути їх тим способом до борби проти централізації а геґемонії Німців, вони игнорують Русинів а заганяють їх в табор Німців. Природним наслідком панованя сильнішої народности над слабшою є, що ся глядає союзників де инде по-за границями краю а вважєся, с ким може. Внесєнє п. Лавровського підписанє всіми руськими послами, двох лишєнь винявши, лежить собі в архівні віділу краєвого та же змилованя божого, чи пак більшіости соймової. Ми не думаєм, неначе милостині, просити у Поляків концесій, бо те що вони тепер не хочуть нам дати по добрій волі, хоч воно по слушности а справедливости нам належить ся, — те виборемо собі с часом — довшим чи коротким — самі нашою працею а солою. Однакож тільки пошанованя заслугують чєй наші всі послы та передставленя ними народодність Русинів, щоб внесєнє тих послів поставленє именем всєго народа сойм якось розрешив. Може собі те внесєнє приймити або й відкинути, — в тім вже єго воля, — тільки щоб раз вже рішєнє долю єго, бо крайній вже час вилізти сєму внесєнєю с під замиїв віділу краєвого на порядок денний засіданій соймових.

Друга важна справа, се поновленя внесеня про руський викладовий язык в вищій гимназій академічній у Львові. Треба до внесеня відлучити від внесеня про спольщеня німецької гимназій львівської и низчої реальної в Бродях. Бо на що нам ждати, поки прийде міністерии прихильниця, — поки едмоце сїде, роса очи висть. — Трета-ж річ така. Звісни всім та: розрада урядово о викладовім язиці в гимназіях, котра привольно на паралельні відділи поодиноких клас з викладовим язиком руським в котрій будь гимназії, если родичі 25 учеників якоїсь класи заявлять у дирекції гимназійної заявленя, що жадають, щоб їх сини училися по руськи. Доси лучалося не раз и не досега раз, що по в одній класі не одні гимназій були и більш 25 учеників Руських, а родичі їх жадали — б були не раз для дітей своїх викладу руського, — так щож? Дирекції гимназійні о таке жаданє родичів не питаються, хоч и аврили пытатися, чи син буде богачестия по руськи чи по польськи учитися, та чи буде ходити на науку руського языка чи ні. Коли-ж родичі самі непитали закликають, згаданє повизче жаданє, то дирекції сего жаданя не приймають; від того-ж то и ніколи не збереса в жадній класі 25 учеників до паралельного віддіду з викладом руським. Яка причина сєго поступованя дирекцій гимназійних?

Ся, що мабуть рада школьна краєва не видала жаданю дові розпорядженя дирекціям, в котрім би їм привазувала приймати такі заявленя від родичів и робити з них урядовий унітон; самі-ж дирекції без такою розпорядженя не стороню безпосередню вищої своєї власти не мають до того права, хоч и мають уставу о викладовім язиці приватно. Взиваємо едмо напхаме послів, щоб заінтерцелювали правительственного комісаря о се: чи рада школьна краєва видала в тім взгяді розпорядженє дирекціям? а ца-коли не видала, з якої причини не видала? и коли се аділати думав?

НОВИНИ.

Дня 8. (20.) Жовтня с. р. відбулася консекрація а дня 15. (27.) Жовтня интронизація нового єпископа перемиського Преосв. Іоанна Ступницького. — Кому хоть від части знаєи суть деморалізуючі агітації и интриги, які при кожнім одороженню галицько-руських владних престолів водяться, а без яких и цря найновішим обсажденє перемиського престолу не

обійшлося, той певне повітає з радістю вість, що сбірство перемискої єпархії уже закінчене. Дорогу, якою новий владика до мітри ступати був при-
 нуждений, можна справді назвати дорогою тернистою, мав бо він до поборо-
 рення далеко більше противностей, чим кождий з його попередників. С тих
 противностей вийшов він побідносно и стоїть нині на становиску, котре му
 не лише в ділах руської церкви, но и в справах народних дав важний голос.
 Велику и трудну задачу має перед собою єпископ Ступицький. С противни-
 ків мовою владика, котрі ще до недавня явно и тайно уживали всяких
 средств, щоб усунути єго кандидатуру на владичий престол, одна часть и досі
 старається єго на кождім кроку дискредитувати и яко ворога руського на-
 рода и руської церкви представити, — другі же видячи, що дальші агітації
 против єму не доведуть до жадних реальних результатів, змінили фронт та
 роблять такі очі, буцім-то ніколи и не мали нічого проти єму. Не знаємо
 баче замірїя тих павів, одно тільки не дуже виглядає неймовірним, що злі
 авні голосять, буцім-то де яким з ним забалося опутати нового владіку
 своїми прихильностями та уживати го за орудіє для своїх цілей, так як то
 з руськими єрархами уже лучалося.*) Як при таких обстановах єп. Сту-
 пицький во своєго заданя виявляє, ріжні ріжно толкують. Нам здається,
 щоб видати в тій справі суд, треба опертися на фактах знаних.

З минулости Єп. Ступицького знаємо, що обовязкі свої яко свя-
 щенике и крилошанин вповняв всегда точно и совістно, в справах же на-
 родних стояв до недавно на убоці. Се похвалити не можна, но можна від ча-
 сти звинити поступованем наших народних проводирів з літ 1848 и 1860, ко-
 трі майже на кождого, хто поємів сумніватися о їх непогрішности и заявити
 власне пересвідчене, безпощадно кидали анатему, та через те многі и цінні
 сили відтучували від праці на народній ниві. В новіших часах Єп. Сту-
 пицький приступив яко член до товариства „Просвіти“, піднимав ся охотно
 праць, до яких го се товариство завзивало, а на загальнім зборі товариства
 висказав прилюдно свій погляд на справи народні и прихилився виразно до
 програми табору народнєго. Коли же по консекрації на єпископа виділи то
 вариства „Просвіти“ складав Преосв. Ступицькому желаня, сказав між ин-
 шим и се: „закаждують мині, що я Лях; Ляхом ніколи не був я и не буду,
 но и москалем бути не хочу. Родився я Русиним и Русином згнути готов до
 посліднєї каплі крови боронити мою народність и св. гр. кат. цервов.“

Міркуючі по честноті характеру, яку Єп. Ст. в житю приватнім
 всегда заявляв, можемо вірити, що ті слова єго були щирі, що тому новий
 владика є одушевлений найкращими замірами для руського народа и руської
 церкви. — Витаємо-ж єго щирим серцем на престолі перемиских владик
 и ждеємо, щоби Бог кріпив єго сили, поводи єго волею при виборі дора-
 дників, хоронив го від противників найпаче-ж від льстивих приятелів, та до-
 зволив му довершити, що замірив для добра нашого народа и нашої церкви.

Від проїзжих с Холмської єпархії довідуємся, що зайшла велика ко-
 лотня межі парафіянами и священниками тамошними, особливо на Підліску.

*) Вьуждено приміром одному, що україно-яли, се-6-го народовці —
 москалі, „бо Украина в царстві російськїм,“ прихильникі-ж заявленя в зві-
 снім 59. Ч. Слова — се дійстні Русини! Прим. зєдєра.

Народ тамтих еторін малоруський є звісно уніяцькою віри а фанатично привязаний до вишних форм обряду буцим-то уніяцьких, як н. пр. органів ком-странцій и т. и. Народ бесідуючий по руськи вчулили священники спольщези або таки и латинські лише по польськи читати, повтикали му польські молятовники та щотьєи, и зділали з него уніятів не то по обряді засліплених крайним релігійним фанатизмом, а и по народності так, ще уніят не звеся ні Русином ні Поляком а таки так „уніятом.“ Пояставали-же тепер по парафіях священники зайшовші з Галичини, котрі більшою частию лишень в матеріяльних виглядах покинули свої батьківські еторони. Загадавши новласти заслуги очищенем обряду стали як-раз викидати нагло с церквов органи, мон-странції и т. и. Народ темний, що видить в тім поступованю насильне наруштенє своєї віри, зворушивсь проти того и вигнав недавно-ось кільканадцять священників Галичан с парашей, позамикав перед ними церкви лишаючи их без найменшої помочи. Повигахніи и потурбовані священники забриклии з родинами до Холму консисторїи на карк, и разом з її крилошанами Дячаном, Попелєм, Цибиком и и. жадають від правительсва войскових ексекуцій и асистенцій. — Чи виден тут народ темний, сфанатизований польсько-ауїцьким хозяйством, дивлячий ся в темноті своєї на викиненє звінка с церквою як на занапащенє спасення душі своєї? чи то винні священники, котрі не знають, що не народ для них а они для народа, котрі забувають, кілько то часу и труда их стояло, щоб лише відвикнути від свого галилейского „*ranie mości dobrodzieju*“ а привикнути до „*намілуйте*“?

Тепер за их душпастирску безтактність народ одвічати має кровю!

Чи се дорога до обучения темного люду и до очищеня обряду? Чи не виглядає се на місіє єзуїтів що оружьем заблагали було поган повертати до віри Христової? Глядіть лишень преподобні и високопреподобні, щоб часом не одшибли нам зовсім сей народ на пів зляшений замість повернути го нац. — Крилошани Дячан накоївши лиха в консисторїи своїм ще в Галичині ославленим лукавством усувають ся на безпечне місцеє пароха и профессора університету Варшавського, де буде побирав товєти гроші и — як той мовляв — буде смієся в кулак.

З академії. Дня 27. Жовтня с. р. відбувся загальний річний збір членів „Дружеского Лихвяря.“ Перед численно згромадженими членами — над 60 академиків брало уділ в нарадах — відчитали секретар и касиєр справоздани с цілорічної діяльності виділу, с котрих на тепер виймаємо лише ту радїску звістку, що товариство числить вже 158 членів дійствних и орудує фондом 800 з. р. а. в. Уділено в тім році 149 позичок в загальній сумі 1778 зр. — По справозданю приступлено до вибору нового виділу, а відтак наступили внескі поодиноких членів. — Збір закінчився при світлі а члени розійшлись в пів до 7. год. раді с так живого взросту товариства. В слідуючих числах „Правди“ позволимo собі ознакомити близче ч. читателів наших с сим многонадійним товариством.

Статистика слухачів університету львівського в літнім піврічю 1872. На виділі правничім було слухачів звичайних 508, надзвичайних 13, разом 519. Між ними Русинів було 139, Поляків 340, Німців 40; що до віри було між ними католиків обряду руського 139, латинського 342, вірменського 3, исповіданя авгзбурського 4, мойсєєвого 31; вільких від цілого че-

сного 48, від половини 121; стипендієтів 88 побираточик разом 6461 ар. 25 кр.; оджорічних екотників 44.

На виділі антозофичнім було звичайних слухачів 138, надзвичайних 4, фармацевтів 30, разом 172. Між ними було Русинів 43, Поляків 121, Німців 8; католиків руського обряду 48, латинського 121, непевідани австрбурського 1, койсєвото 7; візників від цілого чесного 28, від половини 46; стипендієтів 22 побираточик разом 3480 ар. 30 кр. а. в.; оджорічних екотників 11.

На виділі богословським було звичайних слухачів 226, надзвичайних 63, разом 289. Між ними Русинів було 221, Поляків 67, Вірмен 1; обр. рус. 221, лат. 68; оджорічних екотників 2, в службі еталій, резерві и обороні кравців 40. — Всіх слухачів одже разом було 980.

Літературні вісти. Вийшло ще торік у Відни друге побільшене видане звісного молитовника вистаченого аразу в першим виданю для руських жовнярів. Се друге видане, заповіджане давно „Листом без коверти,“ побільшене справді на тільки, що стане на рівні з більшою частию молитовників польських що до числа молитов, а що до добору тихже певно их не рєсидєє. На 250 сторбнах дуже догідного — ні малого ні великого — єрмату містять в собі звичайні щоденні молитви напечатані по одній половині сторони по руськи а по другій по церковному, відтак лишєнь по руськи самі добірні молитви ранні, молитви у великих пригодах, молитви під час служби божої, перед сповідю и по сповіді, до причастя и по причастю, молитви вечерні, приготовлене до сповіді відзначаючєся докладністю, три акафисти и мараклис, дальше Служба божа ціла по церковному, наконєць пісні и коляди по русьєм и калєндар.

Водилося досі та й водиться ще и тепер, що особливо женіцїя наші нерозуміючи як треба молитов зложєнїк в церковнім язїці, хоч и мають часом від пригоди молитовникі так звані руські а властиво церковні, то звичайно лишєнь послугуютьєя с потреби польськими. Навіть и сільський наш народ за-для того самого переважно берєєя до польських молитовників, особливо в сторонах, де через густі школи народні майже кожда людина грамотна, як в Жовківским, именно коло Сокаля. Похвалити сєго не можна, а прєцинь з жалєм великим мусимо сє оправдати, бо ми самі в тім вимоваті, що домагаючєся природних прав для нашого рідного слова досі самі не до авалали Русинови навіть помолитиєя по руськи так, щоб він молитву розумів. Тоже кождий, хто не мав спосібности учитиєя церковного язика, або брав за молитовник польський, або читав молитви в церковнім язїці зложєні дуста лишєнь для ока. Се лихо повинно-б тепер минути. Молитовник, о котрім говоримо, вдоволить всім потребам мїрянина руського, при тім и саме виданє дуже хороше, друк дуже красний на грубїм веліновім панєрі, а на остаток ціна одного примірника в прєхорошій оправі так низька, що ні польський жадєн ні церковно-руський молитовник не стане му до пари.

Пісні Лисєнка. В „Правді“ за місяць Липєць ще згадувалиємо про другий зомїєт пісєнь Лисєнка. Зошит сєй містять в собі так як и перний 40 гарних народних пісєнь с проводом єртеняну. Пригадуємо сє нашим ч. читатєлям за-для того, що кілька лишє примірників є ще на продаж, а далі не буде мож у Львові дістати сих пісєнь.

Маємо під рукою книжку під заголовком: **Эпизоды въ жизни Мелорусова** (въ сценахъ), сочиненіе Петра Раевского. **Кіевъ** въ типографіи Федорова, 1872. Строн 186 8., сцен. 28. Сцени ті по більшій часті списані так зручно и удало, що думаеш: „Ні! таки то не вигадкі ті сцени а мабуть вірно стенографовані за нашими людьми.“ Передставляють они дуже вірно характер, дотепність, повіря нашого народа. Одно тільки, що декотрі, хоч и немногі сцени, виявляють знаного християнина таким вже дурнем, якого хіба в анекдотах подиблеш, на ділі же ледво коли запопадеш.

Байки Глібова и Де-що про світ божий, книжочкі досить смірі, о котрих цінности не ма що й казати, придоручаси ч. нашим читателям друга имено из згаданих книжок годиться дуже на напороку кильності по школах народних и до читалень для молодежи укидчивої ті-ж школи.

Вийшла недавно с печати нова цінна праця нашого ученого историка Дра Шаравевича під заголовком: **Die Hungarn-Chronik als Quellenbeitrag zur österreichischen Geschichte**. XVII и 150 строн 8.

Виходячого в Празі російсько-чеського журналу „Славянський світ“ вийшов XI. зошит и обймає; Московські листи перед пражською поліцією, Збережської жупи в угорській Русі (допис), Німецькі жінки, Оборона славянської азбуки, Подорож по алтайських горах (по чеськи и по російськи), Людовит Гай и его діяльність на славянськм язї, Славянська штука, візна и словесности, Перегляд часописей, подітехнична вистава в Москві, Вісти с словянського купецького и промислового світа, Нові книжки.

Вийшло в сих днях в Целовці (Klagenfurt) I. Число **Славяннина** (Slavjan) посвяченого справам всіх Славян. Бъє нас у сім числі в очи се, що в статі о всеславянськм книжнім азиці говориться, буцим-то по галицько-руськи пише 2 міліони галицьких Русинів а по руськи — се-б-то по велико-руськи над 52 міліонів Русинів так, що наші братя закордонні зачисляються очевидно до народности великоруської, ми же Галичане знов до якоїсь галицько-руської, — шкода ще, що не до рутенської. В сій то статі досить зручно доказуєся позжиточність всеславянського книжного язика, але не коначність, хоч и кінчиться вона словами; „невідперта є потреба, щоб го урядити“. В) слідуючій статі ставиться вопрос: „Як жеж урядити книжний язик славянський?“ Вислідок сеї розправи коротко сказавши такий: Є до того дві дорозі, одна „близька“, по котрій поодинокий чоловік може „одним скоком скочити в красний книжний язик научившися язика великоруського;“ дорога ся догоднійша для поодиноких людей чим для цілих племен. Друга дорога „гладка, широка, цсарська, догідна для цілих племен,“ а веде туди, щоб писати кождому в своїм нарічі а приближуватися „не скоком а поволі“ до язика книжного славянського, се-б-то великоруського. Нехай кождий ступає котрою му любо с тих доріг, щоб дище ступав одною з них! — Знаємо обі ті дорозі давно досконало з досвіду таки ту у нас дома, и знаємо, доки вони ведуть. Хто хоче ними ступати, помагай Біг! нехай ступає! Сміжно-ж тільки, що тою „близькою“ справді може не одні „одним скоком скочити в красний язик,“ але сям другим шляхом хоч и „гладким, широким“ не заведе далеко цілих племен, бо для цілих племен він все таки за узкий, та хоч гладкий справді, то за те не „битий, цсарський“, але багнотий, — заведеш ціле племя

в bagno, трясавиці темноти и тоді ні взад ні вперед. Іншим словом сказати — се все одно, що вежу вавилонську строїти. Тому-ж и шкода заходу околом того діла, о чим — сподіємось — незабаром переконавсь и сам „Славянин.“

П. Мізіковський книгтар у Львові звіщає, що в ёго книгарнях у Львові и Станіславові крім книжок шкільних польських и німецьких приписаних для шкіл головних, низчих и висчих гімназійальних дістати можна и всі книжки руські з накладів: ц. к. галицького фонду наукового, Інституту старопиписського, Товариства „Проевіти“ и Товариства „Галицько-руської Матиці.“

Товариство „Побратим“ обходить буде роковини свого завязана службою божою у церкви св. Николая дня 11. Падолиста, а вечером денля-маторско-музикальним в салі народного дому дня 12. Над.

В. Підгайцяк завязуєся, як зачуваємо, товариство руських рукодільників; желаємо му сердечно розцівту.

Для товариства „Побратим“ зложили: В. П. врил. Жуковський 10 зр., В. П., дир. гимн. Вілоус і зр. В. П. О. Ткачунік 95 кр., Н. Н. 53 кр. ВП. О. Богонос зібрані по ініціятиті П. Січинського, богослова, на весілю у ВП. Гавацького в Увислі З. (15.) Вересня с. р. 35 зр., Др. Кор. Сушкевич 35 книжок, ПП. учит. гимн. Насальський, Устянович, О. Лотоцький, по 1 зр. П. адьюнт Рожанковський 50 кр.

Розв'язане конітка с передпоследного числа Правди:

У Києві, на Подолі,
Було колись, и ніколи
Не вернеться, що діялось
Не вернеться сподіване...
Не вернеться... А я брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жалю завдавати.

ВІД АДМІНІСТРАЦІИ.

С причини великого натовту праць перед-соймових в печатні, та ще й тому, що пук котел в Чердянській фабриці паперу и через те опізнилося доставлене нам паперу, вийшло се число не по нашій вині пізнійше, як треба було.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З пегатні Інституту старопиписського.

Виходить випу-
сками місячними
в Заркуші 15. (27.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда, и сила и. доля“

Ціна передплати: на рік 4 здр., на пів року 2 здр., на чверть року 1 здр.
в. а. — За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. в. а. від одного вірша
дрібним друком — з долученям 30 кр. в. а. на стемпель са кожодоріжове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

Жаль ваги не має.

На небі сонечко сяє,	Від болю серце омліває,
Холодний вітер згвіва,	З надією я иопрацаясь —
За душу холод сей ханає,	У грудех дух ми запирає,
Віради серденьву не ма.	Щоб хоч домів допикандбав...

Не ма відродоньки — и вісти	Тяжкий мій смутов та чималий,
Від щирих душ я дармо жду —	Нічим его и розігнать —
Один блуваюся по місті,	Мабуть сюда мене заслали,
Та всім недоблюдкам клену.	Віку щоб скоро доживать.

Володимир Шашкевич.

ИДЕАЛИ.

Чи то вітер бере гори,
Чи орел повіте поре,
Та за жиром допотить?
Ні — се козак в чистім полі
Доганяя щастя — долі,
На воронім копотить!
И гриміло, гуркотіло,
Дудніла земля,
С паці хмари заревіло,
Стогнали поля!

Гоя, гоя, пане-брате,
 Не с такими ти гуляти,
 Бач бори тріщуть!
 Як ся двигнуть вражі сили,
 Пхнуть тя коміть до могил,
 В порох розмечуть!
 „Ні — не злякають, завів козак громом!
 „Аж перун казив ся, спенив ся, заглух;
 „Волею підпертий — мині буря додом,
 „На то в мене серце, на то в мене дух!
 „Ногою задончу безодні и норн,
 „Чолом підіпру тугий небозвід,
 „Серцем получу землю небо-море
 „Духом добуду до раю си хід!
 „Чи ангела знайду, ангела малого,
 „Розумом пекло с клубка розсую,
 „А так щастя — доле серед світа того
 „На тій долони собі сам скую!

И знов загриміло, громи хмари дерли,
 Аж гори злякались аж брід дуба став!
 Як би огні неба з земними ся стерли,
 Як би грім громи зродити ще мав!

„Шкода тя козаче, шкода небоже
 „Пропадеши без вісти, загине твій слух,
 „Як буря потисне, нічо непоможе,
 „Ні воля, ні серце, ні розум, ні дух!
 „Хиба ж ти незнавси, яка твоя воля?!
 „Серце, то човен без кири — ума,
 „Най буря потисне, а моря сваволя,
 „Пішли го шукати безодного дна!
 „На щож ти дуфаш? Твого вітрогонца
 „Гори и дебри туй туй рознують,
 „Розум — се світло пожичене в сонця
 „А щастя та долю и люди дають!
 „Ти раю бажавси, ангела шукавси?
 „Знай в тих то ангелів и біс ся вдає,
 „Нім долю скувси си, ще лиха зазнавси
 „Борше, мій друже, она тя скує.

„Не все чоловік, бач, судьби коваліом,
„А скоріше стаєть ся її помелом!

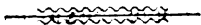
„Завтра не нині, завжди козак в полю!
Тай далі в заводи, а грім як на дин,
И серце и розум и духа и волю
Зломив и коміть до долу звалив.

„Шкода тя козаче, шкода небоже!
„Пропадеши без вісти загине твій слух,
„Як буря потисне нічо не поможе,
„Ні серце, ні воля, ні розум, ні дух!

И буря сконала, лягла в домовину
Дошки звільненька повіте прошив,
Скоптіду земельку, як мати дитину,
Як братчик сестричку в барвінок завив
Защобетали птички у лісоньку
Пчілок рій роси по полю гуляв,
Одни тільки козак спустив головоньку,
Та на реанутю таку піснь співав:

Мій раю — доле — де ви поділись?
Небом, ми було, світ гуторить,
Юні літа чом ви розбілись?
Горе за вами серце давить!
И деж та милість, що всміхалась,
Нічого більше за ню не вуть?
У море мабуть на дно сховалась,
За нею йти тяжкая путь!
А тов щастє, що світило,
Темною нічю моя зора,
О світ о річ себе розбидо,
Бо стала чорних літ пора —
Осталась думка по весні,
Юні літа не вернуть — ні!...

П...

Лихий попутав.

Оповіданє.

Мині тоді вісімнадцятій пішов. Молода, здорова, я на норов була весела — жартовлива: хто квітки хлопцям пришиває на улиці, чи на вечорницях, я — Варка Луценкова; хто дівчатам сміється с кохана — я; хто жидів та лазарів передражняє — я. Без мене и улица — не улица, и вечорниці — не вечорниці! Я ще тоді ні кого не кохала, не знала, що то за лихо, те кохана и жила собі, як пташка по весні — вільна — весела.

Зісталась я малою од батька та матері; під холеру полягли вони. З всего роду зісталася я, та рідний брат батьків, мій дядько, У его я и зросла и викохалася, хоть добра ніякого не зазнала. Звісно без батька, без матері. Дядько мав своїх дітей, до їх его серце й лежало; а я, як чужа була, то и жила у его за наймичку. До того ще дядина — злюща призлюща и чоловіком своїм орудовала, и то що вже казати за мале дівча сиротя! Я все була у роботі, та роботі: коли не гусей пасла то шила, коли не шила, то прjala; стала підростати — до нечі запрягли. Бувало, як по-потягавш золінники, той у грудех болять и руки, неначе не свої, аж не чуеш. А нас усіх у семьї було восьмеро; дядько та дядина, пятеро дітей, — три сини дві дочки, — тай я. И то все порала ся сама коло їх; и наготуй и подай и прийми. Як муха в окропі бувало вертися цілий день. За теж як у святі, або в неділю, як вирвисся на улицу, — то аж село розлягається. . . Нема мині впину, нема припона! Як та вода по весні, розірвавши греблю, заедно біжить, та кликотить, — так я: и ні вгову, ані втоми мині нема. Язик той, як вітряк у восини, повертається у роті, та все меле, все меле. . . Мене всі трохи и не побили за мій язик. Уже що на умі-те й на язичі: чи подруга яка похвалилася кого укохала, — уже я й сміюся з него; и зобачила сама, що стояла дівчица с парубком, — уже я и давай виснівувати, та висукувати ім. Весела була! Всі бувало, дивлючись на мене кажуть: уже в тебе, Варко, видно ані горя, ані лиха ніякого нема, та и ни було ніколи!

А про те, — в умене мое лихо було. Яка я не весела, не жартовлива була на улиці, але прийшовши до дому, не раз у ночі, щоб ніхто нечув, ні бачив, кляла на свое безталанє, на свое нещастє. У других — батько мати; други — зодягнені, зубуті;

а я — як наймичка жидівська! Доношувала все дядинне рямл Бувало носить вона, носить; пірве на шматє — та тоді вже мині; як там кажуть: на тобі небоже, що мині не гоже! Я, бувало, и тому рада; — хоч переміна буде, думою; та вибиру вільну часину, пошиваю, тай пошню, або керсетку, або снідницю. Ото и все мое збіже, и вся худоба! А й те сказати: я вже дівка, мині вісімнадцятий пішов; а я мене ще и нічогісінько нема, ні рушників, ні снідниці такої, як личить, ні керсетки нової, а за скриню — й думати нічого. Це мене найдужче діймало: усеж таки, я думала, не вік сидіти, та дівувати; а при таких достатках хто мене візьме! Стали те й сусіди помічати. Бувало почнуть мичі радити, чи тобі, Варко, довго ще отак наймичкувати огут! даремно робити на сімю? Пора тобі й про своє гадати: ти вже дівка на порі, — а що в тебе є? Однак ти служити, — то вже краще йти у місто служити, а не чорт батька зна на кого, та ще й даремно! там хоч грошею заробиш, зодінешся.

Задумалася я над цим... А й справді, чого я тут дурно скнию, пропадаю? От же Мотря Чубівна служили у місті; заробила на худобу, та тепереньки вже й своїх діток гойдає; а я все чужих тішу, на чужих роблю!...

Це я так думала та гадала перед Різдом, а перед Великодзем — покинула дядька. Усім шиють нові керсетки, то юшки, а мені одній дають не доноски доношувати. Полаялась и з дядиною за це; сказала дядькови що пійду у місто найматись — тай пішла.

Як виходила, то дядина стала така добра та тиха, — и те мині радить, и друге, и все верне на те, щоб зісталася я, що вона мене од себе и заміж віддасть.

А я собі на умі, знаючи дядину, друге гадала, и хоч плакала, як прощалася, але все понесла з села у серці ту думку, що дядина — погана людина.

И як вийшла з села, то якось мені так стало легко, та весело, так кеначе я знову на світ народилась. Пора була весняна; ранішнє сонце так слабо світило, не пекло, а гріло; поля зеленіли, як рута; всяка пташка співала-щебетала. Огинулась я, вийшовши на битий шлях, на село, — там церква аж горить проти сонця; у зелених садах білі хатки тонуть, и вигін зеленіє, де ми на улицю збиралися. Все перед моїми очима, як на долоні. Все же нагадало мині и мою дитячу пору, и мое дівоване, тай сама не знаю чого,

міні весело так, а я стою з клунок за плечима, та так плачу, так плачу. . . .

— Прощай, рідне гніздо, де я зросла в тобі, та щастя не знала! прощай, удиче-вечорниці м ви подруги дівчата! промовила я, таї сіла на клунок, скинувши его с плечей.

Сіла, та плачу, плачу. . . Так міні жално стало всего, та — немов хто его од мого серця одривав. И дядина адалася на той час не такою недоброю — Тажеж бо вона б не плашала, виражачи мене, як би не любила? думала я и вже хотіла вертати назад; та знов подумала: ні вже! мертвого з могили не вертають, — що буде теї буде! Більше, кажуть, кони лиха не буде, а коню й чорт его одбуде!

Знялася з дороги, перекинула клунок через плече, таї потягла иррямо у місто не оглядаючись на село.

Шлях у місто міні вже знаемий був, кілька ронів з дядьком та дядиною їздила у ярмарок, — нічого було питати дороги. Пішла прямисінько до тої перенічайки, у якої ми що разу заночувували, їзючи у ярмарок. Звали її Мотрєю и жила вона на Побиванці. так той край міста звався. Там колись, кажуть, кулачки були, то такі страшні, що, як роспаляться, то й кілками бють си и чим хто запопаде. Нераз бувало який чоловік, або парубок, пішовши на кулачки погуляти, — живий до дому не вертався; там ему жаба и цицьки дасть! Через те той край и назвали Побиванкою, бо дуже там богато, душ полягло — побито.

На тій то Побиванці жила собі Мотря перенічайка. Була вона удова и тільки ї дитини у неї, що чотирнацяти — літня дівчинка Галя. Воно було собі таке мале, болізне, замліле: а в Мотрі діла багато, — що дня, що дня печи; що у вечері напече, то те за день и розпрода, а на вечір знову печи. Та як Галя була собі, кажу, таки замліла, то Мотря її и не привчала до своєї роботи, а все наймала наймичку.

Я ще перед постєм чула, що наймичка у неї відійшла. Це казала міні сусіда наша и каже, — що я рявля тебе, и що Мотря буцім, так уподобала мене, ще тоді, як у ярмарок бачила, що каже, як би вона стала у мене, то яб їй Бігзна яку идату дала. Перед празником знову сусіда була у місті и казала, що знову бачила Мотрю и що знову вона розпитувала за мене. Та и ото иррямо и пішла до неї.

Прихожу, аж її нема дома, одна Галя сидить, сорочку шие.

— А де мати, питаю?

- На базарі.
- А коли вернуться?
- У вечері.

Положила я клуночок, сіла коло неї, дивлюся на її штатво.

- Що це ви шиете?
- Та це сорочку, каже.
- Ну те я вам поможу.

Вона н віддала. Сіла я, шию, а Галл коло мене сидить дивиться...

- Чого це ти до нас прийшла? питає через спілько там часу.
- Найматься, кажу їй, — коли наймете.
- Так, наймемо! аж скрикнула. Мати тебе що-дня сподівається та виглядає. Уже скілько других було, то мати подержити с тиждень, та й розчитає... коби такн, каже, мині та дівчинна, що у ярмарок з села приходила.

- Ну отже оце н я прийшла.
- А ти у селі служила де? пита мене.
- Служила, кажу їй, — та що моя служба?
- Як каже! хіба не заплачено тобі?
- Та мині ніхто й не платив ніколи, кажу їй. Я у дядька жила, на его дітей робили, так, дурно; за те тільки, що він дядько, а я его племінниця.

Так седимо собі, балакаємо, Коли двері скрип — аж и Господиня Мотря йде.

— Здорова, — віта мене, устуивши у хату, — а я тебе вже давно дожидаю.

- Зрастуйте, одвітую їй, — оце же уже н я прийшла.
- А щож ти так пізно?
- Та не хотілося все якось кидати своїх; думаю: свої — все ж не чужі, а воно ще гірше вийшло.

— То-то н є. А перед тобою у мене вже аж три наймички перевелося. Все якись не швидкі, не поворотні; не моторні. Ну гаразд же що ти прийшла; — тепер мині нічого розшукувати... Ти ж іла що й досі, чи ні?

— Та идучи, кажу, з дому поснідала; а після того ще нічого не іла.

— Ну так будемо ж обідати.

Посідали, пообідали.

Після обід питає мене Мотря:

— А що ж ти в мене візьмеш, дівчино? за рік, чи по місяч
но и чи на своїй одежі, чи на моїй?

— Та на одежі вже напій, кажу. — А що ж ви дасте?

— А хто тебе знає, що ти хочеш?

— Та я не знаю... я ще ніде не служила за гроші и не знаю
по чому рід служити.

— Та дівчина, що була у мене, брала п'ятнацять карбо-
ванців за рік на моїй одежі.

П'ятнацять карбованців! подумала я. Скільки то воно! Ве-
лика мабуть сила!

— Та моли за п'ятнацять, кажу їй, та служила, той я за
п'ятнацять згодна.

— Тільки ж ти мою роботу зможеш? У такі дні раз учи-
нати на хліб, и під армарок — той двічі приходиться.

— Та вже, кажу, люди якось служили, той я буду.

— Ну, добре.

Ото згодилась. Пішла вона знов на базар, видавши борошно
а и заходила учиняти.

Та так мені весело-легко робить. Тепер я не дурно служу,
за гроші роблю! Так весело, що як би не було нікого у хаті, —
так би здається и завела на увесь голос, щоб аж улица роз-
лягалася; так Галя коло мене, — міні якось и соромно. Мовчу
вже, роблю та радію; а п'ятнацять карбованців так и вертається
на умі. Уже и розчитала собі чого їй покупити... куплю зараз, —
думаю, — собі скриню, куплю дві хустки: одну вилику жовтохо-
дичку, а другу шовкову; куплю плахту, — не буду у спідницях
ходити, — наберу на керсетку, куплю довгого ситцю; закажу чоботи,
одні чорноголові, з жовтими хиливами, а другі сапанці; — то
на той рік убирюсь, як найкраще, тай пійду у село у гості. От-
то я то посміюся з дядька та дячина; прямо у вічі скажу: що у
вас з самого мала служила, а як жидівська наймичка ходила; а в
чужих людей за один рік те заслужила, чогоб у вас за цілий вік
немає; не пійду и в двір до їх, зістануся у сусіди; вона така
добра + гарна.

Оськ усе їй думаю собі, сказано рада-рада. Як воду у сінях
набрала з діви, то поперед гляннула у воду, сама на себе по-
дивилася. Та їй не пізнала, — лице розжарілося, очі мають...
Аж підскочила: Чи се я, думаю, чи не я? Сказано дурна!?

От и зістала и у Мотрі. Вона така гарна, приваза. Що не
так, то без крику, без гуку того, поваже їй розкаже. Як рідна

мати, — так вона до мене. **И** Галя мене любить, я їй вишиваю сорочки, учу як мережки шити, як лиштаву вербову, занизуване. Ми з нею все цілий день дома у двох; господиня тільки обідати приходиться до дому, а іноді й обідати їй нема; то ми у двох пообідаємо; я помію, поперетераю миски, горшки, та візьмемо за-сунимось, тай спати-полягаємо. Годину-другу проспимо, та й знову до роботи. **И** все у нас так, — тихо мило. Як згадаю жита мое у дядька, той сама себе лаю, що чом я, дурна, давно такого не задумала; ужеб досі більше добра мала чім сама дячина. То знову таке подумаю: що як би мене взять, та упать повернути до дячини, — чи годилаб їй и тепереньки так, як тоді, чи мовчала б на її докори?.. Ні, не годила би не мовчала б! То поки не знаєш добра у світі, то й лихо добром стає; а як погуляєш хоч раз на своїй волі, та тоді вже ніяким колачем не заманиш у неволю.

Отак собі й пішли дні за днями, тижні за тижнями, місяці за місяцями. Обжилась я з містом, як з селом; ще воно краще мені здалося чім своє рідне гніздо. Кругом усе дівчата були: там Ядвоха, там Христина, там Марина... Іноді у вечір, під неділю, зійдемося на вигін за місто, де вігряки стоять, та як заспіваємо пісні, — аж на все місто чути. А в мене ще тоді голос був! такий звінкий та тонкий, що як візьмеш якої пісні, — то аж під небо сягав! А в місті, поки ще мене не знали, то все казали: отто яка напечінку здорова! А як же дізналися, де я служу, то стали господині казати: отто у вас яка дівка співуча! як поведе голосом, то не наче багатом по серці стѣбне!

И порубки у місті здавалися мені кращі ніж у селі. Там усе у ягначих свитах, у вибійчаних штанах и літом у шапках; а тут — у сувнянних чумарках, у китаєвих штамах, чоботи такі маленькі, на високих каблуках, каблуках; все підперезані каламайковими добрими поясами, літом у картузах, а зимою у шапках. Йде бувало який улицю, — як картина, так би на вго вде и дивилася; ну-колиб очий не зводила, — та аж гень-гень поведеш очима.

В-осени був у нас ярмарок. Приїхав и дядько, дячини не було. Як мене не стало, той з двору ні куди не виходить, а як при мені — той у базарі часто-густо ходив... Дядько роснатує: чи добре мені служити, чи не зобіжають мене, розказує, що Марина вийшла заміж; що Остап Шкандибенко одружився, та взяв жінку з другого села, якусь таку павію, що все б я встала, и лягла у молодого дячка... Богато де чого без мене перевернулося, багато

не так стало. Звісно жите не стоїть, а иде, — и чого у ему тільки не перейде и доброго и лихого!

Поїхав дядько и мині якомсь сумно стало. Чого? сама себе питою и невіднажу сама собі. Так чогось... хотілось б мині хоч на одну хвилину у своє село, хоч одним оком подивитись на его, — чи справді воно так змінилось, як дядько каже; та яка Марина жіною, яка там у Шкандибенка жінка; та який и дядя молодий, — все б хотілося побачити своїми очима, — від того й упала туга на мою душу.

Одначе я не довго сумувала. На третий день уже и думати забула чи був у нас дядько, чи небуло его. Правда, й роботи тоді багато припало, — ярмарок, то разів по два на день печемо; у хаті як у цеклі, скавано духоти важко, — аж пашиць; и ти коло печі цілий день, то так втомийш ся, що як одбереш де пізної доби неважате місце, та як припадеш, — то як убита, до самого білого ранку не провидавшя. При такій праці не до сну було.

Минувся ярмарок, — знову мині полегшало, знову у нас и співи, и жарти. Часом дівчата понасходять до нас у хату; зви-демо таке — що й світа божого не видно; то танцюємо, то глузуємо одна з одною, за роботу посідаємо-співаємо, аж на улицю чути, аж стіни у хаті дрижать. Звісно молоді, дівчата!

Так минулася осінь, настала зима. Зимою більш вільного часу, ніж літом; ночі більші, через те вільного часу більше. З вечера абож сама піду на вечорниці, абож дівчата понаходять; — співи-жарти. Господиня бувало слуха слуха нас, усміхнеться та и каже: ну вже видно чорт сім пар лаптів стоїтав, поки вас до купи зібрав! А ми звісно дівчата, — та парубків передражняєм: — та жидів, та циган, — як хто кого з-уміє.

Так несчудися коли и зима минула. Був саме піст; весна відкрилася... Сонечко так мило світило — гріло; сніги таяли и поміж снігами де-не-де пробивалась зелена травиця... И чого воно мило так став на душі, легко на серці, як побачиш с під снігу зелену травицю? Так неначе мати, або батько тебе привітають. Припала б, здається, до того зеленого листочка; пригортала б до серця; сміялась и плакала, — так любо!

Найпаче здавалась мині та весна якоюсь любовою; такою любовою, та хорошою, якою ні до того, ні після того ні одна ніколи нездавалась... На душі так мов и легко, а все якось задумана ходиш; думки тебе окривають; все сумно самій. . а й хо-

чегься самій усе бути; що б ніхто не побачив, ніхто не почув, не насміявся, як с травницею розмовлявш, до травниці припадаючи, землю цілувш... Ластівочку побачиш, як магусі зрадієш.. Ластівочко-щобетушечко! промовлявш до неї, — не літай ти надо мною, не вий ся над меню головою.. бо я сирота, одинока; немає в мене ні батько, не нецьки, немає поради у світі!.. Чом маєш ти літись надо мною, візьми мене на свої легкі крила; полетимо у двох до Бога, спитяємо, — де те щастє у світі!..

Отак сидячи сама собі під коморою, або ходячи по зеленому садочку и промовляеш до всего живого и неживого. Потім схаменившя, та й сама з себе смівнєся. А як ще подумавш: а що як хто чув, як хто бачив? то так зробитьсн соромно, що зачервонівнєся як рожа, та миріціїй у хату... Віжиш — біжиш... а з-заду немовхто гукає на тебе: оттак, оттак, дівко! та регочитьсн.

Раз тої ж таки весни, у вечері під неділю сиділа я за ворітьми. Сонечко спускалося за гору и все небо палає як огнем єго світом... Червоно-червоно стало так; и хатки и садки, и річка чорна та бурна, — все все почервоніло, неначе кровю залив. А я собі снжу на лавці, дивлюся як люде снують по вулиці, грязь вісять, та думаю: що ж це воно за знак що так сонце червоно сїдає: Це неневне щось буде: або ж вітер, або ж мороз.

Та так собі задумалась, спустившн руки на коліна, так загадалась, що й сама не знаю де я и чи я силю, чи не чую, біла мене щось бубонить, кричить — ворчить... и голос мов проходить через мене, коляше мене, присипля... и десь далеко, тихо, та безслідно завмирає.

Коли це зразу над мєю головою не мов з рушниць випалило.

— Здорова — чорноброва! а що так замислилась-загадалась!

Зляклася я, аж винулася.. И тоді тільки побачила, що через дорогу стояли дві жінки и ляялися одна з другою.

Одна кричала: брешеш, брешеш! брихливого батьма и брихливої матері дочко! ніхто не долаже, що б я с тарпанями хліб неаял; а у тебе, все бачить, що моввалі тини повбнєсили!

А друга собі кричить: — нехай и мосналі! та ніхто не скаже, що б посеред базарю прасували по щонак лепкий хлібом, як тебе!..

Це так вам жінки ляялися; наша сусідка з якоюсь перекупкою, а коло мене, як картина, стояв парубок!.. Сила єго шапка так пристала до єго чорного, як галка, волосє, червоного, як маківка, виду, не мов вона не надіта на єго голову, а так він и ро-

дився з нею; чорного сукна чумарка, підперезана червоним, як жар, каламайковим попсом, — так як видита; чоботи маленькі при носі. Сам висовий, статний як в'язь, бравий як сокіл. Я ще й родилася, то шебачала такого хорошого. А він стоїть коло мене, узявшись одною рукою за бік, а другу по волі пустив; очі горять-сяють; уста усміхаються. Чи сняться це мені, думаю, чи всправді воно так!

А він знову до мене з сміхом промовляє:

— А щож ти не обізваєся до мене, дівчино! не мов тобі рот хто медом заліпив.

Глянула я на его... его постать, его усмішка, хороший — красний все передмною, — аж у вічі ба... думки колисом заходили, серце затріпалося; мала обізватися з жартом до его, та так засоромилася, не мов хто мене уперш на крадіжці піймав, — як огонь запалала вся... жарко стало, соромно... аж болізно.

А він знов промовляє:

— О така ж то ти, дівко! от тобі її на! З виду и дівка, як дівка, а з словом, як злодій сичушии добром, ховається. Ну ж я хоть посижу коло тебе.

Тай сів. — Ох, лихо ж мов! хоч би він одвирнувся, хоч би не дивився на мене!

А він так приязно дивиться, що як не звість своїми карими очима. А мині так соромно, що аж у вухах глушить та пищить. Взяла я тай закрилася руками. На правій руці у мене аж три перстені срібних було: Як побачив він, то так и вхопив за руку.

— А.а перстенів, перстенів скільки! промовив.

Я стулила руку у кулак — непускаю; а він усилююється відняти. Я міцно тулю палець до палця; він ще дужче налягає та так здавив, що я аж сариннула...

— О-го! он аж коля почув твій голос. — каже, та й пустив руку.

Я мерщій сиочила, та хотіла у хвіртку тікати, а він хоп! мене з-заду за керсетку, — а так и сіла ему на коліна. Обняв він мене, пригорта до себе, цілує...

— Гетьте! соромязливо одмовляю я ему, — не лізьте бо, бо господни як побачуть, то будуть лаяти.

— А ти хіба служиш! питає мене

— Служу, кажу ему.

— Відкіль же ти сама!

— З Непнтайдівки.

- Як то з Непитайдівки?
- А так, — краще не питати.
- Чого ж так!
- Та так. Адже ж я вас не питаю, з відкіль ви сами?
- Я городянський.
- А я з села, з Лазарівки.
- З Лаза-рів-ки! якось провів він.
- Єге.
- Чи все ж там такі хороші дівчата?
- Які?
- Такі як ти!

Мині так якось любо стало від того, що я вже забувши свою недавню соромязність.

— Чого ж ви смієтесь прийшли? — кажу ему, та вейла и насунула на самі очі его сиву шапку.

Він підсунув шапку, пригорнув мене и вже оддув бунугуби, щоб поцілувати, як я випручивши руку, як удару его по губах, аж луна раздалася.. Скривився він, пустив мене; а а зірвала ся засміялася, та мерцій и побігла у хвіртку.

— Бач яка ти, соромязлива? промовив він, — постій ж!

— Я й так нівуди нетікаю, — кажу ему з за хвіртки.

— Ну-ну, постій; я до тебе ще й завтра прийду.

— А я вевийду.

— А я викличу.

— Ні, не викличите.

— Ну, там як буде; а сьогодні прощай.

Тай пішов. Дивлюся я ему у слід. Пішов похилившись. — Иде собі тихо, повагом; а я стою, оберлася об тин; провожу его очима, та думаю: за що, дурна я, его ударила! Може він розсердився за це на мене! А певно розсердився, бо так скоро не пішов би... Дурна, дурна я! и що він зробив мині таке, що я его ударила?... А сам же хороший, як картина, уродливий — як щастя!...

Та й обняв мене смуток. Довго стояла я, дивлючися на пугу улицю. де-не-де хіба собака перебіжить, то москаль перейде, та жидівський гвалт відкілясь з-далеки доноситься... Сидень зівсім поблід, пожовк; и стало явсь жовто сумно; з другого боку чорні хмари вставали и чорну тінь кидали на землю... Уже почали де-де світло світити; місто все тихло, вгвалде, завмирало и тільки чутнійше стало, як вода ревла та шуміла на греблі...

Озирнулася я назад аж уже и в нашій хаті світиться, знялася и тихо побрила й собі.

— Де це ти була, Варко? пита гоєподиня.

— Там стояла, коло хвіртки, кажу.

Повечеряли, спати полягали. Чую я всі сплять, аж хронуть; а мене и сон не бере. Все він перед моїма очима; скривився — насупився, яким був у той час коли я его ударила.

Чи не дурна я, чи не скажена? Думаю. Що він наддуєив, чи половини б мене не стало, — як би поцілував, — аджеж самій так любо було... а я его ударила! Та аж плач мене бере. Жду того ранку, як Бога, як на те ще й ніч така довга; не мов такої довгої ще ніколи з роду не було; у кожній мов годині цілих три ночі злітє... Хоч би півні скорійше кричали! устала б та на хліб завдала!... думаю.

На силу ранку діждала. А ще ж то й день! думаю.

Після обіда нішла ходити аж на вигін. Стривають дівчата.

— Чого це ти така стала! аж скрикнули в один голос.

— Яка?

— Поблідила, пожовкла, очі порасли и немев курчат погубила.

— От, вигадуйте! одмовляю їм; та й повернула до дому.

А по умі все, — колиб егопобачити, хоч здалека, хоч одним оком, хоч мелькома. Иду собі тихо, коли підходячи до двору, — гульє! — аж и він виткнувся с краю улиці. Иде, голову високо держить, жупан назад одкинув и тільки шапка у его на голові маячить, як би на церкві.

Я мерщій у двір, за хвіртау, сховалася та стою. А він зда-лека ще побачив...

— Та не ховайся, не ховайся, — кричить, — од нього она ніде не заховавшся.

Прийшов, пездоровлявся, сів на лавці; виняв насіння, дав и мйні. Я стою у дворі та лушчу, а він на лавці сидить та собі лущить.

— Чого ж ти у дворі стоїш? Чому не сидиш рядом зо мною

— Того щоб не було повчорашному, кажу ему.

— Ні, сьогодні не буде так, отквже він и пильно дивиться на мене.

И чого він дивиться так на мене, — думаю собі. Не вже я ему любя? А певно що тая, — бо не пронибав би наскривь очим, як він провибав. Та який его погляд и любий и страшний, — як

стрінешся, так и затіпавшися, як од чого недоброго, од чого злого, — а все ж любий.

— Ти давно тут служиш? пита.

— Та вже швидко рік буде.

— Як же я тебе ніде не бачив?

Не знаю.

— А добре тут служити, — не сварлива господиня?

— Ні, пішли Боже й повік тану.

— Одже ж я думаю кидати свого хозяїна.

Так и він служить! трохи не мрукнула я. А дивись — мов господарській син, и служить. Дивно мині.

— А де ж ти у наймах? питаю.

— Та тут, у кравця... Та воно б и нічого, та він панствує а господиня перенродує: та як нікого неа дема, то часом и бес хліба цілий день робнш. Ми вже ему с хлопцями казали: дай нам по пять карбованців у місяць, то ми вже на своїк хлібах будемо, — так нехоче. Ну хоч од пари плати, и того не хоче...
Повину. Стану у жида, або до другого перейду.

— И богато вас у хозяїна?

— Трох час робить.

— А діла богато?

— Та е. Ёго мають за найкращого, то діла — богато.

Он воно як! подумала я. Стілько то нашого брата тепер не служить! один у шевця, другий у кравця, той у столаря, а трій у другому місті... И всі служать.

— И хозяїнь же робить? питаю его.

— А на що б він и держав нас, як би сам робив!

— Так він значить вашими руками жар загрибає?

— А ти думавш? Вони всі такі!

Мині там его шнода стало... Отакий хороший, бравий — тай у наймах вік карата! Щось своє щось рідне почула я в ему; теже и в его, як у мене, ні роду, ні приплоду, — та ніхто ні пригорне, ні привита... Жалко стало его.

Незабаром наша така розмова перейшла у жарти. Почали одно одному квітки пришивати. И несчулась як уже коло его на лавці сиділа; як він мої перстені поодіймав и собі на руки понадівав. Так мині хорошо з ним сидіти, жартувати: любо так, як з братом рідним.

Довго я з ним просиділа; уже й господиня прийшла; уже й ніч на землю налягла, почали світло світити, а я все сижу на

примічаю того нічого, балакаю — жартую, так мині з ним весело — хорошо. Та вже господиня покликкала, розлучила нас, а то б здається и цілу ніч проснділи.

— Но прощай же, каже, Варко, як що завтра тобі вільно буде, то я й завтра прийду.

— Прощай, кажу, Василю (его Василем звали) и жартую до его, — не вижду, мовлю.

Пішов він пляхом а я у хату. Ухожу, а господиня дивиться на мене тай каже:

— Є, довго ж, ти, дівко, з нашими парубками гуляєш! Уже б давно пора учиняти, а тебе все нема.

Довір той мині гірш ножа у серце вгородився; аж, я скрипила серце, замовчала, тільки думаю собі: усі ви однакові бачу! усім вам зависно, коли наймичка одну годню прогуляє.... прокляті, прокляті!... а слези так и задушили мене.

А господиня побачила що я мовчу, не обзивалася до неї, та знов каже:

— Не думай. Варко, що я тобі це з серця кажу, я тільки жартую. Тільки бирижися, дочко. Ти ще не знаєш наших халамидників, які вони; він с тобою и день и ніч буде сидіти, поки з-ума незведе, а там и — кине. Ти не бай на те, що у такому красному ходять, а не стоять вони слова доброго!

Це вона мені так любо вимовляє, а я стою біля діжі, учиняю та думаю: у-у чортова господарська натура! їй заздро на те, коли наймит, або наймичка надіне не будінне, а празникове. Увесь світ зажерли б, прокляті, — то ще б мало!

Расердилася я тоді на свою господиню, у перше побачила яка вона зла; — що як багатий та так ходить — той добре; а як наймит бідний у празниковій одежі, — то вже й чорт-зна-що.

Полягали спати. Усі поснули, тільки я ні. Мині він все з-ума несходять, — все перед очима, — хороший, ясний як сонце; любий, як щастє, усміхається, як рожа розпускається. Та як загадається отак об вму, и господиня як сова, лізе в очі; так мов жадібно мовить — стогне, а все дивиться хижо, як сова... проклята! думаю я, — и чого ти лізиш на думку з своїм хижим поглядом?.. Тай урнюю під подушку, щоб хоч заснути або що.

На другий вечір унять его бачила, на третій теж и так кожного вечера. А тут уже й свято не за горами, — рік мині виходить.

— А щож, Варко, пита мене хозяйка, — чи зістанешся ще в мене парік, чи може де краще місце вишукала?

— Ні вже, аажу, я до вас прививла, а ви до мене, то краще зістануси.

Зісталася я. За гроні, що вислужила, купила перед празником плахту, запаску, купила хусту шовкову, чоботи сапанці; хотіла скриню купити, та, — раз — дорого, а вдруге — нігде постановити; так я ті останні три карбовоці віддала господні до схову.

От и свято прийшло — Велик-день. Вимилась, вичисалась я, убралася, — як та маківка серед огорода; Пішла до церкви; его бачила; христосилася; та як любо христоситися з ним.

Після обіда хозяйка каже: ти б може, Варко, у село пішла; дядька дядину одвідала.

— Що я там у їх не бачила? вже свириннула.

Та не в село пішла, а на вигін за селом гуляти. Прихожу, воли й він там; стоїть, оріхи дуска; попрохала її, дав и міні. Далі ми співали, на колісці гойдалися, весело так весело прогуляли. Уже пізно одвів він мене до дому.

Так за гулянками не чулася воли и празники минули, почалася будні; унять робота, унять пекти, вчиняти. То я бувало стою біля діжі, учинаю, а думка за ним усюди ганяє, коло его голубкою веться; а як одробила своє — то зараз с хати, уже й заворітьми, а тут и він приходить. Та так кожного вечора. Коли дощ, або робота спільна не дасть нам побачитись, — то журби не оберешся; ходиш, як курят погубила, як рідного батька втерля.

Так прийшла и Зелена неділя, увічала землю квітом, дерево — лисгом. Пахучо так усюди, зелено, тепленько, гарно!

— Не хочу я у хаті свати, аажу господні, — душно міні, буду у комірчині лягати.

— Як хочеш, дочко, одмовила вона. Твоє діло, ти сама себе знаєш.

Вона вже помітила, та так и натикала; а міні її натинає гірше огню пече, як тупим ножем на душі ріже. И я провклинала в душі усякого хозяйна и свою безталанну долю, що примусила мене наймичковати.

Почала я спати у коморі, почав и він ходити до мене. И скілько-то тих нічок літних милих привела я з ним, дивлючися у его карі очі, пригортаючи до свого серця? Бувало таке, — мин;

здавалося буцім я літала по широкому світі, біляся крильцяму у синє небо и так міні легко, так весело, що я забувала все на світі, не забувала тільки що він біля мене, обнімала, пригортала его и слезами молила-просила: — голубе мій синій! не згуби мене бідну сиротину, не звиди з ума дурну нерозумною дівчину!... У менеж ні батька, ні неньки, одна тільки ти порада моя всегосвітняя!... Не насмійся ж надімною молодою!.. А він тільки припадав де мого лона, та втішав: — Не бійся, Варочко, не бійся голубочко? на що ж міні тебе з ума зводити, коли я мушу тебе за себе взяти, с тобою свою долю и недолю звязати!...

И я вірила ему, поки....

Повникла вєсела голова моя, обняв душу сум, на серце — як камінна гора налягла. Страх чогось кофної хвилини висів над мою головою и — як мара, як заводн пугачові, вставав у ночі и будив мене серед кріпкого сну... Я видалася — жахалася... А, ему все віру дала: — ні, не покине він мене, він так кохає так пригортає, божитья так, що тільки дїжде осени зараз и подружитья зі мною.

Одного разу попрохав він у мене карбованця.

— Трапляється, каже, купити шовкову хустку на шню, грошей — нема, а хозяйн не дає.

Взяла я у господині свого заробленого; дала ему. Через тиждень упать просить, — взяла я другого, дала; так третєго, четвертого — пятого...

Коли чую?... Чи повірила б я, коли б другі те казали? Здається, як звірюка, кинулася б на того, хто таке сказав и видерла з лоба очи.. А тож то самій почути?!...

Була пора вже під осінь. Міні так нудно чогось, тяжко — сонце, як раз над головою пече; дощу довго не було, — курява усе місто криє, як хмара, не дає дихати вільно. Була неділя. Пійду, думаю, хоч на вигїп прохожуся, та й Его може побачу; — бо уже третий вечір, як не приходив.

Иду собі потихонько. От уже и вигїн зеленіє и млини стоять з поломаними крилами, сумують. Он и наш майдан, де ми вулицю збираємо. Минула я це все, та й иду до мого самого найлюбійшого млина. Він аж на краю стояв, на горі; за ним, як на долоні, и місто все и кругом, свілько оком скинеш — нивє. Там полові, там чорні, там зелені аж голубі, там білі, як молоко. Любо так відтіль дивитися: я й пішла. Недоходячи ще, почувла я голос Василів. Міні так радісно, мала закликати его, а далі поду-

мала; ні, краще підкрадуся, подивлюся що він робить с ким балакає.

Тихо підхожу під млин. Дивлюсь — сидить він з якимсь парубком; перед ними у плящі горівка стоїть, пікавуна лежить н шматок хліба. Обидва п'яні-п'яні.

— Так ти не знайдеш, кажиш, дівчини собі? пита Василь того парубка.

— Не знайдуж, одмовив тай здихнув.

— А в мене, брат дівчина! як зоря та ясна! хочеш перепродаю тобі?

— Є в, їй Богу?

— Їй Богу! А що дася?

— Що хоч візьмеш, тільки спусти!

— А дівчина, брат, — як писанка! А як пригорне, поцілує! то забудеш де її сидиш!

— Як же ти добрався до неї?

— Хе! — багато казати, а мало слухать. Цілу весну, як один час, проваландався я з нею; ніч у ніч у неї, — поки добився! И сика мов, и така — ні, нічого; поки необицяв жинитись, — тоді тільки взяла!...

Тай зариготалась обов, як два дики заревли на все поле.

— Так узяла, кажиш?..

— Узяла, брате!.. Тепер от пятого карбованця дає, кажу їй, купити треба то те, то друге; то вона візьме у гостподині, тай дає... а мині що? гуляю собі!..

Засвистало, запицало у моїх ухах, засичало, закричало, загавкало мое серце у грудех... кого я любила, кого я кохала — пригортала? скрикнула я и, як стріла з лука, як куля пустилася бігти до дому.

Світ, людей, сонце, — все б розірвала, все розшматувала б я! — така мене злість опанувала тоді. — О влатий, лютий! ні гріха ему, ні встида, ні сорому!.. И Бог не покарає, люде не задушать!... Як би воля та сила, — угородила б зубами у его горло; сміялася б, як божевільна, як він буде хортати, насала б ротом крови и плювала б нею у его очя!...

Не памятаю зівсім, що творилося тоді зі мною; щось лихе, хижє, нелюдське, а що — не знаю... Памятаю тільки, що убігла у комору, унала на постіль, та плачу-плачу; аж Галя с хати почула мій ламент. Убіга до мене.

— Чого ти, Варко, плачеш? що тобі?

*

Як скажена я, перекинулась на подушках, ухватила зубами ріжок одної, та так с пірем и вирвала..

Галя злякалася, та од мене. Через скілько там часу прибіга с Харитиною, що через два двори од нашого служила; ми з нею товаришували. Чую хтось иде у вомору, стунає на східці; а Галя кричить:

— Не ходи, Харитино! укусить, пірве!.. Не ходи! Харитина засміялася и одчиняє двері.

— А ну, каже, де тота скажена! це на мене так.

А я з злости так ослабувала, що лежу вже, та на силу дйшу.. Вийшла Харитина до мене.

— Що тобі, Варво?

А я й слова не промовила; дивлюся на неї кріз слези, и здається вона мені явоюсь темною плямою, а не людиною.

Припала вона до мене.

— Що тобі? питає. Ти недужа. Чого ж це ти, від чого так сталося?

— О-ох!... ледве зібравши, сили, вимовила я. — я недужа.. не чіпай мене!.. иди собі!.. я може засну; може полегшає мині. Та й очи закрила... Не знала коли й пішла,

У вечері приходять господня.

— Що се, Варво, таке тобі? Чого се ти така стала?

— Так чогось, кажу, погано; сама не знаю чого.

— Ти б може у хату перейшла?

— Ні краще ту буду. Мині и так жарво.

— Як знавиш. Тільки коли б тобі не гірше було.

— Уже, кажу, краще не треба, як и так є.

Подивилась вона на мене, та й собі пішла.

Зісталає я сама. И що вже тоді не робилося зі мною, що не витворялося? Йї по собачому вила, и по курячому співала, а по котячому нявкала!.. И чого мині не привижувалося? Здавалося мині, що зійшла я на високу — високу скелю и стою з ним над самим краєм. — Сонце мов сходить, а там у низу — дна не видно, якийсь туман, дим піднімається з відтіля... А що, кажу ему, як би отуди скочить? — А він візьме — та пхиць мене!.. Закрутилося, завертілося у голові; весь світ оморочком заходив... чую що лечу... як крикну! тай прокинулася. Страшно трушуся.

Цілу ніч оттаки перебула я. Уже перед світом на одну волосину замкнула очі; начали півні кричати — розбудили. Устала

я. Рання прохолода освіжила мене. Вийшла я насеред двору, — дунув свіжий вітрець на мою гарячу голову; міні не добре стало, тільки чую, що усі вістки мої, як пошеребивані, болять, — ні потягтися мені, ні позіхнути не можна.

Ухожу я в хату; господиня вже встала.

— А що, Варко, полегчало тобі?

— То присхне яв на собаці! кажу їй жартом, а в очах уже слези миготять.

(Конець буде).

МАНДРІВКА на Українське Підляся.

Світе тихий, краю милий, моя Україно!
За що тебе спліндровано, за що, мати, гинеш?

Шевченко.

(Дальше.)

Окрім згаданих прикмет вимова Русинів кругом Білої має ще дуже де чого свого власного. Так тут **о** під ударенем змінюється на **у**, як на Полісі; тут говорять: **кунь**, **вуд**, **вун** **пуйде**, **у** **панув**, **у** **жидув**. А за те в деяких словах **о** не змінилось не тільки на **у**, але навіть ні на українське **і**; так Русини під Білою кажуть: **пойде**, **кот**, **кошка**. Без удареня **о** так и зісталось, як от в Чернігівщині: **ношлі** **куповаті** (на Україні: **піпли** **купувати**). Українське **рь** тут зістається твердим, як в словах: **ору**, **говору**, **зора**, а за те шипучі літери змягчаються, зівсім як в Чернігівщині. Міні траплялось чути дуже виразно: **шѣшь ти щѣ рвешь?** (що ж ти ще рвеш?) Літера **к** не все переходить в **ч**; так говорять: **хлѣб** **пеку**, **пекут**, и **печут**, и від того часом народ дуже вомично клеїть слова, в вожному селі по своєму. Одна баба сказала: **ми** **пекім** **хлѣб** (ми печемо хліб).

В глаголах, в 3. лицях обох чисел в Більському закуткю скрізь вінчають твердо: **ходіт**, **робіт**, **говоріт**, **ходят**, **кажут**, **дазят**, **пют**. Так вимовляють глаголи в Галичині: міні траплялось чути таку вимову од галичан знад самої річки Сяна, близько Перемишля, знов — з самого краю границі нашого племя. Однак на Підлясі глаголи виходять трохи похожі на великоруські а ще як до твердих кінців в 3. лицях часом приточить ся м'яке **і**, як в словах: **хбдіт**, **робіт**. Не можна сказати, щоб на такі далекі границі нашого племя, як Біла и Перемишль, мав який вплив вели-

коруський язык. И в старім Києві не було глаголів с такими кінцями, бо в списках Несторової літописи и в „Слові“ о полку Игореві“ в 3. лицях обох чисел глаголів ми вважаємо м'яккій, український кінець. Скорше можна догадатись, що підляська и перемиська форма глаголів колись була и на східній границі нашого племя, в Чернігівщині и в Курській землі, и посунулась разом с українським племям до теперішньої Москви на далеку північ змінившись під впливом Финьского племя и климатичних причин в теперішні щиро великоруські форми. И може як би підляські Русини, с такими формами вимови, як **іхаті, ходіті, читаті, песті, ходіт, робіт, пют, продают**, — та посунулись не як польському племя, а як финьському, не до Буга и Висли, а до Волги и Оки, то може и з іх вийшло б великоруське племя з великоруським языком.

Окрім помянутого в вимові підбільській часом трапляється форма прошедш. часу глагола на **лѣ (поробілъ)**, слова: **лѣдъ, мѣдъ (утѣкъ)**, (україн. лід, мід (польск. люд, мюд) доздрітій (укр. доспілий = стилгий; (польск. дойржалы); зелений, Всі ці слова, найближчі до теперішнього великоруського, хоч іх и мало трапляється, вся фонетика вимови, хоч дуже оригінальна, але трохи нагадує великоруську фонетику, все те наводить на гадку, що може колись на східнім и східніпівнічнім краю даленої сіверської и курської землі українське племя мало таку або похожу фонетику. И тоді як наше племя посунулось на північ и втягло в себе финьські елементи, то з єго вийшов и народ великоруський, и теперішній великоруський язык. Не дурно ж на далекій Волзі, и навіть в Вологодській губерні Великоруси місцями вимовляють и тепер по українськи **ѣ** на **і**; кажуть: **сніг, хліб**, а не **снѣг, хлѣб**. *) Певне, що там сіло наше племя, переселене Андреем Боголюбським, або воно повиходило з старого Новгорода на колонії, або може просто посунулось од границі української. На таку думку навело нас те, що скрізь на північних краях нашого племя трапляють ся форми язика трохи ніби переступні до великоруського, навіть там, куди не міг досягти теперішній великоруський язык. А по літописи Несторовій тих самих форм не було в язиці старого Києва — в самій середині українського племя. В списках Несторової літописи форми гла-

*) Дивись: „Бытны“ Рыбникова, записані в Володим. Губер.

гола в 3. лицах обох чисел чисто українські; як напр.: **ходить, говорить, глаголють, имуть**, наперекір підляській и надсянській вимові. Тим то ніяк не можна запевняти, що підляська або сіверська фонетика, и деякі форми языка були в давнім Києві, на Дніпрі, що їх одсунула на краї нова чистоукраїнська вимова, як пізнійша. Щиро українська форма глагола так давня в Київщині, як Нестор и треба стати на тому, що підляська а може колись така сама нурська и може ще яка вимова споконвіку була тільки на краях нашого племя, не познчена од сусід — и посунувшись як Оці и Волзі з нашим народом затверділа и переробилась на великоруський язык під сторонним впливом. Можна догадуватись, що великоруський язык виробився з українського.

Ми не будемо наставати на те, що згадані нами прикмети язики відбільських Русинів спільні для цілого більського краю. Того не можна сказати, бо тут кожне село має дещо и вимові своє власне, чого вже не прийдеться почути в другому селі. Ми записали тільки значнійші особности языка вже дуже попсованого польщиною, котра може винна в тому, що язык Русинів коло Білої дуже неомежований и самовільний до того, що кожна баба має право ліпити слова по своїй вподобі. Вже багато польських слів вилито в язык більських Русинів; на пр.: **сѣдло, біч (батіг), тримаю, (держу) бардзо (дуже), ходзь до мене татудѣ, матуня** и инче. И хоч далі на північ, в соколовськім повіті и на других кінцях по сусідству з мазурами, язык Русинів вже на половині перемішаний с польським, однако коло Білої те псоване не дототоркнулося ще до етимології и фонетики языка, котра зістається ще цілою и навіть блискою до церковно-славянського языка ніж до польського. Польські слова прямо тільки наліпляні в язык Русинів и стирчать в єму, як понатикані.

Однако не вважаючи на свої осібні прикмети, на м'яке Ъ, на зм'ячене И, на фонетику близьку до церковного языка, на деякі церковнославянські слова (днесь ведаю) на понатикані польські слова, все таки в основі, язык більських Русинів то язык український. Ціла м'яса слів, всі фирми в надежах и глаголах все те чисто українське, вся етимологія така сама як в язиці полтавців и чигиринців. И як одійдеш трохи в бік та прислухався здалекі, до розмови Русинів, щоб не дуже било в ваше ухо те м'яке іє, і, и инч. то зараз можна побачити, що язык їх в основі укра-

інський. *) Єго ніяк не можна прилучити до галицької вимови, до галицького наріччя: в єму містоим. **єя** не одривається од глаголів и не становиться поперед; глагол **єсьмь** не зливається з инчими глаголами; тут не кажуть: **єя робит, єя діє, ходилисьмо, ходилисьте, хатов;** в говорять ці слова по українськи: **робиться, діється, ходили, хатюю** и т. д. Підлясько-більський язык ніяк не можна прилучити до галицької вимови, а далеко сворше до наддніпрянської. Те зараз можна побачити, переїхавши 10 верств до Ортеля и Костеневич. Там зісім пропаде **ѣ** и м'яке **і** и виходить чисто український язык, так неначе ви перехопитесь зразу в Радомильській повіг Київської губерні.

От наприклад розмова більскою вимовою:

— Чи є в вас, — питаю я в молодиці — кутя, озвар, колядки ?

— О, є! два рази по Роздвіє. Хлопці и дієвчата ходят колядовати.

— Чом же ви не йдете в поле ?

— „Бо я хліб даєсь пеку. Всіє наші пошлі в поле, а я маю що робіті в господіє. „Чого ти влез на вікно! „крикнула молодица на дитину. „А йді до хороби! Ходзь на двір! от хлопці гуляють на дорозіє! а то я тобіє дам! Та не рви моркви, бо ще зелєна, недоздріта. Тікай до хороби!“

Треба сказати, що то мова для уха дуже м'яка и приятна, хоч трохи й чудна для українця. Русини ще до того говорять так швидко, так ростягують слова, що здається виспівують мову, а не розмовляють, не вважаючи на те що й на Україні трохи говорять сироволока на вид співана.

Довго я стояв коло тину и записував кожне слово, кожду фразу з уст дітей и бабів. Сонце стояло серед неба и шварило мене, як огнем. Піт лився з мене и заливав листки паперу. Беркова конява вже давно напилася води, и не могла встояти на місці од мух и гедзів, Берко прийшов до мене и силував їхати далі, але побачивши, що я записую, все що говорять хлопці, витріщив очя и питав мене:

„И на що то пан записує, що роблять оті діти ?

— Так, собі, Берку! я дуже цікавий.

Тим часом вибігло с хати дуже миршове сіре кошена.

*) Навіть любима літера **ѣ** не скрізь лишилась: напр. Русини під Білою вимовляють чисто по українськи: **біда міні**.

— Як, хлопці ви звете от-того звірна? спитав я?

— „На що пан записує таке погане кошєня“ обізвався Берко, не вгадавши, до чого стусується моя робота.

Саме тоді два хлопчини пичали сваритись за моркву. Слово по слову и хлопці вчепились оди одному в зуби.

— Чи пан и те запише? спитав мене зі сміхом Берко.

— Запишу! ще й тебе, Берку, запишу, коли хоч!

Вийшли ми за село. На полі саме жали жито. Урожай, як розказували мнє люде, був дуже добрий в тім році, але все таки поля світили лисинами; Рідкий хліб місцями ледве крив пісковату и кам'янисту підляську з м'яю. Тільки густі присілки з добримми великими хагами, та роскидані букетами ліски по околиці якось заслняли од очей бідноту підляського поля засіяного скільки хлібом, стільки й картоплею. В селах и присілках на обох царинах стояло по два, по три високі хрестів. Де які хрести похилились на бік, пообростували мохом. На старих хрестах скрізь написані слова польські, а на нових вже надписи славянські. Так в селі Костеневичах на першому хресті вирізано: „Сей крестъ поставилъ Степанъ Малышевскій. „Помощъ моя отъ Гостіода сотворшаго небо и землю.“ Ся дуже мала річ показує вже, що Підляся погроха визволяється сїд польского вилню...

Дорога пішла через болотяну маленьку річку Ви слу. Швидко розстелялись перед мною широкі сіножата, поїд зеленими дісками. В долинах, на низинах блищала вода чєрез густу осоку; подекуди в ямах стоялі озерця, з досить чистою водою. В воді хлюпались пастушки, стояли по черево корови й воли, шукаючи прохолоди на стійлі, під горячим сонцем. Пейсаж був щиро підляський и подільський. Тільки зелені куці верболозу, та недостача білого піску нагадували, що правдиве Поліся ще далеко...

На тавій місцині трапилось по дорозі двє сїл: Королівський и Княжий Ортель. Хати у ляцьких господарів дуже добрі, великі, з великими вікнами и з двома дверима коло одної хати. Хати стоять рядом и своїми вікнами великими и ясними, нагадують улицю хоч би и в місті... Однакo живєть тих Русинів, обстановка хатня — звичайна сільська, мужича. В хатах тіж лави, той же стіл, така ж піч, як буває в хаті українця. Тільки дверці с чавуна коло груб, прості ліжка с подушками нагадували, що в тих сільських хатах трошечки повіяло європейським духом. Не богато добра зробала Польща для наших Русинів; а за те ж скільки зла!! Яка ж убога уніацька дерев'яна церківця стояла в кінці села!

Малесенька з високою готницькою покрівлею в децюк, з маленьким хрестиним, з дзвіничкою, нисчою и поганышою од паньского сажа для кабанів, уніяцька церківця була далеко убожша од тих високих верб, котрі прикривали її всю своїм гілєм, високо підіймаючи свої верхи над її хрестом.

Ортель був останнім селом з добрими сосновими хатами, хоть в тих хатах живуть небагаті люде. Може тим кращі села коло Білої, що місто близько, що земля трохи лучча. Далі до Буга лежать села дуже бідні з бідними, маленькими хатами.

Часом трапляються хати щиро-польські, низенькі; віконця прорізани тільки в одній колодці без одвірків, ширші в двох, ніж довші, з залізними поперечками.

За Ортелем стоїть село Костеневич. (В карті, прикладеній до Холмського Греко-уніяцького календаря). Село стоїть на 18 верств од повітового міста Білої и, може на 8 верств од **Піщаць**, стация на Варшавсько-Брестській залізній дорозі. Костеневич — перше село, де вже пропадає вимова Більська на **є** (**ѣ**). Ще на одному кінці села, и то в малих дітей, можна почути легесенький голос **є** (**ѣ**) в деяких словах, на пр.: **єсти**, и то почув тільки дуже цікаве ухо. На другім кінці села (**ѣ**) зівсім пропадає; пропадає и дуже м'яке (**і**) замість українського **и**; пропадає твердий кінець гваголів в обох 3 лицах. Просто сказати, тут кіньчиться вимова підбільська близька до церковнославянського **язика**, и починається чистий український **язик**, як раз такий, яким говорять в радомисьькім повіті; в київській губернії. Тут вже кажуть: **іхати**, **ієти хліб**, **чоловік ходить**, **кажуть**, **пють**, и т. д. Можна сказати, що більським наріччям говорять в невеличкім завутку: од самих північних уніяцьких містечок — **Лосиць**, **Константинова**, **Янова** над Бугом до лині Варшавсько-Брестької залізної дороги, — до **Межиріча**, до Білої (Білої, по польск. Біяла), и до **Піщаць**. За залізну дорогу ик полудню вимова на **ѣ** и **і** ледві йде на 10 верств. Закуток такої вимови дуже малий, ледві примітний на карті Росні, и ще тим, що кілька уніяцьких сіл в Соколовськім повіті вище **Лосиць** и **Сюдльця** говорять вже по польск.

Між спомянутими містечками Більська вимова займає місця небадше, як на 40 верств вздовж и впоперек.

В Костеневичах знов побачив я церківцю низеньку, деревяну, з високою чорною покрівлю з деревяних драйниць. Нігде

міні не траплялось бачити таких бідних церков. Тільки в Білорусі бідніші бо шиті кумеками...

— Яка се церква? чи католицька, чи уніяцька? питаю я в чоловіка, котрий віз спови чистим українським возом и волами.

— Католицька! обізвався чоловік, насупивши брови и не дивлячись міні в очи.

Добре пораються коло нашого народа польські пани и оподялені уніяцькі попи! подумаю я.

— Чи справді то католицька церква? спитав я у коваля, котрий говорив до мене дуже добре по українськи вештаючись коло свого воза з вуглем.

— Де там! уніяцька! одказав міні коваль.

Проти церкви, через дорогу стоїть хата священика уніяцького; не велика й не мала, з ганком оплетеним королевим цвітом з мурованим верхом, з огорідчиком, хата була достоту така, як у наших українських бідніших священиків. И панська оселя, з невеличким домом, з возівнями, з садком не дуже говорила про богацтво нана. Тільки покоєві дівчата, котрі бігали по воду до криниці дуже белькотали чистим варшавским лзиком... От, подумав я, з відкіль пливе польщина на наше українське село! — с панського двора!

За Костеневичом як Бугові стоять дуже убогі села й присілки: Велика Дубровиця, Мала Дубровиця, Кривулька, Вулька. Скрізь хати маленькі, низькі, а часом зівсім польські з вузичинськими віконцями. Тільки нігде не траплялось міні бачити курних хат, без коминів, які я бачив у Гроднянських Русинів коло Бреста. В селах по обох царинах стоять хрести цілими купами по чотири, по п'ять; за царинами знов видко хрести... На одній перехресті на полі стояло п'ять хрестів поруч. Цілий край здається засіяний ніби владовищами... Не можна не догадатись, що ті хрести понаставляв вузичинський дух, котрий насів був, на Підляссі а тепер давить его, бо живе в польско-панській пропаганді и в уніяцькому споляченому духовенстві. Ті хрести, то примета владовища, де хотіла Польща поховати новіки нашу національність на Підляссі. То не знак народнього благочестия! Сумно дивитись на ті хрести чорні, високі, поскуляні один на одного. Тільки часом бузькі, котрих на бологах бездіку, стоять на верхах и на перехрестях хрестів, и с своїми тоненькими ніжками, з легким тілом роблять дуже граціозний вид для подорожного. На царинах між хрестами часто побачите капличку з статуєю католицького

Яна... Але в тих ділах можна піймати цікавим оком деякі риси української національності; бо лице тих Янів дуже скидається на якогонебудь Микиту або Опанаса. На українській землі и польській святий під католицькою одежею був все таки українцем...

В Малій Дубровиці я зайшов в одну хату полуднувати взявши з воза свою харч. В хаті я застав дуже стару беззубу бабу з маленькою дитиною на руках.

— Добридень, бабуню! Чи дозволите міні пополуднувати у вашій хаті? питаю я у баби.

Баба стояла коло печи, на лиці в неї було видно, що вона здивувалась.

— Полудуйте, коли ласка ваша, сказала баба сміліше. Бачив я бідні хати на Україні, але не траплялось міні бачити такої бідности, яку тепер міні довелося побачити на Підлясі. И сини були не малі, и хата чимала, але що за біднота! що за вбожество! Віконця в хаті поліські, на пядь в гору, и на півтори пяди вишир; лавки ледве на пядь вишир, стіл був широкий ледве на пів аршини и лежав не на чотиріх ногах, а на двох перехрестях сіплянних посередні підніжкою одно з другим. Такі столи траплялось міні бачити и коло Дніпра. На стіні висіло зо два образки на папері. В печі стояло два порожні горщечки, а за горщками сидів в самій печі чорний віт. С темної печі, с чорних челюстів, ясно блищали его зелені очі.

Я оглядав хату, питав у баби, як у їх зветься кажна річ. Баба зараз зрозуміла, що має діло не с польським паном, а с цікавим подорожним чоловіком, стала смілива, розговорила ся. Старі, сухі губи швидко заворушились; и я побачив тут цікаву українську цокотуху.

— Як, баба, ваш кіт висидить в печі? питав я.

— Бо не топили сьогодні. Мій син, Ян Климко, пішов у поле жати ще досвіта, а я, стара, и без обіда обійдує.

— Чи велика ж ваша семья?

— Була колись велика, а тепер стала мала. Літ з двадцять попереду я мала десятеро дітей, а тепер остався міні один син. А се держу на руках онука.

Померкші очі старої засвітились ніби живаню, Міні полудень пішов якось лучче в горло. Серед такої бідноти якось и хліб не йшов на душу. Я дав паланиці и сала бабі, и онукови. Баба засміялась....

— Як у вас звуть се? питав я показуючи на коміи.

— Та бовдур, кажуть. На що він вам здався? сміялась баба, одказуючи міні.

Все в хаті звалось так, як и на Україні. Близько од дверей висів комин, де світять лучиною зимової пори.

— Чого ви такі бідні? Чи маєте який заробіток? Чи маєте воли, корову?

— Де там знайти заробітки? Часом у панув жнемо. Корови не маємо, а волів и не було ніколи.

И справді було знать, що корови нема, бо дитиня було худе й бліде, як смерть. Не кров, а золотуха текла в его жилках.

— Чи маєте ж хліб?

— Хліба ве став до кокого, а картоплі став.

Пополудновав я и подяковав бабі Климчисі... Довго потім не виходив з думки чорний кіт в нетопленій печі, и бліде личко дитяти, и стара баба Климчиха в драній сорочці, в грубого полотна.....

Сонце вже стояло серед неба, як ми під'їжджали до села Тучної.

Женці на полі полуднували, посідавши понад дорогою під вербами в холодку. На полі, на межах, або під копою стояли треноги нагнуті рядиною: там висіла плетена з мотузків полиска на дерев'яних бильцях.

Наближаючись до села, я примітив, що женці на полі мають лица ніби трохи паньські, а найбільше молодиці й дівчата. Дві молодиці, завязані по мужичи червоними хустками, лежали на траві, прикривши лица шматками білої кисеї. Густа курява спід напюго воза, так и вкрила їх з головою. Молодиці одвернули зівсім не мужичому носи и почали одмахуватись кисеєю, як пані... Зараз таки проти нас йшла ціла ватага чоловіків и молодиць в сільским костюмі, але на кожній жєнщині були сорочки тонні и чястійші и сами вони були з лица білійші. Всі вони говорили по польски досить чисто, не шепедяво, и по мазурсьній.

— Чи ви мазури? спитав я людей.

Вся ватага стала, як ушопана, витріщивши на мене очі. Всі разом закричали, як гуси.

— Шляхта! а не мазури! ми шляхта! а to co! Кричали баби. *Ja by mi nie podarował, nie podarował!* кричали чоловіки. *Ja by nie podarował*, долітало до моїх ушей. Видько було зразу, що я дуже обідив ту польску шляхту своїм безвинним питанем.

Я вже далеченько одвіхав, а шляхта все стояла та гетотали як стадо роздражнених гусей. Міні здалося, що вони хотять доганяти мене.

Незабаром приїхали ми в шляхецьке село Тучну. Село було не велике. Хати стояли двома рядами понад шляхом и всі вічим не одрізнялись од простих мужицьких Русинів хат. Тільки один домок був критий залізом и був похожий на пеньський. В хатах було по сільски по просту. Житя тої шляхти нічим не одрізнялось од мужичого. Тільки на вікнах горщечки та часом віконниця коло вівна, або завісочка з білого перкалю, тарілка або шклянка на миснику, натякали про шляхецтво обивателів. Чоловіки и жінщини мають костюм сільський, скоріш український, ніж мазурський. Тільки жінщини носять сорочки біліїші од мужичих и широко вирізані кругом шиї. На старих бабах трапляється побачити чипок на голові с цидової квітчастої матерії підкладаний ватою и підв'язаний навушниками попід бородою. З синими косами, з великими квітками по чипкови з добрий кулак, з одвислими губами підвислою шкурою на лиці, ті шляхтянки дуже страшні на вид. На старих шлятичах я бачив довгі чекмени з жовтоватого сукна, довгі й широкі, як чернечі мантиї. На головах деякі діди носили патрархально — шляхецькі картузи, с кошечої шкури. Можна було зауважати, що колись та шляхта більше одрізнялась од народа и мала свій костюм. А тепер молодче покоління вже зівсім стало похоже костюмом на Русинів. Не приймаючи язика Русинів, не мішаючись з ними через сватівства, шляхта держить свій власний тип: лице їх ніжніше, шкура тонша, форми м'якші, ніж у Русинів. Повсему видко, що то люде півночі, прибудні в нашім полуденнім краю, між нашим полуденним племенем.

(Дальше буде).

ХАСТАСА.

Драма в 5. діяхъ,

основана на переданю исторні Галицкої Руси з другої половини 12. вібу.

Написав Дежис з-над Серета. Львів, 1872.

Оповідішка кришична.

Народови, ще зійшов с поля житя політичного, годі вже взнестьсь до найвисшого роду поезії — до драматургії. Звісно та-

кож, що поезія драматична и при розв'язанні життєвої політичної ажіотажу може процвітати, коли поезія лірична и епічна репрезентується славними письменниками. Коли-ж у нас тільки поезія лірична гарно розвинулась, то таки годі вимагати, щоб драматургія, опираючись на поезію ліричну и епічну, становилась нинішньої довершеністю. Виходячи з сього погляду на драматургію, мусимо признати, що тепер по-між народами славянськими тільки одні Росіяне добрими драмами похвалитись можуть. А поки-що треба нам радо повитати всяку прояву літературну, яку на полі драматургії у поодиноких народів славянських замічаємо. Радо вивчаємо отже и Настасю Дениса з-над Серета, бо вона пригадує нам одну з важніших картин історії галицько-руської, коли князь Ярослав сидів на престолі золотокороні, а бутна боярщина сміливо підносила голову. И справді, Настася, любовниця Ярослава Осмомисла, трагічною своєю кончиною подає поетові багатий матеріал так для епічного, як и для драматичного писання. Настася, сердешна и гарна бояривна, прилигла цілим серцем на свого князеві, котрий в пристрасті любовній позабув, що в його жінка законна. Як-же віттак Чагарове, родина Настасі, до великої піднялись могутости, то Ольга, жінка Ярославова, с покрівним Святополком завурушила проти Чагарових и власного мужа не тільки боярів, але також плоту простого люду. Ольга гадала, що підмститься на своєму мужі віроломному, та й що піднесе на княжий сталець свого сина Володимира. Справді у страшній ворохобні спалили Настасю и умертвили Чагарових, ба, й самого князя вкинули в тюрму, алеж таки кається народ небаком свого злочинства, та й виніс ув'язненого князя опять на трон, поставивши йому тоту вимінку, щоб жив з Ольгою по закону. Погляньмо-ж теперки безсторонно, як Денис з-над Серета сесею історичну подію драматизував.

Галицький князь Ярослав Осмомисл, сидячи на стільці золотокороні, відправляє у-перед трьох послів, що були до його прийшли з Угорщини, Польщі и з Володимира, — та й у слові прашальнім титулує їх „благороднями.“ Позволяємо собі замітити, що в 12. віку ніхто не знав такої новомодної титулятури. Звісно також, що тоді у нас и до князя ніхто не промовляв „Ваша Світлість!“; коли-бо народ або бояре свого володаря хотіли титулювати, то казали просто „княже“ або „княже господине!“ Справді, автор драматичний не повинен ніколи забувати тих памятлих слів, які Шекспір вложив в уста Гамлетові: „Завданем драми було и

в, представити природі неначе зеркало, чесноті ві власні риси, — а століттю єго форму і вираз.“ — Опроче треба признати, що в яві первій Ярослав неначе найліпший отець и истинний Осмо-мисл до дружини промовляю. Опісля же являється він тільки романсовим богатиром, котрий справи державні Чагарови передає, а сам лише в Настасі цілий свій світ бачить. В яві первій пізнаємо також Чагарова, отца Настасі, яко чоловіка підлого, що льститься князеви для власної користи и вигоди. В загалі вождий схоче признати, що характери Чагарових, с. в. старого Чагарова, єго жінки Марти, и гарної Настасі досить консеивентно суть представлені. Ярослава же характер являється поденекуди млавим и за-мало мужним. — Що-до яви другої міг-би хто замістити, що посол Київський Ярославови лише для того звіщає про напад Андрея Боголюбского на Київ, щоби князь через асоціацію ідей пригадав собі сейчас Ольгу, законну свою жінку, а сестру Боголюбского, та щоби він віттак для свого оправданя сказав, що годі єму з лихою, норовистою жоною бути щасливим. Але о своїй незгідности з Ольгою треба було скорше чи пізнійше спізнати, щоби висказати, чому він Настасю полюбив; ту же міг він еще найвідповіднійше свою неохоту як тій жінці заявити.

Дія розвивається скоро. В яві третій бачимо вже Настасю, и ві щебетливу, миленьку подругу Параню. Настася — задумана, бо любить того, котрого любити ей не годиться. От, вже являється на сцені и Ярослав, и з жаром любовним викривив Настасі тайни свого серця. Але вона говорить єму таке: „Ох князю! вамінь давить на серци; я єго не позбудуся хибаж лиш з житем;.. мині вас не годиться кохати... а однак...“ — Ярослав: „Ах Настасю! Я тебе ніколи не опущу! най грім вдарить в мое серце, най земля, весь світ в-округи повалиться, наколи стану невірним для тебе! ти моя на-віки“ — И скінчилась розмова двох истот, що себе так щиро любили, а віттак загомонів шалений, пристрастний розговор сина Ольги, Володимира, и єго пустих товаришів про гошу дівку, що звали її Явдошка, Денис з-над Серета наслідував очевидно Шекспіра в таких сценах, що переходять з одної крайности в другу, та й заявив ту талант не-аби-який.

В дії другій — найслабшій из усіх — звязується интрига проти любячої ся пари. Автор хотів, щоби тот интрига, яку Ольга проти свого мужа засновала, опиралась на Володимирі, ріднім сині Ольги и Ярослава! Здається нам отже, що ява перва, де наводиться розмова Ольги з ві ледацим синком, немало шкодить

цілому вражіню, яке сесе драма може викликати. От, и диялог Ольги з Володимиром :

Ольга. Десь був гультаю! гулявш с пустими вітрами!... Знаю я твої витребеньки, твої ласоходи! Моєччи? Вижену я тобі тоті любощі! до турми замкну... зо три дни їсти не дам... та охолоднієш небоже! Кажи, десь був?

Володимир. Я ходив на прогулку... за місто... коло городу Чагарових.

Ольга. Чагарових! не видів там проклятої Настасі?

Володимир. (на стороні). Скажу, що видів, от, може видрюся... (до матери) Видів.

Ольга. Що?... видів... обов... разом... Кажи зараз, кажи!

Володимир. В городі... обов... разом...

Ольга. Го!... думала и... вгадала... так! — — Слухай сину! пробачу тобі всі твої витребеньки, — и як рідну дитину, любитиму, до серця пригорну... и грошей дам до волі, и погуляти пуцу... лишень будь послушний и того зділай, що скажу. — Позоруй мені на вігця, куди ходить, — и що робить, и за кождий раз дай мені об сім знати... А тепер иди дитинюько и виспись, бо тобі щось очи посоловіли... иди синочку, ти мій соколну...

Володимир. Всє, всє, зроблю, що скажете! (відходить).

Ольга. (сама). Шійшов синок, ладащо, гірпі вігця! — — и т. д.

Відай на таку розмову не здобулася-б ні сама фурія, не-то що княгиня и жінка Ярослава, с котрою він з волі бояр и народу опісля таки жив по закону. — Сам же розвиток интриги не в зівсім вдовбляючий. Розмова Ольги з Святополком в уривкова и не являє нам того висшого тону, який князям, хоч и вельми дувавим, конечно годиться. Про-те сесі слова в диялогу не повинні мати місця:

Ольга. Се вже такой для тебе отсе діло; де чорт не второнає, там братчика мого любого пішле. Не правда Святополччу?

Святополк. Де чорт не второнає, там бабу пішле! мовить пословица... Не правда, кохана сестричко? (II. 2).

Або н. пр. в яві четвертій дії третєї, де таке читаємо:

Ольга. Чуєш братчику! мій шалений муж справляє бенкет для тої чарівниці Настасі! Я не стерплю, я не здержусь;... як злий дух впаду між них, коли позасідають за стіл, а мій господар, побіч неї... виберу ей очи сими моїми пальцями!...

Святополк. Погамуй ся сестро! та потерни трохи, бо зіпсуєш всё перед часом!

Ольга. Не буду терпіти, не хочу терпіти; не буду гамуватись. — —

Святополк. Відій же ту що з бабами! (наслідує сестру:) Братчику, голубчику! допоможи мені мого мужа с престола здруляти, ногами адоптати; — — я не стерплю... не видержу; и т. д.

Коли ж в характері такої Ольги являються драматичні похитки, то за те бачимо в старій Марті милий образець чесної матери, що добру славу свої дочки висше цинить, аніж вигоду и хосен за-для княжої любови до ві Настасі. Марта сумує, хоча на княжому дворі в достатках живе; серце ві материнське вяне в розпуці, бо годі стерпіти сорому за-для тої нещасної любови; віттак не можуть пережити неслави Настасиної — умирає. До так чесної душі ставовиться Чагарів крайнім контрастом. Він продає князеві свою найдорожню дочку, щоб лише користуватись любощами князя та й верховодити над усім боярством. Не давно отже що з-за правління того лукавого чоловіка вся боярщина страшно заворушилась.

В дії третій роз'яснюється задумчине чоло Настасине, але відай тільки з-за-того, щоб надійний луч життя суповітнього вже ніколи не прошиб густі хмари, якими вкривалась доля нещасної героїні. Настася с Паранею повернула из прогульки и чулася здоровішою та й веселішою. Вертаючи домів взяла з собою дитину-сироту, що їй мати була вмерла; хотіла бо її неначе рідну дочку плекати, и віттак через добрі діла прицитєвати занепокоєну совість. На тій прогульці чула також старця-бандуриста, що співав — мабуть в докір Настасі — про Осмомисла, та про черви се-б-то про Чагарових, що у училинці стали мід вижерати, ичолн гонити и жите затрувати. В тій дії автор гарно списав діялог Ярослав с Чагаровим, — котрий від князя як найбільші користи підлим способом хотів для себе вимантити. И знов являються псотники-товариші Володимирові, а віттак два міщане саме-тоді, коли в замку князь в честь свої Настасі бенкетував. Пісня нічного сторожа пригадує нам на пісню сторожа в Макбеті. Всё се хорошо; тільки мож було опустити оклик „Бердо!“ що не в ніщо інше; як тільки перекручений вираз німецький : Wer da!

Дія четверта повелась авторови найліпше. Виходячи з сього становиска естетичного, що в драмі елемент шуточний из трагічним нерас стикається, поет наводить діялог Володимира с пу-

стотливою Явдошкою, а даліше саме-тоді, коли через сцену похід похоронний с тілом Марти поступає, ведуть товариші Володимиркові комічно-трагічну річ про Настасю, котра не пійшла грудочку кинути на гріб матери. Злишнім було писати, що на-за куліс чути опів „Святий Боже!“ так як було також злишнім в началку сєї дії спомнати, що старці просячі милостині, приспівують и на лірі пригривають. Віттак замічаємо, що ява сама, де міщане в шинку против Чагарових ворогують, заким молодий Петро гуляє, вельми драматичною в та й деякі похибки сєї дії чимало залагоджує.

В дії пятій стоїть по-череду діялог, який відбувся поміж князем а Чагаровим. Сей діялог належить також до лиших в сій драмі. Князь за-для любовдей стався зовсім бездільним, а злочестивий той бярин сміє ёму вже таке говорити: „Ваша Світлість най уживають супокійно милого відпочинку... Я вторий Атлас бодро двигаю на моїх плечах бремя держави!“ — Ярослав рад-би набрати більш мужнёго духа, про те дописується гарними фразами про значіне народу в державі, але Чагарів, мов-би злий дух, бажає все еще бездільним сном его запоморочити, говорячи всілякі небиліці, що мабуть князі то боги земскі, коли у підножя тїнь, тьма и чернь! Ярослав не може очунати из своєї помороки и каже сумно: „Стягаються хмари над моею головою... чую що грім вдарить!“...

Настася являється на сцені в-останне. Тяжкий смуток огорнув єї душу. Бідна Параня потішає її як може, та каже, що ачейже протрутуться хмари и заблісне знов ясне сонічко. Втім входить баба жєбруца, неначе яка лиха відьма. Трудно догадатись, по-що автор се пугало на сцену вводить. Відай в воно персоніфікацією гризучої совісти, котра дівчину тяжко поблудившу аж на місце єї затрати проводжала. Коли-ж се страховиско счезло, Настася приклоняється мов на молитві и видить прояву своєї покійної матери. Мати позирає на дочку ласкаво и благословить її. Сеса ефектовна німа сцена заявляє прощенє матери для нещасної дочки. Если-ж так належить розуміти сесю прояву, то непотрібно виступає один старик з довгою сивою бородою в довгій чорній ризі, — мабуть то священник — що Настасю публично сповідає и гріхи єї розрішає. — И товпиться народ, а Настасю виводять на місце затрати. Еще раз появляється баба жєбруца та шле на Настасі такий иронічний зазив: „Ходи ластівочко до шлюбочку!... Погоди на пташечко, треба тя завінчати, ти бачишься свій віно-

*

чок загубила!... А народ гукає: „Завінчати, завінчати!“ — Настасю спалили на стосі... Здавалося-б не одному читателю, що після такої катастрофи найліпше було-б закінчити драму, щоб у зрительях не затирати глибокого враження, яке вдіялось сумною кончиною Настасі. Але-ж автор зміркував добре, що треба було ще звістити, що сталося з увязненим князем Ярославом, и хто обіймив власть княжу в Галичі заворушенням. Ольга-бо бажала на троні посадити свого сина, заким лукавий Святополк тоту ворохобню для свого хісна був викликав. Довелось отже до того, що ні Ольга, ні Святополк нічого из своїх хитрощей не скористали. Галицький бо народ стягнувса, що ліпшого князя над Ярослава годі було ему одержати. И освободили увязненого князя и жадали від ёго, щоб простив ворохобникам та й жив з Ольгою по закону.

В драмі „Настася“ бачили ми отже, що автор в деяких сценах заявив хороший талант драматичний. Особливо належить ся ёму похвала в тих явах, в котрих трагічний елемент из шуточним стивається, або де представляється душевна тривога Настасина. Віттак можемо сказати, що сеся драма належить до ліпших в репертоарі нашого убогого театру, по-за-як удачне начертанє характерів головних становить справді вартість писаня драматичного. Опроче сей начаток в драматургії „Дениса з-над Серета“ викликає в нас надію, що сей писатель зверне свою діяльність літературну переважно на писаню драматичному, та що він своїм приміром и инших писателів до труда в тім напрямі розбудить.

Ом. Огоновский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Бесіда посла Качали

в соймі кр. при дебаті над адресою до корони в Листоц. 1872.

Минуршого року в адресі складали ми подяку найяснішому Пану за академию наук в Кракові и були ми найлучших надій що-до розширення автономі. Нині чую самі сварги и жалі.

Уже при отвореню сойма нарікая князь маршалок на короткість періодів соймоних як и на то, що уставн нашого сойма до санкції непередкладаються, а пізнійше виравився п. Кржечунович, що уставн наші десь-там аж за гробом санкціоновані бувають.

И адрес нинішній — то самі скарги и жалі, взивающі о опіку и поміч.

Застановитись би належало, чи ми самі до того так сумного положеня не причинилися.

Станьмо тільки на становищу Австрії:

Австрія як відомо, складається с країв коронних, котрі мають свої права историчні, свою исторію, звичаї, обичаї, язики и окремі народности, которими для того на один лад управляти не можна.

В 1848 р. виречено вправді тоє слово „рівноправність в сіх“, но рівноправність стояла на папері, в практиці же справедливність вимірювано не одними мірами.

Гадка централізації перемагала всюда, намірювано бо уцасливити ріжнородні краї коронні и народн свободами, на одно копито прикроюваними (н. пр. патентами лютовими, уставою гудневою и т. д.), хотя би таке уцасливлене мало перепроважуватись станями облоги, або переповненемъ криміналів, як то видимо в Чехії.

Австрія для того не скріпилась; сили зуживалися в борбах межинародних, для яких то причин Австрія випадкам, які ю в 1859 и 1866 р. заскочили, опертись не була в стані.

В грізній хвилі, коли перед двома літами заносилося на війну між Німцями и Францією, монарха відкликався до народів и висказав свою волю: „Щоби відношеня країв и народів, в склад держави входячих, упорядковані були в духу всесторонного задовольченія справедливім жаданям народів.“

Воля тая монархи ще завсігда ожидає переведеня в жите, и то в интересі скріпленя Австрії. Тая бо не скріпиться, доки интереси державн з интересами країв коронних залагожені, не будуть.

Ту не поміг дуалізм, не поможе и тріалізм. Ту треба всесторонного залагоженя.

До переведеня так великої и занеслої задачи: всесторонного залагоженя, покликав був монарх міністерство Гогенварта, т. е. мужей, у которих найшов те переконаня, що тільки тая

держава може з довірним споглядати в будучність, котора на свободі і рівній справедливості для всіх оперта.

Рескрипт цісарскій з 12 верес. м. р. до чеського сойма, котрим узнано було право корони чеської, був порукою, що міністерство вступило на дорогу, на котрій краї коронні і народи прав своїх доступити мали. Так само и призволенє міністра для Галичини. Міністерство Гогенварта хотіло віддати державі, що їй яко такій належатись повинно, а оставити соймам, що краї коронні до розвитку свого требають.

Коли так тоє міністерство наміряє, за призволенєм монарха перетворити Австрію на підставі святих прав народів, в склад її входячих; коли ходило о те, щоби и Славянам вимірити справедливість, розуміється без покривження других, через що и довірие до Австрії скріпляється начало: тогди против тому міністерству повстала сильна опозиция. Вороги Славян, вороги свободи, жадні панованя над другими центрами. Мадяри и Німці лущать свої сили, щоби міністерство Гогенварта, міністерство всестороннього загоженя, звалити. Так повстала сильна борба. Не була то однакож борба Славян з Німцями, але борба автономістів з централістами, борба свободи з неволею.

Такий був стан діл минушого року, така ситуація, коли наш сойм уладав адрес.

Заходив вопрос: по котрій стороні маємо станути? По стороні автономістів, чи централістів, по стороні приятелів свободи, чи неволі?

Відповідь на тоє питанє не була трудна; ходило о поперте міністерства угоди и свободи, и сойм наш в адресі з м. р. вирік памятні слова: „Правительство Вашей ц. в. апост. Милости чюдяти може на щире и повне поперте з нашої сторони, т. е. в перепроваженю розширення автономіи и всесторонної угоди.“

Так розуміли ми тамгорічний адрес, так задачу и положенє міністерства, для того кілька из нас Русинів за ним голесувало. Ходило бо о розширенє автономіи всіх країв коронних, о всесторонне загоженє, а свободі противним бути не можна. — С таким адресом іде наша делегация до Відня и застає ситуацію змінену, централістів у властві.

По упадку міністерства Гогенварта було очевидним обовязомъ всіх опозиційних народів, поступати солідарно, бо тільки соединеними силами значні skutки осягнути можна. Вказана аи-

ція в тім вигляді була негация, т. е. не вступати до Ради державної, відомо бо, що вірноконституційні, мимо терористичної агітації виборової, мимо тероризма на вибори из сторони свого міністерства, не були в стані Ради державної до skutku привести. Ту була хвиля, фікції конституційній, яка у нас практикується, кінець положити.

Без депутованих с країв опозиційних, которі кривдять конституція грудиева, Рада державна не могла навіть бути відкрита, а міністерство мусіло би свою програму до коша або в огонь винути, бо не могло удержатися. Мусіло би було вернути міністерство Гогенварта назад, або, коли би те не було можливим, стануло би міністерство угодове инше, тамтому подібне.

Думаю для того, що коли би наша делегация своє положене с тої точки погляду добре була поняла, — від Ради державної далеко остала би, а примір той и опозиция других країв була би наслідувала.

Позвольмо навіть, що Далматинці або инші приходять до Ради державної и тую уможливають, — то така Рада, де не ма Чехів, де не було би делегации галицкої, довго держатися би не могла, як того мали ми довази — а и тепер централи Німці найбільше лякались того, щоби Поляви с Чехами не получились.

Щож ділають Німці в так критичній для себе хвилі?

Они, побиті на полі виборів, стараються ратуватися за помочию засади Махнавеля: *Divide et impera*; они усилюються опозицию розбити.

Дневники централістичні лестяться то коло одних, то коло других, щоби тільки кого до Ради державної завабити.

Нашим всказують то на резолюцію, то на міністра для Галичини. Далматинцям обіцяють будоваги желізницї, управильняти ріку Наренту и т. д., розуміється, щоби потім нікому нічого не дати.

Здавалося, що наша делегация мала час, пізнати централів німецких, а по крайній мірі не забула на исторню власної резолюції и не дасть уловити себе в заставлені сіть. Але наша делегация думала инакше.

Упадок Гогенварта, здавалося нашій делегации, дотичить властиво Чехії, а дневники краєві, яко и заступники утилітарної політики заступники сепаратизма, кричали безустанно: Не мішаймоса до чужої справи — що нам оглядатися на других? Маєм свої інтереси, вон с Чехами, все з Німцями и через Німців!

Делегация сказала: Пануєм над ситуациєю, міністерство мусить увидіти, що рішенє в наших руках! Будем дояльними, підопрем Раду державную и міністерство, а они мусять нам бути вдячними. Так всі наші желаня перепровадим.

Делегациі здавалося, що Рада державная и міністерство нічого їй відмовити не можуть особливо коли становище Бейста заняв Андраши.

Так наша делегация, вислана підпирати міністерство автономичне, опускає Чехів, опускає опозицію, хватається политики утилітарно-політичного сепаратизма, вступає до Ради державної и підпирив міністерство централистичне, автономичному вирост противне.

А нині жалуетесь, що періоди сеймові короткі, що уставы наші не предкладаються до санкції? То skutки політики утилітарного сепаратизма.

Хто хоче причин, мусить задовольнятися skutками, а послідствін ниних по централистах сподіватися годі.

Тим кроком — вступленем до Ради державної — звихнена не тільки справа власна, але и справа всіх народів австрійських, звихнена справа Австрії самої.

Жалуетесь в адресі, що справа резолюції вашої чезалагожена з року на рік відкладається. — Най мені вільно буде сказати *intra parenthesin*, що и ми Русини мали нашу резолюцію в тім соймі; розумію ту знаний внесок п. Лавроцького.

Питаю: чи ви, панове, лучше поступали з резолюцією нашою, як Німці з вашою? Ото сойм відослав її до виділу кравового, виділ до комісії анкетової, анкета вела переговори, переговори тні переслала яко матеріял до виділа кравового назад.

Здавалося, що виділ краввий ужне того матерялу и предложить соймови внесок до залагоженя справи.

Я кажу: „Здавалося“ (признаюся, я сам був в блуді), для того сталося, що ті, которі, предвиділи, що з нашої резолюції не буде нічого, тую опускали.

Ми чекали и чого ми дочекались? Ото того: Виділ краввий каже печатати ті матеряли комісії анкетовій, роздає їх в соймі: сойм приймає мовчки, а так справу рускої резолюції — кинено під стіл, убито.

Не дивуйтесь, панове, що ту в тім соймі появляються внески, як той посла Ковальського, о непосредні вибори из стороны рускої. То skutки вашого поступованя з Русинами.

Що до мене, я того внеску не підписав. Їсь Русином, но и Славян ном. Яко Русин, если би я стояв на тіснім становищу галицького Русина, консаквенгло поступаючи, мусів би я запитати себе: Хто жєлає безпосередних виборів, чи автономісти, чи централісти? Показалося, що жєлають їх централісти, Німці для скріплення свої власти проти Славян, проти автономістів. Для того я єго не підписав. З рєштою внесок той о безпоседні вибори то нічого нічого, як голос тих з вашої сторони, котрі утримують: Вон с Чехами, все з Німцями и через Німців! — Но вернім до діла.

За вступленем нашої делегації до Ради державної приходять тудя Тирольці, Словінці, Дальматинці, бо в такім разі опозиция з їх сторони не мала би змисла, а виставляла би їх на многі не-вигоди.

В Раді державній являється и резолюция галицького сойма. И щож дїється? Иде по давньому. Одсилають до комісії, тая до підкомісії; говорять, розправи перетягають, щоби тільки ціли свої допняти.

Приходить резолюция на порядок денний; тую центри з порядку денного спихають, бо кажуть: Перше треба заготовати предлог правительства о безпосередних виборах с потреби (Nothwahlgesetz) — и додають: Голосуйте за уставом, а дістанете резолюцию.

Треба однакж признати, що делегация вотовала проти, но вступленем своїм до Ради держав. уставу тую уможливила.

Так устав о безпосередних виборах с потреби переходить обі палати отримує санкцию, перепроважуються вибори в Чехах; а коли и вибрані за помочю хабрусів и не слуханного тероризма на вибори появилися в Раді державній центри, Німці піднесли голови, підкомитет обтинає резолюцию до непізнаня, а коли за то гнівається, говорять иронично: Не пануєте більше над ситуациєю, ми вже вас не потребуєм; або возьмете, що даєм, або не дамо нічого. (Браво).

Так платять центри за уділену прислугу.

Плоти делегації суть: 1) Nothwahlgesetz, котре як меч Дамовлєса увисло над краєм и соймом; 2) елаборат подкомітета, котрого уже для сторони фянансової приймати не годиться.

Иніші були би овочі, если би ви остали були на становищі опозиції, на становищі народів австрийских, народів славянських.

Тоди централісти и правительство з вами раховатись би мусіли; не потребовали би ви ставити подібних адресів як нині.

Находяться однаков, которі утримують, що делегация аж тепер станула на правдивій дорозі, и тішаться, що адрес не єсть ні австрійський, ні чеський, але чисто галицькай. Слн тая дорога, на которій стоїть адрес, єсть правдива, то тамта, на якій стояли ян минушого року, була фалшивая. Питаю однаков: Коли ваші устави предкладались до санкції? Одвіт єсть: за Белькредого и Гогенварта. Отже за дороги, як зовете, фалшивої.

Наша делегация попирила виравді Белькредого, але зараз потім и Гербстів, Гискрів, попирила Гогенварта, аде и Лясерів и т. д. Ото образок нашої сталости в політиці. Здається, що при трім поступованю наші устави и за гробом санкції не найдуть.

Но чи мають централісти цирую волю дати хоть то, що лишає елаборат? Думаю, що ні. Устави не предкладають до санкції, а в остатній годині Рада державна обіцяла вам навіть дати міністра, щоби ви тільки самі дофнули вашу резолюцію.

Чи то указує на цирую волю угоди? От зволікали и зволівають, аж ухвалять устав о непосредних виборах, а тогди не дадуть нічого (Браво). Безпосередні вибори будуть не для того, що ждав їх п. Човальський; але для того, що ви пішли до Ради державної и підперли централістів.

Відлянується до мови тронової в которій спімнено о угоді з Галиччиною.

Відоая цісарска до народів за Гогенварта о всесторонній угоді, — ресаринти цісарскі з дня 12 вересня 1871 р. до чеського сойма, були також словами від трона.

Если тому централі перешкодили, гдеж порука, що дадуть, що вам обіцяли? Мови тронові — то програми міністерства; яке міністерство, такі и мови тронові.

В-правді, сказав міністер Унгер, що хоче угоди з Галиччиною, бо уважає її за найсильнішу греблю проти федерації. Дивно! Нині бояться федерації. Занитаймо: що була Австрия до 1848 р.?

Австрия повстала, коли грозило їй небеспеченьство від Турків; слабі королевства лучились під одну династию на підставі свої автономії, и так Австрия була федеративною до 1848 р. Ту ходило о то, щоби федерацію тую звершити, що зіпсовала централизация — направити, права историчаї с правами народними погодить, вишн сїчне віддати.

Того бояться Німці и Мадяри и виставляють федерацію ако страшило, щоби гегемонні не утратили.

Пристають позорно на сепаратню угоду з Галицією, щоби решту народів австрійських, особливо народів славянських, тим сильніше дусити до стіни.

Так ваша сепаратна угода, ваша резолюція має статись тою ціною, за котрую решта народів має віддатись під ноги Німцям.

Ото skutки вашого сепаратизма. Но міг би хто замітити: Ми вступили до Ради державної, бо уважали ми тоє конечним для добра Австрії. Австрію хочем підтримовати, бо тільки при Австрії бит Поляків забезпечавься.

Добре, на тоє гоюсь. Но хто хоче Австрії, буде підцирати тих, которі також хотять Австрії. Чехам грозить германізм на всіх сторін; они не мають где дітись. Чехи щиро хотять Австрії, щоби тільки право їх корони и їх народність були загарантовані.

Ви, кажете, хочете Австрії, а підцираєте централів, которі тільки разів власть тримали в своїх руках. Австрію однакж не тільки не скріпили, но ослабили.

Що гірше, підцираєте партію, которій не задежить на тім, щоби Австрія скріпилась, партію, котора не хоче Австрії, котора очі свої звертає до Берліна, а руки явно витягає до великої Германії.

И ви, підцираючи тую партію, говорите, що то потребне для добра Австрії? Підцираючи централів німецьких, підцираєте посередно Германію проги Славян, підцираєте Прусаків. (Браво.)

В таким складі річей, коли стаєте на становищу Славянщині противнім, підцираючи Німців ми повинні лишивши всякую симпатію чи антипатію, холоднокровно и безсторонно застановитись: якого добра сподіватись, або якого лиха обавлятись належить с тої сторони Славянщині в загалі а народности польській в особености, и чи ми Русини можем поступати з вами на дорозі тої політики?

Ту належить передовсім застановитись над значенем того *Draug nach Osten*. Загляньмо до исторії. Фактом єсть, що в нинішній північній Германії мешчав від віків великий нарід славянський — Венди. Тії ділились на щепи. Шлецер нячислив 33 щепи Славян, Тунман еще більше, бо оварім а) Чехів и Моравян, були там еще б) Сораби в Турингії и висшій Саксонії, в) Лю-

тичі в Люзациі, г) Вільці в Померанії, д) Оботрити в Мекленбурзі, е) Удрі в Бранденбургії и т. д. Досить: ціла північна Германія була заселена Славянами.

Запитаймо: де ділись ті Славяне и чому? Зваживши, як великую просторонь Славянщина занимала и занимає — сильні числом, сильні мужеством, — коли бй Славяне тримались купи, могли бй Сули Европі права диктовати, но тоді, коли в середнім віці Германи в царство лучаться, Славяне безсильні через поділи через незгоду між собою; щепи славянські идуть дорогою політичного сепаратизма, не мішаються, як кажете, в чужі справи, не тільки що одні других не спомагають, но що гірше, нераз лучаться Славяне з Німцями проти братей Славян для політики хвилево утилітарної.

А так діється, що один щеп славянський по другім тратить свою независимість и иде служити чужим, або гине без сліду.

Ото skutки політики, опертої на симпатії чи антипатії, skutки політики сепаратизма.

Є люди, котрі думають що згерманізоване Славян сталось головню через висшюю цивілізацію німецьку. История однакож говорить що инного.

Читаючи историю німецькую, находили ви имена, ях: Альбрехт der Baer и Генрих der Löwe.

А пригадуйте собі, чому они так називалися? — Ото бо мордовали Славян, як лев и медвідь мордують звірята.

Альбрехт der Baer провадив строгі, гублящі війни проти Вендів-Славян, завоевав Бранденбургію, одних вигубляє, других германізує насильно.

В середних віках князі німецкі роблять хрестові виграни до країв славянських межі Лабою и Одрою.

В великих просторах тих країв бували люди бувально вигубляні, а в безлюдні сторони спроважовано колоністів над Рена.

Ариульф Каролінгер не вагається навіть покликати гордую азіатицкую Мадярщину проти великої Моравії, проти Славян, которі Німцям ставалися грізними. Завоеване Славян уміли Німці украшовати позорами навертати Славян до християнства, як нині свій Drang nach Osten урапають позором несеня свої культури на всхід.

Німці давно величалися бути апостолами християнства, нині величаються бути апостолами культури.

Християнство однаков ширили Німці огнем и мечем, як и нині в ширеню культури в средствах не перебарують.

Хочете свідоцтв? История німецька достарчає їх до-волі.

Но по-що утікатися до свідоцтв чужих? История Польщі, Литви и Руси говорить не иначе о війнах с хрестоносцями.

Закон хрестоносців покликаний до навертаня поган-Славян, тих вигубляв и землю брали в посідане хрестоносці.

Навіть коли Литва християнство приймила, загоми хрестоносців не уставали, таи що тільки сполученим силам Польщі, Литви и Руси під Грунвальдом и Таненбергом удалось на якийсь час тую гидру в поступованю спинити.

Гляньте, як далеко ростягались славянські землі. Магдебургия була славянським містом а нині що?

Не тільки столиця нового німецького цїсарства на славянській землі, но Germania так далеко посунулася наперед, що з Варшави до прускої границі не дальше, а по крайній мірі не о много дальше, як из Львова до Перемишля.

Розумієте нині, що то значить, той „Drang nach Osten?“

Додам ще, що характерестичне, що ціла сила нинішного цїсарства пруско-німецького лежить власне на землях попередно словянських, як; Meklenburg, Brandenburg, Померанія, Пруси західні и всхідні, Слезія, Познань и т. д. Характеристичним також и тоє, що земля, від котрої думна нині Гогенцолеренів монархия своє имя носить, була початково землею польською, від Польщі силою відірвана. А ви попереаєте Німців?!

Чи знаєте, коли тільки Славян згерманізовало ся? — По більшій часті за часів первого цїсарства. З вітси видно, що цїсарство німецьке то погибель Славянам. Нині знов Німці відновили цїсарство, нині знов готуються нові підбої, нині пробуває тому Drang nach Osten нова сила.

Питрю ся, чи годиться в тім складі річи опустивши Славян ити рука в руку з Німцями и попереати централістів з найбільшим небезпеченьством для себе, де народовість польська на першій огонь виставлена.

Сважуть мені, правда много Славян згерманізовало ся, утонуло в німецькім морю, але нині при розбужених народоностях германізация дальше поступити не може.

Тих Панів, котрі би так говорили, відсилаю до Познаня, щоби увиділи, що с Познаньским в новійших часах сталося, щоби пе-

реконались, що Німці я нині в средствах германізована Славян не переберуть.

По розібраню Польщі (а не треба забувати, що плян ввійшов від Прусів) Німці заводять янч. німецький в школах и урядах, щоби Славян германізувати; не германізація посредством школи мала поступати звольна. Пряміто нині міри. Правительство ярусне, вже перед кілька десяти літами завладав фонди, с кетрих тільки Німці діставали запомоги, коли ходило о закупню землі и подісторчий в краях польських, щоби в той спосіб колонізацію німецьку тамже розширити.

Тим способом земля одна за другою переходила в німецькі руки. А так що не зділав янч, човаче не зділали школи, тоє зробили гроші. Значную часть Познаньского тим способом винародовлено, а що се стало з самим містом Познань, свідчить факт, що в раді того тільки двох засідав Поляків.

Не десяти того, вже треба була устава шкільної, котера недавно тому в Берлинській соймі ухвалена зістала. Така устава то смертельний удар для народности польської. Читалесьте П. слова, которі висказав князь Бисмарк с тираським сарказмом: хоче він, як мовляв, Полякам прихилити добродійство німецького языка. (Сміх.)

Читалесьте П. и слова гр. Eulenberga в тім самім соймі; так в одних, як и других звучить загледа народности польській,

От же-ж то се ширене культури німецької, се той „Drang nach Osten“ и питаюсь, чи годиться в такім сляді річи ще вже спирати?

Що в Прусах від давня практикується, тоє тепер дієсь у нас в Австрії. У нас народи домагаються вже надармо прав свого языка. Ідіть до сойму на Шлонак и Опави, а учуете, що Німці говорять послам Полякам: повтаряють они ті самі слова, которі висказав Бисмарк в Берліні.

И у нас утворено фонд харбусовий під назвою „Credit foncier“, котрий має послужити до викуплення земель словянських. Фонд той уосажений в міліони.

Звідки беруться ті фонди се для нас загадкою, особливо для того, що в Австрії заєдні скарги на брак капіталів, а ту посідлости переплачують.

Чи банкири німецькі стали ся так горливими патріотами німецькими, щоби для більшого ще розширення свого народа офірвали міліони?

О тім можна усомніватися. Чи не з-за границі прибуває капітал, щоби через викупно посіlostей докнати підбою земель слов'янських?

Домисл сей що-раз утврнюється.

Фактом однако-ж, що за поміччю фонда „Credit foncier“ має бути ввладнений нарід чеський.

В той спосіб краї короля чеської мають бути колонізовані Німцями, щоби елемент німецький збільшився, іміг спланувати народність слов'янську, а на останок її ворсім вигубив, обравши її наперед из власности.

И то зовуть ширенем культури німецької.

Так германізм продовжує підбою земель слов'янських. Не думаєте, що на Чехах спінитися? Народности польській грозять то саме. Не забувайте, що Німці мають звідиваються о тим, що їх польська квестія о тілько вбжадить, а тільки ім до заокругленні границь потрібна. Отже-ж Німці дивлять о заокругленню границь на кошт земель польоників. Не забувайте до того, що князівств Освітим и затор до німецького будуєраходано. Ба и Варшава вже раз до Прус належала.

Потягніть лінію хочь від Вільні через Польку до гора до Райгороду, а увидите по котрій стороні Варшава знайдеться.

Зваживши до того, тільки Німців тепер в Королевстві польскім знаходиться, а тільки їх рік в рік впливає до Королевства и Литви, дорахуйте до них ту масу жидів, котрі тільки передною стороною Німців, а переконайтесь, що небеспечність не мала. (Браво). Чи думаете протів такому наповори опертися сепаратизмом? Ні, ту треба йти, або с тими, котрим вранять рівня небеспечність, або дізнаєте того, чого дізнали давні Славяни в Германії, чого дізнає нині Познаньсає.

Годиться-ж онускати Словян и підверати Німців для політики хвилево утилітарної? За плечима вашої політики германізації. Могуть же Русини поступати а вам на дорозі політики, котра веде просто до дальшого підбою земель слов'янських а передовсім чеської и польської? — політики, котру, если би її проваджено не з засліплена а з намыслу, неторня напаятовати мусілаби зрадою над Славянами. На тій дорозі ви, котрі вступалисьмо за адресою минувшого року — нині з вами поступати не можемо.

Адрес нинішній — се нічо инного, аз аираз політичного сепаратизму.

Я з ним згодити ся не можу, попереаю для того внесок віце-маршала Лавровского переходу до порядку дневного. (Браво).

УКРАІНОФІЛЬСТВО

у звязку зо східною політикою Прусії и „обрусінем“ західного краю.

„Вѣстник Европы.“ 1872 — Февраль, Мартъ, Апр. — Восточная политика“ Германіи и обрусеніе. — Стаття М. Т-ова.).

(Дальше)

Виложивши в такий спосіб моск. політику до 1865 р. у Польщі п. Т-ов показує, як подивили ся на се Слявянофили и польські часописи, вбачаючи в тих поглядах дорогу до кращого вясненя тої політики.

„День“, казав, що Росія дала своєю політикою широку основу для розвою польскої народности піднявши с кріпацтва польскій народ, що вона воскресила его визволенем с-під шляхецької кормиги, котра без того притоптала-б его до останку позбавилаб его жита так реального, як и духовного.

Польська-ж еміграційна преса разом з деякою західно-европ. почала лементувати проти московського соціалізма, оголошуючи, що моск. уряд сам первий революціонер.

Но дуже цікаві видали ся два поклики из польскої журналістики: один казав, що москов. уряд вирвав з рук саміх Ляхів найбільше користні міри, що він робить тільки те, що обіцяв зробити сам польскій рев. комитет; другий — що уряд тим став за польскій и лятв. народ, щоб відорвати его від польських традицій, и таким чином дійти до обрусіня.

„День“ відказав обом до-волі розумно: першому — що се все однаково, хто-б не зробив, щоби добре, а другому — що не можна ще тепер бачити, що буде с піднесеня польского народу, що воно може й не уважаючи на де-які інші ціли доведе таки историчнєю ходою до певного розвою вільної народности.

Становлячи собі питанє, чи змогла-б и справді польська интелігенція упорядити селянство, як зробив се москов. уряд п. Т. уважаючи на те, що казала и каже польська преса; на те, що робиться в Галичині, де Полякам дістав ся до рук уряд — міркує,

що є причина, тому не дати віри. Коли-ж и найшлисьби справді серед польської шляхти люде демократичного напрямку то по гаді п. Т. моск. уряд мусить стати їм у поміч, щоб зъєднати ся и прикликати їх до спільної праці, тим більш, що, як думає п. Т., несхиблене и поступенне прямоване до розвою принципів постановлених політикою 1864 р. доведе таки до того, що настане „нова врода“ Поляків у Польщі, що складеться там „руській табор“, не такий, який будовався в XVIII в. грошима и наданем землі польським магнатам, а такий, що мав би у собі любов до свого краю с твердою вірою у те, що польському краю и народови сама найкористнійша річ погодити ся з Росією. Уважаючи на историчню ходу п. Т. думає, щв такий табор виявиться як не тепер то незабавом, коли тільки не скоїться якої межинародної біди, що відірве від Росії царство польське на шкоду Росії, славянства и самих Поляків. А що таке може бути и що про се вже не дурно міркують и розмовляють у Німеччені, се дуже вразно показує розправа п. Т.

А московські політики у Польщі доставили вже не мало до чого на допомогу такому німецькому напрямку. Уже з 1865 року московські відносини до Польщі начали змінятися. Як оповідає п. Т-ов: „замість розруху старої Польщі через піднесенє народности у її етнографичному строї, ми почали прямовати попередку до адміністраційного зъєднання Польщі з імперією, обертаючи Польщу у „Привислийскій край,“ а затим и до обрусія її. Так як доба 1863-й років означена в исторії західного краю и Польщі упорядкованем визволених селян и сільських громад, наданем національно — народної просвіти, хоч и с потрібним обученем московської мови — так доба від 1865 року визначається зъєднанем різних адміністраційних и урядових осередків царства с петербургськими міністерствами, уживанем московської мови у польському уряді и школах, хоч би самих елементарних, постановленем всеучилища зовсім без польської мови. Може як каже, п. Тов. московський уряд и не прямує справді до обрусія, но шкода того що так розуміють московську політику Поляки а ще гірше того — руські люде. Не тільки польські або инші чужоземні праси, но и деякі поважнійші московські часописи кажуть що уряд московський мусить прямовати тою політикою яку виявляють Німці у Познані або колись-то Французи у Ельзасі.

До чого-ж веде така політика? Чи можна-ж справді йдучи такою дорогою досягнути хоч би й обрусія як розуміють його ме-

сковські часописи? II, Т-ов робить дуже вірну аналізу такого напрямку розбираючи сі питання, с котрої ми подаємо тільки те, що відноситься до уживання по урядовому приказу московської мави у Польщі. Може бути, каже він, що заказуване рідної мови, випиране її с публичного жита доведе зівсім до нишого, як чого хочуть. Ирляндия, хоч и вживаючи англійську мову усе-ж таки не мириться з Англією, Єльзасці розуміючи по німецькому не дуже то прихильні до Германії. Заказати яку небудь мову по усіх округах громадського жита, у шкільному и ученому обучені означає не що инше, як притиснути її у розвою, задержати ходу літературну найбільш у річах учених и педагогичних, заборонити краввому людови думати своєю рідною мовою. Чи може буде з сєго яка користь хоч би и у польській політиці?!... Ні — повідає Т-ов разом із Погодином.

Той послідний каже: Сама рішуча річ, щоб замирити з нами Ляхів (бо вони все ще злоствуют на нас), се-б-то не тільки не перешкаджовати, но ити на поміч розвоєви їх мови, словесности, исторії, бо нічо так не викливає пересердя, як річи тому поперек идучі. Польскої мови треба вчити по школах у рівні з московською, бо коли ми не вивчимо її досить, то ляхи почнуть довчатися їй дома ще пильнійш и з більшим успіхом, як то все буває, як чоловік попадеться до чого забороненого. Кажатиму загально: думка зруйновати яку б не було мову — се думка недотепна, бо зробити того по самим физичеським умовам не можна. Мову зруйновати народомн токо-ж не можна, як не можна оді-брати хоч одного чувства с пяти наданих Богом чоловікови. Це так „Москов. Вѣдом.“

Вбачаючи свою політичну силу на польському питані „Московскія Вѣдомости“ пішли далі у своєму централізаторському прямовані, перейшли усю імперію и скрізь познаходили „сепаратизм“, котрий треба було притиснути, скрізь побачили потребу „обрусіння, перерусіння, дорусіння“ й до того-ж чисто государственною сндою. Таким побитом відшукано сепаратизм литовський, український, білоруський, бессарабський, арменський, остзейський—ще й того мало, донський, казанський и финлядський. Здається буде вже й сего, щоб бачили ясно, що далі ad absurdum пійти вже не легко.

Скінчивши таким побитом вритяку и обчисленє усіх умов за для розрїшення польского и західно-руського впросів п. Т-ов покудає в основу своїх виходів погляда, ще як, з якої сторони не

заходить, питане про децентралізацію и національність ест не тільки не аби яке, но має значіне вельми рішуче. Щоб не вчинилося у Росії того, що теперечки робиться у Австрії — се-б то великої зложности адміністраційної машини, а від того антагонізма між політичними елементами, п. Т-ов думає, що треба одбігати непотрібної централізації и щирого пильнованя, щоб стерти усі краєві одмінн. А замість того дуже потрібна и неодмінна річ, яко мога працювати коло економічного и мозольного розвою, як корінного так и навкруги сндячих племен.

„А сія вся приложатся намъ!... каже п. Т-ов. А пови що ганяючись за неослягавним обрусінем у західному, сему исконноруському, хоч и ополаченому краї, де вже головнійша річ зроблена у 1863—65 роках, се-б то селяньске діло... воно йде теперечки щось дуже стиха, и якось цікаво похибне. Щоб закінчити тамечка піднесене корінного руського люду, наперед усього потрібна, яко мога, ширша й пильнійша народна освіта, а про те діло йде зовсім не так и усе від того-ж то, я каже п. Т-ов, реакціонного доктринарського напрямку. Школи постановляються дуже не швидко, педагогична семінарія у Києві була по кілька років зовсім зачінена, до 200 тисяч. карб. призначених на народню освіту кілька років лежали незаймаї и усе діло шкільне починаючи з 1864 року пійшло у гору дуже не багато. Тні-ж то страхи и тая-ж загальна регламентація жита провінцій стали в початку того, що немає тамички ніякого розвою руського громадського самопізнаня. Ні у Вильні ні у Києві немає жадного самостійного органа на краєвій мові — а шкодить тому не що инше як підцензурний стан провінціальной преси. Ровесні часописи у Києві і у Вильні мають урядову допомогу и суть, або відклик адміністрації, або ще чуднійш офіціальной на половину виголошена опозиція офіціальному-ж напрямкови адміністрації. Вони живуть тільки урядовою допомогю, и не буде побільшане, коли сказати, що російська преса на окраїнах е тільки непотрібний розхід на адміністрацію.

Кінчимо наше оповідане про статю пана Т-ова цитатою ёго коначного виводу: „Не приймаючи на себе смілости писати цілу систему уряду польского и західного краю, рішаємось сказати, що кінець зьєднаня країв сих з Росією, при поступному рухови самої коренної Руси — став би у поміч, щоб вимірковати другу більш користовну систему: надане усім західним окраїнам земства, судебної и городської реформи, так як в останній Росії,

менше звертанє уваги на релігійну різницю між нравним людом, визволенє преси — и у кінці більш світу й простору, як у середині, так и по краях, — ось умова, щоб з'єднати єдинство государства з вільним розвитком по окраїнах, розвитком того, що має право розвиватися!...”

Вертаячись теперечки до того, що було передано нами з статі о. Т-она, вбачаємо те значінє, яке подане ним українофильському напрямови у західно-руській політиці. Уважаючи за нехибну и неодмінну річ визволенє західного краю від польського впливу, п. Т-ов думає, и думає дуже справдешне, що досягнути того можна тільки наданєм вільного розвитку усім західно-руським національним напрямком а ніж ними и українофильскому. Мусимо додати ще те, що ідея українофильська так подійшовша у гору десять років назад, теперечки не наче пристала у своїм розвитку. Ми думаємо, що се не від чого иншого як того, що уряд з впливу московських инсинуаций сам додав українофильству йому неприсуще значінє сепаратизма. Промованє ж громадського самоцізнаня до національного самостійного розвитку живе и буде жити тим більш, що ідея децентрализации все більш и більш досягає значіня у ровесній політиці. Нічогосінько не побільшаючи, нам здається вірним, що коли тільки хоч трошка зміняться сегочасні політичні умови — усе те чим бідує теперечки західний край мусить одійти від десятирочної пристанови. Починаючи з визволеня преси... нехай тільки послабшають цензурні умови... зараз же з'явиться краєва національна преса, політичні краєві органи, зараз піде пильна праця за для складаня народно-педагогичних книжок краєвою мовою. Наданє-ж земства, котре-б пильновало між иншими річами й народню освіту задержану теперечки клерикальним доглядам, разом викликало-б до сєго діла чимало людей праці и просвіти. А все те річ неодмінна й щиро потрібна, а московський уряд хоч би вважаючи на сєгочасні політичні умови наших культуртрегерів-сусідів мусить звернути на те увагу як, цильнуючи про благо громадське и свої інтереси бережем, бо, як каже п. Т-ов, „береженого й Бог береже!...”

(Конець.)

Сіроманець.

НОВИНИ.

„Побратим“ Товариство руських ремесників уконститувало ся дня 10. с. м. — По службі божій, котру відправив тогож дня О. проф. Др. Костек и до котрої торжества причинились О Шанковський бувший директор гим. в Коломні гарною проповідю, як и прихороший спів наших цитомців — удались товариші Побратима до свого локалю. Під проводом любимого нашого О. Качала начались тут обради, по котрих приступлено до вибору виділу. Вибір випав як найлучше С почесних членів вибраний одногослоно:

Вп. П. Михайло Димет кунець міста Львова — головою.

Др. Корнило Сушкевич — скарбником.

Проф. М. Желеховський — секретарем.

З дійсних членів вибраний:

Андрій Горонцій майстер муляр. — заступником голови.

Иван Стефанович — слюсар.

Іосиф Вусович — столяр.

Кароль Малиновський — столяр. —

Іосиф Заячкєвич — профес. шев.

Михайло Цюропайлович — коваль.

По уконституваню виділу и по залагоженю справ товариства заключили посіджене патріотичні річи: О. Качала и п. М. Димета.

На другий день мав наступити музикально-деклямаційний вечір, котрий однак за-для деяких формальностей из стороны поліції не наступив на ділі. Про важність сего товариства застерігаємо собі поговорити пізнійше. На тепер наведемо тільки телеграми, котрими привтали Товариство из ріжних сторін наші родимці. Ось вони:

Товариству „Побратим“ в день его закладин засилають сердечні желаня зросту и розвою товариші

„Січ“ в Відні!

Помагай-Віг у роспочатому ділі пробудженя и плеканя рідного руського духа між братами рукодільниками!

Самбірські Русини!

Щастя Боже „Побратиму“! Нехай процвітає в корметь Руси!

Буковинські Русини!

Витай витай нам Побратиме,

Рости у силу, процвітай;

Русь тя ніколи не покине,

Шляхом народним лиш ступай!

Тернопільські Русини.

Славні Товариші! Голосним щиро-руським Помагай-Віг здоровлять Вас нині члени руського товариства

„Поміч“ в Підгайцах.

Дай Вам Боже щасливо, дорогі братя працюю и працею доходати до гаразду в братнім союзі; бо чи є що краще лучше, як у купі жити, з братом добрим, добро певне нізгать не ділити“.

Станіславські Русини.

Хоть и нема між Вами нас, то духом ми берем участь и поспляемо Вам прийт наш!

Щасть Вам Воже, щасть!

Ярославські Русини.

Недавно тому мала відбутись в тутейшім суді пересправа дотичаща виходів редактора „Слова“ на польську емиграцію. До пересправи однако не прийшло. для того, що п. Площанський предложив освідчене, в которім свої „виходки“ відкликав. Дивно нам, для чого п. П. зложив освідчене тоє в язці польскім, коли до того жадна установа правна его не обовазувала.

Чи не стелить собі п. П. дорогу до нового хліба?! . . .

Пр. О. Качала прислав для „Друж. Лихвяра“ 10. зр. р. — за що му в имени товариства складаємо на сердечнійшу подянку.

Подаємо до втішної відомости, що сими днями вийшло дуже хороше діло нашого любимого Родимця и члена „Просвіти“ п. В. Федоровича, під титулом: „Шкільництво людове в Англії“. Оно написане в язці польскім, а призначене для більшого кружка читательства, именно для покровителів „Ради шкільної,“ котрим, як не милимо ся, збуває на ґрунтовнім знаню розвою людового шкільництва, а тим самим на здорових засадах, котрими поводити ся повинні би. Отже се дільце много причиниться може до розьясненя сего питаня, именно, чи годить ся накидати школам з гори однаковий стрій и крій, або чи може годило би ся лишити їм трохи свободи в розвитку своїм. відповідно потребам місцевим и проч. Крім того є тої книжки много пожиточного научаем ся. Видимо н. пр., як велику вагу кладе нарід англ. на школи людові, як ними горячо займаєть ся, як кожде роспоряджене властей викликає в народі живий відгомін, критику, полемику... А у нас.. вічна апатія. В тій книжці знаходиться також, крім шкільництва, на кожній власне стороні золоте зерно правди, котре свідчить о дозрілім и глибокомислячім умі автора, о его всестороннім именно исторично-философичнім образованю, о его здоровім суді, и о чеснім характері. Се честь и слава для него, але и для нас Русинів. Сподієм ся, що не одним ще цінним ділом прислужиться для нашого краю и народа.

„Носені Безименної.“ Під таким заголовком вийшов в Коломні, невеличкий збірник поезий якоїсь, як видно из самих поезий, поетично-уталантованої нашої красавиці. Для проби неводимо тут декотрі уступи

Висока камені
В Наддніпровім лузі,
Невидко діваці
По козаку в тузі,

А лиш сині вали
Мов вода кияча.
Тіло розривають.
То любов козача!...

И мені здається, що кожда биллина
Мене питається: а що тобі се?
У тебе в матір, отець и родина,
Чому ж из оченька слізюнька плине?

Ой ти билинко, мила розмовонько,
Тобі мої тоски любко неноняти,
Бо тоску за милим ніхто не загоїть,
Ні рідний батько, ні рідненька мати.

Як видно поезийки незгірші. Жаль тільки, що видавництво (?) скорум-
повало подекуда бесіду чисто народну, через що нетільки поезию позбавило
краси, але и сам вірш захолигало!

Вечер декляматорско-музикальний даний 19. л. Листопада „Акад.
кружком в честь покійного М. Качковського видав в загаді дуже користо.

Проф. Др Шарамевич именованні недавко Его Мил. Франц-Юсифом
членом Бразівської „Акад. Наук“. Подаємо сей факт до відомости ч. Родим-
ців с тим більшим задоволенням, що ц. Шарамевич Русин, милую, як ціною ду-
шею свою народність.

Для „**Пообратима**“ прислав Пр. О. Качала 6 зл. р. за щодню книжкою
Товариства складаємо найсердечнішу подяку.

Загальний збір членів „Дома Народного“ відбувся д. 5. н. б. с. м. — 0
результаті того збору буде мова в слідуєчій Ч. „Правди.“

„**Grundzüge der slavischen Philophie**“ Дра Ганькевича поя-
вились уже в другім накладі. Новий сей наклад, викликаний попитом за ді-
лом, свідчить найліпше о ціні того діла, як и о осенности праці самого ав-
тора.

Руська народна философи нависана нашим родимцем, генерічним
професором Г. в Коломі Євгениєм Згарським на підставі народних припові-
док — печатаєть, як довідуєм ся, в петатні М. Вілуса в Коломі.

Як цінне се діло и як великої воно для нас ваги, мали Ч. „Правди“
наші спосібність перекоцатиь на подаредних рочників „Правди“ и в згоді
спізнена розправа п. Е. Згарського в части була поміщена. Сподіємся для
того, що знайде воно у наших родимців ласкавий приют и пелтвий покуп.

Др. Олександр **Огоновський** викладає на тутейшій університеті на-
мисти Сроковського цивільне право в руськім язичі.

„**Основа**“ появивша ся перед роком перестала с кінцем місяця Листо-
пада виходити.

Виділ „Руської Бесіди“ в Львові постановив на однім из послідних посіджень уряжати на „Бесіди“ публичні відчити, котрі немало причиняться до розбудження руського духа. Сподієм ся для того, що відчити тії радо по-витають тутейші наші родомці.

Для Товариства „Просвіта“ заготовав сойм краєвий прелімінованих „Виділом краєвим“ 5.000 золотих ринських, а для Руського Народного Театру стоячого під зарядом „Руської Бесіди“ в Львові — 3.000 зл. р. запомоги.

† В. Поль один з найславніших поетів польских, автор славного поемату: „*pieśń o ziemi naszej*“ умер тими днями в Кракові.

Для „Дружеського Лихвяра“ прислав Вп. п. Лев Сосновський 2 зл. р., а Вп. п. Е. М. Г. також 2 зл. р., за що Виділ тогож Товариства складає чесним тим дателям в имени Товариства сердечну подяку.

Страхонуд появиь недавно в Львові вдруге. Жаль тільки що не скинув з себе давних аж занадто вже витертих шат

Переписка из всіми.

Ч. п. Н.... в Самборі! Відослану Вам назад розправу „О народній проспіті на Україні“ коментуйте ласкаво дальше. Щоб не розривати тоїж загадали Редакция поміщати її в „Правді“ аж з новим роком.

Ч. п. С.... в Довгім! Дуже цінна Ваша допись немогла бути поміщена бо появилась би була „*post festum*“. Незабуйте на нас и на будуще.

ВІД АДМІНІСТРАЦІИ.

Хотячи Ч. Читателям нашим бесіду п. Качали за-для великої її ваги подати в цілости — мусіла Редакция здержатись з випечатанем сего числа аж до 12 сего місяця, котрого то дня дістала конець спімненої бесіди. С тої отже причини опізнилось се Число, але и набільшило ся о $\frac{1}{2}$ печатного листу.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З газети *Нистшиуша Ставропопійського*.

Виходить ви-
скама місячними
в Заркуші 15. (27.)
кожного місяця

ПРАВДА

Редакція и Адмі-
ністрація під Ч.
12. улица Оссо-
линських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 4 злр., на пів року 2 злр., на чверть року 1 злр.
в а. — За оголошеня (инсертати) платиться по 5 кр. в а. від одного вірша
дрібним друком—з долученем 30 кр. в а. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНА.

КУДА?

Куда ти йдеш, одиний мій?
Я й сам не знаю, де?
Хіба-ж та доля вповіда,
Куда зна нас веде? —
Одних веде у райський край,
А других у Сибір,
А тих в пани, а тих в попи,
А тих знов до жовнір.
Одних веде у битий шлях,
А других манівцем,
Але куда? — де мета нам?
До кого ми идем?
Не знаю, брате, ти скажуть...
Та видиш — одалів —
Яка висока та сумна
Могила там стоїть?
А там як чистий дивант
Та зіронька сия:
Там також може хто живе? —
Коби — то пійду й я.

Федькович.

Козаче серце, а піснь козача.

Серце козаче, як море глибоке,
 Як огонь бистре, щире як душа;
 Меч го не поборе, ворог не загорне,
 Одна тільки пісня досягне до дна.
 Досягне відбеться на самому споді,
 Саму волю зломить скупаєсь в слёзах,
 От серце козаче, от пісня козача
 У серцю ся родить, колишись в степах!

Лихий попутав.

Оповідань.

(Конець.)

Пішли знову дні за днями, як ті чумацькі воли, — тихо-помалу. Не несли вони у моє серце ніякої одради, нічого доброго, а обгортали мою душу тугою некучою, мої топтали надії. Все ж я до того була дівка, як дівка; я думала: не вік же дівувати прийде й до мене моя черга... а тепер? хто візьме мене, кому я й нащо здалася? А вже неодоладне діялось зі мною. Спершу нудило мене, давило під серцем; усе б я, немов похміля, кисле їла; потім и кисле спротивилось; — кривди хочиться; усі стіни пообдирала б, та пообгризала. И така вона міні добра була, як медяник. Далі и другі ознаки люди запримітили, — стала я блідніти...

— От, моя головонька бідна! думаю. Що ж се я сама собі натворила? От и дослужила ся у людей; от и зробила добра на свою голову! Що ж тепер дядина скаже! Таже ж вона тепер на серед села вийде, та стане гукачи: оттак стільки наші заробляють! до такого дослужуються!... А товаришки, що подумаютъ, а село все що скаже?... нещаслива годинонько, безталанна моя доленько!

А з ним, — не тільки що, боялася и стрінутися. Тільки зобачу де сиву шапку, то не дивлюсь чи він, чи ні, — тіваю мерщій у хату.

Од его тікала, та невтекла тільки од своєї не до ді. Уже и го-сподиня запримітила.

Одного разу — у Пилипівку те було — на дворі завирюха кувала, буря сумно вила у димар, холод у хагу пер ся. Ми сиділи собі у хаті; на середній каганець горів; я сиділа с краю од дверей, господиня од печі — прями, Галя — у кутку — шила. Сидимо собі, робимо, небалакаємо. У мене на душі якось так сумно, так важко, як ніколи не було ще так, сижу собі та раз-по-раз вдихаю.

А господиня и питає мене:

— Чого ж ти, Варко?... так тяжко вдихаєш? Чи не трапить що тебе нічками ясними?

Докір и нагадка на мого недавнє, як молотом удрали мене по голові. Зажовтіло, потемніло в очох и як град полилися з них слези.

— Чого ти Варко? аж скриннула господиня дивлючися, що я обливаюся як горохом. А я припала до гребіня, та й не одхлину.

— Що за знак, що за причина? все ж усилююється вона.

— Хіба, кажу, ви й небачите, й непримічаєте, що люде з усіх сторін про мене як у звонн звонять?

Дивлюсь — господиня моя и ніс повісила. Сидить — пів снх, пів тих.

— Як же те? пита, довго помовчавши. Од кого? и через кого.

— Так, кажу, через свою дурну голову, та свою нерозумну волю, набралася клопоту до віку!

— Та од кого хоч, питаю тебе?

— Не питайте, кажу їй, нехай го Бог побе... кравецького пройдисвіта.

— А-а, се, каже, той — сивоголовець?... А не казала я тобі, Варко, дивись своїми очима, не йми віри нікому на слово? Я казала тобі, ти ще не знаєш городняських парубків, які воєні в?... Тай дивно мий, що ти довірилася ему. Ти спитай, кого він з вашого брата у люде не пустив, с кого не посміявся тільки? Він тим и живе, тим тільки й дише, тому тільки й служить. Спитай, у кого він с хазянів не був? — хто за его добре слово скаже? Пяниця, волоцюга, пройдисвіт! от тобі и все. Де він тільки не був, — всюди наштукотворить, — то господаря побе, то робітників поодбиває, то яку дівчину з-ума зведе. Ни та гадина, як отрута, — де він не з'явиться, до кого не торкнеться, там и розлад!... А ти поважила на его красу, на его уроду?... А краса та, та урода тільки на лихо и здалась!

Отак вичитує мині; а я плачу-плачу

Хіба умру, то тоді тільки той везір забуду; а то до суду буду пам'ятати его. Пам'ятатиму, що тоді тільки мої очі відкрилися; дізналась я, кого кохала, кому й няла віри, дізналася, якого лиха наробила не тільки собі, наробила его и господині. Я ніколи и в гадці не мала, щоб вона була така добра, така приязна до мене, сказано — як мати рідна! Вичитує те мині, а в самої слізи так и лються.

Щож робити? Видно пана по походу, а сокола по полету видно було и мене всюди: того ні утаїш, ні заховаш; всюди воно перед моїми и чужими очима... Най судять люде, най говорять, що ж робить? У серце мов, у душу ніхто не влізе; не загляне, що там твориться, які проклони зриваються з язика на свій дурний розум; може ніхто и не думав так за мене, як я сама за себе думала, — я себе гірш червивої собаки мала, гірш всякої погані! Ніхто, кажу, того не знав, а судив так, по ділам моїм..., Щож? не закажиш ім говорити; най говорять, я того заслужила.

Під такими важними, та темними думками, жила я, поки не знайшла сина Ивася. Чорняве, білолице, повновиде, з блискучими очима, — невикапаний батько, — найшлося воно у мене перед постом.

Як я недугувала, як не боліла, але по болю... почула, що з мене неначе гора спала... якось вільно дихаєш, вільно ногами и руками володієш. У послідні часи, то сядиш бувало, — як копиця горохова серед поля. Устати чого треба — важко, робити — и казати нічого. Сидиш, вилупивши баньки, як дурна, задивишся на що-небудь; слухаєш, як там воно під серцем бється; у боки штовхає — аж відголоси ходять, та думаєш: прийми мене, Господи, до себе, ніж отак мучитись на світі!

Як минуло ся, то де та и сила взялася, та скорість — поворотність. Одно тільки, — у голову мов хто цвяшок вбив, — болить моя голова, од думок кругом ходором ходить. Дивишся на дитину, як воно очинятами поводить, ручинятами силкує и думаєш: янгол, янгол! безвинне, безгрішне и думки у его немає, якого-то горя, яких сліз та лиха коно стоїть, та ще й стоятиме?.. Добре — поки ще мале, поки сама годую, — а далі? де ті достатки? Служба, наймичкованє? Хто ж тебе з дитиною прийме?.. Та хоч и прийме?... Та хоч и прийме, то що дасть? так, за хліб? И цілий вік то отак, без хати — оселі, без притулку — приста-

новиця блукати с хати до хати, од хозяіна, до хозяіна, всім годить, на всіх робити?... **И** все одна, все сама! Дивитись, як другі у парі своїх дітей годують, як їх кохають-доглядають, як ними любуються і свої, и чужі... а ти? як та безпарна птиця теняти-мешся по світу, носитимешся з своєю дитиною, поки виносиш... **И** виросте воно, як те стебло край дороги, одно одним, небачивши привіту людського, незнаючи що то своє-добро; прибеться до якого шевця, або кравця, — вийде з его злодій, паниця, волоцюга всегосвітний; и не знаючи свого добра буде він чуже руйновати, людем лихо робити, поки не піймавться або в турму, або й далі... **И** понесе свою голову на чужу сторону, зложить свої вістки у чужу землю, проклинаючи ту дурну матір, що его на світ родила, та щастя-долі ненаділила!...

Отак як подумаеш, то такий смуток обійме, така журба наляже, що аж у голос скрикнеш: краще б ти не родилося, або Господь прийняв малим!

Як почули об сему у селі, зараз в одно: лають; дядько приходить, — чи правда, чи йно кажуть люде? нащо ж людем змишляти, коли воно так и є?

Посидів дядько, подивився на мене, на дитину, почухав свою голову.

— Отак, наже Варко! як би дома була, то може б и за мужем давно була, а то тепер и цяцькайся! Тай пішов.

На другий день дядина прибїгла. Тільки на поріг, зараз у слези — крик...

— Боже мій, Боже! що се ти собі наробила, чого наподїяла? А то все — своя воля, та що людей чужих слухала... як би слухала дядька та дядини — то все б гаразд було!... не жалкуй же тепер на нас.

Дивлюся я на неї, та думаю: чого вона так роспинається? чи може то так?... Досадно мнї стало.

- Годі, кажу, вам плакати, буцім воно и справді так шкода. Я й не вино и нежалкую ні на кого, — сама виновата; сама заробила, — сама й зношу... нема, кажу, нікому діла до того!

Дивлюся, притихла моя дядина; сидить на лаві, підперши голову рукою, та тільки жалібно так дивиться.

Прийшла господиня. Я побїгла чвертку вина принесла; випили вони у-двох; пообїдали, дядина моя смутна, та невесела була, а то вже — хоч у боки тай у скости! Бігав по хаті, щечече, сміється. Бач як, думаю, жалко їй мене!

Як шла до дому, господини м'який бухонець дала на гостинець, аж за хвіртку виражала. Мині не можна було — дитина розвередувалась; я їй сіла вго годувати, а вони вийшли у сіни и — чуо говорять собі.

— Ви її ще на рік собі наймеге? пита дядина.

— Не знаю, сестрице; мабуть таке, що ні; бо я стара вже одвикала од дітей, а воно мале, кричатиме, голову клопотатиме, то їй не до ладу мині. Мині коли б дівчина.

— Як вона, скажіть мині на милість господине, придбала его?

— От як?!.. Хіба мало у нас тих пройдисвігів, що їм нетілько обезчестити дівчину, вїй дуню християнську загубити нічого не стоїть.

— Боже —,боже! о́таке у вас тут, у місті? Я їй казала їй: не їди, та неходи, — так не послухала! чужі мов ріднійпі, чим свої, от воно їй чуже! от до чого своя воля доводить.

— Ще, знаєте, коли б не дитина, то я б її и до віку держала, що за чистуха, за ченоруха, за швидко-иппарна! Сказано — минуточкою тобі діло у її рувах горить, та-ба!

— Знаєте що? як росчитавте її — не райте їй нівуди найматися, най вона до дому їде. Таке ж зжила у нас и зросла, и виросла; малою-невеличкою дитиною її узяли, бачте яку викохали! От же ще їй невдячна! Такий уже тепер світ настав... Так скажіть же, матінко моя, най вона до дому їде, до дядьба, та до дядина їде... Яб сама сказала, та вона щось непривітна до мене.

— Добре, добре, сестрице, скажу.

— Прощайте ж!

— Ідіть здорові!

Пішла собі. А я сижу, та думаю: чого ж хочиться так, щоб у неї я була? Тоді без дитини, а тепер и з дитиною — та най їде. И дивно мині и чудно.

От и пісг уже на сході; Великдень незабаром... Ось и він прийшов и прийшов так сумно так невесело. Дивлюся у вікно, — люде гуляють, ходять, розодіті, раді, веселі; там дівчата, як квітки, квітуть, там парубки співають, там чоловіки з жінками у царі їдуть у гості до родичів; нани їздять, хлопці бігають, крашанками качаються.. Празник! Сонічко так любо світить и гріє, травниця з землі так и лізе. Празник и весня! А ти сиди у душній хаті, слухай ля твоя недоля викрику...

— Зв'язано мене, зв'язано мою голову и руки и ноги зв'язано! подумавш, тай обілешиш горячими слезами.

Подивнишся на его, а воно мале-дурне, хивав собі, очинятами блискучими поводить, устеньками меле, руки випручає, — звісно мале. Подивнишся на его, той усміхнешся.. яке мале, а й воно чув, що ирзаник Бог дав! радіє, грається.. То пригорнеш его до серця.. Лихо мов и щастє мов! промовиш, тай знову заплачеш.

Як раз у провідну неділю мині рік минав. Прийшла вона та провідне неділя.

— А що ж, Варко, — каже господня, — бачу тобі сьогодні рік.

— Рік, одказую.

— Так ти ж мині ще хоч с тиждень набудеш, поки я собі другу вишукаю.

— Хоч не тільки тиждень, а й два, — кажу. Я думала, що у вас ще й на третій вістанусь.

— Та й н б то, Варко, каже вона, — не од того; та що ж? У тебе мале; ти сама знаєш — все ж и коло его треба.

— То так, лажу, так. Вже ж не покинути его серед шляху.

— Що ж ти наймешся упять де? пита мене, трохи згодом.

— Незнаю. Як трапляться люде то наймусь.

— Неражу я тобі найматися, — каже мині, — краще тобі до дому йти. Уже ж там хоч які не є родичі, а все ж не чужі, а свої...

— От! кажу, — незнать, де та пташка ночувати буде, що її лихою годиною у чужий край прибило!

Побалакали ото так; набула я два тяжні; узяла свої гроші; звязала збіже, — клунок на одну руку, а дитину — на другу; тай пішла.

Вийшла на поле, на битий шлях. Зелено усюди, пахучо, гарно; а мене слези та и заливають.

Озернулась назад, — місто у диму курілося, тільки синіло з-далі; одні бані на церквах миготіли, та панські хорони біліли, як сніги весною по лісах. Стала я, щоб спочитити трохи; положила клунок на землю; схилилась над дитиною, пригорнула міцно до лона, та як заплачу.. Бодай ти, місце, огнем взялося, разом закуріло, кріз землю пішло! Як я до тебе йшла, як ластівочка щибетали, а як повертаюся — вороном кричу.. Щоб над тобою світ не свитав и сонце праведне не сходило, як ти мою молоду долю спаскудило!.. Щоб тебе люде цурались та минали,

як мене цуриються та минають; щоб ти спустило, як водос в осени; що б ти було-було, — та не знать де й ділесь!.. Отак прокляваючи, пригорнула ще дитину, поцілівала; узля своє збіже и знову потешалася.

Уже сполудня сонце повернуло, як вийшла я у село. Рідні місця, знавомі хатин, садки, садки-доріжки все якось ниготить в очех, у голові думку будить, у серцю одраду, — все віта тебе, як рідне. Одно тільки — гляну на дитину, та й потуплю погляд у землю, прикрию лнхо, що б люде не бачили. Стривають мене мої товаришки, — одні вже жінками, другі й досі дівують, постають, роспитують; а я похиливши голову, спустивши очі у землю, чи скажу слово, чи ні — та й далі; соромно мнї так, аж страшно. Думаю: от й мене ждало, чим вони... а я?... я всему виною! Та аж слези на очі виступають; а їх давлю-здержую, а вони проти воді так и каплють, так и каплють.

Дочувалила й до своєї хати, где зросла, вигодувалася... Та як же вона змінилася, як постаріла — похилилася; и оселя подірчавіла, и повришиа на димарі зсунулася, — оббита... Чи так воно було при мнї? чи таким я его кинула?... А всего два роки! Те мирщій у хвіртку. Дві здоровенні собаки кинулися до мене.

— Леско! Жучко! Бачу и собаки непізнають, аж за подоли хватають... Боже мій! щож робити? Ні прутника, ні хворостяник ніде... клянчу тільки: Жучко! Леско!

Ось щось с хати вибігло.

— А який там чорт собак дражнить, гукає. Чуть по голосу Карпо, дядьків середний син.

— Се ти Карпину? обзяваюсь до его, — иди лиш проведи од собак.

— А ти хто така? здалека пита мене.

Боже! и рідні тебе не пізнають, а то вже собаки! думаю.

— Та се я, — кажу ему у голос, — Варна. Хіба же пізнав? Иди лиш проведи-оборони. От у вас які злі собаки настали.

Карпо прибіг до мене; собаки порозбігалися у сторони, та аж вили.

— Бач! се ти Варко! каже Карпо, — а я тебе й непізнав.

— Та й ти, кажу, який великий виріс, що й тебе не пізнати. А мати-батько дома?

— Дома.

— Що ж вони роблять?

— Даються.

— За що?

— А Бог їх знає. Батько паній прийшли, так може їх и напало.

Ухожу у сіни, сиравді чутно бучу у хаті. Дядина, як та чнїтка, теркоче та вичитує; а дядько раз-по-раз проводить товстим панним голосом, та й замовкне, та знов проведе... Ухожу у хату.

— Здорові були ви дядьку и ви дядиню!

Усі якось здивовалися.

— Здорова — мовить до мене дядина. А дядько сидить біля столу на лаві, підпер голову рукою, шапка аж на потилиці и панній-паній. Подивився він на мене, тільки панними очима подивився; хитнув головою, — шапка аж на очі насунулась.

— Ну... здорова!... А що снажеш?

— Що ж я вам скажу! Прийшла до вас тай годі.

— Прийшла?... и посунув шапку на потилицю... Прийшла? А якого ж ти нам з міста гостинця привнесла?

— Якого ж вам гостинця? питаю.

— Крикливиці?... га крикливиці?... шкода брати! и махнув рукою... У нас и без того не малі крикливиці у хаті!... Буде з нас и своїх крикливців. Тай голову схилив на груди.

Дядина подивилася на его гостро-гостро, так у ній очі и засвітили.

От и найшла, думаю собі, у лиху та нещасливу годину! Ще тільки на поріг — а вже тобі и крикливцями очі вибивають!

Одначе дядько скоро пішов на двір; а дядина сіла коло мене. Роспитує мене, просить про те, роздивляє мое убоге збіже, хвалить керсетку, плахту.

— Що ж се ти, Варко, питає, — може до нас прийшла мити!

— Та до вас, кажу, коли приймете; однак на чужих робила, то й вам буду робити.

Порадилися ото ми собі, вісталася я.

Сперш міні так добре, усі коло мене так ласкаво и старі, и діти; всі витають, розпитують про місто, розказують про місто, розказують свої випадки. Та се поки обідалася; як же обмідлося трохи, то зараз и почали гострі шпильки у саме серце загаяти. Каже дядько паній: буряків — дайте випусти! — що де в чорта хто не вирвиться и з дітьми и без дітей, то все до мене; на мою шню, обїдати, та оббирати; там дядина гримає, що дитина нікому покою не дає, а там и діти одно по другому — то

вщипне, то вдаряє „прокляте байстра“, як его все величали. Я все мовчу, всім гошу; чи піч полушалася — и вже й вимазала; чи докола треба обмазати — я вже и глиняники розвила; чи дитина писне — я зараз ему хліба, чи чого инчого — що б забавилося — некринало.. А настали жнива, — то я бувало рідко коли й дома ночую; все на полі. Иноді так наморишся — рук, ніг не чуваш, спини не розігнеш, — друга б покинула все, пішла б собі світ за очі; а я гляну у ту сторону де дитина у снахах спить, промордю: — он де мое лихо, що мині світ завязало, — умюся горячими, та й знову за роботу. Ніколи я ні до того, ні після того так щиро не робила, як у те літо. Як звозили хліб у тік, — то оттакі! стоги понакладали и жита, и пшениці, и усякої машині.

Люди, ндучи поуздвір одно завидують на наші стоги:

— От, кажуть, десь Луценко з сотню землі заорав, що такі стоги понавертав.

А ми тільки що звозили, годинка стоїть, зараз и заціпи: дядько, я, та Ивась, старший син дядьків. Перемо так ціпами, що мабуть аж на край села чутно. Поки осінь глибока настала, то у нас уже весь хліб вимолочений був. Солома одна стояла, — оттакими ожередами!

За тиждень до Покрови вже ми й обробилися. Там уже далій и робота хатня пішла, — та мене лихо спігвало. Після Покрови пішли дощі; густі, холодні, осенні дощі. Я одного разу боса так и перебула на дворі цілий день. У ввечері — щось мене ломле, тре, усю до купи зводить, руки и ноги ломить; а голова так ходором и ходить.

— От, мині-ж лихо! — думаю — недай, Господи, занедужаю. Та як на те — на третій день уже мині и піднятись не можна; голова болять, вертиться кругом — не можна мині ні піднятись, ні підвестися.

Спершу всі коло мене узялися и сего и того — веномагає, лежу я як колода. Як лежу то все б здається узяла та й зробила, а підіймуся — то тақ и гримну... Що его у Господа Милосердого робити? Бачу-вже на мене косо усі дивляться, — то дитина кричить, то нікому пшона стовкати, то печі вимазати...

— Коли б же, кажу їм, не мое лихо тяжке, то хіба б же я й неаробила? Як би можна — проти сили взяла; та бачите, мині и підвестися не можна.

— Та воно-то так... не так и підвестися, як... одмовляють миці, не домагаючи всего. Що ж скажеш? Мовчиш уже. А тут ще

дитина розкричалася; візьмеш его погодувати... Чим? сама нічо в рот не беру, — де ж те молоко візьметься? Візьмеш шматочок черствого хліба з остюками, нажущ, розмочиш тепленькою водою, уткнеш у рот, но, мов їж, та мовчи тільки!

А настане ніч, то чого тільки не передумавш, чого не перегадавш? Та все ямось таке у голову лізе не подобне.

Найшаче памятаю одну ніч. Через тиждень після того, як злягла я. Місяць так світив, ніч видна — хороша. Уже пізно було, всі спали аж хропи, една я не спала, перекидалася з боку на бік, як дурна. Місяць як раз ускочив у вікно, проти котрого я лежала з Івасем. Воно лежало коло мене, спало притулившись до лона. Глянула я на его — и згадала своє давне жите; свою дитачу пару, дівоване; все, все до самого не примітного... И все стало перед моїми очима, як на картині змалёване. Там — бійка, та сварка дядька та дядини надо мною малою, далі — гуси, гуснята, що я пасла, — аж сичать мов, шовкотять коло мене; далі — жнива — як учили мене жати, як лінувалася я, хвалилася, що то голова болить, то спина болить, поки не вибили мене; далі зимові ночі довгі-довгі, як я пряла, — спать, аж хилилася, хотіла — неможна; другі бігають, кричать — а ти сиди, пряди; вечерати подай, посудину перемий, та тоді лягай, а як другі півні прокричали, уже й уставай и світи и знову за гребінь; далі — як виросла, по улицах ходила, по вечерницях; як покинула дядька та дядину, у місто пішла; як там жила весело — привесело, поки не побачила его, як его покохала, его любила-пригортала, поки... И став перед моїми очима, він с товаришем, їх розмова, и регіт... страшний, божевільний регіт... Вся я похолела зразу од его и запалала... Дивлюсь на дитину, — лежить, рученята згорнуло; голова, носик, личко, брови, — ширшають; більшають... ченаче в хвилі потонають, то знов з води виренають... и здається мині — він коло мене, руки простягає.. От коли, кате, тобі вимстити, от коли тебе покарати! Та як божевільна — хап! дитину за шийку рукою... Як закричить воно на всю хату, — так я и киулася; то тоді: — Тфу! що се я, божевільна! Господи! що се во мною? И заступи и борони од такого!... Пригорнула до лона, цілую, та сідаю, — цять, кажу, щоб хоч ті не почувли.

Так пролежала я два тижні. Бачу, наші як подуріли усі. Дядина и не дивиться. Діти здай Івася зачіпають, щоб не кричало. Ніхто мині вже, як отой Карпо. Почне плакати дитина, то він

прибіжить, ухопить его за ніс... Цить сякого такого батька байстра! мовчи, проклятий вилупок!..

Як мині все те було слухати? А тут ще й дядина: — та дови ти, каже, будеш лежати? Лежати прийшла, чи що до нас? От уже, слава тобі Господи, третій тиждень пішов, як ти хоруваш, — на горячку лежиш — безпам'яті хліб іш.

— Бодай, кажу вже нестерпівши: кождому так! То може-б тоді и мині віри доняли.

А тут и дядько собі: а щож ти умирати прийшла до нас, чи що? та ще з дитиною.

— Хіба-ж, кажу, я у вас не заробила того, щоб поховати мене, як умру?

— Який твій заробіток? От заробила лежачи, ...

Так мене слези й обляли. Сяк так відвелась я та й упала зразу.

— Господи! думаю, або смерті дай, або здоров'я!

Днів через три після тої бучі почула я себе мов краще. Устала таки; хату разів три перейшла, але все мині робити ще не можна.

Коли як раз у третю неділю од тої, у яку я злягла, — у ночі приходить дядько, п'яніше землі, чорніше нові.

— Вон, сяка-така, паскуднице! вон сяка-така волоцюго! Не паскудь мої хати, не безчести мого двору!..

Та до мене.

— Постійте, кажу ему, за що се? За те, що я ціле літо робила, так се така дяка мині за те!..

— Вон! одно слово вон, сяка-така з мого двору!

— Я пійду, кажу ему, тільки и ви вернете мині те, що я заробила за літо.

— А іла за що, а годували ми тебе дурно? кричить уже й дядина.

Подивилась я на їх, подивилась, узяла дитину на руки, та до сусіди.

Прибігаю до сусіди; там уже усі спали. Стукаю, добиваюся.

— Пустіть, Христом Богом молю, бо у нас страшний суд піднявся.

Пустила мене сусіда; жалюсь я їй. У волости, каже, треба жалити ся!

Перебула я ніч у неї, на другий день прошу сусідчину дочку Марусю:

— Пійди, Марусю, пійди моя голубко, забери мое збіже: юпку теплу, плахту, та чоботи юхтові; щоб хоч у дорогу удатися, як слід.

Послухала Маруса. Пішла. Не забаром и вернулася. Не дали, каже, мало, каже, вона у нас то сего, то того переїла, та перевела, не дамо!

Сижу я та плачу: бодай вас, кажу, черви поїли, коли я у вас, як слід, шматок хліба зїла!

А сусїда: — та не плач, дурна! от я тобі ражу иди у волость, пожалїйся, то все тобі вернуть.

Послухала я, одяглася у другу юпку, сусїда, спасибї дала свої, завинула дитину и пішла.

Волость од нашого села верстїв з пятнацять мабуть була. Пішла я; а осїнь уже глибока стояла, вітер холодний вїяв, а я — що там у тих двох юпчинах, та чобїтках на босу ногу, — та ще хочби здорова, а то тїлько-тїлько що вичунала трохи, — холодно; иду — на силу ступаю. Та ще, як на те забула и хліба узяти; перейшла верстїв з десять — їсти аж шкура боить! Дитина теж видно хоче, бо в одно кричить и не втихає. Уже я єго тулила, тулила до груди, — що-ж ти там висмокчиш? води порожнїценько! Притулиться, смокне, смокне тай назад; та знов у крик. Боже! щож минї робити с тобою? як же тебе забавити, чим нагодувати?... од єго крику вже и самїй перехотїлося їсти; а воно кричить, аж поле розлягається.

— Годионько-ж моя, горенько мое! щож минї робити с тобою, що казати?

Так воно минї укричалося тоді, що я й досї чую той людсьвий крик єго. — Видно вже не перед добром воно кричало, видно чуло свою нещасну долю.

От уже швидко и до села забиралась, де була волость; уже з-за гори мріли цериви и хатки біліли по гірочках; от и річка блиснула, чорна як хмара, сумна як ніч, звісно як всі осїнні річки. Минї так щось під серцем запекло, так западало, та й розлило огонь по всему тілу; чую и очї палають, и лице палає, и ноги, и руки, все все; у ротї — хочу проковтнути — слини нестасє, все зсохло; язик аж торохтить між зубами и горить як огонь. Дитина, чую, аж из шкури вибивається, так кричить. От от уже дохожу и до мосту, от добїгла, на греблі вже, тут мїст перебігти,

тай село; там упрошуся до кого у хату, випрошу шматок хліба. От и на міст зійшла...

Закрутилась моя голова, підгинаються мої ноги, чую -- от упаду, от упаду. Я мерщій до боку мосту притулилась, стою, відпочиваю... В очах усякі плями мелькають, то жовті, то сині, зелені, то вогненно-красні... Ось наче що осіяло... И передо мною велика ката, музика грає, люде одно швиндають, ті кричать, ті ідять, ті співають... На столі усяких напиктів та наїдків. Що се? де се я? А — а, я дурна, и не догадуюся, що се ж мое весіле грають, се ж мене з ним парують. Ось и він коло мене сидить, рука хусткою перевязана, и я коло его... Держу на руках того Иваса, своє миле, любе дитя...

— Дивись, кажу ему, яка дитиночка? як квіточка! Як впросто, я его у школу віддам грамоти учитись. — Подивився він на дитя...

— Чекай лиш, я его подержу, — каже мині, и простягає руки. Я й дала ему и опустила руки. Як опустила, так усе и счезло — темна, темна ніч мене обгорнула, и я більше ні знаю нічого, ні памятаю.

Знаю тільки, що опинилась у тюрмі, за те, що дитину бучім у річку викинула. Довго мене держали там, цілий рік я казенний хліб їла, а потім ще у монастирь одправили. Там я пів року поробила, а се вже тепер — на волі.

Упять служу, на людей роблю, та одмолюю свій тяжкий гріх. Ще ранку, що вечера молюся; що ранку, що вечера одмолюю его. Так мині игуменя того монастиря де я була, сказала: зробила ти, каже, такий гріх, як би рідного батька, або матір на той світ звела. То тебе лихий, — каже попутав; то він на все зло и навів и буде він тебе аж до сорока літ усе стерегти, Гляди! молись, одмолюйся; од его тільки молитвою и одібашся, а то більше нічим.

И справді воно так: як помолюся Господеві Милосердному, то неваче що од серця одірветься важке, з душі смуток спаде, и так стане ясно, та одрадно..

МАНДРІВКА на Українське Підляся.

Світе тихий, краю милай, моя Україно!
За що тебе спліндровано, за що, мати, гинеш?

Шестенко.

(Конець).

Окрім Тучної є ще недалечко од неї двоє шляхоцьких сіл: Гуца і Вяски. Всі шляхтичі католики. Язич їх не мазурської вимови, бо Мазури на Підлясі говорять нічою вимовою: вони всі шепеляють и цекають, и а вимовляють глухо, закрито, більш як о. Мазури говорять: цього хцес, просе пана, я писла, цловієк. А сільська шляхта в Тучні говорить язиком чистим, варшавським. Може та шляхта зісталася од часів давних, може то потомки дружини тих панів, що повоювали Русичів! Такі шляхоцькі села є и на Волині и на Подолі.

Я питаю у шляхти самовара и не знайшов ні в одній хаті. Треба було пристати до шинку. В жидів я дістав самовар и посуду до чаю, навіть свіжих паляниць. Шинкарева жінка, убрана в сукню и зачесана по європейськи, була більше похожа на шляхтянку, ніж Тучанські шляхтянки. Вона подала міні самовар в свою хату, де стояло ліжко з горою подушок и перин. Правда, що трудно було пізнати, що та машина принесена Хайкою була и справді самовар.

Одначе я все таки напився чаю.

Вийшов я с корчми. Під корчмою стояв старий шляхтич в собачому чи кошечому капішоні и в сірій хламіді. Він протяг руку и попросив милостині.

— Чи ви шляхтич? спитав я.

— Шлятич, паніє! промовив він взявши кілька копійек.

Пагано-ж, подумав я, коли шляхта просить хліба! Чи не був то первий польський шляхтич, що на ділі сповнив девіз польської шляхти, хвалений тільки на словах: рівність с хляпами! Бо и Тучанська шляхта нехоче рівнятися з мазурами и нашими українцями-русинами!

Вечір наближався! и ми наближались до Яблеченського монастиря. Не низинах частухи пасли яреду. Скот на Підлясі дрібний, невеликий; простий мужичий скот. Не видно, щоб хто навіть с панів дбав постарати сь о лучшу красиву породу скота. А сто-

рона нигадує Голландію, де сирот вславився на всю Європу, де виробляють голландський сир. Найлучше масло й сир на Підлясі виробляють німецькі колоністи, котрих в доволі: вони продають его дешевше од інших!

Частійші болота, густійші ліси показували, що незабаром буде річка, Дорога пішла через присілки, більше полівними межами. Під лісом, на сіновосі землюмір з селянами міряв монастирську землю. Між сухерлявими селянами и селянками ледве повертався православний чернець, товстий, великий. Він був в літнім каптані, в вуралім капелюсі. Сиві волоси були заплетені в дві ніски, котрі стирчали на товстій шні. Молодиці в червоних очіжочках підходили до отця и цілували его повну, товсту руку. То був чернець з Яблеченського монастиря. Селяне кругом его в замученим впадом, здавались сухарями кругом роскішної, пухкої падалиці...

Роспитавши про гостиниць*) до монастиря, ми поїхали до села Яблечні, котре стояло за чималою полососою піску. Село було невелике з деревяною уніацькою церквцею. Монастир було вже видно не далі, як за півтори верстви. Дорога пішла через мощані греблі по низині. Річка Західній Буг була зовсім закрита вербами и лісом. Вже над вечір ми пріехали до монастиря, чи на мастиря, як звать ёго яблеченські Русини.

Яблеченський православний монастир стоїть на низині коло самого Буга. Кругом ёго розляглися великі сіновоси з маленькими озерцями, с кунами верб и лозини. Попід цегляною огородою невеликою, але чисто помалёваною жовтою фарбою ми підїхали до самої брами. Через браму я вїйшов пішки на чимале подвірє тяд само горожене стіною. С того подвірє треба через браму йти в самий монастир. Монастир займає не багато місця и навруги огорожений стіною. Гарна нова мурована церкв з одним куполом стоїть серед пляцу. З одного боку стоїть домик архиєандрита, з другого дім на два етажі, де келні монахів. В церкві саме правилась вечерня. Я пішов в церкву. Церква чисто обмалёвана скрізь фресками, як київські собори и має три престоли. Іконостас, престоли и все в церкві по православному, бо мана-

*) Гостиницям звать дорогу гупули в Карпатах. (Дивись Федьковича „Довбуш“ у Правді 1869 року.) Авт. — Не дїш в Карпатах, а у великій часті Галичини. — Ред.

стир и не був ніколи уніяцьким, хоч й теперички стоїть серед уніяцьких сіл. Манастирська Онупрієвська церква постровна за царя Миколая. Її держать дуже гарно й чисто, хоч и не дуже багато. Вже співали „Слава в Вишних Богу“ як я вступив у Церкву. Людей не було, бо був тоді будень. Три послужники співали на крилосі дуже негарними голосами. Великі парубчаки по літ вісімнадцять, співали сопраном в пріму и секунду козлиними голосами, задираючи з всеї сили голови до гори: аж жили їм понапинались на шнях. В престолі правив утренью старенький чернець, а поруч зі мною молилося ще зо два послужники и один чернець, оглядаючи мою закурану одежу и лице.

Утренья скінчилась, и ми вийшли с церкви. На цвинтарі було мертво, як серед стєну. Міні хотілось заглянути в чернечі келі, подивитись на чернечу спокійну жизнь. Я згадав, що одні мої знакомі рекомендовали міні свого родича, одного ченця, мого земляка. Догнавши старого ченця, я спитав єго про того ченця назвавши на имя. Чернець повів мене в келі. Келі були дуже гарні. Серед будинку наскрізь йшов просторний коридор, а по обидва боки були келі. Я вийшов на другий етаж и постукав показані міні двері. Двері одчинились, и до мене вийшов старий, але бодрий чернець в шляфрці. Рекомендуючись єму, я передав єму поклін од знакомих, Монах стояв и здається не міг второпати, що я єму говорив. Не трудно було вгадати причину: од ченця дуже тянуло горілкою...

Війшли ми в келію. Відний чернець не знав що й робити. Я був у него гостем зовсім не в добрий час. Дві кімнати ченця були дуже гарні, просторні, з великими вікнами. В їх сміливо помістилась би ціла сімя. Обстава була бідна: стіл, шафа зо два стільці, убоге ліжко. В другій кімнаті вештався послужник в нечистому каптані, готуючи самовар.

Посідали ми и почали розмову. — Чернець роспитавши звідкіль я родом, и довідавшись що я єго земляк, був дуже радий, роспитував мене про Київ, про Україну, про Черкаси и Чигрин. Було знать, що я був цікавим задля єго гостем, та тільки лихо, що він ледві повертав язиком. Я швидко почув, що на мене насідала манастирська нудьга, що я потрапив в місце мертво, до людей мертвих. Мене потягло дуже на вольний світ, на свіже повітря. Я попросив ченця показати міні стежку до Буга, щоб спупатись. Росказуючи про своє давне жите, чернець вивів мене через чорний двір за манастирську огороду. Буг протікав дуже

близько од монастиря. Стежка йшла через сінокос між товстими, старими, рідкими вербами. З великою охотою я кинувся в свіжу воду річки, тільки шкода, що нігде було поплавати. З берега в Бузі було води по пояс, а серед річки як правому березови було води трохи тільки за коліна. Дно в річці пісчане, чисте. Річка доволі широка, хоч и мілая а рівними низькими берегами. Вода в Бугови каламутна.

Жаль міні стало за нашими степовими річками, де вода стоїть чиста як слеза!

Викупавшись в річці ми вернулись до келії. Послужник поставив на столі чай. Сіли ми за стіл. Хазяїн був радий, розказував про монастир, про чудовий монастирський сад, про великі землі, про стадо монастирського скоту, розпитував мене, що робиться на світі. Тоді Прусави вже вziali не одні французький город, а ченці ще нічого не знали, бо не мали ніяких газет. Випили ми чай; чернець позіхав, снівав очима. Розмова вже не тяглася. На мене зновь напoлягала монастирська нудьга. Міні здалося, що я заліз у якийсь склеп на кладовищі и сидів коло мерця.

Я розпрощався с ченцем.

На дворі ждала мене підвода. По двору гуляли дрібні школярі в сірених сіртучках. Вони були дуже похожі на бурсачків з духовних шкіл. То були сироти с Підляся, котрі й жили при школі. На подвір'ї стояла школа, в котрій е два класи: При школі знаходиться два вчителі. Школа держиться на казенні гроші и стоїть під рукою Варшавського православного архієпископа. Всі школярі родом с Підляся, з Волині, хоч вже й говорили між собою погано великоруським язиком. Я заговорив до їх по українськи, и деякі з них обізвались до мене по українськи. Вимова їх була тамoшня, підляська. Діти обступили мене кругом, я начав з ними балакати, розпитувати, чи добре їм жити в школі, чи не обіжають їх ченці. Діти не жалілись, бо ще не розуміли ні добра ні зла...

Я розпрощавсь и с ними.

Лейба тим часом напоїв коня и посадив на віз зо мною одного школяра до станції на залізній дорозі. Ми рушили з двора минаючи браму. По обидва боки брами сиділи два ченці на стільчиках, в широкх каптанах. Їх товсті тіла ледві вміщались в одежі. Сонце саме заходило. Жовта, чиста стіна й брама червоніли проти сонця. При брамі обидва ченці з сивими бородами показували за ддя очей дуже гарну картину пустинного житя, гідну маляр-

ського пензля. Не було тільки левів и тигрів коло ніг чернечих, а пустиня була кругом; ліси зеленіли, столітні верби стояли на самому подвірі. Тяжке чуте вивозив я на серці: з монастиря давно давно видихався дух монастирський.

Вже було пізно. Треба було завертати на ніч у Яблечну. Я зайшов в перву хату и начав проситись на ніч до клуні. Хазяїн знав мене, бо я, ідучи до монастиря, заходив до его хати подудновати. Спати було ще рано. Я сів у хаті, велів знести з воза річи й харч, и почав вечеряти, роздавши цікавим дітям по шматку паланиці и ковбаси.

Чоловік той звався Михалко Гасчок и попередку не сказав міні свого прізвища, бо видно було, що він мене трохи опасувався: я держав книжечку и записував, що вважав за цікавіше в розмові хазяїна. Послі я йому ростолював, що я чоловік подорожний, с під Київа, хочу роздивитись на тутешних людей, на їх звичаї. Чоловік почав розмовляти смілівійше. Сам він був невеличкий, с темними швидкими очима, проворний, розумний и дуже добре говорив. Его сімя була велика: в хаті було четверо малих дітей и один парубчак. Хазяїнський брат, парубок, кривий на одну ногу, звав себе дяком, бо читав у церкві на крилосі. Він вчився в школі и почав зачитатись передо мною великоруською мовою, хоч він говорив мею дуже погано. Одначе, побачивши, що я цікавіше слухаю хазяїнську українську розмову, зараз замовк. Хазяїнка варила вечеряти. Вона була ще не стара молодиця и говорила дуже ростагуючи мову, по підлясьному.

Хата була невелика. Її розділяла на двоб од самої печі довга груба, як стіна. В хаті все було як на Україні, тільки образи були с паперу и польского малеваня. Навіть вікна були на чотирі пилки и піч була українська. Огонь палав у печі и світив на хату. Я з великою охотою розговорився с хазяїнами.

— Чи добре вам жити на Підлясі? чи маєте хліба доволі? Де ви маєте заробіток? — питав я.

— Земля в нас не дуже родяча. Хліба не стає до нового; імо бідше картоплю. А заробляємо часом у намастирі, а часом то у панув!

— Хто ж у вашім селі пан? Чи добрі пани для вас?

— Пан не живе в селі... обізався чоловік, та й замовк.

И що я питав про польських панів, ніхто нічого не розказував. Було знати, що люде боялись панів, але не видно було, щоб їх любили, бо чи може ж чоловік любити ту різку, ветрю зго

бють? На Подніпрявщині дають панів, де трапиться, и кденуть голосно, хоч и серед ярмарку. А вже як натягні про парів, то ні один азик не втерпить, щоб не лаяти пана. На Підлясі народ так пригнічений, що боїться й говорити про панів, як колись у давній Москві було страшно говорити про царя.

— Чи не маєте молока на вечерю? просив я хазайку.

— Нема! и на нашім кутку нема. У нас є корова, алє з великим телєм.

И довго я роспитував їх про жите, про звичаї. У їх звичаї такі самі, як и на подніпрявщині. Є кутя багата, є танець козак, є сопіли, є українські пісні, навіть козацькі, є паска на Великдень. Жизнь нашого народа скрізь однаковісінька!

— Чи чули ви що про Київ, про Печерських святих?

— Чули. Тут зараз за Бугом, є ден дід був у Києві и розказував нам про святих и про церкви, а ми сами не були.

Почав я роспитувати про костюм. — Чи носят у вас дівчата стрічки, квітки, червоні чоботи, намисто?

Де там! Хіба ж де носять червоні чоботи?

— А в нас дівчата й молодиці носять и червоні, и зелені, и жовті чоботи, розказував я.

Молодиці було то дуже дивно. Вона навіть не чула и самого слова намисто. Я мусів їй розказати, яке воно: що то коралі.

— У нас дівчата носят тільки пацёрки сині або жовті, так купують за кілька грошів! а коралів я їй не бачила в своєму селі.

Прийшов с поля старший хазайський син, парубчак. Він став на коліна перед образами, склав руки на грудях по польському звичаю и почав молитись Богу. Малі діти ждали вечері; не спали. Хазайка, тим часом, готувала вечерю: то була смажена картопля ледві помащена салом. Хліба на столі я не бачив!

— Просимо вечеряти! прохала мене хазайка.

— Спасибі! одказав я, дивлячись на ту убогу вечерю.

Сіла вбога сімя за стіл и почала їсти свою незмінну картоплю, котра на Підлясі грає таку роль, як на Україні пшоняна каша. Я пішов до клуні (стодоли) спати.

Од самого села Костеневича до Буга, мое ухо дуже мило вразив частий український азик, котрим говорят там Русини. Фонетика вимови їх така сама, як коло Києва и коло Полтави.

Всі літери вимовляються там щиро по українськи; і мяко, и твердше е. На Волині коло Рівного, коло Луцька вимовляють дуже твердо кожний голос по галицькій вимові, а найбільше и, як великорус-ы, е як великоруське э. Переїхавши Волинь, ви почувте на Підлясі знов надніпрянську вимову, так неначе ви звернули б у Київщину. Низче бресцької залізної дороги вже нема й сліду вимови на іе, як коло Білої! Глаголя кінчаються в 3-х лицах на ь, або на ця, як під Києвом. Русини говорять: робиця, дівця, робить, роблять; навіть кажуть вони: цей, ця, це, а не сей, ся, се! Тільки инфинит. на Підлясі вимовляється по галицьки; як: ходити, робити, и о під ударенем переходить в у, як скривъ на Полісі: вунь, вул, жунка. В деяких селах можна почувти, що голос і зроблений з іе (ѣ) в декотрих словах ще добре не обмежувався: ви почувте; — дивчина, дівчина и дівчина; лъіс и ліс; о починає змінятись на і: кажуть куїт, куїтка (німецький голос ü); а за Бугом вже кажуть кіт, кітка. Часом попадаються поліські слова, як: зцюль-(сцюдою) сцюль-(звіділь); славянське вельми. Але про те язик Підляся низче залізної дороги просто звязується з надніпрянським, як вимовою, так и етимологією. В гродзянській губернії одна баба говорила зо мною таким чистим українським язиком, що я аж спитав її, чи не вийшла часом вона спід Києва. А баба жила навіть в курній хаті без вивода!

Костюм підляський чисто український. Підлясяки носять, таку саму свиту с чорного сукна, як и на Україні. Свита (сукмана, — взято з мазурського) робиться с коротісіньким комірцем, з вушками на стані, не як на Подолі, де обшивають свити червоними мережками. Шапки на Підлясі носять смушеві, сиві й чорні, високі; тільки з-заду робиться ид верху роспірка и стягається, але дуже рідко, стрічкою. Літом чоловіки носять солом'яні брилі, а коло Білої часто можна побачити сині картузи, як у Мазурів. Пояси бувають червоні, плетені по українськи. Сорочки носять білі: коло Білої затикають сорочку, а далі до Бога частійше й частійше трапляється бачити сорочку висмиану по великоруськи, и білоруськи. Але на випуску сорочки носять навіть Краков'яки. В жива, в жару чоловіки зівсім росперізують сорочку. При тому сорочки часом носять довгі, трохи не до кісточок! по шівочому!

Серед поля такі жінці, в довгих розпущених сорочках, з ростріпаними довгими, як у жінок, косами, в солом'яних брилях, роблять дуже чудну картину. Довге волосся носять тільки чоловіки: парубки и хлопці стрижуться крушком и нязько, як на Україні. Траплялось міні бачити личаки и навіть шкур'яні постріли, які носять на Україні баштанники и пастухи. Застішки носять с червоних стрічок. По тій стрічці зараз можна пізнати навіть між Мазурами окатоличеного Русина. Костюм народній держиться міцнійше од яєнка й віри!!!

Жіноцький и дівочий костюм в основі той же український, тільки без того смаку, без квічання, який буває в дівчат на Україні. Костюм женьський простійший од українського. Сорочки на рукавах и на подолі витиваються червоними нитками, але не вишиваються так роскішно, як на Україні. Жінки завязуються хустками, а часом носять на голові каптурку. Каптурка то українська намітка, тільки дуже змінена. Нижісінський очіпочок, кругленький обв'язується складаним білим рушничком, кінці котрого, переткані червоними пружками, завязуються на потилиці и тилпаються ледві досягаючи до плечей. Та каптурка накладається на тімє и затуляє тільки що тімє! Волосся не держиться під нею и ростріпується по лобі. Каптурка не має такого пишного, фантастичного виду, як широка українська намітка. Дівчата завязують голови червоненькими, невеличкими хусточками один раз, завязуючи кінці на потилиці, як у Полтавщині. Квіток и стрічок не видно на дівчатах. На шиї вони носять пацёрки. Свити жіночі, білше цвіта білого, спідниці — синєго. Жінки підлясьві я дівчата не вміють вбиратись, не мають смаку, не люблять квічатись, не вміють пишатись, як Українки; не мають природнієї граці, такої природної делікатности, якою надарила натура наддніпрянську жєницину, де дівчина без намиста, без стрічок и квіток не може жити, де неможна знайти дівчини, котра б не мала квіток, и стрічок и вишиваної сорочки!

На Підлясі народ зве себе уніятами. Слово уніят стало знаком української національности. Але часто Підлясцями звать себе и Русинами. Каносне, сполячене уніацьке духовенство хоче вигубити те слово Русин, именно на пограничі двох націй — від Седльцем. Часом мужик одмахується од слова — Русин, як чорт од ладану, хоч тут ёго сусіда назве себе Русинном. Одначе раз трапилось міні, що на мене питанє, — чи ви Поляки, чи

Русини, чи Українці? — уніяти одназиди: ми Українці. Пццро-
щавшмсь з хозьяінами, я пішов слати и клуно, на сіно.

Прощаючись в райці с хазнькою, я положив на стіл четвер-
так грошей. Хозьяйка почала одмагатись.

— Та на що це ви платите! Чи то можна? Чи ми жиди,
чї вю! Та не треба нам плати!

Молодиця аж у сіни вибігли за мною и прохала взяти гроші

Дуже чесний наш народ! думав я. Чи одцурався б жид, або
німець од грошей! Наш народ не знає, що таким чесним людям
дуже тяжко приходится жити на світі!

(Конець.)

Критично-естетичний погляд на декотрі поезії

Тараса Шевченка.

ДО ОСНОВ ЯНЕНКА.*)

Квітка и Шевченко — то два имена народні, с котрими доля
нашої літератури вижеться. Вони оба суть пеначе стовпи, кра-
суючі ся в святині просвіти народної. Справедливо отже каже
Куліш (Хата 1860, стор. IX): „Квітчина память буде свята во
віки поміж нами: він самостайно зрозумів серцем, що то за диво
праведне — наші селяне; він зробив те-ж саме для прози, що
Шевченко для стиха Українського: він так само постеріг и пе-
реняв поезию щоденної сільської мови, як Шевченко — поезию
народної пісні.” — Оба ті мужі, яко обновителі упадаючої бать-
ківщини не станули-б так високо, наколи-б іх не був оживляв
дух давнійшої прадідної слави. Коли-ж вони оба до одної мети

*) Том I, стор. 197—199, в виданні Львівськім, з 1867 року.

простували, то мусли перше себе взаїмно пізнати, та, щоб один діло другого доповнив и довершив. Тільки таким способом могли вони в просвіті народній зділати епоку.

Як Квітка своєю Марусею поміж земляками прославився, Шевченко яко писатель не був еще звістний. Ба — можемо сказати, що Квітка тоді про Тараса нічого не знав. Коли-ж в 1840 р. „Кобзарь” в українськїм світі с піснями доси нечуваними озвався, Квітка не міг не довідатись про співака нового. Читаємо в листі писанім Основяненком до Шевченка (23. октябрю 1840 р.), що первою Шевченка поезією, яку лучилось Квітці в руки дістати, був „Перебендя.” (Основа, 1861, VII.). Основяненко, не знаючи тоді автора Перебенді, сказав ось-таке до своєї жінки, с котрою разом тоту поезію читав: „Хтось мудро написав и живо усю правду списав... хто-ж такий?... Перебендя... Вгадуй-же ёго, що и хто воно таке в... не знаємо.” Як-же явтор Марусі звідався, що Шевченко Перебендю и другі гарні вірши написав, захотілось ёму конечно, Кобзаря в руки дістати. Віттак пише об тім Квітка до Шевченка: „А книжку, як розгорнув, — дивлюсь — Кобзар, та вже дуже вчитаний. Дарма! я ёго притулив до серця, бо дуже шаную вас, и ваші думки кріпко лягають на душу. А що Катерина, так так-що Катерина! Гарно батечку, гарно! Більш не вмію сказати. — -- Від серця я дякую и прошу: утніть еще що!...”

Коли Шевченко думу историчну до Основяненка писав, а автор Марусі мав уже имя славне, як сам Шевченко признав:

Тебе люде поважають,
Добрий голос маеш. (I. стор. 199)

Квітка, жиючи на Україні міг про Січ, про могили заспівати скорше, аніж Шевченко, котрий по снігах в чужині блудив, та лиш с-тиха сам собі думку народну співав. И так коли Квітка подивляв талант Шевченків и до ёго писав: „Утніть еще що, — молоднй наш поет гадав, що слава віщого генія тільки Квітці належить, бо в сій думі написав уже смирно: „не втиу більше!” ліпше не потрафлю заспівати; — „утни (ти) батьку, орле синий!” — Тарас відступив славу поета народного Квітці, котрий також віком о много (о 36 років) від Шевченка був старшим. Ні сей, ні той не знав в той час, чия слава стане выще: світ бо

судить о заслугах якогось писателя аж тоді безсторонно, коли ёго вже не видить в крузі обмеженому сёго світа.

Так отже настроїв Шевченко в Петербурзі струни, щоб до автора Марусі гомонорідного слова озватись. И о чім-же иншим мав Тарас заспівати, як не о мнливній славі батьків, що їх память лише в піснях поетів жити може? В чужині поет тужив все за Україною, тужив за степами, — за Дніпром. Там не міг позабути про Січ, про могили, про славу козацку. Всі тоті образи стояли все живо передь ёго душею; щож дивного, що Шевченко пишучи в чужині до поста Українського в запалі патріотичному про долю батьківщини задумався? Що-ж дивного, що поет заявляє велику тугу про мнливні славні часи та й каже, що в чужині потеряв сили и давній свій голос?

Шевченко засумувавсь, але-ж заравом списав у сій короткій думі так гарні гадки, що Основяненко міг спізнати, що не він сам, але Тарас може зватись поетом народним.

Наша дума зачинається мов-то громовим словом „бють пороги,” а кінчиться резигнацією и елегійною згадкою про Україну. Головні же гадки суть ось-ті:

I. Нема Січи.

II. (Но) слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда. чия кривда
И чні ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине.

III. Поборовся-б
Як би малось сили.

IV. Не втну більше. А ти батьку,
Як сам здоров знавш,
Тебе люде почитають,
Добрий голос мавш;
Співай же ім, мій голубе,

Про Січ, про могили,
Коди яку насипали,
Кого положили.

Бють пороги; місяць сходить
Як и перше сходив...

Ту в самім началку замічаємо фігуру бесіди, що зветься зевгма (*Зебґма*); властиво належало-б писати: бють пороги, як и перше били, місяць сходить, як и перше сходив.

Про пороги порівняти належить ось-ті два місця в Гайдамаках, (II, 24 и 91):

— Пороги

Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились:
Щось страшне співають.

— Стародавню

Січ розруйновали:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тільки и остались,
Що пороги серед степу
Ревуть-завивають:
„Поховали дітей наших,
И нас розривають.”

Поет каже: „місяць сходить” а не „сонце”; ту бо має представитись тота пора, що в ній очерети до Дніпра говорять, могили сумують и з вітром розмовляються. Ту бачимо отже жите природи; се же розвивається лише тоді без перепони, коли жите чоловіка утихне, с. в. в ночі. Що же дальше читаємо: „сонце гріє”, то в сему нема противорічності. Образ бо: „сонце гріє, вітер віє на степу козачім” означає те, що було-б на добі, щоб козаки тепер взялись за діло, поки сприне пора, але-ж годі

„нема Січи.” Ті слова („нема Січи”) висказані з гірким чувством, про-те поставлені вони двічі на початку вірша:

Що-ж с того, каже поет, що земля Українська тога сама, що давніше, коли нема ві животного огнища, коли нема Січи, та пропав и той, хто всім верховодив?! Ту замічаємо, що слова „пропав и той, хто всім верховодив” именно до гетьмана Хмельницького відносяться.

Про Хмельницького можна еще ось-се порівняти:

— О Богдане!

Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір —
На свою Україну,

О Богдане, Богданочку!
Якби була знала
В колиці би придусила
Під серцем приспала.

Розрита могила, I, 60.

— Зіновію,

Олексіів друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм и байдуже.

Суботів, I, 58.

Нема отже життя народного: Дніпром не плещуть уже човни, щоб козакі добували слави в Туреччині. Слудний Дніпро не бачиться уже с товаришами Січи, — він сумує на самоті та лише очерети ведуть з ним свій розговор.

Порівн.: Дніпр — широкій та синій
Підняв гори-хвилі; а в очеретах
Рече, стогне, завивав,
Лози нагинає.

Гайдамаки, II, 57.

Але-ж и очерети призадумались, що козакі де-то поділись, та відай забарившись гуляють. Дніпро на таку річ нічого не одповідає, бо й що мав казати про козаків, котрих вже не було? Всюди тихо, та лише чайка скігдить літаючи, мовь за дітьми плаче, на стему же сарієв могилі стоять та сумують.

Ту належить замітити, що у нас таном могили говорять та й про долю України звідають ся. Бесіда їх на сѣму місци є вельми жива; наперед бо питаються вони буйного вітра;

Де наші панують,
Де панують, бенькетують?

Вітгак звергаюгь бесіду до дітей України, та питаються:

„Де ви забарились?
Вернітєся! дивітєся —
Жита нохилились,
Вернітєся!“

Тутки дозволяємо собі замітити, що гадки висказані могилами вправді гарні, але відай не подумав поет про се, що сумні свідки давної бувальщини таким способом говорити не можуть. Могили звістили-б не одну вість про славу минувших віків, про котру вони споминають в малій поемі „Иван Підкова“ (II, 3.):

(Запорожці)

Пановали, добували
И славу и волю;
Минулося — осталися
Могили на полі.
Високі ті могили
Де лягло спочити
Козацькеє біле тіло
В китайку повите.
Високі ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Отже могила и на сѣм місци могла би з вітрами говорити про волю. Але поет хотів відай ту се представити, що годі про волю говорити, коли вона вже зовсім запропастилась. Пре-те мов

в иронії кажуть могили до дітей України, щоб вернулись з місця,
де забарились, та щоб по утраті волі занялись земледільством!

Вернітєся! двітєся —
Жита похилились,
Де паслися ваші воні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла...
Вернітєся!“

Порівн.: А Україна на-віки,
На віки заснула.
С того часу в Україні
Жито зеленів;
Не чуть плачу, ні гармати,
Тільки вітер вів,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така Божа воля.

Гайдам. II, 91—92.

Діди лежать, а над ними
Могили синіють. — —
А унуки? ім байдуже,
Жито собі сіють.

Гайд. II, 55.

Не вернетєся на волю...
Будете орати
Мене с-тиха, та орючи
Долю проклинати.

Думка XX. (I, 231).

Замови розговор в природі, а синє море відповідає, що ко-
заки вже не вернутьєся, та що їх воля на віки пропала. Тепер
Україна обідрана и плаче сиротою по-над Дніпром, — степи її
запродані жидові, німоті (I. 61). Устала згадка про бувальщину и
гадав-би хто, що с тою згадкою також и слід давньої слави за-
гине. Аж ось загремів наш кобзар безсмертними словами:

Слава не поляже:
 Не поляже, а розкаже,
 Що діялось в світі,
 Чия правда, чия кривда
 И чні ми діти.
 Наша дума, наша пісня
 Не вмре не загине.

Сі слова („наша дума и т. д.“) висказують причину, за-для якої не поляже слава. Слава України жие отже в думі и піснї, щоби же на сесю правду звернути увагу земляків, каже поет дальше:

От-де люде наша слава,
 Слава України!

Більшої слави немає в цілому світі; віттак співає поет:

Без золота, без каменю,
 Без хитрої мови,
 А голосна, та правдива,
 Як Господа слово.

Висказавши сі важні слова, Шевченко заявляє, що рад-би таку важну правду світу годосити та співати про славу батьків, але ему здається, щó нестася ёму того віщого духа, котрим пам'ять давних часів міг-би обіймати. Опроче в московщині кругом ёго чужі люди, котрі насміються на ёго слёзи-слово. Про-те каже з гіркою резигнацією:

Поборовся-б
 Як-би малось сил!

Заспівав-би поет про славу бувальщини, лиш годі в чужині та й в біді народними думами оживляться. С тяжким лихом бореться Тарас, що не суджено ёму жити на Україні: блудить отже в снігах и сам собі співає. — Яка горесть тоді душу поета огорнула, можемо спізнати читаючи LIII. думку (I. 252):

Мині однаково, чи буду
 Я жить в Україні, чи ні —
 Чи хто згадає, чи забуде
 Мене в-снігу на чужині, —
 Одиадовісенько мині!

Але-ж такі гадки насувались поетови тільки тоді як в чужині тяжка нудьга его серце стискала. Інколи бо співав він про свій край таке:

Я так її, я так люблю,
Мою Україну убогу,
За неї душу погублю.

Сон, II, 121.

О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольний козакам.

Гайдам. II. 13.

Тарас не може в снігах про пам'ять батьків пісню заспівати, и каже смирно: „Не втну більше!“ и віттак відзивається до Квітки:

Тебе люде поважають
Добрий голос маєш:
Співай же ім, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили,
Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Утни, батьку! щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні
За що погибала,
За що слава козацькая
На всім світі стала!

Шевченко бажає учути пісню про Січ и могили, — „стародавню бо Січ розруйнували,“ та остались тільки пороги серед степу“ (II, 91);

Степи (же) зеленіють!
Діди лежать, а над ними
Могили синіють
Та що с того, що високі?

Ніхто їх не знає,
 Ніхто щиро не заплаче,
 Ніхто не згадає.
 Тільки вітер тихесенько
 Повіє над ними.

Гайдам. II, 55.

— На всій Україні
 Високі могили — усі оттаї:
 Начинені нашим благородним трупом,
 Начинені туго... Оце воля спить.

Думка XLVII. (II, 254).

Автор Кобзаря пише до Квітки! „Утни, батьку, орле синій!“
 сими словами відступав авгорови Марусі в поетичнім світі
 місце перед собою та й заразом заявляє, що сам рад буде, на-
 коли заплаче и свою Україну еще раз побачить. Та й хто-ж не
 хотів-би бачити тої країни чудової, коли

Там широко, там весело
 Од краю до краю...
 Як та воля, що минулась,
 Дніпр широкий — море...

Думка. I, 80.

Не дармо сказав Тарас: „як згадаю тебе краю, завяне сер-
 денько“ (II, 5), віттак хотів-би ще раз послухати, „як те море
 грає, як дівчина під вербою Гриця заспіває.“

Сюди відносяться и тоті слова, які читаємо в ёго Гайдама-
 ках (стор. 23—24 и 25):

— Я — один собі
 У моїй хатні
 Заспіваю, заридаю,
 Як мала дитина;
 Заспіваю: „море грає,
 Вітер повіває,
 Степ чорніє и могила
 З вітром розмовляє.“

У мой хатні сине море грає,
 Могила сумує, тополя шумить,
 Тихесенько Гриця дівчина співає —
 Я не одинокий: в с к н и в світі жить.

Належить ту замітити, що слова „Утни, батьку, орле зизий!“ пізнійше до самого Шевченка від його земляків бували звернені. Звісно бо, що, коли Тарас в Петербурзі на постелі смертній лежав, Полтавці йому в день ювілею таку ж депешу поздоровительну прислали („Утни, батьку, орле сизий!“) И рівно як Шевченко, написавши ці слова до Квітки, заразом тугу свою за Україною занівав: так тужив поет и перед смертю, діставши тоту депешу, — тужив и сумував, що не міг на Україні жити и умирати. Замічаємо також, що поет неначе віщим духом передвидів, що він не ляже колись-то тілом в рідній домовині; пише бо:

Утни батьку — —

Нехай ще раз усміхнеться
 Серце на чужині,
 Поки ляже в чужу землю,
 В чужій домовині.

Др. Омелян Огоновский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Збори членів основателів „Дому Народного“.

По упляві звіт 20. літ зібрали ся члени основателі „Дому Народного“ на загальний збір в первий раз, котрий через два дні відбував ся, бо и нащо довшого часу? Все було готове, все добре, а випадало тільки після програму збори наказаного и післи роль наперед розданих все похваляти и подяковати номіси за так великі труди.

Не можуть ч. читателям натепер подати деталіжного звіта про возданя о засіданні членів основателів „Д. Н.“ будей старати ся тні-ж хоть в короткости описати.

Як нам відомо из достовірного жерела, комісія Д. Н. не-
 провадивши докладного спису жертвуючих на тую народню ин-
 ституцію, розказала остатними часами ученикам имена дателів
 из оновісток „Слова“ виписовати, а зіставивши таким чином недо-
 статочний спис осіб мьючих після статутів право до чиновства,
 виключила еще всіх тих, о котрих знала, що не будуть сліпими
 орудиями и що зможуть, яко лучше ознакомлені из слрвами Д.
 Н., зібраним членам неодну точку з исторії тої институції в
 правдивім світлі представити. Так не принято: О. Качали п. Др.
 Сушкевича и много инних зложивших приписану квоту на Д. Н.
 То знов доручовано запросити и грамоти підчас самих зборів або
 аж по тих же, як: Вп. Диметови, Дру Огоновскому, Дру Шара-
 невичови и др.

В день 5. л. Грудня зібрани ся запрошені члени основатели
 по службі б. в салі Д. Н., як на пору року осінну и час погод-
 ний не дуже численно — бо всего тільки около 60 осіб — що
 також яко доказ фабрикації листи чл. основателів служити може.
 Предсідатель комісії Пр. О. Кульчицкий — довівши доказами,
 кождому с фактичним станом річи необзнакомленому до переко-
 нання трафляючими, для чого дотенер загального збору не було —
 відкрив засідане беоідою, в котрій узнаючи честь, яка ему вита-
 ючи чл. основателів припала, доказав заразом и важність такої
 институції, як се в Д. Н.

По тім преступлено до виборів предсідателя збору, заступ-
 ника, секретарів и їх заступників и вибрано ВПр. О. Шашкевича
 предсідателем, П. О. Добрянського заступником, а на секретарів
 наймолодших людей из притомних членів.

О. Шашкевич знявши принадлежне місце подяковав за до-
 віре, возніс „многая літа“ на Н. монарху, як и на член. основа-
 телів.

Нім приступимо до дальшого справозданн, не можемо поми-
 нути ділового интермеца, вотре тільки яко часть жиб парламен-
 тарних кандидатів на „батьків Руси“, а членів комісії управляю-
 чої Д. Н. послужити може. П. Шехович один из ревіційних Ру-
 синів, ц. и. урядник из Черемшля, часи виділу тамошної „ради
 народної“ и ради повітової, вложивши вкладку приписану для чле-
 нів основателів отримав яко такий карту вступну на під-
 ставі котрої и на засідане явив ся, а хотівши в справі институ-
 ту промовити просію предс. О. Шашкевича о голос, котрий и
 отримав. В тім О. Кульчицкий, зіравдивсь из свого місця, запе-

речив п. Шеховичови голос, немаючи до того жадного уповажненя. О. Павликів знов, незважаючи на те, що п. Шехович в спосіб невідступний, а зовсім чесний від повномочника комісії Дра Крижановського вступну карту отримав, почав ся кидати як опарений, робив навіть дуже неприличні замітки о мнимім підступі п. Ш., а в кнець відніс ся до комісара прав. Хотяй таа апеляция О. Павликова неспокутковала, п. Шехович видячи загальне зібранє и самого председателя — до котрого властиво належало в річ вглянути и справу по слушности залагодити — німими тільки свідками, вийшов из салі и вніс зараз из своєї сторони писемну жалобу до загального збору, котра таки бодай при кінци збору удостоїла ся перечитаня, а п. Ш. самому зістала в кнець таки слушність признана, бо й щож шкодило признати му слушність тоді, коли всі були певні, що п. Ш. в розправах уділу брати не зможе. — Преступлено вїттак до читаня справозданя комісії Д. Н., від котрого на внесена О. Кульчицкого и О. Павликова по більшій часті увільняно, а вибрано натомість 3. комісії до ревізії того-ж. Тим закінчилось засіданє перве. —

На слідуючих засіданях піднесено квестию ща до лучшого поміщеня убогих учеників в Д. Н. утримованих дотепер в нездорових, темних и вогких лѣхах, а за тим петицию „Аква. Кружка“ о обширнійші комнати в Д. Н.

Именно вніс п. Кулачковский, щоби с фондів Д. Н. утримовати 5. бідних учеників, решта же як до тепер из добровільних датків; потому щоби из взгляду на теперішню дорожню помешкань у Львові всім партиям мешкаючим в Д. Н. ціну підвисщити, для того що декотрі з них (а именно декотрі с членів комісії — Ред.) протекційний тільки чинш платять. О. Лукашевич попер той внесок с тим додатком, що не 5. учециків, але по одному с кожного повіта східної Галичини с фондів Д. Н. удержоватись повинно би. Оба тїи внески упали, для того, що О. Павликів доказав, що Д. Н. маючи натепер 69.000 зл. р. річного доходу не встані 5 учеників утримовати. О. Кульчицкий знов запречив торжественно (хотяй се всім відомо, що декотрі члени комісії обширне помешканє за меншу половину чиншу винаймають), якови в Д. Н. мешкаючі партії протекційний тільки чинш платили. Вїттак вніс п. Гавришкевич, щоби отворити нову улицю по при вікна помешканя убогих учеників, помешканє-же саме на sklepi замінити, через що Д. Н. прийшов би до 1.000 зл. р. річного доходу. Внесок той не прийшов однако під обраду, для того що

зближала ся хвиля, в котрій „Акад. Кружок“ декляматорско-музикальний вечер в честь членів основателів дати мав, як и для того що той внесок з будовою другої міської церкви в звязи стояв.

На другий день заявив п. Кулачковский именем комісії, що будоване церкви річ необходима. Комісія оглянувши в притомности инжинера Гавришкевича старі стіни церкви пересвідчилась, що ті ненарушимо стояти можуть. П. Гавришкевич освідчив за разом, щоби будоване церкви из сторони поліції розпочати, именно заокруглити ту сторону, а тим способом можуть пивниці під церквою все еще до 1.000 зр. доходу нести

Загальний збір рішився одноголосно за будованем церкви, за отворенем нової улици, порозумівшись наперед з магістратом, а на запроєктоване построєне нової каменниці по при церкві незгоджено ся для того, що каменниця така закривала би трохи церков.

Потім прийшло на порядок денний в звязці будуче воспиталище дівоче в Бучачи. Комісія до того вибрана внесла, щоб тов-ж воспиталище перенести ді Львова, до чого долучив О. Наумович поправку, щоби управляючий совіт Д. Н. відніс ся до митрополітальної консисторії взглядом перенесеня для тої цілі инокинь св. Василя из Словіти ді Львова. Внесене тов разом из поправкою прийняв загальний збір с тим, щоб порозуміти ся в тім взгляді з основателями того заведеня и Цициками.

Дальше рішено надзирателеви Дома Народн. п. Палюхова підвишити річну плату о 100 зр. бідним же ученика в Д. Н. визначити 8% из чистого доходу на утримане. Редакції „Учителя“ уділено одноразову запомогу 300 зр. Наконєць поручено управляючому совітові Д. Н. дати „Акад. Кружкови“ обширніші комнати, при котрій спосібности виязалась межи двома кандидатами на батьків Руси п. Ковальским и О. Павликовим, що так скажемо, дитиняча суперечка, в котрій ходило о тов, котрий з них більший патріот, а заразом и патентований лівяльний Австрияк.

Віттак приступлено до вибору нової комісії, до котрої вибрані зістали: О. Кульчицкий, председателем, від котрого то достоїнства О. К. спершу ніби ся ухилив, но признавши пізнійше сам свою необходимость для блага Руси, таки го прийняв. Заступником вибрано п. Ковальского, а членами виділу: пп. Гавришкевича, Малиновского, Шведицкого, Павлинова, Дра Крижановского, Лепкого и Геровского, заступниками-же пп. Кулачковского, Писулинського, Петрушевича и Дра Делкевича. О. Шашкевич за-

ключив нарешті засіданню бесідою, на котру відповів О. Наумович, дякуючи при тім ВПр. метрополиті за його притомність через цілий час дводневних засідань чл. основателів Д. Н.

В тягу цілого зібрання не відозвав ся ні один голос за рішучим залагодженем найважніших справ народних; ніхто неосмілив ся відкрити причин, через котрі наші інституції народні кошляють; ніхто не поставив внесків взглядом радикального поліпшення стану тих інституцій. Ба один с членів поставив (чи не на кпини?) внесок, щоби комісії Д. Н. нерозбираючи навіть предложеного справоздання и щотів з гори уділити абсолюторіум за ціле її дотеперішнє діланє!

Так отже минула та многонадійна хвиля, котра так красну спосібність до залагодження спорів межи Русинами подавала, причина котрих по великій часті в дрібницях лежить, и котрі тільки через журналістику наметну и поєдинчих людей амбітних на шкоду Русинів тенденційно піддѣржується.

Стагнація яко природна консеквенція такого поступованя в житю політичнім Русинів продовжається дальше. Члени зібранись замість — як се по них сподіванось — залагодити ті спори кадили тільки самозваним проводирам народа, або мовчали, маючи по більшій часті смілости виступити явно, и правду сміло висказати, котру не один з них — як в приватних розговорах сам признавав — глибоко чувствовав. Вони боялись дотеперішних отців Руси, кандидатів на мітри и аванси уразити и розвіхались заспівавши многая літа, но не вдіявши нічого для народної справи. Для того то не позістає нам инша надія, як та, котра кріпить розвіхавших ся членів основателів, що, если що року такі збори відбуватись будуть, то и вони смілійше в интересі народа виступлять и себе за ніс водити не дадуть!

По соймі.

Сегорічна сесія соймова, як доротва вона и була, залагодила стосунково до часу немало справ, котрих тут мовчки перейти не можемо.

Справа, яка найбільше занимає уми так соймові, як и позасоймові, була адреса до короци внесена кв. Чарторийским над

сподіване соймової більшості, — Як відомо львівській сойм, або докладнійше сказавши, більшість того сойму здавала маніфестоватися перед же більше-менше яко федералістично-угодова. Минувшого року ухвалила таяж більшість адрес до корони барви федералістичної, попереваючий міністерство угодове и вислала з ним яко з директивою, делегацію до Думи державної.

Помимо того делегація нетримала ся тої директиви, и взялась по упадку міністерства угодового пактовати з віденьськими централами числячи на тоє, що має за собою більшість в тутейшій соймі. По безхосенних переговорах с централами вернулись галицкі делегати з нічим на сегорічні засідання соймові, числячи знов на тоє, що маючи за собою більшість не будуть заантерпелівані нічим, щоб здати перед соймом справу з дотеперішної схибленої їх політики. Тим часом стало ся инакше! Кн. Чарторийський вніс адрес до корони, в котрім має виразити сойм своє незадоволенє, що перервано распочати вторік угоди с країи коронними. Се було нашим делегатам дуже не на руку. Вони раді булиб найлучше не бачити такого внеску. Не мігши однако єго відкинути зложили с-помежи себе комісію адресову, котра уложивши адрес безбарвний жадала прийняти го без дебати, щоб уникнути таким чином неодної немилої для себе критики. Не удалось! Дебата распочалась, а при спосібности тоїж знайшли ся мужі, котрі саритиковавши гаразд дотеперішні безхосенні запобіги галицких делегатів околє віденьських централів знали вповісти на часі гадки, котрі чимраз то більше приймаються в краю и, як сподіватись наоежить, незавагом зреалізуватись повинниби.

Межи тими мужами, як се всі дневники краєві до одного признали, перше місце належить ся п. Качалі. Доказавши фактами историчними одвічні заходи Німців околє постепенного германізованя и нищення Славян, зганивши сміло згубне кокетованє галицкої делегації с тими ж одвічними вородами Славянства — заявив п. Качала урочисто, що приступає до внеску п. Лавровского переходу над адресою до порядку дневного, над адресою, котрою подає віденьським централам більшість соймова помічну руку до знищення Австрійських Славян. „Там, де ходить о загибель Славян, сказав п. Качала, там ми Русини руви подаги не можемо. Ні не можемо, повідаємо и ми за яим, рівно як не можемо згодитись на безпосередні вибори для того, що тні ведуть до того самого результату, а нам Русинам тільки тую користь принеслиби, що историй напійтновалаби нас пятном „вреди на Славянах“. Потому, хто

хочи Австрії, той безпосередних виборів хотіти не може. Безпосередні вибори се замах на историчні права країв коронних, замах навіть на теперішню конституцію, котра право вибору делегатів до Думи д. краєвим соймам позіставляє — словом се насилда и гвалт, а насилою и гвалтом Австрія цей не скріниться. — Ми жауем для того внеску п. Ковальського о безпосередних виборах, жадуем и боліем над тим, що наші так звані „тверді“ замість зробити щось позитивного и хосенного, замість залагодити вже раз розгрань, яка сміло кажемо, панує межи нами Русинами из іх причини — бавились тільки в соймі и поза соймом в безхосенні демонстрації!...

Час би вже раз опам'ятатися; бодай чи не послідна се хвиля. Час би вже занихати спори домашні о річн багательні; и идеальні, а взятись полученими силами за просвіту народа, бо просвіта народа, се єдина дорога до права, гаразду и добробиту!...

Вертаємо назад до предмету.

Бесіда посла Качала неосягнула вправді свої найблисшої цілі, переходу над адресою до порядку дневного, але за те зробила, що так скажемо, революцією в опінії публичній на користь сторонництва федералістичного, и причинилась не мало до того, що при доповняючих виборах до Думи державної дісталось двох послів барви федерал, котрі стоять в опозиції до теперішнього систему и політики галицької делегації — користи натепер може невеликої ваги, але на будуще великої досяглости. — Справедливо отже збирав п. Качала за свою радикальну бесіду телеграми и адреси довіря не тільки від жителів Галичини, але и из всіх власне сторін Австр. Славянства.

Найбільшою же надгородою було для него тов, що инициативу в тім вигляді взяли самі-ж Русини.

Львівські Русини народної барви доручили п. Качалі адрес довіря заосмотрений сотнями підписів. Тим адресом заявили вони явно, що годяться зівсім на розвинений О. Качалою програм — заявила, що маючи по своїй стороні таких людей, як п. Качала, сміло сказати можуть, що справа за котру борються, праведна, як і правий характер іх репрезентанта, важна, як єго слово!

Тільки в бесіді п. Качала, до котрої бесіда кн. Чарторийського красною була фолиєю, жаль тільки, що притемнювала її трохи безбарвна и бонзливна річ п. Лавровского.

Щоб спімнути тут дещо и о інших справах, сєгорочний сойм ухвалив уставу шкільну, о котрій задля недостатку місця

застерігавмо собі поговорити пізнійше. Натепер спімнемо тільки о важній для нас поправці п. Лавровського в тій уставі, котра обов'язує надзирателів шкіль до докладного знання руского язика в сторонах мішаної людности. Прочі справи, поставлені на порядку деннім, як: риформа громад, справа проинації, и устава дорогова відложені для недостатку часу до слідууючої каденції сойму. Коли отже почислимо все, що сегорічний сойм зробив, то переконаємось аж занадто, що для нас Русинів хісна небагато прибуло. Внесок угодовий п. Лавровського, о котрім спімнув один тільки Качала *intra parenthesis*, застриг десь у безвіста, так що сміло сказати можна о нім тоє, що сказав п. Кречунович „о ухва-лах нашого сойму“, именно, що санкціонуються десь аж за гробом. Давби Бог, щоби хоть здорові слова посла Качали, засіяні на нашій ниві, приймались и принесли нам так само здорові плоди!...

Д О П И С ь.

Из Тернополя. (До наших Родимців). Коже правитель-ство шанує и увзглядняє тільки жадоби сильних сторонництв. З сего впливає природне правило, що слабій шукає альянсів, щоби сиріншати; передовсім же в кождім таборі політичнім мусить бути єдність и карність, а то и лучити ся з ним ніхто не схоче. Таку єдність—карність повинні Русини витворити по можности між собою, а тогді их відзиви до правительства не будуть тільки покри-вами болю (*Schmerzensschrei der Ruthenen*). Гляньмо на Францію! Там роялисти и республікане в хвилях рішительних порозуміва-ються для спільного ділання протів несправедливости; чому би не наслідувати Русинам такого політичного розуму, котрий один спасає побіджену Францію від затрати. Ми не думаєм, щоб одна сторона другій робила уступки зі шкодою власного пересвідченя, бо так жадати булови тільки, що жадати неможєбности, не ма-нім отже один одного и себе сами. Тієр, котрого зручність в політиці нині Европа признає вповні, президент републики, в котрій тільки сторонництв віддає справедливість его тактови, гово-рить о сім предметі в VI. томі „Французької революції“ на ст. 449 (нім видане Тібинген 1850) так: Намєтности никнуть тільки на серцями, в котрих розгоріли. Ціла генерация мусить минути ся

тогді з увеличених бажаній (Anmassungen) сторонництв остануть тільки справедливі користи (legitime Vortheile), а час може ти пропродно и розумно получити.“

Отже-ж ми розчитуючи на час того найлучшого ліваря передовсім одзиваємось до родимців наших, щоби лишили питання політичні и язикова правописні, основно нас розрізняючі на боці — так неначєб їх зовсім не було — а трактуючи оних окреми, кождий тільки в крузі одномишленників, — всю свою увагу и діяльність звернули на такі питання, на котрі кождий Русин без рівниці-погляду язиково-політичного згодитися може, такі предмета об'єктивно обговорювали у всіх часописях и кругах руських и передискутовавши як слідує, годилися в кінці на одномишленне поступованне що до тих предметів: а) взглядом правительства (кравового, чи центрального підля порішення) б) взглядом неруської журналістики. Поділивши так працю одвітно снілам робітників, виринимось з апатії, розбудемо духа, и замилуване до публичних справ, котре втратили з нашої и с чужої вини — а дійдемо до яких-то результатів, один одного підмагаючи и до строгої точности заохочаючи. Таким предметом на разі будоби питання о потребі переорганізованя Ради шкільної о розширеню прав руського язика, в школі и уряді и т. д. Користь з такої праці буде та, що будемо по крайній мірі знали, чого, в кого, коли, с ким и як жадати, та о скільки сами на себе лічити можем — а то вже богато!

Так и правительство и більшина сойму и події, чи то сприяючі, чи не сприяючі нам не застануть нас ніколи не пригтовленими, а то головна річ в політиці, де хвиля часом рішає. — Розвинувши діяльність заявившись солідарними, виробиться у нас и сміливість, котора часто здобуває те в одній годині, чого не сміливість роками ублагати не може. Тогді то ми станемось елементом позиточним, с котрим лічитись буде и правительство и другі партії. Ми не будемо потребовали накядатися нікому, сами до нас прийдуть, бо говорячи словами историка, то : „Коли хто справді потрібний то через те він не тратить, що дасть на себе чекати, таким побитом драмниться тільки нетерпелівість у людей, вони тогді самі збігаються до тебе, так що тільки й вибирай кого хочеш.“

НОВИНИ.

Справозданє Виділу товариства „Січ“ за весь час від її заложеня. Стоваришене, що так сказати-б сталося у нашому віку загальною потребою, се головна винімка и певна порука розвитку кожного народу. Знали про се и ті віденські Русини, що заклали перве руське товариство Січ; имена їх занисада история Січи на любий спомин товариству. Устав Січи затверджений від ц. к. и. ав. намістництва рішенем з 21. студня р. 1867, ч. 41115. Яко ціль товариства поставлено: єднати віденських Русинів и піддержувати між ними товариське народне житє. До того ж, щоб перетворилось у товариство літературне, се ціль, до якої Січ добивається, и яку вже при закладивших її витичено.

У першому році свого єднаня дізнала Січ, несправедливих и злонамірних напаів „Слова“, и его спілки що однакож тільки скріпило моральні сили товариства.

Щоб доповнитись своєї цілї уряжувало товариство рік-річно обходини народних свят. а то: Різдва, Великодня, Роковин смерти Шевченка и Знесеня паньцани в Галичині, и сходилось на вечорниці найменше раз у місяць. Товариші Січи визначались завсїди щодростю и охотою, щоб звеличати ті народні обходини и вечорниці деклямаціями, співами, промовама и р. справами. Тїм щирости и пильному заходови січової дружини треба приписати, що всяке її діланє являлось гаразд більшим, як може було того по її силах надїятись. Виділ може з задоволенем и про се згадати, що кождий хто хоч раз був у Січі, и почув на чужині рідне слово и пісню, завсїди заховав нашу академичню дружину и її щирий привіт у прихильній памяти.

Хороший стан каси, котрої загальний полік подамо в особній таблиці, завдячити треба щодрим лептам товаришів, даткам Вир. покійного метрополита Литвинювича Дра А. Яновського, Віцемаршала Лавровського и совітника Вітошинського, як також совістному и взорсовому зарядови окарбидків товариства. Из каси відпожичаються гроші своїм членам.

Хто жив яко академик у Відні, той знатиме, як високо цїнити тую прислугу, котру робить товариство своїм членам, заступаючи їх у потребі від давлючої дихви. Вказуючи на сю гуманну ціль товариства, новий Виділ дав собі волю просити Вп. земляків у Галичині и на Україні, щоб допомагали товариству нести поміч вбогим її членам. Жертви прийматиме саме товариство під німецькою адресою: Verein Sicz, in Wien, Landstrasse, Hauptstrasse 84. Stiege 2 Nr. 21. Свого часу подасть Виділ спис усіх датків и Вп. добродїїв товариства. У книговні товариства єсть 86 цїнних діл по исторії и етнографії. Минувшого року побільшилась книговня за заходом п Бучинського. новими ділами из нашой и ровесної, ліберальной літератури російської.

У товаристві єсть круг співаків и круг товаришів Просвіти, с котрих первий вправляється у співі а другий бере участь у видаваню популярних книжочок. Досі видав своїм коштом „Співанник для господарських діток“ Федьковича.

Солідарний и сумирний характер Січи, незнаючи жадної внутрїної колотечі, зєднав товариству не тільки прихильність и поважанє між руською

а також між славянською молодіжкою у Відні. Від закладки мало товариство завсіди у пам'яті велику правду: що „веський город и господа, що поділіться у собі, не встоїть.“ У сих євангельських словах вбачає и новий Виділ певну поруку розвитку и розцвіту товариства; оттому й покликає до всієї дружини, щоб и далше ступали тим же самим шляхом; не переставали вважатись на сном єдиної ідеї и широго подружжя; не забували, що всі вони сини одного великого 15 мільйонного руського народу; дбали по зможі про добро товариства, и свято зберегали єго єдностайність у внутрі а повагу и честь на зверхи. Виділ уважає за приймний свій обовязок зложити щирю подяку нище и воім Вдост. почесним членам за їх догаєршію щодрість, и дозволяє собі и на далше поручити товариство „Січ“ ласкавій и прихильній їх пам'яті.

Статистичний полік членів, приходу и росходу за рік 1872: В тім р. було членів дійсних 49

почесних	9
приходу	130.20 зл.
росходу	25.20 зл.

Стан каси 165 зр.

Відень в Грудні 1872. Виділь товариства „Січ“. —

Виділ товариства „Дружеській Лихвар“ именовав на засіданю з дня 15. Грудня с. р. Пр. О. Качалу членом основателем.

Номенклатури природописні професора Верхра ського виїшов впуск У. Діло се не тільки важне під взглядом прир одписним-науковим, але читається навіть нефаховим в тім вгляді з великою приємністю. для того, що автор не жаловав труда, переплітати свої учені виводи поданнями и повірjami нашого народа — повірjami, котрі проясняють неодну темну сторону етнографіи и митології нашого народа. — Поручаючи тому спімнене діло нашим читателям, сподієм ся, що знайде воно межи ними найбільше розпросторене.

Часописи руські в Австрії. В сім році виходили в Австрії слідуючі руські часописи: Слово, Основа, Правда, Сіон Руській, Учитель, Рада Руська, Наука, Стракопудь в Галичині — Новый Свѣтъ на Угорщині.

Справа обсаженя крилошан при тутейшій гр. к. капитулі зачинає поводи ршати ся Як доносять з Відня, зітало вже трох кандидатів на тії посади займеновані, а те: О. Бачинський духовник при гр. к. централнім сімєнищи у Відни; О. Викович військовий капелан з Відня и О. Вилячко приповідник при церкві св. Юра в Львові.

Др. А. Ludwig Grimm совітник надворний; Неесор професорів Баденських, умер в Баден с. м. переживши 86 літ. В молодших своїх літах приєворив віц німецькій літературі: „Тисяч в одна кіч“ „Тисяч и один день“, „байки Науф-а и проч.

Цісар Фердинанд надіслав с Праги для погорільців міста Яричева 8 000 зл. р. до поділу на рівні частини на відбудовані церкви, костела и синагоги.

† Станіслав Хлібовський директор ц. к. вищої школи реальної в Львові, член Львівської ради міської и проч. умер тими днями в Львові в 42. році життя. Покійник, родом Поляк, був все толерантний для Русинів.

Рік 1873 дуже важний буде в історії Австрійської столиці. Окрім „вистави“ припадають в тім році у Відні 25 роковини правлення цісаря Франца-Йосифа. Віттак наступить в т. р. оголошена повнолітнім наслідником престоло Рудольфа, котрий в Серпню 1873 р. розпочне рік 15.—а потім шлюб архієпископа Гизелі с кн. Леопольдом. Архієпископів скінчить тоді рік 17.

Не кінець на тім. В р. 1873 припадають еще и другі для династії габсб. дуже важні роковини, бо в Вересню т. р. кінчиться 600 л., як довідав ся Рудольф габсб. при облозі Базилей, що го вибрано на німецького цісаря. Той, що му приніс тую вість, був бургграф Норембергні Фридрих з дому Гогенцолерн.

Прокт міністерства о непосредних виборах звучить, як слідує: Посли до Думи державної мають вибирати ся непосредно через виборців. Число послів має бути розділене після груп означених в соймових ординаціях виборчих. В цілости число послів до Думи д. має бути побільшене о половину дотеперішного числа. Округи виборчі міст и громад селських мають бути так утворені, щоби кожний округ вибрав одного посла. В групі міст ч. послів має бути означене після людности, податків и промислу. — Вибраний до сойму може бути вибраний до Думи д. Вибір відбувається за картками абсолютною більшостою голосів. Вибраний в однім краю може бути вибраний в цілій Австрії. Мандат поселський має силу на 6 літ.

Sinico-Artica. Під таким титулом видав И. Шлегель дуже важне для енологів діло, в котрім зводить на корені вирази в мові хинській и арийській.

Як доносить **Wiagus**, появивше ся недавно в Познані письмо для справ громадських и господарських, завязалось в Познані товариство, котре доставляти має селянам за найтаньші гроші всілякого рода річі селянські. Примір — и у нас наслідована достойний!

На місце О. Левицького, зрікшого ся мандату поселського до сойму крайового, вибрано в Коломні п. Кучковського, ч. к. старосту повіта Коломийського.

О. Паумович кандидатований тамошними Русинами отже не утримав ся.

Театрови німецькому, пописуючому ся в святині „Дома народного“ Сенсап-ами (хто причинив ся до того?) зачинає дуже эле поводити ся. Окрім Суботи и Неділі, в котрих то дяк тутешше жидівство потрохи заповнює салю, в прочі дни театр майже пустий.

„Страхопуда“ вийшло число друге — о много багатше и цінніше від першого.

Дійсним професором права рим. на університеті Львівським именованим Др. Ф. Зрюдловський, а Др. Венцлевський таким же професором класичної філології. Чей же раз діждався наш університет мати хоть двох проф. для філології класичної!

† Теофіл Руденський кандидат стану учительського, молодець великого таланту. и горячого патріотизму для руської народної справи, умер тими днями по довгій и тяжкій недугі в Львові.

Пресвященний наш Метрополит приїхавши до Відня на засідання Думи державної захорював був сильно и небезпечно. Нині всяка небезпечність переминала. Як пишуть з Відня до тутейших дневників, стан здоровя нашого метрополита поліпшив ся значно. Хорого лічить надворний лікар Др. Бамбергер и Др. Райман, физик міський и домовий лікар віденського центрального сімєнища.

Hannibal ante portas! Не давно тому лементовав якийсь Угорусс у „Слові“, якомби Угруссам грозила загибель. Від кого, від чого, спитаєте? Може на них напосілись Мадяри, та хотять їх змадяризувати? Де там. Кулішівка, пише тойже Угрусс, загостила наконець и на Угорщину, таї готовиться заняти місце ломаного язика обще-русско-літературного.

Щастє Боже! А тим часом ми мали-би сказати нашим Угорським братям, що, вони замість ити наперед, або вже враз з нами Галичанами, заедно цюбаються назад. Як звісно, тоді, коли ми заспівали справі обрядовій „вічная память“, Угорські наші братя поставили її у себе на порядок дневний и страждали над нею кілька літ дорогого часу неспридавши розуміється нічого сенько для народа и народности. Нині коли у нас притихли спори правописні и ми зачинаємо братись обіруч за просвіту народа, Угорські Русини поновляють давнійші наші блуди. Мадяричина у них нічого; до неї вони привикли. За те кулішівка, се „Hannibal ante portas.“

Др. Ф. Миклошич, професор славянських язуків на університеті в Відні пускає власне тепер в світ одно наукове діло, над которим через кільканайцять літ мозольно працював. Діло се трагтує о „цїганськїм идиомі“ — темат, який досегоднє дуже мало мав компетентів, помимо того, що має він немалу вагу в філології индоевропейських язуків.

За сим ділом має поступити в печатню поновне виданє старославянської граматики з увзглядненем живущих славянських нарїчей, потім поновне виданє діла: *Vergleichende Laut- und Formenlehre der slav. Sprachen*, а наконець послїдні томи розпочатого давно вже діла: *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*. Всї твори п. Миклошича продаються в Відні у книгарні *Braunhüler, Graben am Eck.*

Власне тими днями представляли в тутейшїм польськїм театрі, трагедію Шццлера *Jungfrau v. Orleans* в польськїм переводі Одиця. Знатокї повідають, що представленє тое удалось так хорошо, як неудалєсь лучше и на німецьких сценах в Відні Берліні и проч.

Іспити під надзором (Клавзури) для кандидатів стаду учительського відбувати ся будуть в останні дні сего місяця. Зараз за тими наступити мають іспити усні.

Група театральна Бачинського дає тепер представлення в Чернівцях, где їй досить добре поводить ся. Моленський знов бавить все еще в Снятині.

На виставі віденській уряжене буде в особнім гмаху велике акваріум для оказаня життя звірячого и рослинного в водах солодких и морських. До уряженя того-ж покликано поляка Дра Сирського, славного натуралисту, директора музеум морського в Тривесті.

Галицькі и Угорські Русини в Росії. Посади професорів гимназійальних займають в Росії слідуєчі Галицькі Русини: Казимір Павликовський, Виктор Кимає, Ермолай Черный, Юрий Ходобай и Петро Зарицкий, всі в Петербурзі. Дальше Миколай Козловський в Володимірі, Иван Сироічковський и Лев Кульчицький в Костромі — ті два останні в ранзі аесорів колегіяльних.

Чеські дневники старої и молодой партії ведуть межю собою від якогось часу завзяту борбу над питанням, чи позітати ім в політиці и дальше в пасивній опозиці, чи взятись до акції и вступити до Думи державной? Питаня се має рішати збір, котрий власне для тої справи в Празі незабаром скликаний бути має.

Угода Угорсько-Хорвацька поступила в нове стадіум. Хорвати зредки ся наконець вимоги, щоби міністер и бан Хорвації именованій був короною без контрасигнованя президента Угорського міністерства — вимога котра найбільше стояла на заваді Угорсько-Хорвацькій угоді.

Громада Судова Вишня староства Мостяского постановила розширити свою народну школу и утворити особну школу женську. Дотація виносить: 250 злр. річно в місячних ратах з гори для учительки. Учителя и учительку презентує громада.

Реальна школа в Стрию. Найвисшим постановленем з дня 9. Грудня с. р. призволив Его В. Цісар, щоби школа реальна в Стрию, зачавши від 1. Вересня 1873 р. принята була на фонд науковий и розширена на висшу школу реальну.

Енциклопедія Трентовського виданої Либелтом вийшов том первий и продасть ся по тугейших книгарнях.

Сочененія драматическіи. Під таким титулом вийшов в Коломнії первий випуск давно вже заповідженої серії драматів. Колиб однако и слідуєчі бути мали так мірні як сей первий той шкода и заходу!

Fr. Schuselka славний журналіст, маючий яко такий навіть місце в німецькій літературі, видає вже одинадцятий рік тиждеву часопись, в котрій, дотримуючи ся принципу „Sum cuique“, боронить прав поодиначих народів Австрійських проти пажирливого германізму и централізму. В часописі тій буває дуже часто мова и о нас Русинах, котрих захищає п. Schuselka так проти Німців як и Поляків. Додавши до того всего, що се єдина часопись, с котрої дійсно користати можна, мило нам поручити її и нашим читателям тим більше, що її предплата не дуже висока.

Пренумерата виносить:

на один рік	6 зр.
на півроку	3 „
на чверть року	3 „

Редакція и Адміністрація тої часописи: Wien, Leopoldstadt, Taborstrasse Nro 52.

Для товариства „Побратим“ зложили: пп. Яків Савчинський 25. зл. р. Залуцький из Свидової 1 зл. О. Дмитрій Гузар парох из Завалова 1 зл. Др. О. Огоновський 1 зл. Димет кільканадцять цінних книжок. Редакція Слова из призбираних складок 6 зр. 95 кр. Лев Шехович 1 зл. р. О. декан Блонський 1 зл. р. О. Зофювський 50 кр. О. Корчинський з Сасова 1 зл. р. О. Пітушевський 30 кр. О. Дуткевич 50 кр. О. Пашковський 60 кр. О. Танячківч Данило 1 зл. р. 40 кр.

Для Дружеського Лихвяра зложили: Вп сов. Юл. Лавровський 5 зл. р. Малиновський 20 кр. и Кипріян Львович 10 кр.

Опечатки в попереднім ч „Правди“. На сторони 376 в. 6. з гори замість ходили, має бути: ходили. В бесіді п. Качади на стор. 393 в. 3. з гори пропущено по словах: консеквентно поступаючи: так собі поступити як поступили собі ти, которі той внесок підписали; однакже нко Славянн му- сів би я...: На стор. 407 має бути Philosophie, а на стрр. 400 зам. Друж Лихвяра має бути: Побратима. На тій-же стор. в переп. має бути: просвіті; за- гадала.

Заявлене Редакції.

Gazeta narodowa подаючи вість о заспановленю видав- ництва „Основи“ донесла заразом, що на місце „Основи“ за- чне виходити „Правда“. —

Доносенє се ложне. — Правда бо виходить уже пятий рік яко не зависимий орган русько-народного сторонництва и на будучність лиш яко такий виходити буде.

„Правда“ поставивши собі цілюю баронити інтереса руського народа и репрезентувати идею сторонництва на- родного, не відступить ніколи від програми уложеної пред- ставителями свого сторонництва и цілим сторонництвом народним одобреної, и не буде ніколи служити органом для політики продиноких личностей, або для політики интересів особистих.

Запросини до предплати.

Окінчаючи с тим числом V. рочник „Правди“ и дякуючи ч. Родимцям за поміч, яку нам подавали при видавництві, так у вигляді моральнім. як матерьяльнім — мило нам просити їх о такую-ж и надальше.

„Правда“ виходити буде и нарік місячними випусками в тім самім обемі, в яким виходила сего року, а хоть кошта видавництва значно побільшились, ціна пренумераційна оставляється тая-же сама и то:

на один рік: 4 зл. р.

на пів-року: 2 зл. р.

на чверть року: 1 зл. р.

Постановивши печатати з новим роком немного звиш замовлених примірників, просимо о чим-скорше поновлене предплати, бо опізненому замовленю с повисшої причини відповісти не будемо могли.

Сподіючись нарешті, що всякі залежлости в предплаті незабаром нам поповнені будуть, додаем, що надвишки за сей рік почислимо до пренумерати на рік слідующий.

Гроші пренумераційні за переказом почтовим, як и матерьяли приймати будемо и з новим роком під тою самою адресою. що й дотепер, а то: Редакция и Адміністрация „Правди“ при улици Осолиньских ч. 12. ві Львові.

Редакция.

До сего числа „Правди“ додаемо яко надзвичайну прилогу: Саравозданє товариштва „Дружескій Лихварь“, в обемі тричверти пвчашаного листу.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

З газети Інститута Статистичного.

